ספר

כנף איש

סובב ד' כנפות מצות הציצית, לחזק בדקיה ולהקים גדרותיה, למען יקיימוה החפצים בה כפי מצות התורה וחכמיה.

לעורר על צורת העיטוף בטלית גדול וטלית קטן, ומזכיר מצוות הנשכחות בדרכי וזמני ההתעטפות.

בחסדי ה' עליי
עמיחי יעקב פרץ
ערש"ק לפרשת ציצית תשפ"ה
ברוך הנותן ליע"ף כח

מרנן ורבנן שנתנו הסכמות לספריו
הקודמים של המחבר: שו"ת ליע"ף
כח, פארך חבוש, ועוד.

הראל"צ הגר"י יוסף שליט"א
הראל"צ הגר"ד יוסף שליט"א
הגאון הצדיק הגר"ד קוק שליט"א
מו"ר הגאון הגר"מ פנירי שליט"א
הגאון הגר"א נבנצל שליט"א
הגאון הגר"א אברג'ל שליט"א
הגאון הגר"י רצאבי שליט"א
הגאון הגר"ח רבי שליט"א
הגאון הגר"ש דבליצקי זצ"ל

הארות והערות יתקבלו בשמחה.
טל' 053-313-5730
ap0533135730@gmail.com

לצורך זיכוי הרבים מצוה לשכפל
להעתיק לצלם להקליט לתרגם
וכו'.

תוכן עניינים

תמצית הנידונים

כנף א' – טלית קטן

פרק א - טלית בחז"ל ובימינו.....ט

מצות ציצית בתורה * טלית גדול וקטן בחז"ל * שינוי המלבושים * מצוה בעיטוף של מצוה

פרק ב - צדדי הדין.....טו

עיקרי הטענות ברבותינו הראשונים * האם עיטוף לעיכובא * אשר תכסה בה * וראיתם אותו* מנהג ראשונים

פרק ג – הרמב"ם ושו"ע.....כט

דעת רבנו הרמב"ם * דעת מרן השו"ע * ט"ק בתשעה באב תוכיח * מצוה מן המובחר אין חולק * באחרונים

פרק ד - דעת המקובלים.....מג

דעת רבנו האר"י ז"ל * תחת בגדיהם אינו לעיכובא * וראיתם אותו או תחת בגדיו * בגד ב' אמות חשיב ט"ג לאר"י * מכסה ראשו או רק גופו * דברי האר"י בתיקוני התפילה * בגד עליון פתוח מועיל לאר"י * הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה * ק"ו מטלית צמר

פרק ה - בגד החייב בציצית.....סג

מידה שיש בה מצוה * תחת בגדיו אינו בגד מכובד ופטור * שם 'בגד' לעיכובא * 'לשם מצוה' שם בגד עליו * בכלאיים בדווקא הנאת גוף לעיכובא * בגד של כבוד * כסות לצניעות

פרק ו –מרן היבי"א והמנהג.....פ

בדעת מרן הגרע"י זצ"ל * צדדים המשתנים * ספק בברכה הוא ספק במצוה * ביאור מרן למנהג * אחיזה במנהג דחוק הלכתית

פרק ז – מנהג בני ספרד.....פו

שורש המנהג * יסוד המנהג בזמן הראשונים * המנהג גבר על מרא דאתרא * המנהגים אינם כפופים לקבלה * גם בציצית לא נהגו כאר"י הח"י * דלא כהאר"י גם באיסור ממש * אין תולין בדאורייתא * כללי פסיקה

פרק ח – חותם המלך בגלות.....צז

חותם של מלך * חותם הגלות ותחלואיה * 'וראיתם אותו' - בתכלת

פרק ט – כוחו של מנהג.....קט

מנהג שיסודו במחלוקת * שו"ע פסק לשנות המנהג * מנהג 'לעג הגויים' בטל בבואם לא"י * בשינוי המלבושים השתנו המנהגים * מותר ומצוה להחמיר על המנהג * מנהג להקל - אין שומעים לו * מנהג מקובלים

פרק י – כבוד החכמים.....קיא

טענת מוציא לעז * לא לישא פני איש * חשש יוהרא * תיקון מנהגים וחיפוש האמת * יחיד הזועק נגד רוב גדולים שבדור * פרצה מן הגדולים * לא עיין לא מועיל * נטיית לב בחכמי דורות אחרונים * דיין הנגוע בדין * חכם הנוגע בדין * הנכתב בספר לא לעם הארץ * זלזול בחכמים * במוסיף יראת שמים

פרק יא - מניין המצוות.....קלה

א. אהבת ה' * ב. יראת ה' * ג. והלכת בדרכיו * ד. ובו תדבק * ה. זכור ושמור את יום השבת * ו. יחוד ה' * ז. עול מלכות שמים ועול מצוות * ח. זה אלי ואנוהו בציצית נאות * ט. היכון לקראת אלוקיך ישראל * י. כבנין בית מקדש וקורבנות * יא. והייתם קדושים לאלוקיכם * יב. הדיבר הראשון אנכי ה' אלקיך * יג. וזכרת את ה' אלקיך ופן תשכח * יד. ולעבדו בכל לבבכם * טו. מצות שמחה * טז. ולא תתורו אחרי לבבכם ועיניכם * יז. מצות וראיתם אותו * יח. זכירת יציאת מצרים * יט. דברי קבלה- ועבדהו בלב שלם * כ. בכל עת יהיו בגדיך לבנים * כא. ניצול מארור * כב. קידוש ה' * כג. תמים תהיה עם ה' אלוקיך * תנאי ומודעה לאורייתא * לזכות את ישראל

פרק יב – תמצית הכנף.....קמז

כנף ב' – טלית גדול

פרק א – דרך ההתעטפות.....קנא

דרכי ההתעטפות * להתעטף בציצית * עטיה ועטיפה לשון מסובב הוא * דעת עמודי הוראה * לא נקרא דרך מלבוש להוצאת שבת * מדרשי חז"ל * דעת מרן השו"ע * או לבוש או עטוף * דעת רבנו האר"י ז"ל * יסוד מנהג העולם * הרדב"ז וחכמי דורו * מנהג דורות אחרונים * דעת מרן הגרע"י * חולשת הדורות * העולה למעשה

פרק ב – מין כנף ונוי מצוה.....קעז

'מן כנף' בפתיל תכלת ובכלל * 'מין כנף' צבע הבד * מין כנף למ"ד דאורייתא * מין כנף - זה אלי ואנוהו * האם לחוש למין כנף * דעת המקובלים * שיהיה הבגד בצבע לבן דווקא * פסים שחורים בצידי הבגד * יסוד המנהג בפסים כחולים * מין כנף בפסים תכלת * תרי גוונין רשימין בטלית * פס תכלת עדיף מפס שחור * להוסיף בד עיטור לציצית * התנאה לפניו במצוות* להציל מעין הרע * המשכן היה צריך לשמירה בתכלת * שמירה בטלית בזכות תכלת שבה * זאת תורת העולה

פרק ג – התעטפות בלילה.....קצו

התעטפות בלילה * התעטפות בטלית בלילה * כסות יום בלילה * דעת רבנו

האר"י ז"ל * מהר"י גיקטיליא זצ"ל * עיטוף גם בערבית * להתעטף על תנאי * בגד המיוחד למצוה * לחוש לקבלה על חשבון מצות ה' * זאת תורת העולה

פרק ד - במבואות המטונפים.....רט

כניסה לבית כיסא בטלית גדול * תשמיש מצוה * קל וחומר מתפילין * חסידים יותר משאול ודוד משיחי ה' * מעיקר הדין מכסה בה ערותו * בגד של מצוה * בגד המיוחד לתפילה * למחמירים אינו אלא הידור בעלמא * יותר מהודר לא לפשוט הטלית * אל תהי צדיק הרבה * מתבטל מעשרות מצוות עשה לחינם * מכנים עצמו בקיום מצוה בלא ברכה * ביטול ברכת המצוות הוא איסור ממש * מוקצה מחמת קדושה * טענות 'על פי הקבלה' * הידור שמבטל המצוה אינו הידור * בזיון בעצם קיום המצוה אינו בזיון * בית כסא של פרסיים * אין חכמה בחיפוש ביטול מצוה * דברי בתראי דבתראי בזה * המורם מן האמור

פרק ה – בבית עלמין.....רכו

כנף ג – עיטופא דמצוה

פרק א – עיטופא דמצוה.....רלא

זמני עיטוף של מצוה * עיטוף של מצוה או בגד של כבוד * לשונות חז"ל

פרק ב – חכמים ראשונים.....רלו

פרק ג - חותם המלך.....רמ

פרק ד – היכון לקראת.....רמד

פרק ה – כוס של ברכה.....רנא

פרק ו – כבוד שבת ומועד.....רנט

פרק ז – כבוד התורה.....רסא

פרק ח – עיטוף הדיינים.....רסד

פרק ט – ביקור חולים.....רסז

פרק י – עיטוף בהכ"נ.....רסט

פרק יא - עיטוף מצוות שונות.....רעו

פרק יב – ועל שפם יעטה.....רעז

פרק יג – עיטוף בט"ק.....רפ

פרק יד – מדי בן חיל.....רפג

כנף ד – פתיל תכלת

תמצית הכנף.....רפט

מבוא * תמצית המאמר * שלב ההוכחות * כללי הפסיקה וההוראה * טענות ומענות * זאת תורת העולה

פרק א – ד' כתות המהססות.....של

* מסורת לתכלת * ראיות מוחלטות * 'כל' הסימנים לעיכובא * התעלמות משינוי הטבעיים * אימתי אמרינן ספק

דאורייתא * טענת שב ואל תעשה עדיף * חותם אמת

פרק ב – טוען ונטען.....שלא

*דחיית טענות 'החזקות' בעיני הטועים * מסורת * 'מסורת נגדית' * 'גופו' דומה לים * גופו דומה לרקיע * דעת הרמב"ם בגוון התכלת * ביאור דברי הרמב"ם 'ועינו כעין התכלת' * דעת הרמב"ם בגוון דם החילזון 'שחור כדיו' * האם ידע הרמב"ם החילזון * עולה לע' שנה השתנו הטבעיים * דעת רבנו האר"י ז"ל * דג טהור או טמא * גידים ועצמות * בדיקת התכלת במי רגליים

פרק ג – כללי פסיקה 'בספק'.....שפד

מצוה 'חיובית' לא 'קיומית' * עדיף שלא יתעטף כלל * ספק מקיים מצוה בלבן * עובר בעשה מהתורה * ספק דאורייתא להחמיר * ספק מצות עשה 'מהתורה' * ספק או השערה * דעת גדולי הדור * מרן הגרע"י זצ"ל * חובת קבלת האמת בהלכה * דורש אמת

פרק ד – אומדנא דמוכח.....תטז

* חילזון דווקא * ושפוני טמוני חול * נרתיקו גדל עמו * יוגבים לצוד את החילזון * דומה לצבע קלא אילן * מציאות מוכיחה כס' אלף עדים * טוב החילזון החי מהמת * בכתבי רבותינו * חכמי האומות * זמן גזירת התכלת * מאגרי הקונכיות * חילזון אחד ואין שני * כח ההכרעה באומדנא * סיכום דרך ההוכחות * תבנא לדינא

נספח דרך הקשירה.....תכט

חותם המלך

חותם המלך .....תלג

קדשת את האדם ביותר * מקבל פני שכינה * שקולה ככל המצוות * מצילתו מן החטא * דומה למלאך שרת * דמות וצורת חכם * שכינה כנגדו * סגולתה לקבלת תפילה * כסות בן המלך ככסות משכן * לצדיקים בינונים ורשעים * טלית לעולה לגדולה * זכירה המביאה לידי מעשה * הזהיר בא ניצול * ניצול מעין הרע * מראה גודל האהבה * ציצית בשבת * כבוד והדר בעוה"ז ובעוה"ב * שמירה לילדים וסגולה לפרי בטן * רפואה וחיים * היא סמל אמונה ונאמנות * יישוב הארץ * אינו מכסה בטלית הוא גבעוני * אין גאוה לפני האלוקים

כנף א'

טלית קטן

בביאור גדרי קיום מצות ציצית 'טלית קטן', מבאר את ההכרח להוציאה לחוץ, ובגודל מידת הבגד.

כנף א פרק א - טלית בזמן חז"ל ובימינו

מצות ציצית בתורה

א. נצטווינו בתורה (במדבר פט"ו פ"לח) דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם, ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם. ע"כ. ואומר (דברים פכ"ב פי"ב) גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה. ע"כ.

מן המפורסמות הוא שהאריכו חז"ל עד מאוד בשבחה ומעלתה של מצות ציצית, וברוך ה' רבים הם יראי ה' הזהירים בה, ומכניסים עצמם בכלל חיוב המצוה בלבישת בגד מיוחד לקיים המצוה, ישראל קדושים הם. וזו המצוה אות דבקות היא בין בני ישראל לאביהם שבשמים, וסגולתה וחשיבותה נחקקה בלב ישראל, ונהייתה לאות סימן וסמל לכל החפץ להתקרב אל הקדושה, שעוטף עצמו בבגד של מצוה. ומאחר והשתנו מאוד סגנונות הלבוש מזמן חז"ל, וחזרו והשתנו שוב בדור הקודם, נתתי אל ליבי לברר, איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, שיקיים המצוה על צד ודאי ולא מדין ספק קלוש, ואעפ"י שאין סוף וקץ לדקדוקי הדינים, לא באתי לדון אלא בספקות שבעיקרי המצוה, בפרט בדברים המעכבים מהתורה, וכולם מדברי הקדמונים וגאונים אשר בארץ המפורסמים.

ומאת ה' הייתה זאת, שתוך לימודי התבאר לי נאמנה, שהנהגת רוב יראי ה' באה מכח מנהג של דורות אחרונים, והוכרע עפ"י ההרגל ולא בהכרח על חקר הדין, והם ביסודות המצוה ממש. ומאידך עין רואה תורה מפוארה יסודות וכללים ברורים בדברי הפוסקים ראשונים ואחרונים, ומהם ברבותינו עמודי ההוראה בישראל. וכתיב לא תמנע טוב מבעליו, על כן התאמצתי לסדר הדברים על כתב, לתת בפני החפץ לקיים מצות ה' את העצה והדרך הנכונה להפיק רצונו הקדוש, ומן השמים יסייעו שיהיו הדברים כרצונו יתברך.

טלית גדול וקטן בחז"ל

ב. וכהקדמה לכל האמור זאת יש לדעת, כי בזמן חז"ל לא היה כלל מושג של טלית קטן או גדול, דרך מלבושם היה בעיטוף בגד עליון בחתיכת בד גדולה ובה ד' כנפות, שבה היו קושרים הציצית כצורת טלית גדול שלנו, והיו עוטפים עצמם דרך מלבוש. ולא הוזכר בשום מקום בהדיא דין 'טלית קטן' שלא היה נמצא כלל.

ופירוט דרך מלבושם מתוארת בכמה מקומות בחז"ל, ראה בגמ' מעילה (חי

ע"א) 'לבש בחלוק כסה בטלית'. וביתר בהירות במסכת דרך ארץ (פרק הנכנס ה"א) וז"ל, הנכנס למרחץ אומר יהי רצון וכו' וקודם שיכנס כיצד יעשה, חולץ את מנעליו, ומסלק את כובעו, ומסלק את טליתו, ומתיר את חגורו, ופושט את חלוקו, ואחר כך מתיר את אפיקרסו התחתונה. רחץ ויצא והביאו לו את המפה וכו' מניח את אפיקרסו התחתונה, ולובש את חלוקו, וחוגר את חגורו, ומתכסה בטליתו, ומניח את כובעו, ואחר כך מניח את מנעליו. עכ"ל. והנך רואה, אין זכר כלל לטלית קטן או לבגד המרמז לזה.

שינוי המלבושים

ג. שינוי סגנון המלבושים התפשט בעם ישראל אחר זמן הגאונים, בתחילת דורם של חכמים ראשונים, ומעת שעבר מרכז עולם התורה מארץ בבל לשאר ארצות תבל, והחלה תנועת העם בגלות לארצות אדום, שינוי את לבושם כפי מנהג המקומות אליהם גלו. ועדויות רבות מצאנו שבחלק מהארצות כבר לפני תשע מאות שנה, חל השינוי הגדול בסגנון הלבוש, שאין מתכסים בבגדים בצורת עיטוף כדרך הישמעאלים ודומיהם, אלא לובשים בגד התפור בצורת הגוף עם כיסוי זרועות (שרוולים) שאין בו ד' כנפות. ועד ימינו כן הוא, שבגד לעיטוף אינו מצוי כלל בתרבות 'המערב', ובמקצת מדינות 'ערב' ששמרו על לבושם המסורתי עדיין קיים סגנון הלבוש בדומה לזמן הקדום, אם כי גם בשינויים מהמתואר בזמן חז"ל.

ותקופות היו בזמן הגלות שבעקבות שינוי המלבושים, רבים מישראל לא היו מתעטפים כלל בציצית, לא בט"ג ולא בט"ק, וכמבואר במקומות רבים בדברי הקדמונים. ולדוג' עי' תוס' ישנים (שבת לב ע"ב) השתא שאין העולם רגילים במלבושים כאלו אין צריך לקנות, אך טוב לקנות טלית ולברך עלו. ע"ש. וכיו"ב בתוס' (ערכין ב ע"ב) ובפרט בדבריהם (ברכות יח ע"א) וז"ל, דוקא הם שהיו רגילים בחייהם ללבוש טלית בד' כנפות וללבוש ציצית וכו' אבל אנו אין מנהגינו ללבוש תמיד ציצית. ע"ש.

וכ"ה בראב"ן (סי' מ), שאלני חתני רבי אורי, מצוה חמורה כמו ציצית שהיא שקולה כנגד כל המצות, מאי שנא דמקילין בה רוב ישראל שאין מתעטפין בה בכל יום, והשבתי לו לפי שאין ציצית חובת גברא וכו'. ע"ש.

וראה לשון האור זרוע (אבלות סי' תכא) שתוך דבריו תיאר המציאות וז"ל, דבימי חכמים שהיה לכולם טלית בת ארבעת כנפים יש להעניש, כדאמר בעידן ריתחא ענשינן. אבל עתה

כשלובש טלית בת ד' כנפות, 'אינו אלא מן המתמיהין' אפי' בעידן ריתחא לא מיענשי. ע"כ.

ובדומה לזה תראה לשון יפה ונקיה לרבנו הריטב"א (פסחים מ ע"ב) שכתב וז"ל, בימי רבותינו היו כולם לובשים טליתות מצוייצות מחיים, ולפיכך מטילין להם כן במתים, אבל עכשיו שיש הרבה בני אדם שאין להם ציצית מחיים היאך מטילין לו לאחר מיתה, אין זה כבוד כי אם לעג גדול, ומפני המחלוקת והבושה נמנעו מלהטילו אף למי שהוא זריז בו מחיים. ועכשיו תהילה לאל כי רוב בנ"א זריזין במצות ציצית מחיים, חזרו לדין התלמוד להטיל אחר מיתה למי שזריז בו מחיים, ואין למחות בשום מנהג שנהגו בדבר זה והכל לפי מה שנהגו. עכ"ל.

וכיו"ב בבית יוסף (סי' כג) בשם רבנו יונה וז"ל, ולא דמי להא דתנו רבנן (שם) לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו, דשאני ציצית שהוא תלוי במלבוש ואינו יכול להסיר המלבוש שלובש בשעה שהולך בבית הקברות. מיהו אפשר לומר דדוקא בציצית שמטיל במלבוש שלובש לצורך עצמו כמו שהיה מנהגם באותו זמן, כגון זה אמרינן דמותר וסגי ליה בדלייה. אבל בטליתות שאינם מכוונים בהם למלבוש אלא לקיים מצות ציצית בלבד, יש לו ליזהר שלא יהלך בהם בבית הקברות משום לועג לרש מפי מורי. עכ"ל. וכן כתב שם הרא"ש (סי' ה) בשמו. עכ"ל הבית יוסף.

וכך הוא בדברי הרמב"ם (ציצית פ"ג ב"י"א) וז"ל, אעפ"י שאין אדם מחויב לקנות לו טלית ולהתעטף בה כדי שיעשה בה ציצית, אין ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו ממצוה זו, אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחויבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו. ע"כ.

ומבואר היטיב שהיו תקופות בעם ישראל, ששינוי המלבושים גרם לביטול המצוה, עד שקמו אנשי מעשה בדורות ראשונים שלגודל חיבוב המצוה שבערה בליבם, לא רצו להתבטל לגמרי ממצות ציצית. על כן הנהיגו בעצמם והדביקו אחרים, לקנות בגד מיוחד של ד' כנפות לעטוף בו בתפילה המכונה היום בפי כל 'טלית גדול'. וגם חידשו צורת בגד מיוחדת קטנה ולובשים אותה כצורת בגד, וגם בה ד' כנפות המכונה 'טלית קטן', וקושרים בה ציצית לזכות לקיים המצוה בכל היום כולו.

ותן דעתך, דיני ט"ק החלו להיזכר בספרי הפוסקים אך לפני כשמונה מאות שנים, ובעיקר בארצות אשכנז שסגנון הלבוש שונה משל עיטוף ארצות

ערב, וראה לקמן דברי הראשונים שהחלו לדון בטלית קטן והלכותיה, ומגדירים לראשונה את דיניה.

מצוה בעיטוף של מצוה

ד. והנה קודם שנבוא לגדרי קיום המצוה, זאת תדע שמלבד סדרי הלבוש והבגדים המיוחדים 'למצות ציצית', מצאנו עוד דינים רבים בדברי חז"ל, בהם ההתעטפות בציצית מקבלת משנה תוקף, שההתעטפות יש בה צד של כבוד והדר, וגם כצורת לבוש המביאה את האדם לכובד ראש ומורא שמים, שזה מיסודות העובד את ה'.

ולדוגמא, הלכה פסוקה בשו"ע (סי' צא סי' ו), דרך החכמים ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהם עטופים. ע"כ. ומבואר ברמב"ם (תפלה פ"ה ה"ה) היטיב שעיטוף האמור בת"ח לתפילה הוא עיטוף בטלית של מצוה מלבד החיוב בבגד של כבוד. שכתב וז"ל, תיקון המלבושים כיצד, מתקן מלבושיו תחלה ומציין עצמו ומהדר שנאמר השתחוו לה' בהדרת קדש וכו' דרך כל החכמים ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהן עטופים. עכ"ל.

ובלשונו הזהב דקדק וסידר הדינים שפתח בבגדים הנאים ובהיסח דעת, וסיים בת"ח שלא מתפללים אלא עטופים. וברור שהוא דין נוסף חוץ מהצורך בבגד חשוב ונאה, שהרי כבר אמר שחובת המלבושים היא לפי מנהג המקום איך מתלבשים 'בפני גדולים', וא"כ ברור שהעיטוף אינו מדין בגד עליון, אלא תוספת לחכמים ותלמידיהם על החיוב של כל אדם.

ושלא נטעה שמדובר על 'בגד עליון' איזה שיהיה ולאו דווקא טלית של מצוה, ביאר הרמב"ם דבריו, וכפלם גם בהלכות ציצית (פ"ג ב"י"א) וז"ל, אעפ"י שאין אדם מחויב לקנות לו טלית ולהתעטף בה כדי שיעשה בה ציצית, אין ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו ממצוה זו, אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחויבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו, ובשעת התפלה צריך להיזהר ביותר, גנאי גדול הוא לת"ח שיתפללו והם אינם עטופים. עכ"ל.

ומבואר בלא ספק שכל דבריו בעיטוף של חכמים, הוא בטלית של מצוה בדווקא. וכך יש לבאר דברי השו"ע הנ"ל שהעתיק דבריו, ובאמת שכן הוא פשוט בכל ישראל בתפלת שחרית, להתעטף בטלית של מצוה, ולא מסתפקים במעיל. ואעפ"י שבאחרונים מבואר שלא נהגו כן אלא בתפילת שחרית, במקומו נאריך שאין לזה הסבר המניח את הדעת, מדוע לא קיימו את הלכה זו בכל התפילות גם בערבית, והיא מצות חכמים להיות

עטופים כפשוטו. ונראה שבזה ט"ק לא תועיל, שאין בה עיטוף ממש, ותפלת שחרית תוכיח שחובה בט"ג בדווקא.

עוד מצאנו דין עיטוף בשעה שמברך ברהמ"ז כדגרסינן בברכות (נא ע"א), עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה וכו' עיטור ועיטוף וכו' וכדרב פפא מעטף ויתיב. ע"ש. והמובן הוא על עיטוף מצוה, בשונה ממעשהו של רב אסי דפריס סודרא על רישיה, והוא בגד של כבוד בלבד. ובפרט יש להקפיד כן בארץ ישראל כמ"ש בעטרת זקנים (ס"א, וברה"ט סקי"א), דאין עיטוף נוהג אלא בא"י משום כבוד השכינה. והביא שורש לזה מהזוה"ק (פ' פנחס). עיין שם.

וכיו"ב חזינן בקבלת שבת כמבואר בשבת (קיט ע"א) רבי חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא, אמר בואו ונצא לקראת שבת המלכה. ע"כ. ומפורסם מנהגו של 'החסיד' הוא ר' יהודה בר עילאי זיע"א דגרסינן (שבת כה ע"ב), כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי ערב שבת מביאים לו ערבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות. ע"כ. ומבואר שבעיטוף של מצוה הוא, דקאמר 'סדינין המצוייצין'.

וכ"כ בהדיא הרמב"ם (שבת פ"ל ה"ב) וז"ל, איזהו כבוד זה שאמרו חכמים שמצוה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת 'ומתעטף בציצית' ויושב בכובד ראש מייחל להקבלת פני השבת. עכ"ל. שלא נאמר שכל עיטוף מהני, קאמר בהדיא ומתעטף בציצית.

והורו חכמים שצריך עיטוף ציצית 'בגילוי שכינה' מפני כבודה, דתניא (שבת יב ע"ב, ושו"ע יו"ד סי' שלה ס"ג) הנכנס לבקר את החולה לא ישב על גבי מטה ולא על גבי כסא, אלא מתעטף ויושב לפניו מפני ששכינה למעלה מראשותיו של חולה, שנא' ה' יסעדנו על ערש דוי.

וכ"ה גם במושב בית הדין כמ"ש הרמב"ם (סנהדרין פ"ג ה"ז) וז"ל, כל ב"דן של ישראל שהוא הגון שכינה עמהם, לפיכך צריכין הדיינים לישב באימה ויראה ועטיפה וכובד ראש. עכ"ל.

וכ"ה בשו"ע (או"ח סי' רלב ס"ב, חו"מ סי' ה ס"ה וסי' ח ס"ב) וראה בנושאי כליו שם, שכך היה בזמן חז"ל שהיו מתעטפין בטליתות שלהן ובסודרין שעל ראשם מפני השכינה השורה שם.

ועל כן למען יבואו הדברים כפי הסדר הנאות, נתחיל בתנאי היסוד בקיום מצות ציצית, ולאחר מכן נעסוק במצוות הצריכות עיטוף.

כנף א פרק ב - צדדי הדיון

עיקרי הטענות ברבותינו הראשונים

א. בדברי קמאי מצאנו אריכות גדולה, ודעות שונות בתכלית, בהגדרת בגד החייב בציצית, ומאחר ואין בדברי חז"ל יסודות בכל זה, יש לנו לברר מקח הדין בדברי הראשונים שמהם תצא תורה.

והנה מקדמוני הראשונים שהאריך בזה הוא בספר בעל העיטור (הל' ציצית ח"ג, דף עה טור ב) ובתוך דבריו התבארו כמה טענות שכל אחת קובעת ברכה במקומה, ולכן אמרתי לבנות יסודות הדיון על דברי קודשו, ועליהם לאסוף דברי בעלי הקרניים. ומאחר ודיבר בכמה עניינים ובאו קצת בערבוב, אסדר דבריו לפסקאות למען יובנו.

תחילה הגדיר מהי עטיפה וז"ל, העטיפה רחבה לקומת האיש ומחזיר שתי ציציות לפניו ושתים לאחריו כדי שיהיה מוקף במצות, ויכסה בו ראשו שלא יעמוד בגילוי הראש. ורבותינו הגאונים כתבו ועטיפתו כעטיפת הישמעאלים עטיפה גמורה. ע"כ.

ובהמשך דבריו, הביא המחבר דעת גדול הוא הרב יצחק בן מרון הלוי זיע"א, וסך טענותיו באו מפוזרות ואשתדל לסדרן ולפורטן עם תשובות בעל העיטור עליהם אחת לאחת.

וזו לשונו של בעל העיטור, ר"י הלוי בכתב ששגר לאדוני הרב אבא מארי ז"ל, שאלו המכסין בטליתות תחת המקטורין אין עושין מצות ציצת, מאשר 'תכסה בה' וכו' ולדעתייהו דלא עביד 'מצוה מן המובחר' והמקיים אותה צריך להתכסות 'על כל מלבושיו', ועטיפתו 'כעטיפת ישמעאלים' שיהיה עטיפה גמורה. אבל נ"מ לברכה דבשעת עטיפה קודם שלובש מלבוש העליון וזכר לציצת היא. ע"כ.

בסדר טענותיו של ר"י בן מרון הלוי, יש שלושה פרטי דינים לדון בהם. האחד לשון הפסוק 'אשר תכסה בה' ורוצה לומר שט"ק צריכה להיות הכיסוי העליון מעל כל הבגדים, שרק בכהאי גוונא נקרא 'כיסוי'. הדין השני, לשון הברכה 'להתעטף' בא ללמד ולפרש את הנאמר בפסוק 'אשר תכסה בה' שהוא בדרך עיטוף דווקא, וכל עיטוף שאינו כעטיפת הישמעאלים אינו עיטוף. והדין השלישי שם בסמוך, שהמכסה את טלית תחת בגדו, לא מקיים פשט הפסוק 'וראיתם אותו', וזה לעיכובא במצוה.

ומעתה נבוא בתשובת בעל העיטור על כל טענה, ונפרוש היריעה גם בשאר דברי הפוסקים סביב אותה טענה.

האם עיטוף לעיכובא

ב. בטענה המרכזית, שמצות ציצית אינה אלא בעיטוף דווקא וכנוסח הברכה 'להתעטף בציצית', והנוסח האמור מלמד על כל דין ציצית בכללותה. כתב בעל העיטור להשיב וז"ל, ומסתברא לן דעטיפת ישמעאלים לא הוזכרו אלא גבי אבילות וכו' אבל כולי עלמא לא מחייבי בעטיפת הראש כלל, דא"כ יכסה את פיו וכי ר"ש שהיה מתכסה בסדינין המצוייצין, וכן חתנים מי היו מתעטפין בכך. ורב יהודא אמר אינש צניעא ולא הוה שדר גלימא אטו כל יומא הכי קאי, וגבי בהמ"ז דאמר ר"פ מתעטף ויתיב משום דחזינן ביה עיטוף כעטיפת ישמעאלים הוא. וגבי ציצת נמי אף על גב דמברכין להתעטף בציצת לשון כסות היא כדכתיב, אשר תכסה בה. שמכסה בכסות והולכין ועוסקין בעסקיהן פעמים בכסוי הראש פעמים בגלוי הראש. עכ"ל.

ותמצית טענת בעל העיטור, שאין מצות 'עיטוף' אלא לאבלות, אבל למצות ציצית אינו לעיכובא שיהיה בעיטוף אלא למצוה בעלמא, והעיקר שיהיה דרך מלבוש שפעמים מתעטף ופעמים לא, והכא נמי בט"ק שהיא מלבוש מקיים המצוה גם בלי עיטוף.

אלא שיש לשאול מה הדין לדעתו בכגד שלא ניתן כלל להתעטף בו הראש והגוף, האם זה לעיכובא שיהיה 'שייך' בו עיטוף או שמא גם באין בו יכולת עיטוף כלל, שם כסות עליו לחייבו בציצית.

וכמענה לחקירה זו נביא את גדול המסייעים לדברי בעל העיטור בדין זה, מר ניהו בעל נימוקי יוסף (ציצית יא ע"ב) וז"ל, ועכשיו נשאר לנו לבאר מצות ציצית אם העטיפה מעכבת בו אם לאו, ולפרש קצת לשון הברכה וכו' יש מן הראשונים ז"ל שאמרו כי 'אין מצות טלית מתקיימת אלא בעטיפת הראש לכסות בו ראשו וגופו או רובו' כדכתיב אשר תכסה בה, ולדבריהם 'אין מצות ציצית באלו הטליתות הקטנים' שנהגו ללבוש ברוב המלכויות. ואין נראה כן, ומה שהיו מברכין להתעטף זהו למצוה מן המובחר. ואפשר שהתלמוד מדבר לפי מנהגם שלא היו רגילין ללבוש טלית בת ארבע כנפות אלא טלית גדול, כדאמרינן טלית של ת"ח צריך שיהא נראה מתחתיו טפח. אבל משורת הדין כל כסות של ד' כנפות חייבת בציצית ויוצא בו ממצות ציצית אף על פי שאין בו לא כיסוי ולא עטוף, דרחמנא בגדיכם וכסותך קאמר וכל מלבוש וכסות במשמע ובלבד שיהא לו כנפות. ואי משום אשר תכסה בה, היא לאו לכיסוי הגוף או עטיפת הראש אתא אלא לרבות כסות סומא וכו' והרי אמר טלית שהקטן מתכסה בה ראשו ורובו

וגדול יוצא בה עראי שהיא חייבת, ומסתמא אין בה לגדול כדי עטיפת הראש וכיסוי רוב גופו, אלא ודאי כדאמרן. 'וכן פשט המנהג בכל ישראל, כי רובם אין להם טלית גדולה הראויה לעטוף' ועושין טליתות קטנים שלובשין אותן שלא מיעטו מן וראיתם אותו אלא כסות לילה או כסות סומא, ולא כסות שתחת המקטורן וזו נראית ראיה ברורה. וכן פסק הרב בעל הלכות ז"ל ואין להרהר בזה. ומ"מ מצוה מן המובחר שיהא כולו מעוטף במצוה, וזו דרך ירא שמים לחבב המצוה וכ"ש מצות ציצית השקולה כנגד כל המצות, ולא שיהא מעכב כלל. ובאלו הטליתות הקטנים שנהגו 'אין מברכין להתעטף' אלא נהגו לברך על מצות ציצית, ואין לבטל המנהג. עכ"ל. והנך רואה שדבריו כבעל העיטור, שעיטוף לאו דווקא אלא כל כסות בכלל.

איברא, שאעפ"י שבעל העיטור והנמוק"י הסכימו דלא כר"י הלוי, אך כבר מצאנו לר"י הלוי חברים מקשיבים ומסכימים לדבריו שהוא לעיכובא. עי' למרן הבית יוסף (סי' ח) שהביא דברי המרדכי בהלכות קטנות (סימן תתקמג) בשם רבינו שמשון, שטליתות קטנים שלנו שאי אפשר לכסות בהם הראש ולהתעטף בו, 'אינם מן המובחר' שהרי התורה אמרה אשר תכסה בה, ומשמע קצת שצריך שיהיה ראוי לכסות אף ראשו וכו' ולכך קורא רבי תגר על העושין בין בציצית בין בלא ציצית כי רפיא בידיה משום ספק מעשה להניח טלית בת ארבע כנפות בלא ציצית. עכת"ד.

והנך רואה שאעפ"י שבתחילת דבריו משמע, שרק 'אינו מן המובחר'. בסוף דבריו כבר משמע שאין כלל מצוה, כל שאין בה לכסות אף ראשו, ויש שהכניסו תיבות 'בין בציצית בין' בסוגריים עגולות, אך משגרא דלישנא אכן מתאים שקרא תיגר על העושים ועל שלא עושים 'כי רפיא בידיה משום ספק' ולכן לקשור ציצית ולברך זו בעיה, וגם להתעטף בבגד בלא ציצית זו תקלה, על כל פנים מהספק.

והמרדכי גופיה אחר שהביא שיטת רבנו שמשון, הביא להלכה דברי רבו 'שמנהג הצנועים' שעושים ט"ק כמוכר אצלנו, ורוצה לומר כדעת העיטור והנמוקי יוסף, וכן הוא דעת מהר"ם מרוטנבורג כמ"ש בשו"ת מהר"ח אור זרוע (הביאו הבית יוסף שם) שאחר שכתב על ט"ק שתחת הבגדים שמקיים בו מצוה לגמרי, רק סיג ואמר וז"ל, הורה לי לברך על טלית קטן שיש בו בית צואר ולובשין אותו. ואמר לי מורי שיש לברך עליו להתלבש בציצית. ע"ש. אך גם האור זרוע לא נמלט מהספק שהרי תכף כתב וז"ל, ורבינו אבא מארי כתב

בקובץ שלו והא דיש בני אדם שמקפידין על חלוקי צמר, או על פשתן שתופרין אותם יחד מלפנים ומלאחריהם כדי שלא יהא בת ד' כנפים. אומר מורי אבי העזרי דאינן צריכים, 'דכיון דדרך לבישה הוא, לא מיחייב בציצית, דלא מיחייב אלא דרך עיטוף'. תדע, דמדברכינן להתעטף ולא מברכינן ללבוש. ומזה הטעם אמר ר', דאינם יוצאין ידי חובה אותם בני אדם שעושין בית הצואר בסרבל שלנו, או בית הצואר כמו לחלוק דדרך לבישה הוא ולא עיטוף. ע"כ.

וראה בספר הפרדס (שער המעשה) שהאריך לבאר דברי ר"י בן רבי לוי ז"ל ופירט ראיותיו, ולא כיחד מדברי בעל העיטור. וסיים, ולפי עניות דעתי אין זו אלא דחייה בעלמא וכו' דמילתא פשיטותא היה להם דאין מתעטפין למטה מן הסרבל, ומשום הכי לא אמרו (למעוטי) תותי גלימא. ומעשה דקטינא ודרב יהודה מוכיח. וגם סתר הרב ז"ל בעצמו ראייה אחרונה, דוראיתם אותו, דלאו להכי אתא אלא לאיתויי כסות סומא שחייבת בציצית מפני שישנה בראיה לאחרים. עכ"ל. ומבואר שלא קיבל דברי בעל העיטור ומצטרף הוא לאומרים שאין בכך מצוה.

וכ"כ מרן הבית יוסף (סי' י סי"ב) וז"ל, וראיתי כתוב בסוף ספר אחד תשובה יחידית בשם ה"ר חסדאי ז"ל שהיה פוטר אותם משום דלא מיחייבי בציצית אלא חתיכה מרובעת כעין טלית שלנו. ע"כ. והוא שר המסכים.

וכ"ד רבנו מיוחס (פרשת כי תצא) בפירושו על הפסוק 'אשר תכסה בה' וז"ל, אשר תכסה בה שהוא מתעטף בה ולא חלוק, וזהו שתקנו רבותינו לברך להתעטף בציצית. ע"כ.

ובלשון זהורית ברורה ונקיה, ראה תשובת הרמ"ה מכת"י (הובא בציו"א ח"ו ס"א) וז"ל, וששאלת הטלית שהיא כעין גלימא אם אדם יוצא לשם ציצית ואם לאו. כך ראינו שאין אדם יוצא בה לשם ציצית שלא מצינו זכר לציצית אלא בטלית לחוד, וטלית לחוד וגלימא לחוד, 'צורת הטלית ידועה היא לכל שהוא פושטה כדרך הגונה כעין אותה שאדם מתכסה בה במשכבו בלילה וזו היא שראויה להתעטף בציצית', אבל 'גלימא לא שייך בה עיטוף כלל אלא לשון לבישה' ולישנא דקרא כמו כן דייקא, דכתיב אשר תכסה בה ולא כתיב אשר תלבש. וכל היכא דאיתמר טלית בין לענין ציצית בין לידי לענין מידי אחרינא לא משמע אלא כי האי גונא, והבודים מלבם דברים שאינן נראין מפשט התלמוד לא מהבנת הראשונים עתידים ליתן את הדין. וכללו של דבר שהעושה כן לא קיים

מצוות ציצית ולא עוד אלא שבכל פעם ופעם שהוא מברך על כזאת להתעטף בציצית עובר על לא תשא את שם ד׳ אלקיך לשוא ולא עוד אלא שמעיד עדות שקר בעצמו, והשם ידריכנו ואתכם בעדות הנאמנה דרך עבודתו הנכונה ויאיר עינינו בתורתו ויטהר לבנו ליראתו והיה זה שלום כחפץ מאיר בר׳ טודרוס הלוי מכ״ב עכ״ל.

הרי שפתי הרמ״ה ברור מללו בתוקף ועוז כדעת האו״ז ור״י, דחיוב ציצית בטלית הוא רק כשהוא בכעין אותה שאדם מתכסה בה במשכבו בלילה, אבל גלימא לא שייך בה לשון עיטוף כלל אלא לשון לבישה ואינה חייבת בציצית בהחלט. ומזהיר בדבריו שלא לפרש אחרת, בהיות ואין זה מפשט התלמוד ולא מהבנת הראשונים. ע״ש. גם בשו״ת מהר״מ מינץ (סי׳ קי) הביא דעת מהר״י מינץ שסובר כרבנו שמשון.

ומרן חבית יוסף (סימן ח) הביא בשם הארחות חיים שכתב שמצא בתשובה, שהעושה טלית כזה ומברך 'להתעטף' עובר על לא תשא. ע״ש. ויש להתפלפל בדבריו אם כוונתו רק על הנוסח או בעצם המצוה דלא שייכא בלא עיטוף. וראיתי בשו״ת אוצרות יוסף שבסו״ס הלכה ברורה (ח״א סי׳ כד) שכתב להסתפק כן בדעתו.

ואעפ״י שכתב מהר״י קולון (סימן קמט) שאין לסמוך על מה שכתב הר״ח בשם אביו, דלא מחייב דרך לבישה אלא דרך עיטוף, שכבר נהגו כל ישראל לברך על אותן טליתות של ארבע כנפות עשויות כעין גרוטיא. וגם האגור כתב בשם מהר״י מולין על תואר צורת טלית קטן, לא ראיתי נוהגין לעשות בו לולאות אלא כמנהגינו בבית הצואר, וכן נהגו גדולי ארצנו ולא חשו על אור זרוע. ע״ש.

סוף סוף הדין במחלוקת, ואין ראיה להכריע בניהם, ובפרט שאין כאן דברי חז״ל והגאונים שיסייעו בזה, שהרי הם לא היו רגילים כלל בבגד כזה.

ובפרט שעל עיקר טענת העיטור שאן העיטוף לעיכובא בציצית, חזינן לשון חז״ל במדרש שאפי׳ עיטוף ישמעאלים הוא בדווקא, כדאיתא בפסיקתא זוטרתא (סוף פר׳ שלח לך) ועטיפתו כעטיפת הישמעאלים. ומדברים על ציצית של מצוה בהדיא. ע״ש.

וראה עוד למרן הבית יוסף (שם) שהביא דברי רבינו הגדול מהר״י אבוהב ז״ל שכתב ג״כ להעמיד דהני טליתות קטנים אף על פי שאין בהן עיטוף שפיר נפקינן בהו ידי חובת ציצית. ובסוף דבריו כתב, והרוצה לדקדק במצוה ולקיים מצות עטיפה בציציות שלנו,

ייקח הציצית בשעת הברכה וישים אותו על ראשו רחבו לקומתו ובזה יצא קצת ידי חובתו. וכיוצא בזה כתוב בתרומת הדשן (סי' מו) וזה לשונו, והנוהג בטלית שיש לו בית הצואר יעשנו קצת גדול שיוכל לכסות ראשו ורובו מאחריו ובשעת ברכה יעטפנו על ראשו ויפשילנו לאחוריו, ויעמוד כך מעוטף לפחות כדי הילוך ארבע אמות, ואחר כך ימשכנו מעל ראשו לפניו שיהיה נתלה בצוארו בבית הצואר של טלית. ואם תאמר לפי דעת אור זרוע אין שום מצוה במה שהוא לבוש ציצית כשהוא בצוארו, יש לומר דאין קפידא כל כך רק על תחלת חיוב המצוה לא על שיהוי המצוה והביא ראיה קצת לדבר. ע"ש.

ונמצא נתנו איזו עצה שתהיה קצת לתועלת גם לחולקים, ועכ"פ מובן שצריך שיהיה בגד במידה קצת גדולה שיהיה אפשר להתעטף בו אם ירצו גם אם לא רגילים בכך.

אשר תכסה בה

ג. ומעתה ניתן ליבנו כיצד הדין להכרעה בטענה האחרת, מדכתיב אשר תתכסה בה' שצריכה להיות מעל המלבושים ולא מתחתיהם. חזינן בדברי בעל העיטור שכתב לדחות דברי החכם ר"י בן מרון הלוי וז"ל, וגבי ציצית נמי אף על גב דמברכין להתעטף בציצית לשון כסות היא כדכתיב אשר תכסה בה, שמכסה בכסות והולכין ועוסקין בעסקיהן פעמים בכסוי הראש פעמים בגלוי הראש. ע"כ.

ורוצה לומר שמלבד וכאמור לדעתו אין חיוב בעיטוף דווקא, שלא נאמרה מצות 'עיטוף' אלא באבל מנודה ומצורע, ולמצות ציצית אין צריך אלא שתהיה בכלל 'כסות' בעלמא. עוד דחה דברי החכם וכתב, ומסתברא לן דאשר תכסה בה לדרשא אחרינא הוא דאתי, לרבוי אתי ולא למעוטי, כדאמרינן אשר תכסה מ"מ ולר"ש לאתויי כסות לילה וסומא ולרבנן לאתויי בעלת ה' וא"כ הו"ל למעט תותי גלימא א"ו אשר תכסה בה קרי' ומצות ציצת איכא. ע"ש.

מפרש בזה שלשון התורה 'אשר תכסה בה' לא באה ללמד על גדרי המצוה שיהיה כסות עליון, אלא נדרש ממנה דרשות אחרות. ואם כן לשון כסות בעלמא כוללת בתוכה גם עיטוף וגם כיסוי וכסות רגילה, מה לי מעל או מתחת לבגדיו שם כסות עליה. ורק בשעת הברכה שתיקנו חכמים לשון עיטוף, בזה יעשה העיטוף כדבעי.

ובאמת שכדברי ר"י הלוי הכי דייק טפי, שיש לסייע דבריו מדקדוק פשוט בלשון הפסוק (דברים כב, יא) שכיסוי מלמעלה הוא בדווקא. דאמר רחמנא,

לא 'תלבש' שעטנז צמר ופשתים יחדו, גדילים תעשה לך על ארבע כנפות 'כסותך' 'אשר תכסה בה'. ע"כ. וניתן לראות שהתורה דקדקה בלשונה לחלק בין לשון 'לבישה' בכלאיים ללשון 'כיסוי' בציצית. לבישה היא גם בבגדים הפנימיים, ונאסר בהם שעטנז. אך ציצית שנאמר 'אשר תכסה בה' על דרך כיסוי נאמר שהוא הבגד העליון בדווקא. ודייק בזה שהאריכה התורה במילים, שיכלה לומר בדרך קצרה 'תעשה לך על ארבע כנפות כסותך' והייתי מבין על כל בגד, דקדקה תורה והוסיפה ואמרה 'אשר תכסה בה'. ללמדך שלא כל כסות אלא 'אשר תתכסה', הכיסוי העליון דווקא הוא שחייב בציצית.

ובאמת כן הוא לשון כיסוי בלשון תורה שהוא הכיסוי העליון בדווקא, כדכתיב (בראשית ח, יג) ויסר נח את 'מכסה' התבה. ונאמר (שמות מ, יט) ויפרש את האהל על המשכן וישם את 'מכסה' האהל עליו 'מלמעלה' כאשר צוה ה' את משה. ע"כ. לשון כיסוי הוא המכסה מלמעלה. ותדע, שגם במקום שיש שני כיסויים אחד על השני, דקדקה התורה לברר העליון כדכתיב (שמות כו, יד) ועשית מכסה לאוהל עורות אילם מאדמים, ומכסה עורות תחשים מלמעלה וגו'. ומאחר וציווי הבורא הוא לכסות את המשכן בשני כיסויים, אחד אילים מאודמים והשני עורות תחשים, ושניהם באו בתורה בלשון 'מכסה', וסתם כיסוי הוא מלמעלה אם כן איך נדע מי מהם העליון, אמרה תורה 'מכסה עורות תחשים מלמעלה'.

ותדע דגרסינן (שבת כח ע"א) רבי יהודה אומר שני מכסאות היו אחד של עורות אילים מאדמים ואחד של עורות תחשים רבי נחמיה אומר מכסה אחד היה ודומה כמין תלא אילן. ע"ש. ומבואר לר"י שהיו שני מכסים, על כן באה התורה לומר במפורש מי העליון ואמרה 'תחשים מלמעלה', ולרבי נחמיה פשיטא, שלדעתו מכסה אחד היה ומובן לשון כיסוי כפשוטו.

ונלע"ד שיש לדקדק כן גם בדברי התרגום יהונתן (במדבר טו,לח-לט) וז"ל, על ארבעת אנפי גוליהון 'דמתעטפין בהון לדריהון' ויתנון על אנפא גוליתהון שזיר דתכלא. ויהי לכון למצותא דציצית 'ותחמון יתיה בזמן דאתון מתעטפין בהון' ביממא ותדכרון ית כל פקודי ותעבדון יתהון. ע"כ. שמבואר בדבריו שלשון אשר תתכסה בה הוא לשון עיטוף על בגדיו שעיטוף וכיסוי הולך על הבגד העליון, ועל כן יראה אותו בכל עת שהוא עטוף בו, בזמן ששייך עיטוף זה דהיינו ביום. ודו"ק.

ולשון חז"ל ברורה היא שעיטוף הוא הבגד העליון, שגם אם תאמר שעיטוף ישמעאלים לאו דווקא וכנ"ל, סוף סוף מבואר הוא שצריך להיות הבגד העליון הנגלה ונראה לכל. וכך היא גם בלשון משנה (שבת קכ ע"א) לובש כל מה שיכול ללבוש, ועוטף כל מה שיכול לעטוף. ע"ש שברור שלשון בגד ולשון עיטוף שני ענייניים הם וכאמור.

ולענ"ד ראי'ה מהימנא לזה, דאמר רחמנא (שמות כב, כו), כי היא כסותו לבדה, היא שמלתו לעורו במה ישכב, והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. ע"כ. ואמרו חז"ל בפסיקתא זוטרתא שם וזל"ק, כי היא כסותה לבדה, זו טלית. היא שמלתו לעורו, זה חלוקו. ע"ש. ומבואר היטיב שיש לחלק בין כסות לשמלה, וכסות היא הכיסוי העליון הטלית הבאה מעל חלוקו.

ואנוכי הרואה לר"י בן יקר (פי' התפילות, מובא בקובץ קמאי מנחות קט ע"ב) וז"ל, והעיקר הוא, כי בין בתורה בין בנביאים ובלשון חכמים, כל מקום שהזכיר מלבוש כולל עליונים ותחתונים, כגון לא תלבש שעטנז, ולפעמים עליונים כגון לא ילבש גבר שמלת וכן לא ילבשו עוד אדרת. ולעולם כסות הוא עליונים. ואם מזכיר בדבור אחד לבוש כסות, הלבוש תחתון והכסות העליון וכו'. ע"כ.

וכתב להוכיח כן בכמה לשונות חז"ל וז"ל, והא דאמרינן (ר"ה יז ע"ב) מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור ושליח צבור לובשו עליון. ועוד הא דאמרינן במנחות (קט ע"ב) כל יום הכפורים מצאתי זקן אחד בבית קדשי הקדשים, לובש לבנים ומתעטף לבנים, מכלל שקורא התחתונים מלבוש והעליונים עטוף. וכדאמ' נמי (קידושין מ ע"ב) מי שלבו נוקפו תקפו ילך במקום רחוק וילבש שחורים ויתכסה שחורים. נמצא שהתחתון קרוי מלבוש והעליון כסות, וכתוב אשר תכסה בה, והיינו בלשון רבותינו שהתחתון מלבוש והעליון עטוף. וכן תרגם יונתן, יעטני עטפני. וכתוב נמי בירמיה ועטה את ארץ מצרים כאשר יעטה הרועה את בגדו, ומתרגמינן וידוקון ית ארעא דמצרים כמה דמתעטף רעיא בלבושיה, משמע בגד עליון. ע"כ. ונמצאו דבריו ברורים ומבוססים כדכתבינן.

וחזיתי אור בספר המספיק לעובדי ה' (עמ' רפא) לר"א בן הרמב"ם וז"ל, ונקבע אות זה בטלית על פני מלבוש זולתו, משום שהטלית 'היא מעל כל המלבוש' ומקיפה את הראש והגוף, ואינה כמצנפת המכסה את הראש בלבד ולא כבגד המיוחד לגוף בלא הראש. עי"ש. ומבואר שהוא עיטוף בדווקא, ועל כל בגדיו בדווקא.

וכן הוא ברמב"ן (שמות כח, לא) בביאור המעיל שבבגדי כהונה וז"ל, כתב רש"י הוא כמין חלוק וכן הכתנת, אלא שהכתנת סמוך לבשרו ומעיל קורא חלוק העליון. ואין הדבר כן, כי המעיל בגד יתעטף בו, כמו שאמר (ש"א כח יד) והוא עוטה מעיל, וכתיב (ישעיה סא י) מעיל צדקה יעטני, ולא תבא עטיה על הכתנת רק על השלמה 'אשר יכסה בו', דכתיב (תהלים קד ב) עוטה אור כשלמה, כי הוא עטוף, וכן ועל שפם יעטה (ויקרא יג מה), יתעטף וכו' המעיל כסות 'מקיף את הגוף כולו' מצווארו ולמטה עד רגלי האדם ואין לו בית יד כלל, ובשאר המעילים יש לו בית צוואר כנגד כל הצוואר תפור בו, ואותו בית צוואר נקרא פי מעיל, וצווה הכתוב שיהא ארוג עמו. ע"ש. ומדברי הני קמאי ראה שחלקו על הנמוק"י ותרוה"ד שטענו שאין זכר בתורה 'לעיטוף', הנך רואה שהגם ואינו נזכר בלשון עיטוף, הוא מבואר היטיב בלשון כסות מעיל ועטיה.

וראיתם אותו

ד. והנה טענה שלישית של ר"י בן מרון הלוי הוא בלשון הפסוק 'וראיתם אותו וזכרתם', מלמד שעיקר המצוה שיהיה רואה את הציצית ובזה נזכר במצוות ה', ואם כיסה את הציצית מה הועילה המצוה שהיא במכוסה.

על זה כתב להשיב בעל העיטור וז"ל, אלא דבעינן שיהא נראה כדכתיב וראיתם אותו וכדמחייב כסות יומא. משום 'דישנה בראייה אצל אחרים' וקרינן ביה 'וראיתם', ה"נ וראיתם נמי דקאמר רחמנא, לא אכל שעתא ולאו אטלית אלא אציצת, וכל שעתא מצי חזי ליה. דאלת"ה למ"ד חובת טלית מאי וראיתם אותו איכא, אלא כיון דבעידנא דעטיף איכא ראיי' לדידיה ולאחריני זה ראייה מעלמא היא. ואותן שמקבצין הציצית בשעת ק"ש ומעבירין ע"ג עיניהם, אפשר שנהגו משום דכתיב וראיתם אותו ע"ש שהיה עטיפתם תחת המלבוש. ע"ש.

וסיכום טענות העיטור בזה כך הן, לשון תורה 'וראיתם' הוא רק על הציציות ולא על הבגד עצמו, וגם וזה עיקר דבריו, אין צריך שיראה בפועל אלא די בזה שיש אפשרות לראותם כשיוציא מתחת לבגדיו. ובקיום הפסוק וראיתם די בשעה שמתעטף שרואה הוא ואחרים בשעת העיטוף.

ובאמת על כל חלק מהטענה יש לשאול האם כך הוא פשט הפסוק, איבעית אימא קרא ואיבעית אימא סברא. אב"א קרא, אמר רחמנא 'וראיתם אותו וזכרתם' ומבורר שראיית הציצית היא עיקר במצוה, התורה לא ציוותה על 'פוטנציאל' ראיה אלא ראיה

'ממש' כדי שתגרום לזכירה. ועוד שאם המצוה כל היום כמו שאומר בעל העיטור בעצמו, ועיקרה הוא בראיה, מה מועיל אם רואה בשעת העטיפה בלבד, ובכלל יש לשאול איך למדו בפסוק לחלק בין הלבישה לראיה שנאמרו כאחד.

ועל הראיה שכתב בעל העיטור מהסוברים שגם בגד המונח בקופסה חייב בציצית, והרי בודאי אינו רואה את הבגד שבקופסה כל שעה. על זה גופא קימ"ל כהחולקים שרק בשילוב חובת 'גברא' שהוא מקיים ורואה את המצוה ציוותה תורה, ומברכים להתעטף ולא לקשור וכמ"ש בה"ג וברי"ף (ציצית יב ע"א) ורא"ש (ציצית סי' ט) להכריע עפ"י טענה זו. ומבואר שלהלכה קימ"ל שלשון הפסוק 'אשר תכסה בה' אינו על הראוי להתכסות אלא דווקא במתכסה בפועל, ועל דרך זו יש לפרש גם את האמור 'וראיתם אותו' שאינו על ראוי לראות, אלא על הראיה בפועל. ואדרבה מהכרעת הפוסקים לפטור בגד המונח בקופסה, מוכח שהלבישה שעיקרה ראיית הציצית לעיכובא.

ואב"א סברא, שמאחר והתורה דיברה ברור שעיקר תכלית המצוה, וראיתם אותו וזכרתם, כשם שזכירה כל היום כך היא ראיה לכל היום, ומה תועלת איכא שרואה לרגע הלבישה וכי זה יעזור לו לזכור לכל היום. והרי בשחר התפלל וקרא ק"ש וזכר מצוות ה' ואין זה מועיל לו כשכל שאר היום הולך בשטותיים ותאוות, ועל זה ציוותה תורה שיהיה לו לזיכרון בבגדו בכל מקום שילך בו, ואם כן שמכסה אותו ואינו רואה או מרגיש בו איך תתקיים תכלית המצוה, ופשטות לשון ציווי התורה שהראיה היא כל היום כדי לעורר הזיכרון על כל היום.

ובאמת שלשון התורה זועקת, 'ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם', איך יפרנס את פשט הפסוק שהראיה בשעת לבישה תועיל על כל היום שלא יתורו אחרי עיניהם ולבבם שכל היום עסוקים בהבלי העולם ומביאים את האדם 'לזנות אחריהם', שצריך שומר קבוע בכל רגע עימו לשומרו ולהצילו. ועוד, הרי הפשט הפשוט שע"י ראיית ציצית לא יתורו בעיניהם בדברים אחרים, וסתם כנף הבגד הולך על חתיכת הבגד הנראית תמיד שעליה תבוא הציצית לזיכרון ה' ומצוותיו.

ואיך שלא יהיה, ברור הוא שהעיטור כתב תירוצים אלה בדרך של דחיה על דברי בן מרן לוי, אך לא הביא ראיה מספקת לדחות דבריו שלא נצטרך לכל הפחות לחוש לקיים המצוה מהתורה בלא ספק בעיקר המצוה

מדאורייתא. ודברי החכמים המחייבים לראות הם בפשט הפסוקים. וצרף להם דברי קמאי שתחת בגדיו אין מצוה כלל וכנ"ל, ומצאת די הצורך וההכרח לקיים המצוה על צד וודאי ולא ספק.

ועשה אוזנך כאפרקסת לשמוע דברי חכמים, שמלבד הנזכרים למעלה, יש מקמאי שתלו את כל מצות ציצית בראיה בלבד, שהיא העיקר והתכלית ואם אינו רואה לא מקיים המצוה כלל. ראשית ראה בסמ"ק (מצוה כח) שכתב בלשון קצרה וחדה וז"ל, מצוה כח, להסתכל בציצית דכתיב (במדבר ט"ו) וראיתם אותו. ועשייתו אפרש בעזרת השם יתעלה לקמן (סי' ל"א). ע"כ. ומבואר שראיית הציצית היא המצוה בעצמה ולא טפלה היא למצוה, אלא היא היא המצוה בעצם, ואם לא רואה לא קיים ולא כלום.

ויש שלמדו שהם מצוות נפרדות, מצוות להתעטף בבגד מצויץ ומצה להסתכל בפתילות לקיים 'וראיתם אותו'. וכ"כ הרשב"ץ בזוהר הרקיע (מ"ע כ') להוכיח שיש למנותו מ"ע ממנין התרי"ג, שהראיה מצוה בפני עצמה, ולמד כן ממ"ש חז"ל בגמרא (מנחות דף מ"ד ע"א), כל שאין לו ציצית בבגדו עובר בחמשה עשה, ופירש שאחד מהחמשה עשין הוא וראיתם, וכפירוש רש"י שם. ועיין בספר חרדים (פרק שני מצוה א) שכתב כן בפשוט והזכיר דברי הסמ"ק והרשב"ץ. וזה מלבד קמאי הנ"ל.

ולענ"ד כן מוכח הוא בלשון מדרש שמעוני (תהילים רמז תשכג) שהראיה היא מצוה בעצם וז"ל, כל עצמותי תאמרנה, אמר דוד אני משבחך בכל אברי 'ומקיים בהן המצות', בראשי אני רופפו וקורא בתפלתי. בשערות ראשי, אני מקיים לא תקיפו פאת ראשכם, ותפלין אני מניח בראשי. בצוארי, עטיפת ציצית. 'בעיני וראיתם אותו'. בפי, תהלת ה' ידבר פי. בשפתי תבענה שפתי תהלה. בזקני ולא תשחית את פאת זקנך וכו' ע"ש.

ומשמע משגרא דלישנא שכמו שמקיים לא תקיפו בשערות כך מקיים בעיניו וראיתם אותו, שהיא מצוה בעצמה לראות הציצית, וזה בהכרח כשהיא בגילוי לעין. וראה בשו"ת תורה לשמה (סי' לט-מ) שלמד ממדרש זה שכל הנזכר בו הלכות הם. ע"ש. וכ"כ בקרית מלך על הרמב"ם (ציצית פ"ג אות י).

וכן מפורש הוא עוד בחז"ל במדרש רבה (סוף פרשת שלח) דאיתא התם, והיה לכם לציצית, שתהא נראית. ע"כ. וכן הוא במדרש תנחומא (שם). וכתב על זה בפירוש מתנות כהונה (שם), פירוש שיהיו הציציות על בגדיו כדי שיזכור תמיד מצוות ה' יתברך, כמו שכתבו

הפוסקים. עכ"ל. וכן מתבאר בזוה"ק (פרשת שלח דף קע"ד ע"ב ברע"מ) וז"ל, ציצית פקודא דא איהו לאדכרא כל פקודי אורייתא בגינה, כד"א וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם, ודא איהו סימנא דמלכא לאדכרא ולמעבד. עכ"ל. וע"ש שהכל תלוי בראיית הציציות ובתכלת שבהם.

וכדברים אלו ראה בספר יסוד ושורש העבודה (שער ד' פ"ו) שכתב וז"ל, כתב הש"ע יסתכל בציצית בשעה שאומר וראיתם אותו. וכ"כ האר"י ז"ל. ומהרח"ו בספרו שער הקדושה חושב זאת למ"ע מן התורה. וכן פירש"י (מנחות דף מד עא), אהא דאמר רב ששת כל שאין ציצית בבגדו עובר בחמשה עשה, וחושב רש"י ז"ל וראיתם אותו למ"ע אחת. וע"כ צריך האדם להסתכל בציצית ולכוין בהסתכלות זו לקיים מ"ע של וראיתם אותו. עכ"ל.

וגם מי שלא סובר מצוה זו כעומדת בפני עצמה, מ"מ היא חלק עיקרי במצוה עצמה וכנ"ל בקמאי דלעיל, וז"ל החינוך (מצוה שפו), שורש המצוה נגלה בכתוב שהוא למען נזכור כל מצוות ה' יתברך תמיד, ואין דבר בעולם יותר טוב לזיכרון כמו נושא חותם אדוניו קבוע בכסותו אשר יכסה בה תמיד, ועיניו ולבו עליו כל היום, וזה שנאמר בו בכתוב וזכרתם כל מצות ה', עכ"ל.

וכן דעת הטור (ריש סימן כד) שכתב, טוב ונכון להיות כל אדם זהיר וזריז במצות ציצית שיהיה לו בגד קטן מצויין שילבש אותו כל היום, כי עיקר מצותה על זכירת המצוות, ובכל שעה ובכל רגע צריך לכך, עכ"ל. ובאמת כך דייק הבית יוסף (סי' ח אות יא, ד"ה ומתוך) בדעת הטור וז"ל, ומתוך מה שאמר רבינו או שיש לו ציצית בחלוקו. נראה שדרך טלית קטן ללבשו תחת בגדיו אבל ממה שאמר בסימן כ"ד כי עיקר מצותה על זכירת המצות ובכל שעה ובכל רגע צריך, נראה שעיקר מצות טלית קטן ללבשו על בגדיו כדי שתמיד יראהו ויזכור המצות. ע"כ. וראה לקמן ששו"ע העתיק להלכה לשון זו, עפ"י האמור בדעת הטור.

ואנכי רואה שגם המפרשים את פשט הפסוקים, הכריחו בלשון הפסוק שהראיה היא מעיקר המצוה. ראה באבן עזרא (פרשת שלח טו, לט) שביאר כל הפסוק במתיקות כדרכו בקודש וז"ל, והנה מצוה על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפים שיתכסה בו ביום תמיד, ולא יסירנו מעליו, 'למען יזכרו'. וכו' לפי דעתי יותר הוא חייב להתעטף בציצית בשאר השעות משעת התפלה, למען יזכור ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה, כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה. 'וראיתם אתו' - מצוה להיותו נראה. עכ"ל. מבואר היטיב בדבריו

שמצוה להיותו נראה ולא מכוסה לקיים תכלית המצוה למען יזכרו בכל שעות היום שבזה יימנעו מאיסורים.

וראה לשון התרגום (במדבר טו לט) שתרגם לשון 'וראיתם אותו' לא כסיפור דברים אלא בלשון ציווי שכתב, ויהון לכון לכרוספדין ותחזון יתיה ותדכרון ית כל פקודיא דיי ותעבדון יתהון ולא תטעון בתר הרהור לבכון ובתר חיזו עיניכון דאתון טען בתריהון. ע"כ. ואם היה רוצה לומר שהוא סיפור דברים שכשתראו תיזכרו אך אין חובה לראות, היה לו לתרגם 'וכד תחזון יתיה תדכרון וכו' ולא לשון ציווי, ומובן שכך הבין לשון התורה שבאומרה 'וראיתם אותו' לשון ציווי הוא.

וכ"ה ברבנו בחיי (שם) וראיתם אותו. מצוה שיהא נראה. ע"ש. וראה לשון בעל הטורים שם, ועשו להם ציצית. אמר הקדוש ברוך הוא אני רוצה שתהיו מעוטפים כמלאכים לבוש הבדים (עי' שבת כה ב) וכאשר ראית אותי מעוטף (פסיקתא רבתי פרק טו כא). לכן ציווה בתכלת שדומה לרקיע ולכסא הכבוד (מנחות מג ב). ע"כ. ולשונו ברורה 'כאשר ראית אותי מעוטף' שנראית עטיפתו ולא במכוסה.

ולשון האברבנאל בלשון זהורית באה וז"ל, ואמר ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם. להגיד שאף בהמשך הדורות אם לא ינהגו בני ישראל ללבוש מעילים יעשו עכ"פ בגד מד' כנפות ויעשו להם ציצית וכו' כנף המעיל הנזכר העליון לציצית 'להתדלדל ולהתחבט בפניכם וכנגד עיניכם וראיתם אותו' לאות ולסי' לזכור כל מצות ה'. כי מפני שרוב בני אדם טבועים במצולות ים התאוות החומריות גם בטרדת העסקים וצרכיהם חייבה החכמה האלהית את האדם לשום אות וסימן וכו' במלבושיו 'בכנף מעילו העליון' שהוא 'תמיד לנגד עיניו' והוא הציצית וכו' ועל זה אמר למען תזכרו ועשיתם את כל מצוות ה' והייתם קדושים וכו' והייתם קדושים לאלהיכם וכו' שיהיו מצויינים בלבושיהם כעבדי המלך או האדון שמביאים בלבושיהם סימן כדי שיוכרו שהם עבדיו ומשרתי שלוחי השם. ע"כ. הרי לפניך במילים ברורות, שמלבד שהחיוב הוא בכל בגד ובלבד שיהיה לו ד' כנפות, עם זאת אומר שבגד זה חייב להיות העליון, שייראה תמיד ויפעל את תכלית המצוה 'למען תזכרו'.

מנהג ראשונים

ה. והנה חזינן שהזכירו כמה מהפוסקים הראשונים מנהג 'שנהגו בו' חלק מחכמי ישראל כבר בזמנם, והוא ללבוש הט"ק תחת לבגדיהם. כאשר תראה מבואר במרדכי הנ"ל שכתב

וז"ל, וכן דרך המתעטפים והצנועים שעושין כן תחת מלבושיהם, ועיני ראו אותו של רבי כדי להורות הלכה למעשה. ע"כ. ומפורש שלבשו תחת מלבושיהם. וכן הוא גם בדברי הנמוקי יוסף (ציצית יא ע"ב) הנזכר לעיל שכתב, ועושין טליתות קטנים שלובשין אותן שלא מיעטו מן וראיתם אותו אלא כסות לילה או כסות סומא, ולא כסות שתחת המקטורן וזו נראית ראיה ברורה. ע"כ.

אך הנך רואה שמראשית ימי 'מנהג' זה, שהחלו בימי הראשונים באשכנז מחמת שינוי המלבושים שם, לא היה מנהג זה נקי ממחלוקת אפי' לא יום אחד. שכבר אז קמו החולקים בזה ואומרים שתחת לבגדיו לא קיים מצוה כלל, וכמ"ש ר"י בן מרון הלוי וכן רבנו שמשון ואביו של האו"ז. מהם למדו מהפסוק 'וראיתם אותו' ויש שלמדו מהמילים 'אשר תתכסה בה', ואיך שלא יהיה ברור לדידהו, שיש לראות הציצית בכל עת וזה אומר שבהכרח שהבגד יהיה על הבגדים לראות בהם, שאם מכוסה בכיסוי אחר כיסוי איך יראה בהם ומתי ייזכר במצוות.

ועוד זאת, שגם מי שלא מיחה במנהג 'שאינם מתעטפים' אינו בהכרח אומר שמקיים 'מצוה', ראה לתרומת הדשן (סי' מו) שאחר שכתב שאין מתעטפים ממש כתב וז"ל, ומה 'ששוהים בו' כל היום היינו 'כדי להסתכל' תדיר בציציות כדכתיב וראיתם אותו וזכרתם. עכ"ל. ומבואר ששוהים אינו קיום מצוה אלא שיהוי בעלמא. וראה בזה לקמן.

הרי מבואר הוא, שמה שלא עשו עיטוף גמור ואמיתי לכל הדעות, כי היו בגלות במקום שלא שייך להם להתלבש כימי חז"ל בציצית שאין בה ספק.

ועל מה שיכלו לעשות נחלקו אם יש בו תועלת או רק שאינה מהודרת. ואיך שלא יהיה כולם מסכימים שפשט המצוה הכתובה בתורה שיהיו הציציות נראות ומזכירות מצוות ה'.

ורוב ככל קמאי הסבירו ברורות, מי בפסוקי התורה ומי בגדרי המצוה, שכסות הציצית, היא מעל כל בגדיו ונראית לעיניו.

ולקמן נראה בדעת מרן השו"ע, שפסק שעיטוף ישמעאלים לא לעיכובא. אך מבין שגדר המצוה הוא בהכרח שיראה את הציציות תמיד, ולכן ילבש גם הט"ק על בגדיו כדלקמן. ומעתה גם ברוב הראשונים שלא באו דבריהם במפורש אם מועיל ציצית תחת הבגדים, יש להסתפק בדעתם מה ההכרעה, אפשר שגם לדעתם אין מקיים המצוה אלא ברואה הציציות.

כנף א פרק ג – הרמב"ם ושו"ע

דעת רבנו הרמב"ם

א. ועתה נבוא בדברי הרמב"ם שקיבלנו הוראותיו להבין דעתו הרמתה. וזאת תדע, שלא הזכיר כלל לשון לבישה אלא רק לשון התכסות ועיטוף, שכתב (ציצית פ"ג י-יא) וז"ל, היאך חיוב מצות הציצית, כל אדם שחייב לעשות מצוה זו אם יתכסה בכסות הראוי לציצית יטיל לה ציצית ואח"כ יתכסה בה, ואם נתכסה בה בלא ציצית הרי ביטל מצות עשה וכו' אעפ"י שאין אדם מחויב לקנות לו טלית ולהתעטף בה כדי שיעשה בה ציצית אין ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו ממצוה זו, אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחויבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו, ובשעת התפלה צריך להיזהר ביותר, גנאי גדול הוא לתלמידי חכמים שיתפללו והם אינם עטופים. ע"כ. (ולשון עיטוף חוזרת בעשרות מקומות בהל' ציצית.)

והשמטת לשון בגד ומלבוש בולטת היא מאוד בדבריו, שכן בהל' כלאיים כתב בהדיא שהוא לעיכובא שיהיה בו דין בגד, והוא תנאי גמור שיהיה בו שם מלבוש עם הנאת הגוף כמחמם בחורף. כמבואר בדבריו (הל' כלאיים פ"י הלכה יט) וז"ל, אין אסור משום כלאים אלא בגדים שהן דרך חימום כגון הכתונת והמצנפת וכו' אבל צלצולין קטנים שעושין אותן העם בבית יד שלהן לצרור בהן מעות או תבלין וכו' וכיוצא בהן הרי אלו מותרין אף על פי שבשרו נוגע בהן שאין דרך חימום בכך. ע"כ. (ועיקרון זה חוזר במקומות רבים עי' דוגמא בהל' כלאיים פ"י הלכות יב, יד, טו, טז, יז,כ, כב. ועוד.)

ומבואר שדרך התכסות ועיטוף חייב בציצית, אעפ"י שלדיני כלאיים הדינים אחרים. ונראה שלמד כן מלשון הפסוק (דברים כב, יא) והוא דקדוק פשוט דאמר רחמנא, לא 'תלבש' שעטנז צמר ופשתים יחדו, גדילים תעשה לך על ארבע כנפות 'כסותך' 'אשר תכסה בה'. ע"כ. דקדקה תורה בלשונה וחילקה בין לשון 'לבישה' בכלאיים ללשון 'כיסוי' בציצית. לבישה גם בבגדים הפנימיים, ונאסר בהם שעטנז. אך בציצית שנאמר 'אשר תכסה בה', על דרך כיסוי נאמר שהוא הבגד העליון בדווקא. והאריכה התורה במילים שיכלה לומר בדרך קצרה 'תעשה לך על ארבע כנפות כסותך' והיינו מבינים בכל בגד, דקדקה תורה והוסיפה ואמרה 'אשר תכסה בה'. ללמדך שלא כל כסות אלא 'אשר תתכסה', הכיסוי העליון דווקא הוא שחייב בציצית.

וראיתי שזכיתי לכוון בזה בדעת הרמב"ם לדברי הגאון בספר סמכוני באשישות ושם הוסיף להוכיח כן בבקיאות גדולה גם מדברי הרמב"ם

בתשובה (סי' קכד) שכתב וז"ל, כללו של דבר לא יצא בציצית בשבת לפי דעתם, זולתי באופן שיוצא בה ידי חובתו 'והיינו שיהיה עטוף בו שכסה ראשו ורובו'. ע"כ. הנה דעת שפתיו ברור מללו שעיטוף שיוצא בו ידי חובתו היינו שמכסה ראשו ורובו, וציין שהכי איתא גם וגם הביא שם מדברי הרמב"ם בפי' המשניות (מנחות ריש פ"ד) שכתב הרמב"ם, מצות ציצית כוללת שני ציווים הא' שיהיו ציציות בכנפות הטליתות והוא אומרו ועשו להם ציצית.

והעיר שם מהר"י קאפח שהרמב"ם כתב 'אללחף' ופירושו טלית או סדין שאדם מתעטף בו, ואין בכללו סתם בגד או כסות. ע"כ. והשתא ניחא מנהג מצרים שלא הטילו ציצית בסודריהם וכן מנהג ספרד שלא הטילו בבגד שעל כתפיהם, והב"י נתקשה בזה דכל אלו סברו וקיבלו דבעו עטיפה כדעת הרמב"ם והגאונים אשר עימו.

וחזיתי אור בספר המספיק לעובדי ה' (עמ' רפא) לר"א בן הרמב"ם וז"ל, ונקבע אות זה בטלית על פני מלבוש זולתו, משום שהטלית 'היא מעל כל המלבוש' ומקיפה 'את הראש והגוף', ואינה כמצנפת המכסה את הראש בלבד ולא כבגד המיוחד לגוף בלא הראש. עי"ש. ומבואר שהוא עיטוף בדווקא, ועל כל בגדיו בדווקא.

ונראה שגם הרי"ף בשיטה זו שהרי בתשובה (סימן קלח) כתב, היציאה בלילה בשבת בטלית מצויצת או היציאה בה ביום מבלי שנתעטף בה הרי זה כאילו ישימה סביב צוארו או ישימה כסודר על ראשו, ואין אצלי בזה דבר ברור אלא על ההיקש, שזהו שכמו שהיציאה בטלית חסרה הוא משא לפי שאינה כמצוותה, כמו כן אם יצא בה כשהיא כשרה שלא כצורת מצוותה הוא משא וחייב עליה חטאת. ע"כ.

ומבואר שעיקר הציצית הוא בעיטוף לכסות את גופו, ומהם הזכירו בהדיא גם ראשו וצ"ע אם הוא לעיכובא בדווקא. וע"ש עוד שהביא עוד ראיות יפות לזה שעיטוף הגוף לעיכובא, מדברי תשובת הר"י מיגאש (סי' קפג), ובאורחות חיים (הל' ציצית אות ה) שכתב, מצנפת אינה ראויה לציצית אלא כסות החופה רוב גופו של אדם. ע"ש. ודייק כן גם בדעת הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תלד) ע"ש. ואם כן המבואר הוא, שלדעת הרמב"ם והרי"ף שני עמודי הוראה ועוד ראשונים קיום מצות ציצית תלוי בעיטוף גם אם גופו לחוד בלא הראש, ועיטוף הוא בגד עליו בלבד וזה אומר שהציצית צריכה להיות על בגדיו בהכרח. ודבריהם מצטרפים לדברי קמאי הנזכרים למעלה כר"י הלוי ורבנו שמשון ואביו של האור זרוע ושאר קמאי הנזכרים שם, שכולם שווים בזה

שט"ק שתחת בגדיו אינו בגד החייב ציצית כלל.

דעת מרן השו"ע

ב. ואחר שראינו שרבו הדעות בגאונים וראשונים כמלאכים ואין בידינו להכריע בין הגדולים, נבוא לשאול דעת מי שגדול שיש בכוחו להכריע שקיבלנו הוראותיו, מר ניהו מרן השלחן ערוך.

והנה בעניין אי הוי העיטוף לעיכובא, פסק כבעל העיטור (סי' ח סעי' ב-ג) וז"ל, סדר עטיפתו כדרך בני אדם שמתכסים בכסותם ועוסקים במלאכתם, פעמים בכיסוי הראש פעמים בגילוי הראש, ונכון שיכסה ראשו בטלית. טליתות קטנים שלנו שאנו נוהגים ללבוש, אעפ"י שאין בהם עיטוף, יוצאין בהם יד"ח ציצית, וטוב להניח אותו על ראשו רחבו לקומתו ולהתעטף בו, ויעמוד כך מעוטף לפחות כדי הילוך ד"א, ואח"כ ימשכנו מעל ראשו וילבישנו. ע"כ.

ומבואר היטיב בלא ספק דס"ל כבעל העיטור והעמודים בשיטתו, שצורת העיטוף כעטיפת ישמעאלים וכדומה אינה לעיכובא, שלא נזכר בתורה אלא בדברי חכמים והם דיברו על הנהוג בזמנם, ובשינוי סגנון הלבוש מתקיימת המצוה גם בצורת לבוש בסגנון אחר והעיטוף אינו לעיכובא. אלא שנכון לעטוף לעיתים לקיים לשון חכמים מרפא, ובפרט בשעת הברכה שאומרים נוסח 'להתעטף'. ולדעתו זיע"א גם בציצית קטן מברך להתעטף (שם סעי' ו) אעפ"י שאינו מתעטף, והרמ"א כתב לברך 'על מצות ציצית ע"ש. והנה כל זה על סגנון העיטוף אם דרך כיסוי על בגדיו או עיטוף ישמעאלים.

ולסייע קצת דברי השו"ע בזה שאין העיטוף לעיכובא, ראיתי בשל"ה (מסכת חולין נר מצוה דף ג' ע"א) שהעתיק לשון הזוה"ק (פרשת שלח לך דף קע"ד ע"ב), בר נש דלא זכי בהאי עלמא לאתעטפא בעיטופא דמצוה, ולאתלבשא בלבושא דמצוה, כד עייל בההוא עלמא קאים בלבושא טנופא דלא אצטריך, וקאים בדינא עלה וכו' עכ"ל. וכתב השל"ה וז"ל, אתה הראת לדעת שהבלתי זהיר במצות ציצית קטן וגדול, שזה רמז באומרו לאתעטפא בעיטופא דמצוה, שרמז על הגדול, שאין עטיפה אלא בראש, ובאומרו ולאתלבשא בלבושא דמצוה, רמז על הקטן. ע"ש. וכן דקדק גליון בהגהות ניצוצי אורות וז"ל, משמע שצריך תרתי עיטוף ולבוש, והיינו ט"ג וט"ק. עכ"ל. אך אינו מוכרח כלל ולא נזכר בשום מקום בחז"ל שם בגד של טלית קטן כדוגמת זה.

והכרעת מרן בטענה שניה הנ"ל, אם הוא לעיכובא שתהיה הציצית על

מלבושיו לקיים הכתוב 'אשר תכסה בה', ולהגיע לכלל ציווי הפסוק 'וראיתם אותו'. לענ"ד דעת קודשו ברורה ונהירה דסבירא ליה שילבש הט"ק על בגדיו בדווקא, ולא כתב כן למעליותא אלא לעיכובא ממש. ובאו דבריו בלשון ברורה שכתב (סי' ח סעי' יא) בלשון זהורית וז"ל, עיקר מצות טלית קטן ללובשו על בגדיו כדי שתמיד יראהו ויזכור המצות. עכ"ל. וזה כאשר למד גם מדברי הטור שהוא בהכרח צריך להיות על בגדיו, שכל המטרה שיראה וייזכר וזה לא שייך במכוסה, וכך הכריע למעשה. וכתב בהדיא להגדיר בתנאי המצוה 'עיקר מצות טלית קטן', ובאומרו 'עיקר המצוה' כוונתו בהכרח שזה מתנאי המצוה לעשות כן ולא הנהגה בעלמא. ודומה לסגנון האמור בהכרעה בין שיטות הפוסקים שמסיים 'וכן עיקר', ורוצה לומר שכדברי זה ההלכה למעשה, ולא רק חסידות אלא 'עיקר' הדין הוא (עי' שו"ע או"ח רצא ס"ה, שיח ס"ח).

וסתם לשון 'עיקר' בחז"ל הוא לעיכובא, כדוגמת 'עיקר כתובה' שהיא החיוב היסודי ועליו בא תוספת כתובה שאינו מחויב להוסיף. וכן באומרם איסור שיש לו 'עיקר מהתורה', רצונם לומר שהיסוד שלו נמצא בתורה הוא חוב גמור שממנו יש ללמוד, ולא עלה על לב לומר שגם עיקרו אינו חיוב או הכרח שזה לא בכלל עיקר הוא.

ובדומה לזה תדע שגם בלשון השלחן ערוך כן הוא, שלשון עיקר לעיכובא הוא. ולדוגמא ראה בהלכות ק"ש (סי' סג ס"ד) וז"ל, 'עיקר' הכוונה הוא בפסוק ראשון, הלכך אם קרא ולא כוון לבו בפסוק ראשון, 'לא יצא' ידי חובה וחוזר וקורא. ע"כ. ומבואר שלשון עיקר הוא לעיכובא ממש. ויש לזה עוד דוגמאות נוספות, הל' נדרים (יו"ד סי' רד ס"א) שכתב, 'עיקר' נדר האמור בתורה הוא שיתפים בדבר הנדור. ע"כ. והוא לעיכובא, שבמתפיס לא בדבר הנדור אין בו נדר דאורייתא כדמפרש ואזיל (סי' רה). ע"ש. וכן מבואר באר היטב בדבריו בהל' תלמוד תורה (יו"ד סי' רמו ס"ד) שכתב, חייב אדם לשלש לימודו וכו' שליש בתלמוד, דהיינו שיבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו, ויוציא דבר מתוך דבר, וידמה דבר לדבר וידון במידות שהתורה נדרשת בהם עד שידע היאך 'עיקר המצות' והיאך יוצא האסור והמותר וכיוצא בזה וכו'. ע"ש. ופשוט הוא שלימוד מצוות התורה בי"ג מידות שהתורה נדרשת הם יסודות המצוות 'וגדרי המצוות מהתורה' ולא איזה הידורים ונספחים הטפלים. וכיו"ב תראה הלשון בכלל יסוד בכל דיני ממונות (אבה"ע סי' סו סעי' יא, חו"מ סי' רטו ס"ב) ובכל אלו הדברים וכיוצא בהן,

מנהג המדינה הוא 'עיקר' ועל פיו דנין, והוא שיהיה אותו המנהג פשוט בכל המדינה. ע"כ. וברור שלשון עיקר בא לדייק על המכריע והמעכב ואל על איזה דיבור צדדי. וזה חוזר על עצמו בעוד מקומות רבים שעל 'העיקר' יקום וייפול דבר וכמ"ש בהל' עדות (חו"מ סי' כט ס"א), טעות שהעדים מצויים לטעות בו, נאמנים הם בעצמם, ואין בזה משום חוזר ומגיד. וכן אם אינו סותר 'עיקר' דבריו הראשונים. ע"כ. וכך פשוט הוא (שם סי' לז סל"ז), דברים אלו תלויים בדעת הדיין ועוצם בינתו, שיבין 'עיקר' המשפטים וידע דבר הגורם לדבר אחר. ע"ש. ולא מצאתי אפי' מקום אחד בדברי השו"ע שיהיה פתחון פה לומר שלשון 'עיקר' אינו לעיכובא.

ולא אכחד שראיתי לאחרונים רבים שטענו בדעת מרן השו"ע שאינו לעיכובא להוציאו על בגדיו, הנה עיקר מה שגרם להם לומר כן, הוא ממש"כ השו"ע בסוף הלכות ציצית (סי' כ"ד סעי' א) בלשון 'ונכון ללובשו על המלבושים'. ומשמע שאין זה אלא למצוה מן המובחר ולא מעיקרא דדינא. וכבר העירו כן הרבה אחרונים, ועי' ביפה ללב (סי' ח) שנשאר בצ"ע.

והנה ראיתי בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ג) שגם כן עמד בזה והעלה, שבהכרח לומר שגם בכותבו בלשון 'עיקר מצות טלית קטן' רצונו ג"כ לומר רק למצוה מן המובחר. ומשום כך נזהר השו"ע מלכתוב בזה בלשון חייבים ללבוש הט"ק על הבגדים. כי חיוב מעיקרא דדינא ליכא. ע"ש. והרבה מהאחרונים הלכו בדרך זו, ולענ"ד לא רק שלא העלו מזור ביישוב לשונות מרן השו"ע, זאת ועוד שלענ"ד לא נתנו המשקל הנכון לדיוק המילים בהם משתמש השו"ע, וגם לא להקשר הדברים.

שהנה מלבד שלא שייך לומר על לשון 'עיקר מצות ציצית', שהיא פרט שולי וצדדי שאינו לעיכובא ורק להנהגה טובה בעלמא. שסתם לשון הפוסקים בכיו"ב הוא בהגדרת יסודות המצוה, שכל שאינו עיקר במצוה הוא טפל ואינו לעיכובא, וכל שהוא 'עיקר' בהכרח שהוא גם מוכרח במצוה, שאם לא כן אינו עיקר אלא טפל. וכמו שהבאנו למעלה מקומות רבים המוכיחים את כוונת לשונו, ולא מצאתי אפי' סעיף אחד בשו"ע שיהיה ללימוד זכות בזה על טענתם, ולומר שמרן השו"ע רק כאן זנח כוונת פשט המילה היפך כל שאר המקומות, ורק פה אחז לשון זו וכוונתו לחסידות, זה דבר תמוה לטעון.

ובהסבר דברי מרן השו"ע בדיני ציצית, לענ"ד הוא בדרך פשוטה וברורה, שבראשית דבריו בהם פותח את כל הלכות ציצית (סי' ח), שכל הסימן עוסק

בגדרי המצוה היסודיים. אמר במפורש (סעי' ב-ג) שמקיים המצוה מהתורה בט"ק גם בלי עיטוף, וביאר באריכות פרטי הדינים על מה ומתי ואיך מברך (סעי' ה-י) וידוע שהברכות עדות הן לעקרי המצוה שאם לא כן אלופינו מסובלי"ם. ומוסיף ואומר בהדיא (סי' יא) 'עיקר מצות טלית קטן ללובשו על בגדיו, כדי שתמיד יראהו ויזכור המצות'. וברור מהקשר הדברים שבא לבאר יסודות המצוה ולא הנהגות וחסידות. וכל אשר עיניים לו רואה שמרן ייחד על זה סעיף מיוחד בפני עצמו, בלשון של 'עיקר המצוה' רק על פרט זה ללמדך חשיבותו, ואמר דבריו בזה בלשון חתוכה 'עיקר המצוה' ולא בלשון טוב ונכון וראוי כמו שרגיל בלשונות אלו בשאר מקומות.

וביותר תן דעתך, שאעפ"י שבב"י הביא את דברי הראשונים שחולקים ואומרים שתחת בגדיו שפיר דמי, כתב השו"ע להלכה היפך דבריהם ואפי' לא הזכיר מדבריהם למי שירצה לעשות כן לכסות תחת בגדיו, והביאור בזה כי אכן מסיק שזה לעיכובא והעושים כדבריהם לאו בכלל מקיימי המצוה.

וביותר מזה תדע, שאעפ"י שרוב ככל היהודים במקומו ובזמנו לא נהגו כן ללבוש ט"ק על בגדים, אלא להיפך רוב העולם בדורו כולל חכמי הדור לבשו הט"ק תחת הבגדים בדווקא (כאשר נוכיח לקמן). בא מרן השו"ע ונעמד בקומה זקופה ואמר דעתו להלכה ולמעשה, 'שעיקר' המצוה לצאת ידי חובה ללובשו על בגדיו, היפך מה שנוהגים בני דורו, ודלא כדברי המקובלים שהיו בני דורו. ואלו ידיים מוכיחות על חיוב גמור, המצטרף ובא עם דיבור ברור במשמעותו 'שעיקר המצוה' הוא מחייב.

ומה שכתב בסוף הלכות ציצית (סי' כד ס"א) בלשון 'ונכון ללובשו על המלבושים', שמשמע רק חסידות. הרואה יראה שזהו סימן החותם את הלכות ציצית, וכל הסימן שם עוסק בשבח ושכר המצוה למחמיר לעשותה גם כשאינו חייב, וכך היא כותרת הסימן שניסח מרן על סימן זה 'הנהגת לבישת הציצית ושברה ועונשה'. ואת לבישת הט"ק על בגדיו הזכיר אגב אורחא בדבריו באותו סעיף, ולא כנ"ל שייחד עליו הדיבור לחיוב, ללמדך שזהו ההקשר בו נאמרו הדברים.

ומאחר וקימ"ל מקום הוי סימן אעתיק כל לשונו הקדושה, למען יובן ההקשר בו נאמרו הדברים. וז"ל, אם אין אדם לובש טלית בת ארבע כנפות, אינו חייב בציצית. וטוב ונכון להיות כל אדם זהיר ללבוש טלית קטן כל היום, כדי שיזכור המצות בכל רגע וכו' שבכל צד שיפנה

יזכור. ונכון ללובשו על המלבושים. לפחות יזהר שיהיה לבוש ציצית בשעת התפלה. ע"כ. ומבואר שעיקר דיבורו שם לעודד ולחזק על מידת החסידות שיכנים עצמו בלבישת ד' כנפות כדי לקיים המצוה, והולך ומפרט את מדרגות ההנהגה הראויה וכותב 'וטוב ונכון להיות כל אדם זהיר ללבוש טלית קטן כל היום' שברור שכל דבריו לעודד לקיימה כמה שיכול, ואין בזה כהוא זה לבטל דבריו הראשונים שבאו במפורש וייחד עליהם הדיבור ולא אגב אורחא. ולכן אם חשקה נפשך בהגדרות המצוה, חזור לסימנים בהם הגדיר גדריה, ולא במוסר שבסוף הלכותיה.

וראה כמה דקדק בלשונו, שעל חובת עיטוף הכריע (בסי' ח) כדברי בעל העיטור שאין העיטוף לעיכובא, ומאידך השמיט את דברי העיטור בחובת ראיית הציצית רק בשעה שרואה הציצית כשמתעטף. אלא דקדק מרן בלשון חיוב 'עיקר מצות ט"ק ללובשו על בגדיו' ממש היפך דברי בעל העיטור.

ומזה תבין גם דקדוק לשון מרן במש"כ (סי' כד סעי' ג) וז"ל, טוב להסתכל בציצית בשעת עטיפה כשמברך. ע"כ. ומדוע כתב לשון 'טוב' הרי לבעל העיטור זה לעיכובא, אלא ודאי דעת מרן ברורה שסמך על מה שכתב לך במפורש שהציצית צריכה להיות על מלבושיו ורואה בהם כל שעה ולכן אין חיוב להסתכל בשעת העטיפה, אלא רק לשון טוב שיקיים הראיה בברכה.

וכבר לימדו אותנו חכמים שדברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, שאת לשון שו"ע יש לבאר כפי אשר כתב לבאר הבית יוסף (סי' ח אות יא, ד"ה ומתוך) בדעת הטור וז"ל, ומתוך מה שאמר רבינו או שיש לו ציצית בחלוקו. נראה שדרך טלית קטן ללבשו תחת בגדיו אבל ממה שאמר בסימן כ"ד כי 'עיקר' מצותה על זכירת המצות ובכל שעה ובכל רגע צריך, נראה 'שעיקר' מצות טלית קטן ללבשו על בגדיו כדי שתמיד יראהו ויזכור המצות. ע"כ. הרי שביאר דבריו שמאחר שעיקר התכלית לראות ולזכור גורם בהכרח שגם לבישתה על הבגדים הוא 'עיקר' מצותה, וזה זועק ואומר לא 'הידור' ולא 'עדיפות' אלא 'חיוב' שאל"כ לא מקיים המצוה של ראיה וזכירה, שהם עיקר המצוה כאשר מתבאר בפסוקי התורה עצמם.

ואין צריך לפנים שמש"כ מרן השו"ע (סי' כג סעי' א) בנכנס לבית קברות שצריך לכסות הציצית, אין זה שייך כלל לגדרי המצוה אלא לעניין לועג לרש, ולא מלמד כלום על מצותה אם תהיה מגולה או מכוסה שזה כבר אמר במפורש. ואדרבה אם תדקדק תראה

שמסתמא הציצית בחוץ ולכן סיים (סי' כג ס"ג) אם הכתפים לובשים ציצית איכא למיחש בהו משום לועג לרש. והיינו שהציצית שעליהם מגולה כמבואר שאם במכוסה שרי (וכ"ה במ"ב סק"ח).

ט"ק בתשעה באב תוכיח

ג. ולענ"ד יש ללמוד עוד מדברי שו"ע שהוא ממש הכרח ללבוש הט"ק על בגדיו, שאל"כ הוא נכנס בספק אם בכלל מקיים מצוה. וזה ממש"כ בשו"ע בהלכות תשעה באב (סי' תקנה ס"א) וז"ל, נוהגים שלא להניח תפילין בתשעה באב שחרית, ולא טלית, אלא לובשים טלית קטן 'תחת בגדיו בלא ברכה', ובמנחה מניחים ציצית ותפילין, ומברכים עליהם. ע"כ. ומבואר בדבריו שבשחרית של תשעה באב שלא שייך להתעטף בטלית כאות אבל, גם הט"ק חייב להסתירם ולא ילבשם כהרגלו בקיום המצוה אלא תחת לבגדיו בדווקא, אך בשאר ימות השנה ברור ומובן שצריך ללבוש על בגדיו.

ואם תאמר שעל מידת חסידות קאמר, שלא יוציא לחוץ בתשעה באב אלא יעשה כעיקר הדין תחת בגדיו. אם כן למה כתב, תחת בגדיו 'בלא ברכה' שלא מובן למה לא יברך שהגם שמכוסה בבגדיו מקיים המצוה. אלא נראה ברור שהבין שט"ק צריכה להיות על בגדיו והוא 'תנאי' בקיום המצוה, ובאינו כן יש לכל הפחות ספק אם מקיים המצוה, ולכן לא יברך בלבישת ט"ק תחת בגדיו.

ואין לומר שלא מברך כי לן בו בלילה, כדמשמע קצת במשנ"ב, כי באמת כבר פסק מרן השו"ע (סי' ח סעי' טז) וז"ל, הלן בטליתו בלילה, צריך לברך עליו בבוקר, אף אם לא פשטו. עכ"ל.

ואם לחשך אדם לומר, שהטעם שלא לברך הוא מסיבת תשעה באב, אף אתה אמור לו שזה אינו בהבנה כלל, ומה שייך לטעון כן על 'חובת הברכה' שיבוא לבטל הברכה לחינם, שהרי הנמנעים מלהתעטף הוא מנהג בלא שורש בדברי חז"ל, וברור ולית מאן דפליג בהא שיש מצות ציצית מהתורה גם בתשעה באב. ועל המנהג של טלית ותפילין הרי רבו הראשונים שפקפקו במנהג זה מדוע יתבטלו מהמצוה בלא הכרח, והרי גם אבל ביום מיתה וקבורה חייב בציצית ואדרבה גם חייב בעיטוף ומברך ברכה שלמה. ואם כן לא גרע תשעה באב, שאם מתעטף בט"ק בהצנע הרי מחויב הוא לברך על המצוה, ולא מצאנו שום מקור לעיטוף בלי ברכה ברבותינו לאות אבלות.

וראה בטור (שם) שהביא את המנהג להימנע בשחרית מטו"ת וכתב וז"ל, יש שאינן רוצין לשנות המנהג וגם אין רוצין

להיות בלא ציצית, ומתעטפין בטלית קטן תחת בגדיהם. ע"כ. ומבואר שיש עליה שם מצוה לגמרי ולכן מתעטפים כדי שלא יתבטלו ממנה, ושים ליבך לזה שלא הזכיר דבר מזה שיקיים המצוה 'בלא ברכה', וברור שלדידיה מברך על ט"ק כמו על כל המצוות האחרות הבאות בת"ב, ואם יתעטף בלא ברכה הוא מבטל מצות חכמים בלא צורך. ואם כן ברור הוא, שמה שהוסיף מרן השו"ע על דברי הטור שיתעטפו 'בלא ברכה' הוא מחמת המבואר בדבריו בהל' ציצית (סי' ח הנ"ל) שתחת בגדיו אינו מקיים עיקר המצוה, מדאיכא הרבה ראשונים שסוברים שאין כלל מצוה בכך, וכך הכריע להלכה.

ואם תאמר שהעתיק דברי בעל האגור (סי' תתמו) שהזכיר ממנו בבית יוסף שם שנראה שהוא המקור לדבריו שאין לברך, באמת כן מוכח באגור שכל הטעם שאין מברכים הוא לא מדיני תשעה באב אלא מדיני ציצית. שכתב האגור וז"ל, ורש"י כתב שמעטף בציצית שחרית, ורבו היה מתעטף וגם גאוני דורו גם כן, וכן בדברי הגאונים וכן ראיתי בשפיר"א שבה"ל. ומנהג אשכנז שלא להתעטף בציצית בשחרית ולא להניח תפילין עד מנחה. אבל היחידים לובשים טלית קטן 'הנהוגים' תחת בגדיהם בלי ברכה. ע"כ. ומבואר שלעיקר הדין הוא כדברי הגדולים שהתעטפו גם בטלית גדול ככל יום כמובן בברכה כרגיל, ורק ציין לכאלה שנהגו להימנע, ועל היחידים קאמר לובשים טלית קטן 'הנהוגים תחת בגדיהם בלי ברכה'. ורוצה לומר, שלא היו נמנעים מטלית קטן שעליהם כמנהגם שהיא תחת הבגדים, ומחמת שכך נהגו תחת בגדיהם גם לא היו מברכים כל השנה מאחר והט"ק תחת בגדיהם, וכדברי רבנו שמשון ואורחות חיים ושאר פוסקים שאין לברך על טלית קטן כל שיטה וטעמה היא, אם מצד שמכוסה או מחסרון בעיטוף וכו', ולא שייך כלל לדיני תשעה באב אלא לדיני ציצית.

וחילי מדברי האגור בהלכות ציצית (סי' כו) שהביא להלכה שיטת רבנו שמשון וז"ל, כתב רבינו שמשון טליתות שעושין באשכנז והם כמין לבוש ויש להם בית הצוואר וחציו מלפניו וחציו מלאחריו אין זה מן המובחר. דלא מקרי אשר תכסה בה. ור"י קורא תגר על העושין כן בין בציצית בין בלא ציצית כי רפיה בידיה. מרדכי קטן. עכ"ל. ומוכח שמציין למרדכי אך מצטט רק את דברי רבנו שמשון, ולא הביא מה שהכריע המרדכי דלא כר"ש, ומוכח דלא ס"ל כהמרדכי אלא כר"ש דווקא שט"ק תחת הבגדים היא ספק מצוה. וראה עוד בדבריו (סי' כח)

שצורת העיטוף לא מעכב במצוה, אך מובן היטיב שהבגד עצמו שיהיה מגולה על בגדיו הוא לעיכובא. וכן מבואר עוד באגור (ציצית סי' כא) שכתב וז"ל, מותר ללכת בטלית עם הציצית בבית הקברות רק שיגביהנו שלא יראה. והר"ר יונה כתב כגון אנו שאין עושין ציצית רק משום מצוה ולא בכל הבגדים, אסור משום לועג לרש דאפשר להסירו. ע"כ. ומובן שהציצית על כל בגדיו שאפשר וצריך להסירו, אך אם מכוסה תחת בגדיו לא צריך כלל להסירו שהיא מכוסה, ואת הציציות עצמן אין צריך אלא לכסות.

ואח"כ ראיתי שכתב כן במפורש שאין צריך לפרש דבריו (סי' כט) שכתב וז"ל, וטלית קטן שלובשין על המלבוש וטלית גדול בבית הכנסת וכו'. ע"ש. דמוכח שדעתו הייתה פשוטה כהמחייבים ללבוש גם הט"ק על המלבוש ולא מתחת וכר' שמשון הנ"ל, ולכן בת"ב דקאמר שילבש הט"ק תחת המלבוש לאותם 'היחידים' הנוהגים כן הוא בלא ברכה, כי נכנס בספק אם יש לברך במכוסה מדיני ציצית ולא מדיני ת"ב כלל. והרי מבואר.

ומעתה בין תבין שכן היא דרכו בקודש של מרן השו"ע, שבהלכות ציצית הביא השיטות והכריע שאין העיטוף לעיכובא אך עיקר המצוה מתקיימת רק בלובש על בגדיו, ואם לובש תחת לבגדיו כמו בתשעה באב לא יברך כלל כל השנה כי יש ספק בעצם קיום המצוה. ולכן לא העתיק את דברי הטור שלא משמע מיניה מה הדין בברכה, אלא העתיק דברי בעל האגור בדווקא.

ומעתה בין תבין שדעת מרן השו"ע היא ברורה ופשוטה בלשונו המתפרשת מלשונותיו שבכל חלקי השו"ע, וכך משמעות הלשון בחז"ל ולמה נעשה אותו כמגמגם רק בדין ט"ק. וראינו שמקומו מוכיח עליו שדן שם בגדרי המצוה, וגם מש"כ על דין הסתכלות בשעת עיטוף בלשון 'טוב' וכן ההתעטפות בתשעה באב שתהיה תחת בגדיו 'בלא ברכה', הכול הולך למקום אחד לבסס את הפשוט בלשונו 'עיקר מצות טלית קטן ללובשו על בגדיו'. וזה בהתאמה גמורה לאמור שב' עמודי הוראה הרמב"ם והרי"ף גילו דעתם שאין מקיים מצוה אלא בעל בגדיו.

ומאחר וקיבלנו הוראות מרן השו"ע בין להחמיר ובין להקל, ומסייעים לו קמאי ובפרט רבנו הרמב"ם, וכל שכן כשפשטות הפסוקים מסייעת להם. וכל החולקים בזה בקמאי והן בבתראי באו בסברה בלא ראיה, והיו צריכים לדחוק לשון הפסוקים להעמיד דבריהם. על כן ברור שאם רוצה לקיים מצות ציצית מהתורה, וכל שכן לעניין לברך עליה

ללא ספק, זה אך ורק בט"ק שעל בגדיו וכדברי ופסקי השלחן ערוך.

מצוה מן המובחר ללא חולק

ד. ואיך שלא יהיה, גם אם נאמר שאין הכרעה בדברי מרן השו"ע לחיוב גמור שיהיה על בגדיו, לכל הדעות ברור שדעתו הרמתה הייתה להוציא הבגד והציציות לחוץ, ואם לא מוציא אינו מהודר כלל. וכל הדיון האידנא היה בחקירה אם הוא מעיקרי המצוה לעיכובא או רק למצוה מן המובחר. אך אין שום דעה בראשונים או בדעת מרן שאומרת שנכון יותר לכסות הבגד וגם הציצית, כמו שנוהגים האידנא. ומאחר ואנחנו כ"כ טורחים ומחזרים אחר המצוה שמכניסים את עצמנו בלבישת בגד ד' כנפות כדי לקיים המצוה, ומתאמצים שיהיה מצוה מהתורה לכו"ע בלבישת 'צמר רחלים' אעפ"י שהוא ביוקר ומחמם הרבה בקיץ, מה טעם לשבח מצאו בלהחביא ולהסתיר ולהיכנס בספק אם מקיים המצוה, אין במעשה זה טעם וריח ע"ד הפשט.

(ובדברי רבנו האר"י ז"ל ראה לקמן)

ומה שנהגו כן אינו אומר שהוא אמת והנכון והרצוי, שכמה מנהגים ראינו שאין בהם חכמה ותבונה, וכאן הרי ברור שהמנהג נגד כמה וכמה מרבותינו הראשונים ואחרונים, ואין מי שאומר שכך 'עדיף' בקיום המצוה ע"ד הפשט.

ועל כן מי שרוצה להיתלות במנהג בלא שיש בו טעם לשבח, יעשה כרצונו ומה לנו ולהתעקש בזה. אך למחפש בתר אמת, כדאי הוא מרן להישמע לו גם כעת כמו בכל דיני התורה, הקלים והחמורים, ועל אחת כמה וכמה בנד"ד במצוה יקרה לצאת מהספק ולקיים המצוה בלא חולק, וכפי אשר הורה לעשות בלכתחילה.

ונעגן כעת שבח ההידור בדברי ראשונים כמלאכים, שאין חולק שמן המובחר ומהודר הוא בדווקא להוציא הבגד לחוץ על כל בגדיו. וראה את כל ונוכחת, שגם ראשי המדברים בהיתר שתחת בגדיו שיוצא ידי חובה הם בעצמם אומרים שאינו מן המובחר והמשובח, במוציא לחוץ דווקא.

וזה יצא ראשונה, ראה דברי הריטב"א שהביא הנמוקי יוסף הנ"ל שהוא מהבולטים באומרים שיוצא ידי חובה בלא עיטוף וגם תחת בגדיו כדעת העיטור, ומתבטא במילים ברורות כיצד הוא המובחר שכתב (ציצית יב ע"א) וז"ל, ואפילו אותם שאין נוהגין אלא בטלית קטן, ראוי ללבוש אותו על מלבושיהם 'לקיים בו יפה' ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, ועוד שהרי דימו אותו חכמים 'לחותם של עבד שמקפיד בו רבו כשמכסה אותו'. ע"כ.

ומבואר בלא פקפוק שגם אם יש מקיים המצוה כשט"ק תחת לבגדיו, בודאי יותר מהודר ומן המובחר שיהיו על בגדיו מול עיניו תמיד, אלא אם כן יש עליו גם טלית גדול באותה שעה שאז מקיים בה הראיה. וזה בכל היום בכל שעה שמקיים מצוה ולא רק בשעת התפילה זיל בתר טעמא, שרק בזה מגיע לכלל 'לקיים יפה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם'. וטעם נוסף שכתב בו, שהוא חותם המלך 'שמקפיד בו רבו כשמכסה אותו', מובן מכאן שזה יותר מסתם הידור שיש כאן ממש 'קפידא', וגם בזה ברור הוא שעל כל שעות היום מדבר ולא רק בתפילה.

ומכאן יש לשאול תלמיד מרבו בלשון תחנונים, מה ראה מו"ר ביחוה דעת (ח"ב סי' א) להעמיס בדברי הנמוק"י שדבריו באים רק על שעת התפילה. כי באמת שאין לזה הכרח כלל, ודברי הנמוק"י ברורים שאמר כן בביאור הפסוק 'לקיים בו יפה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם' וזה בודאי שייך בכל היום גם בט"ק. ועל אחת כמה וכמה במש"כ ללמוד מדימוי שעשו חכמים לחותם של עבד 'שמקפיד בו רבו כשמכסה אותו', שזה זועק ביותר שדבריו בדווקא על ט"ק בכל היום כולו, שאין העבד מחביא עבדותו מול האדון אלא בשעה שיוצא מלפניו, וכך היא הקפידא על יהודי המסתיר חותם המלך בצאתו מארמונו הוא בהכ"נ.

וכ"כ בהדיא גם בבני ציון (ס"ק יא) על דברי הנמוק"י בשם הריטב"א וז"ל, ראוי יותר ללבוש אותו על בגדיו וכמו שכתב אחר כך. ואף על פי שכתב כן לאותם שאין נוהגים אלא בט"ק, הוא הדין אפילו לאותם שנהגו להתעטף בט"ג בשעת ק"ש ותפלה, דבשאר היום ראוי ללבוש הט"ק על המלבושים מהטעם שכתב דשייך בכל היום, וזה פשוט. עכ"ל. ציין אליו בשו"ת וישב הים (ח"א סי' ג) ע"ש שכך אחז וסייע מכמה מקומות, והוא פשוט.

ותדע שאפילו לראש המקילים בזה מר ניהו בעל העיטור, הרי גם הוא מבואר בדבריו שרק על עיקר הדין לקיים מנהגם קאמר, אך מודה ומסכים שהמהודר הוא על כל בגדיו. וכ"כ בספר הפרדס (הנ"ל) בדעתו וז"ל, וכתב הרב בעל העיטור ז"ל, דאמת הוא שמצוה מן המובחר הוא כן להתעטף למעלה מסרבלו, אבל אם לובשו תחת הסרבל, כמו שאנו נוהגין, קיים ג"כ מצות ציצית. ע"ש.

ובדברי מרן השו"ע כבר הארכנו ואין צריך לפנים, שבודאי להוציא לחוץ הבגד וציציותיו הוא לכל הפחות מצוה מן המובחר, ולא פלפלנו אלא אם הוא

גם לעיכובא מהתורה, אך למצוה בודאי שיוציא לחוץ.

ונמצאת אומר שזו היא ההבנה המוסכמת בלא חולק, שההידור הוא דווקא בלהוציא לחוץ על בגדיו. ואנא דאמרי, שעיקר שבח והידור המוציא לחוץ הוא בעצם זה שיוצא מכל ספק במצוה מהתורה, ואין לך הידור גדול מזה.

מדברי האחרונים

ה. ואעפ"י שמרן הבית יוסף הוא אביר האבירים שא"צ לסיוע, אך מצוה לעטרו בתלמידים לכבודו, ואביא מעט מדברי גדולי הפוסקים המפורסמים בדורות האחרונים שהזהירו הרבה על זה שהנכון ביותר שיהיה על בגדיו, ועוררו גם אותם שמכסים תחת בגדיהם שלא יכסו לגמרי גם את פתילות הציצית. ראה לשון הגר"ז בשו"ע הרב (סי' ח סי"ח) שכתב וז"ל, וכיון שטעם לבישת הציצית הוא כדי לזכור המצות, לפיכך הלובש טלית קטן יזהר ללובשו על בגדיו כדי שתמיד יראהו ויזכור המצות, ואותן הלובשים אותו תחת הבגדים יזהרו שילבשו אותו באופן שיראו הציצית תמיד, שע"י ראייתן יזכרו המצות תמיד. ע"כ.

וכ"ה בלבוש (שם ס"י), וכיון שטעם הציצית הוא כדי שנזכור כל המצות, לפיכך אותם הלובשים הטלית קטן תחת הבגדים, יזהרו שילבישו אותו באופן שיראו הציצית תמיד, שע"י ראייתן יזכרו המצות. עכ"ל.

וכ"כ לערר האליה רבא (ס"ק יב) שכתב להקפיד לכל הפחות כמו שהיה נוהג השל"ה, שהיה לוקח השתי ציציות שהיו לפניו ומשים אותם חוצה בין קרסי המלבוש, והיה רואה אותם תמיד. עי' במקורו בשל"ה (חולין, נר מצוה, ד"ה ומאחר שמצוה). וכן כתב להדיא הגאון מלבי"ם ז"ל בארצות החיים (סימן ח, המאיר לארץ אות מח) וז"ל, ואף שבנמוקי יוסף כתב שלא מיעטו מוראיתם אותו כסות שתחת המקטורן, ר"ל שמדינא חייב בציצית, ואף על פי כן טוב לילך בו על בגדיו. עכ"ל.

ומפורסמת זעקתו של נזר ישראל רבנו המשנה ברורה (סי' ח ס"ק כו) במילים חדות וז"ל, כמה דכתיב וראיתם אותו וזכרתם וגו' ואותן האנשים המשימין הציצית בהמכנסים שלהם, לא די שמעלימין עיניהם ממאי דכתיב וראיתם אותו וזכרתם וגו' עוד מבזין הן את מצות הש"י ועתידין הן ליתן את הדין ע"ז, ומה שאומרין שהולכים בין הנכרים לזה היה די שישימו הציצית בתוך הכנף, ואלו היה להם איזה דורון ממלך ב"ו שחקוק עליו שם המלך כמה

היו מתקשטין בו לפני האנשים תמיד וק"ו בציצית שמרמז על שם ממ"ה הקדוש ברוך הוא (וכדלקמן בסימן כ"ד ס"ה), כמה מתכבד האדם הנושא שמו עליו. ואמרו חז"ל הזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני השכינה, ומשמע מן הכתובים דהיהודים שישארו לעת קץ יהיו מצויינים במצוה זו, כמה דכתיב ובאו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי וגו' ואמרו חז"ל ע"ז כל הזהיר במצות ציצית זוכה ומשמשין לו שני אלפים ושמונה מאות עבדים. עכ"ל. והם דברים היוצאים בלב בוער אש קודש.

ומדחזינן שרק בתשעה באב שיש בו מנהגי אבלות, קאמר השו"ע שלובשים טלית קטן 'תחת בגדיו בלא ברכה'. שזה כאות אבל על החורבן, ורבו החולקים בו אם שייך גם בת"ב לעשות כן. זה לעצמו כבר מוכיח, שיש להתאמץ בכל השנה שלא יראה כאבל בקיום המצוות אלא מתפאר בחותם המלך.

ומאחר והרבה מבני ספרד המכסים תחת בגדיהם, אינם באים בבושה בחותם המלך אלא מביאור דברי המקובלים, נבוא לבאר הדברים ולשקול בפלס הנכון והרצוי.

כנף א פרק ד - דעת המקובלים

דעת רבנו האר"י ז"ל

א. והנה כאמור ומן המפורסמות שחלק מהלובשים ט"ק תחת בגדיהם ובפרט מחכמי ספרד, עיקר טענתם שהנהגתם יסודה בדברי רבנו האר"י הח"י, שהעולה מדבריו שיש ללבוש הט"ק תחת בגדיו דווקא. ומאחר וכבר האריכו בזה הרבה מאוד, ואם אכנס בכל דברי העוסקים בזה תצא האריכות אין קץ ואין רצוני ודרכי בכך. לכן אביא הטענות שלענ"ד לא דיברו מהם כלל או שלא נתנו להם הדגש כדבעי, ויש בהם לענ"ד כדי להכריע ולבאר הנכון למעשה. ועל כן אעפ"י שאני כיתוש תלוש בפני גדולים המדברים בזה, באתי רק לעורר על נקודות עיקריות שלא קיבלו יחס כל הצורך. והיה ה' עם השופט.

וקודם שאפתח דבריי, זאת תדע שדנו האחרונים באריכות האם לדעת רבנו האר"י ז"ל יש הכרח לכסות גם הציציות ממש שלא יהיו נראות לחוץ כלל או שמא רק על הבגד עצמו נחה הקפידא, ואעפ"י שיש בידי כמה דקדוקים נכונים בזה לדעת רבנו האר"י ז"ל, מאחר וכבר האריכו בנקודה זו ואין דרכי להיכנס בכפולות, לכן רק אציין למראי מקומות בעלמא העוסקים גם בנידון זה, ובכלל בדעת רבנו האר"י ז"ל. עי' בשערי הלכה ומנהג (או"ח סי' יד), שו"ת צי"א (ח"ח סי' ג, ח"ז סי' ד), שו"ת יחו"ד (ח"ב סי' ב), תשובות והנהגות (ח"א סי' כ"ה), שו"ת וישב הים (ח"א סי' ג), שו"ת אז נדברו (ח"ג סי' מג וח"ז סי' צ) ובסוף ספרו בית ברוך (על החיי"א חלק ג) חילופי מכתבים בזה. וכמו שציין להם בפסקי תשובות על אתר. וע"ע בישכיל עבדי (ח"ה סי' ג) ובאור לציון (חלק ב' פ"ב) במש"כ שכך הוא מנהג בני ספרד.

ובדרך קצרה תמצא שיש מצדדים שצריך להיות גם החוטים מכוסים לגמרי, ויש שלמדו שהחוטים עכ"פ צריכים להיות מגולים, ואין לשון מכרעת ממש ברבנו האר"י אבל בהחלט משמעות גדולה איכא שהציציות היו נראות לחוץ, כדי שיוכל להסתכל בהם בכל שעות היום. וצא לך ושוטט בחכמה ותרבה הדעת.

וקודם שאפתח פי אנא זעירא לעורר על נקודות עיקריות שלא קיבלו היחס כדבעי לענ"ד, אציין תחילה הלשונות העיקריים מכתבי רבנו האר"י ז"ל בעניין זה בקיצור, שנוכל להוציא הפנינים שבהם. וזה יצא ראשונה עיין בשער הכוונות (דרושי ציצית דרוש ו' דף ז' ע"ב) שכתוב וז"ל, גם הטלית קטן היה לובשו למטה משאר מלבושיו על גבי חלוקו, שלא כאותם המתייהרים

'ללובשו על כל בגדיהם', וטעות גדול הוא בידם היפך האמת. עכ"ל.

וכיו"ב בדרושי תפלת השחר (דף י"ב רע"ג) וז"ל, הט"ק הוא 'כנגד פנימיות' שלש תחתונות דיצירה, ולכן הוא נלבש 'על החלוק מתחת המלבושים', שלא כאותם הנוהגים ללובשו 'על המלבוש', שטעות הוא בידם. עכ"ל.

בספר עולת תמיד (ריש דרושי ציצית דף י"ט ע"א) כתב וז"ל, טלית גדול הוא למעלה 'מכל המלבושים', וטלית קטן הוא למטה ותחת 'כל המלבושים', ושלא כדעת 'קצת מקובלים' שמניחים אותו למעלה 'מכל המלבושים', והוא שיבוש, אמנם יניחנו על החלוק. וטעם הדבר הוא במה שנתבאר למעלה ענין הציצית הקטן שהוא בחינת הפנימיות של שלש תחתונות דיצירה, וטלית גדול בחינת החיצוניות שלהם. עכ"ל.

וביתר אריכות בשער הכוונות דרושי תפלת השחר דרוש ג' שכתב וז"ל, והנה מט"ט הוא מתלבש בטלית הזה אבל הטלית קטן הוא כנגד פנימיות ג' תחתונות דיצירה ולכן הוא נלבש על החלוק מתחת המלבושים, שלא כאותם הנוהגים ללובשו על המלבוש שטעות הוא בידם. והטלית גדול הוא כנגד חיצוניותם ולכן הוא נלבש על כל המלבושים, ואמנם הפנימיות דיצירה אינו פנימיות גמור כמו פנימיות העשיה אשר הוא בתוך הגוף ממש בסוד יפנה כנ"ל, לפי שאין אחיזת הקליפה ביצירה כמו בעשיה. ע"כ. ומשמע שהכול תלוי אם על הבגדים בבחינת חיצוניות או תחת לבגדים בבחינת פנימיות, אך מכל מקום הא על החלוק הפנימי.

תחת בגדיהם אינו לעיכובא

ב. ראשית כל, יש לדקדק בלשונו של האר"י ז"ל האם כיסוי הט"ק הוא פוגם המצוה לעיכובא או רק משנה הוא מההבנה הרוחנית קבלית. והבהרה זו חשובה היא עד מאוד, שהרי בקמאי ראינו שזה במחלוקת ראשונים גדולה שאפשר שהמכסה את הט"ק, בכלל לא מקיים שום מצוה. וגם בדעת השו"ע ראינו צדדים לכאן ולכאן, ולקמן עוד יבואר שיש עוד כמה ספקות גדולים, שהמכסה ט"ק אינו מקיים מצוה כלל. ועל כן אם לדברי רבנו האר"י ז"ל הלובש על כל בגדיו אינו לעיכובא אלא דיבר בלכתחילה, הרי שעדיף להוציא לחוץ שבזה יוצא יד"ח לכולי עלמא, מה שאין במכסה שהגם ולאר"י הוא לכתחילה, יש בקמאי שלא יצא אפילו בדיעבד.

והנה מלשונות רבנו האר"י הנ"ל שכתב, שלא כאותם 'המתייהרים' ללובשו על כל בגדיהם, 'וטעות גדול הוא בידם' היפך האמת. ע"כ. לכאורה

משמע שאינו לעיכובא 'שיוהרה' אינה פוסלת את המצוה אלא איסור בפני עצמו הוא, ואם לא יוצאים ידי חובה היה לו לומר שאין מקיימים המצוה כלל. וגם מלשון שאמר 'טעות גדול הוא בידם היפך האמת', המשמעות הפשוטה שטעו בדברי הסוד והקבלה 'היפך האמת' אך בקיום המצוה יוצאים ידי חובה. וכן המשמעות במה שאמר שהוא 'שיבוש', שאינו לעיכובא אלא חסרון בלכתחילה.

וכ"מ בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ה סי' ג) שאחר שביאר מנהג הספרדים עפ"י דברי רבנו האר"י, כתב שיש לתמוה על האשכנזים שמוציאים, ותלה מנהגם שלא הגיע אליהם דברי האר"י ז"ל, ועכ"פ העלה שגם בני אשכנז יוצאים ידי חובה אעפ"י שמוציאים לחוץ. (והמעיין על תשובת החכם שבאה שם בקיצור, יראה שיש הרבה מה להשיב על דבריו, ואכמ"ל ויתבארו בהמשך הדברים.)

ונלע"ד להוכיח שבלא ספק גם לדעת האר"י הח"י אינו לעיכובא, שדברי רבנו האר"י ז"ל עשירים במקום אחר, ויתבארו דבריו במה שדיבר בסוגיות אחרות בלשון זהה. עי' שער הכוונות (דרוש ה' דתפילין) בעניין ג' כריכות שכורכים סביב האצבע שכתב וז"ל, וצריך לכרוך שם שלש כריכות, והכריכה העליונה תהיה בפרק האמצעי של האצבע הזה, ושתי כריכות תחתונות בפרק התחתון המחובר אל כף היד, 'שלא כדברי המתייהרים' לכרוך כל השלש כריכות בפרק התחתון, 'ושיבוש' הוא בידם עכ"ל. וראה שהשתמש באותה לשון של מתייהרים ושיבוש, ואעפ"י שברור שאין כאן לעיכובא שכל הכריכות עצמן אינן לעיכובא, שרוב ראשונים הסבירו שג' כריכות נאמרו לבאר אורך הרצועה. ובכל אופן סדר הכריכות בודאי לא לעיכובא, ואעפי"כ השתמש בלשון זו, ללמדך שבא לטעון על הטעות מצד 'הקבלה' ולא שיש כאן תנאי במצוה.

וכיו"ב כתב עוד במצות שניים מקרא ואחד תרגום (בדרושי ערב שבת דף ס"ב ע"א) וז"ל, ולא היה עושה כמו שיש 'מתייהרים' לקרוא כל הפרשה כולה מקרא פעם אחת, ולשנותה מקרא פעם שניה, ואחר כך קורין כולה יחד תרגום פעם שלישית. אבל כל פסוק ופסוק בפני עצמו היה קורא שמו"ת עכ"ל. ופשוט שאינו לעיכובא כלל, ומוכרח הוא שלשון מתייהרים לשון קלה היא על חוסר דיוק עפ"י הקבלה אך לא נכנס כלל בגדרי המצוה.

ובהכרח יש לטעון שאינו לעיכובא לקבלה, שהרי קימ"ל שהתורה חותמה אמת, ולא שייך שהפשט והקבלה יחלקו להיות סותרים זה את זה, וקבלה

היא מהגר"א שהאומר שיש סתירה לא הבין אחד מהשניים. וא"כ בט"ק שעפ"י הפשט אין חולק שבחוץ מהודר ועדיף וכך הוא הפשוט בלשון הפסוקים, לא נעשה את האר"י ז"ל כחולק על הפסוקים וכל הראשונים 'לעיכובא' ונעשה אותו זיע"א דעת יחיד כנגד כל התורה, וזו היא בודאי סתירה גמורה בין הפשט לקבלה. ועל כן יש להעדיף לבאר שכל דבריו לא באו אלא על 'לכתחילה', לרמוז על עניינים גבוהים אך בעצם המצוה אין זה מעכב כלל להוציא לחוץ.

וכן מוכח עוד במש"כ רבנו זיע"א (שער הכוונות נא ע"ד) וז"ל, בתפלת המנחה אם היה אומרה סמוך לשקיעת החמה והיה רואה שכבר שקעה החמה, היה תכף מסיר מעל ראש תש"ר ואח"כ היה מוריד הטלית בין כתפיו, משום דלילה לאו זמן ציצית הוא, וכשהוא בין כתיפיו אין חשש אם הוא לילה כמו שנבאר בס' המנהגים של מורי ז"ל. גם לקמן יתבאר בסדר שכיבת הלילה, כי טלית קטן נכון שיהיה על האדם תמיד ביום ובלילה ולישן עמו. עכ"ל.

והתבונן בדבריו זיע"א, שאם בשעה שמוריד על כתפיו מקרי ט"ק ולא ט"ג, הרי באותה שעה ט"ק זו 'על כל בגדיו' ולא תחתיהם כפי שצריך להיות, ומבואר שלא עשה מזה עסק גדול, שאם הוא קפידא גמורה היה מסיר כל הטלית מעליו לגמרי. ומבואר שכל הקפידא שתהיה תחת בגדיו, הוא רק על צד הנכון והראוי לכתחילה ולא לעיכובא כלל.

ובכלל כל מעשה זה לחלוץ תפילין של ראש בשקיעה, בהכרח הוא שאינו מצד ההלכה, כי הוא דבר מוסכם לכל הדעות שמותר להישאר בתפילין כל הלילה גם לדעת הרמב"ם (תפילין פ"ד הי"א) שסובר שהמניח בלילה עובר בעשה. ואצ"ל לרוב קמאי וכך ההלכה (שו"ע סי' ל ס"ב), שהנחתן בלילה לכתחילה גזירת חכמים היא, ומהתורה ומדרבנן מותר ומצוה להישאר בהם, ורק נחלקו קמאי אם היא הלכה ואין מורין כן. ואם כן ברור הוא שכל טרחת האר"י ז"ל לחלוץ התש"ר לא הייתה מצד דין והלכה, אלא צד 'רוחני' בביאור עפ"י הקבלה בלבד, ומזה מובן למה טרח דווקא בתש"ר ואילו תפלין של יד לא חשש בהם כלל, כי באמת אין כאן הלכה או פשא אלא טעמים עפ"י הסוד בלבד.

ומינה תידוק גם לטלית שהסיר עיטופה בסמוך או אם תהיה מעל בגדיו או תחתיהם, שכל דברי רבנו זיע"א על צד הקבלה ואין בזה שום משמעות הלכתית לעיכובא במצוה.

ומאחר וכאמור העולה מדברי רבנו האר"י ז"ל, שכל דבריו בזה אינם לעיכובא כלל, הרי שאם כנים הדברים ויבואו באוזן השומע המחפש אמת ויושר, הרי בין יבין וינקוט ההבנה בפשיטי, שעדיף להוציא הט"ק לחוץ שמקיים המצוה 'בודאי' גם לדעת רבנו האר"י ז"ל, ובזה יוצא 'ידי חובת' קמאי שסוברים שעל בגדיו הוא 'תנאי לעיכובא' במצוה, שקיום 'ודאי' מצוה מהתורה עדיף על 'ספק' מצוה מהודרת עפ"י סברת המקובלים.

וראיתם אותו או תחת בגדיו

ג. עוד לענ"ד יש לברר חקירה שלא נתנו עליה דעת כל הצורך, המוסכם הוא איך שלא יהיה בביאור דברי רבנו האר"י, שגם המכסים את הציציות חייבים להתאמץ לקיים גם את שאר דברי רבנו האר"י ז"ל החדים והברורים, שכתב בשער הכוונות (סוף דרוש ז) וז"ל, ודע כי האדם צריך להסתכל בציציות 'בכל שעה ורגע' כמש"ה וראיתם אותו, והוא תועלת גדול לנשמה שלא יזדמן חטא לידו אם יזהר בכך, וגם ישיג תועלת גדול. אבל בכונת ההסתכלות יש ב' כוונות כי המסתכל בהם 'בעת תפלת שחרית' בק"ש דהיינו כשאומר פרשת ציצית צריך לכוין וכו' אבל המסתכל בהם 'שלא בזמן התפילה' צריך לכוין כונה אחרת שנבארה בע"ה שם במקומה והיא זו. דע כי צריך להסתכל בהם ב"פ זא"ז ומה שצריך לכוין הוא וכו'. ע"ש.

והרי ברור הוא, שבזמן התפילה הוא מסתכל בטלית גדול שעליו שאותה קיבין לידו בק"ש, מה שאין כן 'שלא בשעת התפילה' הרי בהכרח שמה שאמר 'צריך להסתכל ביציות בכל שעה ורגע' הכוונה על טלית קטן דווקא.

ואין לדחוק דקאי על ט"ג שעליו שלא בשעת התפילה, שהרי כבר אמר לנו הרח"ו (דרוש א) וז"ל, בהיות האדם שלא בשעת התפילה בשאר היום אינו חייב בעיטוף ציצית הגדול רק בציצית קטן די לו, כי אז הז"א בתוך ביתו שהיא אי' עילאה ועומד בתוכה כי שם ביתו, אמנם אחר שהגדילו ב' זו"ן ובא הוא לבהכ"נ שהיא הנוק' בית כנוסייא לכל אז מתעטף בטלית גדול. ע"ש. וא"כ הכוונה שכתב לכוון בשאר היום, הוא במסתכל בט"ק דווקא ומכוון בראייתה כי אין עליו ט"ג כל היום ובטח שלא חייב להסתכל בציציות. ואם כן הוא הרי שמוכרחים לומר שציציותיו נראות לחוץ, שאל"כ איך יראה הטלית קטן אם היא בכיסוי תוך כיסוי. וגם ברור הוא שאין לדחוק דקאי על 'שעת העיטוף' כמו שראינו שדחקו כמה מהראשונים במצוה, ברבנו האר"י ז"ל בודאי אינו כן ולא ניתן להסביר כן בלשונו שאמר

'בכל שעה ורגע כמו שאמר הפסוק וראיתם אותו'. וזה ברור.

וראה בספר יסוד ושורש העבודה (שער ד' פ"ו) שכתב וז"ל, כתב הש"ע יסתכל בציצית בשעה שאומר וראיתם אותו וכ"כ האר"י ז"ל, ומהרח"ו בספרו שער הקדושה חושב זאת למ"ע מן התורה. וכן פירש"י (מנחות דף מד עא), אהא דאמר רב ששת כל שאין ציצית בבגדו עובר בחמשה עשה, וחושב רש"י ז"ל וראיתם אותו למ"ע אחת. וע"כ צריך האדם להסתכל בציצית ולכוין בהסתכלות זו לקיים מ"ע של וראיתם אותו. עכ"ל. וא"כ זה ברור הוא שמצוה זו 'להסתכל בציצית' שקראו לה מצוה מפני עצמה מהתורה, היא בודאי לא רק בק"ש בשחרית, ובודאי לא רק על שעת העיטוף, שהתורה ציוותה בציצית כל היום לקיים בה 'וראיתם אותו'.

וכן תראה בשו"ת וישב הים בדבריו המאירים, שהתייחס גם על דברי הרב קב הישר (פרק מה) וכתב וז"ל, גרסינן בערובין (דף כח ע"ב) ר' זירא כי הוה חליש מגרסיה הוה אזיל ויתיב אפתחא דרב יהודה בר אמי, אמר, כי נפקי ועיילי רבנן איקום מקמייהו ואקבל בהו אגרא, שלא יהיה בטל מן המצוות. (וכן הוא עוד בברכות (דף כ"ח ע"א) בר' זירא בי ר' נתן בר טובי). וכן קבלה היא בידי מאנשי מעשה שאף שהיו יושבים בטלים, היו ממשמשים בציצית והיו מסתכלים בהן, כי ההסתכלות בציצית הוא ענין גדול ותקומה אל השכינה בגלות, והיודעים סוד יחוד בקבלה מכוונים בשם אחד גדול ונורא שהוא גימטריא ע"ן וכו' עיש"ב. וברור שדבריו אלו נחצבים ממקור טהור כתבי האר"י זיע"א. הרי שהבין הרב קב הישר ז"ל בכוונת האר"י ז"ל שעל כל פנים צריך שיהיו הציציות מוכנים ומונחים לפניו תמיד כדי להסתכל בהם בכל שעה ורגע וכנזכר. ע"ש. ומאחר ורבנו האר"י ז"ל תלה בזה המצוה מהתורה 'וראיתם אותו', זה כבר מוכיח מעצמו שעל כל שעות היום באו דבריו.

ותכף אדבר באיזו סברה חדשה שראיתי בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח סי' ב אות ב) שכתב וז"ל, ואשר העיר מפשטא דקרא שכתוב וראיתם אותו, כפי שמובן מדברי מרן והמ"ב הנ"ל. הנה פשוט דלא נעלם כל זה מרבינו האר"י, והוא מעמיד כוונת פסוק זה הוא רק על טלית גדול וכו' ויש לו כוונה מיוחדת בק"ש בפסוק וראיתם אותו, בסידור הרש"ש זיע"א, אשר לא כן בציצית קטן אין שום כוונה בזה, וע"ז כוין האר"י באומרו, לא כאותם המתיהרים וכו' היינו שלא עמדו על סודן של דברים, שחשבו שפ' וראיתם אותו, הוא גם על טלית קטן ולא העמיקו בסודן של דברים להבין שיש חילוק בטלית קטן, שהוא בבחי' עיבור דל"ש בו ראייה,

לבין טלית גדול דשייך בו ראייה ועליו כוין הפ' וראיתם אותו, לא על טלית קטן. עכ"ל.

ואחר נשיקות עפר שתחת רגליו, אני עומד על מקומי משתומם איך נעשה פלא כזה, ומנין לנו בדורות אחרונים להמציא חילוקים כאלה במצות מהתורה בלי שורש וראיה בחז"ל, וממש היפך רבותינו הראשונים, ובניגוד גמור לפשט הפסוקים שבתורה, והכול בשביל ליישב קושיה או מנהג שרצו להעמיסו בדוחק על דברי מקובלים, וכי בעבור להחזיק ביד איזה מנהג שנחלקו בו גדולי עולם כבר בדורות ראשונים, נעקם הכתובים והמסורות מחז"ל. ואיך שייך בכלל לטעון דבר כזה שרבנו האר"י ז"ל יעוות הפסוק ויוציא אותו מהפשוט, וכי התורה כתבה שתי מצוות שונות בט"ק וט"ג שיבוא לכאלה חילוקים, ובכלל לא הייתה ט"ק בזמן משה רבנו ולא בזמן הנביאים ולא בזמן חז"ל, כאשר חזינן לעיל, זה דבר זר ומוזר ונכתב בלא ראיה בכמה מילים קצרות, אחר המחילה דברים אלה איין האוזן יכולה לסובלם.

ואם והיו דברי החכם נכנסים בדברי רבנו האר"י, היינו שותקים וממלאים פינו מים, אך מה נעשה ודבריו נראים ממש היפך דברי האר"י הח"י, שכבר הבאנו לעיל מדברי האר"י שבשאר היום אין צריך ט"ג אל ט"ק, וכתב כוונות מיוחדות על ראיית הציצית בשאר היום, וזה ברור שרוצה לומר לכוונם על ט"ק שעליו וכאמור, וא"כ ברור שגם לאר"י מצות וראיתם אותו קיימת מהתורה בט"ק על כל דיניה וכוונותיה בלא חילוק כלל, ודברי החכם קשים להולמם.

וראה בשו"ת ויושב הים הנ"ל, שהוא ארי במסתרים ופשיטא ליה שההסתכלות בעיקר בט"ק, והוכיח כן נאמנה מדברי סידור האר"י ז"ל שסידר מהר"י קאפיל זצ"ל שכתב בפירוש דהציציות של ט"ק צריך למשמש בהם ולראותם בכל עת ושעה מהיום עי"ש. ושכן מוכח בספר מצת שמורים להרב הנשי"א הרנ"ש ז"ל שהביא דברי מהרח"ו ז"ל שבסוף דרושי ציצית (בשער הכוונות ובעו"ת) שאין לנו כח עדיין להסתכל בציציות של ז"א רק בשל יעקב וכו' ע"ש, ופירש דציציות של יעקב היינו דט"ק, וכפי זה מובן דסבירא ליה שעיקר ההסתכלות בציציות כדי להשיג תועלת וכו' עתה בזמן הזה של הגלות, אינו אלא בציציות של הט"ק. ע"ש. וביאר שם דברי ספר עין הדעת טוב, שלא יטעו בדבריו.

ואחר שברור הוא שצריך להסתכל ולכוון הכוונות גם בציצית קטן בכל שעה ועת, אני שואל שאלת תם, מאחר ורבנו

האר"י ציווה על טלית קטן גם לכסות הבגד וגם להסתכל בו, אם לא יכול לקיים שני הציווים גם לכסות וגם להסתכל בכל שעה, אם כן יש לשאול מה מהם עדיף, האם עדיף לכסות הציציות תחת בגדיו ומזה ברור שלא יסתכל בהם אלא איזה פעם או פעמיים ביום וכשהוא בשירותים שאינו יכול לכוון מאומה, או שמא עדיף להסתכל בהם בכל עת אם יניחם מגולים חוץ למכנסיו וירוויח בהם שיטות הראשונים בקיום המצוה מהתורה.

ומאחר ואין בידך על פי המנהג המצוי, לאחוז שני הצדדים גם לכסות וגם להיות רואה בכל עת, אחוז את המרווח שעל ההסתכלות כתב האר"י ללמוד מהפסוק שהראיה היא המצוה בעצם, ועליה תלה בשעה"כ שמירה והשגות גדולות. ואילו על שתהיה תחת לבגדים כתב שהוא רק רמז ודוגמת הרוחני, וכלל לא מוכרח שאמר כן גם על הציציות שאפשר שאינו אלא על הבגד לחוד. שקול במאזניים העדיף, ואם ספק לך, יבוא הפשט ויכריע שבלא ספק עדיף שילבש הציצית על בגדיו, וברי ושמא ברי עדיף. וזה מלבד שאר הביאורים ברבנו האר"י ז"ל שבסמוך.

בגד ב' אמות חשיב ט"ג לאר"י

ד. עוד זאת אומר על דרך האפשר, שלדברנו כאשר יתבאר לקמן שהנכון הוא ללבוש ט"ק 'במידה גדולה' שאין בה ספק בשיעור הבגד למצוה, יש לומר שגם רבנו האר"י ז"ל יורה להוציא לחוץ, שטלית כזו תחשב 'כטלית גדול' מחמת מידותיה.

שאפשר ומסתבר הוא בלשון פשוטה, שההבדל בהגדרה בין טלית גדול וטלית קטן, כשמם כן הם שהולך על גודל הבגד גדול או קטן. שקטן מכסה עד מותניו וגדול יש בו כיסוי רוב הגוף כלשון חז"ל. ואם כן בבגד ציצית במידה גדולה חשיב כבר טלית גדול, וא"כ בלובש מידה גדולה גם לדעת רבנו האר"י ז"ל צריך להיות על בגדיו בדווקא.

ושורש לדבריי מבואר בשער הכוונות (ציצית דרוש א) שכתב וזל"ק, וכבר ידעת כי ז"א בהיותו בתוך אמא בסוד העיבור לא היה אלא בבחי' שש קצוות בלבד 'תלת כלילן בתלת' ולא היו אז בו לא בחינת ראש ולא בחינת זרועות אלא גוף אחד פשוט בלבד, וכנגד זה הוא הציצית הקטן שאין מתעטפין בו לא את הראש ולא את הזרועות. אבל הציצית הגדול המעטף את הראש הוא בחי' אור המקיף דז"א כשהגדיל ונעשו לו י"ס גמורות ונתפשטו ראשו וזרועותיו, 'ולכן שיעור זה הטלית הגדול של העטיפה הוא כדי לכסות ראשו ורובו' כמ"ש בגמרא. ע"כ. ומבואר שהקובע הוא

שיעור גודל הבגד שאם יש בו לכסות ראשו ורובו הוא ט"ג כנגד זמן הגדלות שיש בו י' ספירות, מה שאין כן בט"ק שמידתה קטנה רמז לזמן העיבור. ואם כן בבגד בצורת ט"ק אך במידה גדולה שראוי להיות ט"ג שיכול לעטוף ראשו ורובו, חשיב שפיר ט"ג ומקומה על הבגדים ולא תחתיהם.

ולענ"ד שכך הבין גם מרן הבן איש חי (ש"א בראשית אות י) שכתב, ובסה"ק רב פעלים כתבתי בתשובה בס"ד במי שדרכו ללבוש ציצית ותפילין בכל יום בביתו כדי שיכנס לבית הכנסת בציצית ותפילין, אך מחמת שהולך במבואות ששם עוברים ושבים בני אדם הרבה בני ברית ואינם בני ברית אינו לובש ט"ג שיש לו בבית הכנסת, כי ניכר לעיני בני אדם, אלא 'יש לו טלית דק מאד שיש בו שיעור ט"ג אך אינו גדול הרבה', ולובשו בבית תחת הגלימא שלו, ולרוב דקותו וגם אינו ארוך הרבה אינו ניכר לעיני בני אדם העוברים ושבים, וכשיבא לבית הכנסת ישאר זה עליו תחת גלימתו, ולובש טלית הגדול שיש לו. והעלתי בס"ד דיכול לברך בבית הכנסת על טלית השני, אף על פי שעדיין הראשון עליו שבירך עליו בביתו. ע"כ. ומבואר שאותה טלית דקה יש לה דין 'טלית גדול' אעפ"י שהיא תחת הבגד עליון, ומשמע מיניה שעיקר הקובע הוא 'שיש בו שיעור טלית גדול'.

וא"כ בציצית ב' אמות שעל בגדיו שגדולה הרבה שיכול לעשות עיטוף בנקל, חשיב נמי טלית גדול שיכולה להיות על בגדיו גם על פי סודן של דברים.

וראיתי שכך הבין בדברי הבן איש חי גם הגר"י הלל שליט"א בשו"ת וישב הים הנ"ל שכתב וז"ל, עיין למרן הרי"ח טוב ז"ל בבן איש חי (ש"א בראשית אות י) דמבואר שם דסבירא ליה דטלית כזו שלבש הגר"א ז"ל, דין טלית גדול יש לו. ע"ש. ורוצה לומר שלגודל הבגד שהיה הגר"א לובש גם אם מכוסה דין טלית גדול יש לו. ואוקי באתרין דאנן בזה בדיוק מדברים שילבש על בגדיו ציצית במידה גדולה לצאת ידי חובת כל הפוסקים, ונמצא שגם לדעת רבנו האר"י ז"ל אם ילבש בגד גדול שכזה, נחשב כטלית גדול שמקומה להיות על הבגדים למעלה.

ועוד שמועה שמעתי, מבעל הישכיל עבדי זצ"ל ואיני יודע איה מקום כבודו להעריצו, שדברי האר"י ז"ל שאין להוציא ט"ק לחוץ מחשש ליניקת החיצונים, והאידנא לא שייך הדבר שכבר טעם זה אינו בכוחו וגבורתו כבימיו של רבנו האר"י ז"ל. ובאמת שבכיו"ב מצאנו כמה וכמה דינים שדנו בהם הפוסקים שנחלשה רוח רעה בזמן הזה במשקין מגולים וכשמירה לחתן

וכלה ות"ח בזמה"ז ושאר דינים הדומים לזה, שה"ה והטעם גם בזה. ואעפ"י שאין לי הכרח לשמועה זו, אך מ"מ מאחר וחזינן כמה צדדים שגם לדעת רבנו האר"י ז"ל אין חשש כלל בלהוציא, חזי לאצטרופי כדרש ורמז לנוי המאמר.

מכסה ראשו או רק גופו

ה. ומוסיף על כתובה דא, שלענ"ד הלשון בפרי עץ חיים (שער הציצית פרק א) היא המסודרת והמדויקת ביותר בביאור ההבדלים בין ט"ק לט"ג וז"ל, יש שינוי בין טלית קטן לטלית גדול, כי ט"ג צריך שתהא תמיד ראשו מעוטף בו, כי זהו 'תכלית הט"ג שהוא לעטוף בו הראש' כמ"ש, אמנם 'הט"ק הוא מעטיף את הגוף ולא את הראש' כמ"ש. ועם כל זה היה נוהג מורי זלה"ה כשהיה לובש הציצית קטן כמו בשעה שהיה עולה מן הטבילה, אז היה מעטף בו ראשו ומברך להתעטף בציצית ואח"כ מורידו מעל ראשו ומכניס בו ראשו ומורידו על הגוף כדרך לבישתו. אמנם זה השינוי הנ"ל הוא כי הט"ג הוא למעלה מכל המלבושים, והט"ק הוא תחת כל המלבושים, ושלא כדעת קצת המקובלים שמניחין אותו למעלה מכל המלבושים, והוא שיבוש. אמנם יניחנו על החלוק וטעם הדבר כמו שכתבתי לעיל ענין ציצית ט"ק שהוא בחי' הפנימית של ג"ת דיצירה, וט"ג הוא בחי' החיצונית שלהם, ע"כ.

ומבואר היטיב בדבריו, שעיקר ההבדל בין ט"ק לט"ג הוא האם מכסה בו את הראש, ובט"ג 'צריך שתהא תמיד ראשו מעוטף בו', וט"ק 'מעטיף את הגוף ולא את הראש'. ונמצא שלפי הגדרת רבנו האר"י אין הבדל בבגד ובגדולו וצורתו אלא האם עוטף בו הראש או רק הגוף שבה כל בחינה על דוגמתה ברוחני אם הגיע לקומה שלמה או לא. ואם לא עוטף בו הראש אז הוא ט"ק שצריכה להיות כבחינתה תחת הבגדים, ואם עוטף הראש הרי שצריך להיות על הבגדים כבחינת ט"ק.

וכך מוכח מדברי האר"י (שער הכוונות נא ע"ד) הנ"ל שכתב וז"ל, בתפלת המנחה אם היה אומרה סמוך לשקיעת החמה והיה רואה שכבר שקעה החמה, היה תכף מסיר מעל ראש תש"ר ואח"כ היה 'מוריד הטלית בין כתיפיו' משום דלילה לאו זמן ציצית הוא וכשהוא בין כתיפיו אין חשש אם הוא לילה. כמו שנבאר בס' המנהגים של מורי ז"ל גם לקמן יתבאר בסדר שכיבת הלילה, כי טלית קטן נכון שיהיה על האדם תמיד ביום ובלילה ולישן עמו. ע"כ. ומבואר היטיב שט"ג שאינה מכסה הראש יש לה דין ט"ק.

ואני שואל כתלמיד לפני רבותיו, הרי עינינו הרואות שרוב הספרדים וכן הוא גם ברבותינו שלא מכסים 'תמיד' את ראשם בטלית גדול, והגם שמשתדלים כן בשעת תפלת שמונה עשרה אך לא עושים כן כל סדר התפילה ממש, אלא פעמים מורידים ופעמים עוטפים הראש, וכל אחד כרצונו. ואם כן, הגם שקוראים לזה 'העולם' ט"ג עפ"י הסוד אין זה אלא 'טלית קטן', וצריכה אם כן להיות תחת הבגדים גם כן. ונמצא שלדעת רבנו האר"י ז"ל, המנהג המצוי ברוב קהילות הספרדים בזמן התפילה הוא גרוע משני צדדים, האחד שאין מתעטפים בט"ג שהרי לא מכסים ראשם, ועוד גם זאת שנמצאים עם ט"ק מעל בגדיהם כדרך המתייהרים, ולא תחת בגדיהם.

ומעתה בין תבין שמה שתלו חכמי הספרדים מנהגנו עפ"י דברי רבנו האר"י, נראה שהעיקר חסר מן הספר, שכמו שהזהירו והתלוננו על מי שהוציא ציציותיו לחוץ כי זה לא נכון עפ"י הקבלה אעפ"י שהוא הנכון עפ"י הפשט. כך היה להם 'לכל הפחות' להזהיר שיהיה ראשי כולם עטופים כל התפילה בטלית, שכן הוא ההכרח עפ"י הקבלה, ובאמת שבזה גם הפשט מסכים כמ"ש בשו"ע (סי' ח ס"ב) שנכון שיכסה ראשו בטלית.

והרי עינינו ראו ולא זר שגם החכמים הגדולים שתלו מנהג הספרדים ברבנו האר"י, הם בעצמם לא הקפידו לכסות ראשם כל זמן שטלית גדול עליהם. אם כן בהכרח שלא בזה התייסד מנהג הספרדים, שלא שייך לומר שתפוסו דברי האר"י לחצאין באותו דיבור ממש.

ועל כן לא אמנע שפתי מלומר, והוא פשוט בעיני, שעיקר הטעם שכך השתרש אין הוא אלא מחמת הגלות, שלא רצו להיות משונים מדרכי המלבושים בכל מקום אליהם גלו, וכמו שחיזנן לעיל מלשון הראשונים בארצות אשכנז שאמרו בפה מלא שזו הסיבה. ולא רחוק הוא ודי מובן הוא שגם בארצות ערב כך עשו לא להיות בולטים בשינוי מלבושם ללבוש הט"ק על בגדיהם. ותו לא מידי.

וזה דבר פשוט בעיני שאין להיתלות על דברי רבנו האר"י ז"ל בזה, וחקור ובדוק אחריי ותמצא, כי מצאנו עשרות מקומות שלא חששו לדברי רבנו האר"י אפי' שאמר להחמיר ולא להקל, ואיך כאן לפתע החליטו לעשות כדבריו עיקר נגד כל הפשטנים ושו"ע בראשם שקבלנו הוראותיו, ועוד תפסו דברי האר"י 'להקל' במצוה דאורייתא. זה דבר שאין הדעת מקבלתו, ויותר מסתבר שהביאו דבריו רק לתת איזה

טעם וסברה להסביר המנהג, אבל לא שבאמת עליו סמכו כולם.

ולקמן אייחד דיבור בזה, ואוכיח נאמנה שכלל לא באו במנהג על יסוד דברי רבנו האר"י. אך לעת עתה זאת נקוט בידך, שמאחר ובלאו הכי לא מכסים ראשם כל זמן שט"ג עליהם, הרי שהם עטופים בט"ק על בגדיהם, והבינו בהכרח 'שגם בדעת' רבנו האר"י ז"ל אינו דבר משמעותי שיש להקפיד עליו כ"כ, ולשון מתייהרים אינה כצעקתה אלא לומר שאינו נכון והגון, ותו לא.

דברי האר"י בתיקוני התפילה

ו. ומוסיף על כל הנ"ל, שבהסתכלות כוללת יש לבאר כל דברי רבנו האר"י כאן, שבאו רק על סדר תיקוני התפילות בלבד, ומתייחס לציצית כחלק מסדר ההכנה המעשית לתפילה שהיא יפנה ייטול טלית תפילין, שצריך שיהיה כדוגמת בחינת המוחין דז"א עיבור יניקה או גדלות על סדר התפילה. אך ברור ומובן הוא שגם לדעתו זיע"א בשאר שעות היום יש מצות ציצית מהתורה, והיא מתקנת במקום המיוחד לה ככל מצות עשה מהתורה, גם בלי קשר ושייכות לתפילה. ומאחר וכך הוא הרי שיש קומה רוחנית שלמה מצד המצוה שלא בשייכות לתפילה, ולצד המצוה עצמה אין נפק"מ בגודל הבגד ומקומו שכן הוא מצוה שלמה כוללת כל הבחינות.

ואף על פי שאיני כדאי לדבר במקומות שכאלה, שאין בי לא דעת ולא תבונה ובטח שלא קדושה וטהרה, אך לחביבות המצוה על כל פשעים תכסה אהבה שהיא המקלקלת את השורה. והנלע"ד בדרך אפשר בדעת רבנו האר"י ז"ל, דאין הוא בא לסתור כל דברי רבותינו ראשונים ואחרונים שיש עדיפות להוציא הט"ק על בגדיו, וגם הוא מסכים בעיקר המוצה לקיים 'וראיתם אותו'. ובכדי שאוכל לבאר דברי בזה הציע לפניך מספר הקדמות קצרות והם בבחי' מושגים ביהדות בלבד.

רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, אך אין כל המצוות והתפילות מתקנות במקום אחד ובזמן אחד. אלא כך גזרה חוכמתו ית', שישנם על דרך משל שתי מערכות נפרדות. האחת מערכת המצוות, וכל המצוות בונות קומה רוחנית המתפרטת לאין קץ מדרגות. אך עם כל זה ישנה חלוקה ברורה להיכן כל מצוה שייכת והיכן מתקנת. קומה רוחנית זו כוללת בתוכה כל מצוות עשה ולא תעשה מדאורייתא ומדרבנן הניתק לעשה ושאין בו מעשה וכן עד"ז בכל פרטי המצוות כולם, וסך כולם בונים קומה

שלימה. וראה ביאור ופירוט האמור בשער המצוות לאר"י הח"י (בהקדמה), ובנהר שלום לרש"ש זיע"א (ד' יג ע"ד והלאה), עיין שם ותראה נפלאות. עוד אגלה אזנך, שכל מצוה מתקנת באופן עצמאי במקומה ואינה תלויה בחבירתה. ובקיום המצוה מתקן את מקומה בכל קומתה כפי המקום והשעה והנפש הפועלת בה, והיא בחינה פרטית השייכת לאותה המצוה.

מלבד מערכת זו השייכת בקיום המצוות, ישנה מערכת נוספת והיא היותר כללית הנתקנת ע"י סדרי התפילות שחרית מנחה ערבית וק"ש שעל המיטה וכל המצוות הכלולות בהם, והם בונים קומה רוחנית שלמה. ובכל יום מתפילת ערבית ועד תפילת מנחה נבנית קומה רוחנית אחת. ואין יום שדומה לחברו ואין תפילה דומה לחברתה, וששת ימי המעשה נתקנים כל האפשר להם, ובבוא שבת המלכה מוסיפה תיקון על תיקונם. וכן עד"ז הולכים ומתעלים מחודש לחודש ומשנה לשנה. וכיו"ב במועדי השנה שאין ראי זה כראי זה, והצד השוה שבהם שמתחברים כולם לקומה אחת שלימה. עוד תדע שיש חילוק גדול בין מצוות במעשה או בדיבור או במחשבה. שהראשונות מתקנות בבחי' חיצוניות, והשניות בפנימיות (נה"ש יג ע"ד).

וכעת נשאלת השאלה היכן מתקנת מצוה שבאה בתוך חלקי התפילה. וכגון, נצטווינו בתורה לקרא ק"ש בבוקר ובערב שנאמר בשכבך ובקומך. והיא מצות עשה שהזמן גרמא בדיבור, ומשמע שמתקנת 'במערכת המצוות', אך מאידך ק"ש היא גם חלק בלתי נפרד ואף משמעותי ביותר בסדר 'תיקוני התפילה', השייכת למערכת היומית, וא"כ צריכה לפעול במערכת היומית. וכעת מוטל עלינו להבין היכן מתקנת.

ומבאר בזה רבנו השמן ששון (ח"ד ד' ט ע"ד ד"ה גם תבין) שאכן בכל מצוה השייכת בשתי המערכות, מתקנת בשני מקומות נפרדים בבת אחת. וצריך לעובד ה' בכוונה לדעת זו להמשיך השפעות קדושות ע"י המצוה לשתי המערכות כגון בשעה שקורא ק"ש קריאתו עולה ומתקנת הן במערכת היומית והן במערכת המצוות. וכדבריו כתב גם בבאתי לגני (ח"א עמ' כ). ואעפ"י שמשמעות העלי נהר (אות כב) לא כן, נראה שזה הביאור הוא היותר מוסכם בפרט בדרכו של רבנו הרש"ש זיע"א. ועיין עוד בזה בספר הבן בחכמה (סי' טז) להגרי"מ הלל שליט"א שהאריך בזה.

(ולקושטא דמילתא י"ל גם לחולקים ואומרים שאין כאן ב' מקומות שונים, ולמקום אחד כל ההשפעות נמשכים, עכ"פ צריך לומר שהם שני מיני השפעות נפרדות ודו"ק.)

אך זאת למודעי שחילוק יש באופן התיקון בשתי המערכות, בעוד שבמערכת המצוות נתקנת אותה המדרגה בבת אחת מתחילתה לסופה, במערכת היומית אינו כן, אלא מצוה זו מצטרפת לתהליך מתמשך שיושלם לגמרי בסוף אותו היום והלאה.

ומכל האמור נבוא לבאר בנד"ד, מצות ציצית שהיא מצות עשה מה"ת המתקנת בקומה הרוחנית של המצוות עפ"י המקום אליה משתייכת. במקביל היא גם אחת מד' מצוות מעשיות הנמצאות בתחילת תיקון קומת התפילה, והם יפנה ייטול טלית ותפילין, ומימלא היא מתקנת גם במערכת התפילות. והיא בסוד המוחין כמ"ש בשעה"כ, ועל פי האמור נמצא שבהתעטפות ט"ק וט"ג מתקן בו זמנית בשני מקומות.

ולפי"ז נלע"ד בדרך אפשר, שכל קפידת רבנו האר"י שהט"ק תחת הבגדים כדוגמת מקיף הפנימי של זמן העיבור, דבריו הולכים רק על שעת התפילה ותיקוניה, ור"ל במערכת השייכת לתפילות. אך על שאר שעות היום לא שייך שהרי היא מצוה בפ"ע, ויכול ללבוש הציצית איך שירצה, ואדרבה מאחר ומקבל מוחין דגדלות שלמים על קיום מצות עשה מהתורה עדיף שתהיה הט"ק על בגדיו לרמוז לקומה שלמה בי' ספירות של מוחין דגדלות שבחי' מצוות עשה שמקיים, וכמו שהסביר כן על ט"ג בזמן התפילה שהיא כנגד קומה שלמה. ובזה ירוויח גם את הפשטנים ובראשם שו"ע, שבלא ספק כך מהודר יותר ועוד אפשר שהוא לעיכובא.

ולי הדל נראה, שמבואר החילוק וההסבר האמור מפורש ממש בתוך דברי האר"י הח"י במש"כ בשער הכוונות (סוף דרוש ז) וז"ל, ודע כי האדם צריך להסתכל בציציות בכל שעה ורגע כמש"ה וראיתם אותו וכו' אבל בכוונת ההסתכלות יש ב' כוונות. כי המסתכל בהם בעת תפלת שחרית בק"ש דהיינו כשאומר פרשת ציצית צריך לכוין וכו' אבל המסתכל בהם שלא בזמן התפילה צריך לכוין כונה אחרת וכו' והיא זו וכו'. ע"ש. הרי לפניך שיש במצות ציצית שתי בחי' שונות לכוונה, אחת בזמן התפילה ששייכת לתיקוני התפילה, והשניה היא ייחוד נפרד השייך למצוות הציצית בלי קשר לתפילה כלל. וזה כדברינו הנ"ל.

ועל כן הגם ואמר (דרוש א) וז"ל, בהיות האדם שלא בשעת התפילה בשאר היום, אינו חייב בעיטוף ציצית הגדול, רק הציצית קטן די לו, כי אז הז"א בתוך ביתו שהיא אמא עילאה עומד בתוכה כי שם ביתו. ע"כ. ומשמע שלכן גם

הט"ק יהיה תחת בגדיו וכנ"ל, הוא ביחס למערכת השייכת לתפילות שאותה מבאר ובה עוסק, אך לא מבואר שכך הוא חיוב גמור בשאר שעות היום מצד קיום המצוה שהיא תיקון מצד עצמה, והיא קומה שלמה עם ראש וזרועות.

ואמת שגם אם אינו מוכרח בדברי רבנו האר"י ז"ל, כך עדיף טפי להסבירו כי אם נאמר כן הרי שנמצאנו אומרים שרבנו האר"י ז"ל עומד יחידאה נגד כל הפוסקים, שאין אחד שאמר 'שמהודר' שתהיה ט"ק תחת לבגדיו, אדרבה כל הפוסקים אומרים פה אחד שעל בגדיו עדיף, ולהרבה מקמאי הוא לעיכובא ממש. וכאמור ט"ק אין לה זכר בחז"ל שלא היה להם כלל בגד כזה וכנ"ל בארוכה, ועל כן עדיף לדחוק מעט בדברי רבנו האר"י ז"ל ולקיים בודאי מצוה מה"ת ולא לעשותו חולק על כל הפוסקים ולהיכנס בספק שאין כאן מצוה כלל. ודו"ק.

בגד עליון פתוח מועיל לאר"י

ז. ולענ"ד עוד שבגד עליון פתוח מועיל גם לרבנו האר"י ז"ל, ויש בו יתרון ותועלת גם לפשטנים. ראה בשו"ת וישב הים (ח"א סי' ג) שדקדק בלשון רבנו יונה בספר היראה שכתב וז"ל, וילבש בגדיו ויהיה לו ט"ק וילבשנו מתחת למדיו, כי עיקר מצות ציצית ללבשו תמיד, כי לזיכרון המצוות נתנה, ולמען לא יתור האדם אחרי שרירות לבו ואחרי מראה עיניו וכו', על כן ילבש אותו מיד וכו' ואותו ט"ק טוב שיהיה כעין 'סרבל' כי אין בזה שום פקפוק. עכ"ל רבנו יונה.

וכתב בשו"ת וישב הים הנ"ל לבאר, דסבירא ליה כהריטב"א ודעימיה דשפיר מקיים מצות ציצית גם דרך לבישה, ועוד שאפילו שלובשו מתחת למדיו מכל מקום ישנו בראייה על ידי שיגלה אותו מתחת למדיו להסתכל בו. ומוכרחים אנו לפרש כן בכוונתו כי אחרת דבריו קשים אהדדי, שכתב ללובשו מתחת למדיו, ויהיב בה טעמא כי עיקר מצות ציצית ללבשו תמיד כי לזכרון המצוות נתנה, ומה תלוי זכרון המצוות בהציצית מאחר שלובשו תחת למדיו ואינם נראים, דלא יעלה על הדעת לפרש דבלבישת הט"ק לחוד, בלי ראיית הציצית כלל, שייך זכירה, כי הפסוק תלה הזכרון בראיה דוקא, אלא ודאי דפשיטא ליה דמכל מקום אפשר לראותם תמיד על ידי שיגלם ויוציאם מתחת למעילו. ע"כ. ועל כן אמר כעין סרבל שהוא על בגדיו שלמטה והמובן שהמעיל עליון פתוח שרואה הבגד בכל עת חשיב שפיר וראיתם אותו בהידור.

וראיתי שכך כתב בתחילה בציץ אליעזר הנ"ל להסביר וליישב בסתירה

שהעיר בדברי השו"ע כנ"ל באורך, שיש ליישב מש"כ עיקר המצוה שיהיו על בגדיו הכוונה למלבושיו שעל גופו אך לא על הבגד העליון גם כן, ומש"כ בלשון 'נכון' הכוונה גם מעל הבגד העליון. ע"ש. אך דחה פירושו שלא ראה מי שכתב שנהגו כן, שזה נשמע תמוה ללבוש הציצית על המעיל. ודחייתו חלושה היא כי אכן יש מנהג תימנים שכך הלכו, והמנהג אינו מוכיח בזה עם מי האמת כי סוף סוף בראשונים היו כמה מנהגים, ומדורו של השו"ע גם כן אין ראיה, שכן מבואר בשער הכוונות שרובם היו הולכים עם ט"ק תחת בגדיהם ורק 'המתייהרים' שהיו כמה מן 'המקובלים' הם אלה שלבשו ט"ק מעל בגדיהם, וא"כ ברור ששו"ע שכותב להוציא לחוץ הוא נגד המנהג הרווח במקומו, ואם כן סביר מאוד שהתכוון על כל בגדיו כפשט לשונו, ולא שייך לשאול מה המנהג כי ברור שהוא בא לשנותו.

והאמת שפירוש הנ"ל לומר שהנכון הוא שיהיה תחת המקטורן אך מעל שאר בגדיו, נשמע מסתבר ומובן בתוך דברי השו"ע, וכן ממש פירש בספר מקור היראה בפירושו על ספר היראה לרבנו יונה, שמש"כ מתחת למדיו היינו מעל מלבושיו שהזכירו שאר הראשונים שעל פיהם פסק הש"ע (סימן ח' סעיף י"א) ללבוש הט"ק מעל מלבושיו, כי מדיו היינו המעיל העליון, ותחתיו הט"ק מעל לשאר המלבושים. ע"ש.

וכן מבואר בחלקו של ידיד שכתב וז"ל, וראיתי להר"ב לחם חמודות ז"ל (בהלכות ציצית סוף אות ע'), שהקשה על מרן ז"ל שכתב וכ"כ נמק"י בשם הריטב"א, שהרי לא כן כתב הנמק"י כלל, ואדרבה הרי הזכיר שהוא תחת המקטורין, עי"ש. ולא ידענא מאי קשיתיה, דבהדיא כתב הנמק"י שם, דעטיפת טלית גדול הוא על המקטורין, והוא ברנו"ס בלשון ישמעאל כמ"ש הערוך (ערך מקטור), ובטלית קטן כתב על מלבושיהם, משמע שהוא תחת המקטורין ועל המלבושים, ומאי קושיא, וכ"כ להדיא שם לעיל מזה שהוא תחת המקטורין אבל הוא על המלבושים, והוא עצמו רואה הציציות תמיד שעל מלבושיו וזוכר המצוות, וכוונת מרן ז"ל נמי היא שלא יהיה על החלוק או בחלוק עצמו, אלא על המלבושים תחת המעיל, וברור. וכן ראיתי אחרי כתבי בספר יד אהרן (הגב"י). ע"ש. ובעד רבנו יש לומר דיש לו ציצית בחלוקו, ואף שלובש כמה מלבושים על החלוק, יכול הוא לראות הציציות שבחלוקו, שהיא עודפת על כל לבושיו, ויכול לראות הציציות תמיד. כנ"ל ולא דבר ריק הוא ודוק. ע"ש.

וכיו"ב תראה לאדמו"ר מקאמרנא בשלחן הטהור (סימן ח' סעיף ד), שכל דבריו אליבא דרבנו האר"י וז"ל, עיקר ט"ק ניתקן ללובשו תחת בגד הגדול שמתעטף בו. עכ"ל. וראה בזר זהב (שם ס"ק א) וז"ל, שדרך בכל המדינה הזאת בימי הקיץ לילך במלבושי "חלאט" פתוח לפניו, והט"ק נראה מבחוץ. אף בשוק הולכים כך החשובים בדרך עראי. עכ"ל. ונראה שהבינו באר"י ז"ל שכל עוד שהט"ק לא 'על כל מלבושיו' אין בזה בעיה. ומסתבר שעשו כן להרוויח ראית הציצית בכל שעה. והביאו בשו"ת וישב הים הנ"ל וציין שכך נהג גם האדמו"ר ממונקאטש זצ"ל כמובא בספר דרכי חיים ושלום (מצות ציצית אות לט) וז"ל, הט"ק שלו היה (של צמר) ארוך הרבה, ולבשו על הכתונת (היינו החלוק), ולא תחב הציציות כלל תוך המלבושים, רק תלויים ונראים. עכ"ל.

הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה

ח. ועל סוגיה זו יש לדרוש דברי חז"ל, הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. שחושב האדם להדר אחר מצוה להכניס הציצית תחת בגדיו לקיים דברי האר"י הח"י, אם ואכן נכון לפרשם כדברי המפרש כן בדעתו, אבל לא נותן אל ליבו שהוא בחינת 'הפסד' של המצוה, כי גם לדעת רבנו האר"י לא אמר שהמוציא לחוץ לא יוצא ידי חובת המצוה אלא רק קרא לו בשם טעות או מתייהרים, לשונות אלה אין בהם ספק במצוה.

אך לעומת זאת, במכסה ציצית תחת בגדיו כבר חזינן שלכמה הראשונים אין כלל מצוה, ולמכשירים אינו המהודר. וזה בלא ספקות שבוש מלצאת בו לשוק או שהוא כמבזה חותם המלך, וממעט הראיה שהיא תכלית המצוה, ושאר טעמים נוספים כאשר יבואר לקמן.

ואם כן מאי חזית להעדיף ההידור לקיים דברי רבנו האר"י שאינו לעיכובא ויש להסתפק בדבריו כאמור, נגד כל הידורי חז"ל וראשונים ומרן השו"ע שט"ק לכתחילה על בגדיו לתפארת. ובכלל לשון 'מתייהרים' דקאמר, הוא על מה שכתב שם שראה לכמה 'מקובלים' שעשו כן ובזה שפיר שייך יוהרה לאחוז עצמו 'יודע' סודות התורה, אך לדידן שאינו מצד סודות הקבלה אלא לקיום פשט הפסוק, כדברי ראשונים ושו"ע אין כאן יוהרה כלל, אלא יראת שמים טהורה, ובכגון זה מי יימר שהיה האר"י ז"ל אומר לעזוב דברי הקדמונים.

ועל אחת כמה וכמה, שהרבה מהאחרונים בכללי הפסיקה אחזו נאמנה שבמחלוקת פשט וקבלה אחוז כהפשט בידך, וכאן עשו הסברים

מפולפלים לקיים המנהג ובלבד שלא לשנות והיא גרמא בנזיקין להפסיד המצוה. והוא פלא מדוע העדיפו בעניין זה דווקא, לתפוס עניין בקבלה על פני הידור במצוה מהתורה. ובפרט שהחזיקו בשאר מקומות לדחוק דברי המקובלים שלא נאמרו אלא רק לשרידים אשר ה' קורא, וכאן לא השאירו זכר ושריד לנהוג כהפשטנים, ויהי לפלא.

וגם לאוחזים בכלל פסיקה, שקיבלנו הוראות האר"י ז"ל גם נגד השו"ע ושאר פוסקים, הרי חזינן שיש גם על צד הקבלה להסביר דבריו רק על זמן התפילה. ומלבד זה חזינן שבט"ק במידה גדולה כבר הורה הבן איש חי שיש לה דין ט"ג, וזה קאמר בדעת רבנו האר"י ז"ל. ובפרט אם כוונותו בזה לקיים דברי האר"י לראות הציצית בכל שעה ועת שהוא דאורייתא ממש לדברי הרח"ו, ואינו יכול לעשות כן במכוסה תחת כל בגדיו, שהוא כצורך גדול להוציא הציצית לחוץ.

ואת עלית על כולנה, שמאחר ויש כאן צדדים בקבלה היכי עדיף, יש לנקוט הקרוב יותר לקיום התורה, כי דברי הרב ודברי התלמיד לדברי הרב שומעים. ואפילו ספק דאורייתא עדיף על ודאי דרבנן (ר"ה לד ע"ב). ועל כן יש לקיים מצוות ציצית אליבא דכו"ע, מאשר להיכנס בספקות בשביל הידור.

ושים ליבך לזאת, שהמכניס ציצית תחת בגדיו יש בו יותר מס"ס לפטור לגמרי הבגד מציצית שאין בו מצוה כלל, שמא תחת בגדיו אין בו מצוה כדברי ר"י בן מרון הלוי, ואת"ל יש מצוה שמא בעינן עיטוף גוף לעיכובא כהרמב"ם, ואת"ל אינו עיכובא שמא לא מקיים בזה 'אשר תכסה בה' הוא לעיכובא שיהיה הבגד העליון דווקא, ואת"ל אינו לעיכובא שמא 'וראיתם אותו' הוא לעיכובא שיוכל לראות ולא במחביא, ואת"ל שאינו לעיכובא שמא הוא דווקא בלא בוש בלצאת כך לשוק כמ"ש האשל אברהם, אך אם בוש מלשנות מהלבוש אין בו מצוה כלל. וא"ת יש בו מצוה שמא בבגד במידה גדולה ב' אמות אך לא במידה קטנה כמו אלה של המכניסים תחת בגדיהם. ונמצא, שהמתעקש להכניס תחת בגדיו כהבנה בדברי האר"י ז"ל, נכנס ביותר מס"ס לבטל מעליו חיוב המצוה, וזה תמוה שהרי כל הלבישה של בגד ד' כנפות בעבור להיכנס בקיום המצוה, ואיך עושה מעשה המבטל חיוב המצוה, ומקיימה רק על צד ספק כלשהוא.

ואפשר שהמכניס ט"ק תוך בגדיו הוא גרע מלא לובש כלל ט"ק, וביאור דברי עפ"י דברי התוס' ערכין (דף ב ע"ב ד"ה

הכל חייבין) וז"ל, דא"ל מלאכא לרב קטינא סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא ציצית מה תהא עליה, כלומר וכי אתה מבקש עלילות להפטר מציצית כדמפרש התם, א"ל ענשיתו אעשה, א"ל בעידן ריתחא ענשינן. היינו דווקא באותן הימים דכל הטליתות היו בת ארבע כנפות איכא עונש לאותו שמשנה אותו להיפטר, אבל בזמן הזה שרוב הטליתות פטורין אין עונש למי שאינו קונה ארבע כנפות. ע"כ. והנה הלובש בגד ד' כנפות שמתחייב בציצית ולובשו לכתחילה תחת בגדיו שבזה מעיקר הדין פטור מציצית, נמצא מסבך עצמו יותר מאשר מועיל, שקודם שלבש לא היה חייב וממילא גם לא מענישין אפי' בעידנא דריתחא, אך בכבר התחייב ועושה מעשה ללבוש עליו בגדים ולכסותו וע"י מעשהו זה נכנס בכלל פטור, זה גרע מלא היה לובש כלל.

וידוע שבדורות שעברו לא היו מקפידים כולם בט"ק, וכ"ה גם בזמן ראשונים כמלאכים, כמ"ש בתוס' (ברכות דף י"ח סע"א) אומר ר"ת דווקא הם שהיו רגילים כולם בחייהם ללבוש טלית בד' כנפות וללבוש ציצית וגם לכל העוסקים בהם יש להם ציצית והוה לועג לרש אם לא היה להם ציצית או משום דכתיב לדורתם לדור תם, אבל אנו שגם בחיינו אין מנהגינו ללבוש תמיד ציצית, אי הוי רמינן הוי כמו לועג לרש. ואם כן 'לכאורה' עדיף להישאר בשב ואל תעשה מאשר בקום ועשה לכסות הבגד ולהיכנס בספק מצוה. ואעפ"י שאיני אומר כן על צד ודאי שיש הרבה לחלק ואולי עדיף הוא שבזה מקיים מצוה על צד ספק, אך בהצטרף זה לכל המעלות וצדדי החיוב להוציא לחוץ, בודאי ראוי להצטרף, שיוציא הציצית על בגדיו בלא ספק כחל וסרק, ויגבה ליבו במצוות ה'.

קל וחומר מטלית צמר

ט. וזאת תדע לך, שכל החכמים המזהירים כזוהר הרקיע, שישתדל כל איש להיות עוטף בציצית של 'צמר' ולא כותנה, אפי' בימות הקיץ החמים, לקיים 'בודאי' מצות ציצית מהתורה, וכמבואר באורך בשלחן ערוך וגו"כ (ריש סי' ט), דאיכא מערכה גדולה בזה לעומת זה אם צמר הוא לעיכובא מדאורייתא.

וראה באריכות בספר הלכה ברורה (סי' ט בירור הלכה סק"א) שציין לרבים מהפוסקים המועודדים ומחזקים ודוחפים ירא ה' ללבוש של צמר דווקא, ומהם שו"ת תוס' רי"ד (סי' סא) ירא שמים לא יעשה טלית אלא מצמר, להוציא נפשיה מפלוגתא. ע"ש. וכ"ה בשו"ת המהרי"ל החדשות (סי' ה). וראה למרן הבית יוסף (סוף סי' ט) וז"ל, וכבר כתבתי דכיון דהרי"ף והרמב"ם

סוברים דשאר מינים בר מפשתים וצמר רחלים לא מיחייבי במצות ציצית מדאורייתא, נכון שלא לעשות הטלית משום דבר אלא מצמר רחלים, כי היכי לקיים מצות ציצית מדאורייתא. והרי כך פסק בלשון ברורה בשו"ע (סי' ט סעי' ו) ירא שמים יצא את כולם ועושה טלית של צמר רחלים שהוא חייב בציצית מן התורה בלי פקפוק. ע"כ. ולימדנו מור"ם ז"ל שם להחכים ביותר שכתב וז"ל, ומיהו אם אי אפשר רק בטלית של פשתן, מוטב שיעשה טלית של פשתן וציצית של פשתן, משיתבטל ממצות ציצית. ע"כ.

וא"כ איך אנחנו נתעקש להיכנס בתוך כמה ספקי ספקות שלא מקיים מצוה כלל, כשאין צורך ואין חכמה אלא מנהג בעלמא, ומור"ם אומר שכדאי לקיים על ודאי ולא להיכנס אפי' בספק איסור למ"ד בפשתן.

הנה כל מצוקי ארץ הנ"ל, יודו וישבחו ויאמרו בנידון דידן שהוא קל וחומר, שהרי בבגד כותנה מקיים מצוה לכל הדעות מדרבנן, וגם למרן מתעטף בה 'בברכה', ורק ספק אם מקיים המצוה מהתורה. ועל זה הזהירו טובא להחמיר בצמר, שלא להפסיד צד דאורייתא.

הכא לעטוף בה על בגדיו הוא קל וחומר ברור, שלראשונים רבים בלא זה אינו מקיים מצוה כלל לא מהתורה ולא מדרבנן, שאין כאן ציצית ולא בגד ולא כלום, ופשיטא שגם לא מברכים, נמצא הכרח גמור להוציא ציציותיו לחוץ. ואלה דברים פשוטים וישרים, למחפש קיום המצוה.

כנף א פרק ה - בגד החייב בציצית

והנה עד כאן עסקנו בביאור שיטות הפוסקים בעיטוף והצורך בראיית הציצית, ובאנו בדברי המקובלים. אך יש סוגיה יסודית ביותר והיא שורש ראשון לכל הנידון. שהתורה הקדושה ציותה לקשור הציצית על בגד וכסות, ואם כן יש לברר ולחקור בהגדרות היסוד באיזה תנאים יחול שם 'בגד' על חתיכת הבד, בשביל שתתחייב במצוה. ומצאנו כמה סוגיות ונידונים הסובבים סביב ציר זה, ונבוא לפרטם ולבקש את תכלית רצון הבורא במה שציוה ועשו לה ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם.

מידה שיש בה מצוה

א. בסוגיה זו כבר האריכו הפוסקים טובא מהו שיעור גודל הבגד להתחייב בציצית, ואין לי עניין לכפול כל הסוגיה בדברים המפורסמים, רק אציין בראשי פרקים שיטות ומראי מקומות לעיין בהם, והנפק"מ לנד"ד. שורש הסוגיה במנחות (מ ע"ב) טלית שהקטן מתכסה בו ראשו ורובו והגדול יוצא בה דרך עראי חייבת בציצית. ולשון השו"ע (סי' טז ס"א), שיעור טלית שחייב בציצית, שיתכסה בה באורך וברוחב ראשו ורובו של קטן המתהלך לבדו בשוק ואינו צריך אחר לשומרו. ע"כ. והנה חז"ל ושו"ע לא נתנו שיעור מדויק כמה זה במידות אורך ורוחב באמות או טפחים, ובבואנו לתרגם דבריהם מצאנו אחרונים נחלקים בשיעור המדויק.

עי' בדברי מרן מלכא בשו"ת יחוה דעת (ח"ה סי' ב) שהאריך בזה, וראשית ציין שנחלקו האחרונים באיזה גיל של ילד קטן משערים, עי' בלב חיים פלאג'י שהביא בזה ג' דעות, הרדב"ז (ח"ה סי' ב) בקן בן חמש שנים, החינוך (מצוה שפה) כבן שש שבע, והטור (סי' טז) שיער בילד בן תשע. והעלה ששיעור הטור הוא אמה וחצי על אמה וחצי, והביאו להלכה בבן איש חי (ש"א לך אות יב). וסיים מו"ר על שיטת הבן איש חי הנ"ל, שכך מנהגנו. וראה שכבר העירו כן הרבה מהפוסקים על שנהגו לעשות ט"ק במידה קטנה, ואמת אומר שגם במידות המצויות כמידה חמש ושש, הרי לא נפיק מפלוגתא בפוסקים אם מקיים בה המצוה.

ומאידך בפרי הארץ (ח"א סי' א) העלה בגודל הבגד שיהיה אמה על אמה, והסכימו עמו הבית דוד (או"ח סימן ח), ובשו"ת נחפה בכסף (סימן א' דף ו' ע"ב) כתב, ואני הבאתי קטן בן תשע שנים וכיסה בטלית ראשו ורובו מלאחריו באמה אורך ובחצי אמה רוחב.

והוסיף מרן זצ"ל, והביא שיטת הגר"א המובאת בשאילתות בסו"ס מעשה רב (סי' י) שסובר להחמיר בשיעור טלית

קטן שצריך שיגיע עד הברכיים, ואם לאו אינו מקיים מצות ציצית. והובא כן משמו גם בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' קכא). וגם החזון איש (סי' ג אות לא) סיים שלמעשה צריך להיות אורך טלית קטן, שתי אמות על רוחב אמה. ע"ש. וכ"ה בסידור הגר"ז שלכל הפחות ב' אמות מלבד נקב הצוואר, ומבואר שכ"ה בדעת רבנו האר"י ז"ל, והסכימו שלחן הטהור (סי' ח) ובנימוקי או"ח (סי' טז).

ועי' בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סו"ס ה, וח"ח סי' ג) מש"כ לחדש בפסוק על כנפי בגדיהם לדורותם', שהכול תלוי בסגנון הבגדים שבכל דור, ועפי"ז רצה להסיק שגם במידות קטנות יותר מועיל מאחר וכך מנהג בני המדינה במקומו. ומאידך לבאר שיטת הגר"א שיסודה בדעת הטור שבבגד גדול גם אם בוש לצאת בו ואין בו שם בגד באותו מקום, אם הוא במידה גדולה שם בגד עליו גם בבוש לצאת בו. ומאחר ולהלכה למעשה אין בדבריו לשנות הדין, לא נכנסתי בפלפול עמוק, ועכ"פ רווחא לן מדבריו שמידה גדולה לכל הדעות מועילה.

תחת בגדיו אינו בגד מכובד ופטור

ב. ותן דעתך שיש עוד טעם בעיקר בהוצאת הבגד לחוץ, שאף על פי שלא נזכרה טענה זו בבית יוסף או בהדיא בחד מקמאי, סוף סוף קמו מרבותינו האחרונים והסכימו לטעון טענה חמורה נגד הלובשים ט"ק תחת הבגדים, והעמיסו דבריהם גם על כמה מדברי הראשונים ואין בידינו ראיה מכרעת לדחות טענתם.

ועיקר טענתם כך היא, שבגד החייב בציצית הוא רק בגד שאין הלובשו 'מתבייש לצאת בו לרחוב', ולאו דווקא אם הוא קטן במידתו אלא גם אם בוש מלצאת בו כי הוא לא 'סגנון הלבוש' הרגיל, ובושה בזה היא גריעותא גדולה בהגדרת 'שם בגד' עד כדי שיהיה פטור לגמרי בגד זה מציצית. ועל כן, ההולכים בט"ק רק תחת בגדיהם שנעשה בזה בושה לצאת בו לחוץ, שהוא שינוי סגנון הלבוש עבורו, וכבר בזה בטל ממנו המצוה שכן בגד זה נפטר מחיוב ציצית. אך בהולך בו על בגדיו שכך דרך לבושו, אין בו גנאי אלא שם מלבוש גמור וחייב בציצית ומקיים המצוה.

ובית אב לטענה זו עיין לגאון אשל אברהם מבוטשאטש מהדורא תנינא (סימן טז) שכתב וז"ל, סגנון העניפה שיהיה תמיד אמה על אמה לפניו, ולהנ"ל זה ג"כ ליתא, כי שיעור אמה אינו רק מצד שאין ביוש לילך בו לשוק, וידוע לכל שאין בושה לילך בטלית גדול לשוק יהיה העיטוף בו היאך שיהיה, והולכים בו בשוק וברחובות בעיירות היותר גדולים בעולם, ובפרט

בשבתות ויום כפור הק', ואין חשש רק שיהיו תמיד ב' ציצית מלפניו וב' מאחוריו. וכן ראוי שיהיה גם בשעת עיטוף כהילוך ד' אמות בתחילה וכו' כתבתי במקום אחר שהטלית קטן כעת בושה לילך בהם בשוק וא"א לברך עליהם, וגם אם ספק, טוב להמתין לברכה שעל טלית גדול. ע"ש.

מבואר בדבריו שהגדרת בגד להתחייב בציצית, אינו רק שיעור גודל הבגד, אלא בעיקר אם יש דרך כבוד לצאת בו לחוץ או בושה. ובסגנון בגדים שלנו שאין לובשים הציצית אלא מתחת לבגדיו אין מקיים בו מצוה, ולכן אין לברך עליו גם אם יש בו אמה וחצי אורך. וראיתי בשו"ת אוצרות יוסף (בסו"ס הלכה ברורה ח"א סי' כד) שהעיר על דברי הא"א שא"כ גם טלית גדול לא יוצא ידי חובה כי בוש בזמה"ז לצאת בו לשוק. ע"ש. אך באמת הרב א"א תירץ ואמר בהדיא, שט"ג יוצאים בה לשוק עכ"פ בשבת ויו"כ ונקרא בגד שאין בוש בו לעיתים, מה שאין כן בט"ק. ודו"ק.

ולחזק דברי האשל אברהם בא הגאון נימוקי או"ח (סי' טז) שאחר שהביא דברי האדמו"ר משינווועא שדחה דברי האשל אברהם, האריך המחבר לקיים דברי האשל אברהם וכתב וז"ל, בעל כורחך תלוי בתכונת הבגד ומנהג בני אדם, אם הבגד הזה הוא ראוי כל כך לגדול עד שלא יבוש לצאת בו על כל פנים דרך עראי לשוק. ואם כן בימינו אשר לא יצאו בשוק בהטלית קטן, גם אם הוא גדול שהקטן מתכסה בו ראשו ורובו, על כן בודאי שפיר לפי דברי הפוסקים הנזכר לעיל שלא לברך עליו. עכ"ל. ומבואר שאין תלוי בגודל הבגד אלא באם יש דרך ללבוש אותו כך בחוץ על בגדיו, שאם בושים מללבוש כן אינו בכלל בגד להתחייב בציצית גם במידה גדולה.

והגם שזה נשמע דבר זר וחדש בביאור הגמרא שסתימת דבריה על גודל הבגד, אך לדחות דבריהם גם אין בידינו. וראה למרן מלכא בשו"ת יחוה דעת (ח"ה סי' ב) שהרחיב הדיבור בזה, ותחילה הביא לגאון אשל אברהם מבוטשאטש מהדורא תנינא (סימן טז) שבזמן הזה אין לברך על טלית קטן אפילו אם יש בו כשיעור המבואר בפוסקים, משום שבזמנינו גדול מתבייש לצאת בו לשוק. ע"ש. והעיר עליו מו"ר, הן אמת כי בהשקפה ראשונה היו דבריו תמוהים בעיני, שלא הצריכו חז"ל שגדול יוצא בו לשוק דרך עראי, ואינו מתבייש, אלא לענין חסרון שיעור הבגד, מה שאין כן בזמנינו שיש צורה אחרת לבגדים שלנו, ואין אנו רגילים ללכת בשוק בבגד של ארבע כנפות, זה לא נחשב חסרון לפוטרו ממצות ציצית. וכן מצאתי להגאון רבי

שלמה קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סימן ד) וכו' ושוב ראיתי להגאון מהר"א תאומים בשו"ת חסד לאברהם קמא (או"ח סימן ב) שהאריך הרחיב למעניתו לדחות כן דברי האשל אברהם הנ"ל וכו' אולם מצאתי בספר מעשה רב החדש, להגאון רבי אריה ליב אפשטין, בעל הפרדס, בדינים ומנהגים שליקט בנו הגאון רבי מרדכי אפשטין ז"ל (בעמוד נה אות יב) שכתב גם כן להחמיר שלא לברך על טלית קטן בזמן הזה, כיון שצריך שיהיה גדול יוצא בו לשוק ואינו מתבייש, וכבר כתב האר"י ז"ל שהטלית קטן של ארבע כנפות יהיה בלי בתי זרועות, ומכיון שבזמנינו הגדול בוש לצאת בו לשוק, לכן אין לברך על טלית קטן, אלא יכוין לפוטרו בברכת טלית גדול. ע"כ. והגאון רבי חיים אלעזר שפירא בספר נימוקי אורח חיים (סימן טז), הביא אזהרת הגאון רבי אברהם דוד מבוטשאטש וכו' והוא ז"ל האריך ליישב דברי האשל אברהם. וכ"כ בשו"ת מהר"ם אשכנזי (חאו"ח סי' ג) ובשו"ת יד יוסף להגאון רבי יוסף שטרסברג חלק א' (ירושלים תרנ"ח, או"ח סימן א) לאשר ולקיים סברת הגאון מבוטשאטש, וכן העלה בשו"ת ישכיל עבדי חלק ח' (חלק אורח חיים סימן כב אות א). עכת"ד ע"ש.

ונמצאת למד שסברא זו אינה יחידאה, שעיניך הרואות שהסכימו לה כמה אחרונים מפורסמים, וחכמים אחרים לכל הפחות חששו להם, וקראו לזה 'ספק בדין' עד שאמרו שלא לברך כלל על ט"ק, שכידוע ברכת המצוות היא חובה גמורה מדרבנן.

שם 'בגד' לעיכובא

ג. עוד יש לעורר כאן על עניין נוסף שלא דובר בו כל הצורך, והוא בהגדרה היסודית שבגד המתחייב בציצית צריך שיהיה עליו שם 'בגד', שהרי ציוותה התורה 'כסותך אשר תכסה בה', ואם אין עליו שם 'בגד' אין עליו חובת ציצית כלל. ועל כן יש לחקור מהי הגדרת בגד כדי שיתחייב בציצית. ומצאנו לשונות בראשונים ובפרט בדברי הבית יוסף, שצריכים בירור וליבון לדעת רצון שוכן סנה.

וראיתי לחכם מופלא שהאריך בזה בספרו עולה מן המדבר (עמ' רנד) והרחיב עוד בספרו סמכוני באשישות (עמ' רנג והלאה), ומאחר והאריך בזה מאוד ואין צורך לחזור על דבריו, אבוא רק על עיקרי הטענות ומה שיש לענ"ד להשיב עליו במקצת הדברים, וכשנעלה מן המדב'ר נבין שמדברי כולם יבורר ההכרח והצורך להוציא הט"ק לחוץ ושתהיה במידה ורוחב של בגד של כבוד וצניעות.

והנה עיקר ושורש דברי החכם הנ"ל, שלא חייבה תורה להטיל ציצית אלא בצמר ופשתן הנכנסים תחת שם 'בגד', והגדרת בגד אינה רק בד העולה על גופו, אלא גם שיועד והוכן לשם שימוש בגד, דהיינו 'להגן מפני החום ומפני הקור'. ושורש הגדרה זו בירר באריכות לדמות בין שם בגד במצות ציצית לבגד בדיני כלאיים. ובעיקר יסודותיו ציין לדברי התוס' (נידה סא ע"ב ד"ה אבל) בסוגיית לועג לרש בתכריכי כלאיים למת וז"ל, וההיא שעתא ודאי רמינן ליה משום לועג לרש, ופרשב"ם דאין בו איסור ואפילו לחי כי האי גוונא שאין המת נהנה בו. וקשה דהא ציצית נמי אין החי חייב בו אם אין בו הנאת לבישה, ומוכרי כסות דפטירי מכלאים פטורים נמי מציצית. ע"כ. דמוכח מינייהו דאין חיוב ציצית אלא בהנאת לבישה כדוגמת הנאה לאיסור כלאיים. וכ"ה בתוס' הרא"ש ובפסקיו למו"ק (פ"ג סי' פ) שכתב וז"ל, ולא נהירא לי, דפטור נמי מציצית אם אינו לובש להנאתו דכסותך אשר תכסה בה כתיב ומוכרי כסות פטורין מן הציצית אפ"ה חשיב לועג לרש. ע"כ. וכמבואר בירושלמי (ריש פ"ט כלאיים) כתיב לא תלבש וכו' מה מלבוש מיוחד דבר שהוא מהנה את הגוף אף אין לי אלא דבר שהוא מהנה את הגוף. והביא עוד ראיות לזה, ועל כולם החיל דין אחד שהנאה המדוברת היא הנאת הגוף מפני החום והקור דווקא, וסעד לדבריו הביא מש"כ רש"י בביאור הגמ' ביבמות (ד ע"ב) דומיא דלבישה דאית בה הנאה. פי' רש"י, שאין מתכוונים להנאת חימום. ע"ש. משמע שדווקא הנאת 'חימום' מקרי הנאה, ולא מועיל שם בגד על נעשה לכבוד או מצוה.

ועיקר כובד טענתו להקביל ולהשוות בין כלאיים לציצית להלכה, נשענים על דברי מרן הבית יוסף (סו"ס י) שכתב לפטור הגלימות מציצית וז"ל, הני גלימות שלנו שאנו מביאים למעלה מכל הבגדים שהם פתוחים מלמעלה למטה ונמצא שיש להם ארבע כנפות, למה אנו פוטרין אותם מציצית וכו' ולי נראה שהטעם שלא נהגו להטיל בהם ציצית, משום דלא מיקרי כסות אלא הבא להגין על האדם מפני החום והקור, זכר לדבר (איוב כד ז) ואין כסות בקרה. והגלימא אין לובשין אותה להגן אלא מפני הכבוד, שהרי אפילו יש לאדם כמה מלבושים אינו יוצא לחוץ בלא גלימא, ואף על פי שלפעמים נהנה מחומה כיון שתחילת עשייתה אינו להתחמם בה לא חשיב כסות ופטור. אי נמי, כיון שאם היינו מחייבים אותם בציצית היו נפסקין בכל עת הציציות התחתונים בדריסת הרגלים והיה צריך בכל עת לתקנם, איכא למימר דלא חייבה תורה בכך, דכל דרכיה דרכי

נועם (משלי ג יז). וכל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג. ע"כ.

ועל עיקר טענתו זו שכל בגד שאינו לחום וקור אינו בגד לציצית קשיא לי טובא, ואבאר דברי והבנתי הדלה. ראשית תא חזי שעל דברי הבית יוסף העיר נחרצות בדרכי משה (ס"ק ג) במילים ברורות וז"ל, וכל זה איננו שוה לי, דעל תירוץ הראשון קשה לי, דרוב טליתות שלנו שאנו לובשים בשעת התפלה שאינן להגן כלל רק לובשין אותן כדי לצאת בהן ידי חובת ציצית, א"כ לא מיקרי כסות ופטורים מציצית, וא"כ אנו לא מקיימין בהן מצות ציצית ומברכין ברכה לבטלה. ועל תירוץ השני קשה לי מבן ציצית הכסת וכו' ולא חששו למה שהוצרך לתקנם בכל עת. ע"ש.

ואם כן צריך עיון בדעת מרן השו"ע בעצמו, שהרי הוא גופיה קאמר על ט"ק שבזמנו שאינה אלא למצוה בלבד (סי' ח סעיפים ג, ו, יא. סי' כג ס"א, סי' כד ס"א) ואם הוא כדבריו בבית יוסף שכל שאין בו הנאת מפני הקור וחום הוא לעיכובא, איך לא הרגיש בדבר הפשוט שעוסק בו, ואפילו לסב"ל לא חשש.

'לשם מצוה' שם בגד עליו

ד. ובהכרח יש לומר שכל דברי מרן הבית יוסף באו על בגד שלא נעשה לשם מצוה, וכמו גלימה וסודר שדיבר בהם שהם בגד לשימוש שאינו לחום וקור שבזה אין עליהם שם שימוש חשוב של בגד להתחייב בציצית. אך בלוקח בד ד' כנפות בעבור מצות ציצית זה בעצמו חשוב כמו שימוש בגד גמור לחום וקור, ולא אכפת לן אם כוונתו הייתה לחום קור או שימוש חשוב אחר.

ולדעתי הוא פשוט וברור ומוכרח בלא ספק כלל, שהרי אצל כל הראשונים כבר בימיהם הייתה הטלית קטן וגדול רק לשם מצוה כמבואר לעיל, ולכל הדעות איכא מצות טלית גדול בזמן הזה, וגם טלית קטן החולקים לא באו אלא מדין עיטוף או שתחת בגדיהם שלא מקיים 'וראיתם אותו', אך מצד שם 'בגד' לכל הראשונים בלא חולק קראו להם שם בגד. ומוכח שלצורך מצוה הוא שימוש חשוב שמספיק בו לתת שם בגד גמור להתחייב בציצית, ואין צריך לעוד שימושי בגד שיהיו בו.

וכבר הרגיש בזה בדברי חמודות (על הרא"ש ציצית סי' כ ס"ק סג) שכתב כן על תירוץ קמא של הבית יוסף בפטור הגלימה, שכל שלא נעשה להגן מפני החמה ולא מפני הקור, אינו בכלל בגד להתחייב בציצית. העיר בדברי חמודות וז"ל, על הטעם הראשון שכתב יש קצת לפקפק, א"כ טליתות שלנו שאין אנו עושין אלא לשם מצות ציצית בלבד ואין

כאן לא להגן מפני החמה ולא מפני הקור היאך יוצאים בו ולא עוד אלא שפטורה היא לגמרי. וצ"ל דכיון שכל עצמו אנו עושין אותו לקיים בו מצות ציצית, קרינן ביה כסותך להתחייב בציצית. ע"כ.

ופשיטא ליה שכוונה זו לשם מצוה היא סיבה חשובה ומספקת להחיל שם בגד, שלא נכתב בתורה שבגד הוא רק לחום וקור אלא כל לשון בגד, וכל שנעשה לשימוש בעצם הבגד ולא רק לכבוד שאינו שימוש בגוף הבגד לא חשיב בגד. ובגד שמיוחד לשם ציצית נעשה שימושו כבגד גמור להתחייב בעצם לבישתו שהיא התועלת שבו ובלבישתו להתחייב בציצית. ואם כן בהכרח שמה שדנו אותם ראשונים עצמם כהתוס' והרא"ש בשאר סוגיות בכלאיים ותכריכין למת שמהם רצה הסמכוני באשישות ללמוד שדוקא בגד לחום וקור הוי בגד, בהכרח שזה החילוק וההבנה בדבריהם, שכל שנעשה לשם מצוה הוא בגד גמור להתחייב בציצית והמת חופשי הוא מן המצוות, ובגד שאינו מיוחד לציצית ואין בו הנאה הגוף הוא שאינו בכלל בגד, אך 'במיוחד' למצוה כבר בזה שם בגד עליו. והוא דבר תמוה לומר שכל הראשונים שהכריעו שיש מצות ציצית מהתורה עם ברכה, סותרים דבריהם מיניה וביה בהגדרת בגד, ואין אפילו אחד מכל החכמים ששם לב לדבר להעיר על עצמו או על חברו. אלא ברור כדכתבינן. ואעפ"י שהדברי חמודות אמר דבריו כחידוש דברים מדעתו, באמת לענ"ד זהו פשט כל הראשונים בלא יוצא מן הכלל שהסכימו שט"ק וכ"ש ט"ג יש עליהם שם בגד להתחייב בציצית, ולית מאן דפליג בהא וכנ"ל.

וכן תראה טענה זו בדברי שו"ת הר צבי (ח"א סי' כא אות ב) שכתב וז"ל, ומה שמסתפק כת"ר, אם חייב לברך ברכת שהחיינו על טלית קטן חדש בימות הקיץ שאין לו תועלת בהלבשתו וזה רק למצוה, ולא להנאת לבישה וכו' לאמתו של דבר גם טלית קטן נקרא בגד העשוי להנאת לבישה, שאל"כ היה צריך להיות פטור מציצית לגמרי, כמו שכתבו התוס' נדה (דף סא ע"ב, ד"ה אבל) שבגד שאינו עשוי להנאת לבישה כגון מוכרי הבגדים שמכונים להראות לקונים פטורים מן הציצית והביאם המג"א (סימן יט ס"ק ב). וע"כ צ"ל שטלית קטן נקרא בגד העשוי להנאת לבישה, מפני שסוף כל סוף קא מכוין ללבישה, תהיה הלבישה לאיזה תועלת שהיא וכו' וה"ה לנידון דידן, שאם כי התועלת היא למצוה, מ"מ הרי למצוה צריך לבישה ונקרא שמכוין ללבישה. ונמצא שטלית קטן הוא בגד העשוי להנאת לבישה. ולא עוד אלא שנקרא גם בגד העשוי ללבישה וחמום שהרי הוא עשוי

גם לימות החורף ואז הוא בודאי עשוי לחימום, וכיון שהוא עשוי גם ללבישה של חמום נקרא בגד העשוי ללבישה של חמום, שגדר בגד העשוי לחמום, א"צ שיהא מיוחד ללבישה של חמום אלא אם הוא עשוי גם לשם כך נקרא בגד העשוי לחמום. עכ"ל. הנך רואה שכל צורך לבישה נקרא שם בגד עליו, אלא שלדברי הבית יוסף הנ"ל יש לדחות מש"כ שעשויה הציצית לחמם בחורף, שלדברי הב"י הולכים בתר עיקר הבגד כמו בגלימה שפטורה אעפ"י שמתחמם בה בחורף יותר מציצית, מאחר 'ועיקרה' עשויה לכבוד אין שם בגד עליה. אלא שצריך לומר כטעמו הראשון שבגד המיוחד למצוה חשיב בגד גמור.

וראה לגאון בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' א) שפלפל בזה שגם לכבוד מהני, והרגיש בקושיה מדברי התוס' בנדה ובדברי הבית יוסף (סו"ס י') שמשמע דווקא הנאה ולא כבוד. וכתב בתחילה לתרץ ע"פ דברי חמודות הנ"ל שלשם מצוה הוי שפיר בגד וגם כי פעמים בחורף מתחמם ממנו, והרגיש המחבר להעיר עליו כאמור מדברי הב"י, שכל שעיקרו לכבוד גם אם נהנה מיניה בחורף לא חשיב ליה בגד לציצית. וכתב לנסות שוב לתרץ באופן אחר וז"ל, נ"ל ליישב קושיית הרמ"א לפי דעת הר"ן (יומא דף ע"ח) דכל שדרכן של בנ"א ללבוש מאיזה טעם שיהיה נעשה דרך מלבוש, וא"כ בטליתות שלנו כיון שדרכן של כל העולם ללבוש טלית של מצוה נעשה זה מלבוש גמור להתחייב בציצית ושפיר מברך. ע"ש. ואמת אומר, שלענ"ד אין תירוצו מעלה מזור, שיש חילוק גדול בין הגדרת מלבוש באיסור 'הוצאה' לחיוב 'בגד' בציצית, שבהוצאה מספיק שההוצאה היא 'דרך מלבוש' והעיקר שלא יהיה 'משוי' שעליו מתחייב בהוצאה, שבדומה לזה דנו על שעון וטבעת וכדומה שאין מי שיאמר שחייבים בציצית ואעפי"כ נקראים 'דרך מלבוש', מה שאין כן במצות ציצית שהוא לעיכובא שיהיה הבגד עצמו בהגדרת 'מלבוש' כמו בדין כלאיים וכדומה מפני החום והקור. ודברי הבית יוסף עדיין מהדהדים לפטור, ועל כן העיקר לתפוס את הפשוט שבגד המיוחד למצוה בזה כבר חשיב בגד.

ואעפ"י שהאריך להקשות בזה בסמכוני באשישות (עמ' רסג) הנ"ל וז"ל, לומר שהיא תכשיט כמו שמצינו גבי תפילין שהמצוה משוויה ליה תכשיט אי אפשר, דבעינן שהבגד עצמו יהיה תכשיט ואז יתחייב בציצית, ולא שהמצוה עושה אותו תכשיט. ואין לומר דהבגד נעשה תכשיט עם המצוה כאחד, שהרי על כנפי בגדיהם כתיב, שכבר הוא בגד והיינו לכבוד וכו'

דדוקא בשעת עשיה קפיד אבנף, וכתב בב"י (או"ח סימן לב, לה ע"ב) בשם תשובה אשכנזית דבציצית קי"ל דאם נתקו מחוטי הערב עד שלא נשאר כשעור מן הקרן כשר דכתיב ועשו להם ציצית שבשעת עשייה דוקא קפיד קרא. ע"כ. ואין לומר שהמצוה והבגד יבואו כאחת כמו שאינו יכול לתפור כנף עם ציצית מבגד אחר דבעינן על כנפי הבגד בשעת עשיה. ע"ש.

לענ"ד הגדרת שימוש הבגד לא דומה כלל למציאות בפועל שיהיה בגד בשעת קשירה, שהרי הגדרת שימוש הבגד היא בשעה שמכין את הבגד וכבר שם נקבע ייעודו ותכליתו עוד קודם שבכלל יש שם בגד עליו, ורק לבסוף שסיימו להכינו יש חיוב להטיל הציציות שבו. ונמצא הגדרת השימוש לשם מצוה כבר מחילה עליו שם בגד, וכשבא לקשור הציצית שם בגד ומציאות בגד עליו. ואיהו גופיה כתב דאזלינן בזה בתר העושה, וכתב ללמוד כן מהמבואר בגיטין (כד ע"ב) דאי כתב ונתן ספר כריתות הוה אמינא למעוטי היכא דכתב לשם לימוד ולא לשם כריתות. ע"ש. הרי דשם הספר נעשה על ידי הכותב, וכל שכתבו לא לשם כריתות אינו ספר כריתות אף שיכוין הקונה לכך. ע"ש. וא"כ גם לדבריו אין בעיה בזה, ששם בגד לשם מצוה הוא צורך מספיק כמבואר בכל הראשונים ושו"ע, וכבר חל שם בגד בשעת יצירת הבגד.

ולענ"ד יש לתמוך דברי בתוך לשון מרן הבית יוסף (סי' יח סעיף ג) שכתב וז"ל, כתב מהר"י אבוהב ז"ל והנה זאת הציצית שלנו שאנו עושים לשם מצוה ולא לשם מלבוש, כמו שכתב ה"ר יעקב למטה (סי' כג) שמזה הטעם אנו חייבים לפשוט אותו בהכנסת בית הקברות, א"כ בלילה אפילו לסברת הרא"ש יראה שאין בו חיוב כיון שלילה פטור מן הציצית. וצ"ע. עכ"ל מהר"י אבואב. וכתב עליו מרן הבית יוסף, ואינו נראה לי שאע"פ שאין אנו עושים אותו לשם מלבוש מכל מקום מלבוש הוא, ומה שאנו עושים אותו לשם מצוה מהני לומר שהוא כסות המיוחד ליום, וא"כ לדעת הרא"ש גם בלילה יש בו חיוב ציצית. ע"כ.

ומבואר היטב שאעפ"י שברור שהבגד לא 'לשם מלבוש' מכל מקום 'מלבוש הוא', שעשייתו לצורך המצוה הוא הנותן שם מלבוש עליו גם בלי שיציל מפני החום והקור. ולא זו אף זו, שמאחר והמצוה זמנה היא רק ביום מאחר וכל ייעודו של הבגד לקיום המצוה, בהכרח שגם הבגד נקרא 'כסות יום' שלדעת הרא"ש מצות לבישת הבגד גם בלילה.

בכלאיים בדווקא הנאת גוף לעיכובא

ה. והנה מה שהאריך הגאון המחבר ללמוד מכלאיים, ובנה כל בניינו ויסודו על ההיקש לדיני כלאיים, יסוד זה אינו ברור כלל. וכבר העיר שם בעצמו מדברי רבנו שמשון שהביא המרדכי (תתקמא, מובא בב"י סי' י) שעל מה שלמד מדין כלאיים ולהצריך בציצית לבישה גמורה כמו בכלאיים סיים, 'לא הודה לי רבי'. וכן הוא בראי"ש כלאיים (פ"א מ"ד) שהר"ש מחייב בציצית גם בלי הנאה, ושאני כלאיים שצריך הנאה ממש. והוסיף וכתב הרא"ש ולא מסתברא שטלית שאין בה הנאת לבישה גם מציצית היא פטור, דכתיב אשר תכסה בה ומוכרי כסות לובשים בלא ציצית וכו' ע"כ. ולשונו פשוטה לחייב ואין ללמוד מדין כלאיים, שכל אחד כדיניו.

וכן מוכח גם מדבריו שציין לכמה מקורות יפים כדרכו בקודש בבקיאות גדולה, לחייב בכלאיים רק דרך הנאה, כמ"ש הרמב"ן בתורת האדם (שער הסוף ענין ההוצאה אות כג) וז"ל, ועוד שאף החיים מותרין בכך כשאינם מתחממים בהם, ואינן מכוונין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, והמתים אינן נהנין ומתחממין בהן ולא מכוונין להנאתן. ע"כ. ובריטב"א (חי' נידה סא ע"ב ד"ה ת"ר בגד), שלא אסרה תורה כלאים אלא בלובשו דרך חמום ולבישה ואילו מוכרי כסות מוכרין כדרכן, והכא כיון שאינו מחמם למתים כיוצא בו בחיים מותר. ע"כ. ומוכח מכל הלין מילין, שלא נאמרו הדברים אלא בדיני כלאיים, ואותם הראשונים לא הזכירו מאומה מכל הלין בציצית, ואעפ"י שדיברו בהדיא בט"ק וגדול שבאו רק לשם מצוה כי כך היה כבר בזמנם, ואדרבה סתמו ואמרו שהכול בכלל 'אשר תכסה בה' להתחייב בציצית אם יש בהם שם עיטוף, ונמצא דעתם ברורה שאין להשוות דיני כלאיים לציצית בכל מילי.

ומה שתמך בסמכוני באשישות יסודו ללמוד מדיני כלאיים, שכ"כ לדמות בין הדינים בבית יוסף (סו"ס י). כל רואה דברי הבית יוסף לבבו יבין שלא בא אלא לתת טעם למנהג שפטרו את הבגד מציצית, למרות שנראה לדעתו שהוא מנהג טעות וחיוב גמור הוא, והעלה לפחות ארבעה צדדים וסברות בדין הסודר ועוד שני טעמים בדין הגלימה, מדוע לא קשרו בהם ציצית. על הסודר (סעי' יא) כתב וז"ל, ועוד יש לומר שעיקר הבאת הסודרים ההם הוא להשתמש בהם לכמה דברים לצרור בהם מעות להביא בהם פירות לקנח הזיעה וכו' אף על פי שנהנים בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, כיון שעיקר הבאתם אינה לכך לא חשיבא ולא קרינן בה אשר

תכסה בה. ודמיא למוכרי כסות שמותרים להביא בגדי כלאים על כתפיהם למכור, אף על פי שנהגים בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים. ע"כ. וברור שהזכיר הדימוי לדין ההנאה בכלאיים 'כקושיה' על המנהג 'להחמיר ולא להקל', שמאחר ונהגו מהבגד המדובר בחום וקור הוא סיבה ברורה להטיל בו ציצית ואעפי"כ לא קשרו בו ציצית. ולא עלה על דעת מרן שדימוי זה יבוא להקל לפטור.

וגם מש"כ ללמוד הדימוי לכלאיים ממש"כ בבית יוסף סברא לפטור מציצית בגד של כבוד (ב"י סעי' יב) וז"ל, ולי נראה שהטעם שלא נהגו להטיל בהם ציצית משום דלא מיקרי כסות אלא הבא להגין על האדם מפני החום וכו' והגלימא אין לובשין אותה להגן אלא מפני הכבוד וכו' ואף על פי שלפעמים נהנה מחומה כיון שתחילת עשייתה אינו להתחמם בה לא חשיב כסות ופטור. ע"כ. כבר דיברנו בזה לעיל שדבריו באו כתירוץ אחד מכמה תירוצים וכותב במפורש שנדחק בזה ליישב המנהג, ולא נרגע עד שאמר 'וכל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג' ורוצה לומר שאעפ"י שלא ברור לו סברתם להקל בזה כך הוא המנהג.

ומוכרח אתה לומר כן, שהרי בכל אותו הסימן וסימנים לפניו ולאחריו מוזכרים עשרות הלכות בדיני ט"ג וט"ק וברכותיהם, ואעפ"י שאומר בהדיא שהשתנו סגנונות הבגדים מזמן חז"ל, והטלית גדול וקטן בזמן הזה לא נעשו אלא למצוה ולא לתשמיש מהחום והקור, ומברך עליהם. הרי ברור שסברה שכתב על בגד של כבוד לא שייכא כלל לבגד של מצוה.

ואנא דאמרי, שכן מוכח בדברי השו"ע בלא ספק, שהרי בטעמי הפטור בסודר כתב, ואף על פי שלפעמים נהנה מחומה כיון שתחילת עשייתה אינו להתחמם בה לא חשיב כסות ופטור. ע"כ. והרי ברור לכל שטליתות שלנו ט"ק וט"ג לא נעשו בעיקרם לחימום הגוף כלל, והקיץ יוכיח שאנשים נמנעים מחמת החום ומתאמצים ללובשם לשם המצוה בלבד, וגם בחורף הולכים במעילים ואין צריכים כלל לציצית. וכבר אמר כן הבית יוסף בעצמו. ואם כן לא שייך כלל לומר בדעת השו"ע שההיקש מכלאיים מחייב גמור הוא, שאם כן היה לו לפטור לגמרי מציצית, ולא להיפך שבא וחיזק וטרח לומר כמה פעמים להוציא הציצית לחוץ והמליץ לכסות עצמו במיוחד בבגד של ד' כנפות אעפ"י שאינו חייב, ושתהיה במידה ונאה ובברכה, ולא חשש כלל לומר שאין בה

שם בגד כדיני כלאיים. ואם כן הוא ברור ופשוט שדעתו זיע"א שכל שמתכסה בו מאיזו סיבה שתהיה שם כסות עליו להתחייב בציצית.

בגד של כבוד

ו. ואדרבה אם כבר יש בכוחנו לדחות, הרי שלכאורה יש לדחות הסברא המחודשת שהביא מרן הב"י לפטור בגד של כבוד שלא נזכרה סבר זו בקדמונים, אדרבה להיפך חזינן כמה מקורות אמיתיים שגם לנוי וכבוד חשיב מלבוש גמור. ואמת תורה דרכה שלא בא הב"י אלא בניסיון דחוק ליישב המנהג ולא נחה דעתו במנהג, ובטח שלא חשב לקחת סברא דחוקה זו ובה להכות ולבטל כל מצות ציצית בלא יסוד אמיתי מובהק.

וחזינן בכמה מקומות שבגד לשם כבוד הוי בגד גמור, חדא שכבר מבואר בחז"ל שקראו לטלית 'חותם של מלך' שייחסו לו כבוד וחשיבות בעצם שם המצוה שבו, והזכירו כל הפוסקים הראשונים לשון חז"ל בזה גם ובפרט על טליתות שלנו שהם רק לשם מצוה בלא ייעוד להנאת גוף.

ועוד יש לומר שגם בזמן חז"ל שהיו בגדים לשם בגד, היו החכמים נזהרים בעיטוף גם מצד כבוד לחוד, כדוגמת החכמים המתעטפים בתפילה ובבית דין וכנ"ל כמה דינים וזמנים שהייתה המצוה להתעטף, ואינו אלא מעשה של כבוד. וגם לא ייכחד שהיה להם בגד מיוחד לבית דין או לתפילה ובפרט בבגד לכבוד שבת, שעיקר הכוונה בו הייתה לשם כבוד ולא גרע שם מלבוש שבו. ואם כן הוא הרי שיש ללמוד, שגם אם כוונת המייעד גם למצוה וגם למלבוש מועיל להחיל שם בגד עליו, ולא כמשמעות דברי הבית יוסף שהצלה מחום וקור לעיכובא, ושהיא צריכה להיות בדווקא גם הכוונה העיקרית.

ותאר לעצמך, שמי שמכין בגד להתפאר בו בימי חג וכדומה שלא לובש אותם בימי חול, וימי החגים הרי ימים נעימים הם שלא צריך להציל מחום וקור, וכי נאמר שמאחר וייחד הבגד ליו"ט ובודאי כוונתו לכבוד על כן יהיה פטור מציצית גם אם פעמים מתחמם בבגד, כי אין זה עיקר כוונת הבגד. זה לא נשמע דבר אמת כלל. אלא הפשוט הוא, שאלו שתי כוונות הבאות כאחד, לכבוד ולחימום לכשיצטרך ולא סותרות זו את זו. ואם כן גם בגד ציצית שבחורף נעשה גם לחימום כמו כל בגד שעליו, לא גרע מסוודר ואפודה, וגם מתכוון למצוה הן שתי כוונות הבאות כאחת לטובה ולברכה, ובפרט ט"ג. והגם שיותר

כוונתו לשם כבוד אין בזה לבטל מלבוש שבו וכבגדי שבת.

ותדע עוד, שיש בגדים רבים המשמשים בעיקר לשם כבוד ולא לחום וקור, והרבה מהם מכובדים רק ללובש אותם, ואין לומר בהם שאין שם 'כבוד' עליהם שהרי רק לשם 'כבוד' לובשם. ודוגמאות רבות גם בזמן הזה, וכגון 'מדים מעוטרים' של מפקדי צבא אין מי שייצא כך לרחובה של עיר עם העיטורים והסמלים עליו, שייראה כליצן בתחפושת. אך באירועים וטקסים, יתהדרו בהם כטווס בנוצותיו. וכן רואים אצל שופט בערכאות של גויים בחו"ל שמתפארים בפאה נוכרית שעל ראשם כסימן לשררה, וכיו"ב גלימה לעורך דין, או חלוק לרופא. ואין מי מהם שיעז לצאת כך לרחוב שכשוטה ייחשב, אך בחצרותיהם וטירותיהם כבוד מלכים הוא. ואעפ"י שאינם לחום וקור העולם קורא להם בגד לכל דבר ועניין.

ולא גרע בגד של כבוד ה', ואם בבית תפילתנו שבו השראת שכינה בגד של כבוד הוא, כבר חל עליו שם בגד של כבוד לכל עניין.

וזה יסוד דברי רבנו המשנה ברורה (סי' ח ס"ק כו) במילים חדות וז"ל, ואותן האנשים המשימין הציצית במכנסיים שלהם לא די שמעלימין עיניהם ממאי דכתיב וראיתם אותו וזכרתם וגו' עוד מבזין הן את מצות הש"י ועתידין הן ליתן את הדין ע"ז ומה שאומרין שהולכים בין הנכרים לזה היה די שישימו הציצית בתוך הכנף ואלו היה להם איזה דורון ממלך ב"ו שחקוק עליו שם המלך כמה היו מתקשטין בו לפני האנשים תמיד וק"ו בציצית שמרמז על שם ממ"ה הקדוש ברוך הוא וכדלקמן בסימן כ"ד ס"ה כמה מתכבד האדם הנושא שמו עליו. ע"ש. ומבואר היטיב שבגד של מצוה מצד עצמו נקרא בגד של כבוד, והוא תכשיט וחשוב לקיים המצוה שזהו העיקר שבו.

ולע"ד ראיה מהימנא לכל זה בתורתנו הקדושה, שכל שמכובד מצד המצוה ואפילו מכובד רק לעבודת ה' בגד גמור הוא, ויסוד הכול 'בגדי הכוהנים' המשרתים לפני ה' בבית המקדש, והתורה קוראת להם בגד ומלבוש לכל דבר ועניין. דכתיב (שמות לט, מא), את בגדי השרד לשרת בקדש את בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן. ואומר (שמות כח, ב), ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת. ואומר (שמות כח, מ), ולבני אהרן תעשה כותנות ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת.

ללמדך שלא רק בגדי אהרון שהוא כהן גדול, אלא גם בגדי בניו לכהן, כל בגדי הכהונה נעשים ונקראים לכבוד ולתפארת. ושם בגד ולבוש עליהם לכל דבר ועניין. ועיקר הלימוד בזה, שאעפ"י שבגדים אלו אסורים בהנאה שלא לצורך ובזמן העבודה ואעפי"כ הם נקראים בשם בגד גמור בתורה, ללמדך שהמיוחד לעבודת ה' הוא בגד גמור מצד עצמו ואין צריך שתהיה בו הנאת גוף וכדומה. וכאמור אין לובשים בגדי כהונה ברחובה של עיר אלא רק במקדש ובזמן העבודה ושם בגד גמור עליהם, ומוכח מיניה שגם טלית גם אם לובשה רק בזמן מסוים או מקום מסוים אין בזה לבטל שם בגד ממנו, ומי שציווה על בגדי הכהן ציווה על הטלית.

וראיתי דיבור נאה בשו"ת מבית ישראל (סי' מא) שכתב על כיו"ב בדין לבישת 'אזור' בתפילה, שכתב שדין התנאות בבגדים בעבודת ה' בתפילה שיש ללמוד מהמקדש. כשם שהכהן אזור על חלציו בדווקא כך הוא נוי לתפילה, ולא אכפת לן ממנהג העולם שאצלם אין כבוד זה. וכתב ללמוד דבריו בכיוצא בו ממש"כ בפתח הדביר (סי' צא ס"ב) שאין להתיר ללכת בבית הכנסת גלוי ראש אף במקומות שזה חשיב הכבוד אצלם להסיר הכובע בעומדם אצל גדולים, והביא מפי ספרים וסופרים לדחות דבר זה. ומסמרות נתן בדבר שגדר כבוד הוא כציווי ה' ולא מנהג העולם. ואוקי באתרין.

וראיתי לגאון סמכוני באשישות הנ"ל שציין לשו"ת תוס' רי"ד (סי' מג) שכתב וז"ל, דכהנים אישתראי כלאים לגביהו ודוקא בעידן עבודה, אבל שלא בעידן עבודה אסיר, אלמא אף על פי שהן קשין יש כלאים בלבישתן. וכך הקשה רבי' יעקב ז"ל ותירץ בספר הישר, דהעלאתן אסורה מן התורה והצעתן מותרת לכתחלה ולא גזרו בה רבנן. ונ"ל שזהו טעם הדבר שהלבישה היא פעמים לחמם, פעמים לכבוד, פעמים להגן מן החמה ומן הצינה הילכך בגדי כהונה אף על פי שהן קשין ואין בהם חימום יש בהן כבוד, והילכך לבישתן אסורה מן התורה. עכ"ל. ומבואר שכל בגד גם ללבישת כבוד חשיב בגד, ולומד כן בבגדי כהונה ולעניין כלאיים. ומוכח שמפני החום וקור לאו דווקא אלא גם לשם כבוד הוי שם בגד עליו.

וכן משמע מדברי הריטב"א (שבת כט ע"ב) שגם בגד לשם כבוד הוי בגד לעניין כלאיים וז"ל, מוכרי כסות וכו'. רש"י ז"ל מפרש כדרכם דרך מלבוש, ולא נהירא דהא בימות הגשמים לא סגיא דלא מיתהני, ולא עוד אלא כי לעולם הוא מתכבד בכך. ע"ש.

ולא רחוק הוא לומר, שאם היה רואה מרן הבית יוסף דברים אלה לא היה כותב תירוץ זה גם בהווא אמינא, ובכל אופן גם מרן הבית יוסף לא אמר דבריו כהכרעה אלא כסברא ולתירוץ ראשון, וגם עם התירוץ השני לא התיישבה דעתו, ועל כן פשיטא שאין להסיק משם כללים גדולים בפרט בדאורייתא. ומאחר וחזינן ראשונים אומרים בהדיא שלכבוד שם בגד עליו, ואין סתירה משאר ראשונים, הלכה כדבריהם.

וראיתי שהגאון המחבר בספר סמכוני באשישות (עמ' רנו) הביא לדברי תשובת החתן סופר (סי' יא) שנזכר במשנה הלכות הנ"ל. והעיר המחבר עליו וז"ל, גם עליו תעבור כוס התימה, מנ"ל לחדש דבר שלא חידשו רבותינו. ע"כ. ואני מתפלא על החכם שכתב כן, מה יעשה ואיך יפרנס את 'כל דברי רבותינו הראשונים' שאין אחד שחולק שיש מצוה בט"ג והסכימו כן גם על ט"ק אם היא על בגדיו ומתעטף בה, ואין אחד שחשש מצד שאין בה הנאת גוף, ולא נזכר אצל אחד מהם לעיכובא, ודברי התוס' והרא"ש דיברו רק במקום שאין בו מצוה. והשו"ע גופיה שעל דבריו בבית יוסף נסמך, הוא עצמו מסיק שציצית חיוב גמור הוא מהתורה גם בבגד המיוחד אך ורק למצוה. ואם כן מה לו להלין על הגאון חתן סופר שרק בא להיות נותן טעם בדבריהם.

ואיך שלא יהיה מאחר והוברר בקמאי שההיקש מכלאיים לציצית, אין בו הכרח. וכמ"ש לעיל כמה מהראשונים שכתבו לחלק בין בגד בכלאיים לציצית, וכ"ש לאמור שהוא לימוד בפסוקים לחלק בין דיני כלאים בלשון לבישת הבגד, לבין חובת ציצית בכסות וכיסוי.

כסות לצניעות

ז. ובכל אופן גם דברי הגאון מח"ס סמכוני באשישות הנ"ל, במסקנת דבריו מחזק מאוד כל יסודות דברינו בהתאמה מדויקת. ראה שם לקראת סוף דבריו שהאריך להוכיח בלשונות הרמב"ם הרי"ף ועוד ראשונים, שעיקר דין מצות ציצית כל שהוא דרך כיסוי ועיטוף גוף, ואעפ"י שאינו עטיפת ישמעאלים, שלשון התורה 'אשר תכסה בה' הוא לעיכובא בשביל להתחייב בציצית, ועכ"פ בבגד העליון דהיינו בטלית. ומדייק מדבריהם שעיטוף זה אינו צריך להיכנס בהגדרת בגד ומלבוש אלא רק עיטוף, ועל כן גם בלי שימוש מפני החום והקור הוי עיטוף גמור. ובזה העלה שטלית גדול הוי מצוה גמורה מהתורה. אך על טלית קטן מהסס שמא אין בו מצוה כלל, ושתי טענות עיקריות הן.

ראשית במש"כ (עמ' רנו) וז"ל, וגם לדבריהם, טליתות שלנו אין הבגד

עשוי לכבוד, דמה כבוד איכא בדורותינו בחתיכת צמר על גופו, ובטל שלא יועיל זה לטלית קטן שהיא תחת כסותו ואף שיוציא הציציות הרי אינו מתכבד בבגד עצמו, ונמצא שהוא פטור לכו"ע, וגם בטלית גדול איך נאמר דחשיב בגד כבוד ולובשים אותו בשעת תפילה בלבד, ולא מתכבדים בו כשיוצאים לחוץ ואפילו אחר התפילה הרבה ממהרים לקפלו ולא הולכים עימו אפילו לביתם, וגם אלו שהולכים לביתם לא מחמת שמתכבדים בבגד אלא שלא רוצים לטלטל אי נמי ניחא להו בזה אלא ודאי שאינו לכבוד, ופוק חזי שהאשכנזים שאינם נשואים מעורטלים מציצית. ע"ש.

והוסיף וכתב על ט"ק כתב וז"ל, ובטלית קטן שאין מתעטפים בו פטור ממה נפשך, שאינו לא לחימום ולא לכבוד ולא לעיטוף. ומה שכתבתי שאינו לכבוד היינו משום דהיה אפשר לומר בדעת הנימוקי יוסף והמהר"ם מינץ וכו' שגם בגד לכבוד חשיב בגד, ולכן כתבנו שבטלית קטן אין בו גם כבוד כמ"ש לעיל שאין אדם מתכבד באמה על אמה וחצי צמר על גופו, וכל שכן כשלובשו מתחת לבגדיו. וגם לומר שהיא תכשיט כמו שמצינו גבי תפילין שהמצוה משוויה ליה תכשיט אי אפשר, דבעינן שהבגד עצמו יהיה תכשיט ואז יתחייב בציצית ולא שהמצוה עושה אותו תכשיט. ואין לומר דהבגד נעשה תכשיט עם המצוה כאחד שהרי על כנפי בגדיהם כתיב, שכבר הוא בגד והיינו לכבוד. וכו' ומיהו אם ישתמש בו בדרך צניעות כגון שהוא גדול ומכסה הרבה מגופו ויתכסה בו על בגדיו, דאז יש בו צניעות שאין נראה גופו בחולצה ועוד שהיא בתוך המכנסים, נראה דבכה"ג יש בו כסות שהרי גם בכסות דהרמב"ם וסיעתו הצריכו רק ראשו ורובו ולא כל גופו ועל כרחך שבזה כבר יש צניעות. ולכן כל שמכסה הרבה מגופו נראה שיש בזה צניעות וחשיב כסות, ואף שאינו מכסה ראשו בזה סמכינן על בעל העיטור דלא בעי ראשו. וכבר כתב הב"י מדכתיב אשר תכסה בה כל שמכסה סגי, ואף שהוא הקל אפילו לצוואר לחוד זה משום דלא למד הטעם משום צניעות, אבל שמעינן מיהא דאפשר לומר דבכל כיסוי סגי והיינו שיהיה בו צניעות לדידן. ע"כ.

ולדברינו שמוציא הט"ק על בגדיו וגם תהיה במידה גדולה לצאת ידי חובת השיטות המרכזיות וכנ"ל, אם כן הרוויח כמה מעלות וצדדים חזקים בקיום המצוה. האחד, שכעת יש על הבגד שם בגד גם מצד 'בגד צניעות' וגם 'בגד של כבוד' וגם שם 'תכשיט' כתפילין. ורווח נוסף, שבהוצאתו לחוץ והיא במידה גדולה הוי בכלל עיטוף

רוב גופו, שבזה לכולי עלמא מתחייב בציצית וזוכה לקיים המצוה מהתורה.

וראה שם עוד שכתב בהמשך דבריו (עמ' רסג והלאה) בבקיאות וחכמה גדולה, בחקירה על הגדרת שם 'בגד'.

שאם הולכים בתר עיקר ייעודו ותכליתו של בגד כמ"ש הבית יוסף, החקירה כעת היא ביד מי היכולת להחיל על הבגד שם 'לבוש' או 'עיטוף', האם הוא בתר 'יוצר' או 'קונה'.

ונפק"מ שבגד ט"ק במידה רגילה שאין בו עיטורים, וגם אין לו 'שני נקבים' כמנהג החסידים שלובשים הט"ק על בגדיהם, אלא רק בגד בלי עיטור עם נקב אחד, בהכרח שהוא עבור בני ספרד והליטאים שלובשים תחת בגדיהם ובטל ממנו שם עיטוף.

וגם אם הקונה ילבש על בגדיו ואפי' יקנה על דעת זה, מאחר והולכים בתר דעת העושה כדוגמת המבואר בגיטין (כד ע"ב) נמצא בגד זה אין עליו שם כסות לעיטוף ויש בו ריעותא וספק בחיוב הבגד בציצית.

ולדידן דאיריינן במידות גדולות אפי' יהיה בו רק נקב אחד בלי עיטור בנפות, הרי ברור לכל שבגד במידה 8 בדר"כ נעשה ללבוש על בגדיו ורגילים בכך, וכל שכן מידה 9 ומעלה שמגיע עד ברכיו אין מי שלובשו תחת בגדיו אלא רק על בגדיו, שאין דרך ללבוש גודל כזה תחת בגדיו, ושפיר נקרא הבגד גם מעיקרא לצורך 'עיטוף' לחייב בבגד ציצית. וזה רווח נוסף לנד"ד.

כנף א פרק ו –מרן היבי"א והמנהג

בדעת מרן הגרע"י זצ"ל

א. ועתה באתי לברר מקחו של צדיק דעתו של מרן מלכא גדול הפוסקים בדורות האחרונים, והוא מרא דאתרא קהילות הספרדים בדור האחרון ובתריה אנן גרירנן. והרואה בספריו המאירים יראה אור שדיבר בסוגיה זו בכמה וכמה מקומות, ואני העני רואה דבריו מאירים ברל"א שערים בגוונים המשתנים ונראים הדברים כסותרים, אם בביאור ראשונים ודעת שו"ע ועל אחת כו"כ בדברי המקובלים. ועל כן יש לי צורך גדול להיכנס בבירור דברי מרן רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, לראות העולה מדבריו בלימוד וכללים והלכה למעשה.

ראשית הזכרנו לעיל מדברי מרן מלכא בשו"ת יחוה דעת (ח"ה סי' ב) שאחר שציין למחלוקת האחרונים בגודל הכגד החייב בציצית, וסקר שיטות האחרונים באיזה גיל של ילד קטן משערים, והעלה שהשיעור הנכון הוא אמה וחצי על אמה וחצי, ושכך מנהגנו.

עוד הרחיב הדיבור בתנאי הצריך לבגד שיהיה 'של כבוד', והביא לגאון אשל אברהם מבוטשאטש מהדורא תנינא (סימן טז) שבזמן הזה אין לברך על טלית קטן אפילו אם יש בו כשיעור המבואר בפוסקים, משום שבזמנינו גדול מתבייש לצאת בו לשוק. ע"ש. והעיר עליו מו"ר, הן אמת כי בהשקפה ראשונה היו דבריו תמוהים בעיני, שלא הצריכו חז"ל שגדול יוצא בו לשוק דרך עראי, ואינו מתבייש, אלא לענין חסרון שיעור הבגד, מה שאין כן בזמנינו שיש צורה אחרת לבגדים שלנו, ואין אנו רגילים ללכת בשוק בבגד של ארבע כנפות, זה לא נחשב חסרון לפוטרו ממצות ציצית. אך לאחר מכן, ציין להרבה אחרונים המסכימים עם דברי האשל אברהם, מהם בספר מעשה רב החדש, להגאון רבי אריה ליב אפשטיין, בעל הפרדס, בדינים ומנהגים שליקט בנו הגאון רבי מרדכי אפשטין ז"ל (בעמוד נה אות יב), הגאון רבי חיים אלעזר שפירא בספר נימוקי אורח חיים (סימן טז), שו"ת מהר"ם אשכנזי (חאו"ח סי' ג), בשו"ת יד יוסף להגאון רבי יוסף שטרסברג חלק א' (ירושלים תרנ"ח, או"ח סימן א), שו"ת ישכיל עבדי חלק ח' (חלק אורח חיים סימן כב אות א). ועוד. ע"ש.

מסיק מו"ר ביחוה דעת שם, שיש להימנע מלברך על ט"ק מחמת ספקות אלה, והנוהגים לברך פטר אותם בלשון 'אין מזניחים אותם', שיש להם על מה שיסמוכו מעיקר ההלכה. ורוצה לומר שאינו לכתחילה שאם שואלים את

החכם האם לברך או לא, ישיב להם שאין לברך.

צדדים המשתנים

ב. ברם מו"ר האריך בזה בעוד מקומות, וראיתי כמה צדדים בדברי מו"ר זיע"א, ויש בהם פנים משתנים, אפרטם בפניך ותבחר את אשר תקרב ישכון חצריך.

מלבד האמור לעיל, עיין למרן זיע"א במשנה אחרונה במש"כ בשו"ת יביע אומר (ח"ט סי' ק בהערות על ח"א סי' א) וז"ל, הואיל והרבה מן האחרונים כתבו דסגי אפילו בשיעור אמה על אמה, דיינו בשיעור אמה וחצי על אמה לקיים המצוה. ומיהו אנו נוהגין שלא לברך על הטלית קטן ופוטרים אותו בברכת טלית גדול, וכן העלה בשו"ת ישכיל עבדי חלק ח (חאו"ח סי' כב). ע"ש. וזאת 'מלבד הטעם שאנו חוששים קצת' לדברי האומרים דלא סגי בהכי, 'אנו חוששים עוד לסברת הרבה אחרונים' שאומרים שצריך שיהיה הטלית קטן באופן שגדול יוצא בו לשוק ואינו מתבייש, ובזמנינו הגדול מתבייש לצאת בו לשוק לפי דרך המלבושים שלנו, ומכיון שלא יצא הדבר מידי מחלוקת, יש לומר ספק ברכות להקל. עכ"ל. ומשמע שבכל גווני לא יברך על ט"ק, שגם אם תהיה בגודל המוסכם לכו"ע לא יברך מחמת דברי האשל אברהם ודעימיה.

יש להתפלפל בדעת מרן זיע"א, שבהליכו"ע (ח"א עמ' י) כתב לברך לכתחילה בגודל ב' אמות ולא חש לא" כלל, וכ"כ בשו"ת יבי"א (ח"ח סי' ב אות ז) שיש לברך על שיעור שיש בו מצוה, ור"ל אורך 'אמה וחצי', וכ"כ בתמצית ההלכות בסוף הספר. ודלא כמ"ש בשו"ת יחוה דעת הנ"ל שאין לברך לכתחילה רק 'יש על מה שיסמוך'.

וגם אם ניישב דברי מו"ר לחלק בין מתעטף בשחר שיכול לפטור בטלית גדול שאז אין לברך כלל על ט"ק, לבין אם מחליף ט"ק באמצע היום שאין לו ט"ג לפטור הברכה, שבזה יכול לברך גם על ט"ק. אכתי קשה טובא ממש"כ בשו"ת יביע אומר (ח"ט סי' קי) לשון ברורה ומפורטת יותר משאר מקומות הנ"ל, שאין לברך כלל על ט"ק גם בשיעור אמה וחצי וטעמו וניימוקו בא במפורש 'מלבד הטעם שאנו חוששים קצת לדברי האומרים דלא סגי בהכי, אנו חוששים עוד לסברת הרבה אחרונים שאומרים שצריך שיהיה הטלית קטן באופן שגדול יוצא בו לשוק ואינו מתבייש'. ומבואר שחשש לדברי האשל אברהם ודעימיה כספק גמור בדין, ואפי' יותר ממחלוקת האחרונים בשיעור הבגד. וזה דלא כמ"ש בשנים

קדמוניות שלא חשש לסב"ל, רוח על פניו תחלוף והדר הוא לכל חסידיו, שאפי' בשיעור ב' אמות, לא נפיק מספק בדין וע"כ יש לחוש לדברי האשל אברהם, ולא יברך כלל.

ספק בברכה הוא ספק במצוה

ג. והתבונן היטיב בדבר, שהספקות של מו"ר שלא לברך על טלית קטן, הם ספקות גם בעצם קיום המצוה, שהספק בגודל הבגד לחוש לדעת הגר"א והחזו"א הרי לשיטתם לא מקיים מצוה כלל בבגד שאינו ב' אמות. וכן לדעת האשל אברהם ודעימיה, אינו מקיים כלל מצוה בבגד שרגילים ללובשו מתחת לבגדיו ובוש מלצאת בו על בגדיו, שבגד כזה לא חייב בציצית כלל.

והגם שמרן זיע"א סמך על האומרים שמקיים מצוה גם בבגד אמה וחצי וגם אם הוא מתחת בגדיו, לא הכריע כן על צד 'ודאי' אלא שכך מסתבר בעיניו בסוגיה, אך 'לצאת מספק' לגמרי צריך להוציא הבגד לחוץ ושיהיה במידת ב' אמות כמו שכתב לעניין הברכה שהמברך הוא על ודאי ולא על ספק, ובזה אין ספקות ומתעטף ומברך.

וזאת לא צריך לפנים שברור שהמחלוקת בברכה היא גם מחלוקת במצוה עצמה, אלא שלעניין המצוה גם אם יניח בגד קטן אין בו פסול ואיסור והוא קרוב לרווח 'על צד הספק' ורחוק מהפסד, מה שאין כן לענין הברכה שספק ברכה לבטלה חמורה היא. ומינה ילמד הרוצה לקיים את המצוה ללא ספק כלל, שצריך הוא להתעטף במידה גדולה ובדוקא על בגדיו, שבזה אין לפקפק כלל שמקיים המצוה ללא ספק, ועל כן גם יברך עליה בלב שלם.

וראה עוד למרן מלכא בלשון ברורה ביחוה דעת (ח"ד סי' ב), שם האריך שיש להנהיג גם את הרווקים בטלית גדול בתפלת שחרית, ולא לסמוך רק על ט"ק שתחת בגדיהם. ובטעמו ונימוקו כתב וז"ל, מנהגינו שגם הבחורים שאינם נשואים לובשים טלית גדול בתפלה, ראוי לעשות כן גם לקטנים שהגיעו לחינוך, כי פעמים רבות הטלית קטן הוא פחות מן השיעור לדעת הגר"א והגאון רבי זלמן ועוד אחרונים וכו' והוסיף בשם החיי אדם, שמה שנהגו מהמון העם להתפלל בדרך בלי טלית גדול, וסומכים על הטלית קטן שתחת בגדיהם, 'לא טוב עושים', 'שעל פי הרוב הטלית קטן אינו עשוי כהלכה' בכל פרטיו 'שיהיה ראוי לברך עליו ולצאת בו ידי חובת המצוה'. ע"כ. וראה שחזר הרב להביא גם דברי השיורי כנסת הגדולה (סימן יז אות ב') שקרא תגר על בחורים שאינם מתעטפים בטלית גדול, עד שנושאים להם נשים. וסיים,

ולפי האמור 'אין לסמוך כל כך על הטלית קטן', שאינו עשוי לכל הדעות.

הרי לפניך בהדיא שמו"ר אוחז שרוב ט"ק שרגילים בהם העולם, יש בהם ספק ממש אם בכלל יוצא בהם ידי חובת המצוה, ולכל היותר לא נפקו מספק שעליו הכריע סב"ל. ודעות אלה לא התחדשו בדור האחרון אלא כך מעל מאה וחמישים שנה, והמנהג לא פתר הספקות ולא הכריע שיש קיום מצוה, רק עצם המנהג שמכסים הט"ק הוא בעצמו הכניס בתוך עמק הספק.

ויש לשאול, למה נגרע מבעלי עסקים בעולם הגשמי, שמי זה שישקיע על עסק כשספק גדול אם ירוויח ממנו משהו, ולמה לא נעשה המצוות בתורת ודאי ולא ספק, וכי אדם רוצה ספק לחיות או בודאי, והתורה והמצוות הם חיינו ואורך ימינו.

ומדוע על מנהגי סרק והבל של לבוש במגבעת וחליפה ומנעלים והרגלי אכילה ונוחות שינה וטיול, ישקיע אדם הון ועמל ובמצוות נסתפק במועט, ודאגה בלב איש ישיחנה איך נהייתה כך שעל המצוות מהתורה די לנו בספק ספקא ועל מנהגים של גלות כצורת לבוש והגיית הדיבור ומנהגי עדות ודמיונות טורחים להעמידם בקנאות ומסירות נפש, כאילו והיו עיקרי הדת.

ביאור מרן למנהג

ד. ובעיקר דעת מו"ר בסוגיה אם להוציא הציציות לחוץ או לאו ראה למו"ר בשו"ת יחוה דעת (ח"ב סי' א) שייחד על זה תשובה שלמה, תחילה פתח בדברי הראשונים שמוכח מהם שלבשו ט"ק תחת הבגדים, ומסיק ואומר 'ומבואר מכל זה שאין צורך ללבוש הטלית קטן על בגדיו'. ומזה נכנס בדעת השו"ע ומסיק בדעתו כפי' המאמר מרדכי שלא אמר שו"ע ללבוש על בגדיו אלא 'למצוה מן המובחר' ולא לעיכובא. ועל כן מסיק מו"ר להלכה ואומר וז"ל, ומאחר שהמקובלים הדגישו בדבריהם שהלובשים טלית קטן על בגדיהם טועים טעות גדולה, ושהוא היפך האמת, ואילו מרן לא כתב שיש ללובשו על בגדיו אלא על צד היותר טוב, ולא לעיכובא, לכן פשט המנהג ללבוש הטלית קטן תחת בגדיו, כי ידוע שמנהגינו בכל כיוצא בזה ללכת אחר הוראות רבינו האר"י ז"ל, גם בזמן שמרן השו"ע רוח אחרת עמו. עכ"ל.

ואני עומד ושואל תלמיד לפני רבו בקידה והשתחוויה, להיכן הלכו להם כל שיטות הראשונים שהבאנו למעלה שלדעתם לא מקיים מצוה כלל, והוא לעיכובא ממש, או לכל הפחות ספק גמור במצוה מהתורה. ולא התייחס כלל שיש אומרים על עצם ראיית

הציצית שהיא מצוה מהתורה 'וראיתם אותו' והוא חיוב גמור וכנ"ל. ולהיכן הלכו כל הראשונים הללו שלא באו בחשבון כלל, עד שמשמע מדברי מו"ר כאילו וכל הראשונים מסכימים ואין חולק אלא ר"י בן מרון הלוי וכאילו נדחו דבריו מכל וכל. והרי דברי הראשונים החולקים באו בקול זעקה, ונזכרו בבית יוסף בבבוד.

וראה שם עוד שהוציא מו"ר את דברי הנמוק"י מפשוטן, שהנמוק"י אמר בהדיא שמן המובחר להוציא הט"ק על בגדיו בכל היום, ולא כמו שהעמיס מו"ר בדבריו שלא דיבר אלא על תפלת שחרית, וזה לא הפשוט בדבריו כאשר הארכנו בזה למעלה.

ואת עלית על כולנה, בדעת מרן השו"ע שהוא הגבר הקים דברי הבית יוסף בכל העולם כולו, וכאן נראה שדוחק ממש את לשון השו"ע שבמה שאמר השו"ע 'עיקר מצות טלית קטן ללובשו על בגדיו'. והסתפקו בו אחרונים, תפס כדבר מוסכם ביאורו של המאמר מרדכי, שפירש על דרך מצוה מן המובחר, וזה אינו מוכרח כלל כאשר הבאנו למעלה, ולא זכרו שרים כלל מדברי מרן בת"ב, ראה לעיל. וכן במה שציין מו"ר לדברי המקובלים כאילו ואין בהם מחלוקת, ועל ראיית הציצית בכל שעה שהוא הכרח לאר"י ז"ל לא נתן מענה, ראה לעיל דעת המקובלים.

ומאוד נפלאתי במה שסיים 'ידוע שמנהגינו בכל כיוצא בזה ללכת אחר הוראות רבינו האר"י ז"ל גם בזמן שמרן השלחן ערוך רוח אחרת עמו'.

זה פלא עצום, שנשמע כסותר לכל כלליו האדירים שבנה בכל ספריו, שקבלנו הוראות השו"ע ולא האר"י ז"ל, ומחלוקת הפשט והקבלה הפשט יכריע, ואיך נפרנס דבריו כאן שאנחנו עסוקים בדיני 'מצוה מהתורה' ולא איזו 'הנהגה ונוסח התפילה' שנאמר שקיבלו דברי האר"י, ולמה סמך כאן על דברי המקובלים, כשבמקומות אחרים האריך לסתור דבריהם, ויהי לפלא.

אחיזה במנהג דחוק הלכתית

ה. ועצור במילים לא אוכל, שבכל רבותינו הראשונים ברור בלא חולק, שאם מוציא לחוץ לא רק שבודאי מקיים המצוה אלא הוא כשר ומהודר יותר, ובודאי אין בו צד לרעה, ורק לדברי המקובלים 'שיותר נכון' לכסות וגם בזה נחלקו אם על הבגד בלבד קאמר או גם על הציציות, הרי שו"ע הורה שהמהודר הוא 'להוציא' ודברי חכמים בחותם מקפיד המלך מסייעים, ועל אלה לא התייחס מו"ר כלל.

ואם נאחז ברצף הדברים, הרי שדברי מו"ר לאחוז כמנהג, עוד בלא כל הצדדים הנוספים שהזכיר מו"ר זצ"ל בשאר ספריו כאשר קבצנום למעלה, שאם נבוא על המידה של אמה וחצי שכתב שהיא מספיקה לקיום המצוה אמר בעצמו שאין לברך עליה שיש בה ספק, וכן במכסה הט"ק בבגדיו שגורם בזה שהוא בוש בלצאת בבגד כזה לחוץ כמ"ש האשל אברהם, כאמור מו"ר חשש לזה לספק גמור שעל זה קאמר לא לברך כלל גם במידה גדולה.

ותן דעתך שאם תצרף כל הספקות הבאים בדברי הרב במכסה ט"ק, כבר תראה שהבגד הנקרא ט"ק שתחת בגדיו כבר פטור ממצוה לגמרי, מחמת שלוש וארבע ספקי ספיקות. והגורם להם הוא המנהג שמכסים הט"ק, שאם היה הבגד על כל בגדיו לא היה בוש בו, וגם לא תהיה בעיה להגדיל המידה לכל הדעות. ואם כן יש לשאול, מה חכמה יש בזה לאחוז במנהג כזה שהוא בודאי נגד מרן השו"ע שאחריתו שיהיה עוטף בבגד שפטור מציצית לגמרי מעיקר הדין, שהרי בס"ס כבר אין בו מצוה וכל שכן בארבע ספקות, ואין בבגד זה מצוה אלא על צד רחוק.

והרוצה לקיים מצות ה' נאמנה מעתה ברור ומבורר הוא, שיש כאן כבר סיבות רבות וטעם בעיקר והכרח גדול להוציא הט"ק לחוץ על בגדיו, שיהיה מקיים המצוה על צד ודאי שלובש על בגדיו ואינו בוש ושם בגד גמור על לבושו לקיים מצות ציצית, ומקיים המצוה אליבא דכו"ע בלא חשש וללא ספק.

ואם לובשה על בגדיו גם יכול בנקל להגדיל מידת הבגד לב' אמות, לצאת מכל ספק בשיעור מידת הבגד גם לדעת הגר"א ודעימיה. ובזה יקיים דברי השו"ע כדבעי וגם שבח המצוה כאמור בנמוק"י וכל קמאי.

ולא מובן כלל מדוע נדחק מרן זצ"ל לקיים המנהג, נגד כל הסיבות הברורות להוציא לחוץ לקיים המצוה לכו"ע ולא מספק. והרי מרן גופיה מנהגו היה בט"ק של צמר אפי' בימות הקיץ החמים, והכול שמא אין דאורייתא אלא בצמר (עי' הלכה ברורה סי' ט בירו"ה סק"א), וכאן שנכנס בשתיים ושלוש ספקות אם בכלל מקיים מצוה כל שהיא אפי' מדרבנן, הוא בק"ו מובהק.

ואם מחמת דברי האר"י ז"ל, הרי ברור שלאר"י ז"ל אינו לעיכובא, ולא קאמר אלא מתייהרים, ובשביל הנהגה נכונה עפ"י הקבלה להיכנס בספק גמור בקיום המצוה, אין הצר שווה בנזק המלך. וראה מה שהארכנו בדברי האר"י ז"ל, ותבין שכלל אין הכרח להעמיד המנהג עפ"י דברי רבנו האר"י ז"ל.

כנף א פרק ז – מנהג בני ספרד

שורש המנהג

א. אחר בירור בדברי המקובלים, וביאור שיטת מרן היביע אומר, כבר בודאי התחזקת בדעתך כדבר פשוט שמנהג בני ספרד לכסות הט"ק יסודו בדברי רבנו האר"י ז"ל, שהרי כך היא טענת האחרונים ובפרט בספרי חכמי הספרדים, שמיישבים את הקושיות על מנהג בטענה שכך הוא 'בתורת הסוד' עפ"י דברי רבנו האר"י ז"ל.

ומקצת החכמים אף הגדילו לומר, שלא רק שזו טעות להוציא לחוץ כדקאמר רבנו האר"י, אלא הוסיפו מדעתם לומר שכל המוציא ציציותיו לחוץ, ספק אם מקיים המצוה ומקלקל יותר מאשר מתקן ועוד טענות כיו"ב, וכל מעיין יראה שלא רק הביאו ראיות לדבריהם אלא חידושי סברות וחילוקים מדעתם, עוד תולים דבריהם בדלא תניא באר"י, ולא ראו צורך ליישב דבריהם אם כל דברי הראשונים שו"ע כאילו נמחקו מהעולם, והפריזו על המידה שמכוח סברת עצמם והיקש שאינו מוכרח בדברי מקובלים, הרהיבו עוז לבטל הפשוט בדברי חז"ל והראשונים ושו"ע.

אך לא על זו באתי, עתה באתי על עיקר הטענה, שכאילו מנהג בני ספרד נולד על פי דברי רבנו האר"י ז"ל, ולענ"ד יש לפקפק בטענה זו הרבה מאוד, ואביא כמה ראיות לזה בס"ד שיסוד מנהג בני ספרד אינו בדברי רבנו האר"י וקדם לו כבר מזמן קמאי, והקושיות על המנהג במקומן עומדות אחת לאחת. ומה שתפסו 'רוב' חכמי הספרדים בדורות האחרונים את דברי האר"י ז"ל לעיקר להלכה, נראה שאינו אלא 'כלימוד זכות' על המנהג, כי אחרת לא מובן למה עזבו את רוב כללי הפסיקה שהם קבעו בעצמם בספריהם, והוא נגד קבלת הוראות מרן, ומעל הכול היפך כלל יסוד בכל מקום 'ספק דאורייתא לחומרה', שהרי מחלוקת הראשונים מפורסמת וידועה היא לכל אוחז ספר שיש אומרים שלא מקיים שום מצוה בט"ק שתחת בגדיו. ואכתי אינו מובן, למה לימדו זכות על המנהג הסובל מחולשה וקושיות, כשאפשר לקיים המצוה בהידור בלא מחלוקת כלל.

יסוד המנהג בזמן הראשונים

ב. ואם בחקירת אמת עסקינן לברר יסוד המנהג, אין צורך להתאמץ הרבה כי אמור כל 'החידוש' של ט"ק שלא הייתה נהוגה בזמן חז"ל, יסודה מדור ראשוני אשכנז וכבר הם נחלקו בזה אם כיסוי הט"ק פוגם המצוה. ומה שנדחקו לכסות הרי אמרו במפורש שהוא מפני הגלות שבאו בין העמים ובושים וחוששים לפרסם יהדותם ולהיראות משונים בלבושם.

ואעפ"י שכבר בזמנם מחו בזה כמה מהראשונים שכיסוי הט"ק טעות היא, וגם ברמב"ם וברי"ף שמפורש שהוא לעיכובא שיהיה עיטוף וכיסוי בדווקא, כל המוחה בזה היה ללא הועיל מדברי המכשירים בכך, כי הקושי והגלות היה בעוכרם כאשר נוכיח (פרק ח) שזו עיקר הסיבה למנהג, הגלות בין הגויים.

ומנהג זה הנמצא אצל הספרדים אינו אלא השתלשלות מהמנהג שבדורות הראשונים, ומנהג זה היה כבר בניהם 'מאות שנים' קודם שירדה נשמתו הקדושה של רבנו האר"י ז"ל לעולם לגלות סתרי תורה. ועל כן, גם כשבא מרן השו"ע שכבר בימיו היה המנהג רווח ופשוט ללבוש הט"ק תחת הבגדים, כמבואר בדבריו בכמה מקומות וכנ"ל, אעפ"י שכתב בהדיא שיש להוציא הט"ק על בגדיו בדווקא, המנהג היה חזק אצל העולם שכך הורגלו ואין מי שיקשיב לדבריו, וכאשר נוכיח בסמוך.

והטעם המסתבר והפשוט במנהג זה, אינו מכוונתו נסתרות או רעיונות עלומים, אלא דרך פשוטה של נוחות ורגילות, שמאחר וכך היא צורת לבושם בארצות ערב שהקפטן או המעיל מעל כל הבגדים והוא ארוך וסגור מכל צדדיו, ודומה לסגנון הבגדים שלבשו הגויים שגרו סביבותם כבר מאות שנים. להוציא הטלית קטן לחוץ ללובשה על המעיל, נחשב דבר משונה וזר משאר העולם והם בין הגויים מושבם. ועל כן המסתבר מאוד, שהעולם בושו לשנות מלבוש הגויים ולהיות מצוינים בט"ק על בגדיהם, וכמו שנראה מקורות רבים לזה (פרק ח) או שפשוט התעקשו על מנהגם כאשר רואים דבר זה במצוי גם כעת. וחן מקום על יושביו וכל מנהגי העדה בעיני הנוהגים בה כנתקבלו בהלכה למשה בהר סיני. וכמו שאנחנו רואים עד היום, עדות שונות ומנהגיהם שונים, וגם בספקות גמורים בדינים קשה להם להישמע לחכמים, ומצוות שלמות נעדרות מחמת מנהג. ומן הסתם כך היה לעולמים, שדור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת, ואין כל חדש תחת השמש.

המנהג גבר על מרא דאתרא

ג. ועל זאת הבט ושא עיניך, שאעפ"י שברור שכך דעת מרן השו"ע שפסק כן בהדיא והוא זקן יושב בישיבה והוא מרא דאתרא בכל ארץ ישראל, ולכל הפחות בעירו צפת ת"ו, וכבר פסק כן בהלכה למעשה, ודבר המוסכם הוא בכל הפוסקים ראשונים ואחרונים בלא ספק כלל, שהמהודר הוא שילבשו הט"ק על בגדיהם, אלא שהעם בשלהם ולא נהגו כן אם מחמת המציק או מחמת הבושה או שההרגל קבוע הוא מלהזיזו גם בדבר חכמה.

ושים דעתך לזה, שרבנו האר"י ז"ל בהגיעו לעיר הקודש צפת הוא צעיר לימים כשמהר"י קארו זצ"ל זקן יושב בישיבה, והאר"י מעיד ואומר שרוב העם לובשים ט"ק שלהם תחת בגדיהם 'עוד קודם בואו שם', ורק 'המתייהרים' והם 'מקצת מקובלים' לובשים הט"ק על בגדיהם. וזה מדבר בבר מצד עצמו, שכל פסקי השו"ע וקבלת הוראותיו ואפילו שקיבל 'סמיכת חכמים' והוא יחיד ומיוחד בדורו, לא היה בכוחו להזיז משהו מהמנהג שנהגו בו, הגם והוא הפשט בפסוק ובפוסקים ובפסקים.

הרי לפניך שלמרן הקדוש אפילו על 'בני עירו' הוא אתגר גדול ולא יצלח, והם בני תורה ויש מהם בני עליה ות"ח אדירים המאירים אור יקרות, וחלקם תלמידיו של מרן ממש, ואתה רואה שלא זזו מהמנהג שנהגו אעפ"י שלא היה לפניהם דברי 'שום פוסק שבעולם' שיאמר שיש הידור בלכסות אלא להיפך הגמור הוא בכל הראשונים. ואם כן, מה לנו לתמוה על הפזורים בכל קצוות תבל ומדינות שמעבר לים, שלא שינוי ממנהג מקומם. ואך קל הוא לטעון, שתפסו דברי האר"י הח"י ואינו אלא תירוץ.

ומלבד הפשט ההלכתי הרי גם שמענו שכמה 'מהמקובלים' הבינו כך טוב לעשות ולהוציא לחוץ גם עפ"י הקבלה, ומקובלים בדורו של רבנו האר"י הם כהרמ"ק ותלמידיו. וגם דבריהם לא הועילו להזיז את המנהג עוד קודם שזרח אורו של רבנו האר"י.

ומאחר וכאמור הוא דבר ברור בלא ספק כלל, שכך היה המנהג כבר מאות שנים לפני שירדה נשמת קודשו של רבנו האר"י ז"ל, וגם בדברי רבנו האר"י ז"ל כך כתוב במפורש שהמנהג רווח היה שט"ק תחת הבגדים. ועל כן, זה נשמע דבר זר ומוזר לטעון שכל כובד המשקל במנהג הספרדים הוא על פי 'הקבלה', כשמול עינינו רואים שהוא מנהג עתיק שטרחו החכמים ולא הצליחו לשנותו, גם החכמים גדולי עולם מיחידי הדורות כהרמב"ם ושו"ע.

המנהגים אינם כפופים לקבלה

ד. ומה דוחק גדול ורב הוא לומר, שבדורות האחרונים רצו לשנות מנהגם לעשות כפשט השו"ע להוציא לחוץ, אלא שראו חכמי הספרדים דברי האר"י ז"ל ורק בגלל שכך מסתבר עפ"י הקבלה ותורת הסוד, לא שינו בזה לעשות כדברי הפשטנים, זה תמוה מאוד בעיני לומר כן.

שהרי עינינו הרואות עשרות רבות של הנהגות והלכות שלמות, שבני ספרד אינם כדברי רבנו האר"י ז"ל כלל, ואעפ"י שדיבר בהם בחומרה יתירה

והזהיר עליהם באזהרות קשות, ואפילו שהיו לדעתו הרמתה חיוב גמור. לא ראינו ולא שמענו שנזעקו עליהם אותם חכמי האחרונים לשנותם, ולא בער בהם שיהיו הכול עושים כל מעשיהם רק עפ"י כתבי האר"י. ואם נתחיל למנות כל הדוגמאות יתארך העניין עד מאוד והוא ראוי לבוא כספר בפני עצמו, ולכן רק אמנה דוגמאות בודדות לסבר את האוזן ומהם כבר תבין ההכרח שבדברי, והמחפש בספרי הפוסקים יראה עוד עשרות דוגמאות לזה.

מן המפורסמות שרבנו האר"י ז"ל הזהיר ביותר, שבגדי שבת יהיו בצבע לבן דווקא, ושיש בזה עניין גדול וגם אזהרה חמורה שמי שלא חושש בזה ולובש שחורים בשבת יקלקל לבושו הרוחני בעוה"ב. ודבריו באו במפורש ובאזהרה חמורה ולית מאן דמשגח ביה, אלא כל בתר איפכא, הרבה מהפוסקים הנזכרים שצעקו על כיסוי הט"ק, טענו על הלובש בגדי לבן בשבת שעובר באיסור יוהרה כי אין 'המנהג' כן.

וכיו"ב מפורש ברבנו האר"י ז"ל חיוב להניח ב' זוגות תפילין יחד בשחרית, ורוב בני ספרד לא נהגו בזה אלא מיעוט שבמיעוט, ואעפ"י שהוא חיוב לרבנו האר"י ובכוונות וסדרי התפילה, לך נא ראה מה שהאריכו בזה חכמי המקובלים. וכנ"ל על טלית ותפילין במנחה שהם חיוב גמור לאר"י ז"ל, והזהיר על זה כמה פעמים, ופוק חזי שלא חששו לזה אלא חלק מהמקובלים ואעפ"י שהיא מצוה יקרה והוא מקיים דאורייתא ממש ואין שום סיבה שבעולם להימנע מלהניח כמו בשחרית, וגם עפ"י הפשט הוא נצרך עד כדי ספק חיוב דאורייתא כאשר ביארנו במ"א. לא חשו לדברי האר"י ושאר חכמי המקובלים כלל, ולהיפך הזהירו את המניח שלא יהיה 'משונה' מהקהל וכל מיני סייגים והרחקות כאלו כאילו ובא לעשות עבירה חמורה. ועיקר טענת אותם החכמים שאין המנהג כן, ואם דברי האר"י בעיניהם עדיפים על דברי ראשונים ושו"ע עד שמעדיפים להיכנס 'בספק ספיקא' בביטול מצות ציצית, למה זה לא הזהירו להיות כולם מניחים תפילין לקיים מצוה דאורייתא בעידוד דברי רבנו האר"י ז"ל.

ומפורסם הוא שציווה רבנו האר"י, גם על הנחת תפילין ר"ת ושימושא רבא, ויש שלא מניחים אפילו כשיטת ר"ת אעפ"י שבאר"י ז"ל נאמר בתורת חיוב גמור מהתורה, ששתי השיטות אמת וחיוב גמור הם.

וגם בודאי ידעת שלדעת רבנו האר"י ז"ל, יש להתפלל מנחה אך ורק סמוך לשקיעה, וגם את ערבית להתפלל כבר

בביה"ש כמבואר בשער הכוונות, והנך רואה שמתפללים מנחה גדולה וערבית בצאה"כ ועל העושים כרבנו האר"י ז"ל עוד מקשים קושיות כדוגמת תרתי דסתרי וכדומה.

ומה נאמר שעל טבילת עזרא, שהזהיר האר"י ז"ל בכמה מקומות ובאזהרות חמורות שלא יתבטל מטבילה זו אלא באונס גמור, ובע"ש תלה בזה מצות כבוד שבת והכנה לשבת, ולא התפשט אלא אצל החסידים החפצים בקרבת ה', ולמה לא זעקו לחייב קיום דברי האר"י והרי זו מצוה ולא להיפך.

ואם תאמר שדווקא על ענייני תפילה נשמעים לדברי רבנו האר"י, מדוע על מה שציווה להתוודות בין התקיעות בראש השנה והשעה צריכה לכך ביותר, שאם לא עכשיו אימתי, דחו החכמים דבריו ואפי' על וידוי 'בהרהור' שאין חשש כלל לא אחזו כדבריו אפילו כדרך הנהגה טובה, כמו שעין רואה ברוב ספרי הפוסקים וכך מנהג בתי הכנסיות, והרי מצות וידוי ותשובה היא מעיקרי היהדות ובפרט ביום הדין הנורא, ואלו הם ענייני תפילה מובהקים.

ודו"ק שהדברים זועקים מצד עצמם, שלא חשו ולא נהגו בני ספרד בכל דבריהם כרבנו האר"י ז"ל, אך כאן היה באפשר להביא דברי קודשו לכסות על הקלקול במנהג, ותו לא. ועל כן הרוצה לחוש לנפשו, לקיים המצוה מהתורה בלא כל הדוחקים שכבר מרובה הפרוץ על העומד במנהג זה, אין לו לחוש כלל, שאין כאן מנהג מחייב וכנגדו יש דברי ראשונים ומרן השו"ע הדוחפים ומעודדים לו לקיים המצוה כהלכתה.

גם בציצית לא נהגו כאר"י החי"י

ה. ובאמת אם נודה על האמת, אפילו בדיני ציצית לא נהגו כרבנו האר"י ז"ל, והוא פלא גדול שהנתלים בדברי קודשו לא הרגישו מדברי קודשו שבסמוך ונראה, ורק על כיסוי הט"ק באו להזהיר לכסות, והתעלמו משאר דבריו שציווה לעשות ולא עושים והוא במצות 'ציצית', ואעפ"י שנאמרו 'באזהרה חמורה' ובאו 'במפורש' בכתבי האר"י ז"ל, אין זו אלא תואנה לכסות על קלקול המנהג וחולשתו. והרי ציווה רבנו האר"י לברך על ט"ק ולעשות גם בטלית קטן 'עטיפה' בשעה שלובשה, ורוב ככל הפוסקים פטרו מלעשות כן בעיטוף, ומהם שגם על הברכה חששו לספקות נגד האר"י החי'.

ועוד גם זאת, לדעת רבנו האר"י הוא חובה והכרח גמור שטלית גדול לעולם תכסה גם את הראש כל זמן שעטוף בה (שעה"כ ציצית דרוש א), ונאמר יחד עם דבריו על ט"ק שתהיה תחת הבגדים,

ואיך תפסו תחילת משפט וזנחו המשך המשפט, זו תימה גדולה. וראה מש"כ בזה המקובל ר' נתן שפירא ז"ל בספרו מצת שמורים (דף כ"ג ע"ד) שכל דבריו שם על דעת רבנו האר"י וז"ל, טלית גדול צריך שתמיד יהיה ראשו מעוטף בו, כי זהו סוד תכלית של ט"ג שהוא לעטוף בו את הראש, ולא במקצת 'השוטים' שמתעטפים בטלית גדול את גופם בלבד ולא את ראשם 'וטעות גדול הוא' בידם, והם מברכים 'ברכה לבטלה'. כי איך אומרים להתעטף בציצית כדי להתעטף הראש ואין מתעטפים אלא הגוף, ולכן צריך להיזהר ולדקדק לעטוף בט"ג דוקא את הראש ביחד עם הגוף. ע"ש.

והנך רואה שלא נהגו כן כלל וכלל אלא חסידים, ואל תשיבני שזה רק למנהג העם שבשדות שלא מצאנו שיכסו ראשם, אלא אפי' החכמים הגדולים אין עוטפים ראשם כל זמן התפילה, ועיני ראו ולא זר שאפילו לא רוב התפילה, ואין צריך לומר שבשאר זמנים שלא בתפילה שלא מכסים הראש.

ורבנו האר"י ז"ל (שם) גם ציווה שלא יורידו הט"ק שעליהם גם בשינה וגם בשעת קיום מצות עונה, ואין מזהירים בזה כהלכה גמורה אלא מידת חסידים בעלמא, אם בכלל. ואפי' בדבר פשוט וקל במה שציווה לאחוז כל ד' כנפות הציצית בק"ש, ויש לו סמך במדרש, מנהג הרבה קהילות ספרד לאחוז רק ב' ציציות שלפניו, ואעפ"י שאין שום גריעותא לאחוז כל הד', הרי שלא טרחו אפי' בדבר קל שכזה, לצאת ידי חובת רבנו האר"י ז"ל.

ומכל הלין מילין ועוד דוגמאות רבות שלא באתי לאוספם כהולך רכיל, מבורר שלא בנו כל מעשיהם עפ"י רבנו האר"י ז"ל, ואפי' במצות ציצית שצועקים שנתלים באילן גדול לא נתלו בו אלא במה שרצו לתרץ המנהג כי באמת קשה מדוע זה עושים נגד הוראות שלחן ערוך ונגד הסכמת כל הראשונים שיותר מהודר להוציא לחוץ, ומכניסים את עצמם בידיים לכמה ספקות עד שספק אם בכלל מקיימים מצוה במכוסה ובנסתר, ואלה הם קושיות חמורות. וליבי אומר לי, שבאין מענה לענות ולתרץ בדרכי ההלכה פנו אל המכוסה והנסתר, שקל הוא להיתלות בדברי המקובלים שמי יאמר להם מה תעשה ומה תפעל ומי יעלה לנו השמיימה, מה שלא עושים בשאר מקומות וסוגיות. ואילולי דמסתפינא אמינא, שאין כאן 'סמיכה' ליסוד המנהג אלא 'שמיכה' לכסות על התקלה שבו.

דלא כהאר"י גם באיסור ממש

ו. ומה אומר ומה אדבר, שיש הלכות שלמות שסבר בהם רבנו האר"י ז"ל הכרעה בדין, ולא חוששים פוסקי ספרד לדבריו. ולדוגמא, לדעתו הרמה חייב לעשר שומשמין מגוי (שער המצוות פר' וילך) וכן חשש (שם) לבישולי גויים באפונים קלויים ונפק"מ לקפה של גויים. וכן בשיעור הפרשת חלה אחד ממ"ח ולא 'משהו', ולא נוהגים כדבריו אלא ההיפך הגמור שאפי' חכמי הספרדים המקובלים כתבו שהמנהג להקל בזה, וראה בדברי החיד"א ברכי יוסף (יו"ד שכב ס"ב) 'ולא שמעתי ששום חסיד בדורינו נוהג כך'. והזהיר רבנו האר"י שלא לעורר דינים ולכן אין לקרוא מקרא בלילה (שעה"מ פר' ואתחנן דל"ה ע"ב), ויש לזה סמך בחז"ל (פרקי דר"א פמ"ו), ולמעשה הקלו בדבר (ע' יבי"א ח"ו או"ח סי' ל).

וראה לגאון עוזנו החיד"א בככר לאדן (סימן ה אות ז) שכתב וז"ל, יש כמה חברות ובתי מדרשות שאחר ערבית קורין תורה נביאים וכתובים ומרבית העם זהירין בזה וכו' ואלו עוברין דרך ארצם כמה חכמי ארץ ישראל ואינם אומרים להם שום דבר אף שרבנו האר"י ז"ל הזהיר שלא יקראו מקרא בלילה. מכל מקום סברי מרנן, דהני מילי אין לאומרם בפני עמי הארץ דכמו זר נחשב לומר שלא ילמדו תורה, והצנועים מושכין את ידיהם שלא לגלות אזהרות רבנו האר"י ז"ל. עכ"ל. הרי לפניך שיש מקום לשיקול דעת גם נגד הוראות האר"י ז"ל.

ועל מש"כ רבנו האר"י בשער המצוות (פר' קדושים) שהנוגע בזקן לקוצצו 'איסור גדול מאוד הוא', כתבו לפלפל שהוא לא איסור ולא חמור ויש מתירים כל בתר איפכא מדברי האר"י, והגם ומצאנו אחד מחכמי המקובלים הרשומים שכתב להסביר שאין איסור כדי ליישב המנהג, תכף תפסו כולם בכנף בגדו להקל נגד דברי רוב המקובלים שלמדו באר"י ז"ל לאסור, ולמה לא יתפסו גם כאן את דברי המסביר לקולא באר"י ולחומרא במצוה כדברי מרן השו"ע.

ואפילו בתיקוני התשובה בסיגופים ותעניות שאין לך יותר מובהק מזה לעסק מקובלים, והנך רואה שהפוסקים מחלקים חילוקים ומוציאים מפשט דברי רבנו האר"י ז"ל כי כך הם מבינים בדברי הפשטנים, ואיך נהייתה ט"ק מעסק הנסתרות יותר מתיקוני עוונות. ובכלל תדע שהרבה מפוסקי ספרד לא אחזו כלל שכל ישראל צריכים לנהוג כדברי רבנו האר"י ז"ל אלא רק לשרידים אשר ה' קורא, ועי' למרן החיד"א בספרו ככר לאדן (ה, ז) שגם איזה גדולי ישראל וכו' זימנין דשמעי

דברי רבנו האר"י ז"ל ואינם זזים ממנהגיהם. ע"ש.

ויש בזה עוד דוגמאות רבות אך העיקרון כבר מבואר, שמה שתפסו דברי רבנו האר"י ז"ל לעשותו הגורם והסיבה למנהג לכסות הט"ק בבגדים, אינו נכון לא במנהג דורות שקדמו לאר"י ולא מתאים כלל לכללי הפסיקה ומקומות לרוב שלא קיבלו דבריו כלל, ועל כן אין כאן אלא בעלה תאנה לתרץ המנהג.

ואם יש מקומות וקהילות שנהגו יותר כמנהגי המקובלים אשריהם ואשרי חלקם, אך בודאי שלא הייתה זו קבלה גורפת לכל בני ספרד בכל ענייני הלכה, ובטח שלא להיכנס בקרוב לביטול מצות עשה מה"ת, ועוד נגד הרמב"ם ושו"ע. ועל אחת כמה וכמה שלא קיבלו עליהם להיות מזהירים אחרים שלא לעשות המצוה בשלמות ללא ספק הלכתי, לצאת ידי חובת ראשונים ושו"ע.

ועי' למו"ר בשו"ת יחוה דעת (ח"ד סי' מב) דמסיק כללא גבירתא וז"ל, ואין מנהגינו לתפוס להלכה כדברי האר"י ז"ל אלא בענייני תפלה וכדומה, בדברים שיסודתם בהררי קודש על פי הקבלה, אבל בענייני הלכה אין לזוז מדברי הפוסקים. ע"כ.

וציצית כידוע מצוה מהתורה ולא נוסח תפילה שנטען שיסודותיה בקבלה, ואם כן ברור שלא אחז בזה מו"ר חובה גמורה בכללי פסיקה, אלא הסבר למנהג. והרוצה לנהוג כפי היותר נכון לדין ולהלכה הרשות בידו בלא ספק. וכך כתב בהדיא מו"ר ביחוה דעת (ח"ב סי' א ד"ה ומ"מ) וז"ל, נראה שבנידון שלנו מכיון שיש שסוברים שעיקר מצות טלית קטן שיראה הציציות ויזכור מצות ה', וכן פסק מרן השלחן ערוך, העושה כן ורוצה לצאת ידי חובת כל הדעות, אין לו לחוש ליוהרא. עכ"ל. ומבואר שהרוצה לעשות כפי הנכון להלכה הרשות בידו בלא פקפוק כלל.

אין תולין בדאורייתא

ז. וידעתי שתכף יקומו ויצעקו שוד ושבר על כל המשנה ממנהג קודמיו, ועל זאת לא עצרה נפשי מלשאול, איך זאת נהייתה שבמצות ציצית השקולה כנגד כל המצוות, נבוא לתלות שכל הסיבה היא רק דברי קבלה, על אף שידוע שמנהג זה קדמון שכבר מחו בו גדולים, זה אינו מסתבר כלל, ונשמע שלא מן האמת. ומי שרוצה להישאר במנהגו שיבושם לו, אך מאחר וחזינן שגם בדעת האר"י ז"ל נחלקו אם להוציא ציציות לחוץ, וכן בעניין בגד שהוא במידה גדולה וכנ"ל, ובפרט שלרבנו האר"י ז"ל בודאי יוצא ידי חובה מה שאין כן לראשונים החולקים, די כבר

בזה להוציא מלב המהסס והמתעקש לכסות שנכנס בספק אם מקיים ה מצוה ואם בכלל.

ועל אחת כמה וכמה יש לשאול על אותן קהילות קדושות מבני ספרד שלא היו רגילים כלל לעשות כדברי המקובלים ובפרט בט"ק, וכמו מנהג בני תימן שמנהגם היה ללבוש הט"ק על בגדיהם, וגם הם קלקלו מנהגם בזה להכניס הט"ק תחת בגדיהם. ולא מהשכלה בחכמה עשו כן, אלא שלא רצו להיות שונים מהרגיל סביבם ותו לא, וכך לענ"ד ברור שהוא שורש מנהג דורות הקדמונים בבני ספרד, שלא בנו מנהגם על סברה אלא שכך השתלשל בסגנון המלבוש שהיה סביבם מגולה, וכטענת ראשוני אשכנז הנ"ל.

כללי הפסיקה נשכחו

ח. וכן מפורסם בכל הארץ, שהרבה מהפוסקים כתבו בספריהם כלל פשוט, שבמחלוקת יש להכריע להלכה כהפשטנים ולא כדברי המקובלים. ואיך פתאום נטען שעשו כולם יד אחת להכריע נגד הרמב"ם ושו"ע והכניסו הט"ק תחת בגדיהם כדברי המקובלים, זה דבר שאינו מסתבר כלל.

ואין בדבריי קושיא על העולם שנהג כן בהוראת חכמי ספרד שלדעתם כל ההכרעה היא עפ"י דברי האר"י ז"ל, שעליהם אין מה לטעון, שהרי הם אחזו קבלת הוראות האר"י ז"ל לא פחות מקבלת הוראות השו"ע, ואפי' יותר, וסב"ל יוכיח שאינם חוששים לסב"ל נגד האר"י ז"ל מה שאין כן בסב"ל נגד השו"ע.

אך לכל הנמשכים אחרי כללי הפוסקים שאין בקבלת הוראות האר"י ז"ל הכרח גורף, ובטח שלא במצוות ומחלוקות הלכתיות, והרי לרוב הפוסקים כך באמת ההלכה למעשה להכריע כשו"ע נגד האר"י ז"ל, איך נאמר שרק הכא בספק ביטול מצוה מהתורה הסכימו כדברי הקבלה. עי' בכל זה באורך בדברי מו"ר בשו"ת יביע אומר במקומות רבים מאוד. (ומהם יבי"א ח"א סי' ג אות יד, ח"ב או"ח סי' כה אות יב-טו, ח"ג יו"ד סי' יג, יחוה דעת ח"ז סי' לז, שו"ת חזו"ע ח"א עמ' קצו. ועוד מקומות רבים.)

וגם בסוגיות שאפשר ומרן לא ידע מדברי רבנו האר"י ז"ל, ידועים דברי ג"ע החיד"א על ברכת הנותן ליעף כח, שכתב בברכי יוסף (סי' מו ס"ק יא) וז"ל, כי אף שקיבלנו הוראות מרן קים לן דאלמלא ראה מרן דעת קדוש האר"י זצ"ל, גם הוא היה מורה לברך. ומה גם שכ' בכנה"ג דאיכא מאן דשמע דהדר ביה מרן בסוף ימיו וכן ראוי לנהוג. ע"כ. וכיו"ב כתב עוד בס' טוב עין (ס"ס ז), כי מרן ושאר הרבנים לא ידעו אחד ממאה

מגדולת רבינו האר״י ז״ל, והן בעוון נח נפשיה דהאר״י ז״ל בימי מרן, ויתכן שאח״כ ידע מרן מתלמידי האר״י ז״ל שהיה מברך ברכה זו וחזר בו. ע״ש. ונמשכו אחרי דבריו בזה כמה מהחכמים.

כבר העיר מרן היביע אומר (ח״ב סי׳ כה אות יב), ואנכי בעניי לא זכיתי להבין מנ״ל להרבנים הנ״ל אומדנא זו בדעת מרן שאילו היה רואה לד׳ רבינו האר״י היה פוסק כן, והרי עם כל הכבוד לרבינו האר״י ז״ל עטרה בראש כל אדם, אנן קיימא לן לא בשמים היא. ומהיכי תיתי להניח דברי הפוסקים המפורסמים ולתפוס דברי האר״י ז״ל כהלכה למשה מסיני. ועי׳ בהקדמת הרמב״ם לפי׳ המשניות שכתב, שהנביא שיסבור סברא, ויסבור כמו כן מי שאינו נביא סברא וכו׳ שאין לשמוע לד׳ הנביא. ואפילו אלף נביאים כלם כאליהו ואלישע שיהיו סוברים סברא א׳, ואלף חכמים ואחד יסברו היפך הסברא ההיא, אחרי רבים להטות. והלכה כדברי האלף חכמים וחכם, ולא כד׳ האלף נביאים הנכבדים. עכ״ל. וא״כ אף אם רב גובריה וחיליה דרבינו האר״י כחד מן קמיא, מ״מ כשיש פוסקים ראשונים שאומרים להיפך והם הרוב, אזלינן בתר רובא. וכ״ש לפמ״ש בס׳ אגרות התניא (דצ״ו ע״א), בשם הגר״א שאינו מאמין בקבלת האר״י בכללה שהיא כולה מפי אליהו ז״ל, רק מעט מזער מפי אליהו ז״ל, והשאר מחכמתו הגדולה ואין חיוב להאמין בה וכו׳. וע״ש (דצ״ט) שכ״כ הגר״ח מוואלוז׳ין בהק׳ לספרא דצניעותא. ע״ש. וא״כ מה כל החרדה הזאת להניח ד׳ כל הפוסקים וכללי הדינים מפני סברות האר״י ז״ל. ע״ש שהאריך להביא בזה דברי הפוסקים.

(וזה פלא איך בסוגיה זו זנח דבריו בכללים. ואני זמן זמנים טובא מחפש יישוב וביאור לזה ועדיין לא זכיתי. והיא״ב אמן.)

ומעתה תדע שגם לבוא ולטעון שאמת שכך היה המנהג הקדמון, אך לאיזו עת מהעיתים רצו כולם לשנות המנהג לעשות כדעת מרן להוציא הט״ק על בגדיהם כדי לקיים דברי השו״ע, אלא שראו דברי המקובלים ורק בגלל דברי רבנו האר״י ז״ל חזרו בהם והשאירו את המנהג על מקומו, זה נשמע לי דוחק גדול מאוד.

ויותר נראה ומסתבר כאשר ביארו בזה רבים, שהגלות גרמא בנזיקין גם בזה כאשר נציין דבריהם לקמן. ונשארו במנהג הגלות, ורק כדי לתרץ הטענה על מעשיהם נתלו בדברי רבנו האר״י ז״ל, אך אין ספק שלא ממנו מקור המנהג. ומה שנהגו הוא לכל היותר יועיל לרוצה לנהוג כן, אולי יש במנהג הזה מספיק כדי לסמוך נגד מרן וצ״ע, אך ברור שאין במנהג זה לאסור על

הרוצה להחמיר לצאת ידי חובת המצוה בלי ספק.

ולעצם ההבנה והראוי בדעת רבנו האר"י ז"ל, הארכנו לעיל שלא דיבר לעיכובא ולא דיבר אם גורם הדבר להתבטל ממצות וראיתם אותו לגמרי, וגם בבגד במידה גדולה אפשר שלדעתו ז"ל הוי ט"ג שיהיה על בגדיו, וגם דיבר מעניין תיקוני התפילה ולא בגדרי המצוות. ועל אחת כמה וכמה בבגד עליון פתוח שיש אומרים שנחשב תחת בגדיו, וזה בלא להיכנס בביאור הרבה מקובלים שהציציות עצמן צריכות להיות גלויות לדעת האר"י והדקדוק שדקדקו כמה מחכמי הספרדים שגם הציציות יהיו מכוסות אינו מוכרח כלל.

ואין לו יסוד ברור בדברי האר"י, אלא כל בתר איפכא שהנראה פשוט שיהיו מגולים וכתב לראותם כל שעה ונתן הכוונות הראויות לכוון בשעת ראיה.

וכללי הפסיקה מורים שכל המנהג הזה רעוע וחלוש לסמוך עליו, וכל זה עבור נזיד עדשים של כמה סברות מעורבבות יחד עם כמה ספקות, אולי נכון עפ"י המקובלים, והכול בתערובת אחת נגד דברי הראשונים והוראות הרמב"ם ושו"ע ופשט הפסוקים.

והנראה ברור שלא באו אלא לתרץ ולהעמיד מנהג הגלות כשהיינו בין הגויים, ומצות ה' תלויה ועומדת על חשש הפסד שלא לצורך כלל.

כנף א פרק ח – חותם המלך בגלות

חותם של מלך

א. והנה אמרתי אפתח בטענת דבר שבח ועל צד עשה טוב, שגם אם נסכים כהאומרים שמקיים המצוה מהתורה בלא ספק גם בט"ק שתחת בגדיו, דלא כטענת קמאי ובתראי הנ"ל. הרי אין בזה שבח ותהילה למצוה שנעשית בהיחבא, ובטח שלא במכניסה כיסוי בתר כיסוי גם בתוך מכנסיו.

וכבר הזכרנו דברי הנמוקי יוסף הנ"ל (ציצית יב ע"א) שנאמרו במילים ברורות וערבות וז"ל, ואפילו אותם שאין נוהגין אלא בטלית קטן, ראוי ללבוש אותו על מלבושיהם לקיים בו יפה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, ועוד שהרי דימו אותו חכמים (דף מג ב) לחותם של עבד שמקפיד בו רבו כשמכסה אותו. ע"כ. ומבואר שגם אם יש קיום המצוה כשט"ק תחת לבגדיו, בודאי יותר מהודר ומן המובחר שיהיו על בגדיו מול עיניו תמיד. ע"כ. והוא דבר פשוט בהבנה שאם ציווה הבורא וראיתם אותו שכבל שיהיה נראה יותר ובצורה של התפארות וכבוד הרי משובח הוא ביותר, מה שאין כן במחביא המצוה תחת לבגדיו שלא ייראו לחוץ.

ראה בביאור הגר"א (סי' ח בעי' יא) שעל דברי מרן השו"ע שעיקר המצוה שתהיה הציצית מעל בגדיו, ציין כדרכו בקודש בראשי פרקים, ונבאר דבריו. ראשית ציין לגמרא במנחות (מג ע"ב) דאיתא התם וראיתם אותו וזכרתם ועשיתם - ראיה מביאה לידי זכירה (ופי' רש"י, ציצית מביאה לידי זכירת מצות) זכירה מביאה לידי עשיה, ומבואר שהכול תלוי בראיה, ואם מוסתר בבגדיו אין בו ראיה ואין בו זכירה.

עוד ציין לדברי התוס' (שם ד"ה חותם) שכתבו מה שמדמה חותם של טיט לציצית, שכן עושין לעבדים. והציצית מעיד על ישראל שהם עבדי הקב"ה, כדאיתא בשבת (נז ע"ב) כבלא דעבדא תנן. וחותם של מלך אינו צריך להיות במוסתר אלא בנגלה לעין. וציין עוד לתוס' שבת (נח ע"א ד"ה כמאי) שכתבו לענין חותם של עבד 'בדעבד ליה רביה משום אימתא דרביה ירא לקפל' ומוכח שצריך להראות החותם שהוא עבד, ואם מסתירו בבגדיו אינו כלום, וכן בציצית שהוא כחותם שאנו עבדי הקב"ה צריך שתמיד יראהו. וגם ממש"כ בגמ' כולהו רבנן דבי ריש גלותא לא ליפקו בסרבלי חתימי (היו עושין חותמות לטליתות שלהן כעין עבדים להראות שהן כפופין לריש גלותא, לא ליפקו דאי מפסקי מרתתי ומקפלי להו - רש"י). וסרבלי הוא בגד עליון, הרי שדרך לעשות ולהראות החותם בבגד העליון, ולכן האמת כדברי השו"ע שעיקר המצוה

שיהיו על בגדיו. ועוד אילו היה החותם בבגד התחתון לא היה ניכר אם מיפסק ולא היה צריך לקפל, וגם לא היה אסור לצאת עם החותם בשבת, ומוכח מכאן שעושים החותם בבגד העליון כדי שיראו החותם. וז"ש המחבר ללבשו על בגדיו כדי שתמיד יראהו ויזכור המצות. הרי לפניך מדברי חז"ל שיש צורך שתהיה הציצית מעל בגדיו לא כי כך היה סגנון לבושם אלא כי כך המצוה.

וראה בעיניך, שדברי חז"ל בזה באים כפשט הלשון בפסוק 'אשר תכסה בה', שצריך שיהיה נראה לעיניים ושהוא הבגד עליון להתפאר בו. ויש לצרף לזה דברי חז"ל במדרש רבה (סוף פרשת שלח) דאיתא התם, והיה לכם לציצית, שתהא נראית. ע"כ. וכן איתא שם במדרש תנחומא. וכתב על זה במתנות כהונה (שם), פירוש שיהיו הציציות על בגדיו כדי שיזכור תמיד מצוות ה' יתברך, כמו שכתבו הפוסקים. עכ"ל. וכן מתבאר בזוה"ק (פרשת שלח דף קע"ד ע"ב ברע"מ) וז"ל, ציצית פקודא דא איהו לאדכרא כל פקודי אורייתא בגינה, כד"א וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם, ודא איהו סימנא דמלכא לאדכרא ולמעבד, עכ"ל. וע"ש בהמשך שהכל תלוי בראיית הציציות ובתכלת שבהם. ובספר בני ציון דקדק דלדעת הסמ"ק דס"ל דמצות וראיתם אותו היא ממנין תרי"ג, הרי על כל פנים הציציות צריך שיהיו בחוץ. וכמו שציין לזה בשו"ת וישב הים הנ"ל.

ואני חוזר ומדגיש שיש לומר כן גם למי שסובר שמהדין יוצא ידי חובה תחת בגדיו, שעדיין יש לתמוה על הבושה ממצוות ה', וכמו שהיטיב לנסח בלשון של זהב בעל ערוך השלחן (סי' ח סעי' יז) שכתב, י"א שעיקר מצות טלית קטן הוא ללובשו על בגדיו וכו' ומ"מ אף שמדינא אין זה מעכב למה נבוש במצות ה'. וכן אותם התוחבים הטלית קטן בהמכנסים אין דעת חכמים נוחה מהם, אא"כ הולך בין השרים ויודע שילעגו עליו דאז יכול לעשות כן. ודו"ק.

וראו תראה בדברי קודש אש שלהבת היוצאים מפה קדוש רבנו היערות דבש (ח"ב דרוש ב ד"ה אמנם) שזעק מקירות ליבו בזה, והעתקתי לשונו למרות האריכות כי הם אבן יסוד בנידון שלנו וזה לשונו, במדרש (אס"ר פ"ו) דרשו, יהודי, יחודי, כי ה' וח' מתחלפים כנודע, והיינו מרדכי, כי הוא מפרסם יחודו של מקום. והענין כי ה' נתן לנו אות תפילין וציצית, והם לאות ברית על יחודו של מקום, וקשר האחדות ואהבה בינינו ובין הקדוש ברוך הוא, והם אות ברית, ובזה נשתנו ישראל מהעמים, והלובש תפילין כראוי וכן ציצית, כל רואיו יאמרו כי הוא ישראלי, והכתוב

אומר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, כי תפילין שבראש הם מעידים בעצם יחוד הקדוש ברוך הוא, וראוי להיותם גלויים לכל, וכ"ש בציצית שהיא לזכרון למצות ה', וראויה להיות בגלוי לכל, ולא כן עושים עכשיו ישראלים, בושים נגד העמים ללבוש שמלת גבר ישראלי, ולובשים ארבע כנפות קטן מהכיל, והוא מכוסה בבגדים רבים, שלא ירגיש בו שום אדם שלובש ציצית, וח"ו שתהיה ציצית שלו נראית מבחוץ, שיאמרו ראה שוטה זה לובש ציצית. וכן תפילין הם קטנים מהכיל, ויסתירם תחת פיאה נכרית שלו ותחת הכובע, עד שלא יראה מהם יוצא דבר, ומכ"ש שלא ללובשם בחוץ, והעיקר הכל מבלי לילך בבגדים שהם תכשיטי ישראל - ומורים על קשר אהבה ודיבוק - נגד רבים, ומכ"ש ברחוב ח"ו וכו' וזהו בעו"ה הכל מעורר כח היצר הרע למזימה וחטא, כי אם תפילין וציצית לנגד עיניו, הלא תמיד יזכור באות הברית אשר כרת ה', ולא יעלה בידו בקל דבר רע, כי שמיה דמרא עליו, ולא יתכן לעשות כמעשה עכו"ם או צוררים, כאמרם (מנחות מד א) מי שביקש לזנות, ובא ציצית וטפחו על פניו, ואיך אפשר לטפוח, והם סגורים ומסוגרים כרוכים בתוך הבגדים וכל המלבושים עליהם, עד שאפילו חוט אחד מעכב חס ושלום לצאת חוצה וכו'

והמניח תפילין כשרים וכן הציצית אם מניחן בכוונה שלימה לרצון הבורא יתעלה, הלא מכריזין לפניו משער המלך, מלכו של עולם, הבו יקרא לדיוקנא דמלכא, והיש יקר וגדולה יותר מזה וכו' ולכן ראוי להיות מאד זהיר במצוות הנ"ל. והם אות ברית אשר כרת ה' אתנו. ואמרו בגמרא דגיטין (דף מד ב) המוכר עבדו לנכרי, בזמן שעשה לו נימוסו וכו', ואמרינן מה נימוסו, נשקא, פירש"י חותם שקושר אדון בעבדו לאות שהוא שלו, וכן הוא אנחנו עבדי ה', וחותם שקשר אדון כל הארץ בנו לאות כי אנחנו עבדיו, הוא תפילין וציצית, הם החותם של מרן דבשמיא, והם נימוסו שלנו שיש לנו מקב"ה, ואין ראוי לילך בלתי חותם הלזה, כי הם לאות כי אנחנו עבדי דקב"ה. ע"ש שהאריך בעוד דברים מחזקים מאוד והעיקר והשבות אל לבבך.

וכדאי הוא להוציאן לחוץ מלבד שהן תפארת לו לאדם להתפאר בחותם המלך, גם בזה הרי עתיד להיות לו משמשין ועבדים. כדגרסינן (שבת לב ע"ב) אמר ריש לקיש כל הזהיר בציצית זוכה ומשמשין לו שני אלפים ושמונה מאות עבדים שנאמר כה אמר ה' צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו 'בכנף איש יהודי' לאמר נלכה עמכם וגו'. ע"כ. ומבואר שכל הזהיר

יבואו לתפוס 'בכנף איש יהודי' להראות שהם משתעבדים כעבדים למלך לאותו יהודי שהראה שהוא משועבד למלך המלכים, אך במסתיר כנפי בגדו תחת בגדיו מה כבוד יערכו לו ובמה יתפסו בבוא יום מלכות ישראל על כל הגויים.

חותם הגלות ותחלואיה

ב. ותדע שכן הוא האמת שעיקר טעם מה שהיו מסתירים הציצית תחת בגדיהם, ברור שהוא עוד אחד מצרות הגלות, ואין הבדל בזה בין עדות הספרדים לאשכנזים. וכמו שמבואר בהדיא במגן אברהם (סי' ח ס"ק יג) שהכריח להקפיד שלכל הפחות בזמן הברכה שיהיו מגולים ורק 'ההולכים בין העכו"ם יוצאין בזה' כשהם מכוסים. וכן הוא בהודאת בעל דין כמאה עדים רבנו השל"ה (מס' חולין נר מצוה דף ב' ע"ד) שמעיד על עצמו וז"ל, והנה מחמת המלעיגים גם אני לובש ט"ק תחת המלבוש. ע"ש. ואם בארזים נפלה שלהבת מה יגידו וכו'.

וכבר כתב כן הרדב"ז (ח"ד סי' רמד) וז"ל, מתעטפין בטלית תחלה בבית ולובשין התפילין ואח"כ מסירין הטלית, שאינם יכולין ללכת מביתם לבית הכנסת מעוטפים בטלית מפני הישמעאלים. וחוזרין ולובשין הטלית בבית הכנסת. ע"ש.

וכן מבורר גם בדברי מרן הבן איש חי (ש"א בראשית אות י) שכתב, ובסה"ק רב פעלים כתבתי בתשובה בס"ד במי שדרכו ללבוש ציצית ותפילין בכל יום בביתו כדי שיכנס לבית הכנסת בציצית ותפילין, אך מחמת שהולך במבואות ששם עוברים ושבים בני אדם הרבה בני ברית ואינם בני ברית אינו לובש ט"ג שיש לו בבית הכנסת, כי ניכר לעיני בני אדם, אלא 'יש לו טלית דק מאד שיש בו שיעור ט"ג אך אינו גדול הרבה', ולובשו בבית תחת הגלימא שלו, ולרוב דקותו וגם אינו ארוך הרבה אינו ניכר לעיני בני אדם העוברים ושבים, וכשיבא לבית הכנסת ישאר זה עליו תחת גלימתו, ולובש טלית הגדול שיש לו. ע"ש. שמבואר היטיב שהברור היה שצריך להסתיר גם את הט"ג גם בשעות הבוקר המוקדמות, ומאן דכר שמיה על ט"ק בשאר שעות היום. ואלה הדברים פשוטים וברורים בעיני שהגלות גרמה זאת, ולהאריך בזה אך למותר.

והסכת ושמע עדות נאמנה שזוהי גם הסיבה הראשונה למנהג עדות הספרדים שכ"כ בהדיא בנפש חיה צבאן (מע' ט אות ו) וז"ל, ולמעשה בחו"ל שהיו נמצאים וגרים בין הערבים, היו מחביאים הציציות שלא יראו חוצה, ורק אחד מעיר ושנים ממשפחה שציציותן נראים בחוץ תחת בגדיהם. והרבה שלא נהגו ללבוש אותם לגמרי

עד היום. וההרגל נעשה טבע גם כאן בארץ שאין ערבים לא נהגו בהם, וסומכים על טלית גדול שלובשים בשחרית, וירא שמים ישתדל לתקן את עצמו ולקיים מצות טלית קטן, והשי"ת יצילנו משגיאות אמן. עכ"ל. וכ"כ בהדיא גם בשלחן גבוה (סי' ח ס"ק יז) שהמנהג ללבוש ט"ק תחת הבגדים מפני אומות העולם שמלעיגים עלינו. ע"ש. (ולתלות כל מנהג הספרדים על דברי האר"י ז"ל, כבר ראית שמלבד שזה דוחק גדול ובטעם הנוהגים כן, גם בכללי הפסיקה והלכה למעשה אינו מכריע נגד מצוה מה"ת. ע"ש.)

והנה בזוהר הקדוש (סוף פרשת מקץ דף ר"ד ע"ב) מובא שם באורך מעשה בר' חייא ור' יוסי דהוו אזלי בארחא וכו', ומסופר שם שבדרך פגשו איש אחד שלא החזיר להם שלום מפני שלא ראה בהם מצוה דאתחזי לבר, וחשד בהם שמא אנשי דלא מעלי אינון ויזיקו לו, עי"ש כל המעשה באורך. וראה בספר אור החמה (שם, והוא בדף ר"ג סוף ע"ד מהספר) פי' על הזוה"ק בשם הרח"ו שכתב, חשיד להו האי גברא בגין דלא חמא בהו מצוה דאתחזייא לבר, נראה כי דרך הוא להיות לבר על כל הבגדים. אמנם מן ר' חייא ור' יוסי אפשר להוכיח דאין בזה קפידא כיון שהם לא נהגו כך. ואפשר לומר כי מפני שהיו הולכים בדרכים בין הגוים הצניעוהו תחת המלבושים. עכ"ל. הרי לפניך שזה סיבה פשוטה לתרץ מעשיהם של דורות שעברו אפי' בתנאים קדושים ואפילו בט"ג. וראה בשו"ת וישב הים הנ"ל, מה שהאריך במעשה זה להוכיח גם על ט"ק.

ובאמת כן הוא הגורם לשכחת עיטופים נוספים הנזכרים בהלכה, וכמ"ש רש"י בספר האורה (ח"ב סי' קמב) שכתב וז"ל, עטיפת הראש לאבלים כל שבעה יומם ולילה, אבל הרבה יש שאינם נוהגים מפני שהאומות משחקין עליהם. ע"כ. וכ"ה בתוס' (מו"ק כא ע"א ד"ה אלה), ומה שאין נוהגין עתה לעשות עטיפת הראש וכו' אנו בין הנכרים ויש בינינו עבדים ושפחות וכו' ועוד יש ליתן טעם בעטיפת הראש שלא היה מביא כי אם לידי שחוק ענין עטיפת ישמעאלים. ע"כ. ומבואר מעצמו שישיבה בין גויים גורמת כל זה. ואפילו חליצת נעליים לא חלצו מפני הלעג, כמבואר בסמ"ק (עשה צז). ובאמת שטעם זה פשוט הוא לכל מי שהרגיש הגלות.

ותדע עוד שמאחר ונקרא בלשון חז"ל חותם שצריך להיות ניכר לכל, שאל"כ קפיד האדון וכנ"ל. הבן גם דברי רבי מאיר בעל הנס (מנחות מג ע"ב) שהיה אומר, גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת, משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו לאחד אמר הבא לי חותם של טיט

ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב ופשעו שניהם ולא הביאו, איזה מהן עונשו מרובה, הוי אומר זה שאמר לו הבא לי חותם של טיט ולא הביא. ע"כ. ורוצה לומר שכל שהיה לו בנקל לעשות ולא עשה עונשו מרובה, והאידנא שאין עלינו ממשלת גויים ואין אנו בניהם שיבוא לנו צער על גילוי חותם המלך, הרי יש בזה קפידא וטרוניה מדוע מסתירים חותם המלך.

והגם ולימוד זכות עלינו שאין לנו בגד ד' כנפות ללבישה בעלמא, אלא רק למצוה שמראה שמכניסים עצמנו בכלל המצוה במתכוון וברצון. יש לנו לעשות המצוה בשלמות להיות מתפארים בחותמו של מלך ולא מכסים בכיסוי בתוך כיסוי, ושפיר יש לשאול על דור אחרון מדוע לא הוציאו לחוץ, שהרי הוא דבר קל לעשות ואינו עולה ממון ולא מוסיף במלבושיו ולא משנה כלום, אלא רק מוציאו לחוץ ואם מתבטל בלא סיבה וטעם יש בזה יותר קפידא, והנראה שפשוט נמשכו אחר הרגל הגלות ותחלואיה, ונהפך מנהג גלות ללכתחילה בלא צורך.

והנה עתה עת רצון, שכבר אין עלינו עול גויים ומלכויות, שתחת מלכות ה' אנחנו בארץ הקדושה, ואין מי יאמר לנו מה תעשה ומה תפעל, ויכולים להלך בבגד מלכות חותם המלך בריש גלי להראות יופיה לפני כל העמים, כי אנו עמו וצאן מרעיתו. ולמה נכסה ונחביא דבר ה' ומצותו תחת בגדי סרק. ועינינו הרואות שיראי ה' מדקדקים הדק היטיב במלבושים שהחזיקו בהם 'כסמל' ליראת שמים כמו מגבעת וחליפה, ומדקדקים בלבושם בחומרה יתירה עד כמעט במסירות נפש, ואין יוצאים לרחובה של עיר בלעדיהם ובטח שלא יעמדו לפני גדולים, ומדוע לא נעשה כן בחותם מלך מלכו של עולם במקום חתיכות בד אשר בדינו מליבנו.

מצות 'וראיתם אותו' עיקרו בתכלת

ג. ועתה אבוא העירה עוד סיבה טעם כעיקר וטעם לשבח להוציא הט"ק על בגדיו, דהאידנא שיש בידינו תכלת לקשור בציצית, איכא בזה חיוב טפי להוציא הציציות לחוץ לראותם, שכן פשט לשון הפסוק 'ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם', הוא ברור ופשוט שציווי 'וראיתם אותו' הולך בעיקר בתר הפתיל תכלת, שהוא גורם הזכירה.

וכדאיתא בספרי (שלח סי' קטו) ר' מאיר אומר וראיתם אותם לא נאמר כאן אלא וראיתם אותו, מגיד הכתוב שכל המקיים מצות ציצית מעלים עליו כאלו הקביל פני שכינה, שהתכלת דומה לים ויום דומה לרקיע והרקיע דומה לכסא

הכבוד בענין שנא' וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא. ע"כ. הרי לפניך מבואר באר היטיב שראיתם אותו נאמר על פתיל התכלת שהוא כנגד כסא הכבוד. ובדומה לזה בירושלמי (ברכות פ"א ה"ב) שעיקר הראיה בפתיל תכלת נאמר. וכ"ה במדרש רבה (שלח סי' יז) וראיתם אותו אותו ולא אותה שאם עשית כן כאלו כסא כבוד אתה רואה שהוא דומה לתכלת וראיתם וזכרתם המראה מביא לידי זכרון זכרון מביא לידי מעשה שנא' (במדבר טו) למען תזכרו ועשיתם. ע"כ. וככל האמור הוא הפשוט והמוכר בגמרא (מנחות מג ע"ב).

ותא חזי לשון הזוהר הקדוש (פרשת שלח קעד ע"ב), ציצית פקודא דא איהו לאדכרא כל פקודי אורייתא בגינה כמא דאת אמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם, דא איהו סימנא דמלכא לאדכרא ולמעבד וכו' ותנינן אסור לאסתכלא בשכינתא בגין כך אית תכלא בגין דתכלת איהו כרסייא לבית דוד ותקונא דיליה, ודא איהו דחלא מן קדם ה' לדחלא מההוא אתר, ועל דא וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' וכו' כתיב ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, ונתנו על הכנף לא כתיב, אלא ונתנו על ציצית דדא איהו דחפי על שאר חוטין, וראיתם אותו וזכרתם. ע"ש. ומבואר היטיב שהראיה היא בפתיל תכלת שהיא כנגד מרכבת השכינה ובה הזכירה.

ומפורש הוא ברמב"ן (שם) וז"ל, וטעם הזכרון הזה שיהיה בציצית לכל המצות, כתב רש"י מפני המנין של ציצית וכו' ולא הבינותי זה וכו אבל הזכרון הוא בחוט התכלת, שרומז למדה הכוללת הכל שהיא בכל והיא תכלית הכל, ולכן אמר וזכרתם את כל - שהיא מצות השם. וזהו שאמרו (שם מג ב) מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד וכו', והדמיון בשם גם הגוון תכלית המראות, כי ברחוקם יראו כולם כגוון ההוא, ולפיכך נקרא תכלת. ע"כ. ומפורש שראיתם אותו הולך על הפתיל תכלת שהוא סיבת זכרון המצוות והמצווה עליהם.

וכן מבואר בדעת זקנים על אתר שכתבו וז"ל, וראיתם אותו שאם עשית כן נעשה כמי שאתה רואה כסא הכבוד שדומה לתכלת, כדא"ר מאיר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין לפי שהתכלת דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנא' ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. וספיר קרישטאל בלע"ז דומה לרקיע, וכתיב וראיתם והדר וזכרתם והדר ועשיתם מלמד שהראיה מביאה לידי זכירה וזכירה מביאה לידי עשיה. ע"כ.

ומבואר שהכול סובב סביב התכלת והוא ברור.

וכן המשמעות ברורה ופשוטה ברבנו מיוחס (שם) שכתב וז"ל, וראיתם אותו. פשוטו על הציצית, ומדרשו על השכינה כביכול כאילו אותו אתם רואים, לפי שהתכלת דומה לים והים דומה לרקיע והרקיע דומה לכסא הכבוד, כמו שנ' כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים, וכאילו מסתכלין בשכינה. ע"כ.

ולענ"ד כן מוכח מהמדרש בתנא דבי אליהו (רבה פרק כ"ו) וז"ל, למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית. אלא אמר הקדוש ברוך הוא למשה, מפני מה חילל זה השבת, אמר לפניו: רבונו של עולם, איני יודע. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אני אומר לך, כי בכל יום יש לו לישראל תפילין בראשו תפילין בזרועו, 'ורואה אותן' וחוזר ממעשיו, ועכשיו ביום השבת שאין עליו תפילין בראשו ובזרועו לכן חילל זה את השבת. באותה שעה אמר לו הקב"ה למשה, משה צא וברור להם מצוה אחת שינהגו בו בשבתות ובימים טובים, שנאמר 'ועשו להם ציצית'. ע"כ. שהכול הולך בתר הראיה שלהם שיזכרו מצוות ה' ומה הועיל בלהסתירם תחת בגדיו.

וכן יש ללמוד ממדרש משנת רבי אליעזר (פר' יד עמ' 273) וז"ל, בזכות הציצית ניצלו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש, שנ' באדין גובריא אילך כפיתו בסרבליהון, אלו הלשברים. פטישיהון, זה שהוא מן הכתפים ועד השוקים. כרבלתהון, אלו החלוקין. לבושיהון, אלו טליתות המצויצות שלהן. לפי שעשה להן הקדוש ברוך הוא שמונה מופתים, מה שלא נעשה לבריה בעולם מימי אברהם אבינו. שמונה מופתים נעשו להן באותו היום. ע"ש. וראה שמפרש פרטי לבושם וציצית מעל כולם בדווקא ועל מצוה זו ניצלו בפלא פלאות.

וכן ההבנה באר"י ז"ל במש"כ שיסתכל ויכוון כאילו יש שם תכלת שעל ראית פתיל התכלת העמיס הכוונות, והם היו צריכים לדמיין כאילו יש שם תכלת, ואנחנו תהילות לא-ל זכינו שיש לנו באמת תכלת, ואיך לא נתפאר במצות ה' כבגדי כהן לפאר.

וכ"כ בבית יוסף בהדיא (סי' יב ד"ה וע"ל שהרמב"ם) וז"ל, דלבן אינו מעכב את התכלת, וכל שכן הוא 'שהרי עיקר המצוה בתכלת', ואם היכא שאין לו תכלת עושה לבן לבדו כל שכן שכשאין לו לבן שעושה תכלת לבדו. ע"ש.

וראה בספר שמחים לשמרו (מה' יא עמ' קטז בהערה) שהאריך בענין זה, וציין לכמה מהפרשים על הפסוק וראיתם אותו (במדבר טו לט), שמוכח מינייהו שעיקר הציווי על פתיל התכלת שבציצית. וציין לכלי יקר שכתב, איך יזכור כל מצות ה', על ידי שיסתכל בחוט של תכלת. ע"ש. וכ"ה בדעת זקנים, וראיתם אותו שאם עשית כן נעשה כמו שאתה רואה כסא הכבוד שדומה לתכלת. ע"כ.

וראה בפירוש ליקוטי המדרשים בשם מדרש במדבר רבה (יז, ה) שאם עשית כן כאילו כסא כבוד אתה רואה שהוא דומה לתכלת. ע"כ. וכ"ה בספר נועם מגדים (שלח ד, ה) הים ראה וינוס כל זה בא להם ע"י הים, ראה היא תכלת דציצית, כאמרם ז"ל תכלת דומה לים וכו' ועל ידי זה וינס מעבירה וכו' ועל ידי הסתכלות בציצית כאמור וראיתם אותו וכו' וינס שנס מהעבירה והרהור. ע"כ.

וכ"ה בספר איילת השחר (במדבר פט"ו פל"ט) וז"ל, ראיתם אתו מדכתיב אותו בלשון יחיד משמע שמדבר על התכלת, ואולי כיון שהחוטין הם אחידה אחת משו"ה זה כתוב בלשון יחיד, ובלבוש (ס"יא סק"ד) כתב מיהו אע"ג שאין מעכבין זא"ז, שניהם אינן אלא מ"ע אחת, לכן אמרו חז"ל והי' לכם לציצית מלמד ששניהם מצוה אחת, ונ"ל דה"פ מדכתיב והיה לכם לשון יחיד ולא כתיב והיו לשון רבים ש"מ דמצוה אחת הן. ע"כ.

ומבואר מכל הני רבוותא באר היטיב, שלשון התורה וראיתם וזכרתם הוא בעיקר בפתיל התכלת, וברור ופשוט שהקושר תכלת בבגדו מלבד מה שמרוויח בקיום המצוה מהתורה, עוד יש בו צורך גבוה להוציא הפתילות לחוץ, יותר מאשר בדורות שקדמו שלא היה להם התכלת. ובראיית התכלת זוכה להיות כמקבל פני שכינה וכעומד אצל כסא הכבוד, ועוד מעלות שם.

ובפרט ביושבי ארץ הקודש, כמבואר בשלחן ערוך (ס"ס כד) ומקורו בספרי (פר' שלח) וז"ל, גדול עונש המבטל מצות ציצית, שעליו נאמר הפסוק, לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה (איוב לח, יג), ומשמעו הדרשה בפסוק שהמבטל לאחוז כנפות תכלת בבגד הציצית גם מתבטל מאחזית כנפות הארץ, ולהיפך מרובה מידה טובה, שהמדקדק בה נוחל הארץ וזוכה ורואה פנישכינה.

כנף א פרק ט – כוחו של מנהג

אחרי הודיע אלוקים אותנו כל זאת, יש לעסוק עתה בשאר הטענות של משמרי המנהג בכל תוקף להכניס כל הציציות בתוך הבגד, שהגם ומודים שכן הנכון בדעת הראשונים ושו"ע, וגם מודעים הם שבדעת המקובלים יש מחלוקת האם יש להסתיר גם הציציות או רק את הבגד. אך טענתם סובבת סביב תוקף המנהג, שאין לשנות מהמנהג שנהגו בו כדעת רבנו האר"י ז"ל וכאשר הבינו בדעתו. באומרם שכח המנהג גדול ורב, וגם אם נראה בעיניך שיש בו פקפוק וקלקול יש לכוף ראשנו כאגמון לפניו, ובפרט מנהג עפ"י המקובלים ועל אחת כמה וכמה שכך נהגו גדולי החכמים, שהמשנה במנהג נמצא מוציא לעז ומזלזל בכבוד התורה.

ומאחר וגם אם טענות אלה יש בהם רגש נכון ואמיתי לחוש לכבוד התורה, אך מאחר וכללי הפסיקה ופסקי ההלכות בנושאים אלה היפך גמור מהרגש, אפרט הדברים למען יובנו ויישרו הדרך בפני החפץ לעשות רצון ה' ולקיים דעת חכמי התורה באמת.

מנהג שיסודו במחלוקת

א. ראשית בבירור כוחו של המנהג בנידון שלנו, מאחר והמנהג שנהגו להכניס הציצית תחת הבגדים אינו מוכיח כלל עם מי האמת, כי סוף סוף ראינו מפורש שגם בחכמים הראשונים שרק בימיהם השתנו סגנונות הבגדים, והם אלו שחידשו את הבגד המכונה היום 'טלית קטן', כבר בימיהם היו כמה מנהגים שונים. ועל אותם שנהגו לכסות את הט"ק באו כמה מהחכמים למחות בהם שבמעשיהם זה אינם מקיימים מצוה כלל או ספק מקיימים, והגם וחכמים אחרים נחלקו להכשיר את המצוה גם במכוסה, אין הכרעה בין השיטות אך כולם מסכימים שלהוציא לחוץ הוא המהודר והנכון. וא"כ מה שייך להכריע עפ"י מנהג, כשיסודו במחלוקת שלא ניתן להכריע בה ומסקנתו שללא ספק ט"ק על בגדיו מצוה גמורה היא.

וכל שכן וקל וחומר שבזמן חז"ל ברור שטלית הייתה על הבגדים, שלא היה להם כלל ט"ק, והמשנה ממעשה חז"ל עליו חובת ההוכחה. ולא די בזה דכבר חזינן שהמכשירים לומר שמקיים המצוה במכוסה אין להם ראיה בחז"ל או בפסוקי התורה לבסס שיטתם, אלא כל בתר איפכא דבריהם באו בסברה מדעת עצמם נגד הפשוט בפסוקים דכתיב בהו 'וראיתם אותו' 'אשר תתכסה בה'. וגם הם אומרים בפה מלא שיותר מהודר להוציא הציציות לחוץ, כמ"ש בהדיא הנמוק"י ורבנו יונה הנ"ל. ואם כן המנהג הוא לכל היותר לתת סיוע במחלוקת הראשונים, אך אין

בכוחו להכריע בעמק המחלוקת, ובטח שלא לבטל דברי כל 'הראשונים' שמן המובחר להוציא לחוץ. ומה שייך לאחוז מנהג כזה שנכנס בספקי ספקות בדאורייתא.

וכבר ביארתי בארוכה שאם תתעקש לכסות הט"ק הרי מעיקר הדין הנראה שאין כלל מצוה במכוסה, שהרי יש בו כחמש ושש ספקות לפטור בגד שכזה מציצית מהתורה, ומה החכמה והתבונה להתעקש לכסות שבזה אינו מועיל לקיים המצוה אלא על צד ספק ספק ספיקא, וגם זה בספק.

שו"ע פסק לשנות המנהג

ב. וראה בעיניך והבן שמרן השולחן ערוך שקיבלנו הוראותיו הוא בעצמו אומר שמנהג שנהגו לכסות הוא לא הנכון לעשות, אלא שלא כתב בלשון חדה שבמכסה לא יוצא ידי חובה, אעפ"י שכך אכן משמע מדבריו עכ"פ מספק, וכמו שהארכנו במקומו שיש אומרים בדעתו שלהוציא לחוץ הוא לעיכובא וי"א חסידות, ושלדידן מסתבר יותר בדבריו שכתב (סי' ח סי"א) 'עיקר מצות טלית קטן ללובשו על בגדיו', שלדעתו זה חלק מתנאי המצוה ממש ולא חסידות. ע"ש.

ואם כן איך שייך לומר שזה המנהג ואין לשנות, הרי השלחן ערוך 'יוכיח' שאין לשמוע למנהג זה, שהרי פסק להוציא הט"ק ללובשה על בגדיו, אעפ"י שברור שזה 'נגד המנהג הרווח במקומו' שט"ק הייתה תחת הבגדים. והראיה לזה מהמבואר בשער הכוונות הנ"ל שרובם היו הולכים עם ט"ק תחת בגדיהם ורק 'המתייהרים' שהיו כמה מן 'המקובלים' הם אלה שלבשו ט"ק על גופם, וכידוע רבנו האר"י ז"ל ומהרח"ו הלכו ברחובות צפת יחד עם מהר"י קארו זכר צדיקים לברכה. וא"כ ברור ששו"ע שהכריע וכתב להוציא הט"ק לחוץ על בגדיו הוא ממש נגד המנהג הרווח במקומו, ומוכח בלא ספק שהמנהג בזה אינו כלום וצריך לצאת ידי חובת המצוה שציווה הבורא יתברך, ולא לצאת ידי חובת מנהגים.

מנהג 'לעג הגויים' בטל בא"י

ג. ואנא דאמרי, שעל כל זה עוד פשוט וברור שבזמן הזה שאנחנו יושבים בארץ ישראל בלא עול גויים עלינו ברחובותינו, כבר זו סיבה מספיקה להוציא את הט"ק על הבגדים, שגם אם נהגו כן בחו"ל בגלל פחד הגויים וחששו למלעיגים כאשר הבאנו ראיות לכך, כל זה לא שייך בזמן הזה. ולטעון שכל הספרדים נהגו על סמך דברי האר"י ז"ל היא טענה חלושה מאוד מכמה סיבות. חדא, צריך לומר שכולם הבינו בדעת האר"י ז"ל הבנה אחת ולא התקשו כלל בדבר שכל המקובלים

התקשו, האם גם הציציות חייבות בכיסוי נגד פשט דבריו שצריך לראות בהם כל שעה ורגע, שמשמע שרק הבגד מכוסה ולא חוטי הציצית. זאת ועוד, זנחו כולם את הכלל המוסכם אצל רובם כיסוד וכלל פסיקה שמחלוקת בין הפשט לקבלה הלכה כהפשט. זאת ועוד, קיבלנו הוראות מרן השו"ע. ואם על דורות קדמונים היה לימוד זכות כי הייתה סיבה גדולה מחמת הגלות, זה לא נאמר על דור אחרון. ולומר שכך היה המנהג אצל כולם מזמן הראשונים (מה שאינו נכון) וסמכו על המנהג שקודם מרן השו"ע וקודם האר"י ויש להחזיק במנהג, גם זו תימה גדולה שלא חשו ולא הרגישו במחלוקת ראשונים גדולה, ודברי הרמב"ם והרי"ף דווקא בעיטוף, והכניסו את עצמם בידיים לספק במצוה מהתורה, וכעת גם נבוא לקרוא לזה 'מנהג קדוש' ולא 'מנהג בטעות', זה תמוה. וכמו שהארכנו לעיל בעוד סיבות רבות לפקפק שיסוד המנהג במקובלים, ושבאמת המסתבר שהשתמשו בדברי המקובלים רק לתרץ המנהג בקושי, אך בודאי שלא תיקנו המנהג עפי"ז כי המנהג קדם לרבנו האר"י כמה מאות שנים. וכנ"ל.

בשינוי המלבושים השתנו המנהגים

ד. עוד זאת אומר, שחכמי הספרדים כשעלו לארץ היו לבושים בלבושם המסורתי כמו שהיו לבושים בחו"ל, ושם הבגדים היו ארוכים כבגד 'קפטן' 'ומעיל' כל מקום בשמות הבגדים שהיו נהוגים בו, אך כולם היו שווים לטובה שהיו בגדיהם ארוכים עד קרוב לכפות רגליהם, בגד אחד ארוך כשמלה והוא סגור מכל צדדיו. לקיים דברי חז"ל (פסיקתא זוטרתא שמות ו, ו) כנגד ד' זכיות שבידם, שלא שינו את לשונם, ולא חילפו את שמלותם וכו'.

מה שאין כן הדור הצעיר כאן בארץ, זנחו הלבוש המסורתי הצנוע ומעלי, והלכו להידמות ללבוש 'האירופאי' של חליפות קצרות וחולצה בתוך המכנסיים, ולבישת 'מכנסיים' שהיה בעבר 'כיסוי ערוה' ונהיה 'בגד עליון', ובמקום להיות מעלין בקודש שנלמד דעת וצניעות את אחינו האשכנזים שיראו צניעות הבגדים מה היא, התעקמו הנהגות הישרים ללכת בדרכים עקומות של אירופה שיסודם בפריצות הגויים. וכמה מן החכמים מהספרדים והאשכנזים כבר זעקו על כך, ומקהלות החסידים לשבחם יאמר ששמרו מכל משמר, שלא לטעות אחר המקצרים.

ואם כן שכבר שינו מלבושם של החכמים ונראים כאנשי המערב, מדוע לא שינוי גם בלבישת הט"ק להוציאה לחוץ, ועכ"פ את חוטי הציצית מדוע

בחרו להכניסם לתוך המכנסיים בדווקא. שאם הטענה היא לשמור על מנהג אבות הרי זה תמוה מאוד, שהכניסו עצמם במחלוקת גדולה ובספק גדול אם מקיימים המצוה מהתורה, כדי לשמור 'בקנאות' על מנהג אבות שהיו מכסים הציצית בחו"ל, אך את הבגדים עצמם הצנועים של אבותינו ורבותינו עזבנו בלא היסוס, והלכנו ללבוש מלבוש שיסודו בגויי אירופה בגדים שיש בהם קלקול גדול של צניעות, ובזה שכחנו הקנאות ולא נזדעקנו על מנהג אבות. זו טענה מוזרה מאוד, והיה צריך להיות בדיוק להיפך, שאת הבגדים הצנועים נשמור כמסורת אבות, ואת הט"ק נוציא לחוץ לקיים המצוה לכולי עלמא, כי באמת מנהג כל הדורות היה לחבב מצוות ואין לך מנהג גדול מזה. ובכל אופן, מאחר וכבר השתנה מנהג הבגדים, אינו מסתבר להישען על מנהג קדום כשהבגדים היו נראים אחרת.

מותר ומצוה להחמיר על המנהג

ה. ועוד אומר ולא אבוש, שאם היה איזה סרך איסור או חשש אם יוציאו את הציצית היה לנו לשתוק, אך מאחר ואינו כן ויכול להיות רק שבח ועילוי בקיום המצוה, מה שייך לומר שאין להחמיר להדר ולעשות לכתחילה, שאם רוצה לצאת ידי חובת כל הפוסקים מי יימנע בעדו. וכי בני אשכנז שנהגו להקל בהמתנת שעה בין בשר וחלב יהיה אסור להחמיר להמתין שש שעות, דברים מעין אלו נשמעים זרים מאוד למחפש לקיים מצוות ה'.

וזה דבר ברור שהיו מהדרים הפוסקים לעשות את המעשה המרווח ביותר לקיים דברי הפוסקים לצאת מכל ספק היכא שאפשר. ואיך במצוה מהתורה השקולה ככל המצוות לא נתפוס הפשוט והברור בקיום המצוה, ונישען בדוחק על איזה דעות בראשונים שאינם מכריעים ולא הביאו ראיה עמהם, כשמנהג עמודי ההוראה כהרמב"ם והרי"ף ועוד ראשונים מפורסמים שאומרים שהוא לעיכובא, ובפרט פשט הפסוקים 'וראיתם אותו'.

מנהג להקל - אין שומעים לו

ו. וכבר כתב הריטב"א (פסחים נא ע"א) בשם גדולי הראשונים לדחות טענה כעין זו וז"ל, והדבר פשוט שאין משנתינו וכל גמרא ועובדי אלא במנהג שהוא להחמיר, אבל במנהג להקל לעולם אין חוששין לו ואפי' היה על פי גדולים שבעולם כל שנראה שיש בו צד איסור לחכם בעל הוראה אשר יהיה בימים ההם, שאין לנו אלא שופט שהוא בימינו, ומיהו במקום שאין האיסור ברור והמנהג קבוע כבר עד שאי אפשר לו לבטלו וכו' כיון שאינן בני תורה ואין כח בידו לבטלם יש לו לעשות לעצמו

בענין שלא יהא בדבר מחלוקת עד שיוכל להחזירם מעט מעט, ואם הטעות מוכרע אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה'. עכ"ל.

ראה לרמב"ם בתשובה (פריימן סי' מו) לבטל המנהג שעומדים בעשרת הדברות ודחה המנהג וז"ל, והטוען על זה שהרי מנהג אנשי בבל לעמוד בעשרת הדברות, אין טענתו כלום, לפי שאם נראה אנשים בריאים ואנשים חולים לא נחלה אנחנו את הבריאים להשוותם לחולים, אלא נשתדל להברות את החולים ולהשוותם לבריאים. ע"ש. וכעין זה בריב"ש (סי' קמו) וז"ל, ואשר אמרת שזה זר בעיני הקהל, מפני שנהגו בזה מכמה שנים, דרוב הספרים כתובין כן, אני מה אעשה להם אם סופריהם לא היו מומחין, הלמענם תעזב ההלכה וישתנה הדין הלא שנינו, שכשהלכו זקני בית שמאי ובית הלל לבקר את ר"י בן החורונית, ומצאוהו שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית, וא' א"כ היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימיך. עכ"ל.

מנהג שיסודו במקובלים

ז. ועי' לראשל"צ בספר עין יצחק (ח"ג עמ' רצג) שכתב וז"ל, אם נהגו איזה מנהג, ואחר כך שינו מנהגם על פי הוראת הרבנים שהורו לעשות 'כדברי המקובלים' והחזיקו במנהג כמה שנים, רשאי המרא דאתרא להחזיר עטרה ליושנה כמנהג הקדום ובלבד שלא יהיה זה נגד דעת מרן הש"ע, וכן עשו מעשה כמה מגדולי הדורות. ע"כ. ובמקורות לדבריו כתב וז"ל, כ"כ בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' תמה). ושכן עשה מעשה מרן אאמו"ר זיע"א שינה כמה מנהגים כנודע, והחזיר עטרה ליושנה לנהוג כדעת השו"ע וכו' וכבר כתבנו בכמה דוכתי בשם הפוסקים, שכל מנהג שיש בו שמץ של איסור צריך גדול הדור או חכם שדבריו נשמעים לבטל אותו מנהג בדרכי נועם, כי היכי דליקבלו מיניה. ע"כ.

והוא פלא, איך כאן שהוא נגד שו"ע בהדיא לא רק שלא חזרו להנהיג הדרך הנכונה, שבפשט ברור ופשוט שהנכון שיהיה על בגדיו, והמנהג כמות שהוא יש בו קלקול וספק גדול אם ובכלל מקיים מצוה. עוד מחו על הרוצה לשנות המנהג מחמת דברי המקובלים, היפך מהמבואר בשורשי הדין.

ואיך שלא יהיה למדנו מהראשל"צ, שלא רק שאין איסור אלא אף מצוה, ומי שיכול לבוא ולתקן את המנהג לחזור ולהוציא הט"ק החוצה, לקיים המצוה ולקיים דברי השו"ע, טוב עושה וזכות הרבים תלויה בו. ומה שנהגו עפ"י דברי המקובלים כמה דורות, אין בזה כדי לקבע את ההלכה נגד שו"ע.

כנף א פרק י – כבוד החכמים

עתה באתי על כמה מהטענות הנשמעות מדברי חכמים להחזיק המנהג, שכל המשנה ידו על התחתונה ואיסור עביד, שמזלזל בכבוד החכמים הקדמונים שכיסו הט"ק בבגדיהם, שהמשנה ממעשיהם זלזול הוא ומוציא עליהם לעז שטועים היו וכאלה מטענות הדומות לזה.

ואגלה אוזנך סוד המפורסם, שאם תבדוק אחרי הטוענים כן, תמצא שכבר רובם דחו בעצמם טענות שכאלה מפיהם ומפי כתבם בסוגיה זו ובסוגיות הדומות לזה. ומאחר ולאו כל מוחא סביל דא להשוות דבריהם ממקום למקום, אביא בפניך כמה מהטענות וכללי הפסיקה באותם טענות, ותראה בעיניך שאין בטענות אלה ממש אלא רק מעוררים יראה ופחד בלב מי שיש בו יראת חכמים, ששומע טענת מוציא לעז ושח"ו מזלזל בכבוד החכמים ליבו נרתע לאחור שהוא ירא את ה' ונזהר בכבוד החכמים יותר מגחלת האש. אך כעת בעת יראה בעיניו ולבבו יבין שאין בטענות אלה ממש, ליבו יהיה אמין בגיבורים לרדוף אחר ה' ולעבדו בלבב שלם.

טענת מוציא לעז

א. ראשית אם יבוא מאן דהוא ויאמר, שמא יש כאן איסור מוציא לעז על הראשונים, שהרי עין רואה שגדולי החכמים הספרדים אינם מוציאים הט"ק לחוץ, וכך הוא כבר דורות על גבי דורות, נמצאת מוציא לעז על ראשונים, וכן לא יעשה.

והנה לבאר כמה אין בטענה זו ממש, אביא לפניך מלשונות הפוסקים המבארים הכללים בזה. וזה יצא ראשונה עין בשו"ת תרומת הדשן (סי' רלב) שכתב וז"ל, יראה דדברים הללו צריכים לימוד רב אימתי שייך לומר נמצאת אתה מוציא לעז ואימת לא אמרי הכי. דהא ע"כ כללא הוא דילפינן מינה מההיא דפ"ק דגיטין, דהא דייק מיניה התם במרדכי דאין לזיין האותיות של שעטנ"ז ג"ץ בגיטין מטעם דא"כ אתה מוציא לעז. והיה נראה לחלק דכל היכא דמילתא דפשיטא הוא להתיר ובא אחד להחמיר ולעשות זהירות יתירתא כה"ג אמרינן לא תעביד דא"כ אתה מוציא לעז, אבל היכא דאיכא ספיקא וצדדין שמן הדין ראוי להחמיר מוטב יותר לעשות כדת וכתורה לגמרי, וניחוש לגיטין שלפנינו שלא יהא בהן ספק משניחוש ללעז גיטין הראשונים. ע"כ. ומוכח מיניה שלא אומרים מוציא לעז אלא דווקא בהנהגות וחסידות אך שיש אפילו ספק שהוא מן הדין לא חוששים להוצאת לעז, וע"ש שהאריך בדוגמאות

מהתלמוד וראשונים שתיקנו וסידרו דינים מחודשים בגיטין אעפ"י ששם הוא ממש גדר מוציא לעז, שאם הגיטין ח"ו פסולים נמצאו דורות של ממזרים.

ובטעם הדבר, נראה פשוט שאין חולקין לתלמיד כבוד במקום הרב, ואם ה' ציוה כן ואפילו על צד ספק זה גובר על חשש לעז על צדיקי הדורות הקדמונים. וע"ע בספר גט פשוט (סי' קכה ס"ק לא) שכתב עפ"י דברי התרה"ד הנ"ל וז"ל, באופן הכלל העולה שאנו שוקלים הלעז, אם שניהם שוים, עלינו לחוש לכבודנו, שלא יוציאו לעז עלינו, ולא נחוש ללעז הראשונים. אבל דבר שאם לא נעשה התיקון, יהיה לעז קטן עלינו, ואם נעשה התיקון יהיה לעז גדול על הראשונים, עלינו לחוש לכבודם של הראשונים, יותר מחשש לעז עלינו. עכת"ד. וגם אם נלמד לשאר מצוות תורה מגיטין, נמצא לנד"ד שהוא לעז שווה אם יאמרו שאנו לא יוצאים ידי חובה מהתורה או הקדמונים, ובזה החשש חייך קודמים.

ועי' עוד למרן מלכא ביביע אומר (ח"ח אבה"ע סי' כד) שהביא דברי הגט פשוט להלכה ולמעשה, והביא לו עוד חברים מהם, הכנה"ג (סי' קמב הגה"ט אות נב), וגט מקושר בולה (סי' כה אות סב). ועי' פרי חדש (סי' תצו ס"ק יב) שכתב לדקדק בדין קהל אחד שזה כמה שנים שנהגו קולא בדבר אחד, ורוצים להסכים לבטל אותו המנהג ולהחמיר בדבר, אם יש לחוש להוצאת לעז על הראשונים או לא. ופלפל בחכמה והעלה במסקנת דבריו וז"ל, ועולה לפי זה שהקהל יכול לבטל המנהג של קולא ולהחמיר בדבר כל שיש בדבר פקפוק מעיקר הדין או דהויא פלוגתא דרבוותא וכיוצא כנ"ל. ע"כ.

ועי' למהרש"ל בים של שלמה (יבמות פי"ב סימן ז) שכתב ביתר שאת וז"ל, ומאחר שיש לי ראיה ברורה נגדם מה לי במנהג שנהגו כן מאחר שאין לו שורש ויסוד וכו' ומה שיצא הדבר מפי הרבה גאונים אין לומר להחמיר כמותם דנראה בעיניי דאין זה תיקון אלא קלקול וכו' וכבר כתב הרא"ש בפרק אחד דיני ממונות שאם לא ישרו בעיניו דברי הקדמונים ומביא ראיה לדבריו שיכול לחלוק עליהם אפילו על הגאונים. ע"כ. ואני ברגליו אעבורה שכל דבריו אמת וצדק, וכל שכן בדידן שהמנהג הוא קולא ואנו באים להחמיר, ואין לחוש בזה להוצאת לעז על החליצות הראשונות דמעיקר הדין הוא, ואטו אם הם טעו נטעה גם אנו אחריהם. וכ"כ בשו"ת תרומת הדשן (סימן רלב) דלא אמרנו דנמצא אתה מוציא לעז על הראשונים אלא בכגון ההיא דגיטין דפשיטא מילתא להתיר מצד הדין

וכשבא אחד להחמיר נגד מה שנהגו מקדמת דנא בכה"ג יש לחוש להוצאת לעז על הראשונים, משא"כ היכא דאיכא ספיקא דדינא ויש צדדים להחמיר, מוטב שנעשה כדת וכתורה יעשה ונחוש לגיטין שלפנינו שלא יהא בהם שום ספק ממה שנחוש ללעז גיטין ראשונים. ע"כ. וע"ע בפרי חדש (סי' תצו סקי"ב) והביאם מו"ר בשו"ת יביע אומר (ח"ה מילואים אבהע"ז סי' ה).

לא לישא פני איש

ב. ולא רק זו שיכול לחלוק אלא אף זו שאינו רשאי לקבל דברי רבו כשיש ראיה לסתור, ראה למהר"ח מוולוז'ין בספר רוח חיים (אבות פ"א מ"ד) שכתב, ואסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו קושיות עליהם ולפעמים יהיה האמת עם התלמיד, וכמו שעין קטן מדליק את הגדול. וזהו ששנינו, יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם, מלשון ויאבק איש עמו, שהוא ענין התאבקות מלחמה, כי מלחמת מצוה היא, וכן אנו נגד רבותינו הקדושים אשר בארץ, ונשמתם בשמי מרומים, המחברים המפורסמים וספריהם אתנו, הנה על ידי הספרים אשר בביתינו ביתינו הוא בית ועד לחכמים, והוזהרנו וגם ניתן לנו הרשות להאבק וללחום בדברים, ולא לישא פני איש, רק לאהוב האמת. עכ"ל. וזה אמר תלמיד מובהק לגאון מווילנא שלא השאיר אחריו כמותו בתורה וקדושה, ואעפי"כ אין משוא פנים בהלכה, והליכה עיוורת איננה דרך התורה.

חשש יוהרא

ג. והנה לחשש יוהרא עי' בשו"ת מהר"י מברונא (סי' צו) שנשאל שם על הבחורים שלובשים בטלית קטן על בגדיהם בפרהסיא ואומרים דניחא להו לקיומא מצוה בפרהסיא מי חיישינן ליוהרא או לא, והשיב דהכל לפי המנהג והזמן והאדם, ובהיות דעכשיו אין רגילים ללבוש בפרהסיא אלא רבנים והוא לבוש שניכר בין רב לבחור כ"ש דהוי מן המתמיהין ואסור וכו' ואל תתמה שהא"ז כתב תחת סרבלו והוא שקורין מנט"ל כמו שפרש"י במס' שבת משמע דלכ"ע שרי בכך, הא ליתא שהרי אפי' רבנים ות"ח אינם לובשים על הסרבלים בצניעות כל היום לכך נקט תחת הסרבל וכו' ולכן אינן רשאין ולא שבקינן להו ליטול את השם. עיין שם. והנה המובן שם שלא אחז כלל שיש גריעותא בעיקר המצוה בזה שמכוסה שלא רצו להוציא אלא לקיום בפרהסיא אך לא מדיני המצוה, מה שאין כן לדידין שהוא ספק גמור אם מקיים כלל מצוה במכוסה בבגדיו. לא שייך כלל טענת יוהרא.

ואם תאמר שגם בספק במצוה אחז כן, מאחר ואין בכוחי לנגד דברי ראשון, אביא לפניך דברי הקדמונים לו שמדבריהם תבין שאין לחוש כלל לדברי מהר"י מברונא, והחושש לדבריו ומכניס עצמו בספק במצוות הוא טועה. עיין בתשובות הגאונים (מוסאפיה סי' ג) במנהג הישיבה שכל מעשיהם ודבריהם דברי קבלה וז"ל, מנהג היה בישיבה שהתלמידים ממעטין התפילין שלהם ולא היו גבוהים יותר מאצבע ומניחין סודר עליהם, והרבנים הגדולים היו גובהין כשלש אצבעות כדי שלא ישוו תלמידיהם אליהם. וכמו כן צריך התלמיד להצניע עצמו שלא יתראה בפני רבותיו כעז פנים. אך מ"מ אם אין לו כי אם תפילין גבוהים **לא ימנע עצמו ממצוה כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים** וכלנו חייבים בכבוד המקום ובמצותיו. ע"כ. ומלבד שרואים כיצד הקפידו במצוה לקיימה כמצותה כל היום, עוד יש ללמוד מדבריהם יסוד גדול בחששות של יוהרא, שסיימו ואמרו בתלמיד שיש לו רק תפילין גבוהות שלא יתבטל מהמצוה על אף שיש בזה חוסר כבוד ואף עזות פנים בפני רבו. ואם תאמר הרי כבוד רבו שהוא חיוב מה"ת ומהחמורות שבהם שהוא בכלל ואת ה' אלקיך תירא, לא יידחה תפילין כשכבר הניח בתפילה באותו יום, קמ"ל

'לא ימנע עצמו ממצוה כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים, וכלנו חייבים בכבוד המקום ובמצותיו'. ואוקי באתרין שאנן בתר מצות ה' גרירנן לקיימה בלא ספק, ואם אפשר לקיימה על ודאי למה נתפתל ונתעקש לקיימה על ספק. ואין כאן יוהרא אלא קיום המצוה ותו לא מידי.

ועיין לחד מקמאי שנזעק על כיוצא בזה מר ניהו בשו"ת מהרי"ל (סי' צד) וז"ל, מה שנסתפקת אי מיחזי כיוהרא למיעבד מזוזות בפתחים דלא רגילי בהו שאר אינשי, מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה השם כל הימים להסיר מכשול מדרך עמי, כי המכשלה הזאת תחת ידי יושבי הארץ הזאת ועוברים אדאורייתא ואדרבנן. ומהר"ם כתב בתשובה שכל החדרים חייבים, וכתב שבביתו היו כ"ד מזוזות בכל הפתחים ובחדרי הבחורים וכו' ולא נודע מאין הורגלו שכ"כ ממעטין במזוזות במדינות הללו. וכל טעמים הללו לאו דסמכא נינהו אלא כולהו חייבים. ויוהרא נמי לית ביה, דכה"ג כתב מהר"ם בתשובתו ג"כ אמתנות זרוע ולחיים וקיבה דנהיגי ג"כ שלא לתנו כר' אלעאי וכתב דלא הוי יוהרא מאן דיהיב להו, וכו' ואשרי הזהיר בה ומקיים מצוה זו כתיקונה להיות יראת שמים על פניו בשעת צאתו ובואו למען ירבו ימיו וגו'. ע"כ. וראה ידידי שם בפנים התשובה שיש הרבה

מן הדמיון במנהג העולם הקלוקל לנד"ד, ופסק שאין יוהרא במקום שיש מצוה ושכ"פ מהר"ם. ואם כן אזלא לה טענת הנמנעים משום יוהרא, וחזר הדין כדכתבינן.

וכן יראה המעיין בדברי ג"ע החיד"א בשו"ת חיים שאל (סי' א) שאף שיש מקומות שחוששים ליוהרא כשהמנהג הרווח להימנע, אך במקום שהוא דין ולא חומרא אין יוהרא. ע"ש שהביא כן בשם המצת שימורים. ובנד"ד הוא כ"ש שלכו"ע הוי מצוה גם למהנדסים בעצם החיוב, ולא שייך יוהרא כלל. וכיו"ב דקדק החיד"א שם בלשון המאירי (כ"ק פא) במעשה בר' יהודה בן קנוסא שכתב וז"ל, ושמעינן מהאי עובדא דבר שהיתרו פשוט ורצה אחד להחמיר על עצמו אין ראוי לעשות כן בפני גדול ממנו. ע"כ. ומדוקדק דוקא בדבר שהיתרו פשוט ודון מינה שאם יש לעושה טעם בעיקר כנ"ד שאם לא מוציא הט"ק על בגדיו ספק אם יש כאן איזה צד מצוה, אין בזה יוהרא לקיים מצוה.

ועוד גבורה עימי מדברי מרן המשביר בבית יוסף (סי' רלה סוד"ה והר' יונה) וז"ל, נראה דאפילו במקום שנהגו הציבור לקרות קריאת שמע מבעוד יום יש לכל אדם לעשות בענין שיקרא קריאת שמע בעונתה דכיון דלדעת כמה גדולים לא יצא ידי חובתו בקריאת בית הכנסת לא מיחזי כיוהרא. ע"כ. וילפינן מיניה בפשיטי שכל שעושה מחמת שרוצה לצאת יד"ח לכו"ע לא הוי יוהרא, וכ"ש בנד"ד שרוצה לעשות כמרן.

ועיין עוד במש"כ החיד"א בשער יוסף (ח"ב סי' י) שכל שיש איזה טיבותא וזריזות או סרך מצוה המחמיר על עצמו תע"ב, ולא הוי כל הפטור נקרא הדיוט. ובפתח הדביר (סי' קמו אות ג) למד מדבריו שגם יוהרא אין בזה, ועיין לו שם באריכות בכל גדרי יוהרא, ובנד"ד איכא בדבריו להקל מטעמי טובא. עיי"ש. וכבר הורה זקן, מרן היחוה דעת (ח"ב ס"א) בסוגין ממש ואמר שכל שיש מי שמצריך לעשות כן להוציא הציבית לחוץ שוב אין יוהרא. ושכ"פ בספר אמרי בינה (חלק או"ח סימן יג אות ד), שהרוצה לנהוג להחמיר על עצמו כדעת איזה גדולים שמחמירים, אין לו לחוש בזה ליוהרא. ובנד"ד כל שכן דלכו"ע הוי לכל הפחות מצוה מן המובחר מדאורייתא. וכ"פ בנידון דידן בשו"ת ברכת יהודה שאין יוהרא בזה. ובכל אופן מאחר ורגילים להוציא לחוץ הרבה מקהילות החסידים אין כלל טענת יוהרא בזה, שאם יחשבו אותו לחסיד מה יש בכך.

תיקון מנהגים וחיפוש האמת

ד. ותדע שלדון בדברי חכמים ובמנהג העולם, אין בזה קלקול אדרבה זהו תיקון גדול, לברר ולברור למשמש ולפשפש, שיהיו מעשינו מתוקנים וסדורים מחושבנים היטיב ברצון הבורא עפ"י תורתו ודברי חכמיו.

ושלא תחשדני שבאתי מחסרון יראת חכמים, אביא לפניך כמה מלשונות רבותינו וחכמינו המפורסמים, שיש לחקור ולחפש האמת גם אחרי מנהג פשוט ומפורסם, ואפילו אם ידענו בודאי שהונהג עפ"י גדולי וחכמי הדור, אין בזה הכרח לצדקת המנהג ויסודו. וכך היה לעולמים שבאו החכמים וחקרו אחר מנהגים, ובהרבה מהם קבעו שתחילת המנהג או הימשכותו בלא תשומת לב לשינוי העיתים בטעות יסודו, ולא כל מה שנכנס במנהגי עם ישראל בצורה קבועה, מקבל תעודת כשרות וצריך לחקור ולדרוש האם אמת בהם.

וראש לכל ראה במסכת כלה (פ"ג) וזל"ק, דכתיב הט אוזניך ושמע דברי חכמים ואח"כ וליבך תשית לדעתי, לדעתם לא נאמר אלא לדעתי, 'שאפילו חכמים עוברים ועושין דבר שלא כראוי' אל תעשה כמותם אלא לדעתי. ע"כ. ולמדת חדא שיש מציאות כזו, ואידך שמוטל על כל אחד לחקור האמת ולעשות כרצון ה' ולא לחקות ולהתחקות במעשה הנראה 'לא כראוי', אלא לכוון לדעת הבורא כפי כוחך.

וכיוצא בזה גרסינן בגמרא (נדרים סב ע"א) רבי חמא בר חנינא איקלע להוהוא אתרא בזמן שהוקפלו רוב המקצועות, הוה קאכיל יהיב לשמעיה לא אכיל. אמר ליה אכול, כך אמר לי רבי ישמעאל ברבי יוסי משום אביו, הוקפלו רוב המקצועות מותרות משום גזל ופטורות מן המעשר. ע"כ. הרי שאפילו המשב"ק אינו רשאי להקשיב לרבו האדמו"ר לעשות על פיו בעיניים עצומות, וזה עוד בדור בעלי התלמוד, ואנן מה נענה אבתרייהו.

והאריך בכל זה מרן מלכא ביביע אומר (ח"ז או"ח סי' יט אות ד), שהביא דברי הגאון הקדוש רבי צבי הירש מזידיטשוב בספרו סור מרע ועשה טוב שכתב, ואפילו היה הרב דומה למלאך ה' צבאות, לא תאמין לשום מעשה אשר יעשה לנהוג אחריו, עד שתדקדק בעצמך בכל אשר ראית נוהג, ותהיה נושא ונותן בדבר, שמאיזה טעם עשה הרב מה שעשה, ואמנם צריך אתה לדונו לכף זכות, ולא להרהר אחריו ח"ו, אבל לא תעשה כמעשהו, כשנראה שזהו נגד ההלכה, אלא אם כן יורה לך טעם נכון ע"פ ההלכה ויסביר

לך הדבר, ויכנסו דבריו באזניך, לאחר שתחקור היטב בענין אז תאמין, וזולת זה לא תאמין, ואפילו אם יאמר לך שקיבל כן מאליהו לא תשמע לו, ואל תאמין לו, ואפילו בדבר שהוא מתקנת חכמים בלבד לא תשמע לו. ע"כ. וראה בעיניך והשבות אל לבבך, שהאמת לפני הכול ואנן חזינן כבר טענות רבות נגד המנהג הרווח מפי ספרי וסופרים, ומצוקי ארץ זועקים על המנהג, ומה לנו לקיים דברים מוקשים ודחוקים, והאמת עדיפה מהכול.

וכך תראה יסוד מוסד שאמרו רבותינו (ברכות סג ע"א) התקינו שיהא אדם שואל בשלום חברו וכו' ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך. וכתב המהרש"א שם וז"ל, יש לנו ללמוד מזקנים הראשונים, אימא דהיינו דוקא בדבר שאין בו שום גמגום לאיסור, משא"כ הכא דהוי הזכרת ש"ש לבטלה, ת"ש עת לעשות לה' וגו' וק"ל. ע"כ. ומבורר שאין ללמוד מהזקנים בדבר שיש בו גמגום לאסור, ואפי' מדובר בועז צריך הוא לנמק את דבריו.

וראה למו"ר בחזו"ע (ברכות עמ' צד) שציטט לחכם מפורסם שטעה טעות יסודית, שכתב 'שרוב הפוסקים הסכימו שאם לא השמיע ברכת המזון לאוזניו לא יצא' והעתיקו אותו כמעט מניין מגדולי האחרונים המפורסמים, ואף אחד לא התעורר להעיר שזה היפך גמרא והלכה פסוקה. ומצאנו עוד מקומות שנסמכו איש אחר איש ובפתוח ספר המקור ימוט כל הבניין אחריו, וכל שכן במנהג שכמעט ולא דנו בו בשורשו אם טוב הוא אם לא, ורק חיפשו לקיימו כי מנהג מפורסם הוא, ופעמים שתלו בו סברות קבלה כי מי יעלה לנו השמיימה לברר אם כן הוא.

יחיד הזועק נגד רוב גדולים שבדור

ה. וכבר ראינו על גאוני עולם שלא חלו ולא חשו מלרדוף אמת, ואעפ"י שדבריהם באים נגד רוב ככל גדולי אותו הדור וקודמיהם, אין לחשוש לומר את האמת. וראה למרן מלכא בחזון עובדיה (פורים עמ' קצט) שציין לתשובת הרמב"ם (הובאה בראש ספר מעשה רוקח דף א ע"א) וז"ל, בדבר מה שיש נוהגים וכו' וכבר נעשה כן במצרים 'והיו נכשלים בו גדולים' ומחינו זכרו. ע"כ. וראה עוד רק מלשון שאלת רבנו אשר (כלל ב סימן סו), שלשון השאלה היא כבר לימוד כלל גדול, ששאל להרשב"א וז"ל, יבונני מה שראיתי 'כל רבותיי' נוהגים וכו' וזה 'ספק ברכה לבטלה'. ע"ש. ומבורר שאעפ"י 'שכל רבותיו' עשו כן הוא מחפש האמת ולא משתיק מכח מנהג חכמים, ולמדת מדברים אלו שאכן יכול להיות במציאות טעות בחכמים ואפי' בכולם בזמן מהזמנים, ואינו הלכתא למשיחא

שאעפ"י שאינו מצוי הוא במציאות, ולכן יש לחפש אחר האמת.

ודעת הנשר הגדול בזה ברורה וחלוטה בעוד כמה מקומות, שחיפוש האמת והיושר בלימוד רצון ה' הוא עיקר הכול. ראה לרמב"ם בפירושו לאבות (פ"ד מ"ה) באיסור לעשות התורה קרדום לחפור בה וז"ל, אחרי אשר הסכמתי שלא אדבר בזאת הצוואה מפני שהיא מבוארת, ולדעתי ג"כ שדבריי בה 'לא יאות לרוב חכמי התורה הגדולים ואפשר לכולם' חזרתי מהסכמתי ואדבר בה מבלתי שאשגיח לקודמים או לנמצאים וכו' ע"כ. וע' לכסף משנה (ת"ת פ"ג ה"י) שהנראה ברמב"ם 'שרוב חכמי התורה הגדולים שבאותו הזמן או כולם היו עושים כן'. ע"כ. וכ"כ הרשב"ץ (בח"א סימן קמז) שכתב וז"ל, שהרמב"ם הטעה [עשה אותם טועים] כל הגאונים והרבנים ז"ל אשר היו לפניו ובזמנו וכו' עד שקראם 'משוגעים'. ע"כ.

וע' בהקדמת שו"ת מהר"י בי רב שהובאה הערה לתשובת המבי"ט (סימן מז) בכת"י וזו לשונה, כשבאתי למצרים מצאתי זה הטעות 'בכל החכמים הזקנים שבאו באותו הדור', שלא היו מקפידים להתנות קודם הגט או אחריו, והעיד לי הנגיד ז"ל שכמה וכמה גיטין נעשו כך. ע"כ. וראה שאפי' לחשש מוציא לעז לא חשש נגד האמת, כי האמת עיקר הכול.

ולא פחות מזה תראה בביטול מצוה מהתורה, כמ"ש בתרומת הדשן (סימן קו) שכתב, דהאידנא ברוב המקומות ורובא דרובא דעלמא 'אפילו תלמידי חכמים' אין להם המזוזות בבתי החורף. ע"כ. וכיו"ב עיין בבאר היטב (סי' תנט סוס"ק י) שכתב, ובעו"ה 'רוב ישראל אפילו הלומדים' אינם נזהרין בזה רק מניחים כמה עיסות על השלחן טרם התחלת הגרפת התנור והוא עון פלילי. ע"כ. וכן הוא בשו"ת חקקי לב (יו"ד ס"מ) על מה שהיה הרמב"ן מוליך בצק מצות למרחק כמה בתים עד לתנור, וכתב וז"ל, ומי לנו גדול ממשה הרמב"ן ז"ל ועכ"ז כתבו עליו שלא היה ברצון חכמים, וגם הוא נמנע אח"כ, וגועריו בנזיפה למי שנוהג כן. עכת"ד. ודברים אלה מדברים בעד עצמם.

ומן המפורסמות היא תשובת הרשב"א (ח"א סימן שצא) שכתב על מנהג הכפרות, מנהג זה פשוט בעירינו, ואע"פ ששמעתי מפי אנשים הגונים מאשכנו 'שכל רבני ארצ' עושים כן, וגם שמעתי שנשאל רבינו האי ואמר שכך נהגו, עם כל זה מנעתי המנהג. ע"כ. ושים לב שדבריהם באו על דברים שאין להם שורש ויסוד בש"ס ובתורה, ואעפי"כ דרשו אמת, ואנן כל דברינו במצוה מהתורה שכבר

נפרשה כל הסוגיה בראשונים ואחרונים, ואם כן למה לנו להיתקע על מנהג שאין בו רק חשש להפסד המצוה.

וראיתי שהאריך בכל כיו"ב החכם הבקי המופלא הגר"א ארבל שליט"א בספרו באתי לגני (סי' כו והלאה), שהרבה ממקורות הנזכרים מאיש לוקחו והוסיף גם דברי רבנו אברהם בן הרמב"ם (מובא בהקדמת עין יעקב) שכתב וז"ל, דע כי אתה חייב לדעת כל מי שירצה להעמיד דעת ידועה ולישא פני אומרה ולקבל דעתו בלי עיון והבנה לענין אותו דעת אם אמת איתה או לא, שזה מן הדעות הרעות והוא נאסר מדרך התורה וגם מדרך השכל וכו' ואין הפרש לקבל אותו דעת להעמידה בלא ראיה או בין שנאמין לאומרה ונישא לו פנים ונטען לו כי האמת איתו בלי ספק מפני שהוא אדם גדול כהימן וכלכל ודרדע, שכל זה אינו ראיה אלא איסור וכו' אבל יש לנו ולכל נבון וחכם להתבונן כל דעה וכל מאמר על דרך שיש להתבונן אותה, ולאמת ולקיים מה שראוי לקיים ולבטל מה שראוי לבטל וכו' ועניינים אלו וכיוצא בהם אין להבינם ולהתבונן אותם מפני שהיה גדול העצה והחכמה, אלא מפני הראיות והמופתים שיש עליהם. וכן אמר אבא מורי ז"ל. ע"כ. הרי שהכרעת הדין אינו במי אמר, אלא מה אמר וכמה ההכרח בדבריו, 'לאמת ולקיים מה שראוי לקיים ולבטל מה שראוי לבטל'.

ויותר מזה מצינו בס"ד לגאון רבי יוסף חיים בשו"ת רב פעלים (ח"ב יו"ד סי' לו) שלא ראינו בבתי המדרש אשר פה עירינו שמניחים מזוזה, ולפי פסק מרן שקבלנו הוראותיו צריך לקבוע שם מזוזה, ועל פי הרוב נראה שהחכמים פה עירינו לא שמו ליבם על זה ולא העלו על דעתם מה שפסק מרן ז"ל על חיוב המזוזה בבית המדרש. שאילו היו שמים על ליבם פסק מרן, בודאי שהיו מניחים מזוזה. ע"כ. ראה כמה הזדעק על חסרון הידיעה ותלה בחכמי העיר, ובמקומו וזמנו גדולים ואדירי תורה היו. וע"ע בספרו בן איש חי (ש"א פרשת פקודי אות יב) וזו לשונו, וגם אסור לדון סמוך למנחה גדולה וכמו שכתב מרן ז"ל ופה עירינו אין הדיינים נזהרים בזה ואין להם על מה שיסמוכו. ע"כ. וע"ע בשו"ת חקקי לב (ח"א חיו"ד סימן טל) שכתב, מנהג שיש בו חשש איסור אפילו הונהג עפ"י מארי דאתרא שהיה רב מורה הוראות ונהגו היתר על פיו והוא נגד דעת הפוסקים, יש לבטל המנהג בכח גדול וביד חזקה, והאריכות בזה ללא צורך מרוב פשיטותו. ע"כ. הרי דיש מציאות כזו שינהיג רב מורה הוראה מנהג שלא כדין, ועל כן הצורך לפני כל חכם לברר האמת ולא לסמוך במקום שאין רשות לכך.

חקר אמת

ו. וידעתי כי יתקומם ליבך על דבריי, וכי לא אמרו כן מגדולי הפוסקים עד שנטעון כנגדם. וגם אני אודה ואומר שבעת לימודי הוקשה כן בעיני מאוד, מדוע נעשתה מצוה זו בדיעבד גדול בכמה ספקות וספקי ספקות עד שכמעט לא נותר שם מצוה עליה גם לדברי המחזיקים במנהג, ומדוע תמכו במנהג זה שהוא בודאי אינו שבח ונכנס בספק רע גם לדעתם. וגדולים הם העומדים ותומכים מנהג זה. אך כבר ידוע הוא שיש לחקור אחר האמת, ואין לתלות בכל עניין שהצדק עם גדולים שהכריעו, כי מצוי טעות בכל דור וחיפוש האמת יכריע. ועל כגון זו יש להמליץ לשון חז"ל (בראשית רבה פר' כו ס"ה), תני רבי שמעון בן יוחאי כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה. ע"כ. וכ"ה בבפסיקתא רבתי (בראשית פל"ד ס"ב).

וכבר אמרו בכיו"ב חכמים בדורות אחרונים שהצביעו על יסוד זה בדוגמאות לרוב בכל מיני קלקולים שנכנסו בעם ישראל, ראה בשו"ת קנין תורה (ח"א סימן יא) על הפריצות שבפאה נכרית גם בבתיהם של גדולי ישראל, וכיו"ב בשו"ת להורות נתן (ח"א סי' נט) על כנסים מעורבים לשם שמים, וכיו"ב דרש בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ז סי' כב) על עישון סיגריות שמעשה הגדולים נתנו לעוון הכשר. וכל מחפש יראה עוד דוגמאות לרוב בזה.

ואם נבוא להסתכל בדברי קדמונים המאירים כשמש, ראה שגם על דורות ראשונים אמרו כן, ראה בספר אוהל מועד (ראשית חכמה דרך ד) שכתב, וחובה על ירא חטא אף כי אוהב טהר לב להעיר קנאה כי יראה, והנה יש שרים וסגנים במועל ומושכין עון, ואמרו רבותינו כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה שנ' ויד השרים והסגנים היתה במעל זה. ע"כ.

וכן הוא באורחות צדיקים (סוף פרק יד) וז"ל, וחובה על כל ירא שמים אשר הוא טהר לב להעיר קנאה, כי יראה כי יד השרים והסגנים במעל, ואמרו רבותינו ז"ל כל פרצה שאינה מן הגדולים. ע"כ. ועוד כתב (סוף פכ"ד) וז"ל, וענין ההוא תקלת קצת 'חכמי הדור' הזה שהם רודפים להנות מן העם, על כן יחניפו להם כדי שיחזקו אותם בחזקה גדולה, ולא די שאינם מוכיחים אותם על עניינם אלא מתוך שהם מחניפים להם הם עצמם אוחזים מעשיהם ונמשכים אחריהם. ע"כ. ולא באנו לחשוד בחכמים רק הבאנו לדוגמא שכבר היו דברים מעולם המחייבים אותנו לחפש האמת, שאם בארזים נפלה שלהבת אנן מה נענה.

וראה במש"כ שם (שער התשובה) משפטים קשים כגידים בזה, 'שיהיו העבירות הקלות דומות בעיניו לחמורות כגון הסתכלות בנשים ולהרבות עמהם דברים או דברים בטלים או לילך בטל או להזכיר שם שמים לבטלה כל אלו ועוד רבות כהנה בעיני אנשים רבים, 'ואפילו בעיני גדולי הדור הן נחשבות קלות' 'וכבה יש בכל המצוות עניינים שאפילו גדולי הדור הזה אינן נזהרים בהם, מחמת שאינם שמים על ליבם ומחמת שאינם לומדים המצוות והמידות הטובות'. והדברים קשים לשמוע אך גם זה היה לעולמים, ואין לנו אלא למיחש לתקן מעשה עצמנו.

וע' באגרות הרמח"ל (אגרת פט) וז"ל, הלא זה רע בעוונות הרבים 'שרוב חכמי ישראל' כבר רחקו מעל האמת ומן האור הנעים כבוד ה' אלוהינו, ללכת אחרי פלפוליהם של הבל, והשם בוחן ליבות הוא יודע אם לעקל אם לעקלקלות הוא. ע"ש שהאריך בזה ולא יכולתי להעתיק כל דבריו מהפחד, וכל אדם יחוש על עצמו.

וע"ע בשו"ת מהרי"ף (סימן מז), אחרי שכתב דהלכה כמו ר"ת במוצ"ש כתב, גם אני היום כמו חמישים שנה ויותר שעמדתי עד"ז והנני מתהלך בתם לבבי בקרב ביתי, 'ואפילו נות ביתי אינה שומעת לי' בדבר זה ,שאומרת לי אני הולכת 'בדרך שהולכים כל היהודים'. ע"כ. ועיין במגילת סתרים (על מגילת אסתר פ"א פ"ה) ובמלאות הימים האלה עשה המלך למגדול ועד קטן, ולא אמר מקטן ועד גדול כמו בספר שמואל (א פ"ל פ"ב), אלא להורות כי עיקר כוונתו 'להחטיא הגדולים שבישראל' וממילא הקטן ימשך אחריהם. ע"כ. וראה בעיניך שרוב המקיימים המנהג עיקר טענתם 'אני הולך בדרך שהולכים כל היהודים' ולא באמת ענו על טענת ביטול המצוה שבמנהג, וגם מי שתלה עצמו על הקבלה לא הסביר מה יעלה מהמצוה בידו, וחפש אחרי וראה בעצמך שכך הוא.

ואל תאמר ואני יחיד ומה כוחי, שמלבד שקודם כל תציל נפשך שתקיים המצוה על ודאי, ואולי גם בזה תבוא איתערותא דלתתא שיגיע עד אחד הגדולים לעשות מעשה כמו בכמה עניינים כידוע, ויהיה בזה סיבה לתיקון לכל הדור, שהוא יסוד מוסד מבהיל הרעיון כמ"ש באדרא רבה (קלה ע"א) וזל"ק, מכאן אוליפנא כל רישא דעמא דלא אתתקן הוא בקדמיתא, לית עמא מתתקנא. ואי איהו מחקקן, כולהו מתתקנן, ואי איהו לא מתתקן בקדמתא לא יכלין עמא לאתקנן. ע"כ. (תרגום, מכאן למדנו כל ראש עם שאינו מתוקן הוא קודם אין העם מתוקן, ואם הוא מתוקן כולם מתוקנים,

ואם אינו מתקן עצמו תחילה לא יכולים העם לתקן עצמם.)

לא עיין לא מועיל

ז. ולצערנו רוב ספרי הקיצורים בלא עיון נכתבים, אספו מדברי ספרים וסופרים בלא עיון כדבעי, ולא חקרו אחרי מנהגים אלא ציינו להם בשתיקה כאילו ניתנו בסיני. ועין רואה שלא הגיעו אפי' לתחילת עיון הסוגיה בזה, ורק מציינים מנהגים ובאיזה ספרים אמרו מה בלי לפשפש ובלי למשמש מה הכרחם. ויצאה תקלה גדולה שבמקום להעיר ולעורר ואפי' רק להצביע על הספק, החזיקו במנהג ששומט המצוה כמעט לגמרי, והשומעים לזה בתום לב אפשר לא קיימו המצוה מימיהם, וכאשר כתבו כמה מהאחרונים בעצמם.

ועל ספרי קיצורים וכל מיני מלקטי מנהגים אל תתפלא כל כך, כי באמת אין חדש תחת השמש, וכבר כתב הרמב"ם (פהמ"ש בכורות פ"ד) וז"ל, וכבר ראיתי בא"י אנשים נקראים 'חברים' ובמקומות אחרים יש מי שנקרא 'ראש ישיבה', ואפילו 'בר בי רב דחד יומא ליתיה'. ע"כ. והם דברים קשים אך נאמנים היוצאים מנאמן לאמת. וראה בשו"ת שרגא המאיר (ח"ב סימן יז) וז"ל, שאף שיש שעושים כן קוסם אף בחתונה של חרדים ולא מיחו בידם, אין להביא ראיה מזה להקל כי בזמן הזה רבים נקראים תלמידי חכמים ואינם יודעים הלכות פסוקות, ולומדים הגמרא לפלפולא בעלמא ואינם יודעים מש"כ בשו"ע ובשאר אחרונים פוסקי הלכות. ע"כ.

וכיו"ב בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' רסב) וז"ל, והכריחני לכתוב בזה מה שאני מתחמק מאוד מזה, כי ראיתי בעו"ה בדור הזה שהרבה מראשי הישיבות ובני התורה מרחיקים לימוד השו"ע, ומלפנים זאת בישראל שכל גדולי ישראל וכל בני ישראל למדו שו"ע וכל מעשיהם היו ע"פ שו"ע והרמ"א ונו"כ, ומי שלא ידע כדת מה לעשות שאל למי שיודע וככה נהגו. אבל בדור הזה כיון שאינם בקיאים בר' חלקי השו"ע, ואין לומדים שו"ע וכו' וגם הראש ישיבה כששואלים אותו ולא למד שו"ע, אזי כיון שהם יראי השם פוסקים עפ"י 'פרועמן' (הרגש) ולכן כמעט אין מי שיודע ההלכות משו"ע, ונעשית תורה הרבה תורות איש איש לפי ההרגש שלו וכו' והרבה יש להאריך בזה אבל יפה השתיקה. ע"כ.

ואמת שיפה השתיקה אך יש כאן גם מצות תוכחה, אל נא תפסיד מצות ה' ותסמוך על כל מאמר הנאמר, וגם אם האומרה גדול ורם ופקיע שמיה, קיום מצות ה' גדולה מן הכול ואין הצר שווה

בנזק המלך, וכל אחד אחראי על עצמו להגיע לתכליתו לעשות רצון בוראו.

נטיית לב בחכמי דורות אחרונים

ח. ויותר מזה תדע, בדורות אחרונים אין לנו לא בית דין גדול ולא בית דין קבוע להנהגות הקהל, וכבר מאות רבות של שנים הסכמת החכמים היא, שאין סומכים על אומדנא וסברה של בית דין אעפ"י שכך דין תורה, וכמבואר בשו"ע (חו"מ סי' טו ס"ה) עפ"י הרמב"ם וז"ל, משרבו בתי דינים שאינם הגונים ובעלי בינה, הסכימו שלא יהפכו שבועה אלא בראיה ברורה וכו' לא בדעת הדיין ולא באומדן המת או הטוען. ע"כ. הרי לפניך שכבר שמונה מאות שנים, הסכימו בתי דינים שאין לסמוך על אומדנא בלא ראיה, ואעפ"י שכך היא ציווי התורה כמבואר שם 'יש לדיין לדון דיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להם שהם אמת, והדבר חזק בלבו שהוא כך אף על פי שאין שם ראיה ברורה'. ואם כך הוא בדיני התורה המסורים ביד בית דין, שאין לסמוך על בתי דינים בזמן הזה, על אחת כמה וכמה בדיני איסור והיתר וקיום המצוות, שאין לסמוך ולהישען על אומדן ונטיית לב של פוסק יחיד, שאין דן יחידי אלא היחיד ומיוחד חי עולמים. ופסקי דינים אינם הכרעה כל שכן בלא בית דין ובלא כינוס החכמים במותב תלתא, שכל אחד במקומו יחידים הם. ואפילו ישבו יחד אין בכוחם להכריע בהלכה הנמסרת ביד כל ישראל לברר המצוה, שלא נתנה התורה כח הכרעה במצוות התורה אלא ליושבי לשכת הגזית בלבד.

וכבר חזינן בדורות אחרונים שאפי' בדברים לכאורה פשוטים טעו בהם חכמים גדולים, והעירו עליהם הבאים אחריהם. ראה למו"ר בחזון עובדיה (שבת ח"ד עמ' קלד) שאחר שפסק לאסור לסחוט תפוזים בשבת שהוא דבר פשוט בהלכה סיפר וז"ל, והנה בימי חופרי כאשר אמרתי להורות כן מפני אברכי ישיבת פורת יוסף, עמד מנגד הרה"ג רבי עזרא הדאיה וצווח ככרוכיה וכו' שעשה מעשה כשבא הגאון ישועה פלאג'י בשבת לבקר את מר אביו הגאון רבי שלום הדאיה, שעמד וסחט לפניהם תפוזים, והם שתו את המיץ ולא אמרו לו דבר. ונומתי לו שמא לא שמו לב לדבר ועכ"פ אין למדין הלכה בפי מעשה. ע"ש.

וע"ע לג"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ב יו"ד סי' יא אות ז) מה שהעיד בשו"ת כרך של רומי (סימן א) על הרב המופלא מהר"א הכהן אריאש ז"ל ואחוזת מרעהו שהיו נכנסים לכנסיות של נוצרים להתלמד על משקל המוסיקא וכו' ע"ש שהעיר עליהם בלשון תקיפה וז"ל, אין זה מדרכי ההוראה לעזוב דברי הש"ס

והפו' הנ"ל, מפני עובדא כזו. ואשר על כן אמינא ולא מסתפינא, כי אם אמת הדבר שאיזה רבנים הלכו לבתי תפלתם במסיבות כאלה, גרם להם זה מפני שלא עיינו היטב בדבר, וחשבו שאפשר להתיר בזה מפני דרכי שלום וכדומה, או שהופעל עליהם לחץ, ואנוסים היו לעשות צעד זה, אשר לפע"ד הנו מביא לידי חילול ה' ח"ו, אשר רבנים בישראל יכנסו למקומות אלה בתלבושת הרשמית שלהם. מה לכהן בבית הקברות. וישתקע הדבר ולא יאמר. ע"כ.

וראה עוד למו"ר בחזון עובדיה ימים נוראים (עמ' קכא) על מש"כ בשו"ת שמש ומגן (ח"ב סימן לד) בעד אמירת ברוך הוא וברוך שמו גם בברכה שיוצא בה ידי חובה, וטענת הגר"ש משאש הייתה בין היתר, שאף חכמים גדולים נהגו כן. והשיב על כך מו"ר, ומה שטען שאף חכמים גדולים נהגו לענות, עימו הסליחה והרי ראינו לרבני מרוקו הנ"ל שהעידו על מנהגם ונמשכו אחריו משום שסברו שמסתמא יש להם על מה שיסמוכו, ובמיוחד הרה"ג וכו' ובכל דבריו לא מצאנו טעם כעיקר לבטל חשש הפסק. ע"כ. ועל אחת כמה וכמה דהמטה יהודה עייאש (סימן קכד סק"ב) כתב שנתפשט המנהג לאומרו משום דלאו כו"ע דיני נמירי וכו'. ע"כ. וכעין זה בשו"ת יביע אומר (ח"ט חאו"ח סימן ק אות יד) שהביא דברי הגר"ש משאש בשו"ת שמש ומגן (ח"ב חאו"ח סימן לא) שבמרוקו היו נוהגים להדליק החשמל ביו"ט וכן נהגו שם חכמים ונבונים ולא עלה על דעת שום אדם לחשוב זה כנולד. ע"כ. וכתב מו"ר נר"ו וכמח"כ כולם טעו בדבר ונהגו היתר שלא כדין שארי להו מארייהו. ע"כ.

הרי לפניך כמה וכמה דוגמאות שחלקם דברים ברורים ופשוטים וכך באמת היה מאז ומעולם, בין בדורות ראשונים וכל שכן בדורות אחרונים, שיש טעויות הנכנסות כמנהג ויש לשרש אחריו עפ"י חקר ההלכה. ובנד"ד שאין ספק שהגלות גם גורמת צרה צרורה בכל אלה, ונוסף אליה שיסוד כל המנהג במחלוקת ראשונים שהם אמרו והם אמרו, והמנהג של חכמים כאלה או אחרים אין בכוחו להזיז כהוא זה מדעת קמאי, ואין בהכרעת המנהג להפך טעות לתיקון או להכשיר החטא למצוה. ומאחר וברור בדרכי העיון והלימוד שהמנהג ביסודו הוא בספק גדול אם מקיים מצוה, אין להיתלות בו ולא להיתקע בדברי איזה מכשירים, שעיקר עבודת ה' לעשות רצון ה' ולא לרצות או להחזיק באיזה מעשה שעשה גדול כזה או אחר, דברי הרב ודברי התלמיד לדברי הרב שומעים, והמחמיר אינו מפסיד אלא רק זוכה לנפשו.

ודברי הסבא קדישא (או"ח סימן א) מהדהדים בחלל העולם שכתב בענין הפאה נכרית, ומה אענה ומה אומר על אודות הזמן שהגיע לידי מידה זאת שהאנשים אשר הם צריכים לסייע על דבר כבוד השי"ת, כשלו ונפלו ואין איש שם על לב. ואפילו מי שתופס ספר יתלה עצמו באיזה סברא דחויה מהפוסקים להורות היתר לעצמו ולאחרים, ומקלו יגיד לו גם בוש לא יבושו. ע"כ. והמתבונן יראה כמה אמיתיים וחדים הם דבריו אלו של קדוש ישראל.

דיין הנגוע בדין

ט. וכשמדובר על מנהג רווח אין ראיה כלל שמדעת חכמים היה, שעינינו רואות כמה קלקולים ברורים וכבר שנים אין יכולים להם, ואין איש שם על לב, וכבר אמרו בכיו"ב (שבת מט ע"א) של מצוה שאבותינו לא מסרו עליה את נפשם עדיין רפויה ביד זרעם, ואין בזה הצדקה ותירוץ אלא כמצביע על שורש הבעיה, והחפץ ברצון ה' יחזק עצמו ביראת אדונו, ולא יתלה הקלקול במולידיו כשבידו כח הבחירה.

ואל תקשה על בעלי הבתים שלא מקשיבים לדברי החכמים, שאפי' על אשת חבר אין לסמוך שתעשה כדעת בעלה הגאון. עיין כמה הזדעק בזה מו"ר ביביע אומר (ח"ה חאהע"ז סו"ס ה) בזעקתו על פיאה נוכרית עד שכתב וז"ל, ואין להתפעל כל כך ממה שעינינו הרואות כמה נשי רבנים ואדמורי"ם שמקילות בזה, כי שלא ברצון חכמים עושים, וידעתי מכמה רבנים שאין ידם תקיפה למחות בנשותיהם על פתגם דנא, אף על פי שאין דעתם נוחה ממנהג זה. ע"ש. ועיין לרשב"א (סימן רנג) הביאה הב"י (יו"ד סימן רכח) שאפילו על אשתו של אביי אמר דשכיחי נשי לעבור על דעת בעליהם. ע"ש. והוא פלא ופשוט כאחד, שיש לחפש האמת ולא להסתכל על דוגמאות של חלישות וזניחת הידור המצוות, וגם בנד"ד כן הוא שנחפש אחר הישר בעיני ה' בלבד.

ודע שבנד"ד אינו כ"כ פלא גם על חכמים, כי באמת הוא עוד יותר קשה להתעורר לעיין וכ"ש לדחות אם המנהג פשוט בעם, שיש קושי אנושי לאדם להיות משנה ממנהג המקום, והוא ניסיון גדול לאברהם אבינו ע"ה לך לך מארצך. וכל שכן אם כך היה גם מנהג אבותיו ורבותיו ואין צופה פה ומצפצף, ישר נזעק בתוכו וכי כולם טעו. ופעמים חשבונות 'של מקום' נכנסים מה יאמרו ואם ייצא נזק, ואעפ"י שרוצה לחפש האמת אך עדיין ליבו מתאמץ לכסות על זעקתו לקיים המנהג, ויש כ"כ הרבה דוגמאות בולטות לזה בדברי הפוסקים, וחלקם כבר ראית למעלה ואידך זיל גמור.

חכם הנוגע בדין

י. וזאת תדע, אף אם נשמע מאותם רבנים שעושים כן שהם סוברים כן בדין, אין בזה ראיה לצדק ואמת שנאמר שהוא ללא ספק, שמלבד שדברי הפוסקים לעיני כל ותורה בקרן זווית להיות כל אחד חוקר בעצמו. הנה עוד קי"ל דאין אדם רואה חובה לעצמו (כתובות קה ע"ב), ופרש"י שאין דעתו מתקרב לצד החובה לחייב את עצמו, ואפילו מתכוון לדין אמת. ע"כ. וע"ש שזה נאמר על הנותן שוחד דאז נעשה כגופו, וכל שכן אם כוונתו לקיים מעשה עצמו ודברי רבו החביבים עליו יותר מנפשו.

ודברים אלה כבר נחשבים ככלל פסיקה והבנה בסוגיה, ראה בגמרא תענית (יד ע"ב), בשני דרבי יהודה נשיאה הוה צערא, גזר תלת עשרה תעניות ולא איעני, סבר למיגזר טפי. אמר ליה רבי אמי, הרי אמרו אין מטריחין את הציבור יותר מדאי, אמר רבי אבא בריה דרבי יחיא בר אבא, רבי אמי דעבד לגרמיה הוא דעבד. ופרש"י, לעצמו דרש דלא אמר אלא לפי שהוא לא היה רוצה להתענות. וראה בשבת (נו ע"א), אמר רב רבי דאתי מדוד מהפך ודריש בזכותיה דדוד. ע"כ.

ובשבת (קמ ע"ב), ואמר רב פפא האי מאן דאפשר למישתי שיכרא ושתי חמרא עובר משום בל תשחית ולאו מילתא היא בל תשחית דגופא עדיף. ע"כ. וראה מש"כ במהרש"א (שם) ורב פפא לטובת עצמו אמרה שהוא היה עושה שכר כדאמרי' פ' ע"פ דאמר רב פפא אי לאו דעבדי שיכרא לא איעתרו וק"ל. ע"ש. וכיו"ב במהרש"א (קידושין עא ע"א) בימי רבי ביקשו לעשות בבל עיסה לארץ ישראל וכו' אמר להם קוצים אתם משימים לי בין עיני, משום דרבי ממשפחת בבל היה מבני בניו של הלל שעלה וקיבל נשיאותו של בני בתירא. ע"ש. לפי שהיה מבבל לא האמינו לו.

וכללא גבירתא היא כאשר הביאה הרמ"א לפסק הלכה (יו"ד סימן רמב סעיף לו) וז"ל, ותלמיד חכם שאמר דבר הלכה בדבר השייך לדידיה (תוס' בשם ר"ת ונ"י), אם אמרה קודם מעשה שומעין לו; ואם לאו, אין שומעין לו. ע"כ. וע' בב"י שם דבנוגע בדבר חישינן שמדמה לא נכון.

וכל שכן הוא למש"כ ג"ע החיד"א בברכ"י (סימן רמב אות מ) בשם רש"י ותוספות והרא"ש, דזימנין דת"ח משקר משום כיסופא. ע' ברכות (מג ע"ב) במעשה דרב פפא דאמר בשם רבא דהלכה כב"ה, ולא היא לאשתמוטי

נפשיה הוא דעבד. ופרש"י דלא אמר רבא הכי אלא רב פפא הכסיף לפי שטעה והשמיט עצמו בכך. ובשדי חמד (מע' כ כלל ח) בשם באר מים חיים מוצירי דהבינו כפשוטו, וכ"כ בשם המהרלנ"ח ושכ"כ הרב אדמת קודש ועוד ע"ש. וראה בטהרת ישראל (סימן קפה אות סו) בדין אשה שאמרה שהחכם טיהר לה הכתם ועתה מכחיש אותה החכם לומר שלא שאלה אותו, דחישינן שהחכם רואה עתה שטעה שטיהר ובוש לומר שטעה, ולכן משקר עתה לומר שלא שאלה אותו. וכ"כ בהפלאה (קונט' אחרון סימן קטו סק"א) שהחכם לא נאמן להכחיש אישה שאומרת שהחכם טהר, כשהכתם לפנינו והוא טמא שהרי הוא נוגע בדבר שהרי טעה.

וראה בספר באתי לגני הנזכר שציין לאמור ולמקורות רבים נוספים בזה, ומהם מרן החתם סופר בתשובה (סוף חי' ש"ס יריד הספרים) וז"ל, מאז שמתי גדר מבלי השב על קושיא כי אם פעם אחת, ולא לעשות סנגוריא לדברי כלל אם לא בשאלה הנוגעת לדינא, וטעמי ונימוקי עימי כי על הרוב לא בא המקשה ואפילו אם יהיה אחד מהתלמידים להוציאו ממבוכה ולהעמידו על האמת, כי אין האמת לעת כזאת חשובה כלל. ולא בא הכותב רק להראות כוחו וגבורתו, ולא נצרכה אלא מפני הכבוד. ע"כ. וע"ע בש"ך (סו"ס קיא) שדחה תירוץ הרשב"א וכתב, והלא כבר נודע שבעל משמרת הבית זה הרשב"א והוא נוגע בדבר. ע"כ. וע' בנקודות הכסף (סימן צד) על הט"ז (סק"ג) שכתב וגם אני בש"ך נשמרתי מזה וכו'. ע"ש.

וע' בשו"ע (יו"ד סי' שיד ס"א) הכהנים חשודים להטיל מום בבכור, לפי שיש טורח גדול לטפל בו עד שיומם, 'אפילו אם הוא חכם ויושב בישיבה' אם עשה דבר שנראה כמערים כגון שנתן לבכור שעורים בסל. ע"ש. וע' בדרישה (שם) שכתב דלרבותא כתב שנראה כמערים דלא מבעיא אם מצא מום בבכור ולא ידעינן היאך נעשה דחשדינן וכו' אלא אפילו ראינו שהמום בא לו מחמת שהאכילו שעורים וכו' קמ"ל, אבל 'אין לומר דמסתמא אין לחשוד את התלמיד חכם' אם לא במקום ערמה, דלא חילקו בין חבר לע"ה. ע"כ.

וע' בשו"ת הריב"ש (סימן שפח) בשאלה ששלח הריב"ש לר"ן על מנהגי סרקסטה המפוקפקים שהריב"ש רצה לתקנם למרות המתנגדים וז"ל, והחכם הנכבד רבי יוסף בן דוד סומך ידם בכל מנהגיהם, אם להחניפם למען ימצא חן בעיניהם, אם להבאישני קצת, אם כי יחוש לכבודו על לא כיהה הוא בם עד עתה כלומר, ואולי מצד שחש לכבודו

שלא כיהה במנהגים עד עתה ולכן סומך את המנהגים המפוקפקים, אם כולם איתנהו ביה. ע"כ. והוסיף בבאתי לגני ואמר, והרגיל בדברי הראשונים יודע שאין הם מחלקים שבחים למגנא ולא כבדור הזה בעו"ה ואף שקרי ליה החכם הנכבד חשדו בחניפות ובנגיעה משום שלא מיחה בהם עד עתה. ע"כ.

וע' בתפארת ישראל (בועז כתובות פ"ב מ"ט) דלא האמינו לזכריה בן הקצב שלא נעלמה מעיניו אשתו בשעה שנכבשה ירושלים, דחששו משום דקשה לאדם לפרוש מאשת נעורים חישינן דאמר דדמי וטועה. ע"כ. וגדולה מזו בברכי יוסף (אהעה"ז סי' יז אות כ) במש"כ בשבות יעקב דדוד המע"ה ידע ברוח הקודש שמיכל לא נבעלה לפלטיאל בן ליש ולכן היתה מותרת לדוד, אינו מחוור דאין אדם נאמן על ידי עצמו. וזו משנה שלימה (פ"ב דכתובות) גבי רבי זכריה בן הקצב. ע"ש. הרי שאף ברוח הקודש חישינן לנגיעה אישית.

וע"ע לגר"א אלפאנדארי בשו"ת סבא קדישא (ח"ב חאו"ח סימן א בד"ה אמנם) וז"ל, אמנם הן עתה לא יכולתי להתאפק שראיתי למעלת הרב פלוני הנ"ל שבספרו אשר הדפיס עתה חדש ממש [נראה כוונתו על שו"ת פני יצחק אבולעפיא (ח"ו חאבהע"ז סימן ו)] ראה ויתר ללמד זכות על כל הנשים היוצאות בפיאה נכרית בדברים שאין להם שחר, והסתיר דבר זה ממני ולא גילה לי מקודם ההדפסה מפני שכבר ידע שאשיב על כל מה שכתב. וגם לא שאל את פי חכמי ורבני העיירות הגדולות שנוהגים בו איסור, רק עשה בחכמה לשאול הסכמה מאת חכמי ורבני ארם צובה מפני שידע שהמכשילה הזאת תחת ידם, וע"כ צריך שיסכימו עימו. ע"כ. והבן שזה דבר שהיה לעולמים שכל איש מתרין מעשה ידיו, וכל הרוצה תשובה בהזמנה אישית פונה לחכמים שכך נהגו במקומם הם ורבותיהם ובודאי יקבל תשובה כרצונו.

ולשון קשה היא בדברי הרמב"ם (פי' המשניות נדרים פ"ד) וז"ל, ואני תמיה 'מאנשים גדולים שעיוור אותם התאוות והכחישו האמת', ופסקו דין לעצמם ליטול שכר מן הדינים והלימוד ונתלו בחבלי השוא. ע"כ. ומובן הוא שמעיר על כל החכמים בלי כחל וסרק על שהם נוגעים בדבר, ולא ראה בזה זלזול אלא חיפוש האמת שראוי הוא הדיון בזה, וכתב בן עלי ספר שיהיה למזכרת לדעת האמת. ודו"ק. וכן הבין דבריו הרשב"ץ (ח"א סימן קמז) שכתב, שהרמב"ם הטעה (עשה אותם טועים) כל הגאונים והרבנים ז"ל אשר היו לפניו ובזמנו וכו' עד שקראם משוגעים. ע"כ.

ובזה היה לחתום בדברי ספר שמרו משפט (עמ' יב) לבעל הלב העברי במה שהיה לו דברי תוכחה אצל הגאון הכתב סופר וז"ל, לא ידע עדיין למה אני בא ע"כ צוה להם להפרד מעליו, כדי שלא אתביש בדברים כמדומה, והלך עמי אחת הנה ואחת הנה והראה לי ציצית שלו ואמר כזו הלשון, הלא תראה רבי עקיבא יוסף כי הציצית שלי הם כשרים, כי היה דרכו בקודש לילך מעוטף עם הציצית כנודע. ושתקתי כפל ואמר עוד הפעם אלו הדברים, עמוד וראה נא כי הציצית שלי הם כשרים, אז כבר השבתי איני יודע מה היא כוונת רבינו בדברים האלו. ענה ואמר על כי יש לי מורא, כי אתם חושדין אותי שאין אני כ"כ יהודי כשר ע"כ אראה לך כי אני הולך בציצית כשרים, נבהלתי משמוע והשבתי לו מהיכן ידע רבינו את מחשבותיי, הלא אצל שמואל הרואה כתיב האדם יראה לעינים, אולי אני המחזיק את רבינו כמו יחיד בדורו אולי אני מחזיק את רבינו כמו אחד מן הראשונים, אולי אני מחזיק את רבינו כמו אחד מן האמוראים אולי אני מחזיק את רבינו כמו אחד מן התנאים, אולי אני מחזיק את רבינו שהוא לומד תורה מפי אליהו ורק מרוב ענוה שלו אינו רוצה לגלות כן. והאמנם מצינו באחד המיוחד מן התנאים אשר גם למד תורה מפי אליהו, ובדבר אשר היה לו נגיעה מועטת נטה מן האמת ומנהו רב ענן (כתובות קה ע"א) בשביל איזהו פירות מן הארוס שלו אשר מאן הוא נחשב, וכבר נטה כי אפילו משה ואהרון אמרו לאו בר סמכא הם בנגיעה (ב"ב קנט ע"א) אם כן איפוא מה כל הרעש, הלא יודע רבינו כי בדבר הזה שהוא נוגע בכבודו כבוד בניו ותורתו עם כבוד אבותיו ומשפחתו, אם שהוא נחשב כנגיעה כל שהוא של רב ענן. כאשר דברתי זאת התחיל להוריד דמעות, ודבר עימי באהבה בכל לבבו וזלגו עיניו דמעות זצ"ל וגילה לי כל ליבו ואת כל ונוכחת בדברים אשר לא ניתן להיכתב, והמוסר מזה כי בדבר שיש לאדם גדול שבגדולים נגיעה אינו עוד ברשות עצמו, וע"כ אין למדין הלכה מן המעשה. ע"כ. והדברים אמיתיים ומבהילים, וכל אדם ידון עצמו מהי נטיית ליבו בכל דין ועניין, ולפני אלוקי השמים והארץ ינקה לבבו לחפש האמת הרצוי לפניו יתברך.

וכן הוא בלשונו של האדמו"ר ממונקטש במכתב שני בדבר האגודה, הנה כזה היה לי בדרך ויכוח עם הרבי מגור שהיה מתומכי האגודה אשר שאלני מה חושדים אותי העולם שיש לי נגיעה ואיזה נגיעה יש לי באגודה. והשבתי לו יסלח לי כבודו הרב אם אציע וכו' הלא איתא בסנהדרין שאין מושיבין כהן גדול בעיבור השנה מאי טעמא משום צינה בטבילות יום

הכיפורים שיהיה מאוחר בחודש ימים, ונחזי אנן איזו נגיעה תוכל להיות לכהן גדול בזה דאין מעברין ניסן בניסן ויש עוד ז׳ חודשים עד יום הכיפורים וכל הנפקא מינה של עיבור השנה היא נגיעה קטנה כל דהוא כמאן דליתא, שהרי היו מטילין עששיות של ברזל להחם המקוה, והיו המים פושרין ואם יומשך ע״י עיבור השנה עוד חודש רק נתקרר במקצת ותהיה אולי וגם בזה יש ספק כי לפעמים לא יהיה קר יותר וכו׳ ואם הכהן הגדול אסור לו לדון משום נגיעה קטנה ורחוקה שכמעט אין בה ממש וכו׳ בודאי הרבי מגור נ״י לא יכעס ולא יתרעם שהעולם יחשבוהו לנוגע בתנועת האגודה, כיון שיש לבתו ולחתנו ולכל אנ״ש הפקידים עמודי החצר סביב הכנסה גדולה מזה, ואם במשה ואהרון גזירת הכתוב דלא מיהמני כיון שנוגע פסול מה״ת וכו׳ מכל שכן בזמנינו שאינו לא גזירת הכתוב ולא חזקה רק משפט שכלי דלא מיהמנא בזה. עכ״ל. והדברים מדברים בעד עצמם, שהוא דבר קשה מאוד שיבוא אדם ויודה שטעות עשה וגם אבותיו ורבותיו טעו, זה הדבר קשה ללב לקבל ולפה לומר, ולכן אין להתרגש מהמסרבים אלא רק לשמוע אם בחכמה ענו.

וראה מש״כ עוד הרה"ג בבאתי לגני הנזכר, על מה שכתב הגאון החזון איש (בקונטרס אמונה ובטחון פ״ג סימן ל) שכתב שחובת התלמיד להאמין כי אין נגיעה בעולם בעלת כח להטות לב חכם לעוות משפט וכו׳ ואיך יתכן כי בשביל בצע כסף או לעגי חנף יחבל נפשו לעוות משפט, נוסף לזה כי תכונת האמת היא אצל החכם תכונת נפשו ושורש מציאותה וכל אבקת שקר ממנו והלאה וכו׳ שהרי לא אסרה תורה לת״ח להורות לעצמו וכו׳ ואם יורה להתיר ואחד נרגן יהרהר אחריו שהפסד ממונו הטעהו הרי זה מן המהרהרים אחר רבם, כי אנו בטוחים בחכמים שהם מורמים מפחיתות כזאת ולא יחשדו בהם אלא נעדרי הבינה וקטני הדעת אשר לא ידעו ולא יבינו נפש משכיל, ומה שפסלו בסנהדרין (יח ע״ב) מלך וכהן גדול בעיבור שנה מלך משום אפסניא וכ״ג משום צינה משום דעיבור השנה מקרי משפט כדאמ׳ בר״ה ונתנו עליו דין משפט שיהא בכלל חוקי המצוה. ע״כ. כתב המחבר להעיר עליו וז״ל, ועיניך לנוכח יביטו מכל מה שהבאנו לעיל שדברי הגאון החזו״א במחכתה״ר נדחו על הסף, ומה שקרא החזו״א למי שחושד הח״ח בנגיעה נרגן נעדר הבינה וקטני הדעת וכו׳ איפכא שמעינן מהרמב״ם בפירוש המשניות לעיל שאין מי שאין חושש לנגיעה אלא מי שאין לו חכמה ואת אשר קירב

הרמב"ם ריחק החזו"א, ואהבתו לתורה וללומדיה קלקלה את השורה. ע"ש.

הנכתב בספר לא נאמר לעם הארץ

ואל תאמן לטענות ריקות שאין לכתוב דברים מחודשים בספר, שמא ופן יבואו עמי הארץ לזלזל. אלה הטענות לא שייכות לנכתב בספר בדרך לימוד וחקר הדין, אלא בדורש לרבים. וכ"ה למחפש דעת חכמים, גמרא ערוכה שאין מפרסמים בפני ע"ה שמספיק ק"ש שחרית וערבית לקיים והגית בו יומם ולילה, וכתבו כן לדורות בתלמוד. וכיו"ב דוגמאות רבות בהלכה ואין מורין כן, ונכתבו בש"ס ושו"ע (סי' ל ס"ב, יו"ד סי' שמ ס"ח. ועוד), למדנו בלא ספק שלכתוב בספר ולא בשיעור בציבור מותר גמור הוא.

וכ"כ מור"ם ז"ל (יו"ד סי' קס סט"ז) מותר לישראל לומר לחברו ישראל, לך והלוה לי מעות מפלוני ישראל ברבית ומותר לתת אחר כך הרבית לשליח להביאו לו וכו' ואין לפרסם הדבר בפני עם הארץ. ע"כ. וכיו"ב גם בהל' יין נסך (יו"ד סי' קכד סכ"ד).

והוא דבר פשוט שסתם לומד ופותח בספרי שותי"ם צורבא מדרבנן הוא, ולא מקרי כלל ביד עמי הארץ. וכבר כתב ככל זה בפשטות הגר"ש קלוגר בשו"ת שנות חיים (סימן קלו) הנאמר בספר אין זה פרסום ומה דאמרינן אין מפרסמין הדבר בפני ע"ה היינו לדורשו בפה ברבים, אבל הנכתב בספרן אין זה פרסום. עכ"ל.

חשש זלזול בחכמים

יא. והנה הס מלהזכיר שאין כוונת המחמיר לבזות רבותיו, ואינו בא לומר לעז שלא עשו כהוגן. שמלבד שדברי הפוסקים ברור שאין לחוש לטענה שכזו וכאמור, שים לב שכבר עברו עלינו כמה וכמה שינויים מזמן החכמים הקדמונים שכל אחד מהשינויים כבר מספיק, ודי כבר בזה להסביר למה צריך וכדאי ומצוה לשנות ממה שנהגו בעבר.

שמלבד שכל אשר לבבו עימו מבין שהגלות הארורה גררה עימה חלישות בכמה וכמה מצוות, ובפרט במצוות חיצוניות הניכרות לעין שמושכות אש שנאת הגויים עלינו, וכבר ארכו ספרי דברי הימים בתיאור השמדות והצרות והפוגרומים, וכל סממן יהודי היה כסימון מטרה לחץ השנאה של עשיו ליעקב. ואם כן ברור ומובן שהיה להם הצורך לכסות ולהסתיר, ומעת בבואנו אל הארץ אשר עיני ה' אלוקיך בה ולא עיני זרים, אין חשש אלא אדרבה שבח ויקר וגדולה להיות האיש הישראלי מתפאר עבודתו של מלך.

ואת עלית על כולנה שמאחר ויש מחלוקת פוסקים, ודעת רבים ושלמים בראשונים ואחרונים כן, מה שייך לטעון שכוונת זדון בליבו לזלזל ברבותיו כשכל רצונו להדר להיות עושה בשלמות מה שאפשר. ואלו הטוענים דברים קשים כגידים נגד, לענ"ד קנאו קנאה שלא במקומה, שבמקום לקנא קנאת ה' לקיים המצוות בלא ספק, קנאו על איזה מנהגים וכבוד מדומה. והרוצה לחוש לקיים המצוה בלא ספק אין כאן לא זלזול ולא כלום, אלא יראת ה' וחיבוב המצוות ולא יחוש ולא יבוש. וכמה עלובה היא עיסה שנחתומה מעיד עליה, שהרבה מהחכמים שנהגו בעצמם כמנהג הרגיל בעולם, מודים ואומרים בפה מלא שיש בכשרות מעשיהם כמה ספקות גדולים אם ובכלל יש מצוה או איסור במעשיהם.

אין לך גדולה מהודאת בעל דין, שהוא ספק גדול בדין, שמא אין מקיים מצוה כדין, ועל כן ישב הלומד על כסא הדין, ויחפש מי שהוא איש איך להכריע בדין, ואם ועדיין יפלא ממך דבר למשפט בין דין לדין, תרדוף להיות מקיים המצוה בודאי מעיקר הדין, ואם וחושש שנגד מנהג החכמים מהפך הדין, הרי גם את ההר ייקוב הדין, לכן תעשה ותפעל כפי הנראה אמת בדין, וירומם ויהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי קשט ואורחתה דין.

במוסיף לו יראת שמים

יב. ודעת ישרה תחתום המאמר, שרבים הדרכים בעבודת ה', ולא ראי זה כראי זה, אך הצד השווה שבהן שהעיקר שיהיה מעלה בקודש. ואם ירוד ירדנו בגזירת עליון, בדור שירדו בירידה תלולה עד דיוטא תחתונה, יתפוש מה שאפשר לו לשמור עצמו להניס נפשו מזולל שאין לו שובע, ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה (איכה א, יא).

ודברי רבותינו מאור עינינו לנו לעיניים, שאם מרגיש בעצמו שקשה לו במלחמת היצר, הרי זו סגולת המצוות ובפרט זו שאנו עסוקים בה. על כן זאת העצה היעוצה (ישעיה יד, כו) מגדול העצה ורב העליליה אשר עיניו פקחות על כל דרכי בני אדם (ירמיה לב, יט), שציווה רחמנא בתורתו הקדושה, לקבוע בבגד כל בן ברית ציצית בכנף בגדו, ויהיו חוטי הטלית קטן וגדול שם הוא ועבד מחפש לאדוניו. שיראה ציציותיו תמיד להיות מול עיניו, וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, ושב ורפא לנו ולכם ולכל ישראל.

ומעשה המצוה וסגולתה ככוס ישועות אשא בעת צרה היא ליעקב וממנה יושע (ירמיה ל, ז), להיות תופס כל בית יעקב בחבל נחלתו (דברים לב, ט), נאחז ישר-אל בציציות שבבגדו לעלות במחשבתו

עד בוראו, שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכיסא הכבוד (מנחות מג ע"ב). והוא הפשוט בדבר אדוננו בר יוחאי (מנחות מ"ג ע"ב) דתניא, רבי שמעון בן יוחאי אומר, כל הזריז במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה, כתיב הכא וראיתם אותו, וכתיב התם את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד.

וכבר באה עצה זו גם בדברי מרן מלכא ביביע אומר (ח"ט סי' קח אות יח) לסנגר ולעורר היתרון בלהוציא הט"ק לחוץ 'שנהגו כן רבים מבעלי תשובה, שרצו לקיים בעצמם ויגבה לבו בדרכי ה', ורחמנא לבא בעי. ע"ש. ומר בריה דרבינא בילקוט יוסף (ציצית סי' ח סוף הערה מח) יעין כן לבחורים ונערים שכתב, כן ישיבה ספרדי שמרגיש שהוצאת הציציות גורמת לו לחיזוק בתורה ויראת שמים טהורה, רשאי להוציא הציציות מחוץ לבגדיו. ע"ש. ובדור יתום זה אוי לנו אם לא נחוש לעצמנו גם אם בא בשנים, וכל איש אשר חפץ להינצל מהמשחית יאחז עצמו כנער ובעל תשובה לחזק עצמו במה שיכול, שהיצר משתולל וכבר הותרה הרצועה, ואמרו רבותינו משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע, שנא' לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך (מכילתא דר"י בא פר' יא), וכן יעשה ויציל נפשו משחת, שיהיה סוגר בעדו בכיסוי של מצוה שיטפחו לו תמיד על פניו, ויזכירוהו אדון רם ונישא, וכולי האי ואולי ויזכה שלא יתור אחרי לבבו ועיניו. ומי הוא זה שיאמר זכיתי לבבי, שעין רואה ובוכה בחורי חמד שיצר הרע מקשקש בהם ואין להם מנוחה, וגם בהיותם אברכים לא נחה נפשם.

ואם והיה לבבם זה להסתולל בציצית הדורה ובעיטוף מצוה, והיו מתחרים באיזה אות תפילין על ראשו ועסקיהם בקדושה, בודאי היה בזה סיוע גדול ורב לקדושה. ובמקום זאת נתנו אפר תחת פאר, שכיסו הט"ק תחת כל בגדיהם וחלצו התפילין מעל ראשיהם, ובמה יעסקו ובמה יתהדרו, עד שהתקיים בנו והיית משוגע ממראה עיניך אשר תראה (דברים כח, לד), בני ציון המסולאים מפז, מתקשטים ומתהדרים בנצנוץ חפתים זולים, ויש המהדרין בגרביים מצוירים בקופים, והמחמירים אין הולכים ד' אמות ללא נעליים מחודדות כנעלי ליצנים.

וראה בזוהר חדש (פרשת נח דף ל) רבי אליעזר אמר גלות האחרון אין לו זמן וקץ, מתי יגאלו אלא הכל תלוי בתשובה וכו' אמר ליה רבי עקיבא א"כ היאך יהא דא להתעוררא כולהון כחרא בתשובה וכו' אמר ליה רבי אליעזר חייך דאי יחזרון בתשובה רישי בנישתא או חדא בנישתא בזכותם יתכנש כל

גלותא דקוב"ה אסתכי מצפה תדירא אימתי יחזרון ויעבד לההו טבא. ע"כ. והדברים מבהילים.

וזה כלל גדול בתורה, שזה לעומת זה עשה האלוקים (קהלת ז, יד), שאם אין מתקשט בבגדי הבת ירושלים יתקשט בפריצות כזונת רומי.

ועל כן יאמר, הסירו הבגדים הצואים מעליו והלבש אותך מחלצות (זכריה ג, ד), ותחת בגדי עשו החמודות (בראשית כז, טו) ועשית בגדי קודש לאחיך לכבוד ולתפארת (שמות כח, ב). ושכינה מכרזת בראש כל חוצות, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, ואלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל (שמות יט, ו).

כנף א פרק יא - מניין המצוות

בפרק זה נבאר מניין המצוות שיכול לזכות לקיים בכל רגע כשטלית קטן על בגדיו כמצותה, ובלבד שיקיים המצוה בלא ספק דהיינו על בגדיו ובגודל המוסכם.

והנה מלבד שמקיים כל רגע מצות עשה השייכת בעצם מצות ציצית, כאשר נצטווינו ועשו להם ציצית. עוד ישנן מצוות הנלוות למצות ציצית שיכול לקיימם בכל רגע שציצית עליו, ומאחר ומצוות צריכות כוונה (שו"ע סי' ס ס"ד) נביאם כאן שיהיו בפני כל החפץ לקיימם, לעשות נחת רוח לבוראנו.

א. אהבת ה'

כתב רבנו בחיי (כד הקמח שבועות א) וז"ל, ואהבת את ה' אלקיך, ודע כי בכלל האהבה מצות עשה של תפילין וציצית, שהאוהב את אוהבו זוכרו תמיד וכתיב בתפילין (שמות יג) ולזכרון בין עיניך, וכתיב בציצית (במדבר טו) וזכרתם את כל מצות ה'. עכ"ל. וכל שרודף אחר המצוה לעשות רצון הבורא יתברך ויתעלה, מכלל האהבה לה' הוא כשיכוון לכך.

ב. יראת ה'

מבואר הוא היטיב בגמרא מנחות (מד ע"א) במעשה באותו שציצית טפחה לו על פניו וניצל. ובפרט כשמקיים המצוה כדי שתחזקו שח"ו לא יעבור על רצון בראו, גם זה בכלל יראת ה'.

וכדאמר רבי אליעזר בן יעקב (מנחות מג ע"ב) כל שיש לו תפילין בראשו תפילין בזרועו מזוזה בפתחו וציצית בבגדו, הכל בחוזק שלא יחטא, שנאמר (קהלת ד, יב) והחוט המשולש לא במהרה ינתק, ואו' (תהלים לו, ז) חונה מלאך ה' סביב ליריאיו ויחלצם. וכן הוא בדברי סדר היום (סדר תפלת מנחה), ואם הוא אדם ראוי והגון ראוי שיתעטף בציצית ויניח תפילין גם במנחה וכו' מפני שהם הממשיכים אליו הכנעת הלב וכובד הראש ותהי' יראת ה' על פניו. ע"כ.

ג. והלכת בדרכיו

בגמרא ר"ה (יז ע"ב), אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. ע"כ.

וכיו"ב בקבלת שבת בפסיקתא רבתי (פיסקא כג- הדברות פר' תליתאה) שדרשו על הפסוק, על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו, תני רבי בשם רבי נתן, קדשו בברכה מכאן אמרו מקדשו על הכוס בכניסתו, ורבי אמר קדשו בעטיפה, אמר רבי חנינא צריך להתעטף. ע"כ.

ובמפורש בא בדברי הרמב"ן (תרי"ג מצות היוצאים מעשרת הדברות, מצוה והלכת בדרכיו) וז"ל, וכן להדמות כל אדם בדרכיו הטובים לבוראו, דכתיב כי תשמור את מצות ה' אלקיך והלכת בדרכיו, וזה כולל מצות עשה ומצות לא תעשה וכו' ובכלל והלכת בדרכיו לעשות ציצית בל"ב חוטין וכו' ואומר ויעבור ה' על פניו ויקרא מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור. עכ"ל הרמב"ן ז"ל. וכ"ה בספר מניין המצוות (ח"ב עמ' יב) מרבנו עזרא מגרוניה.

ד. ובו תדבק

תניא (מנחות מ"ג ע"ב), רבי שמעון בן יוחאי אומר, כל הזריז במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה, כתיב הכא וראיתם אותו וכתיב התם (פ' ואתחנן) את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד. ותני (ירושלמי ברכות פ"א ה"ב) בשם רבי מאיר, וראיתם אותם אין כתיב כאן אלא וראיתם אותו, מגיד שכל המקיים מצות ציצית כאלו מקבל פני השכינה, מגיד שהתכלת דומה לים והים לעשבים ועשבים לרקיע ורקיע לכסא הכבוד. ע"כ. ואין לך 'בו תדבק' גדול מלהידבק בשכינה הקדושה.

ה. זכור ושמור את יום השבת

בתנא דבי אליהו (רבה פרק כ"ו), למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית. אלא אמר הקדוש ברוך הוא למשה, מפני מה חילל זה השבת, אמר לפניו: רבונו של עולם, איני יודע. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אני אומר לך, כי בכל יום יש לו לישראל תפילין בראשו תפילין בזרועו, ורואה אותן וחוזר ממעשיו, ועכשיו ביום השבת שאין עליו תפילין בראשו ובזרועו לכן חילל זה את השבת. באותה שעה אמר לו הקב"ה למשה, משה צא וברור להם מצוה אחת שינהגו בו בשבתות ובימים טובים, שנאמר 'ועשו להם ציצית'. ע"כ.

וכדברים אלו תראה בחזקוני (במדבר טו, מ) וז"ל, למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי נסמכה פרשת ציצית לפרשת מקושש, לפי שכשנדון המקושש על שחלל שבת אמרו ישראל היאך נוכל לעמוד על שמירת שבת היום או למחר נתחייב מיתה כזה, שהרי ביום טוב הכר סימן בשמירתן ומה שאין כן בשבת, לפיכך נתן להם מצות ציצית להתעסק בה בשבת כמו שאמרו רבותינו ז"ל כל ההולך בשבת בלא ציצית כאילו מקושש עצים בשבת. ע"כ.

ו. יחוד ה'

וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, וכ"כ החינוך (מצוה תכב), וציצית היא להראות שאנו עבדי המלך כחותם בבגדי העבדים כמבואר במנחות (מג ע"ב) וכתבו התוס' (שם ד"ה חותם), מה שמדמה חותם של טיט לציצית שכן עושין לעבדים, והציצית מעיד על

ישראל שהם עבדי הקדוש ברוך הוא כדאיתא פרק במה אשה כבלא דעבדא תנן. ע"ש.

וראה בספר ציצית ותכלת (עמ' מג) שכן כתב בספר עיני העדה (ח"ב פרשת כי תצא) שהמקיים מצות ציצית מעיד על יחודו יתברך. וכ"כ בספר ילקוט ראובני (פרשת שלח) בשם הזוהר הקדוש, שהלובש ציצית נקרא 'אחד' כמו הקב"ה שנקרא אחד, לפיכך ייתי אחד וישתדל באחד. ועל כן יש בחוט כורך אחד לכתחילה, כדי לרמוז לזה. ע"ש. וכ"ה בפשטות בכל המצוות שמקיימם על יחוד קדושת הבורא ית', שאינו עובד אלא לה' לבדו.

ז. עול מלכות שמים ועול מצוות

פשט הפסוקים ממש שהם עיקר כוונת המצווה דכתיב, והיה לכם לציצת וראיתם אתו 'וזכרתם' את כל מצות ה' ועשיתם אתם, 'ולא תתורו' אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם. 'למען תזכרו ועשיתם' את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם. ע"כ.

ח. זה אלי ואנוהו בציצית נאות

נאמר בתורה (שמות טו, ב) "זה אלי ואנוהו", ודרשו רבותינו (שבת קלג ע"ב) התנאה לפניו במצוות - עשה לפניו סוכה נאה וציצית נאה וכו'. ע"ש.

ועוד אפשר שיובן בפשט המצוה, התנאה לפניו שתהיה עטור בהם לנוי שהוא עבד המלך שחותמו בבגדיו לתפארה.

ט. היכון לקראת אלוקיך ישראל

גרסינן (שבת י ע"א) אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא וכו' כי איכא שלמא לביש ומתכסי ומתעטף ומצלי, אמר הכון לקראת אלהיך ישראל.

וכך היה ביד חכמים ראשונים ומרדכי היהודי סימן לכולם דאיתא בגמ' מגילה (טז ע"א) ובמדרש (ויקרא רבה פר' כח סי' ו) דאמר ר' לוי כיון שראה מרדכי את המן בא כנגדו והסוס בידו אמר דומה אני שאין רשע זה בא אלא להרגני וכו' מה עשה נתעטף בטליתו ועמד בתפלה לפני הקדוש ברוך הוא. ע"ש.

וכתב הרמב"ם (ציצית פ"ג ה"יא) וז"ל, לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחוייבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו, ובשעת התפלה צריך להזהר ביותר, גנאי גדול הוא לתלמידי חכמים שיתפללו והם אינם עטופים. ע"כ.

י. כבנין בית מקדש וקורבנות

וראה בזוהר חדש (תיקונים כ"ב סט ע"א) וזל"ק, ובוצינא קדישא אמר, כל מאן דמנח תפילין וציצית כאלו מקיים תרי"ג

מצות דאורייתא, ולא עוד אלא בציצית כאלו מתקן כורסייא לקב"ה. ע"ש.

וכיו"ב במדרש משנת ר"א (פר' יד עמ' 270) וז"ל, בדורותינו שאנו עניים, ואין בית המקדש להקריב את הקרבנות, אמ' הקב"ה, עשו את הציצית. ע"כ.

יא. והייתם קדושים לאלוקיכם

שנאמר בפרת ציצית (פר' שלח טו, מ) למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי, והייתם קדשים לאלקיכם. והוא ביאור קדושים תהיו, הוו פרושים. שמפריש עצמו מהבלי העולם לעסוק במצוה.

ואמרו חז"ל (בספרי פרשת שלח) והייתם קדשים לאלקיכם זו קדושת כל המצוות, ר' אומר זו קדושת ציצית. אתה אומר זו קדושת ציצית או אינו אלא קדושת הגוף וכו' תלמוד לומר והייתם קדושים לאלהיכם זו קדושת ציצית, מגיד שהציצית מוסיפה קדושה לישראל. עכ"ל. ומבאר הנצי"ב (בספרי שם) שהציצית בפרט מקדשת את האדם יותר משאר מצוות. ע"ש.

יב. הדיבר הראשון אנכי ה' אלקיך

כמ"ש הראב"ן (מאמר השכל, הובא בתרי"ג מצוות בהלכה ובאגדה ח"א עמ' קכב) שעושה המצוה באמונה בה' ית' יתעלה שמו.

יג. וזכרת את ה' אלקיך ופן תשכח

כמ"ש המורה נבוכים (ח"ג פרק מד) וז"ל, המצות אשר כלל אותם הכלל התשיעי, הם המצות אשר ספרנום בספר אהבה, וסבת כולם מבוארת, רצוני לומר שכוונת העבודות ההם זיכרון השם תמיד ויראתו ואהבתו ושמירות המצות כולן, ושיאמין בשם ית' מה שהוא הכרחי לכל בעל דת שיאמינהו, והם התפלה וק"ש וכו' ותפילין ומזוזה וציצית וקנות ספר תורה וקרות בו לעתים. ע"ש.

וכן הוא מעצם קיום המצוה, שזוכר את מצוות ה' ולא מסירם מעל ליבו תמיד שציותה התורה, וראיתם אתו וזכרתם. ואומר, למען תזכרו ועשיתם.

יד. ולעבדו בכל לבבכם

בכל מצות עשה ובכללם מצות ציצית, מקיים מצוה זו אם מכוון לכך. כמ"ש הרמב"ן (בהשגות לסה"מ לרמב"ם מ"ע ה') וז"ל, ועיקר הנאמר ולעבדו בכל לבבכם מצות עשה שתהיה כל עבודתינו לאל ית' בכל לבבנו כלומר בכוונה רצויה שלימה לשמו. ע"כ.

טו. מצות שמחה

כמ"ש רבנו בחיי (דברים כח מז), תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה. יאשימנו הכתוב בעבדו השי"ת ולא היתה העבודה בשמחה, לפי שחייב

האדם על השמחה בהתעסקו במצות, והשמחה במעשה המצוה מצוה בפני עצמה, מלבד השכר שיש לו על המצוה יש לו שכר על השמחה, ועל כן יעניש בכאן למי שעובד עבודת המצוה כשלא עשאה בשמחה, ולכך צריך שיעשה אדם המצות בשמחה ובכוונה שלמה.

טז. ולא תתורו אחרי לבבכם ועיניכם שנצטווינו ללכת אחר רצונו ית' ולא אחר הלב החומד לצון ופריקת עול ורדיפת התאוות. ובזה שמטה ליבו לקיים המצוה ולהתרחק מתאוה והרהור עבירה, נכנס גם במצוה זו ביתר שאת. והוא טעם המצוה כמפורש בפסוק, ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם.

יז. מצות וראיתם אותו

חזינן לכמה מקמאי שלמדו מצות 'וראיתם אותו' כמצוה בפני עצמה, ראה בסמ"ק (מצוה כח) שכתב בלשון קצרה וחדה וז"ל, מצוה כח, להסתכל בציצית דכתיב (במדבר ט"ו) וראיתם אותו. ועשייתו אפרש בעזרת השם יתעלה לקמן (סי' ל"א). ע"כ. ומבואר שראיית הציצית היא המצוה בעצמה ולא טפלה היא למצוה, אלא היא היא המצוה בעצם, ואם לא רואה לא קיים .

וכ"כ הרשב"ץ בזוהר הרקיע (מ"ע כ') להוכיח שיש למנותו מ"ע ממנין התרי"ג, שהראיה מצוה בפני עצמה, ולמד כן ממ"ש חז"ל בגמרא (מנחות דף מ"ד ע"א), כל שאין לו ציצית בבגדו עובר בחמשה עשה, ופירש שאחד מהחמשה עשין הוא וראיתם, וכפירוש רש"י שם. ועיין בספר חרדים (פרק שני מצוה א) שכתב כן בפשוט והזכיר דברי הסמ"ק ורשב"ץ. וזה מלבד קמאי הנ"ל כר"י ר"י בן מרון הלוי שהביאו בעל העיטור. ולע"ד כן הוא בלשון מדרש שמעוני (תהילים רמז תשכג) שהראיה היא מצוה בעצם וז"ל, כל עצמותי תאמרנה, אמר דוד אני משבחך בכל אברי 'ומקיים בהן המצות' וכו' בצווארי, עטיפת ציצית. 'בעיני וראיתם אותו'. ע"ש. וראה בשו"ת תורה לשמה (סי' לט-מ) שלמד מהמדרש שכל הנזכר הלכות הם. וכ"כ בקרית מלך (ציצית פ"ג סק"י).

וכדברים אלו ראה ביסוד ושורש העבודה (שער ד' פ"ו) שלמד כן באר"י ז"ל וז"ל, ומהרח"ו בשערי הקדושה חושב זאת למ"ע מן התורה. וכן פירש"י (מנחות דף מד ע"א), אהא דאמר רב ששת כל שאין ציצית בבגדו עובר בה' עשה, וחושב רש"י ז"ל וראיתם אותו למ"ע אחת. וע"כ צריך האדם להסתכל בציצית ולכוין בהסתכלות זו לקיים מ"ע של וראיתם אותו. עכ"ל.

יח. זכירת יציאת מצרים

נצטווינו במצוה שתהיה גם זכר ליציאת מצרים שנאמר, אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם. ומקיים המצוה מקיים גם זכר יציאת מצרים.

יט. דברי קבלה- ועבדהו בלב שלם

בספר הבתים (עשרת הדיברות דיבר א) כתב, ואמרו ועבדהו בלב שלם ידוע הוא כי עבודת ה' היא בקיום תורתו ומצותיו וענין התפילה והנחת תפילין וכיוצא בהם מן המצות האלקיות המעוררות לדעת ה'. ע"כ. ובפרט ציצית שעיקרה זכירת הבורא ומצוותיו.

כ. בכל עת יהיו בגדיך לבנים

כמאמר חז"ל (שבת קנג ע"א) בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו ציצית ושמן על ראשך אל יחסר אלו תפילין. ע"כ.

כא. ניצול מארור

כמ"ש רבנו יונה (שערי תשובה ש"ג אות חי) וז"ל, נתבאר בתורה עונש בטול המצוה, שנאמר ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם, אמר לעשות אותם יורה כי זה נאמר על בטול מעשה המצוות. והמקיים ניצול.(וכיו"ב בנידוי, עי' פסחים קיג ע"ב)

כב. קידוש ה'

ההולך עטוף בציצית מורה על מלכות ה' יתברך ברבים ובכלל מקדשי ה' הוא, ועל אחת כמה וכמה כשנעשית בפני רבים, כמבואר בגמרא (סוטה י ע"א) ביוסף ויהודה שהימנעות מעבירה מקרי קידוש ה', וכ"ש עשיית מצוה ברבים.

וכן ברמב"ם (הל' יסודה"ת פ"ה ה"י), כל העובר מדעתו בלא אונס על אחת מכל מצות האמורות בתורה בשאט נפש להכעיס הרי זה מחלל את השם, ולפי' נאמר בשבועת שקר וחללת את שם אלהיך אני ה', ואם עבר בעשרה מישראל הרי זה חילל את השם ברבים. וכן 'כל הפורש מעבירה או עשה מצוה' לא מפני דבר בעולם לא פחד ולא יראה ולא לבקש כבוד, אלא מפני הבורא ב"ה כמניעת יוסף הצדיק עצמו מאשת רבו הרי זה מקדש את השם. ע"כ. [עי' חשוקי חמד ברכות נד ע"ב]

ובפרט תלמיד חכם שעטוף בציצית יש בו תוספת חומרה, שאם אינו עושה כן לפי מדרגתו ידקדקו עמו על חילול ה', כמבואר ברמב"ם (הל' יסודה"ת סוף פ"ה).

כג. תמים תהיה עם ה' אלוקיך

מבואר בזוהר הקדוש (ח"ג קסג ע"ב) וז"ל, תמים תהיה עם ה' אלהיך ודאי כמה דאיהו תמים כללא חדא אוף אנת תהא עמיה תמים עמיה ודאי, במה אתעביד בר נש תמים וכו' כגוונא דא ב"נ דלביש ציצית אתעביד בכל יומא תמים, ת"ח בד' כנפים מתקנן כדקא יאות. ע"כ.

תנאי ומודעה לאורייתא

וזאת למודעי, מאחר ומבואר ברמב"ם (ממרים פ"ב ה"ט) שהאומר על מצוה שהיא מה"ת ואין זו האמת, שעובר בכל תוסיף. יכוון במצוות הנ"ל שמכוון לקיים המצוה עפ"י האמת אם מהתורה או מדרבנן או לדעת אותו מאן דאמר.

והנה במצות ציצית כותב הרמב"ם (בהקדמה) שהיא מצות עשה אחת. אך תדע שלשון חז"ל במנחות (מד ע"א) אמר רב ששת כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה, וכל שאין לו ציצית בבגדו עובר בחמשה עשה. ע"כ. וכלשון זו כתבו כמה וכמה מקמאי. וא"כ על צד זה יש להכפיל כל סך המצוות האמור בחמש מצוות עשה.

לזכות את ישראל

ומעתה ידידי אחי ורעי, הבן מאמר רבותינו (משנה סוף מסכת מכות) רבי חנניה בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות. שאם עיניים לך תראה גודל אהבת הבורא לבניו שציווה אותם מצוה יקרה שתהיה תפארת בלבושם והם עוסקים במלאכתם לימודם ושאר עיסוקיהם, ובכל רגע ורגע מקיימים מצוות לרוב בלא טרחא או הוצאה.

המחבב מצוות כיהלומים, יספור בעונג את אוצר המצוות שצבר לזכותו.

והנה על כל שיעור כדי הילוך ד"א (ג' שניות לערך) מקיים מצות ציצית, ומצטרפים להם אלו המצוות ועולות לסך כב' מצוות בכל ג' שניות. ולדקה יעלו לסך 81 מצוות יקרות מפנינים, שבשעה מספרם עולה ארבעת אלפים שמונה מאות ושישים מצוות הבורא יתברך ויתעלה. וביום ממוצע שיקיים המצוה כרצון הבורא, הם יותר מנ"ח אלף מצוות מהתורה ליום אחד.

ותן דעתך, שנטילת לולב בכל ימי חייו של האדם יקיים לכל היותר שמונים מצוות עשה (מגיל י"ג, מצות עשה אחת בשנה), וכן הוא בכל אכילת מצה בליל פסח בכל ימי חייו. ואם שכל בקודקודך תראה שגם שני מצוות אלו גם יחד בכל ימי חייך לא יעלו לסך מצוות עשה שתקיים בדקה אחת של עטיפת ציצית.

ושקולה היא ככל מצוות שבתורה (שבועות כט ע"א), ושאר מעלות טובות ויקרות שהכתיר הבורא למצוה זו. ועל כן, כל הכוסף להיות מעבדי המלך ששם אדוניו עליו, ובמצוותיו חפץ לעשות נחת רוח לפניו, וצידה ליום פקודה רוצה לצרור בכליו, ולקדושה ויראה משתוקקות כליותיו. ייקח חכם חותם של מלך בבגדיו, בלא ספק. שהיא מתנה יקרה, וסגולתה לטובות הרבה מסוגלה.

כנף א פרק יב – תמצית הכנף

בראשי פרקים ודינים העולים

מזמן משה רבנו ועד סוף תקופת הגאונים, סגנון לבושם היה שמעל בגדיהם מתעטפים בבגד ד' כנפות עוטף על כל גופם מלמעלה, וכך היו הולכים בכל מקום.

בחז"ל מופיעים מספר דינים וזמנים בהם הקפידו ביותר בעיטוף, שהוא דרך של כבוד ומורא. וכדוגמת זמן התפילה וברהמ"ז, קבלת שבת, ביקור חולה ומושב בית הדין. שעיטוף זה היה דרך כבוד במקום השראת שכינה, והיה בכלל חיוב.

מזמן רבותינו הראשונים שנפוצו קהילות ישראל על פני כל הארץ, מנהג הלבוש היה כמנהג מקומם כבבגדים המוכרים לנו, וכדי שלא יתבטלו ממצות ציצית בכל היום, עשו המצאה חדשה יקרה מפז ללבוש בגד 'טלית קטן' שיהיה עליהם בכל היום לקיים בו המצוה, ואעפ"י שאין בו חיוב ללובשו אך החמירו על עצמם, שרצונם טהור להיות מצוה עליהם ושכינה על ראשם.

נחלקו רבותינו הראשונים בטלית קטן זו בכמה טענות מרכזיות, יש מהם שהקפידו שיהיה על הבגדים שאם לא כן לא מקיים בו 'וראיתם אותו', ויש שטענו שצריך שיהיה בדרך עיטוף והתכסות דווקא. ומאידך היה מנהג כמה וכמה מהחכמים שלבשו הט"ק תחת בגדיהם ולא חשו לטענות הנ"ל. על עיטוף תירצו שאין חובת עיטוף ממש אלא כל לבישה מועיל, וגם וראיתם אותו מתקיים על זמן הלבישה וכדומה.

ובכל אופן גם לדברי המכשירים מודים ואמרים בפה מלא, שיותר מהודר ומשובח שתהיה הט"ק על בגדיו ממש לקיים מצות וראיתם אותו מהודר.

בדקדוק הפסוקים ובלימוד הפוסקים, מתבאר שמחלוקת זו רחוקה מלהיות מוכרעת ע"י ראיות מצד המכשירים, ומנגד פשטות הפסוקים לחלק בין בגד לבין התכסות שהיא לעיכובא על בגדיו. וגם לשון חז"ל מלמדת על צד הכרח לקיים המצוה כפשוטו על בגדיהם, ולראות את הציצית ממש, שהראיה מביאה לזכירה ולקיום המצוות ואם אין ראיה זכירה מנין. ועוד אמרו חז"ל, שיש בציצית אות וסמל לעם ישראל והמסתיר סימן מלכו ראוי לנזיפה. וזה מלבד שיטות בראשונים שלמדו במצות 'וראיתם אותו' שהיא מצוה בפני עצמה, ויש בה חובת ראיה כפשוטו .

באנו בחקירה ארוכה לברר דעת הרמב"ם ושו"ע שקיבלנו הוראותיהם, ומדברי שניהם עולה שהוא תנאי ועיקר גדול בקיום המצוה, שיהיה עטוף בבגד

על בגדיו ויהיה רואה הציציות. ואעפ"י שיש טוענים בדעת שו"ע שאינו לעיכובא, אין נראה כדבריהם וכתבנו להוכיח בכמה אופנים.

גם הלומדים להקל שיוצאים ידי חובה במכוסה, חזינן גם בבתראי שהמוסכם הוא שמצוה מן המובחר שיהיה על בגדיו בלא חולק כלל. וזה מלבד דברי הראשונים שאמרו כן במפורש, וכך מחייב השכל וההיגיון. וטענו על המכסה שנעשה כבוש ומסתיר חותמו של מלך וכדי ביזיון וקצף.

הארכנו בדעת המקובלים שעליהם נשענו כמה מחכמי הספרדים, והראנו נאמנה שגם לדעת רבנו האר"י ז"ל אינו לעיכובא אם לובש הט"ק על בגדיו אלא שאינו לכתחילה לדעתו הרמה. והוי מחשב הפסד מצוה גם בדיעבד לכמה מהראשונים על פני שכר מצוה שתהיה לכתחילה לאר"י במכוסה. עוד הראנו שלא ברור כלל שהאר"י ציוה לכסות הציציות אלא הבגד לחוד, ונידון זה תלוי ועומד במחלוקת המקובלים ומסתבר יותר שיהיו מגולים ממש.

עוד הבאנו מדברי האר"י על החיוב והכרח לראות בציציות כל שעה, ואם לא יכול גם לכסות וגם לראות יש להעדיף הראיה על הכיסוי. זאת ועוד הוכחנו מדבריו זיע"א שט"ק שבאה במידה גדולה יש בה דין ט"ג שתהיה על בגדיו. ושאפשר שלא אמר דבריו אלא מצד תיקוני התפילה וסודותיה, אך לעניין המצוה היא לכתחילה לגמרי גם על בגדיו. ע"ש. זאת ועוד, מדוקדק מלשונו שאם יש על הט"ק בגד עליון פתוח מהני להיקרא מכוסה גם בנראה לחוץ.

הארכנו בכמה פרטי דינים בהגדרת בגד החייב בציצית, והבאנו מדברי סופרים וספרים שיש להקפיד על מידת בגד ראויה שתיקרא בגד ולצאת מספק מדובר על אורך ב' אמות על רוחב אמה וקצת. ושבגד כזה לא מצוי וקשה להיות תחת בגדיו, ואם יוצאי לחוץ יוכל בנקל להגדיל מידתה לצאת מכל ספק.

עוד הארכנו בדברי כמה אחרונים שבגד המכוסה שבוש מלצאת בו לחוץ, אינו נקרא בגד של כבוד שיתחייב בציצית. ולכן זוהי סיבה גדולה וחשובה לחוש לה ולהוציא לחוץ שיהיה בגד של כבוד בלא ספק כלל. וכבר חיברנו צדדי הסוגיה שהלובש ט"ק תחת בדיו באו ביחד ארבע וחמש ספקות שבכלל פטור הבגד מציציות ולא תלה בו מצוה אלא זכר בעלמא, אך אם יוציא לחוץ והיא במידה גדולה מקיים המצוה אליבא דכולי עלמא מצוה מהתורה נהדרה.

עוד באנו בביאור הגדרת שם בגד, שיש שטענו לומר, שאם אינו נהנה בו להגן מחום וקור אינו בגד גמור לדיני כלאיים, וומנו נלמד למצות ציצית. אך הבאנו כמה וכמה ראיות שלעניין ציצית די בזה שיהיה הבגד מיוחד למצוה לחוד והוי מצוה גמורה. ועוד הוכחנו שגם בגד המיוחד לשם כבוד ותפארה גם אם אין בו שימוש אחר להנאת גוף, חל עליו שם בגד גמור מהתורה. ובכל אופן אם הבגד גדול במידתו שמועיל להיות בגד צניעות לכסות על צורת אברים באזור העליון של לבישת המכנסיים, גם המפלפלים בלשונות כמה מהראשונים לפטור בכגון זה יודו כולם פה אחד שבגד גמור הוא להתחייב במצוה. ועל כן מצאנו עוד סיבה הגונה להגדיל המידה שיש בזה כמה רווחים ויתרונות והוא בנקל לחובש הט"ק על בגדיו.

בדעת מרן היבי"א, הבאנו לשונותיו בכמה מקומות שמהם עולה בבירור, בט"ק הנהוגה בין הספרדים יש בה ארבע וחמש ספקות אם בכלל מקיים מצוה, שמלבד שהיא מידה קטנה מב' אמות היא גם מכוסה בבגדים שבוש לצאת בה לרשות הרבים, ותוסיף לזה מחלוקת הראשונים, ושדעת שו"ע פשוטה להוציא לחוץ. נמצא המכסה בבגדיו ספק גדול אם בכלל קיום מצוה יש בידו, ועל כן הזהיר שגם בחור יזהר להתעטף בט"ג בתפילה, כי אי אפשר לסמוך על ט"ק שאין בה ודאות מצו, ולכל הפחות ברור שלא יברך בהתעטפו בט"ק כי יש כמה ספקות אם בכלל מקיים מצוה וסב"ל.

נכנסנו בארוכה בבירור מנהג בני ספרד, שיש הטוענים בקול גדול שכל מנהגם עפ"י האר"י ז"ל ומזה נשתלשל המנהג עד היום. הארכנו להוכיח שהמנהג היה כבר מאות שנים קודם ללידת האר"י, ואפי' פסק הרמב"ם ושו"ע לא הועיל לתקן המנהג אפי' ברחובותיה של צפת השו"ע בעיר צפת שהוא מרא דאתרא ורב רבנן, לא נשמעו לו גם באומרו שזו חובה גמורה. ובודאי שגם הבאים אחריו אחזו במנהג כמו שהיה לעולמים שהרי לשנות מסגנון הלבוש ואתה בין העמים הוא דבר לא קל ועל כל שינוי כבר טוענים שידיו על התחתונה, ועל כן ברור שהמנהג יסודו עוד מזמן הראשונים שהקלו בזה, ואעפ"י שאינו מנהג הראוי לקיימו נגד פסקיהם של אלה שקיבלנו הוראותיהם, העם בשלו לא זז.

עם השנים שהתפרסמו דברי רבנו האר"י, תפסו החכמים טענה מדבריו בעלה תאנה לכסות על המנהג הלא משובח. והנה גם החכמים שבכללי פסיקתם שאין הולכים אחרי הקבלה במחלוקת עם הפשט גם הם יישרו קו

ליישב המנהג, ואעפ"י שבאר"י הפשוט שאין צריך לכסות העמיסו גם מנהגם זה בדבריו, ואחרי הסתלקות הצדיק מי יכחיש כוונתו חתומה במילים.

והנה האכבנו בעשרות דוגמאות והם מעט שבמעט, שבני ספרד לא קיימו כל הכתוב באר"י ואפי' בדברים שבנקל לא שינו מנהגם, ואפילו במקום שאמר הלכות גמורות ובלשונות תקיפות לא הועיל ולא זזו ממנהגם. והראנו נאמנה שאפי' בדורשי הציצית בהם עוסקים לא מקיימים דבריו אעפ"י שנאמרו ביתר תקיפות מכיסוי הט"ק שזו אינה לעיכובא וכגון שציוה לכסות בט"ג על ראשו תמיד, ולהיות עטוף ועטור גם במנחה חובה, ואפילו תפילין דר"ת לא כולם נהגו להניחם אעפ"י שלדבריו זו חובה גמורה מהתורה.

וכיוצא באלה עוד רבות הדוגמאות, וכולם שווים לטובה להסיק למסקנה שדברי האר"י אינם ביסוד כל מנהגי הספרדים, אלא בענייני תפילה ונוסח וגם באלה רק מה שנהגו, ובשאר מילי יש מנהגים שונים ושיטות נפרדות בין הפוסקים, והמרווח יותר שדבריו חסידות ובפרט נהגו בהם המדקדקים ולומדים בתורתו, אך לשאר העם הפסק הפשוט בתלמוד וראשונים יכריע, וכאן זנחו כל כלליהם בהלכה ואעפ"י שברור שלא האר"י ז"ל ביסוד המנהג לכסות שכבר קדם לו, אך אם יועילו דבריו לקיים המנהג נסמכו עליו כולם. ומאחר וחזינן שגם בדבריו הספק בא אם לגלות הציצית ושיעור בגד רחב כבר נקרא ט"ג, הרי שגם דברי האר"י לא מקיימים המנהג כדי לסמוך עליו נגד פוסקי ההלכה במצוה מהתורה.

אחרי הדברים האלה, הארכנו בחז"ל ורבותינו מסדרי הדורות, שהציצית נקראת חותם המלך, וגם אם נפלפל בגדרי החיוב בגילוי או כיסוי, דבריהם לא יתקיימו אלא במגלה. ודברים חוצבי להבות באו בדברי האחרונים בזה ראה דבריהם ויחזק ליבך להשתוקק לגלות המצוה לעיני כל.

והאמת צריכה להיאמר, שיסוד ושורש מנהג ישראל לכסות נולד בגלות הארורה מאז נפוצו ישראל על פני קצוות תבל, ומאז החלו לנהוג להחביא ולהסתיר בגד של מצוה וזה בא יחד עם הסרת העטרת תפילין מראשם ומזרועם, והכול שורשו מחמת המציק שהם בין הגויים, וכל סימן יהדות כסדין אדום לשור זועם וכמטרה לכל חץ. והבאנו דברים מבוררים ועדות נאמנה שזו הסיבה ואין בלתה, והמנהג גרם שהחזיקו במנהגם גם כשבטל הטעם לא בטלה הקלקלה. וע"כ בדור אשר זכה שיכול לקיים המצוות בגאון, יש לחזר אחר המצוה כהלכתה ובהידור.

עוד צרפנו טעם כעיקר, שבעת שמטיל התכלת כאשר זכינו בחמלת ה' עלינו, מצות וראיתם אותו ביתר שאת ויתר עוז שהיא עיקר הראיה, ובה עיקר הזכירה שתכלת דומה לים וים לרקיע והוא לכיסא הכבוד וזוכה לקבל פני שכינה.

וכסיום וחתימה לא התעלמנו מטענות המצטרפות, ונתנו ליבנו להבין ולברר בפני החפץ בדבר אמת, שמנהג שיסודו המחלוקת אינו יכול להכריע, ובפרט ששו"ע עטרה לראש הורה לשנות את המנהג וקיבלנו הוראותיו. ובכלל מנהג שנולד מלעג הגויים אינו מנהג אלא צורך והוא בטל מאליו כאן בארץ.

עוד זאת הדגשנו, שבני ספרד בארץ שינו מלבוש אבותם, ומגדי קודש וצניעות לבשו כבגדי אחיהם הבאים מארצות אירופה והם בגדי שחץ שמכנס כיסוי ערוה נעשה לבגד עליו, ואם שינו מלבושי אבותיהם ולא חשו למנהגם או לכבוד רבותם או לצניעות לבושם מה להם להלין על הוצאת הציצית שזה השינוי היחיד שיהיה להועיל.

ובכלל מה שנהגו לכסות היה כשהיו מכוסים בבגד ארוך, אך לתחוב הציציות למכנס הוא לא מנהג קדמון, אלא המצאה של הדור האחרון בעקבות שינוי המלבושים.

ואיך שלא יהיה בכללי המנהגים החכמנו, שאין איסור להחמיר על המנהג למי שחפץ להיות מעשיו במושלם, ובודאי שמנהג להקל שיש בו מחלוקת אם בכלל יש בו שם מנהג ללמד למעשה. ומנהג שיש בו ספק ופגם מצוה לתקנו גם אם נולד מאנשים גדולים ואפי' ממנהג המקובלים אין יד הדוחה נבלמת לתקן מה שאפשר.

על טענת כבוד החכמים הקדמונים וטענת מוציא לעז, כבר מילתנו אמורה שמאחר ולא חששו ועזבו בגדי צניעות של אבותינו והחליפו שמלותם בבגדי אירופה הבזויה, ואעפ"י שהוא יסוד גדול בעם ישראל שלא נגאלו אלא על שלא שינו את לבושם. ועין רואה ולב במר צורח מדוע אין פוצה פה ומצפצף, ושתיקה רועמת מגדולם ועד קוטנם.

לבוא לטעון כעת על עשיית מצוה שזה אסור בטענה כי משנה מלבוש אבותינו, זו איוולת שאין דומה לה, שאם אבותינו היו בגולה צנועים ומפני סכנה החביאו הציצית, אנחנו בארץ צבי נעזוב הצניעות ונתעקש להיכנס בספק קיום המצוה, ועוד נתלה הקלקול במסורת אבות, זו תימה גדולה ואינה מתאימה למחפשי אמת.

ובכלל כלל הוא, שמוציא לעז נאמר רק בענייני גיטין, ובמצוות אם רוצה

לחוש לספק בדין להיות מקיים המצוות בלא ספק כלל, אין כאן יוהרא ולא זלזול אלא הידור וגילוי יראת ה' הנמצאת בו, ואשריו ואשרי חלקו.

ועל כל אלה, עיקר היהודי להיות ירא את ה' ובמצוותיו חפץ מאוד, ותכלית המצוה לזכור את הבורא ומצוותיו ולהתרחק מהמינות והזנות השולטות ברחובות קריה. וזה ברור שהמוציא לחוץ מסייע ומציל כמגן בפני הפורעניות, ומה יקר אם היו מתהדרים בני התורה בטלית ותפילין במקום חפתים וגרביים המצוירות עם נעלי שפיץ מאופנת ליצני הגויים.

ומאחר ועיקר הכול להיות לב כולם אל ה' ותורתו, הרי כבר הסיוע של ט"ק על בגדיו מצטרפת לכל המעלות ולצאת מכל הספקות, ואין צריך להתעקש לקיים מנהג שיש בו כמה חסרונות ופגמים וספק בעיקר אם יש בו מצוה.

ויעטוף עצמו בכנפי השכינה, שמצוה זו מהמסוגלות להשראת שכינה.

דברי סיכום

העולה מכל האמור, שמצוה יקרה זו מאירה בכל העולמות כולם, ועיקרה שיהיו עיניו רואות ולבבו שב אל בוראו, וחי בהם. וכך הוא המוסכם בראשונים שזו שבחה ותפארתה, ורק נחלקו אם הוא לעיכובא. וכבר חזינן שמלבד שאין ראיה למסכימים במכוסה, ראינו שהפסוקים מנגדים להם, וגדולי הראשונים כהרמב"ם והרי"ף וכל קדושים עימיה סותרים דבריהם. וקבלת הוראות שו"ע תבוא ותכריע ובפרט שלמקובלים אינו לעיכובא. והראנו נאמנה שבגד על בגדיו במידה גדולה מקיים המצוה ללא ספק, והיא בצורתה המהודרת מסיבות רבות כנ"ל.

וגם לדברי המקובלים יש להעמיס הסכמה בזה גם בלכתחילה, ובודאי שהוא הרצון האלוקי שיהיו מתהדרים בבגד המלך, ויראת ה' ומצוותיו יהיו בראיית הציציות נזכרים ונעשים. והוא חיזוק וסיוע גדול ליראת ה' בדור שהאתגר קשה עד מאוד, ועל כן גם חכמים שהחזיקו מהמנהג נטו להקל לצורך חיזוק יראת ה'.

עשה אוזנך כאפרכסת שזו היא עצה של זהב, יראה כל אחד להחיות עצמו בתורת אלוקים חיים, למצוא עצה ומזימה ובתחבולות תעשה לך מלחמה, וסגולת ותכלית כל מצוה להיות בצוותא עם המצווה יתעלה, ולא יבוש מפני המלעיגים וגם לא ייחלש מפני המקנטרים, וכל אשר בכוחך לעשות עשה. שהעיקר הוא התלמוד המביא לידי מעשה, ושקולה היא מצות ציצית כנגד כל המצוות (שבועות כט ע"א). והתורה סם חיים ללומדים בה לשמור

לעשות ולקיים. והיה לשון שמחה ביום ישלח ה' מלאכו לפניך לשומרך, וכלל גדול, כי מן היום הראשון אשר תיתן את ליבך לפני אלקיך ישמעו דבריך, ויבוא המלאך ויאמר באתי בדבריך (דני' י, יב).

ואמרו (אבות פ"ב מ"ד) אל תאמן בעצמך עד יום מותך, וכ"ש וק"ו בדור זה שאין מי שמחזיק ערבות וערבון אצל הבורא, ואם בארזים נפלה שלהבת וכקינת שלמה נקונן אי לך ארץ שמלכך נער (קהלת י, טז), ובודאי לא טובים אנחנו מירמיה הנביא הזועק (א, ו) לפני ה', אהה ה' אלוקים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ובעוונותינו ויעפו נערים ויגעו, ובחורים כשול יכשלו. זאת נחמתנו ותקותנו שהדורש ורודף קרבת ה' יעלה מעלה וקווי ה' יחליפו כח, ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (ישעיה מ, ל).

וע"כ נעשה כל אשר לאל ידינו, נער לא ימוש מעיטוף של מצוה לכבוד אל חי נעלה, ונישא עינינו אל רם ונישא, אנו לי-ה ולי-ה עינינו, שכל רצוננו לראות את מלכנו, להגיע למעלת מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי, ולשמר את כל מצוותי כל הימים, למען ייטב להם ולבניהם לעלם. (דברים ה, כו) וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. ויהי רצון מלפני אלוקי השמים שישמע קול תפילתנו, שאחת שאלנו מאת ה' אותה נבקש, בקשת עבד לחלות פני ה' צבאות, אהבנו את אדונינו אל תשלחנו חופשי מעמך, הורנו ה' דרכך ותן חלקנו בתורתך, ונהיה כולנו יראי שמך ושלמים בעבודתך, עוסקים בתורה ובמצוות, ומשמחי לב אלקים ואנשים.

תבנא לדינא

הרוצה לקיים מצות ציצית מהתורה ללא ספק, ילבש על בגדיו טלית קטן שאורכה לפחות ב' אמות (מי' 8 ועדיף 9).

והלובשה על בגדיו הוא נקרא עיטוף ובגד צניעות ונראה לעיניו ולעיני כל, ומקיים מצוה וראיתם אותו לכל הדעות. ובשעה שמתעטף בה, יברך לכתחילה.

אם לובש ט"ק במידה הנזכרת תחת בגד עליון והוא פתוח, שנראית הציצית תחתיה כלפי חוץ, יוצא בזה ידי חובה ויכול גם לברך על לבישה זו.

באין לו אפשרות מאיזו סיבה שתהיה ללבוש הט"ק על בגדיו, לכל הפחות יוציא חוטי הציצית לחוץ, לקיים וראיתם אותו ומהני בזה לכמה שיטות, וישתדל 'לעיתים' לצאת בט"ק על בגדיו שייקרא בגד שיש בו דרך עיטוף ושאינו מתבייש בו. בלובש ט"ק תחת בגדיו גם במידה גדולה לא יברך, שלא יצא מידי כמה ספקות שבגד זה אין חייב כלל בציצית בהיותו מכוסה, וע"כ לא יברך.

וברוך הנותן ליע"ף כח

בנף ב'

טלית גדול

יבואר הצורה הנכונה לעטוף בה, ואם יש מניעה מלהתעטף בה בלילה, ואם יש ביזיון להיכנס בה במקומות מטונפים.

כנף ב פרק א – דרך ההתעטפות

דרכי ההתעטפות

א. עתה נבוא לדון בדרך העיטוף הראויה בטלית גדול, נקדים ונאמר שמצאנו מנהגים רבים ושונים בדרך העיטוף, הן בחז"ל והן בראשונים ואחרונים. וקודם שנבוא לדון מהי הדרך הראויה, תחילה יש לבסס מהם העקרונות המכריעים בדרך העיטוף הנכונה, שיהיו אמות המידה לחקר הדין.

כיסוד הדין, מאחר ועיקר העיטוף הוא לקיים בו מצות ה' שציווה בקשירת הציצית על כנפות הבגד, דרך העיטוף הנבחרת צריכה להיות המתאימה ביותר לתנאי קיום המצוה לצאת בה ידי חובה, לכל הפחות עפ"י רוב הפוסקים ומהם הראשונים המכריעים בכל מקום.

יתד שניה לקביעת העיטוף הנכון, היצמדות לדברי רבותינו תנאים ואמוראים מעתיקי השמועה ומבארי תורה שבעל פה, שעל פיהם יישק דבר. הן בגדר המצוה אך גם בראוי ובנצרך בלכתחילה, שיש לקיים דבריהם כלשונם הן בתנאי קיום המצוה והן בהנהגה הראויה לתפילה וליראת ה' וכדומה.

ולבסוף יש לשכלל בחשבון גם המנהג הנהוג באותו מקום, ומנהג אבותיו, ואם מתאים הוא לדברי המקובלים, למען יפעל במעשה מתוקן ונכון בכל צדדי החשבון ההלכתי.

להתעטף בציצית

ב. והנה כבר הבאנו לעיל באריכות בדין ט"ק בזמה"ז, לשונות מרבותינו הראשונים שיש אומרים שעיטוף וכיסוי בטלית הוא לעיכובא ממש בקיום המצוה, שבלא עיטוף אין כאן כלל מצוה. כמ"ש רבנו יצחק בן מרן הלוי, ואביו של האו"ז, המרדכי בשם רבנו שמשון, בספר הפרדס, והארכנו לבאר כן בדעת האגור, ושכן משמע מדברי ר"י בתוס' (ערכין ב ע"ב ד"ה היודע) ולומדים שם מנוסח הברכה 'להתעטף' דינים גמורים.

והארכנו שם בביאור לשון תורה ולשון חז"ל, שכיסוי ועיטוף הוא הפרוס מלמעלה כמכסה האוהל, וכך היא גם בלשון משנה (שבת קכ ע"א) לובש כל מה שיכול ללבוש, ועוטף כל מה שיכול לעטוף. שלשון בגד ולשון עיטוף שני עניינים הם ועיטוף הוא הפרוס מלמעלה.

וזה מלבד דברי הגאונים שאחזו המצות ציצית שעיטוף בציצית הוא כצורת עיטוף ישמעאלים, בלא שום הבדל

ולעיכובא, ויסודם בדברי הגמרא מו"ק (כד ע"א) כל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה. ע"ש. ודבריהם נזכרו בכמה מקמאי וכן הוא בדברי רב סעדיה גאון (כדלקמן).

וגם אם נאחוז כדברי החולקים שאין עיטוף ישמעאלים לעיכובא, וגם לא כיסוי הראש, אך לכל הפחות כיסוי רוב הגוף בעינן. שבפחות מזה אין כאן לא כיסוי ולא עיטוף ולא כלום. ולשון חז"ל כך היא (מנחות מ ע"ב) טלית שהקטן מתכסה בו ראשו ורובו, והגדול יוצא בה דרך עראי חייבת בציצית. ולא דיברו אלא במציאות שבזה יוצא עטוף לכסות גופו, שכך היא המצוה. וכאשר נוכיח זאת לקמן.

ועל כן יש לתת את הדעת, האם דרך נכונה היא דרך העיטוף הנהוגה אצל רוב עדות ישראל בזמה"ז, שאחר שעוטפים כדבעי בזמן הברכה, מורידים הבגד על גופם, ותכף מרימים צדדי הטלית על כתפיהם, שזרועותיהם אינם מכוסות וגם לפניהם אין אלא מעט מהטלית, ורוב אורך הטלית מושלך לאחור כסרך עודף.

שלכאורה דרך עיטוף בו דיברה תורה ובה נהגו חז"ל אינה כן כלל, אלא היו עוטפים בטלית כסובב לגופם כאיש המתכסה בשמיכה. ונבאר הדברים במקורות חז"ל וראשונים.

עטיה ועטיפה לשון מסובב הוא

ג. כמושכל ראשון נקוט בידך, שאין התורה מתפרשת מדעת עצמנו אלא בדברי חז"ל מפורשים או מלשונות הפסוקים בכתבי הקודש. והארכנו לעיל לסייע לזה מדקדוק פשוט בלשון הפסוק (דברים כב, יא) דאמר רחמנא, לא 'תלבש' שעטנז צמר ופשתים יחדו, גדילים תעשה לך על ארבע כנפות 'כסותך' 'אשר תכסה בה'. ע"כ. וניתן לראות בנקל שהתורה דקדקה בלשונה וחילקה בין לשון 'לבישה' בכלאיים ללשון 'כיסוי' בציצית. שלבישה היא גם בבגדים הפנימיים בכל בגד שיהיה, ונאסר בהם שעטנז. אך בציצית שנאמר 'אשר תכסה בה' על דרך כיסוי נאמר שהוא הבגד העליון בדווקא. ועוד האריכה התורה במילים שיכלה לומר בדרך קצרה 'תעשה לך על ארבע כנפות כסותך' והייתי מבין על כל בגד, דקדקה תורה והוסיפה ואמרה 'אשר תכסה בה'. ללמדך שלא כל כסות אלא 'אשר תתכסה', הכיסוי העליון דווקא הוא שחייב בציצית.

וכיסוי עליון שאינו מכסה אינו נקרא כסות כלל, וכך היא המשמעות בכל כ"ד ספרי התנ"ך, דכתיב (בראשית ח, יג) ויסר נח את 'מכסה' התבה, ונאמר

(שמות מ, יט) ויפרש את האהל על המשכן וישם את 'מכסה' האהל עליו 'מלמעלה' כאשר צוה ה' את משה. ע"כ. וברור הוא שלשון כיסוי הוא הפרוש מלמעלה לכסות ולהסתיר כל שתחתיו. וכן יש לדקדק בדברי התרגום יהונתן (במדבר טו,לח-לט) וז"ל, על ארבעת אנפי גוליהון 'דמתעטפין בהון לדריהון' ויתנון על אנפא גוליתהון שזיר דתכלא. ויהי לכון למצותא דציצית 'ותחמון יתיה בזמן דאתון מתעטפין בהון' ביממא ותדכרון ית כל פקודי ותעבדון יתהון. ע"כ. שמבואר בדבריו שלשון אשר תתכסה בה הוא לשון עיטוף על בגדיו, וצורת עיטוף הוא בפרוש כשמלה מעליו לכסות גופו, ולא כמונח כמשאוי על כתפיו.

ולשון חז"ל ברורה היא שעיטוף הוא לא כלבישת בגד, שגם אם תאמר שעיטוף ישמעאלים לאו דווקא וכנ"ל, סוף סוף מבואר הוא שצריך להיות הבגד העליון כדרך המונח עליו לכסותו שהוא עטוף בו כדרך המתעטף, ולא רק משלשלו לאחור כסרך עודף. וזה מבואר היטיב בדברי ר"י בן יקר (פי' התפילות, מובא בקובץ קמאי מנחות קט ע"ב) וז"ל, והעיקר הוא, כי בין בתורה בין בנביאים ובלשון חכמים, כל מקום שהזכיר מלבוש כולל עליונים ותחתונים וכו' ולעולם כסות הוא עליונים. ואם מזכיר בדבור אחד לבוש כסות, הלבוש תחתון והכסות העליון וכו' והא דאמרינן (ר"ה יז ע"ב) מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור ושליח צבור לובשו עליון. ועוד הא דאמרינן במנחות (קט ע"ב) כל יום הכפורים מצאתי זקן אחד בבית קדשי הקדשים, לובש לבנים ומתעטף לבנים, מכלל שקורא התחתונים מלבוש והעליונים עטוף. וכדאמ' נמי (קידושין מ ע"ב) מי שלבו נוקפו תקפו ילך במקום רחוק וילבש שחורים ויתכסה שחורים. נמצא שהתחתון קרוי מלבוש והעליון כסות, וכתוב אשר תכסה בה, והיינו בלשון רבותינו שהתחתון מלבוש והעליון עטוף. וכן תרגם יונתן, יעטני עטפני. וכתוב נמי בירמיה ועטה את ארץ מצרים כאשר יעטה הרועה את בגדו, ומתרגמינן וידוקון ית ארעא דמצרים כמה דמתעטף רעיא בלבושיה, משמע בגד עליון. ע"כ.

וכן הוא ברמב"ן (שמות כח, לא) בביאור המעיל בבגדי כהונה וז"ל, כתב רש"י הוא כמין חלוק וכן הכתנת, אלא שהכתנת סמוך לבשרו ומעיל קורא חלוק העליון. ואין הדבר כן, כי המעיל בגד יתעטף בו, כמו שאמר (ש"א כח יד) והוא עוטה מעיל, וכתיב (ישעיה סא י) מעיל צדקה יעטני, ולא תבא עטיה על הכתנת רק על השלמה אשר יכסה בו, דכתיב (תהלים קד ב) עוטה אור כשלמה, כי הוא עטוף, וכן ועל שפם יעטה (ויקרא יג מה), יתעטף וכו' המעיל כסות מקיף

את הגוף כלו מצוארו ולמטה עד רגלי האדם ואין לו בית יד כלל, ובשאר המעילים יש לו בית צואר כנגד כל הצואר תפור בו, ואותו בית צואר נקרא פי מעיל, וצוה הכתוב שיהא ארוג עמו. ע"ש. והנך רואה שהגם ואינו נזכר בתורה לשון עיטוף, הוא מבואר היטיב בלשון כסות ומעיל ועטיה. וכל דבריהם באים על הפרוס ומכסה על גופו, וכל שאינו כן אינו כלום אלא משוי בעלמא. וכ"ד ר' מיוחס בפי' (לפרשת כי תצא) על הפסוק 'אשר תכסה בה' וז"ל, אשר תכסה בה שהוא מתעטף בה ולא חלוק וזהו שתקנו רבותינו לברך להתעטף בציצית. ע"כ.

ובלשון זהורית ברורה ונקיה, ראה תשובת הרמ"ה מכת"י (הובא בציו"א ח"ו ס"א) וז"ל, וששאלת הטלית שהיא כעין גלימא אם אדם יוצא לשם ציצית ואם לאו. כך ראינו שאין אדם יוצא בה לשם ציצית שלא מצינו זכר לציצית אלא בטלית לחוד, וטלית לחוד וגלימא לחוד, וצורת הטלית ידועה היא לכל שהוא פושטה כדרך הגונה כעין אותה שאדם מתכסה בה במשכבו בלילה וזו היא שראויה להתעטף בציצית, אבל גלימא לא שייך בה עיטוף כלל אלא לשון לבישה ולישנא דקרא כמו כן דייקא דכתיב אשר תכסה בה ולא כתיב אשר תלבש. וכל היכא דאיתמר טלית בין לענין ציצית בין לידי לענין מידי אחרינא לא משמע אלא כי האי גונא, והבודים מלבם דברים שאינן נראין מפשט התלמוד לא מהבנת הראשונים עתידים ליתן את הדין. וכללו של דבר שהעושה כן לא קיים מצוות ציצית ולא עוד אלא שבכל פעם ופעם שהוא מברך על כזאת להתעטף בציצית עובר על לא תשא את שם ד' אלקיך לשוא ולא עוד אלא שמעיד עדות שקר בעצמו, והשם ידריכנו ואתכם בעדות הנאמנה דרך עבודתו הנכונה ויאיר עינינו בתורתו ויטהר לבנו ליראתו והיה זה שלום כחפץ מאיר בר' טודרוס הלוי מכ"ב עכ"ל. הרי שפתי הרמ"ה ברור מללו כדעת הא"ז, ובתוקף ועוז, דחיוב ציצית בטלית הוא רק כשהוא בכעין אותה שאדם מתכסה בה במשכבו בלילה אבל גלימא לא שייך בה לשון עיטוף כלל אלא לשון לבישה ואינה חייבת בציצית בהחלט, ומזהיר בדבריו שלא לפרש אחרת בהיות ואין זה פשט התלמוד ולא מהבנת הראשונים. ע"ש.

דעת עמודי הוראה

ד. וזאת נקוט בידך שיש ביד רוב עמודי ההוראה אחידות דעים, שכל שאין עוטף ראשו ורובו אין בו מצוה. כן מוכח ברמב"ם שבכל הלכות ציצית לא הזכיר לשון לבישה, אלא רק לשון התכסות ועיטוף, שכתב (ציצית פ"ג י-יא) וז"ל, היאך חיוב מצות הציצית, כל אדם

שחייב לעשות מצוה זו אם יתכסה בכסות הראוי לציצית יטיל לה ציצית ואח"כ יתכסה בה, ואם נתכסה בה בלא ציצית הרי ביטל מצות עשה, אבל בגדים הראויים לציצית כל זמן שלא יתכסה בהן אדם אלא מקופלים ומונחים פטורין מן הציצית שאינה חובת הטלית אלא חובת האיש שיש לו טלית. אף על פי שאין אדם מחוייב לקנות לו טלית ולהתעטף בה כדי שיעשה בה ציצית אין ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו ממצוה זו, אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחוייבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו, ובשעת התפלה צריך להיזהר ביותר, גנאי גדול הוא לתלמידי חכמים שיתפללו והם אינם עטופים. ע"כ. (ולשון עיטוף חוזרת על עצמה בעשרות מקומות בלשונו בהלכות ציצית.) והשמטת לשון בגד הוא בדווקא כאשר יראה הרואה בהלכות כלאיים (פ"י הלכה יט) שם הגדיר בצורה ברורה מהו בגד. וראה מש"כ במקומו שלא נכפול.

והעולה לדעתו הרמתה בצורה ברורה, שכל שהוא דרך התכסות ועיטוף חייב הוא בציצית, וראה לדברי הרמב"ם בפירוש המשניות (מנחות ריש פ"ד) שכתב וז"ל, מצות ציצית כוללת שני ציווים האחד שיהיו ציציות בכנפות הטליתות והוא אומרו ועשו להם ציצית וכו'. והעיר שם מהר"י קאפח שהרמב"ם כתב 'אללחף' ופירושו טלית או סדין שאדם מתעטף בו, ואין בכללו סתם בגד או כסות. ע"כ. ומבואר דבעינן בגד עיטוף לעיכובא במצות ציצית, ואם רק מניח הבגד על כתפו אינו מקיים שום מצוה בזה שאינו דרך עיטוף.

ואל תשיבני שיש לומר שכל שמונח עליו מלמעלה מקרי עיטוף, גם אם אינו פרוס עליו ומסובב אותו, זה אינו. ותחילה אביא לפניך דברי רבותינו עליהם נסוב העניין. גרסינן בגמרא שבת (קמז ע"א) פעם אחת יצא רבי לשדה והיו שני צידי טליתו (רש"י - שבימינו ובשמאלו לצד הקרקע) מונחין על כתיפו, אמר לפניו יהושע בן זירוז בן חמיו של רבי מאיר, בזו לא חייב רבי מאיר חטאת (בתמיה, דאין זה דרך מלבוש אלא דרך משוי), אמר ליה דקדק רבי מאיר עד כאן (בתמיה, לחייב חטאת בדבר הדומה להיות מותר כזה, שאינה מקופלת ואחוריה נופלין למטה מכתפיו, אלא שצידיה היו מונחין על כתפו). שלשל רבי טליתו (הורידה למטה שקבל דבריו). ע"כ. ומבואר שרבי הסכים לשמועה זו, שכל שמגביה צידי הטלית על כתפיו אינו דרך עיטוף ומלבוש, אלא דרך משוי באיסור הוצאה.

ונדרש רבנו הרמב"ם בתשובה בפאר הדור (סי' סב) על זה, שנשאל אם יכולים בשבת לצאת לרה"ר בטלית כרוך על ראשו ועל כתפיו, אם לא. והשיב שיש לחלק בין דרך לבישה לצאת ידי חובת

המצוה, לבין דיני הוצאה שכל דרך מלבוש מהני. וז"ל, תשובה זו ששאלתם על ענין הציצית הרבה מן המחברים הת"ח אחזו שער בזה וכו' והנה מדברי רבינו יצחק בעל ההלכות זצ"ל היה אסור לצאת בציצית בליל שבת, מפני שאינו זמן חיוב וכו' למד הוא ז"ל מכאן שבליל שבת שאינו זמן חיוב לא יוכל לצאת בציצית. והנה כל התלמידי חכמים אשר באו אחריו למדו מזאת ההקדמה, שאין אדם רשאי לכרוך הטלית על ראשו ולא לחגור בו וכיוצא, אלא באופן שיוצא בו ידי חובתו דהיינו שיהיה 'עטוף בו ומכוסה ראשו ורובו'. אמנם לדידי חזי לי דמותר לצאת בציצית בלילה, וכן יכול לכרכו על ראשו או על צוארו או לחגורו בו או כמו שירצה וכו' שהיוצא בטלית 'שאינה מצויצת כהלכתה' חייב חטאת ולא מפני שלא יצא ידי חובתו, ואין הדבר תלוי אם יצא ידי חובתו או לא יצא, אלא הטעם דאם הייתה מצויצת כהלכתה אין אותן החוטים משאוי אלא תכשיט, ואם לא הייתה מצויצת כהלכתה אז ודאי אינן תכשיט וחייב. ע"ש.

ומבואר בדבריו שלענין לצאת ידי חובת ציצית צריך שיהיה 'עטוף בו ומכוסה ראשו ורובו' בדווקא, שאם לא כן ידי מצוה אינו יוצא, והגם שאין איסור הוצאה כדין כל תכשיט בדיני שבת. למדנו לדידן לגדרי מצות ציצית, שלא מספיק שהבגד מונח על כתפיו ואפי' משתלשל לאחור, שהרי בזה כתב שאינו מקיים מצוה, שתנאי יסודי לקיום המצוה הוא דוקא בעטוף ומכוסה ראשו ורובו. ומיניה למנהג שרגילים העולם לעטוף בו, ולהעלותו על כתפיו, לרמב"ם אין כאן עיטוף וע"כ גם מצוה ליכא.

וגם הרי"ף בשיטה זו שכתב בתשובה (סימן קלח) וז"ל, היציאה בלילה בשבת בטלית מצויצת או היציאה בה ביום 'מבלי שנתעטף בה' הרי זה כאילו ישימה סביב צווארו או ישימה כסודר על ראשו. ואין אצלי בזה דבר ברור אלא על ההיקש, שזהו שכמו שהיציאה בטלית חסרה הוא משא לפי שאינה כמצוותה, כמו כן אם יצא בה כשהיא כשרה שלא כצורת מצוותה הוא משא וחייב עליה חטאת. ע"כ. ומבואר שעיקר קיום מצות ציצית הוא בעיטוף לכסות את רוב גופו 'שנתעטף בה' ובלא זה לא מקרי מצוה כלל, ומנהגנו בזה דומה למניחה סביב צווארו או כסודר לראשו שאינו עיטוף ואין בו מצוה. וראיתי לחכם מופלא בספרו סמכוני באשישות (עמ' רנג והלאה) שציין להנ"ל וע"ש שהביא עוד ראיות יפות לזה שעיטוף הגוף הוא לעיכובא, וציין גם לאורחות חיים (הל' ציצית אות ה) שכתב, מצנפת אינה ראויה לציצית אלא כסות,

החופה רוב גופו של אדם. ע"ש. ודייק כן גם בדעת הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תלד). ע"ש.

לא נקרא דרך מלבוש להוצאת שבת

ה. ובכלל בדברי קמאי על סוגיה זו, עין רואה שכדברי הרי"ף כן הוא בריטב"א (שם) בשם רבנו יונה וז"ל, וההיא דרבי משולשלת הייתה טליתו לאחריו אלא ששולי הטלית שמן הצדדים היו מונחין על כתפיו של ימין על כתף ימין, ושל שמאל על כתף שמאל וכו' ומכאן היה אוסר הר' יונה ז"ל על החתנים שבקטלוניא וכן על כל אדם, שלא יצאו בטליתותיהם מקופלים לרשות הרבים עד שישתלשלו, והוא הדין לכרמלית ומבוי שאינו מעורב. ע"כ. ומבואר שרבנו יונה אוחז בתנאי העיטוף כהרי"ף והרמב"ם, שעיטוף לעיכובא.

והגם שהתקשה הריטב"א שם מה יעלה על מנהג מדינתם בזה וכתב לתרץ מעשיהם שאין כאן הוצאה, שכתב וז"ל, ועוד נראה לי דאפילו לדידהו לא דקדקו רבי עקיבא ורבי מאיר אלא היכא שמקפל צידי טליתו על כתפיו, של ימין בימין ושל שמאל בשמאל שזה דרך משוי. אבל במי שמגביה של ימין בשמאל ושל שמאל בימין, שמתעטף גופו בטליתו דרך נוי ומלבוש הוא ושרי, ומכאן פתח היתר למנהג החתנים והחזנים ושאר כל אדם כיוצא בהם שנוהגים לצאת בהם כן ביום הכפורים. ע"כ. ומבואר שמלבד לרבנו יונה גם הריטב"א שלימד זכות נצרך להגיע לשם 'עיטוף' דהיינו שמשליך כנף ימין על שמאל ולהיפך, שבזה מקיים אכן המצוה דמקרי עיטוף, אך במקפל על כתפיו אינו עיטוף כלל גם לדידיה. (והגם שלדעתו ז"ל נראה בכלל דבריו שם שעיקר המעכב הוא דרך לבוש או משוי, ולא אכפת ליה אם מקיים מצוה לעניין הוצאה, וכדברי הרמב"ם הנ"ל. אך ברבנו יונה אכן משמע כהרי"ף ורבנו יצחק בעל ההלכות.)

ותדע, שגם החולקים ואומרים שאין דרך 'הוצאה' בכך שהוא דרך מלבוש ולא משוי, הרי לעניין ציצית הם מסכימים בפה מלא שאין בזה שם עיטוף, כי אם כן קושיא מעיקרא ליתא. וכבר באו דבריהם במפורש, שמלבד דברי הריטב"א הנ"ל ראה תשובת הר"י מיגאש (סי' קפג) וז"ל, אם הייתה הטלית מצויצת כהלכתה מותר לצאת בה בשבת והיא כרוכה סביבות צווארו, לפי שאנו מוצאים הרבה אנשים יוצאים בה כך והוה בזה דרך מלבוש ואינו משאוי. ואין זה דומה למה שאמרו היוצא בטלית שאינה מצויצת כהלכתא חייב לפי ששם היא עצמה אינה כהלכתא וחזרה להיות משאוי, אבל הכא הואיל והיא מצויצת כהלכתא 'אף על פי שאינו מתעטף בה' אין זה מחייב שתחזור להיות משוי, לפי שהציצית

'חובת טלית היא'. ע"כ. ומבואר שגם אם אינו דרך הוצאה אלא דרך מלבוש כי הבגד שם מלבוש עליו, עדיין אין בו קיום המצוה שאין כאן 'התעטפות' רק דרך 'מלבוש'. ומבואר שהעיטוף לעיכובא הוא, ולהניחו סביב הצוואר או על כתפיו אינו דרך עיטוף לקיים המצוה.

ואם כן המבואר הוא, שלדעת הרמב"ם והרי"ף שני עמודי הוראה ועוד ראשונים המצטרפים להם, הגם ולא הכריחו עטיפת ישמעאלים אך זאת אמרו נאמנה, שקיום מצות ציצית תלוי לכל הפחות בעיטוף רוב גופו, ועיטוף הוא בגד הסובב עליו בלבד. והאיש הלובש טלית וצדדיה מונחות לו על כתפיו ומשתלשל לאחור, דינו כטלית מקופלת על כתפו או כצעיף צוואר וסודר הראש, שאין בהם מצוה שאינם דרך עיטוף. ודבריהם אלה מצטרפים לדברי קמאי הנזכרים למעלה שחייבו עיטוף גמור כעיטוף ישמעאלים, שגם אם למסקנה עיטוף ישמעאלים לא בעינן אך עיטוף סתם בעינן.

וראה שעל דברי הגמרא ברכות (דף כד ע"א) א"ר חנינא אני ראיתי את רבי וכו' אבל לא היה מתעטף. וראה בספר הבתים (תפילה שער ז' הי"ד) שכתב וז"ל, ויש מי שביאר שאסור להניח טליתו על כתיפו בעת התפילה מפני שזה קלות ראש, וצריך לעמוד בעת התפילה בהכנעה יתירה. ע"כ. וכ"ה במאירי (שם) שכתב בשם יש אומרים וז"ל, שלמדנו ממנו שאין לאדם להגביה שולי הטלית ולהניחם על כתיפו בשעת התפילה, כעין ששליח ציבור עושה בשעת קריאה בתורה. עכ"ל. וכך כתב גם בספר המאורות וז"ל, וגאון פירש שאינו מתעטף בו 'להגביה השוליים על כתיפו' וכן המנהג בעת התפילה. ע"כ. וראה בספר עטיפת ציצית כהלכתה (עמ' מד) שציין עוד ראשונים כלשונות אלו, ודבריהם מבוררים מעצמם דלא כהמנהג האידנא. (ומה שדחק שם לקיים בנהג בני תימן בלא השלכת כנפות לאחור, אין דיוקו עולה יפה בטח שלא להוציא מלשונות חז"ל המפורשים במדרש. עי' לקמן.)

מדרשי חז"ל

ו. והנה מלבד הביאור המילולי מה מקרי עיטוף, עוד זאת דע לך שנזכרה מצוה זו ודרך העיטוף במדרשי חז"ל, ומהם יש ללמוד גם צורת ההתעטפות בצורה ברורה בפרט בשעת התפילה.

ראשית עי' במדרש בילקוט תהלים (רמז תשכג) וז"ל, כל עצמותי תאמרנה, אמר דוד אני משבחך בכל אברי ומקיים בהן המצות בראשי אני רופפו וקורא בתפלתי וכו' בצוארי, עטיפת ציצית. בעיני וראיתם אותו וכו' בחזה הציצית אני משים כנגד הלב כל זמן

שאני קורא קריאת שמע, שנאמר והיו הדברים האלה על לבבך. מאחרי ומלפני השלכתי שני כנפים של טלית כשאני עומד בתפלה. ע"ש. ומבואר היטיב במדרש שחלק בלתי נפרד ממצות ציצית היא בעטיפת הצוואר, וזה בבירור אינו מתקיים בדרך העיטוף המצויה. ומלבד זה הוא מקור נאמן למה שנהגו בעת ק"ש לקבץ ד' כנפות נגד החזה וכדברי האר"י זיע"א. ועוד לשון קודשם אומרת במפורש, שבתפילה צריך להשליך שני כנפות הטלית לאחוריו, וזה כידוע לא מתקיים כלל בדרך העיטוף המצויה.

וראה בתשובה תורה לשמה (סי' לט) שכתב על דברי מדרש זה וז"ל, אינם מנהג בעלמא אלא בכלל המצות הם, והנה הם דברים עתיקים מן הראשונים, ואפשר כי הם 'קבלה מן משה רבנו עליו השלום' יען כי מפורש בדברי רז"ל שהם היו נהוגים מזמן דוד המלך ע"ה, וא"כ אין זה רחוק שקבלום מן מרע"ה. והוא דאיתא בילקוט תהילים מאמר רז"ל ועיקרו בפסיקתא רבתי, א"ר תנחום אין לך כל אבר ואבר שלא קלס דוד להקב"ה בו קלסו בראשו וכו' ונמצא שדברים אלו היו נוהגים בזמן דוד הע"ה גם קרי להו מצות כמ"ש תחילה אמר דוד אני משבחך בכל אברי ומקיים בהם המצות. נמצא אינם מנהג בעלמא כאשר חשבתם, אלא הם בכלל המצות, וממילא מובן כי ודאי יש בהם טעם ע"פ הסוד וצריכין הם, וכבר נזכרו דברים אלו בדברי רבינו האר"י זצ"ל. ומן המאמר הנז' מובן כמה עניינים אשר לכאורה יחשוב האדם אותם מנהגים בעלמא והנה הם באמת צריכים ובכלל המצות הם והוא עטיפת הציצית כדרך עטיפת הישמעאלים שהוא עטיפה על הצואר וכמ"ש במאמר הנז' בצוארי עטיפת ציצית והן הן הדברים אשר הזהיר בהם רבינו מהרח"ו ז"ל בשם רבינו האר"י זצ"ל וכו' גם רבינו סעדיה ז"ל כתב בפירושיו שחיבר בלשון ערבי בפ' בא בענין עטיפה זו ע"ש. ומבואר בדבריו שמעשים אלה הגם שהם במדרש, הם מצוות ממש ולא איזו דרשה בעלמא, ושכך צריך לעשות. ולדידן הוא ברור שדברי המדרש הם יסוד ושורש לדברי קמאי שחייבו עיטוף ממש, דלא כמנהג שהתחדש בדורות האחרונים [כאשר נוכיח לקמן] להניח צידי הטלית על כתפיהם.

וראה עוד בילקוט שמעוני (בשלח אות רלד) עה"פ והמים להם חומה וז"ל המדרש, בשעה שירדו ישראל לים ירד גבריאל עמהם והקיפם ושמרם כחומה, והיה מכריז במים, לימין הזהרו בישראל שעתידין לקבל התורה מימינו של הקב"ה, ולשמאל היה אומר הזהרו באלו שהן עתידין להניח תפלין

בשמאל, ולמים שלפניהם היה אומר הזהרו באלו שעתידין שיהו חותמין לפניהן בברית, ושלאחריהם היה אומר הזהרו באלו שעתידין להראות קשר של תפלין וכנף ציציותיהן מאחריהן. ע"כ. והנוסח שהובא ברוקח (סי' שסא) כשמתעטף משליך הכנפות לאחוריו כדאיתא במדרש וכו' שהכריז גבריאל למים שאחריהם הזהרו שעתידין להשליך ציצית לאחוריהן. ע"ש.

ומבואר היטיב שעיטוף הוא בהשלכת הציציות לאחור וכנ"ל בילקוט תהילים, וברור שהמדרשים מדברים על דרך העיטוף בכל התפילה ולא רק בשעת ההתעטפות, וכך היא פשטות לשון המדרש 'מאחרי ומלפני השלכתי שני כנפים של טלית כשאני עומד בתפלה'. ובאמת שלדברי שו"ת תורה לשמה הנזכר שכל המובא במדרש הלכה הוא, הנה מסכימים בזה כמה מרבותא קמאי, כאשר ציין אליהם בבית יוסף (סי' ח) ודברי כולם שווים ללמוד ממדרשים אלה הלכה למעשה, ולא אגדה בעלמא.

ומלבד המדרש חזינן גם בשם הירושלמי כן, ראה בהגהת מיימון סוף הלכות ציצית (פ"ג אות כ) מייתי ירושלמי דקאמר גבי קטן, לא סוף דבר להתעטף אלא שיודע להשליך שתי כנפות לאחריו. ע"כ. והביאו בית יוסף שם.

ומבואר שהוא חלק בלתי נפרד מדרך העיטוף גם בלא עטיפת ישמעאלים, שהרי בית יוסף מסיק שעטיפת ישמעאלים לאו לעיכובא שלא נאמרה אלא באבל, אך לציצית די בעיטוף סתם וכמ"ש בעיטור. ולא נמנע מלציין המדרשים והירושלמי לומר לך, שכך הוא העיטוף ואעפ"י שעטיפת ישמעאלי לא צריך אך עיטוף סתם בעינן.

וראה בשו"ת אור זרוע (ח"ב סי' שיד) לשון מבוררת ביותר וז"ל, יודע להתעטף חייב בציצית לא סוף דבר להתעטף, אלא להשליך ב' כנפות לאחוריו וב' כנפות לפניו, ואוחז בציצית כשורה בשעת ק"ש היינו כמנהגינו. ותשובה לאומרים שאין להשליך ציציותיהן לאחוריו משום בזיון מצוה, ואמרינן נמי במדרש אמרו ישראל למשה מלפנינו מילה מאחורינו מה זכות יש, א"ל משה השליכו ציציותיכם לאחריכם. עכ"ל. ומבואר שיש השלכת ב' כנפות לאחור, והוא תנאי בסיסי אפילו לקטן.

ואינו רק בזמן הברכה אלא כך הוא העיטוף, וכנזכר במדרש שכך צריך להיות בשעה 'שמתפלל'. ובאמת שהוא מפורש באור זרוע (ח"א סי' צח) שכתב, מדברי שניהם נלמד שאסור להתעטף בטלית בשעת תפלה ודוקא להתעטף לגמרי, אבל אי נפל כנף שמשליך אחוריו

למטה מותר להשליכו אחריו שזה ודאי לא הוה הפסק אלא כשלגמרי נפלה טליתו אז אסור להתעטף. והיינו דוקא בעת תפלה אסור, אבל בין ק"ש לתפלה ש"ד ולא הוה הפסק. ע"כ. וראה שמבואר בדבריו כמה צורך יש בהשלכת ב' כנפות לאחור עד שלא חשש לזה כמתעסק או כהפסק בתפילה. ועי' בספר עטיפת ציצית כהלכתה (עמ' טו, מ) שהביא עוד ראשונים בזה בבקיאות גדולה, ומהם ראבי"ה (סו"ס תרפג) ובעל האשכול (ציצית קה ע"א), ע"ש.

דעת מרן השו"ע

ז. ועתה אבוא לברר מקחו של צדיק מרן הבית יוסף מה דעתו בכל זה, ראשית ראה למרן הבית יוסף (סי' ח) שהביא מדברי מהר"י אבואב ע"ה, כי מה שאמרו במועד קטן שכל עטיפה שאינה כעטיפת הישמעאלים אינה עטיפה, זהו רק לענין אבלות, אבל לגבי ציצית שנאמר בה גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה, די לנהוג כדרך בני אדם שמתכסים בכסותם. ואף נוסח הברכה להתעטף בציצית אינו אלא לשון כיסוי. ע"ש.

וכ"פ בשלחן ערוך (סי' ח סעי' ב) מהי דרך ההתעטפות וז"ל, סדר עטיפתו כדרך בני אדם שמתכסים בכסותם ועוסקים במלאכתם, פעמים בכיסוי הראש פעמים בגילוי הראש, ונכון שיכסה ראשו בטלית. ע"כ. ומבואר מדבריו שלא בא הספק אלא אם עיטוף ישמעאלים לעיכובא והאם עיטוף הראש לעיכובא, אך על כיסוי הגוף פשיטא ליה דבעינן, כדרך שאדם מתכסה בבגדיו, שאם לא כן מה עוד נותר שיכנס בכלל עיטוף. ועכ"פ פשוט שלשון התכסות אינו כמניח הבגד על כתפיו כמנהג האידנא, שאין בזה דרך לבוש ובטח שלא יכנס בכלל כיסוי.

וכך נראה עוד מלשונו של מרן (שם סעי' ד) שכתב וז"ל, מחזיר שתי ציציות לפניו ושתים לאחריו, כדי שיהא מסובב במצות. ע"כ. ומבואר בבית יוסף מקורו ברוקח (סוף סי' שסא) וכדאיתא במדרש (אבכיר הובא בילקוט פרשת בשלח) והמים להם חומה שהכריז גבריאל למים שאחריהם הזהרו שעתידין להשליך כנף ציצית, וקשר של תפילין לאחריהם. ובהגהת מיימון (פ"ג אות כ) דמייתי ירושלמי דקאמר גבי קטן, לא סוף דבר להתעטף אלא שיודע להשליך שתי כנפות לאחריו. ע"ש. ומבואר שמעשה החזרת הכנפות הוא במעשה עיטוף גמור שיהיה מסובב במצוות, ולא במניח הבגד תלוי ועומד על כתפיו בלי כיסוי זרועות כלל.

ואל תטעה לומר שמש"כ מרן שיוצא ידי חובה בט"ק מבואר מזה שעיטוף

לאו דווקא, זה אינו. שאכן עיטוף בעינן אלא שעיטוף הוא לאו דווקא כדרך ישמעאלים ולאו דוקא עיטוף ראשו, אלא כל שמכסה 'רוב הגוף' מקרי עיטוף, ולכן ט"ק שמכסה פניו ואחוריו מקרי עיטוף. אך אם מניח ט"ג על כתפיו לא ברירא כלל שמרן יכנה זה בשם עיטוף, שהרי אינו מכסה רוב גוף כלל. וזה בודאי לא מתאים ללשונות במדרש שהביא בבית יוסף כדברים פשוטים ומוסכמים.

ואם בדיני הוצאה בשבת עסקינן לעיל, הרי שזה דומה למבואר בדבריו בהלכות שבת (סי' שא סעי' כט) וז"ל, היוצא בטלית מקופלת על כתפיו, דהיינו שלאחר שנתנה על ראשו מגביה שוליה על כתפיו, חייב חטאת. אבל אם אינה מקופלת על כתפיו, אלא משולשלת ברחבה למטה מכתפיו, שרי שמאחר שהוא מתעטף בטליתו ומתכסה בה כתפו וגופו אף על פי שמתקצר קצת מלמטה, מותר. ועפ"ז מותר להתעטף בטליתו תחת הגלימא להביאו לבהכ"נ. ע"כ וכיו"ב כתב עוד בהמשך דבריו (סי' שא סעי' לא) שכתב, היוצא מעוטף בטליתו וקיפלה מכאן ומכאן בידו או על כתפו, אם נתכוין לקבץ כנפיו כדי שלא יקרעו או כדי שלא יתלכלכו, אסור. ואם קבצם להתנאות בה כמנהג אנשי המקום במלבושן, מותר. ע"כ.

ומבואר מיניה כהאמור שכל שלא עטוף בו כדרך המתעטפים אין בו שם עיטוף, וממילא הוי משוי אלא אם כן יש עליו שם מלבוש בלי קשר למצות ציצית שבו כמו בדרך של מתנאה בבגדיו. וגם אם נבוא לפלפל בדבריו, הרי חזינן שכך דעת הרמב"ם והרי"ף בתשובה, ופשיטא שאם מרן היה רואה דבריהם בודאי היה מבטל דעתו להכריע כמותם, בכל מקום כאשר ייסד בכלליו.

או לבוש או עטוף

ח. ואני שב ומדגיש שאל תדחני בקש לומר, שמאחר ומצאנו בזה פלוגתא רבתי, שיש מרבותינו הראשונים המכשירים בט"ק בכל בגד שעליו בין יהיה מעל בגדיו או תחתיהם, כך נאמר גם בט"ג דמהני בין אם יהיה מכסה את כולו רובו או מיעוטו. שהגם ויש לדון בעטיפת ישמעאלים שלא מוזכר בהדיא בקרא וכמ"ש המרדכי (ציצית סי' תתקמג) הרשב"ץ (ח"ב סי' מ) ותרומת הדשן (סי' מה), וכאשר הבאנו דבריהם בארוכה בעניין טלית קטן שתחת הבגדים. אך כאמור אין זה הנידון שייך כאן כלל, שהם לא חלקו על פשט דברי הש"ס שמידת הבגד שיכסה רוב הגוף, ובזה הוא פשוט שאין כלל מחלוקת בין הראשונים, ולדעת כולם בט"ג בעינן כיסוי רוב גוף ולא רק כתלוי על כתפיו בלא כיסוי.

וקימ"ל בכל מקום אפושי פלוגתא לא מפשינן, ועל כן יש לומר שבט"ג כל שלא מפורש שנחלקו בו וכגון בכיסוי רוב הגוף שהוא נכנס בלשון כולם ובסתמות לשון הגמ', בזה לא פליגי שהוא לעיכובא. ונמצא התולה טליתו על כתפיו אינו בו דין עיטוף וכנ"ל בגמ' בשבת ובתשובות הרמב"ם ושאר קדושים עימו הנ"ל.

ודבר פשוט הוא, שגם אם נתפוס בדבריהם להכשיר את המנהג המצוי, סוף סוף אין לסמוך עליו להלכה לעשותו לכתחילה, כשעמודי עולם פוסלים ולשון תורה ולשון חז"ל מסייעתם לפסול עיטוף כזה.

ובכלל זאת תדע, שמה חכמה ומה תבונה איכא להתעקש בזה על עיטוף זה לקיימו בדוחק, שהרי אין כאן מי שאומר שיש בכך עדיפות או תועלת אלא רק גריעותא איכא ביה, והרי כל המתעטף בזמן הזה חסידות היא שמכניס עצמו בלבישת בגד ד' כנפות להיות מחזר אחרי המצוה, ואם כן פשיטא שיש לו להתאמץ להורידה גם על זרועותיו שבזה מקרי עיטוף, ונמצא מקיים המצוה בלא ספק ולא יכניס עצמו סתם בספק ביטול המצוה, ובפרט לדעת עמודי ההוראה שכאמור בלא כיסוי רוב גוף אינו כלום במצוה.

דעת רבנו האר"י ז"ל

ט. והנה בדעת המקובלים ובראשם רבנו האר"י הח"י, נראה ברור שצריך עיטוף ממש ולא רק מונח תלוי על כתפיו ומושלך לאחריו. ראשית עי' מש"כ בשער הכוונות (ריש דרוש א' דציצית, ד ע"א ד"ה בענין ציצית) וז"ל, דע כי ענין הציצית הוא בחי' אור המקיף כנודע אצלינו וכו' הציצית הגדול המעטף את הראש, הוא בחי' אור המקיף דז"א כשהגדיל ונעשו לו י"ס גמורות ונתפשטו ראשו וזרועותיו וכו' והנה לסיבה זו הצריכו הגאונים להתעטף עטיפת ישמעאלים, ומחזירים ב' הציציות שבצד ימין אל צד שמאל באופן שיתחברו שם בצד השמאל מאחוריו כל הד' ציציות, ויהיו תלויים מאחוריו בצד שמאל במקום התחלת בנין הנקבה מאחורי החזה. גם רבינו סעדיה ז"ל כתב בפירושו שחיבר בל' ערבי בפ' בא ענין עטיפה זו. וטוב ונכון לעשות כך. 'ולפחות ישאר מעוטף כך כדי שיעור הליכת ד' אמות בעת שמתעטף בציצית' ואח"כ יסיר העיטוף מעל צווארו, וכך היה מנהגו של מורי ז"ל.

ומבואר היטיב בדברי קודשו, ט"ג היא בדווקא כנגד ראשו וזרועותיו ורוב גופו, ולכן הכריח עיטוף ראש ועיטוף גוף כדי שיהיה כנגד הבחינות הרוחניות. ומלבד זה הרי קאמר על עטיפת ישמעאלים

'וטוב ונכון לעשות כך ולפחות ישאר מעוטף כך כדי שיעור הליכת ד' אמות בעת שמתעטף בציצית', ומבורר היטיב שלכתחילה דעתו הרמתה שכל זמן ההתעטפות בט"ג יהיה בעטיפת ישמעאלים, ורק אם אינו רוצה בכך לא הכריחו אלא רק בזמן הברכה. וכן מוכח ממש"כ ללמוד דבריו מרבנו סעדיה גאון והוא דיבר על כל העיטוף לא רק בברכה. [ומה שדחק בזה בדברי שלום עפג'ין (ח"א עמ' קנז), לענ"ד לא דק, וראה לקמן לענ"ד דחיה גמורה לדבריו, ואכן רבנו האר"י פעמים היה נשאר כן כל התפילה.] ואיך שלא יהיה, ברור שהעיטוף לדידיה הוא לעיכובא, גם אם לא כישמעאלים, אך עטיפה בהכרח בעינן ולא רק זורק על כתפיו.

וביותר מזה מבואר עוד בלשונו של רבנו האר"י (שם דף ה ע"ב) ז"ל, האור המקיף של הטלית הוא מוליך את אור ב' הציציות האלו 'דרך היקף מבחוץ סביבות ז"א וממשיכן כנגד פני ז"א ונשארים שם'. גם יש אופן אחר וכו' האור שלהם בוקע דרך האמצע של ז"א ועובר בתוך גופו של ז"א ממש ויוצאים דרך הפנים. עוד יש אופן אחר והוא כי המציאות הנז' נחלק לב' וכו' חלק אור הציציות שבוקע בתוכו ויש שמקיף וסובב וכו' והרי הם ג' בחי' וכולם נמצאים בבת אחת. ולכן כאשר אנו מגיעים לומר ק"ש דשחרית ביוצר אור, אנו אוחזין בד' ציציות ומשימין אותם בחזה, להורות כי עתה שימשכו המוחין והחסדים למטה יאירו כולם דרך פנים. ע"כ.

ומבואר שקיבוץ הד' כנפות בידו הוא לרמוז על האור הבוקע מבפנים, ודרך ההתעטפות היא הרומזת לאור הסובב מכל צדדיו מאחור לפנים, ואם כן ברור שהטלית מכסה זרועותיו אחוריו ולפניו, וכמ"ש לעיל שכך היא מידת הטלית וכך סדר התעטפותה.

וכ"ה בכף החיים (סי' טז סק"ב) שסוד הדברים מחייב בעיטוף עצמו בט"ק וט"ג, וראה בלקט הקמח החדש (סקכ"ט) בשם יפה ללב בשם כתבי ר"ח ויטאל 'יכסה ראשו וזרועותיו בטלית'. ע"ש. ועי' בפסק"ת (סי' ח הערה קיד) שציין לסידור הרב האדמו"ר הזקן שכתב, אמנם הדרך הישר והטוב לנהוג כמנהג האר"י ז"ל בספר נגיד ומצוה וכו' עיין שם באופן העטיפה שכל גופו מלפניו ומאחריו וגם זרועותיו יהיו מכוסים בטלית. ובלקט הקמח שם מביא כמו"כ גם משו"ת בית יעקב (סי' צ"ב) וס' היכל הקודש (סי' ה) וס' מאורי אור שכן משמע משו"ע האר"י ז"ל להקיף כל הגוף בטלית. ע"ש.

ובשעת ק"ש שצריך להביא הד' כנפות לפניו הזכיר בזה בשער הכוונות (יט ע"א)

וז"ל, מהר והבא עלינו וכו' תתיר כנפות הטלית 'המונחות על כתיפיך' ותניחם שיפלו הציציות למטה וכו' ופעם אחת שמעתי ממורי ז"ל באופן זה כי בהגיעך אל מקום זה תשים שני צדדי הטלית על כתיפיך כדרך שנוהגים קצת בני אדם .ע"כ. ועוד הוסיף וכתב (כז ע"א) בהגיעך אל מהר וכו' תזקוף שני צדדי הטלית על שני כתפותיך באופן שיישארו שני הציציות מאחור ושני ציציות לפנים, ואח"כ תקבצם יהד. ע"ש. ומבואר היטיב שקודם שמביאם לפניו היו כנפות הטלית מונחות על כתף שמאל לאחוריו, והוא פשוט שכוונתו כדרך העיטוף הנזכר לעיל מרבנו סעדיה גאון שזכר, ונהג כן כל התפילה כמו שמדוקדק מדבריו לעיל שכתב 'ולפחות ישאר מעוטף כך כדי שיעור הליכת ד' אמות בעת שמתעטף בציצית' ורוצה לומר שלכתחילה יהיה כך כל התפילה, זולת כשהגיע למהר והבא וכו' כדי לאחוז בציציות בשעת ק"ש על פי המדרש. והכול כפתור ופרח.

ומכל הלין מילין כבר ברור, שמנהג המתעטפים היום שמרימים צדדי הטלית על כתפיהם, אין כאן לא כיסוי פנים ואחור ובודאי שלא סובב מהצדדים, ולא מתאים כלל לדברי רבנו האר"י ז"ל, ואדרבה אם ישמעו בזאת ויעטפו כל סביבותם בזה יזכו עפ"י הפשט והסוד לקיים המצוה כדבעי בעיטוף גמור.

יסוד מנהג העולם

י. וחיפשתי לראות מקור מהיכן נולד המנהג שלנו, שמרימים צדדי הטלית על הכתפים, כי זה נראה רחוק מפשט חז"ל ורבותינו הראשונים, ובטח שלא ייקרא לזה עיטוף ממש כפשט המילה שעיטוף סובב הגוף סביבותיו. וחשבתי אולי תלו הדברים בשו"ע (סי' ח ס"ד) שכתב, מחזיר שתי ציציות לפניו, ושתים לאחריו, כדי שיהא מסובב במצות. ע"כ.

אך אחר עיון מעט מבורר שאינו מקור כלל אלא אדרבה סותר לדבריהם, שכן ראה בבית יוסף בביאור הדברים וז"ל, גם זה מדברי בעל העיטור (שם) וכן כתוב ברוקח (סוף סי' שסא) וכתב דאיתא במדרש (אבכיר הובא בילקוט פרשת בשלח) בפסוק (שמות יד כב) והמים להם חומה שהכריז גבריאל למים שאחריהם הזהרו שעתידין להשליך כנף ציצית וקשר של תפילין לאחריהם. ובהגהת מיימון סוף הלכות ציצית (פ"ג אות כ) מייתי ירושלמי דקאמר גבי קטן לא סוף דבר להתעטף אלא שיודע להשליך שתי כנפות לאחריו. ע"כ.

ואביא לך לשון הרוקח שכתב וז"ל, כשמתעטף משליך הכנפות לאחוריו

כדאיתא במדרש אבכיר בפסוק, והמים להם חומה שהכריז גבריאל למים שאחריהם, הזהרו שעתידין להשליך ציצית לאחוריהן וקשר של תפילין. ע"כ. ומבוארים כאן שתי נקודות יסודיות, האחת הרוקח דיבר על שעת התעטפות בברכה ולא כל זמן העיטוף. והנקודה השנית, הרי אומר בהדיא שצריך 'להשליך' את הציציות לאחוריו, ובשביל זה בודאי צריך שעיקר הבגד שנמצא מלפניו, וזה יכול להיות רק אם אוסף את ד' הכנפות בעיטוף קדימה, שאז יכול להשליך ב' כנפות לאחור.

וכן מבורר בלשון הגהמ"מ שהזכיר הבית יוסף 'שיודע להשליך שתי כנפות לאחוריו', ולהשליך זה אומר שכנפות הבגד מלפניו. ואם באמת היה כמו המנהג האידנא היה צריך לומר 'משאיר שתים מאחוריו ומביא שתי כנפות לפניו' שכך הוא הסדר האידנא, ומוכח וברור שלא נהגו כך כלל שאין זה נכנס בלשונם כלל, אדרבה מוכח כל בתר איפכא. והעיטור הרי אמר זאת בתחילת דבריו שם שיש לעשות עטיפת ישמעאלים בשעת הברכה, וממה נפשך אין אחד מהעיטופים שהזכיר מתאימים לזמן הזה, ומוכח שמרן השו"ע הוא מקור לסתור המנהג הרווח האידנא.

הרדב"ז וחכמי דורו

יא. וראיתי בדברי השערי תשובה וכה"ח ועוד אחרונים שבנו יסוד המנהג בזמנינו על דברי הרדב"ז (ח"ג סי' תקעא), ומאחר והורגלתי לפתוח הספרים לראות בעצמי, גם כאן נגלה לעיני שלא קרב זה אל זה כלל, ואדרבה הרדב"ז הוא אות ומופת שהמנהג היום לוקה בחסר מכל צד. תחילה הביא הרדב"ז תרגום דברי רבינו סעדיה גאון ז"ל (פר' בא) וז"ל, כשיתעטף הישראל בטלית צריך שישליך ד' הכנפות על צד השמאלי לא יהיה מהם כלום על צד הימין, לתקן את יצר הרע דכתיב ולא תתורו. ע"כ תרגום דברי הגאון. וכתב הרדב"ז לחלוק על דברי הגאון וז"ל, אין אני רואה לסמוך על זה הלשון מכמה טעמים, חדא שהרי היצר מתקן שפיר בין שיהיו הציציות על שמאל או על ימין שהרי הוא שולט בכל גופו וכו' וכן נמצא בסילוק אחד לרבי יוסף טוב עלם שנותן ציצית אחד מלפניו ואחד מלאחריו מימין וכן משמאל. וכן כתבו התוספות בסוף ערכין. ותו דגרסינן במדרש סוף דבר על פסוק כל עצמותי אמר דוד אני משבחך בכל איברי ומקיים בהם המצות וכו' בצווארי עטיפת ציצית, בעיני וראיתם אותו וכו' בחזה הציצית אני משים כנגד הלב כל זמן שאני קורא ק"ש שנאמר והיו הדברים האלה על לבבך. מאחרי

ומלפני אני משליך שני כנפים של טלית כשאני עומד בתפלה וכו'. ע"ש. דאזיל ונקיט כמה טענות עפ"י המדרש והדרש. והכריע נגד דברי הגאון בטענה 'ואם כדברי רבינו סעדיה נהי שהם שתים לפניו ושתים לאחריו, מ"מ חזה של צד ימין והגב של ימין אין בהם מצוה ולא מתקיים בהו כל עצמותי תאמרנה'. וכנראה שהבין בדברי הגאון שכל הטלית רק על הצוואר ועל כן הקשה, אך באמת לא נראה שזו כוונת הגאון אלא בעיטוף שגם מכסה את הגב, ואם כן שפיר צד ימין מכוסה היטיב ואפי' יותר מצד שמאל הן מקדימה והן מאחורה, ולא מובנת טענתו על הגאון.

ולמעשה גם מדבריו אין מקור למנהגינו שהרי כתב וז"ל, הילכך מכל הני משמע כי בשעת ק"ש מיהת צריך שיהיו כל הציצית לפניו, ואע"ג דאמ' בצווארי עטיפת ציצית, נהי דמשמע שצריך עטוף בצוואר, אבל לא שישליך הד' ציצית לצד שמאל, אלא יתעטף ויחזיר שני קצות הטלית על הימין ואז יהיו שתים בשמאל, אחד לפניו ואחד לאחריו וכן לימין. ע"כ. ובהבנת צורת העיטוף אותה שיבח, שים ליבך שאם צריך שגם יהיה עיטוף צוואר וגם 'שיחזרו' ב' כנפות לצד ימין, הרי זה אומר שעוטף את הצוואר מימין לשמאל בסיבוב שלם וחוזר לימין. וזה בודאי לא שייך במנהג שלנו לזה.

ואחר פירושו זה סיים בעדות על חכמי דורו ומנהגם וז"ל, ואני ראיתי שופטי ישראל וחכמיה מתעטפים כן, ומקצתם ראיתי משליכין הטלית על ראשם כמנהגנו שאנו מתכסין בטלית ותולין ד' כנפות לד' צדדין, ונמצא מוקף מצות ומניח הציציות כנגד לבו בשעת ק"ש. והרוצה לקיים המדרש יתעטף וישליך השני כנפות אחד מלפניו ואחד מלאחריו מימין וכן משמאל כדברי רבינו יוסף טוב עלם ז"ל. אי נמי יתעטף בצואר בשעת ברכה. עוד אפשר שלא אמר הרב שישליך את קצה הטלית על כתפו ומלאחריו כאשר חשבו הם אלא שיפלו כל הציציות לצד שמאל והכל מלפניו. עכ"ל.

ובסיכומו של דבר נמצאת למד, חדא שבזמן הרדב"ז לא הייתה דרך ברורה ולא מנהג אחיד, שנית ברור שהמנהג שלנו לא נזכר כלל ברדב"ז אלא להיפך מבורר שלא מתאים לאף אחד מהפירושים. עוד ברור שהמנהג שלנו בודאי לא יוצא ידי חובת המדרש שהרי לא משליכים לאחור ולא כלום וגם אין עטיפת צוואר כלל וכאמור לעיל.

עוד למדת שדעת רב סעדיה גאון שדבריהם דברי קבלה אינה מופקעת כלל וכלל, ומתאימה קרוב לעטיפת ישמעאלים, ולא מוקשית מלבד איזה טעמי דרש ואגדה על כוחו של יצר הרע

שטען הרדב"ז מדנפשיה, ואין בהם להכריע לדין אלא כדרשות בעלמא. ודברי ר' יוסף טוב עלם אינם מתאימים למדרש שיהיה עיטוף צווארו, אלא אם כן נסביר אותו כדברי הרדב"ז שעושה כריכה סביב כל הצווארו ואין זה כ"כ בפשט התוס'.

מנהג דורות אחרונים

יב. לאחר שהוברר בלא ספק שבזמן חז"ל והראשונים כלל לא התעטפו כדרך שמתעטפים בזמן הזה, וגם בזמן הרדב"ז לכל המנהגים הנזכרים לא היה אפי' צד לומר כעיטוף דידן. אמרתי אבוא בחיפוש מחיפוש להתחקות אחר מנהג הדורות האחרונים אולי נמצא שורש ויסוד לדרך העיטוף על כתפיו.

ובהשקפה ראשונה חשבתי אולי ומצאתי מקור למנהגינו מדברי החסד לאלפים (אות ד) הביאו בכף החיים (סי' ח ס"ק יח) וז"ל, והנה בטלית שהוא גדול כשפושטו על גופו מאחריו, נשארים כל הציציות לפניו, ונראה שיותר טוב שיקפל הצדדין על כתפיו באופן שישארו שני הציציות לפניו ושנים לאחריו, ולא יהיו הציציות נגררים בארץ. אף שיש אומרים שאין זה מן המובחר, מכל מקום בטלית שהוא גדול הכי עדיף. עכ"ל. אך אמת תורה דרכה, שגם דבריו באים כראיה לסתור, שהרי ניכר שמדבר במקרה של טלית הנגררת, והוא אומר בעצמו שאין זה מן המובחר אלא שכך עדיף שלא יגררו. ובכל אופן מבורר בדבריו שלא היה כן המנהג אלא היפך 'נשארים כל הציציות לפניו', ונמצא שגם בזמנו לא היה עיטוף כהאידנא, והוא כידוע במנהג הספרדים וחכמי המקובלים לפני דורות בודדים בלבד.

ובאמת שגם במנהג החסידים ובני אשכנז אינו ברור מתי החל שינוי העיטוף, ראה בסידור הגר"ז שכתב 'לפי מנהג העולם שאין מגביהין הצדדים על הכתפות', ומבואר שלא התפשט כן אפי' בזמנו. ועל מנהג בני תימן אין צורך להאריך שהוא גלוי ומפורסם שדרכם בעיטוף רוב הגוף, ולעיל חזינן בדברי המקובלים באשכנז שהיה עיטופם על כל הגוף. ראה באריכות לגר"ם רצאבי בספר עטיפת ציצית כהלכתה.

וככל שנחקור יותר נגלה שמנהג ההתעטפות המצויה, הוא בבירור נגד דברי חז"ל במדרש שאין בו עיטוף צווארו ולא השלכת כנפות, והוא אינו עיטוף כלל לא סובב גוף ולא מכסה אפי' רוב שלפניו ואחוריו, והוא מנהג שכולל בתוכו חסרונות גדולים, עד כדי ספק בביטול קיום המצוה בעצמה לדעת הרמב"ם ודעימיה שאין כאן

עיטוף, ועפ"י הסוד הוא בודאי טעות גדולה וכמבואר. ולא הצלחתי למצוא לו מקור לסמוך עליו, אלא אדרבה רק דברי אחרונים דמוכח מינייהו בידיים מוכיחות שאין להתעטף כך כלל, ואביא מקצת דבריהם.

עיין בטורי זהב (סי' י סק"י) וז"ל, בדרכי משה הביא ע"ז מדרש בפ' והמים להם חומה שהכריז גבריאל למים שאחוריהם הזהרו באותם שמשליכים כנף של ציצית לאחריהם וכו' וע"ל ראיה מזה שיש להלביש הטלית באופן שישליכו הכנף עם ב' ציצית לאחוריהם, ואפשר שמזה נמשך מאיזה אנשים שמקפילים חלק א' מן הטלית מאד עד שאחר הקיפול הוא דק מאוד ואינו מכסה כלל אל הצואר וכוונתם שיהיו ב' ציצית לאחוריהם. וע"ל שאין זה מן המובחר, דא"כ אין כאן כיסוי גוף אלא כיסוי הראש, ויותר טוב כמנהג התוגרמים שמעטפים הטלית כמו שהוא סביב הראש והגוף והיד מפסקת בחצי הטלית מזה ומזה באופן שמב' הצדדים יהיה א' מהציצית לפניו וחלק לאחריו. אח"ז מ"כ כן בתו' סוף ערכין וז"ל שם ומצאתי בסילוק שעשה הר"י טעם שנותן ציצית אחד מלפניו ואחד לאחריו מימין וכן לשמאל. עכ"ל. וכ"ה במשנ"ב (סי' י ס"ק לז) ובכה"ח (ס"ק כה). ע"ש. מבואר שהיו עוטפים הגוף ממש ולא מעלים על הכתפיים, וכמו מנהג בני תימן.

ותא שמע מנהג שנהגו בו החכמים הקדמונים בני דורו של המגן אברהם (סי' ח ס"ו) כפשט חז"ל להשליך ב' כנפות לאחוריהם על צד שמאל וז"ל, ויש נוהגין לשום צד ימין על כתף שמאל שיהיו מסובבין במצוות, וכ"מ (סי' ש"א ס"ל). ע"כ. וראה בספר עטיפת ציצית כהלכתה (עמ' יג והלאה) שהאריך להוכיח בטוב טעם ודעת שבך היה גם מנהג רוב בני ישראל בדורות ההם, וציין ללשון המקור חיים (סי' ח ס"ד) שכתב דברים ברורים בזה וז"ל, ראיתי זקני חכמי אשכנז ומהם חמי הרב זלה"ה שהיה מתעטף הטלית ונוטל שתי קצוות הטלית של צד ימין הארוך ומפשילו על כתף שמאלי לאחוריו, וע"י זה היו שתי ציציות תלויים לפניו ושתיים לאחוריו. וכך נראה משלחן ערוך (סי' שא ס"ל) בהגה והוא מספר כל בו. עכ"ל. וכן מפורש הוא בלבוש (סימן שא סעיף ל) בזה"ל, ובטליתות של מצוה שלנו אפילו אינו מניחו אלא על כתיפו סביב הצואר, שמניח צד הימין על כתיפו של שמאל מותר לצאת כן בשבת, שכן דרך ללבשו ושרי. ע"כ. והגיה על זה מהר"א אזולאי בהגהותיו על הלבוש (שם) כעין עיטוף שלנו. ע"כ.

וראה לשון בהירה מכל הנ"ל, במנהג כמה קהילות המובא בדברי המקובל מהר"ר יעקב צמח בהגהותיו כ"י, וציטט דבריו בברכי יוסף (סי' יא סק"ז) וז"ל,

שלא יניח הטלית כמו שנוהגים האשכנזים שמניחין שתי ציציות של אורך הטלית מצד שמאל לפנים, ושנים של מצד ימין משליכין אותן מצד פנים אל צד שמאל, ונשארו ארבעתן על הכתף שמאל ב׳ לפנים וב׳ לאחור. אבל כשחולק רוחב הטלית בזרועותיו כמו שעושים הספרדים, יבא רחב הטלית פרוס על זרועותיו, דהיינו ב׳ ציציות רחב הטלית על זרוע האחד וב׳ ציציות על זרוע האחר, עד כאן לשונו. ומבורר שמנהג אשכנז הה להשליך ב׳ כנפות לאחור כפשט המדרש, ומנהג הספרדים היה עיטוף גמור על הזרועות ולא כהאידנא בהעלאה על כתפיים.

הרי לפניך שהמנהג הרווח היום אין לו יסוד כלל בדברי חז״ל, ובראשונים מבואר היפך גמור מהמנהג והתריעו על ביטול דברי חז״ל שחייב עיטוף צוואר והשלכת ב׳ כנפות לאחור. ובאחרונים לאורך כל הדורות היו נוהגים כדברי המדרש להשליך ב׳ כנפות או לעטוף כל הגוף ממש על זרועות כיסוי גמור. ומנהג זה שהתפשט האידנא אין לו בית אב אלא רק קלקול דברי חז״ל, ושינוי ממנהג ישראל האמיתי לכל אורך הדורות. וכמה עצות נתנו על תחיבת הציציות בחגורה שלא ייגררו על רצפה, ולא הציעו להעלות הבגד על כתפיים כי הבינו שאין זה בכלל עיטוף כלל, ובטח שלא דרך צניעות.

ותדע שיש מהאחרונים שהקפידו על עטיפת ישמעאלים גמורה גם בזמה״ז, ראה בשו״ת שואל ומשיב (מהדו״ג ח״ג סי׳ קכח) שכתב, דכל שהיה המנהג כן בימים ובשנים האלו וחז״ל תקנו כן אז לא ישתנה בשביל שאנו אין הולכין . ע״כ. וכיו״ב בשו״ת מהרש״ם (ח״ד סי׳ ה) דאע״פ שכהיום אין נוהגים אף הישמעאלים להתעטף כן, מ״מ כיון שבזמן חז״ל היו מתעטפים כן שוב לא ישתנה הדין בשביל שכהיום אין הולכים כן. וע״ע במקור חיים (סק״ד) שכך ראה אצל זקני חכמי אשכנז. ציין להם בפסק״ת (שם). ועל כן יציל את עצמו ויעשה עיטוף לכסות כל גופו, שדיינו לסמוך על המקילים שאין עושים עיטוף ישמעאלים אך גם לא לעטוף גופו זו טעות מיותרת.

דעת מרן הגרע״י

יג. ואמרתי אחפשה מזור ודעת בגדול דורנו המפורסם בכל חכמה וכל רז לא אניס ליה, אולי יעלה ארוכה ויישב דעתנו איזו דרך ישכון אור. וראיתי שנגע בסוגיה זו בדבריו בשו״ת יחוה דעת (ח״ה סי׳ א) ראה שם שפתח בדברי הגמ׳ במו״ק בדין עיטוף ישמעאלים לעיכובא, וכתב לחלק בין דיני אבלות לדיני ציצית וכמבואר בבית יוסף. והוסיף ואמר, ׳ומכל מקום המנהג לעשות בעטיפת הישמעאלים גם בציצית׳. והביא לזה מקורות רבים

ונאמנים, וסיג תכף שכך נהגו בשעת הברכה ואח"כ מורידים הטלית על כתפיהם.

ובאמת יש לשאול מהי דעתו בקיום המצוה, שכן מקורות שהביא לדבריו הרי מלמדים שאין כלל מצוה בלא עיטוף גמור, ולכל הפחות עיטוף הגוף לעיכובא, ומהם מחייבים גם עיטוף הראש, ומהם אפי' עטיפת ישמעאלים. והמובן מדבריו שמה שעוטפים כך בשעת הברכה הוא שלא תהיה ברכתם לבטלה ויקיימו מצוה באותם רגעים, ולכן ישהו כך שיעור הילוך ד' אמות שייחשב כזמן מינימלי לקיום מצוה.

וכבר עתה יש לעצור ולשאול, שאם ואכן על שאר הזמן שטלית עליו אכן מבין שהוא ספק גדול אם בכלל מקיים מצוה, שאם וחושש מלשון הברכה 'להתעטף' הרי אפשר שיברך 'על מצות ציצית' כהצעת כמה מקמאי, ואין מה להסתפק. אלא ודאי לא זו היא חששתו, כי כבר פסק בשו"ע (סי' ח ס"ו) על טלית קטן יכול לברך להתעטף, אף על פי שאינו מתעטף אלא לובשו. ע"ש. ואם כן חששו בא על טלית גדול המונחת עלנו שלא כדרך לבישה ולא כדרך עיטוף, שבזה נולד ספק גדול אם כלל יש כאן מצוה, וכך מוכח מדבריו שם במקורות שהביא לדבריו, ראשית הפסיקתא זוטרתא (סוף פרשת שלח לך) 'ועטיפתו כעטיפת הישמעאלים'. ומדברים על ציצית של מצוה בהדיא ולא עיטוף אבלות. ע"ש. ושכן הפשטות בדעת התוספות בערכין (ב ע"ב ד"ה היודע) בדין קטן היודע להתעטף - משום דאמר במ"ק (דף כד ע"א) כל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה. ע"ש. הרי שהצמידו קיום המצוה בעטיפת ישמעאלים בדווקא. ובתוס' שם ברור שלומדים מנוסח הברכה שהרי למדו להכריע שאין חובת ציצית במונח בארון שהרי לשון הברכה 'להתעטף' והוא בדווקא, ע"ש. ואם כן הוא בדווקא גם לנידון קיום המצוה, שתהיה בעיטוף ממש.

ואת עלית על כולנה שציין שכך כתב בשו"ת תרומת הדשן (סימן מה), שעל כל פנים בשעת הברכה יש להתעטף בטלית בכיסוי הראש, ויעמוד כך מעוטף בטלית לפחות כדי הילוך ארבע אמות, ולאחר מכן ימשכנו מעל ראשו ויורידהו על כתפיו. ובאופן שכזה יתאים הנוסח להתעטף בציצית לכל הדעות. ע"ש. וקיימתי מצות הרב לעיין שם, והשתוממתי שדברי הרב אכן כך ועוד חמור מזה שכתב שם וז"ל, ואם תאמר, לפי דעת אור זרוע אין שום מצוה במה שהוא לבוש בציצית כשהוא בצוארו. י"ל דאין קפידא כ"כ, רק על תחילת חיוב המצוה, ולא על 'שיהוי' המצוה. וראייה קצת מסמ"ק, דכתב, דתקיעה

בעינן מעומד וכן ציצית וכו' ובציצית לא קפדינן בעמידה אלא בשעת ברכה, בתחילת העיטוף. וע"כ היינו טעמא, דבציצית תחילת העיטוף, ושהוא עומד כך מעוטף כמו הילוך ד' אמות, זהו גוף המצוה, ומכאן ואילך 'אינו אלא שיהוי' המצוה, ולא קפדינן כ"כ בעמידה, אבל בתקיעה כולו גוף המצוה היא, סוף התקיעה כתחילתה, וה"נ לא קפדינן אעיטוף בציצית אלא בתחילתו. 'וטעם יפה הוא', שהרי ציצית לאו חובת הגוף הוא, אלא 'שאנו מכניסין עצמינו לחיוב לעשות בגד שיש לו ד' כנפים, ובשיעור המיעוט נפקינן בה י"ח, ומה ששוהין בו כל היום, היינו כדי להסתכל תדיר בציצית' כדכתיב וראיתם אותו וזכרתם. עכ"ל.

והרואה ודבריו יתפלא שהוא חידוש גדול, שמדבריו עולה שמבין בדברי קמאי בצורה פשוטה, שאחר שהסיר העיטוף ורק מניחו על גופו, אינו מקיים מצוה כלל אלא 'שיהוי' בעלמא שיוכל בקל להסתכל בציצית, שדין עיטוף מצוה לחוד ודין שיהוי מצוה לחוד. ומזה מסיק שבאמת אין אחרי העיטוף מצוה 'שכבר יצא ידי חובה' ואין כאן חובת הגוף שהרי הוא הכניס עצמו בחסידות לקיים המצוה לכמה רגעים, ומרגע שמוריד העיטוף מקיים דין 'ראיה' לחוד ולא קפדי אעיטוף.

ואבן מקיר תזעק שהיועצים לעשות כדבריו להיות עטופים רק בשעת ברכה, באמת אומרים נאמנה שהעיטוף בשעת הברכה הוא המצוה היחידה שמקיים בציצית בבגדו, ומה שאח"כ לא עוטף בה אכן אין בו מצות ציצית כלל, אלא רק ראיית הציצית וזה יכול לקיים גם בבגד המונח לפניו ולא עליו. וראה מה שהעיר עליו בחזו"א (סו"ס ג).

ומרן זצ"ל שהביאו בשתיקה אכן מבין כדבריו, והיורד לסוף דבריו בתשובה (שם) יראה עדות בעל דין מאה עדים שמפרש מרן דעתו בהדיא, וזאת במה שכתב להעיר על הנוהגים שלא להתעטף בציצית כמנהג, אלא מיד לאחר הברכה כורכים הטלית סביב הצואר ויורד מעל כתפיהם אל מול פניהם באופן שהקצה האחד שיש בו שתי כנפות וציציות יורד כנגד פניהם מצד ימין, והקצה האחר לצד שמאל, וכך נשאר עליהם עד סוף התפלה. וכתב עליהם בלשון חריפה ותקיפה וז"ל, והעושים כן לא רק שלא יצאו ידי חובת המצוה, אלא גם ברכת להתעטף בציצית שבירכו, היא ברכה לבטלה. וכן מבואר במגן אברהם (סימן ח' סק"ב), שעיקר המצוה לכסות גופו בטלית, ולא שישאר מקופל או כרוך כנגד פניו. וכן פסק בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן (סימן ח' סק"ח), שיש למחות בידי העושים כן, שברכתם ברכה לבטלה. 'וגם אם

מורידים מהטלית אחר הגב', אין זה מועיל כל כך. ובספר מעם לועז (סוף פרשת שלח לך), קרא עליהם ואותי השלכת אחרי גויך. ע"ש. וכן הרה"ג רבי רפאל אהרן בן שמעון בספר נהר מצרים (הלכות ציצית אות ד'), העיר למוסר אזנם של רוב ההמון במצרים שנוהגים לשלשל כל ארבע הכנפות כנגד פניהם, והטלית מקופל על צווארם, ולא די שלא קיימו מצות ציצית אלא גם הברכה לבטלה. (אא"כ התעטפו בטלית כעטיפת הישמעאלים בשעת הברכה).

וסיים בדרך הלצה, שיש כאלה שנוהגים כן, ומנשקים הציצית פעמים ושלש, וכנראה שבזה חושבים לפייס את הציצית על אשר לא טוב עשו עמו, וראוי להוכיחם ולהשיבם מטעותם. עכת"ד. וסיים, ולכתחילה בודאי שיש לקנות טלית גדול המכסה רוב ככל גופו, ולאחר שיתעטף בו כנ"ל, יחזיר שתי ציציות לפניו, ושתים לאחוריו כדי שיהיה מסובב במצות. ע"ש.

ואני שואל תלמיד מרבו, מאחר ואכן כל כך ברור הדבר והכרחי שיש בזה עד כדי ביטול המצוה, מאי שנא המנהג הרווח בינינו להעלות על כתפיים מאותו מנהג שנהגו להביא כצעיף קדימה, אלה ואלה לא דרך עיטוף, של אלה מושלכים קדימה ושל אלה מושלך אחורה, אלה ואלה כמקופלים ומכווצים על כתפיהם ולא דרך עיטוף כלל. וא"כ קול הזעקה על אלה אותו קול זעקה גם על מנהג של היום, שאינו דרך עיטוף אלא כמקופל בין שכמותיהם ואינו מכסה אפילו לא רוב גופו מאחוריו וכל שכן מלפניו ומצדדיו שאין איזה בד מעט, וגם מאחוריו אינו דרך עיטוף אלא כמכווץ ומקופל. ואין כלל עטיפת צוואר ולא השלכת כנפות לאחור וזה היפך מדרש חז"ל ממש שהביאו.

וביותר מזה יש להעיר, שגם עטיפת ישמעאלים לא עושים האידנא כדבעי, שהרי אם לא מכסה ראשו ורוב גופו בשעת העיטוף אלא רק כצעיף ראש אינו כלום, שצעיף הראש פטור מציצית ולא שייך שזה ייקרא עיטוף. ואדרבה, בזה הוי הפסק בין הברכה לעיטוף שמורידו על גופו שיותר שייך לקרוא לכיסוי הגוף עיטוף מאשר צעיף הראש, ובמנהג של היום גם זה כאמור חסר שאין כלל כיסוי רוב גופו וכאמור, וכ"כ בשו"ת לחם ושמלה (עהרנרייך ח"א סי' יג), ועי' שו"ת וישב הים (ח"ב סי' א אות ח).

ואם כנים הדברים, הרי שיש להזהיר שיהיה עטיפת ישמעאלים כדבעי עם כיסוי רוב גופו, ואם לא עושה כן עדיף שיכסה ישר את גופו בדרך עיטוף שיהיה עובר לעשייתן, ואם ירצה אח"כ להעלות הטלית כדוגמת ישמעאלים

יעשה כרצונו גם אם לא יכסה רוב גופו עכ"פ כבר ברכתו חלה על העיטוף.

ועל כל זמן העיטוף אם רוצה לקיים מצוה ולא איזה 'שיהוי', צריך שיכסה זרועותיו ורוב גופו וכמבואר ברמב"ם ורי"ף ושאר קדושים. ומאחר וכן הוא בלשון חז"ל וראשונים, ואין שום מקור לצורת העיטוף בזמן הזה, ע"כ אין להתעקש על קיום המנהג בזה כשהוא ללא בית אב, והיפך חז"ל.

חולשת הדורות

יד. ועל עיקרא דמילתא תדע, שבימי הראשונים ובפרט עם שינוי מנהג המלבושים, היו רבים מישראל שכלל לא היו מתעטפים בציצית, ועל כן ללמוד יסודות הדין ממנהג שאין לו יסודות עתיקים, צריך שיהיו מקורות איתנים וברורים אם לא כן יסוד המנהג חלש מאוד. ראה דברי התוס' (נידה סא ע"ב ד"ה אבל) וז"ל, דבימי חכמים שכולן היו לובשים ציצית אם לא היה להם גם במותם לעג גדול היה, שדומה כמו שהיו אומרים הואיל ומת אין צריך עוד ציצית. אבל עכשיו 'שאין הכל לובשים ציצית בחייהם', אם ישימו ציצית לכולן הוא יותר לועג לרש שבחייו לא קיים ובמותו יקיים, ואם ישים למי שהיה לו בחייו ולא למי שלא היה לו יתביישו החיים. ע"ש. ומבואר שחלקם לא היו מקיימים בחייהם בכלל גם לא בתפילה, אם בתפילה התעטפו אין בעיה בלועג לרש.

ולא תאמר שזה היה זניח באלו הן מקומות של זנוחים דלא קפדי, שבאמת כך היה מנהג רווח כמ"ש בהדיא בנמוקי יוסף (ציצית יב ע"א) וז"ל, וכן פשט המנהג בכל ישראל כי רובם אין להם טלית גדולה הראויה לעטוף, ועושין טליתות קטנים שלובשין אותן. ע"כ. ורק מזמן מור"ם ז"ל (דרכי משה סי' ח אות ב) רווח מנהג הכשר בישראל שכתב, והמנהג הנהוג עכשיו שכל ירא שמים יש לו טלית גדול שמתעטפין בו בשחרית ומברכין עליו. ע"ש.

והנך רואה בכל חיבור זה כמה נחלקו קמאי, כמעט בכל פרט בצורת הטלית ודרך עיטוף, ואם יהיה נראה על בגדיו ומה מידת הבגד וכו' וזה מוכיח כמאה עדים שלא היה הדבר מצוי בזמנם ובטח לא במסורת מקדמונים שלפניהם בדברים ברורים, כי כל אריכות וריבוי המחלוקות הוא רק בדברים שאינם ברורים שלא שלטה בהם עין לראות, ועל כן זה אומר בכה וזה אומר בכה.

ואגן הבאים בתרייהו על אחת כמה וכמה, שראינו השיטות במחלוקת ומנהגים שונים ומשונים, ופעמים כמה מנהגים שונים באותו המקום, כמבואר ברדב"ז הנ"ל. ועל כן הנכון הטוב

והישר לתפוס את הברור והמוסכם בחז"ל וקדמונים, ולא להיכנס באלו פינות דחוקות לקיים מנהג אסופי ושתוקי שלא מצאנו להם יסוד ושורש בחז"ל ולא בית אב בקמאי שקיבלנו הוראותיהם, ואפילו לא בחכמי האחרונים שברור מהם שלא היו עוטפים כך. ועל אחת כמה וכמה שהמנהגים נסתרים בלשון חז"ל, והוא ממש להיפך מצורת הנהגותיהם ודבריהם של קמאי שלהם משפט הבכורה.

ואנכי הרואה ספר קטן הכמות ורב האיכות לגר"מ רצאבי בן הגאון המפורסם העולת יצחק, וקראו בשם 'עטיפת ציצית כהלכתה'. והאריך בזה הרבה לבסס ולקיים מנהג ק"ק תימן שכך דרכם בקודש להיות דרך עיטוף. ויש בדבריו כאן תוספת גדולה לחזק דבריו, ואכן מנהג בני תימן הוא היותר קרוב לאמת. אך הנראה להעדיף עליהם, לקיים מצות עיטוף צוואר והשלכת ציצית לאחור כנזכר בחז"ל במפורש, וגם לכסות כמה שיוכל קומת איש ולא רק רוב גוף עד חזה בלבד. ומה שקיים שם המנהג יישר כוחיה וחיליה אך להעדיף את המעשה השלם טוב מהכול.

העולה למעשה

טו. ואחר הודיע אלוקים אותך כל זאת, זאת תורת העולה, שיש בודאי להעדיף לקיים לשונות חז"ל במדרש ובירושלמי ולהם משפט הבכורה, להעדיפם בהרבה מאיזה פירושים ומנהגים של דורות אחרונים, שמנהגיהם מפוזרים ומפורדים בין יושבי כל העמים, ואת דת המלך אינם יודעים בקבלה גמורה.

והנראה נכון למעשה, בשעת הברכה יעשה עטיפת ישמעאלים גמורה כדבעי עם כיסוי רוב גופו, ואם לא עושה כן לכסות רוב גוף אלא רק צווארו, עדיף שיכסה תחילה את גופו בדרך עיטוף שיהיה מברך ותכף עובר לעשייתן בלא הפסק מעשה זר, ואם ירצה אח"כ להעלות הטלית כדוגמת ישמעאלים על צווארו כפי מה שנהגו, יעשה כרצונו שגם אם לא יכסה רוב גופו עכ"פ כבר ברכתו חלה על העיטוף הגמור.

ובכל זמן העיטוף בטלית, כדי שיקיים מצות ה' ממש ולא 'שיהוי' בעלמא שיש בו ספק אם בכלל מקיים איזו מצוה, יעטוף רוב גופו בטלית ולא יגביה צידי הבגד על כתפיו, אלא יהיה בכיסוי זרועות או כמנהג בני תימן או כמנהג האר"י ז"ל וכמבואר באדמו"ר הזקן הנ"ל, וישתדל מאוד שיהיה גם ראשו מכוסה כשאפשר לו לצאת ידי חובה

לדעת הרמב"ם והרי"ף שמשמע שעיטוף הראש הוא לעיכובא ממש. וכנ"ל אפשר, שאם היה רואה מרן השו"ע דבריהם היה חוזר בו ממש"כ שכיסוי הראש אינו אלא 'ראוי', ודעת האר"י מסייעת להכריח עיטוף הראש.

בשעת ק"ש יקבץ ד' כנפות נגד ליבו כדברי המדרש והמקובלים, ובשעת תפלת עמידה יקיים לשון המדרש והירושלמי וישליך ב' כנפות ימין על כתפו השמאלית, שיהיה בזה גם עיטוף הצוואר וגם השלכת ב' כנפות לאחור כלשון חז"ל, ובזה גם חשיב עטיפת ישמעאלים כפשט הבבלי. ובזו העטיפה אין מחלוקת שיוצא ידי חובה ומקיים כל לשונות חז"ל האמורים למעלה.

אם בוש מלעשות כן, ישליך לפחות כנף ימין שלפניו על כתף שמאלו שבזה לא ניכר כ"כ ויקיים דברי חז"ל, שהוא גם דרך העיטוף ברוב גוף והצוואר והשלכת ציצית לאחוריו כמפורש בחז"ל. ואם יצדד את הבגד באלכסון מעט, כשישליך כנף ימין שלפניו על שמאלו, הרי תימשך כנף ימין שהייתה מאחוריו ותבוא לפניו, ונמצא מקיים גם עיטוף גוף וצוואר והשכלת כנף לאחור וב' כנפות לפניו וב' לאחוריו, ובזה יוצא ידי חובת כולי עלמא פשט וקבלה, ומקיים המצוה בלא ספק.

ולחפין לעשות טלית כצורתה בחז"ל ממש, הרי שצריך לקחת בד צמר ארוך וצר, שיכול לכסות בו רוב גופו וגם יהיה בו אורך בד מימין להשליכו על כנף שמאלו, ולא יהיה כצעיף על כתפיו אלא מכסה גופו ועוטף בו.

ועל הדרך המעשית, יכול לתפור ב' טליתות [מידה 50] או לקחת טלית צמר במידה גדולה [80\70], ולחתוך שליש תחתון שלה ולתופרה בימין. שנמצא שיש בהם כדי עיטוף רוב גופו וגם בד עודף מימין להשליכו על כתף שמאל לקיים עטיפה גמורה בכל זמן שהוא עטוף בטלית.

ולכל הפחות הנכון שלא יימנע מהאמור לעיל, שיכסה גופו בטלית ויעטוף עצמו בה, ולא יעלה שוליה על כתפיו שבזה קרוב להפסד המצוה ורחוק מרווח. ואשרי המשים ליבו לקיים מצות בוראו בהידור וללא ספק.

כנף ב פרק ב – מין כנף ונוי מצוה

'מן כנף' בפתיל תכלת ובכלל

בעת לומדי סוגיית מין כנף, בדין צבע החוטים כצבע עיקר הבגד, נגלו לעיני כמה וכמה יסודות בדין זה, מהם דין גמור ומהם תוספת שבח המצוה, ומאחר והיו בזה כמה חידושים בעיני ומן הסתם יהיה גם לתועלת חברים מקשיבים, על כן כתבתי הדברים למען יבואו בסדר נכון.

'מין כנף' צבע הבד

א. בפרשת ציצית (פרשת שלח) אמר רחמנא, ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. וגרסינן בגמרא בכמה דוכתי לימוד הפסוק מדכתיב הכנף - מין כנף (עי' מנחות לח ע"א, שבת כז ע"ב, יבמות ד ע"ב). ובעצם דרך הלימוד בפסוק, עיין לבעל הלבוש (סי' ט) שהסביר הלימוד בפסוק מדכתיב בפסוק 'ה' הידיעה במילת 'הכנף' בא ללמד שצריך דווקא מין כנף, אך מאידך מבואר אחרת ברש"י (שבת כז ע"ב ד"ה כתיב) שביאר על כל תיבת 'הכנף' שהיא מיותרת לדרשה, מדכתיב על כנפי בגדיהם, ואם כן תיבת הכנף מיותר ללימוד מין כנף. (ועי' אליה רבא סי' ט סק"ג.) ואיך שלא יהיה, המבואר הוא שלמדו כן בפסוק עצמו.

עוד גרסינן בפרק התכלת (מנחות מא ע"ב), טלית אין פוטר בה אלא מינה, טלית שבולה תכלת מביא תכלת וד"א ותולה בה. ופי' רש"י (ד"ה מיתיבי) אין פוטרין בה לשם לבן אלא מינה - אם אדומה היא יטיל בה שני חוטין אדומים ושני חוטין תכלת וכן שאר גוונים. מביא תכלת - שני חוטין לשם תכלת ודבר אחר לשם לבן, ואף על גב דהאי תכלת הוי מין כנף אפילו הכי שני מינים בעינן דאזלינן בתר רוב טליתות.

ומבואר שפתילות הלבן צריכות להיות ממין הבגד הכוונה לצבע הבגד, ועי' למרן הבית יוסף (סי' ט סעי' ה) שהביא דברי רש"י (מנחות מא ע"ב) וחיבר לו חבר את דברי רבנו הרמב"ם (ציצית פ"ב ה"ח) שחוטי הלבן צריכים להיות בצבע הבגד דווקא, שאם הבגד ירוק יהיו חוטי הלבן בצבע ירוק. ופלפל שם מרן הבית יוסף בדברי הרמב"ם אם 'חיוב' קאמר כהבנת הטור בדעת הרמב"ם או שרק לאפוקי שלא יצבע בצבע שחור כמ"ש מהר"י בן חביב, ומסיק כדברי הטור בדעת הרמב"ם, שהוא חיוב גמור. ולמד כן גם בדעת הראב"ד, ע"ש. [וחזינן ליה בשו"ת הראב"ד (סי' רכח).]

וראה בספר טל חיים (ציצית ותפילין עמ' שמ) שציין שכך גם דעת הרא"ה (אוהל מועד שער תפילין וציצית דרך ג), והמאירי (יבמות ד ע"ב ד"ה מדברינו), והאגודה (מנחות סי' יד) בשם ר"י והבריע כדבריו. ונמצאו כמה מרבותינו ראשונים

כמלאכים העומדים בשיטה זו, שצבע מין כנף הוא חיוב גמור מהתורה ממש.

ומאידך חזינן גם החולקים בזה ומסבירים, 'מין כנף' הכוונה 'לסוג חומר' הבגד, שאם הבגד צמר יהיו גם החוטים צמר ולא אכפת לן באיזה צבע נעשה. וכן מבואר במרדכי (הל"ק תתקמח) וז"ל, טלית אין פוטר בה אלא מינה, פירש הקונטרס שאם אדומה היא יטיל בה חוטין אדומים, וקשה דהא אמרינן לעיל דלאו ציבעא דטלית גרים, ונראה דאיירי בשאר מינים כגון שיראין וכלך וסריקין דאין פוטר אלא במינן מדאורייתא. ע"ש. ובדומה לזה בתוס' (שם ד"ה אין).

וראה למרן הבית יוסף שציין גם לסמ"ג המסכים להם, ובפרט ציין לעיין מש"כ הרשב"א על דין זה שכתב וז"ל, לא ראיתי לאחד מרבותיי שחששו לזה כלל, וכן נראה לי. ע"ש. וכ"ה בתרומת הדשן (סי' מו) שלא ראה מי שצבע את חוטי הציצית כצבע הבגד. ולדבריהם מין הכנף הכוונה לסוג חומר הבגד ולא צבעו, ופליגי על רש"י והרמב"ם.

מין כנף למ"ד דאורייתא

ב. ויש להדגיש העניין, שמדברי הרמב"ם ורש"י והעומדים בשיטתם, המובן בפשוט שהוא דין וחיוב דאורייתא גמור מדרשת פסוק. וברמב"ם הוא מוכח מדין שאר מיני בד שאינם צמר ופשתן, שאין בהם מצות ציצית מהתורה, וא"כ כל דרשת מין כנף בהכרח על צבע החוטים בלבד. וכ"כ בהדיא בדעתם בפמ"ג (משב"ז סק"ז, ובא"א סק"ו) וז"ל, ועיין רש"י וכו' ורמב"ם וראב"ד (פ"ב מציצית ה"ח), משמע מן התורה קאמר שיהיו ציצית מצבע טלית, מהדרש הכנף מין כנף, לר"מ לשיטתיה (ציצית ג, א-ב) דשאר מינין מדרבנן, קאי הכנף רק לצבע יע"ש, ולא משום זה אלי ואנוהו. ע"כ. וכן באמת מתבאר מדברי החולקים, שבאומרם 'אין כאן אלא זה אלי ואנווהו מדרבנן בעלמא', מוכח שהבינו בדעת רש"י לחייב מהתורה ממש ועל כן הקשו על דבריו, ובכלל לאו אתה שומע הן.

ולדינא מסיק בבית יוסף וז"ל, כיון דהרמב"ם ורש"י סוברים שצריך שיהיה מצבע הטלית, וגם התוספות והראב"ד נראה שאינם חולקין, נכון ליזהר בדבר וכן ראיתי המדקדקים נוהגים לעשות הציצית מצבע הטלית. ע"כ. וכיו"ב כתב בשו"ע (סי' ט סעי' ה) י"א שצריך לעשות הציצית מצבע הטלית, והמדקדקים נוהגים כן. והגיה מור"ם ז"ל, אין נוהגין לעשות הציצית רק לבנים, אף בבגדים צבועים, ואין לשנות. עכ"ל.

מין כנף - זה אלי ואנוהו

ג. ותן דעתך, שגם לחולקים על רמב"ם ורש"י שאין חובת מין כנף בצבע החוטים מהתורה. מהם סוברים בהדיא שיש בזה עכ"פ חיוב מצוה מדרבנן משום זה אלי ואנווהו, כמבואר בתוס' (מנחות מא ע"ב ד"ה אין פוטר) שהוא מדרבנן משום זה אלי ואנוהו. וכך הביא הבית יוסף משמם. וחזינן שכן מבואר גם במרדכי (הל"ק תתקמח) שהוא 'מדרבנן משום זה אלי ואנוהו'. והראשונים שדחו לגמרי דין זה כהרשב"א ותרומת הדשן, לא כתבו שיש בדבר חשש איסור אלא רק שלא ראו מי שעושה כן לצבוע החוטים, אך אם צובע לא ראו בזה סרך חשש כלשהוא. ונמצא שהצובע חוטים כצבע הבגד קרוב לרווח מצוה מהתורה או מדרבנן ורחוק מהפסד כי אין כלל חשש בצביעת החוטים.

האם לחוש למין כנף

ד. והנה מהאמור המובן הפשוט הוא שבודאי יש להדר בזה, שגם אם לא נהגו כן סו"ס יש בזה רווח והצלה לצאת ידי חובת הרמב"ם ורש"י. אלא שלשון מור"ם ז"ל (סי' ט ס"ה) לא משמע כן שכתב וז"ל, והאשכנזים אין נוהגין לעשות הציצית רק לבנים, אף בבגדים צבועים, ואין לשנות. ע"כ. ומשמע שיש קפידא ממש שלא לשנות וציין למקורו בתרוה"ד.

ומצוה להחכים באותיות מחכימות, ואני בעניותי כבר הורגלתי לפתוח הספרים לראות המילים עצמן כי עפ"י רוב הדברים מועתקים שלא היו הספרים מצויים, ועתה תהילות לא-ל הכול פרוש לפנינו ונמצאים פנינים למעיין בפנים. וז"ל תרומת הדשן (סי' מו), ואפי' בט"ק שהוא ממיני צבעים, לא ראיתי מימי אחד שהיה מצויין אלא רק בציצית לבן ולא צבוע, ואף על גב דאין קפידא בצבע כלל. ע"כ.

והנך רואה שגם הוא רק מתורת עדות מה עשו ולא בא על דין והכרח, וגם הוא זלה"ה סובר שאם צובע אין בזה קלקול רק קרוב לרווח, וגם לא ציווה שלא לשנות מהמנהג, רק מור"ם ז"ל מסיק כן מדנפשיה. ובאמת שלא מובן טעמו של מור"ם על מה יש למשכן המנהג שנאמר לפטור אך לא לאסור, בפרט כשאין סרך איסור לחושש וצובע, ואדרבה קרוב לרווח הוא לצאת ידי חובה מהתורה לרש"י ולרמב"ם בדרשת מין כנף, ומדרבנן זה אלי ואנווהו לתוס' ודעימייהו.

ובאמת מלבד מה שזכר בבית יוסף ממעשה המדקדקים, מצאנו גם לחכמי אשכנז שהקפידו בזה בלכתחילה לצבוע החוטים כמין הבגד. וכמ"ש הב"ח (שם) דמסיק ואמר שיש בהחלט לחוש לזה וז"ל, ולכן יש להיזהר שלא

לעשות לו טלית קטן מתחת למדיו מבגדי צבעונין או יעשה גם הציצית מצבע הטלית, דאף ר"י לא אמר אלא שאינו צריך, אבל אם צבען מצבע הטלית הוה מצוה מן המובחר. ועוד, דפשטא דתלמודא משמע כפירוש רש"י והרמב"ם. ושארי ליה מאריה להסמ"ג שכתב אפירוש רש"י דלא דק, גם לא כמו שכתב הרב בהגהת שלחן ערוך (ס"ה) דהאשכנזים עושין ציציות לבנים אף בבגדים צבועים ואין לשנות. עכ"ד (מור"ם ז"ל). דלפענ"ד שינוי זה הגון הוא, אלא מיהו בצינעא מתחת למדיו דלא ליתי לאינצויי כיון דלא נהגו לצבען. ע"כ לשון הב"ח.

והסכים כדבריו המגן אברהם (ס"ק ו), וראה בנחלת צבי (סק"ה) שהביא מדברי הלחם חמודות (ה"ק ציצית אות נח) שהעיד שראה בק"ק פראג בט"ק של הקדוש ר' שלמה מלכו, שצבע את החוטים בצבע הבגד. ולא חש גם לכסותם וסברא רבתי היא מה שייך לאינצויי בלעשות דקדוק המצוה, ובכל אופן הפשוט בדברי הב"ח שלא אמר כן אלא לעצה טובה, אך בודאי לא לאסור עליו.

וזאת אומר עוד, שאעפ"י שהשו"ע כתב כן רק בלשון חומרא והידור 'שהמדקדקים' נוהגים כן ומשמע שאינו חיוב. האמת שלא ירדתי לסוף דעת מרן הקדוש מה שיטתו בזה, שמה ראה פגם בדרשת הרמב"ם ורש"י, והרי לא קמו נגדם ראיות מכריעות שנאמר שנדחו דבריהם ורק למיחש מבעיא, אלא דעתם יציבה בארעא ולא גרע משאר ספק בדאורייתא ממש. והאמת שנכנס בפשט דברי חז"ל ותהיה שיטה זו מתאימה לכל האומרים שרק ציצית צמר ופשתן מהתורה. ובלאו הכי גם לתוס' ומרדכי וכי מצות זה אלי ואנווהו קלה בעיניך, והרי דינים שלמים נפסקו רק בעבור זה וכמה טרחות טרחו רבותינו שיכתבו ס"ת אורכו כהיקפו והוא לנוי בלבד, ודין גמור הוא שאין כותבים אלא ארכו כהיקפו. והכא נמי שלכל הפחות איכא מצות זה אלי ואנווהו, ומאחר ואין שום קלקול בלעשות כן, לא מובן מדוע לא הכריע כן לעיקר הדין.

ומאחר וקיבלנו גם הוראות הרמב"ם ומצאנו לו עוד חברים מסייעים כנזכר בדברי הרא"ה, המאירי, האגודה בשם ר"י ושכן הכריע בעצמו. וכאמור בכלל זה כל קמאי דסברי שרק צמר ופשתן הוי ציצית מה"ת, לדידהו דרשת מין כנף על צבע הבגד בלבד. אם היה רואה השו"ע באותה שעה החכמים הבאים באגודה אחת, אפשר שהיה מכריע כן מהדין ולא חשש בעלמא, ועל כן הנלע"ד שיש להתאמץ בזה כספק דאורייתא.

דעת המקובלים

ה. והנה מה שראיתי לקצת שתפסו את דברי האר"י הח"י כתוקף לדברי מור"ם שאין לשנות, כי כך הוא עפ"י הקבלה שהזכיר בכל דבריו רק צבע הלבן. ראה בעצמך דברי האר"י ז"ל במש"כ בשעה"כ (ציצית דרוש ב) ובפרי ע"ח (ציצית פ"ה). שלא דיבר האר"י ז"ל כלל במקרה שלובש בגד צבעוני, אלא דיבר על בגד סתם אורחא דמילתא שהוא לבן וציציותיו לבנות, וכמ"ש כיו"ב במגן אברהם (סי' טו ס"ק יג) דאורחא דמילתא נקט שרגילים לעשות טליתות לבנים. ע"ש. אך אם לבש בגד צבעוני מי יימר לן שלא צריך להדר לכתחילה שיהיו החוטים מין כנף בצבעם, לא הזכיר האר"י ז"ל דבר מדברי תרומה"ד, ורוב הראשונים המפורסמים מצריכים לצבוע החוטים אם מדין תורה או מדרבנן, ואם דעתו הרמה הייתה היפך מדעתם, היה צריך מהרח"ו לציין שנדע דעת קודשו של רבנו הגדול. וכל שלא נאמר בהדיא הוא פשוט שלא נטען מדעתנו בדעתו שיחלוק בדין ובהלכה.

ומה שכתב האר"י הח"י בסוד הלבן וסימנך אש"ל אדום שחור לבן, שיש כמה בחי' אורות והלבן הוא בחי' הדינים הממותקים, אין בזה סתירה כלל לשאר גוונים שהרי בלאו הכי חוטים בצבע שחור לא יקשור שהם דומים לתכלת כמ"ש הרמב"ם (וכדלקמן), ונמצא רק מבגד אדום צריך להימנע וזה בגד לא מצוי כלל בגברים לחוש לו. ואיך שלא יהיה, יתפרשו הסודות על כל גוון שאינו 'מצות תכלת' שהם בכלל 'חוטי לבן', וכמו שנקטו כן בלשון פשוטה כל הפוסקים לדון צביעה בחוטי הלבן. וזה כבר נהיה הרגל אצל כמה מהמחברים בדורות האחרונים, שסומכים עצמם על סברה בדברי קבלה ונתלים בדלא תניא, וזה כידוע נגד הקבלה האמיתית שמה שלא בא בדברי רבנו האר"י אין לחדש מדעתנו.

ונמצאת למד, שבגד ציצית כדוגמת 'ציצית צבאית' בצבע ירוק זית יש להדר אחרי צבע החוטים שיהיו ירוק זית בדווקא. וכן בטליתות החדשות המשווקות שעיקר הבגד בצבעים שונים, יש לשים לב לעשות גם החוטים בגוון הבגד.

שיהיה הבגד בצבע לבן דווקא

ו. והנה מצאנו כמה סיבות להדר שיהיה הבגד מצבע לבן דווקא, חדא שמוציא עצמו ממחלוקת הפוסקים האם החוטים חייבים להיות מצבע הבגד מהתורה ומדרבנן, וכמ"ש הב"ח והמ"א הנ"ל. וכ"כ הט"ז (סק"ח) וז"ל, מ"מ ראוי למדקדק לעשות דוקא ד' כנפות או טלית קטן לבן כדי שיהיה יוצא ידי הכל כשיעשה הציצית לבנים. עכ"ל. וכ"כ

באליה זוטא (ס"ק ד) וז"ל, מכל מקום ראוי למדקדק לעשות דוקא ד' כנפות או טלית קטן לבן, כדי שיהיה יוצא ידי הכל כשיעשה ציצית לבנים. ע"ש. שהסתמך על דברי הט"ז הנ"ל, וכ"כ הפמ"ג הנ"ל ובחיי אדם (כלל יא אות יא) וכ"ה בעוד הרבה מספרי האחרונים להעדיף בגד לבן בלכתחילה. ובזה גם מרוויח מצות חכמים התנאה לפניו במצוות שצבע החוטים כצבע הבגד.

עוד יש טעם לבגד לבן דווקא מטעם סגולי ורוחני, וכמבואר בעטרת זקנים (שם ס"ק ט) שכתב וז"ל, והטעם שהציצית צריכין שיהיו לבנים, לפי שאמרו חז"ל (ראש השנה יז, ב) מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והיינו בטלית של ציצית. ומצינו אצלו יתברך, כתיב (דניאל ז, ט) לבושה כתלג חיור, אם כן גם ציצית יהיו לבנים. כן נראה לי. ע"כ. וזה בכלל והלכת בדרכיו של הבורא כמ"ש במחצית השקל (שם סק"ז).

ועוד מוסיף מדיליה בים של שלמה (יבמות פ"א אות ג) שכתב, והא דכתיב הכנף מין כנף, כתב רש"י לאשמעינן דמצות ציצית בשני מיני צבע וכו' מאן ליעבד נגד רש"י, הואיל ונהגו כוותי', ומנהג רבותינו תורה היא וכו' ועוד נ"ל ראייה מסוף פרק שואל (שם קנ"ג ע"א) דדרשינן, בכל עת יהיו בגדיך לבנים (קהלת ח, ט) אילו ציצית, אלמא דבגדי לבן בעינן, וכה"ג מדרש מר' יוחנן (ר"ה י"ז ע"ב) נתעטף הקדוש ברוך הוא כש"צ והראה למשה וכו' עשה לפני כסדר הזה, והזכירו לפני י"ג מדות ובלי ספק שלא הראה לו אלא בלבוש חיור, שנא' (דניאל ז, ט) לבושיה כתלג חיור' לרמוז מדת הרחמים. וכן אנו נוהגין, ואין לשנות המנהג' אף על גב דהמיימוני כתב בסוף הלכות ציצית (פ"ב ה"ח) דכל הצבעונים כשרים בטלית, בין אדומים בין ירוקים, וכן הא"ח כתב משמו, מ"מ לא נהגינן כן היכא דאפשר, אף על גב דגבי ארבעה כנפות שהוא טלית קטן לא קפדינן, ועושין בכל צבע, וכן ראיתי מורי מהר"ר דוד הזקן שהיה לו טלית קטן שחור, מ"מ בטלית בית הכנסת לא ראיתי אלא בגדי לבנים כדפי', ואף בטלית קטן יש מקפידין דוקא בלבנים עכ"ל, ומשום הכי אני נוהג בעצמי, שלא לעשות שום תפירה בטלית אלא בחוטי' לבנים, ואף העטרה שעושים בני אשכנזים על הטליתים למעלה למצוה, אין לעשות אלא מדבר לבן, משום האי טעמא, וק"ו הכנפות שלעשות אותן ממין הציצית, ומזה אין לעשות בטלית של צמר אלא כנפות של צמר, אף שהכנפות בטלים לגבי גוף הטלית, מ"מ מאחר שהציצית תלויין מבתוכם וכבר נאמר הכנף מין הכנף, למה נשנה. ע"כ.

וציינו לדבריו גם בשער"ת (סק"ד), וגם במגן גיבורים (אל"ה סק"י) ע"ש.

פסים שחורים בציצית הבגד

ז. ובעניין הפסים בשולי הטלית, אצל הרבה מקהילות הספרדים בדור האחרון לא נהגו כלל בצבע אחר אלא פסים לבנים כצבע הבגד, ובזה ליכא שאלה כלל שהרי החוטים מין הבגד בלא ספק. אלא שלמנהג אשכנז ומקצת מקהילות הספרדים שנהגו בפסים שחורים, כבר האריכו הפוסקים לדון אם יש בזה משמעות להגדרת מין כנף.

ומאחר וכבר האריכו בזה הפוסקים אין לי צורך לפתוח הנידון, רק אומר בקיצור שיש שחששו לדברי הים של שלמה הנ"ל והמליצו כעצתו שיהיה הכול כולל העטרה וחוטי התפירה לבנים. ורוב הפוסקים דעתם שהולכים בתר רוב הבגד וכל שרובו לבן יהיו החוטים לבן, וכמבואר בפמ"ג (סי' ט א"א ס"ק ו) וז"ל, ראוי לעשות טלית לבן, ומה ששפת הבגד כעין תכלת בטליתות שלנו בתר עיקר הבגד אזלינן. ע"כ. והסכים לזה גם הרי"ח הטוב בספרו הבן איש חי (ש"א פר' נח אות יא) וז"ל, וטליתות שיש בהן צבע מצדדין לנוי לא איכפת, כי הצבע הוא מעט מן המעט בגוף הטלית דרובו לבן. ע"כ. וכ"ה במשנה ברורה (ס"ק טז). ועוד. ויש המהדרין ומחמירים כדברי הים של שלמה הנזכר שיהיה הכוול לבן בלא שום צבע אחר כלל.

אלא שעתה באתי על החדשות שתהילות לא-ל, חזרה התכלת לבגדנו שנתגלה החילזון ארגמון כהה קוצים ודרך צביעתו, וכבר מתחיל הדבר להתפשט בקהילות יראי ה' לקשור פתיל תכלת, אמרתי אבוא העירה במנהג פסים אלו איך ישכון אור.

יסוד המנהג בפסים כחולים

ח. והנה כמושכל ראשון והנחת יסוד דע לך, שפסים שחורים שנוהגים בהם חלק מקהילות ישראל, מקורם היה בפסים בצבע תכלת דווקא, וטעם פסים אלו היה זכר לתכלת שהייתה חסרה מהם. עי' באליה זוטא (ס"ק ד) שכתב, מכל מקום ראוי למדקדק לעשות דוקא ד' כנפות או טלית קטן לבן, כדי שיהיה יוצא ידי הכל כשיעשה ציצית לבנים (ט"ז). וזקיני הגאון מוהר"ר שמעון זצ"ל היה רגיל בד' כנפות צבוע שקורין בלא"ב וציצית לבנים, וכמדומה שטעמו זכר לתכלת. ע"כ. וצבע בלא"ב הוא צבע כחול בלשון לע"ז. וחזר על דבריו גם בספרו אליה רבא (ס"ק ה) והוסיף, ומזה תראה שאין חילוק בין שבת לחול, וכן באמת היה לזקיני בשבת כמו בחול, ולאפוקי מקיצור של"ה (חולין הל' ציצית ד"ה כתב א"ז) שכתב בזה משמי מה שלא עלה על לבי. ע"ש.

ורוצה לומר שבכל הטליתות היה עושה פס כחול זכר לתכלת.

והוסיף מדיליה בפמ"ג (סי' ט א"א סק"ו) שכך הוא המנהג הפשוט וז"ל, ועיין אליה רבה אות ה' בשם אבי זקינו הגאון, טלית ירוק הנקרא "בלא" בלשון אשכנז זכר לתכלת, וכן נוהגים בטליתים שלנו. ועתה נהגו בטלית קטן שפת הבגד "בלא", והמחבר לא חילק בגד תכלת ציצית מצבע הטלית כמו שכתב בב"י (ד"ה וכתב הרמב"ם) עתה אין לנו תכלת אין לחלק וכו' ויש אומרים שאין לצבוע ציצית, א"כ בהכרח יעשה טלית וציצית לבנים, גם מלמד שנתעטף וכו' ולבושיה כתלג חיור, וכן ראוי לעשות טלית לבן, ומה ששפת הבגד כעין תכלת בטליתות שלנו בתר עיקר הבגד אזלינן. ע"כ.

ומבואר שהמנהג שהתפשט לצבוע פס בטלית היה בצבע כחול ולא שחור, והוא בא זכר לתכלת, וכן היה המנהג פשוט שהוא בצבע כחול ולא שחור, ואעפ"י שמין כנף בעינן, אין לדחות המנהג בפס שחור או כחול, כי הולכים בתר עיקר הבגד. וכל שרצונו בפס כחול זכר בעלמא זה לא מעכב. וכ"כ בהדיא במשנ"ב (ס"ק טז) וז"ל, ומה ששפת הבגד כעין תכלת בטליתות שלנו, בתר עיקר הבגד אזלינן. ע"ש.

ובאמת מצאנו כן גם בקמאי לעשות זכר לתכלת בבגד, וכמ"ש בלקט יושר (ח"א עמ' יב ענין ג) וז"ל, וזכורני דהוה מהדר לעטרה בטליתו אחר משי שהיא צבוע תכלת שקוראים 'הימיל בלויא', או שאר 'בלאו', אבל אשתו נתנה לו טלית שהמשי שלה הוי אדום, ומ"מ היה מברך עליו כמה ימים. ע"כ. ובלאו כידוע הוא צבע כחול בלע"ז.

ובהשקפה ראשונה היה נראה שהאידנא שנמצא התכלת כמצוות ה', לכאורה אין צורך כלל בפסים אלו ואין בהם שום תכלית ותועלת. שאם נעשו זכר לתכלת כבר יש לנו את התכלת עצמה ואין צריך לפסים אלו, ועדיף כבר יהיה להדר כדברי הים של שלמה שיהיה הבגד לבן לגמרי לחוש למין כנף גם בצבע מועט שבבגד.

מין כנף בפסים תכלת

ט. ברם, אחר מחשבה נראה שהאידנא איכא מצוה טפי בפסי התכלת, שבזה מקיים זה אלי ואנוהו בצורה מדויקת וגם יש בו דקדוק 'מין כנף' בצורה מדוקדקת. שהרי לדברי התוס' והמרדכי וכל קדושים עימם שיש מצות זה אלי ואנוהו 'מדרבנן' בצבע מין כנף, הרי שהוא מלמד גם על תכלת שבחוטים, שמן המובחר והמהודר הוא שיהיה כנגדו בצבע הבגד.

ולענ"ד יש ללמוד יסוד הדברים בגמרא הנזכרת (מנחות מא ע"ב) בסוגיה טלית שכולה תכלת, ואבאר דברי. לשון הגמרא, ת"ר טלית שכולה תכלת כל מיני צבעונין פוטרין בה חוץ מקלא אילן. ופי' רש"י כל מיני צבעונין - לשום לבן, דכיון דמין כנף ליכא לקיומי בה, אין לך לחזר אחר לבן אלא שיהו בה שני מינין.

ומבואר שיש שני דינים עליהם יש לתת הדעת. הדין האחד, להיות החוטים מין כנף שיבואו בצבע זהה לבגד. והדין השני, שיהיה היכר בין חוטי הלבן לחוטי התכלת שבה שכל הרואה מבין ששני מינים הם. ועל כן בבגד הצבוע בצבע ירוק, נמצא שאת חוטי הלבן יצבע בירוק, וחוט התכלת יעמוד בצבעו צבע תכלת כמצות התורה, ונמצא גם מין כנף וגם ניכר מצות תכלת שבו. ובאה הגמ' לדון במקרה שיש ניגוד בין שני הדינים וכגון בבגד שכולו תכלת, שאם יצבע את חוטי הלבן בתכלת מדין מין כנף, הרי שלא יהיה היכר בין תכלת ללבן שבה. ועל כן הורתה הגמרא שהיכר בין לבן לתכלת גובר על מין כנף, ולכן יצבע את הלבן בשאר צבעוני שיהיה היכר בין תכלת ללבן.

ומגמרא זו שמענו שהיכר בין לבן לתכלת גובר על מין כנף, ובהבנה קלה כמילתא דפשיטא המובן הוא, שאם אפשר לעשות גם מין כנף וגם היכר בין תכלת ללבן, זה בודאי עדיף שיש בו קיום שני התנאים. וזה יתקיים בכגון טלית שרובה לבנה ויש בה פסים תכלת, שבזה חוטי הלבן יהיו בצבע לבן כדוגמת רוב הבגד, ובחוטי התכלת יתקיים גם מצות תכלת וגם מין כנף על מיעוט גווני התכלת שבה. ואעפ"י דחזינן שמין כנף לעיכובא הוא רק בתר רוב הבגד ולא אחר צבע מיעוט שבו, וכנ"ל מדברי האחרונים. אך זה אמרו בדבר המעכב שצריך לברר ולהכריע איזה צבע יצבע החוטים. אך כשמדובר על חוט התכלת שצבעו לא ניתן להחלפה, הוי הידור ושבח לציין כנגד הפתיל תכלת גם במין הכנף שיהיה בו צבע כדוגמתו בלי לגרוע מצבע הלבן שבו.

ולדעתי יש לדייק דברים אלו בלשון גמרא ובפרט בלשון הרמב"ם, שציינו במפורש טלית 'שכולה' תכלת, ובלשון הרמב"ם (ציצית פ"ב ה"ח) נכפל הלשון כמה פעמים שכתב וז"ל, טלית שהיא 'כולה' אדומה או ירוקה או משאר צבעונין עושה חוטי לבן שלה כעין צבעה וכו' היתה 'כולה' תכלת עושה לבן שלה משאר צבעונין חוץ מן השחור מפני שהוא נראה כתכלת. ע"כ. וניכר שמדייק הלשון דווקא על כולה ולא אמר רובה או עיקרה אלא כולה דווקא, שיש בזה להבין שאם יש בה כמה גוונים

הנכון הוא שיהיה היכר הצבע בחוטי הציצית כמין כנף מכמה גוונים שיש בבגד עצמו.

וחזינן שנחלקו קמאי בטעם הדין האם הוא דרשה גמורה 'מין כנף' או שהוא מדרבנן מדין התנאה לפניו במצוות. והנה ברור שלאומרים 'נוי מצוה' הסיבה והטעם הוא מצד זה שהחוטים באים כדוגמת הבד, וזה בודאי שייך בטלית עם פסי תכלת שיש בחוטיה גם תכלת. ואם לאומרים דין כנף הרי כאן נותן פסי תכלת שיהיו בחינת מין כנף במיעוט הבגד, כמו פתיל התכלת שהוא במיעוט החוטים לעומת הלבן, וכאמור.

תרי גוונין רשימין בטלית

י. ויש לדקדק כן בדברי חז"ל שגם בבגד הטלית שלהם היו שני גוונים אלה של תכלת ולבן, עי' בזוה"ק (ח"ג רכז ע"א), תרין גוונין רשימין 'בטלית' חד חיוור וחד תכלת, ועל תרין גוונין אלין איתמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, לובן דספיר דאיהו כליל בתרין גוונין רחמי ודינא, חיוור ואוכם, אוכמי דתכלת, ועל תרין גוונין רמיזו רבנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה. ע"כ. וקאמר תרין גוונין רשימין בטלית ורוצה לומר בבגד הטלית שכך הוא סתם משמעות טלית, ומפרש ואומר חד חיוור וחד תכלת. וזה רמז יפה לדברינו.

ומש"כ בזוה"ק 'רמיזו רבנן', יש לומר כוונתו לגמרא ברכות (ט ע"ב) דתנינן, מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן. ובגמ' שם, מאי בין תכלת ללבן, אילימא בין גבבא דעמרא חיורא לגבבא דעמרא דתכלתא הא בליליא נמי מידע ידעי, אלא בין תכלת שבה ללבן שבה. ע"כ. ונחלקו קמאי על מה קאי תיבת 'שבה' האם על הקשירה של הציצית או על גיזת צמר.

עי' בפירוש רש"י שם שכתב, צמר שצבעה תכלת, ויש בה מקומות שלא עלה שם הצבע יפה. ע"כ. והקשו עליו בתוס' (שם), וקשה דאמרינן במנחות (מג ע"ב) ראה מצוה זו שבה תלוי מצוה אחרת ואיזו זו ק"ש כדתנן עד שיכיר בין תכלת ללבן. ואי קאי אגיזת צמר אינה תלויה בציצית. ועוד בלילה נמי פעמים יכולין לראות צמר שאינו צבוע כדרכו. ע"כ יש לפרש, בין תכלת שבה בציצית שהיה קבוע בו תכלת וגם שני חוטין לבן ועושין בו חוליא של תכלת וחוליא של לבן. ע"כ. ולדבריהם מוכרח לומר שהאבחנה היא בגוף הציצית עצמה ולכן פירשו על חוליות. ורש"י לא פי' כהתוס' שאם בחוטים נפרדים קאמר מה התירוץ הרי בחוטים נפרדים ניכר היטיב כמו גבבא דעמרא שגם בלילה ניכר.

ולתרץ על כריכות שונות כתוס' כידוע נחלקו קמאי באיזה צבע כורכין, שכן לדעת הרמב"ם (ציצית פ"א הל' ב-ג) כל הכריכות בשל תכלת הם. ואם כן בין תכלת ללבן שבה על מה יבואר. וראה בפירושו למשנה (פ"א מ"ב) שכתב, תכלת, שם נופל על הצמר "אלאזרק" בלבד. ואמרו בין תכלת ללבן, רוצה לומר בין תכלת שבציצית ללבן שבה. ע"כ. וכנראה כוונתו בחוט תכלת שחציו לבן במקום הצביעה שבניהם שם הוא כעין פיסת צמר צבועה מתכלת ולבן שצריך הבחנה דקה.

ועי' בירושלמי (פ"א ה"ב) וז"ל, כיני מתני' בין תכלת שבה ללבן שבה ומה טעמון דרבנן וראיתם אותו מן הסמוך לו. ומ"ט דרבי אליעזר וראיתם אותו כדי שיהא ניכר בין הצבועים. ע"כ. ובמש"כ משיכיר תכלת בין שאר הצבועין, הכוונה להבחין בין תכלת לשאר צבעים הקרובים לגוון תכלת (עי' פני משה). וירושלמי זה ציינו לו כמה מרבוותא קמאי כרשב"א (שם) ורבנו יונה (שם).

והנה חזינן שלמסבירים מילת 'בה' על גיזה, מה שייך זה לכאן שמבחין בציצית. ועל מי שהסביר תיבת 'בה' בכריכות, חזינן לרמב"ם שכורך הכול בתכלת. ואם תאמר 'בה' בחוטי הציצית, הרי זה ניכר כמו גיזת לבן וגיזת תכלת. ומעתה ארווח לן, שאם נסביר כדברי הזוהר שהבגד של הטלית היו בו שני גוונים 'רשימין' תכלת ולבן הרי שהכול יבוא על מקומו בשלום, שעל שינוי הגוון בצמר של הטלית צריך שיהיה ניכר במקום שצבעו בו כעין תכלת, וכאמור שכך הוא 'מין כנף' המהודר. וגם בדברי הירושלמי נכנס פירוש זה, 'שבה' מן הסמוך לו וזה שפיר בגווני הבגד מאשר בחוטים, ועל אחת כמה וכמה יובן 'ניכר בין הצבועין' שבזה קאי בפשוט על הגד שהוא הצבוע ולא ביחס לגוונים אחרים שאינם בסמוך.

ואיך שלא יהיה, גם אם אין כן הפשט בדברי הזוה"ק וחז"ל, הרי סוף סוף יש בזה בודאי מצות זה אלי ואנווהו לדברי התוס' והמרדכי ודעימייהו, שכאמור הנוי הוא שיש בבגד צבעים כנגד הנמצא בטלית בהתאמה. ועל כן בקושר פתיל תכלת נוי הוא לו שיהיו פסי צבע כעין תכלת בבגד.

פס תכלת עדיף מפס שחור

יא. ותן דעתך, שלדעת הים של שלמה ודעימיה שחוששים גם לגוון המעט שבבגד, וכתבו בהדיא להשתדל לעשות כל הטלית בצבע לבן, גם העטרה וגם חוטי התפירה וכל שכן כנפות הבגד. המתעטף בטלית עם פס שחור יש בו גריעותא לשיטתם, ובעתם

הרי פשוט הוא שאין לומר שבמיעוט בגד לא חששו, שהרי בהדיא קאמר גם על העטרה וגם על חוטי התפירה, הרי שהקפיד גם במיעוט של מיעוט.

ולענ"ד אם מעטר את הטלית בבד תכלת, גם לים של שלמה ליכא למיחש בהא. שהרי חשש לשיטת רש"י בפירושו מין כנף שצבע החוט כצבע הבגד, וזה אכן מתקיים בטלית לבנה עם פסי תכלת שמקיים בו גם מצות מין כנף. ואם תאמר שמסתפק בגוון תכלת איזה צבע ייקרא מין כנף צבע לבן כרוב הבגד או גם כחול כפסי הבגד, בטלית בפס תכלת ליכא ספק כלל שהרי בטלית שכולה תכלת דינא דגמרא שלא מניח כל החוטים תכלת אלא שאר צבעונים חוץ משחור, ואם כן גם צבע לבן טוב הוא בזה לחוטי הלבן ואין בו ריעותא כלל גם לים של שלמה שהחמיר בצבע העטרה וחוטי התפירה. ואם גם מניח פתיל תכלת למצות תכלת הרי קיים גם מצות מין כנף בו. ודו"ק.

ונמצאת אומר, בפסי שחור יש גריעותא לדברי הים של שלמה, אך בפסי תכלת ליכא גריעותא כלל אלא רק לשבח בקיום מין כנף והתנאה לפניו במצוות. ועל אחת כמה וכמה במקיים פתיל תכלת כמצותה שיש בו תוספת שבח.

להוסיף בד עיטור לציצית

יב. והמתעטף בטלית קטן בעל בגדיו ובשיעור גדול להרוויח כמה וכמה שיטות המחייבות כן, וכמו שהארכנו הרבה בריש מאמר. מצוי מאוד שיתלכלך הצמר הלבן וכיבוסו אינו מחזירו לחידושו כידוע, ועל כן מן העצה והפתרון לזה לתפור עליו בד לנוי צבעוני שלא יתלכלך הצמר, וגם יוסיף מראה ונוי לצמר הלבן. ויש לדון אם יש בזה חסרון וגריעותא.

וראשית כל חזינן גברא רבה דקא מסהיד בזה שכך עשו גדולים מעשה בעצמם, ראה בספר לקט יושר (ח"א עמוד ח עניין ד) וז"ל, וזכורני שיש לו ארבע כנפות ביום טוב שהיה של משי שקורין דאמאשקא, והיה תחתון בגד של צמר, וכשרוצה לאכול היה מהפך הפנימי לחוץ כדי שלא יעשה כתמים במשי, ולא היה מברך עליו באותו פעם. ע"כ. וכיו"ב כתב עוד (ח"א עמ' יב ענין ג) וז"ל, וזכורני דהוה מהדר לעטרה בטליתו אחר משי שהיא צבוע תכלת שקוראים 'הימיל בלויא', או שאר 'בלאו', אבל אשתו נתנה לו טלית שהמשי שלה הוי אדום, ומ"מ היה מברך עליו כמה ימים. ע"כ. ובלאו כידוע הוא צבע כחול בלע"ז.

ומפורש שהיה תולה על הבגד צמר בד משי נאה לכבוד החג, ולא חש בזה

שיהיה מכסה את הצמר או משנה מצבע הלבן שבצמר. ואם תאמר דלא אכפת ליה מצמר דווקא אם כן למה תפר את המשי על צמר ולא על בד זול ונוח יותר ככותנה הזולה בהרבה, וברור שרצה להרוויח בו צד צמר שבו ואחז שאין בזה לקלקל מצות הצמר. ואם תאמר הרי משתמש בצד משי שבו, יש לומר בפשוט שכיון שלא בא אלא לנאות את הצמר ותפור הוא אליו כמשמש לו, כל לנאותו אינו חוצץ וטפל הוא אליו וחשיב שפיר עטוף בשל צמר.

ומצוה בחזר׳ת שאם תחזור שוב על דברי הספר היקר הנ״ל לקט יושר, אגב אורחא ארווח לן ללמוד אורחות חיים ושלום בית, כמה הקפיד ונהג כבוד ואהבה באשתו, שהגם וקנתה לו משי בצבע אדום שאינו זכר לתכלת ואפי׳ קצת גריעותא יש בו שמחזי כדם וחששו בכיו״ב חכמים בתפילין, בעבור שלום בית וויתר על חסידותו בתכלת כרצונו, וגם סמך על עיקר הדין להקל ובלבד שלא תצטער שקנתה לו ואינו משתמש, אך גם לא השתמש בה בכל בימים אלא כמה ימים לשמח את אשתו ובשאר ימים הלך לקיים כשאפשר לו את המהודר יותר במשי כחול.

ויסוד זה שבטלית קטן קיל טפי ויכול בלכתחילה בבגד מיני צבעונין, חזינן ליה גם בים של שלמה הנזכר (יבמות פ״א אות ג) שאעפ״י שהקפיד מאוד בטלית גדול שתהיה לבנה גם בעטרה וגם בחוטי התפירה, בטלית קטן הראה פנים להקל בלכתחילה שכתב וז״ל, אף על גב דהמיימוני כתב בסוף הלכות ציצית (פ״ב ה״ח) דכל הצבעונים כשרים בטלית, בין אדומים בין ירוקים, וכן הא״ח כתב משמו, מ״מ לא נהגינן כן היכא דאפשר, אף על גב דגבי ארבעה כנפות שהוא טלית קטן לא קפדינן, ועושין בכל צבע, וכן ראיתי מורי מהר״ר דוד הזקן שהיה לו טלית קטן שחור, מ״מ בטלית בית הכנסת לא ראיתי אלא בגדי לבנים כדפי׳, ואף בט״ק יש מקפידין דוקא בלבנים עכ״ל.

ובטעמו של הרב דוד הזקן שהזכיר, בדרך פשוטה מסתבר שעשה כן להציל מטינוף, שאם לנוי היה עושה צבעוני בהיר ומה נוי יש בצבע ׳שחור׳, ומסתבר והוא פשוט בדעתו שלהציל מטינוף הוא שעשה כן. וטלית גדול שאין מתעטפים בה כל היום רק בתפילה, אינה מתלכלכת כל כך השאירה בצבע לבן לקיים ׳והיו העטופים ללבן׳.

ובאמת שמענו גם ראינו בקדמונים טלית שאינה לבנה, אלא בגוון נאה. והוא בדברי הזוהר הקדוש (רע״מ פנחס רל ע״ב) וזל״ק, דאיהי בדיוקנא דכנפי מצוה בציציות ׳מוזהבות׳ ותכלת ולבן

כסא דין וכסא רחמים כליל דא בדא וכמה קשרים וחליין. ע"כ. ועי' בספר נפש חיה שציין לדברי הגר"א ביהל אור שגרס 'טליתו מוזהבת', וכתב עוד שם, שגם בשיגרא דלישנא דתלמוד יש ללמוד כן, עיין בבא מציעא (ז ע"א) אמר רבא אם היתה טלית מוזהבת חולקין. פשיטא לא צריכא דקאי דהבא בי מצעי הא נמי פשיטא, לא צריכא דמיקרב לגבי דחד מהו דתימא דאמר ליה פלוג הכי קא משמע לן דאמר ליה מאי חזית דפלגת הכי פלוג הכי. ע"כ.

ומבואר בזוהר ובגמ' שיש שעשו הטלית מוזהבת, וגם אם תסביר על חוטי הציצית הרי צריך מין כנף שאם הם זהובות גם הבגד יהיה זהוב. וכיו"ב עי' גם בספר מאורי אור (קן טהור קנד ע"א) שכתב וז"ל, אתעורר דבר חידוש דשרי להזהיב חוטי הציצית כמ"ש בזוהר פרשת פנחס (ד"ה תיקונא שביעאה) מצוה המובחר ציצית מוזהבות. ואולי השמיטו העוסקים שלא יבואו לעשות צמר עם חוטי פשתן. ע"כ. והוא כמבואר בדברינו שיש בזה צד נוי והצלה מטינוף למי שרגיל בה על בגדיו. ונמצאת למד מהזוהר שגם על דרך הקבלה צבע לבן לאו דווקא.

ואם עוטף הציצית בבד תכלת, הרי מקיים בו גם מין כנף, שהרי בטלית שבולה תכלת לא מניח כל החוטים תכלת אלא שאר צבעונים חוץ משחור, ואם כן גם צבע לבן טוב הוא בזה ואין בו ריעותא כלל גם לים של שלמה שהחמיר בצבע העטרה וחוטי התפירה, שבגוון הכחול והתכלת אין חשש. ודו"ק.

וכיו"ב הבאנו לעיל מהאליה זוטא (ס"ק ד) שכתב, מכל מקום ראוי למדקדק לעשות דוקא ד' כנפות או טלית קטן לבן, כדי שיהיה יוצא ידי הכל כשיעשה ציצית לבנים (ט"ז). וזקיני הגאון מוהר"ר שמעון זצ"ל היה רגיל בד' כנפות צבוע שקורין בלא"ב וציצית לבנים, וכמדומה שטעמו זכר לתכלת. ע"כ. וצבע בלא"ב הוא צבע כחול בלשון לע"ז. וחזר על דבריו גם בספרו אליה רבא (ס"ק ה) והוסיף, ומזה תראה שאין חילוק בין שבת לחול, וכן באמת היה לזקיני בשבת כמו בחול, ולאפוקי מקיצור של"ה (חולין הל' ציצית ד"ה כתב א"ז) שכתב בזה משמי מה שלא עלה על לבי. ע"ש. הרי לפניך שעשה צבע הטלית קטן בצבע כחול זכר לתכלת.

והשכל בדבר, שכל שעיקרו של בגד לבן ורוצה לומר 'רובו' בצבע לבן, מקרי הבגד לבן שציציותיו צריכות להיות לבנות. ובנותן חתיכת בד תכלת רק מלפניו אין היא רוב הבגד, שרוב הניכר שבו לבן הם מצד פנים והן על כל אחוריו שהם עיקר הבגד.

התנאה לפניו במצוות

יג. ומצוה יקרה זו צריך שתהא נאה כדכתיב (שמות טו, ב) זה אלי ואנוהו. ודרשו רבותינו בכמה מקומות (שבת קלג ע"ב, סוכה יא ע"ב) דתניא זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה ציצית נאה ספר תורה נאה. ע"ש. ומוסכם הוא גם בירושלמי (פאה פ"א ה"א). ודוגמת הציצית חוזרת בכל מקורות חז"ל כדוגמא בולטת להדר בה בנוי מצוה.

ותדע, שדרשו כן חז"ל על פסוק מהתורה, ועל כן פליגי בה רבותינו אם הוא ממש חיוב דאורייתא גמור או מצוה מדרבנן בלבד, ראה בשדי חמד (כללים מערכת כ"ז כלל י"ב) שהביא מחלוקת הפוסקים בזה, שהמהרש"א (שבת קד) ס"ל שהוא דרבנן, והשאג"א (סי' ג) ס"ל שהוא דאורייתא, וכן הסכים בדובב מישרים (ח"א סי' מז אות ב). וראה עוד בשו"ת עין יצחק (או"ח ח"א סי' ד) שפלפל בזה. וראה באגרות משה (או"ח ח"א סי' קפז) וז"ל, אחרי שעושה זה לקיום איזה מצוה ומנהג שהוא נחשב לכבוד שמים הוא קפידת התורה שיהיה בואנוהו. ע"כ. ורוצה לומר שייחוד הדבר לעבודת הבורא מחייב בו נוי והדר מדאורייתא. וראיתי בשו"ת מרכבות ארגמן (ח"א סי' א) שפתח הדיבור בזה וציין גם יסודות לזה בדברי ראשונים עי' לראב"ד (על בעל המאור סוכה יג ז ע"א מדפי הרי"ף) שלמד דין זה מגזרה שווה, וע"ע חידושי אנשי שם (ברכות סופ"ז). ראה שם שהאריך בטוטו"ד בעוד יסודות בדין זה.

ועי' דבר אברהם (כהנא ח"ב סי' כה אות ג) שציצין שאינן מעכבין בברית מילה הוא מדין התנאה לפניו במצוות, ומתברר מדבריו שיש בו דאורייתא ממש. אך מאידך האריך לדון אם שייך התנאה לפניו במצוות בנסמך למצוה ולא במצוה עצמה, כגון בבגד הטלית שאין היא המצוה עצמה אלא הציציות. וכבר ציין שם לדברי רש"י (ב"ק ט ע"ב ד"ה בהידור) מיניה מבואר בלא ספק שגם בבגד הטלית הוא חובת נוי מצוה. שכתב רש"י וז"ל, בהידור מצוה עד שליש במצוה, שאם מוצא ב' ספרי תורות לקנות ואחד הדור מחברו יוסיף שליש הדמים ויקח את ההדור, דתניא (שבת דף קלג ע"ב) זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות, עשה לך ס"ת נאה, לולב נאה, 'טלית' נאה, 'ציצית' נאה. ע"כ. דמוכח מיניה שיש נוי מצוה מחיוב דרבנן גם בבגד הטלית ולא רק בציציות שקושר בטלית. וכ"ה באגרות משה (או"ח ח"א סי' קפז) שלומד כן ברש"י בהדיא אלא שסייג ואמר 'אחרי שעושה זה לקיום איזה מצוה ומנהג שהוא נחשב לכבוד שמים הוא קפידת התורה שיהיה בואנוהו', שר"ל שרש"י קאי בטלית המיוחדת למצוה וכלל טליתות שלנו,

וראה שם שלומד כן בפשוט שהוא דאורייתא.

ובאמת שכן היא הגרסה גם ברי"ף (סוכה טז ע"א) ורא"ש (סוכה לג ע"ב), שגורסים 'טלית' ולא ציצית, וזה כדברי רש"י. וכן הגרסה גם בספר חסידים (סי' תתעח) וז"ל, כתיב חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך. לא יעכב אדם את המצוה בעבור זה שאמרה תורה, זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות כגון 'טלית נאה' וספר תורה נאה, שלא יאמר אדם כיון שיש לי טלית לקנות אמתין עד שיבא לידי טלית יפה מאד, אלא יקנה מיד טלית אף על פי שאינו יפה כל כך וכו' כי על זה נאמר חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך. ע"כ. וקאי גם כן על בגד הטלית שיהיה נאה, וגם לימדנו להועיל שלא טוב להתעכב מלקיים המצוה עד שתהא נאה במיוחד, אך פשיטא שיש לחפש הנאה.

ובאמת שדברים אלה הם דברים פשוטים לכל שכל ישר, לעשות את כלי עבודת ה' את הימים והנאים שיש לו, וגאוות האוהב את ה' על עבודת בוראו ולא על כבוד עצמו, והוא כלל גדול בכל עבודת ה' כמבואר ברמב"ם (איסורי מזבח פ"ז הי"א) וז"ל, הרי נאמר בתורה והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, והוא הדין בכל דבר שהוא לשם האל הטוב שיהיה מן הנאה והטוב. ע"כ. וכ"כ האחרונים בדין טלית בדווקא כמ"ש בכה"ח (סי' כד סק"ג) בשם כמה אחרונים כמ"א, מחה"ש, הגר"ז והחסד לאלפים. ועוד.

והירא את ה' ילמד מכבוד עצמו ושאר גינוני כבוד מדומה של בשר ודם לימוד קל וחומר שיהיה המעט מן המעט לכבוד שמים, וכמ"ש ביוסף אומין (ח"א דיני קלקול הציצית סי' רמז-רמט) וז"ל, ויקח משל בעצמו, אם נתקלקל המלבוש שהולך בו לפני נכבדים רק בקצת היה ממהר לתקנו, כל שכן במלבוש המיוחד למצוה רבה כזו לכבד בו מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וכו' וכן נראה לי מטעם הנ"ל עוון גדול המתעטפים בטלית בלוי או מקולקל או טלאי על גבי טלאי או שיש בו כמה כתמים משמן וכיוצא, אם לא שאין ביכולתו לעשות חדש. ע"ש.

וראה בשו"ת מהר"י מברונא (סי' קפ) כמה כבוד היו עושים למפארים את ה' המצוות נאות שכתב וז"ל, רגילין בריינו"ס בימי הגדולים כל מי שקונה טלית חדש רגילין לקרותו לס"ת לפרסם היאך זהירים בחיבוב המצוה. ע"ש. והוא דבר גדול וראה כמה חביבות המצוה הייתה חשובה בעיניהם.

ועל כן החפץ בכבוד שמים ייקח טלית נאה לייחד למצוה, ומאחר ובלבן מתלכלך הרבה ביום יום ורוצה לתפור עליו מקדימה בד נאה גם לנוי וגם להציל מטינוף, הרי שהוא דבר משובח ונאה, להדר וליפות חפצא של מצוה לכבוד אדון השמים והארץ.

להציל מעין הרע

יד. עוד טעם וסיבה גדולה איכא הכא, שאם נותן פס תכלת או בד נוי תכלת על בגדו, מרוויח בזה עוד טיבותא שכידוע רבותינו חששו הרבה מעין הרע, ותיקנו כמה תקנות כדוגמת לא יעמוד על שדה חברו שהיא בתפארת גידוליה, ולא יעלו ב' אחים זא"ז, ויעצו כמה וכמה עצות טובות להינצל מעינא בישא, וסידרו לחשים וסגולות וכמפורסם.

ואם כן בטלית עם פסי תכלת מלבד שיקיים המצוה בהידור מין כנף ונוי מצוה, יהיה בזה גם רווח גדול של שמירה מעין הרע. כדאיתא בזוה"ק (ח"ג קסג ע"ב) וזל"ק, כגוונא דא הוה משכנא דכוליה בשפירו מרקמא לגו ולבתר ופרשו בגד כליל תכלת, מ"ט בגין דתחות ים דא אית מצולות י"ם כלל דכר ונוקבא, ואית לון עינא בישא לאסתכלא, וכד מסתכלין זמין לעינייהו גוון תכלא ולא יכלא עינייהו לשלטאה וכו' כגוונא דא ב"נ דלביש ציצית אתעביד בכל יומא תמים, ת"ם בד' כנפים מתקנן כדקא יאות י"ם בההוא תכלת וכו' כד אסתכל בהאי בר נש לא יכיל לאבאשא ליה בעינא בישא. עכ"ל.

ותכלת שבציצית שומרת את האדם גם אחר מותר כשאין הציצית על גופו, וכמ"ש בספה"ק תולעת יעקב (בסוף מאמר סוד הציצית) וז"ל, ואמרו חכמי האמת (ספר הזוהר ח"ג קעד ע"ב) כי מי שאינו זהיר במצות ציצית, כשנפטר מן העולם מלבישים אותו בלבוש אחד שיודע בו אצל בעלי דינים, ועל ידו אוחזים בו כמה מלאכי חבלה ומכניסים אותו בגהנום וכו' ויש להם עין הרע וכשבאין להסתכל באדם מזדמן גוון התכלת של הציצית לעיניהם ואינן יכולים להרע לו. עכ"ל. הרי שהלובש תכלת מציל עצמו מעין הרע, של אנשים ונשים, של מלאכי מרום ומלאכי חבלה. והוא תמים ושמור כאוהל מועד הנעשה בידיו משה רבנו ע"ה. וזוהי מהסגולות האמיתיות, להדר במצות ה'.

המשכן היה צריך לשמירה בתכלת

טו. ועי' זוהר ויקרא דף קסג ע"ב שהמשכן שהיה בתכלית השלימות ציוה הבורא לכסותו בבגד תכלת שלא ישלוט בו עין הרע. ואפשר שמזה הטעם המלכים מתכסים בלבוש תכלת כנאמר על מרדכי שיצא מלפני המלך

בלבוש מלכות תכלת וחור. וראה בספר הולך תמים ופועל צדק (עמ' קי).

וראה מש"כ הרמ"ק הקדוש בפירושו אור יקר על הזוה"ק שיר השירים (עמ' ק ד"ה ובשעתא דאמרת נזכירה דודיך) וז"ל, מזדמן שם מאן דלא אצטריך וזהו ויבואו בני האלהים להתיצב ויבוא גם השטן, ומה שאמר אתעבידת מסכנא, היינו סוד אומרו לא הביט און ביעקב. והטעם כי עין הרע הזה בבוא להסתכל בקדש, מיד בגד כליל תכלת דהיינו תכלה וקץ מזדמן אל עיניו שמשם יונק מצולות ים, תכלת דומה לים והים הסוער מצדם משפיע להם מדלותה, כאומרו ופרשו עליו בגד כליל תכלת כדי שלא יהנה זה בעל עין הרע מיופי רחל. ע"ש.

שמירה בטלית בזכות תכלת שבה

טז. רבותינו ייחסו לטלית שמירה מפני יצר הרע כמבואר בתלמוד (מנחות מג ע"ב) רבי אליעזר בן יעקב אומר, כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הכל בחיזוק שלא יחטא. ע"כ. וכיו"ב המליץ הארי' ז"ל גם לשמש ולישון בטלית קטן שיהיה לו לשמירה מפני יצר הרע.

וכן הוא במדרש שוחר טוב (תהלים צ) וז"ל, אמר רבי חזקיה אם לובשין ישראל ציצית ותכלת לא היו עכורין פירוש מלוכלך עם עבירות, שאם היו מסתכלין באותן הציצית כאילו שכינה שרויה ביניהן שנאמר וראיתם אותו וזכרתם וכאילו עסוקין בכל המצות שנאמר את כל מצות ה'. ע"כ. וראה עוד בבעש"ט על התורה (פ' שלח אות ו) וז"ל, כשמניח את הטלית יראה את התכלת, פירוש שתפול עליו יראה. עכ"ל. ונמצאו סגולות השמירה מעוונות וחיזוק במצוות.

ובזוהר הנזכר על 'פתיל תכלת' שבציצית שהיא בדווקא סגולת השמירה, הן מעין הרע והן מן המקטרגים והמזיקין כנ"ל. וכמ"ש כיו"ב גם באגרא דפרקא (אות ריד) שסגולת התכלת להרחיק החיצונים. ע"ש.

ואעפ"י שיש מקום להתפלפל בדברי הזוהר מה גורם השמירה האם דווקא 'מצות' תכלת או 'הגוון תכלת' מכח סגולי, הנראה בפשט לשונו שגוון התכלת הוא הגורם ועל כן גם את המשכן עטפו בכליל תכלת, ובזה גם מובן מדוע נהגו בו המקובלים בצביעת צבע התכלת על פתחי בתים וקברי צדיקים וכדו'.

ושורש לזה בשו"ת רב פעלים (ח"ב יו"ד סי' כט) שהסביר מנהג נשים במקומו וכתב, זה הטעם שמניחין המטלית צבוע

בגוון הדומה לתכלת, כדי לדחות הסתכלות הקליפות מן היולדת ומן הולד שלה, וכאמור בענין המשכן הנז׳ בפריסת בגד תכלת עליו. ע״כ. ומובן שגם הגוון גורם ולא רק המצוה.

ואם כנים הדברים שבגוון התכלת תליא מילתא, הרי שמצאנו עוד מעלה לצבוע גם פסי הטלית בגוון הכחול כמנהג המקורי, ושיש בזה גם תוספת ומעלה בשמירה מעין הרע. ואם כן ת״ח צריכים לה בפרט לשמירה, כידוע.

זאת תורת העולה

יז. לכתחילה בגד הציצית יהיה בצבע לבן לקיים דברי הרמב״ם והעומדים בשיטתו, שמין צבע הכנף הוא מהתורה, ואם צובע הבגד צריך לצבוע גם חוטי הציצית כצבע הבגד.

יש טעם בסודן של דברים שיהיה צבע הבגד בצבע לבן בדווקא, ויש שהקפידו שאפי׳ מקצת הבגד לא יהיה צבוע בצע אחר, ומעיקר הדין מותר לתת פסים בצבע שחור וכדו׳ כי מיעוט הבגד הם.

שורש ויסוד מנהג פסים בטלית הן זכר לתכלת, ולא היו נותנים צבע שחור אלא צבע כחול בפסי הבגד, וטוב לחזור לשורש המנהג בזה שיש בו טעם ויסוד ותועלת כאשר נבאר, מה שאין כן בצבע שחור שאין בו תועלת רק הורדה בהידור.

הנותן פתיל תכלת בבגדו כאשר זכינו בזמן הזה בארגמן כהה קוצים, טוב שייתן בבגדו גם פס בצבע כעין תכלת, שהידור יש בו מדין ׳מין כנף׳ ובעיקר מקיים בו מצות ׳זה אלי ואנוהו׳ שכנגד פתיל התכלת איכא זכר בצבע הבגד.

בפסי התכלת מצאנו עוד סגולות רבות כזכירת הבורא והצלה מעין הרע ועוד תועלות רבות, כאשר נקבצם בכף חותם המלך בדברי שבח ואגדתא, שבסוף המאמר.

מנהג קדמון הוא בכמה מקמאי, שעל טלית קטן נתנו בד לנוי או שצבעו צבע הבגד בצבע הן לנוי והן להציל מטינוף, ובאמת דבר גדול הוא לעשות נוי המצוה ובפרט בציצית. ויקפיד שיהיה הבד מכסה על מיעוט הבגד, ואם יוכל לעשותו בצבע כעין התכלת הוא טוב מאוד מכמה סיבות המפורטות.

כנף ב פרק ג – התעטפות בלילה

התעטפות בטלית בלילה

א. קודם שנצלול בסוגיה זו, אקדים ואומר שיש לחלק ולהפריד בצורה נחרצת, בין דברי המקובלים לפשטנים בסוגיה זו. כי לחכמי ההלכה אין כלל איסור להתעטף בטלית בלילה, ואין בזה שום סרך חשש על איזה צד בעולם והוא היתר גמור ומוחלט, ולקמן נראה שגם מומלץ מאוד עד כדי קיום מצוה מהתורה ממש.

ועל ההיתר בדבר כבר בא הדבר מפורש בדברי הרמב"ם (ציצית פ"ג ה"ח) וז"ל, מותר לאדם ללבוש ציצית בלילה בין בחול בין בשבת, ואף על פי שאינו זמנה ובלבד שלא יברך. ע"כ. וכ"כ גם בהלכות שבת (פי"ט ה"כ) וז"ל, טלית המצוייצת כהלכתה מותר לצאת בה בין ביום בין בלילה, שאין הציצית הגמורה משאוי אלא הרי היא מנויי הבגד. וכ"ה בתוס' (נידה נא ע"ב ד"ה ולבני) שכתבו וז"ל, ציצית אף על גב דפטור בלילה, ליכא איסור ואין חייב לסלקן. ע"כ. וכ"ה בשטמ"ק (ברכות ט ע"ב) ובתרומת הדשן (סי' קכא). שבולי הלקט (קצ ע"ב), הפרדס (עמ' כ). ועוד רבים.

וכך כתב בהדיא מרן הבית יוסף (סי' כט) וז"ל, ובהכי ניחא דאע"ג דממעטינן (מנחות מג ע"א) לילה מציצית משום דכתיב וראיתם אותו לא מיתסר ללובשו בלילה והיינו טעמא דכיון דלא כתיב ביה לשון שמירה משמע דהכי קאמר ביום שהוא עת ראייה אתה חייב ללבוש ציצית ולא בלילה שאינו עת ראייה ואין במשמע זה איסור ללובשו בלילה וכדברי תירוץ זה נראה מדברי התוספות בפרק בא סימן וכן נראה מדברי ספר התרומה (סי' ריג ד"ה משפט אם מברך) ומדברי המרדכי (הל' תפילין יג ע"א). ע"ש.

וכן מוכח מכל הראשונים שהתירו לצאת כן בליל שבת ולא חששו כלל מדיני ציצית אלא מדין הוצאה, כאשר הבאנו דבריהם לעיל מהרמב"ם הרמב"ם בתשובה (סי' קכד), גם הרי"ף בשיטה זו שהרי בתשובה (סימן קלח) כתב, היציאה בלילה בשבת בטלית מצויצת או היציאה בה ביום מבלי שנתעטף בה הרי זה כאילו ישימה סביב צווארו או ישימה כסודר על ראשו, ואין אצלי בזה דבר ברור אלא על ההיקש, שזהו שכמו שהיציאה בטלית חסרה הוא משא לפי שאינה כמצוותה, כמו כן אם יצא בה כשהיא כשרה שלא כצורת מצוותה הוא משא וחייב עליה חטאת. ע"כ. ומבואר שאין בעיה כלל מדין ציצית, וכ"ה בתשובה הר"י מיגאש (סי' קפג). וראיתי שהאריך בעוד מקורות חזה בשו"ת אוצרות יוסף (ח"א סי' לב).

והגם ומצאנו ליחידאה ממש בתוס' רי"ד (סי' קי) שכתב לאסור משום בל

תוסיף, ע"ש. כבר מבורר ברוב ראשונים מובהק שלא חשו להא כלל. וכללי הפסיקה הרי ברורים ופשוטים, שקבלת הוראות הרמב"ם ושו"ע גוברת על דעת מיעוט בלא הכרח, וכל שכן שכך דעת רוב קמאי. וראה מה שהאריך בכל זה בשו"ת איש מצליח (סי' טו נז ע"ב ד"ה ועתה נדבר) בבקיאות גדולה.

כסות יום בלילה

ב. והנה מלבד האמור שאין כלל איסור להתעטף בלילה, לא זו אף זו מצוה רבה איכא בהא, והרי סוגיה שלמה היא בדרשת חז"ל (מנחות מג ע"א) וראיתם אותו פרט לכסות לילה שפטורה מן הציצית. ונחלקו רבותינו הראשונים בביאור דבריהם, שדעת הרמב"ם ודעימיה שכל שלובש ביום חייב וכל שלובש בלילה פטור, שהזמן גורם. ואילו לדעת הרא"ש ודעימיה אם הבגד מיוחד לכסות יום, חייב בציצית גם כשלובשו בלילה, ומקיים מצות ציצית מהתורה ממש גם בלילה. שנחלקו קמאי האם כסות יום גורם או שעות יום גורם. וכאשר בא בארוכה בדברי השו"ע (סי' יח) והמפרשים החונים עליו, ולא באתי להאריך במפורסמות. אלא לגעת רק במה ששייך לנידון שלנו.

ראה בבית יוסף שם שכתב להכריע כהרמב"ם 'שרב מובהק הוא', אך באמת בשו"ע הביא השיטות כי"א וי"א, שכתב (סי' יח ס"א) וז"ל, לילה לאו זמן ציצית הוא, דאמעיט מוראיתם אותו (במדבר טו, לט) להרמב"ם, כל מה שלובש בלילה פטור אפילו הוא מיוחד ליום, ומה שלובש ביום חייב, אפילו מיוחד ללילה. ולהרא"ש, כסות המיוחד ללילה, פטור, אפילו לובשו ביום, וכסות המיוחד ליום או ליום וללילה, חייב, אפילו לובשו בלילה. ע"כ. ומשמע דס"ל לחוש גם לדברי הרא"ש שבו סיים ככל י"א וי"א.

ונמצא, שגם בלילה אם לובש כסות יום חייב בציצית וגם מקיים מצוה מה"ת, והרא"ש אינו יחידאה בזה כי באמת כך דעת העיטור (ח"ב ציצית שער ב ח"א), סמ"ג (עשין כו) בשם ריצב"א, מרדכי (מנחות סו"ס תתקמט), סמ"ק (סי' לא), רשב"א (ח"א סי' רחצ) ועוד פוסקים רבים שאפי' מברך על עיטוף בגד יום בשעות הלילה, ושכן משמע בירושלמי קידושין (פ"א ה"ז). ועי' הלכה ברורה (סי' יח שעה"צ סק"ב) שציין למקורות רבים בזה. ורבים מהפוסקים כתבו שיש לחוש לשני צדדי המחלוקת, דהיינו לחייב בציצית גם בלילה כסות המיוחדת ליום, אך מאידך לא לברך על התעטפות בלילה.

ולנד"ד הרי ברור שאם לא מברך, לא רק שאין איסור וכדברי הרמב"ם

המפורשים, אלא אדרבה הוא ספק חיוב ומצות עשה מהתורה לדברי הרא"ש ודעימיה, ונמצא קרוב לרווח רחוק מהפסד ותו לא.

ואם תתבונן בדברינו לעיל בארוכה, שגדר 'ספק דאורייתא' במצות עשה מוסכם הוא שהחיוב להחמיר בו הוא מה"ת ממש. הרי שגם בשעות לילה דאיכא פלוגתא דרבוותא, המחמיר בזה מקיים מצוה מהתורה כשמחמיר בספק דאורייתא. ודו"ק.

דעת רבנו האר"י ז"ל

ג. ואחר שהוברר שע"ד הפשט מותר ואף מצוה גדולה להתעטף בטלית בלילה, הבוא נבוא לברר דעת קודשו דרבנו האר"י ז"ל, עד היכן שיד כהה דידן מגעת.

והנה דעתו זלה"ה לכאורה מתבארת במש"כ בשער הכוונות (נא ע"ד) וז"ל, בתפלת המנחה אם היה אומרה סמוך לשקיעת החמה והיה רואה שכבר שקעה החמה, היה תכף מסיר מעל ראש תפילין של ראש, ואח"כ היה מוריד הטלית בין כתפיו, משום דלילה לאו זמן ציצית הוא, וכשהוא בין כתיפיו אין חשש אם הוא לילה כמו שנבאר בס' המנהגים של מורי ז"ל. גם לקמן יתבאר בסדר שכיבת הלילה, כי טלית קטן נכון שיהיה על האדם תמיד ביום ובלילה ולישן עמו. עכ"ל.

וכיו"ב ביאר עוד שם (נב ע"ד) וז"ל, דע כי לילה לאו זמן ציצית, אמנם אין זה אלא בטלית גדולה שמתעטפין בו בשעת התפלה, והטעם הוא כי הטלית והציצית הוא בחינת או"מ הנמשך מצד אימא עילאה אל ז"א הנק' מידת יום, אבל נוק' דז"א הנקרא מידת לילה כי אז זמן שליטתה אין לה בחינת אור מקיף משם. אבל טלית קטן, כבר נתבאר כי בחינתו הוא בחינת הזמן דקטנות וכו' ולכן נוהג אפילו בלילה וכו' ובחינה זו אינה מתבטלת אפילו בלילה כי דווקא טלית דבחינת הגדלות הוא שנפסק ומתבטל בלילה, אבל ציצית דזמן תלת כלילן בתלת אינו מתבטל כלל לעולם אפילו בלילה, ולכן 'צריך להיזהר שלא יסיר מעליו ציצית קטן לא ביום ולא בלילה', וישכב עמו בלילה ויועיל מאד לבטל כוחות החיצוניים 'ואין זמן שצריך להסיר אותו מעליו אלא בכניסתו לבית המרחץ'. עכ"ל.

והנה יש להתבונן בדבריו בכמה פרטים וצדדים כי באמת אין הדברים מובנים כ"כ, ראשית במה שהקפיד להסיר טלית מעל ראשו בשקיעה ומשאירה בין כתפיו, הרי מובן שאין כאן קפידא מצד קיום המצוה בלילה, כי באמת גם באינו מכסה ראשו אלא רק גופו מצוה

גמורה היא כמו בטלית קטן, וכן מבואר מדבריו זיע"א שיש 'מצוה' להיות מכוסה כל הלילה בט"ק כדברי הרא"ש, שהרי כתב בלשון 'צריך להיזהר שלא יסיר מעליו ציצית קטן לא ביום ולא בלילה'.

אך אם כן קשה הוא, מהו שאמר 'דלילה לאו זמן ציצית הוא' שאם אינו זמן ציצית מדוע אמר להישאר בטלית קטן בלילה, וגם אי נימא שאין מצוה בלילה, מאי אכפת לן שאין לילה זמן ציצית הרי אין איסור להישאר בציצית בלילה, ולכן למה הקפיד כ"כ להסיר הטלית מעל ראשו בשקיעה. והרי מבואר הוא בכל הפוסקים למעט דעת יחיד בתוס' רי"ד הנ"ל, שאין כלל איסור בלילה וכל שכן בבין השמשות, ולא סביר כלל שהתכוון לפסוק כתוס' רי"ד נגד כל הראשונים ורק בט"ג.

אתה הראתה לדעת, שאם נתעקש להבין דברי רבנו האר"י ז"ל כהבנת הסוגיה ההלכתית, הדברים מוקשים מיניה וביה מרישא לסיפא וחוזר, וקימ"ל שהתורה חותמה אמת ולא שייך שהפשט והקבלה יחלקו להיות סותרים זה את זה, וקבלה היא מהגר"א שהאומר שיש סתירה לא הבין אחד מהשניים. ומאחר והדבר ברור שמותר להתעטף בלילה גם אם אין מצוה וחובה, בודאי אין איסור, ורבו כמו רבו הסוברים שיש גם מצוה מהתורה בכסות יום. ואם כן, לא נעשה את האר"י ז"ל כחולק על כל הפוסקים, ונעשה דבריו דחויים כדעת יחיד כנגד כולם, שזו סתירה גמורה בין הפשט לקבלה.

ועל כן הגלע"ד לבאר דברי הצדיק בצורה פשוטה, שבאמת ליכא 'איסור' בלילה, ואפשר והבין כדעת הרא"ש שטוב לחוש לדבריו, ולכן ציווה להישאר בטלית קטן כל הלילה, ומה שהקפיד להסיר הטלית מעל ראשו הוא בדווקא 'מעל ראשו' שיש בזה טעם עפ"י הסוד בסילוק המוחין דגדלות, שבזה סימן הוא בתחילת הלילה, והוא רק טעם רוחני לא איסור ולא כלום, אלא שאינו נכון עפ"י הסוד. ומאי דקאמר 'לילה לאו זמן ציצית', רוצה לומר שאינו זמן הנכון 'לטלית גדול' ורמזיה שבה אין שייך בלילה, אך שאינה מעל ראשו והיא כמו ט"ק אין בעיה, ואדרבה המליץ שלא יסיר הט"ק מעליו גם בלילה ואפי' במצות עונה.

ולחתימת הבירור, יש לתת הדעת על דברי רבנו האר"י על זמן 'בין השמשות', שהמדוקדק בדבריו שגם על זמן שקיעה עד צאת כוכבים הקפיד, ובאמת הוא צ"ע מדוע. וכבר חזינן באחרונים רבים שעד צאה"כ הוא יום לעניין זה 'גם לברכה', מס"ס ספק יום

וספק כרבי יוסי שאין ספק אלא כהרף עין בסוך ביה"ש, וזה מלבד ספק דר"ת, וכל שכן בהצטרף שיטת הרא"ש שכסות יום חייבת גם בלילה. שמכל הני מילי לפחות עד צאת כוכבים היה להקל להישאר עטוף. ולכן הוא מכריח כדברינו לעיל שלא הקפיד אלא על כיסוי הראש, וגם זה אינו איסור אלא ההנהגה הנכונה למי שמכוון כל מעשיו עפ"י הסוד שבדבר. ותו לא.

מהר"י גיקטיליא זצ"ל

ד. אלא דחזיתיה לגאון עוזנו החיד"א בברכי יוסף (סי' יח ק"א) שכתב וז"ל, ראיתי לרבינו ישעיה הראשון בתשובותיו וכו' גם הרב המקובל הקדוש מהר"ר יוסף ן' גיקיטיליא בתשובה, הביאה הרב בית דוד סי' ט', כתב שהוא איסור גמור, והאריך ע"ש וכו' יש להחמיר להסירם תכף אחר שקיעת החמה. וכן כתב מהרח"ו זצ"ל בספר הכוונות (דף נב ריש ע"ב) שרבינו האר"י זצ"ל היה נזהר בתכלית שלא להיות מעוטף מציצית ותפילין אחר שקיעת החמה, ותכף היה מסירה מעל ראשו בעת שקיעת החמה, והיה חושש מאד בדבר הזה. וכן ראוי ליזהר. עכ"ל.

ואני בער לא הבין, שמשמע לכאורה מדבריו לאסור העיטוף בט"ג לגמרי בלילה, והרי באר"י משמע שרק על עיטוף הראש הקפיד, והיה נשאר בטלית על גופו ולא חשש לזה. ואם הוא כ"כ חמור מדוע השאיר על גופו היה לו להסירו לגמרי, ומה היגיון יש לחלק בין ט"ק לט"ג בזה שלמד ממנו. ומה שראיתי מי שדחק שט"ק מכוסה ואין בזה איסור בלילה, הוא תמוה מאוד שמי אמר שציציותיו מכוסות וכבר הארכנו בזה שאינו ברור כלל. ובכל אופן דבר זה דחוי מיסודו שהרי ט"ג שאינה על ראשו רק על גופו הרי ציציותיו מגולות הן, וניכרת חולשת הטענה ורוח קלה תישאה. ועל כן עדיין שאלה במקומה עומדת מדוע כתב הרב חיד"א כן להסירה לגמרי, וזה לא נאמר.

ואתה תחזה כלל גדול העולה מדברי רבנו החיד"א, שאעפ"י שאחז כדבר פשוט לאסור עפ"י קבלה בחומרה רבה, לא אמר לשון איסור אלא סיים 'ראוי להיזהר', ורוצה לומר הנהגה נכונה ולא איסור כי באמת לא בשמים היא גם בעניין זה, שלא התכוון רבנו האר"י להכריע להלכה אלא לומר את הראוי.

והנה פתחתי לראות הדברים המובאים בבית דוד (ח"א סי' ט) בשם מהר"י גיקטיליא זצ"ל דברים חמורים, ושם כתב לשון תקיפה על פתח דבריו וז"ל, אותן המקומות שנוהגים להתעטף ערבי שבת ויו"ט אין להם סמך לא מן התלמוד

ולא מזולתו, ואם מצאו איזה שום פוסק שהתיר להם זה, אין הפרט נוצח את הכלל, כי הפוסקים לא זכרו דבר זה ומי שזכר דבר זה מן הפוסקים לא הלך בדרכי האור כלל, ובין מתעטף בברכה או בלא ברכה הוא איסור גמור מפני כמה צדדים. ראשונה מפני שיש לנו כלל בידינו מחכמי האמת כי משעת שקיעת חמה אין מתעטפים וכו' ואותם הפוסקים המתירים לא ידעו דרך הישרה והישרה יעקשו, ואני תמיה מאותם המתירים מאין מצאו להם סמך כי התלמוד לא זכר זה שהזוהר אוסר וכו' ולכך ראוי לגעור למי שעושה כן. ע"כ.

ובאמת כל קורא דברי הקדוש ייבהל, שנשמע מוחלט הדבר כל כך לאסור, ובאמת דבריו צריכים לדידי לימוד גדול ולפלא שלא ראיתי מי שיעיר בזה ומרן החיד"א הביאו בשתיקה גמורה. כי עיקר טענת הצדיק באומרו שאין פוסקים המתירים להם, וכי לא ידע מגדול המורים רבנו הרמב"ם שאין איסור כלל בלילה רק שלא יברך, והעתיקו גדולים ורבים ומרן השו"ע בראשם. ואדרבה בליל שבת הוא 'חיוב גמור' לדעת הרמב"ם מכבוד השבת, כאשר אמר בהדיא בהלכות קבלת שבת. וביותר יש לשאול להיכן נוליך את דברי עשרות ראשונים שסוברים שיש חיוב גמור בכסות יום כשעוטף בה בלילה, ולדידהו גם מברך בלילה וכשיטת הרא"ש ודעימיה. ובזוהר הקדוש לא ראינו זכר לזה לאסור בלילה, רק בדברי האר"י ז"ל וגם הוא הרי דיבר רק על עיטוף ראש והשאיר את הטלית על גופו, וא"כ איך קאמר שלא שייך כלל המצוה הרי האר"י בהדיא היה נשאר בעיטופו, וגם ציווה על ט"ק ואם אין מצוה אין שמירה.

ובאמת יש להוכיח מדברי חז"ל הקדושים, בכמה מקומות שיש להתעטף גם בלילה בלי ספק כלל, והנה כבר הארכתי הרבה בדין עיטוף טלית בקבלת שבת וקידוש והבדלה, ושם תראה נכוחה שהרבה חכמים ומהם הרמב"ם ומנורת המאור הבינו שהוא חיוב גמור, לא פחות מזה. וגם הסוברים שהיא מצוה ולא חובה, סוף סוף אחזו מזה מדרגה גדולה גם עפ"י הקבלה, והבאנו לזה מקורות מגדולי המקובלים וומגדולי החסידות. ודיברנו בזה בכמה טעמים, וביאור גם בדברי המקובלים שאין כלל סילוק מוחין בשבת, אלא עליה בתר עליה וקדושה אחת גדולה, ולילה כיום יאיר חשכה כאורה להיות עטוף בטלית גדול כמו בשעות היום.

והארכנו שם שפסק הרמב"ם הוא על כל אדם, להיות עושה כמעשה ר' יהודה בר עלאי, לקבל את השבת עטוף בטלית דווקא, וקבלת שבת נמשכת

היא גם אחר שקיעה ולא ציין כלל שמסיר טליתו, וגם באר"י לא נזכר הסרתה רק יש שפלפלו כן בדוחק. ואדרבה הפשוט בגמרא שם שכך היה עושה הכנה לכבוד שבת, וחסידותו שהקדים ההתעטפות ומצפה לה, ואם תאמר שמסיר הטלית בשקיעה זה דבר זר ומוזר, וילד יתמיה וישאל, מה היגיון יש בזה להתעטף 'קודם' בואה של השבת לכבודה, וכשבאה באמת ונכנסת עתה יהיה זה 'פושט' הטלית בשעה שבאה, איך ההכנה לקראתה גדולה מכבודה ממש, זה תמוה לטעון כן, שזה לבושת השבת ממש. ובכלל כל עיטופם בט"ג כך היה בדרך מלבוש ומה שייך שיפשוט מלבושו.

מלבד זה חזינן מצוה גמורה להיות עטוף בטלית בשעה שמברך על כוס של ברכה, וחזינן התם מבואר היטיב שם שעיטוף חובה הוא, ופירושו הפשוט הוא על טלית של מצוה בדווקא, והארכנו בזה שם, וכל שכן בזמן חז"ל שהוא הפשט לא יסולף. וגם הוכחנו מדברי הפוסקים בצורה ברורה, שכל המפורש בדיני כוס של ברכת המזון, חל בכל כוס של ברכה, והרי כוס קידוש בליל שבת והבדלה במוצ"ש דין כוס של ברכה יש להם לכל מילי, גם לעיטוף כאשר יבואר שם. והבאנו מנהג צדיקים ואדמורי"ם וקהילות ישראל רבות שכך אכן נהגו, והבינו כן גם עפ"י הקבלה ובתורת האר"י זלה"ה. ע"ש. ומשם לבד כבר איכא סתירה לאמור.

ומנהג פשוט הוא בכל ישראל מעל שמונה מאות שנה, מנהג פשוט לעטוף בטלית גדול בזמן חופה וקידושין גם בלילה, ולא שמענו מי מפקפק בזה גם לא המקובלים.

וכן ברור הוא, שחובה גמורה היא לדיינים להתעטף בטלית במושב בית הדין, כאשר הארכנו במקומו. ואעפ"י שאין דנין בלילה היינו תחילת דין, אבל אם התחילו לדון דיני ממונות ביום, גומרין בלילה (עי' שו"ע חו"מ סי' ה ס"ב) וזו דינא דגמרא. ואין שום צד לומר שהיו מסירים טליתם בשקיעה, חדא זה לא נזכר בשום מקום ודבר כזה היה להם לגלות. ועוד והוא העיקר, כל העיטוף מכבוד השכינה שאלוקים ניצב בעדת קל, ואיך יסירו העיטוף לבושת השכינה והוא דבר תמוה. ובפרט שכך הראה ה' למשה שמושב בית דין לעיכובא בטלית. ע"ש.

וכיו"ב תמצא מבואר בחובת העיטוף בביקור חולה או לאבל בתוך ימי שבעה, שחובת עיטוף היא כל השבעת ימי אבלות, ולא חזינן בתלמוד ובראשונים להסיר הטלית מעליו בלילה.

ומכל הלין מילין, הרי מבואר שרוב ככל הפוסקים סוברים שאין כלל איסור, ורבים מהם סוברים שיש מצוה מהתורה בכסות יום, ובמנהגי חז"ל ושתיקתם בזה ברור שהיו מתעטפים, והרוצה להוציא מהמוחזק עליו חובת הוכחה. ובדברי רבנו האר"י הרי חזינן שהקפיד רק על עיטוף הראש, וגם זה בין תבין שהנאמר אינו מדין ואיסור הבא להכריע הלכה, עד שנבוא לגעור בעושה כן. אלא לומר שעל צד הקבלה אין מתאים הדבר לסוד, והרוצה לחוש יחוש והורצה לקיים המצוה יקיים, ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון ליבו לשמים.

ועל כן דברי קדוש ישראל צריכים לי עיון, ולעניין מעשה יש לאחוז הדברים הברורים שגם לאר"י ז"ל הקפידא לא הייתה אלא בכיסוי ראש וגם זה הנהגה ולא איסור או קרוב לאיסור, ולפי הפשטנים אפילו צד חיוב דאורייתא איכא.

עיטוף גם בערבית

ה. ומאחר וידעתי שאנשים נרתעים מלשונות חמורים אעפ"י שאין הכרח ענייני במהות הדברים. אמרתי להאריך בנידון קטן שממנו תבין שבחז"ל ובאחרונים ההבנה הפשוטה היא, שאין לחוש לדברי האר"י הח"י במה שהקפיד להסיר תפילין וטלית מראשו בשקיעת החמה.

ראה לקמן שהבאנו בפרוטרוט בפרק לעצמו על חובת עיטוף בטלית בתפילה, שהרמב"ם ושו"ע כתבו כן על כל הג' תפילות שצריך להיות עטוף בלי חילוק כלל. וכן הוא גם מנהג אשכנז בש"ן וכ"ה מנהג בני תימן בכל המתפללים בכל יום השבוע (במנהג הקדום והמתוקן). ומקור לזה בגמ' (ר"ה יז ע"ב) וכך מנהג החכמים בזמן התלמוד בלא ספק (שבת י ע"א).

וכבר הארכתי בזה במקום אחר, שהמנהג בחכמי התלמוד והגאונים שגם בתפלת 'ערבית' היה פשוט להתפלל 'בטלית' ומהם גם הניחו 'תפילין' בתפלת ערבית. ודברים אלה מבוארים היטיב בלא פלפול, ראה בגמרא מנחות (לו ע"א), רב חסדא ורבה בר רב הונא מצלו בהו באורתא. ע"כ. ועיין בשבלי הלקט (סוף הלכות תפילין) משמיה דרב צמח גאון שכתב, רב חסדא ורבה בר כהנא מצלו בהו לאורתא, וכמותן אנו עושין. ע"כ.

וכבר הוכיח כן הרמ"ע מפאנו (סי' לט) וז"ל, הם לא ידעו כי גם תפלת ערבית מצות תפלין נוהגת בה, כדהוו עבדי רב חסדא ורבה בר רב הונא דהוו מצלו בהו באורתא כדאיתא בפ' הקומין רבה, הביאוהו הרא"ש והמרדכי. ור' אבהו

מתני בהו ברמשא כדאיתא בירושלמי, והלכה ומורין כן שלא לחלצן עד שתכלה רגל מן השוק, אבל בתר הכי לא מורינן. והגאונים בב' ישיבות לא די שהיו מתפללין מנחה עם התפלין, אלא אף ק"ש ערבית היו קורין בהן עד סוף ב' פרשיות כדאיתא בהגהה מימונית ספ"ד בשם העטור, ושם בתשובתינו הנז' בארנו יפה יפה מדוע לא היו משלימים בהם תפלתם כרב חסדא ורבה בר רב הונא, כי לא היו חלוקים עליהם ודאי. ע"כ.

והוא מעשה דרב אשי ולימוד גדול הוא, ראה במנחות (לו ע"ב) וז"ל, ואמר רבינא הוה יתיבנא קמיה דרב אשי, וחשך והניח תפילין, ואמרי ליה לשמרן קא בעי להו מר, ואמר לי אין. וחזיתיה לדעתיה דלאו לשמרן הוא בעי, קסבר הלכה ואין מורין כן. ע"כ. ומעשה זה נפסק להלכה למעשה בכל הראשונים ושו"ע (סי' ל), ולא נחלקו אלא אם הלכה ואין מורין זה על להישאר בהם או בלהניח לכתחילה. ופשוט שרב אשי הניח תפילין של ראש הנראות לעין, ודלא כרבנו האר"י ז"ל שחלצן תכף בשקיעה.

ועל אחת כמה וכמה, שרבו הדעות בתלמוד ובראשונים שגם לילה 'זמן תפילין', וכך באמת פסק מרן השו"ע (סי' ל ס"ב). וכל מה שלא מניחים האידנא הוא מחמת גזירת חכמים שלא יישן ויפיח בהם. ואם כן הרי ברור הוא שלשיטתם קודם שגזרו חכמים בזה, היו הכול מניחים תפילין גם בלילה כמו ביום, וגם משה רבנו ויהושע בן נון וכל נביאי ישראל אחריהם בודאי היו מקיימים המצוה מניחים תפילין גם בלילה. ובעיני כבר בזה מספיק להבין שלא רק שאין איסור, אלא כך הבינו ועשו מעשה תנאים ואמוראים בלכתחילה, וכל הרוצה להוציא מפשט דברים אלו צריך ראיה ברורה. ועל כן דיינו לומר שעל פי הקבלה ראה רבנו האר"י שאין לכסות ראשו, אך מזה להוציא דינים והרחבות הבו דלא להוסיף.

ובאמת כבר הסכימו כן האחרונים מלבד הנ"ל, שבאמת כ"כ לדינא בעטרת זקנים (על סי' כה אות ד), כשר הדבר להניח תפילין במנחה (בתשובת מ"ע הרמ"ע מפאנו סימן ל"ט), ואין חולצין עד כימי השמים על הארץ דערבית. ע"כ. ועי' למרן החבי"ב בשיירי כנסת הגדולה (סי' יח הגה"ט סק"א) שכתב, מנהגי שביום צום תענית שאחר המנחה, אני עומד בקהל עד ערבית שלא להסיר תפלין וטלית עד אחר תפלת ערבית, וכבר שאלוני הטעם והשבתי דכיון דלילה זמן תפלין אלא שלכתחלה אין להניחם מאחר שכבר הם עלי משעת המנחה, טוב שלא

לחלצן עד אחר תפלת ערבית. ושוב מצאתי בלחם חמודות (דברי חמודות תפלין אות ע"ט) שכתב, ולפיכך בתשעה באב שמניחין תפלין בתפלת המנחה אין לחלוץ אותם קודם תפלת ערבית, ומה שהעם נוהגים לחלוץ אותם היינו טעמא דלאו כו"ע דינא גמירי. ע"כ.

הרי שני המאורות הגדולים היו מתפללים ערבית בטו"ת בציבור, ואגב מוכח מינייהו שלא נקרא מורה לרבים בזה שהוא עטור בפניהם בלא אומר ובלא דברים. והביאום להלכה בסולת בלולה (סק"א) ובעולת תמיד (אות ד).

וביותר מפורש תמצא למהר"י חאגיז בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' רנח) שכתב, שאלת ממני למה אני מתפלל ערבית עם טלית ותפילין. תשובה סעד גדול יש לי ובתחילה אני טוען כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד ע"ש בעצמו מי התיר זה בק"ש של ערבית וכו' והא דהלכה ואין מורין כן היינו להניחם לכתחילה בלילה אבל אם הם עליו והוא מעכבם עד אחר שיתפלל, מצוה קעביד. ועיין בפ' הקומין (דף לו) גבי ועד מתי מניחן ותמצא כדברי. ע"כ. והביא שם עוד ראיה לדבריו ממנהג הגאונים הנ"ל. והוא תנא דמסייע לכנה"ג וללחם חמודות שמתפלל ערבית בתפילין. וכ"פ באליה זוטא (סי' ל סק"א) וז"ל, וכתב בלחם חמודות ובעולת, תמיד שאם יש עליו בתפלת המנחה אין לחולצן עד אחר תפילת ערבית. ע"כ. ואם כן, לכל הפחות פשוט ומוכרח בתפלת מנחה שיש להתחזק בזה.

ומדברי האמוראים והגאונים הוא דבר פשוט ללמוד מתפילין לטלית בקל וחומר, ובודאי האמוראים והגאונים היו בעלי קבלה לדעת בסודות התורה ולא חשו בהא. ואם כן ברור שדברי רבנו האר"י ז"ל אינם לעיכובא שיש בו איסור אלא מצד ראוי ונכון, וכדברי הרב חיד"א. וגם בזה יש לדקדק רק על כיסוי הראש והבו דלא להוסיף.

וע"ע בשו"ת איש מצליח הנ"ל (סוף נט ע"ב), ובפרט בדברי רע"א (סי' יח) שראוי הוא להתעטף שבזה לא יהיה בכלל מעיד עדות שקר בק"ש דערבית, וציין בזה לזוה"ק. ע"ש. וברור שהבינו לא רק שאין איסור אלא מצוה עביד, וזה מתאים לתלמוד ולחכמים ראשונים ואחרונים.

להתעטף על תנאי

ו. ועצה טובה קמ"ל, שטוב לעשות תנאי בדעתו, שכל עת שטלית עליו אחרי שקיעה החמה, הוא בתנאי כפול וכתנאי בני גד. שכל כוונתו בקיום המצוה רק על דעת המקום ברוך הוא שטוב הדבר, ואם יש קלקול ואין רוח המקום נוחה

ממנו, כוונתו לעיטוף בבגד בעלמא שלא לשם מצוה כלל. ובזה אין בל תוסיף ולא חשש כלל שהרי מפקיע עצמו מהמצוה.

ונלע"ד שבעושה תנאי אין חשש גם לדעת דברי המקובלים, וכמ"ש כיו"ב במשנ"ב (סי' לא ס"ק ח) על הנחת תפילין בחול המועד, שבזוה"ק כתב שהמניח חייב מיתה על ביזיון המועד, וכתב המשנ"ב דפשיטא ליה דליכא זלזול במניח על תנאי כיון שמראה שאין עושה כן אלא לצאת מן הספק ולא משום זלזול באות יו"ט, והוא מדברי הפמ"ג, וכ"כ גם בשו"ע הגר"ז (סי' לא ס"ב), והסכימו לזה גם בישועות יעקב (שם ס"ק א) ובפרשת מרדכי (סי' ד) הביאו להלכה באורחות חיים (כהנא ח"א על שו"ע דהכא). וכ"כ ביוסף אומץ יוזפא (סי' תתלב), וכך משמע ביפה ללב (ח"א על שו"ע) שהביא דברי הפמ"ג ולא העיר דהוי בזיון. והסכים לזה בשרגא המאיר (ח"ד סי' ב עמ' ד) אפי' במניח בשבת מפני הספק. ומעתה אעפ"י שברור לן שאין איסור כלל להתעטף, ואין חובה לחוש למהססים בזה אין בפשט ואין בקבלה. אל מהיות טוב ונכון הוא שכדאי להתנות תנאי כפול להועיל, שכיו"ב בשו"ע (סי' לד ס"ב) וז"ל, ירא שמים יצא ידי שניהם, ויעשה שתי זוגות תפילין ויניח שניהם, ויכוין בהנחתם באותם שהם אליבא דהלכתא אני יוצא ידי חובתי, והשאר הם כרצועות בעלמא. ע"כ.

וראה בטהרת יום טוב (ח"יג עמ' קס אות ב) שכתב שבגילוי דעת פ"א מספיק, וכ"כ בשו"ת אור יצחק עבאדי (ח"ב סי' יב). ואפי' לשנה כמ"ש כיו"ב בברכ"י (רעט אות ג), כה"ח (שם סק"יז), ברכת יהודה ברכה (ח"ב עמ' רצז אות ט), ועי' מה שהאריך בזה בשירת שלמה יצחקי (עמ' כ בהערה אות ב). ועי' בחזו"ע (שבת ח"א עמ' רסו) שמשמע שתנאי בכיו"ב מהני אפי' פ"א לכל ימי חייו.

בגד המיוחד למצוה

ז. ולא אכחד שראיתי לכמה אחרונים שכתבו לחלק בין בגד ד' בנפות סתם, שבאמת אין בו חשש בלילה. מה שאין כן בבגד המיוחד למצוה שיש לומר שהעוטף בו ניכר צד המצוה שבו. עי' בב"ח (סוף סימן יח) ובמ"א (סק"א) שיש להסירנו, וכך הסכימו כמה אחרונים, עי' משנ"ב (סק"ד) וכה"ח (ס"ק יא-יב).

לא ראיתי להיכנס בזה באריכות, כי פשוט הדבר שאין זה נכנס כלל בדברי שו"ע וקמאי מהרמב"ם והלאה, שהרי כל דבריהם באו על ציצית בימיהם שאינה בגד כדרך מלבוש סתם אלא אך ורק לצורך 'מצוה', כמו שהבאנו כמה ראיות לזה ולשונותיהם

המפורשים בזה, עי' בתחילת הקונטרס באריכות. ועל כן, כשאומרים הרמב"ם וש"ע בהדיא שאין איסור כלל להתעטף לכתחילה בלילה, והם דיברו בהכרח על המיוחדת למצוה, הרי זו סתירה גמורה לדבריהם. ובאמת כדברי השו"ע הוא מוכרח ברוב ככל הראשונים בסוגיה, כי כבר בזמן הראשונים גם בזמן הרמב"ם לא היה להם בגד ד' כנפות שאינו לשם מצוה בדווקא. ועל כן, גם אם כך סוברים אחרונים הנזכרים, דברי שו"ע וקמאי פשוטים דלא כדבריהם.

וכן תראה לקמן בדין ט"ג בבה"כ שיבואו מקורות רבים לזה, ומכולם יוצא מפורש שלא הסכימו כלל לטענה זו ולא כלום. והרוצה לחוש להם הפסיד המצוה בזמן בינתיים לחינם, שהרי לרא"ש ועשרות ראשונים עימו, היא מצוה גמורה מה"ת בכסות המיוחדת ליום, והרוצה לקיים דבריו על צד הספק דאורייתא שבו בודאי טוב יעשה ולא יחוש כלל לדברי כמה מהאחרונים בזה. וכבר הראנו שכך היא דעת השו"ע לחוש לרא"ש בדין זה, ודי בזה.

לחוש לקבלה על חשבון מצות ה'

ח. ושים לב, שעל דעת הקבלה אין איסור גמור אלא אזהרה, ועל דרך הפשט אין איסור כלל, ואדרבה רבים אומרים שיש בזה קיום מצוה מהתורה. ועל כן, כל אדם ישים כנגד עיניו להרוויח המצוות ולקיימן כדבעי, על הצד היותר טוב לרצון הבורא. וכבר ידעת שבמחלוקת הפשט והקבלה הלכה כהפשט, וכאן הוא דוגמא מצוינת לזה, שהוא מבורר היטיב בפוסקים ובש"ס אפי' בתפילין ולא רק בטלית. והאר"י ז"ל הרי הקפיד גם להסיר תפילין של ראש עם הטלית, וחזינן שאמוראים וגאונים היו מתפללים בהם גם 'ערבית'.

ודברי המקובלים לא נאמרו אלא למקובלים, ובכל אופן אינם מחייבים כדין גמור. וגם האר"י ז"ל לא אמר איסור אלא שהיה נזהר. ועל זמן שלא מתעטף הרי יפסיד גם המצוה מהתורה לרבים מהראשונים וכל ג' שניות מצוה בפני עצמה היא, וגם מצות חכמים להתפלל עטוף ובכוס של ברכה וכדומה כאשר ציינו מצוות הצריכות עיטוף.

זאת תורת העולה

ט. ומהאמור נפרשה השמלה, אין שום איסור להתעטף בטלית בלילה, ולהרבה ראשונים מקיים מצוה מהתורה כל שהיא כסות יום. ורבותינו ציוו על עיטוף בתפילה כולל בערבית, וכן ציוו על עיטוף בכוס של ברכה וזה כולל קידוש ליל שבת והבדלה.

והמתעטף כדבעי יקיים מצות התורה על צד ספק, ומצות חכמים על צד ודאי.

ולדברי חכמי הקבלה, הגם וביום חול דעתם להימנע מלהתעטף 'עיטוף ראש' בלילה, עיטוף הגוף אין איסור כלל והבו דלא להוסיף במה שלא פורש בדברי האר"י ז"ל. וגם בעיטוף הראש אינו בכלל 'איסור' אלא שאינו נכון לעשות כן, ובטח שאינו מעכב בדיעבד על המצוה. בזמן בין השמשות לית דין צריך בשש, שהרוצה להישאר בו עטוף ראש הוא היותר ברור מבחינה הלכתית.

בליל שבת ויו"ט נראה אמת שגם לדברי המקובלים אין מניעה, ואדרבה הרבה מגדולי החסידות למדו באר"י ז"ל שבעינן טלית. וכן הוא פשוט בדברי חז"ל על קבלת שבת, ובכוס של ברכה בקידוש והבדלה.

ומהיות טוב יתנה ויאמר שכל התעטפותו אחרי שקיעה החמה היא על תנאי כפול, שאם ניחא כלפי שמיא להווי מצוה ואם לא ניחא בעיטוף זה הרי מכוון שאינו אלא כבגד בעלמא. ובזה אין חשש לא לפשט ולא לקבלה.

כנף ב פרק ד - במבואות המטונפים

כניסה לבית כיסא בטלית גדול

זמן זמנים טובא שמקשקשת סוגיה זו בקרבי, איך נתקבע מנהג של 'כביכול' חסידות והידור להיות מסיר הטלית מעליו כשנכנס לבית כסא, והעדיפו הנהגה ללא יסוד בחז"ל על פני קיום המצוה עצמה מהתורה. ולברר הנכון והראוי לעשות לי ולשכמותי מי שחפץ בקיום המצוה להרוויח בה בכל עת וזמן, אמרתי אחקור הדין ומן השמים אבקש שידריכוני בדרך אמת.

תשמיש מצוה

א. גרסינן במסכת מגילה (כו ע"ב), תנו רבנן תשמישי מצוה נזרקין תשמישי קדושה נגנזין ואלו הן תשמישי מצוה סוכה לולב שופר ציצית וכו'. ע"כ. וכתב הטור (או"ח סי' כא) וז"ל, ציצית אין בהם משום קדושה דתשמישי מצוה הן ויכול לזורקן וליכנס בהן לבית הכסא וכו' וכ"כ הרמב"ם ז"ל מותר לכנוס בציצית לב"ה ולבית המרחץ, נפסקו ציציותיה זורקן לאשפ' אם רוצה וטוב להחמיר. ע"כ.

ובב"י (שם) הוסיף לחזק דברי רבנו בעל הטורים וכתב וז"ל, וכ"כ רבינו ירוחם (נ"ט ח"ג קסט ע"ג), וכן כתוב בנמוקי יוסף בהלכות ציצית (יב. ד"ה ונהגו) בשם גאון, והביא הוא ז"ל ראיה לדבר מדאמרינן בפרק התכלת (מג.) דרב יהודה הוה מברך כל צפרא להתעטף בציצית, משום דקסבר כל זמן שמניחה מברך עליה, והא דלא הוה מברך אלא בצפרא משום דלא הוה שדי לגלימיה מיניה כוליה יומא, שמע מינה שמותר לעשות צרכיו בטלית מצוייצת דאם לא כן היה צריך לסלקו כשעושה צרכיו. ונמצא שהיה מברך עליו כמה פעמים ביום וכו'. וסיים הב"י, ולא ראינו ולא שמענו מי שהקפיד בזה מעולם. עכ"ל. הרי שפתיו ברור מיללו להתיר בלא שום חשש להיכנס לבה"כ ולהתפנות גם לצרכיו גדולים והוא עטוף, ופשיטא לישון בהם וכל כיו"ב שאין בזה כלום שכך המצוה.

קל וחומר מתפילין

ב. ובאמת שאין להתפלא על זה, שהרי אפי' במצוות שיש בהם קדושה בעצם כתפילין, אין חובת חליצה לבית כסא מהתורה וגם מדרבנן יש חילוקים ודינים המשתנים בזה. גרסינן בגמרא ברכות (כג ע"א), איבעיא להו מהו שיכנס אדם בתפילין לבית הכסא קבוע להשתין מים, רבינא שרי רב אדא בר מתנא אסר, אתו שיילוה לרבא אמר להו אסור חיישינן שמא יפנה בהן ואמרי לה שמא יפיח בהן. ע"כ. ומבואר היטיב שאפילו בתפילין אין איסור בעצם הכניסה לבית כסא, אלא רק חשש שמא יפנה לצרכיו הגדולים,

שבזה הוא גנאי בתפילין שקדושתן חמורה. והיא גזירת חז"ל מפורשת בתפילין, מה שאין כן בטלית לא גזרו כלל בכל זה וכאמור.

ותן דעתך שדקדקו רבותינו בלשון האיבעיא, שכל הספק קאי דוקא על נכנס ומשתין, אך על הכניסה לחוד מישרא שרי, דאי לא תימה הכי הוה להו למבעי מהו שיכנס בתפילין לבה"כ קבוע, ותו לא. ובהכי הוה רבותא טפי שאפי' על הכניסה לחוד איכא איסורא. וכדברים אלו איתא ברא"ש (תפילין סי' כ, ובפסקים ברכות פ"ג סי' כו) וז"ל, פי' הנכנס לעשות צרכיו אבל משום כניסה אין צריך לחלוץ, מדקמיבעיא ליה לעיל מהו שיכנס אדם לבית הכסא וישתין וכו' ולהכי לא תניא בברייתא בית הכסא קבוע. ע"ש.

וראה באור זרוע (תפילין תקפו) לשון ברורה בטעם הדין וז"ל, ושמעי' מכאן דיכול אדם לעבור בבהכ"ס לפי דרכו שלא לצורך נקביו ותפלין בראשו וכו' אלא במקום שהריח רע יוצא מגופו משום שין העשוי מקמטין מעור שע"ג הבתים, אבל משום פרשיות הכתובות, ליכא קפידא מפני שהם מחופים עור. ע"כ. ומינה שבציצית אין כלל לחוש שהרי לפניך שאפילו בתפילין שהם קדושה ולא תשמיש מצוה, אין איסור בכניסה בעלמא לבית כסא אלא דוקא בעושה צרכיו, מחמת קדושת התפילין. ומינה תידוק לטלית שאינה אלא תשמיש מצוה, שהפושטה מעליו מילתא יתירתא היא ומסיר מעליו מצות ה' חינם.

חסידים יותר משאול ודוד משיחי ה'

ג. ועי' במור וקציעה (סי' כא) שכתב, אף אני אביא ראיה לדבר זה מההיא דאיתא במנחות (מג, ב) כשהיה דוד המע"ה במרחץ וראה עצמו ערום, אמר אוי לי שאני ערום בלא מצות (ומשם הוכיח האר"י ז"ל גם כן שנכון לשכב בלילה בציצית), וקשה מפני מה לא אמר בשעה שנכנס לבית הכסא שהוא דבר הרגיל יותר מבית המרחץ, והא הו"ל למנקט, אלא ודאי דמותר ליכנס בו. ע"כ. וכ"ה בפמ"ג (א"א סק"ב) וז"ל, ויש ראיה מדוד דאמר (מנחות מ"ג ב') כשנכנס למרחץ ולא בנכנס לבית הכסא ג"כ לא מזוזה ולא טלית, שמע מינה שמותר לילך שם בטלית. ע"כ.

וגם אם נפקפק בתדירות מרחץ לעומת בית כסא, תפוס העיקר שלא נצטער דוד מלכא אלא בבית המרחץ, מה שאין כן בבית הכסא שהיה נכנס עטוף כדרכו. ומי לנו גדול מדוד המלך שרוח הקודש הכתירה אותו 'כי חסיד אני' ולא חשש שמא יש זילותא שנכנס בציצית לבית כסא, ואנן ניחוש. וכיו"ב בעולת תמיד (סק"ה) להוכיח משאול

משיח ה' וז"ל, וכן מוכח ממעשה דשאול עם דוד שכרת דוד כנף מעילו, ובאותו כנף היו ציצית. (עי' ספר חסידים סי' תשעה). ע"כ.

ומבואר ששני קדושים אלה ששכינה מכרזת עליהם משיח ה', לא ראו בזה גריעותא גם מצד חסידות, כל בתר איפכא היה דרכם בצניעות גדולה כאשר שיבחו בזה את שאול, והיה מכסה עצמו בטליתו גם בשעת צרכיו, ושבח הוא לו.

מעיקר הדין מכסה בה ערותו

ד. ולשון הרמב"ם בתשובה (סי' רסח) חדה וברורה שאין מנהג זה שנהגו אלא גוזמא, ואינו מן הדין כלל. שדן באחד שרקם פסוקים על הטלית והוכיחו הרמב"ם על פניו ואמר וז"ל, והטעם השני אשר בגללו אסור זה המעשה, והוא יותר חזק מן הראשון, הוא שמפקיר פסוקי תורה לידי זלזול, לפי שהציצית תשמישי מצוה ואין בה קדושת גוף, ולפיכך מותר ליכנס בטלית מצוייצת לבית הכסא, ולדורסה ברגל ולהשתמש בה, כגון לפורשה ולכסות בה, בעת כיסוי הערווה ובעת גילויה, כל זה מותר. עכ"ל. וראה שכתב כמה מעשי חולין גמורים כדי לסבר את האוזן, ומינה תילף לדברים הפשוטים הנצרכים לכל איש, שלא שייך להחמיר בהם.

וכן מפורש בדברי המהר"ם חלאווה (על ב"ק עמ' שלג) שטלית תשמיש מצוה נינהו ואין כל איסור ליכנס לבית הכסא, ושכן היה נוהג הרשב"א ע"ש. הביאו בקונ' ושב יעקב (על סי' ז) בסוף שו"ת דברות יעקב (ח"א, ואמ"א). הרי מעשה רב מרשב"א שקראו הב"י 'אורו של עולם'.

ואנן גרירנן בתר מרן בשו"ע (סי' כא ס"ג) והוא כבר פסק כן בהדיא, מותר ליכנס בציצית לבית הכסא. ע"כ. ועי' למור"ם ז"ל שמסכים עימו. וכן כתב הלבוש (סק"ג), מותר ליכנס לבית הכסא בבגד שיש בו ציצית, שאין זה כל כך ביזוי למצוה, וכל שכן למשכב בהן דשרי, וכן נהגו. ע"כ. הא קמן שהלכה ומנהג באים כאחד להתיר.

בגד של מצוה

ה. איברא, שהט"ז (סק"ג) כתב וז"ל, נראה היינו דוקא בבגד שעשוי למלבוש ובו ד' כנפות נתחייב בציצית, אבל בטליתות של מצוה שלנו שאינן רק להתפלל בהם אין נכון שיכנס לב"ה וכו' ואף שאין ראיה לאיסור מ"מ לא גרע מההוא דרך ארץ שזכרנו. ע"כ. ומשמע שהקפיד בטלית דידן מאחר שנעשו למצוה בלבד ולא כטלית שלהם שהיו 'בגד העשוי למלבוש'.

ואחר בקשת המחילה כראוי, דבריו בזה אינם מובנים לי הדל כלל, שהרי

גם השו"ע קאי בבגד המיוחד למצוה שהרי כבר בזמנו לא היו מהלכים בטלית לצורך מלבוש כזמן חז"ל, וכבר הרבה לפניו טלית הייתה למצוה לחוד. וראיה לדבר עי' בשו"ע (סי' כג ס"א) שכתב, מותר ליכנס בבית הקברות והוא לבוש ציצית, והוא שלא יהא נגרר על הקברות וכו' בד"א, בימיהם, שהיו מטילים ציצית במלבוש שלובשים לצורך עצמם, אבל אנו שאין מכוונים בהם אלא לשם מצוה, אסור אפילו אינם נגררים וכו' אבל אם הם מכוסים, מותר. ע"כ. ומקורו ברבנו יונה ע"ש בב"י.

הרי שגם הראשונים ומרן השו"ע עסוקים בבגד מצויץ של מצוה, שכבר בזמנם לא היה ציצית שאינה של מצוה. ואם כן טענת הט"ז לחלק בין ציצית שלהם לשלנו, אינה נכנסת בדבריהם.

ובב"י (סי' כא) הביא שכתב הר"ן בפרק כל הכלים (שבת מח ע"ב ד"ה מגופת) בשם הראב"ד, 'דטליתות של מצוה' אדם בודל מהם ואינו רוצה לקנח עצמו בהם ולא לייחד אותם לתשמיש המגונה, אלא הוא זורקן והם כלין. ע"כ. ומוכח מדבריהם שגם במיוחדות למצוה אדם בודל רק מביזוי בידיים אך לא מלהיכנס בהם לבה"כ וכאשר אמר בתחילה להתיר. וכבר הארכנו בכל זה לעיל. וע"כ הנלע"ד ברור בלשונות קמאי שהתירו לגמרי גם בבגד מצוה, ואין בדבר הזה לדעתם ספק כלל.

בגד המיוחד לתפילה

ו. ואין לומר בביאור הט"ז שאסר מחמת שמיוחד 'לתפלה' דוקא, שהרי כתב בהמשך דבריו, מ"מ הטלית קטן שלובשין תחת הבגד שאנו נוהגים בו, בזה ודאי מותר ליכנס לצרכיו כיון שהוא מכוסה. ע"כ. הרי שתלוי במכוסה או במגולה ולא במצוה או לתפילה.

וגם אם נדחוק בדבריו שמלבד שאינו מכוסה, עוד יש להימנע מאחר ומיוחד לתפילה. הרי נחתומה העיד עליה שאין לו ראיה לדבר, ורק מדרך ארץ הוא. ואני תמה, שמדברי הראשונים איכא ראיה בתר איפכא שלכתחילה נכנס בהם לבית כסא, וכדי להוציא מדבריהם לא די בסברא בלבד. ומהי מידת האחרונים העומדים אצל ראשונים כמלאכים, וכי אם בעיניהם היה בכך דרך ארץ וקיום מצוה לכתחילה, מהיכן נחדש דרך ארץ חדשה לנו ונתבטל מהמצוה כשכבר עלינו.

בפרט שמפורש בקמאי הנ"ל דקאי בטליתות של מצוה, וזה בודאי שטלית הייתה לתפילה בלבד, שלא היו מתעטפים אלא בתפילה וכנ"ל.

ובלאו הכי, לא מצאנו טעם לאסור במיוחד לתפילה ממיוחד לשאר מצוות. ואע"ג שבשו"ע הגר"ז (שם סק"ג) כתב, בטליתות של מצוה שלנו שאינן מיוחדים רק להתפלל בהן אין נכון שיכנס בהם לבית הכסא. ע"כ. ומשמע הקפידא על שמיוחד לתפילה, ומ"מ בט"ז נלע"ד כמ"ש, וגם בדברי הגר"ז יש לשאול מהמבואר עד כה. וגם דבריו באו בלשון 'אין נכון' ולא איסור, ולדידן לקיים המצוה מהתורה אדרבה נכון הוא וכמעט חיוב.

למחמירים אינו אלא הידור בעלמא

ז. ועכ"פ מוכרחים אנו לומר בדעת הט"ז ודעימיה שאינו אלא חומרא בעלמא ולא עיקר הדין, שמן הראוי לצמצם הקושיא עליהם מלשונות כל הני רבוותא שהובאו להלכה פסוקה בשו"ע. ועוד שמעידים הם על דבריהם שאין לחומרא זו ראיה מוכרחת. וגם לשון 'אין נכון' או 'דרך ארץ' מבוארים מעצמם שאין שורת הדין כן.

וכ"כ להכריח הלבושי שרד (שם) מהט"ז גופיה שכתב וז"ל, ואף על גב דשם (בסימן ח' ס"ק י"ב), מחלק הט"ז בין ציצית לתפילין לענין ברכה, מחמת דבתפילין אסור ליכנס לבית הכסא, ובטלית שרי. ואיך אסר כאן ליכנס בטלית לבית הכסא. צריך לומר דלא דמי, דבתפילין איכא איסורא, אבל בטלית ליכא איסורא רק בתורת 'דרך ארץ', וק"ל. עכ"ל. וכ"מ במשנ"ב (ס"ק יד), טליתות של מצוה שמיוחדין רק להתפלל בהן 'אין נכון' שיכנס בהן לבהכ"ס. ע"כ. ונקט בלשון 'אין נכון'. וכ"ה בגינת ורדים (כלל ב סי' כה) שכתב, בזמננו זה אנו רואין שכל ישראל נהגו 'סלסול ומעלה יתירה' בטלית שמיחדין למצות ציצית וכו' וכשרוצה האדם להטיל מים באמצע תפלתו פושט הטלית מעליו ומניחו על הספסל בדרך כבוד והולך ומטיל מים וכשחוזר לובשו ומתעטף בו. ע"ש.

וכדי להעמיד סברת הט"ז שלא תהיה מופקעת מדברי קמאי לגמרי, ראה בשו"ת ראב"י אב"ד (סי' קמב) שכתב, אני ראיתי ה"ר יהודה בר ברזילי כמה פעמים שהיה משתין בטליתו, אבל יש מי שהחמיר שלא יהיו מצות בזויות עליו. ע"ש. הרי שציין למי שהיה חושש להחמיר בזה, ואעפ"י שזה בניגוד לרבו שהיה משתין בה בלא חשש כלל, ציין למחמיר. וילפינן מיניה שהקפידא למחמיר נחה בכל מילי דמצוה ולאו דוקא במיוחד לתפילה. ברם, לדידן שיטת 'יש מי שהחמיר' כבר נדחתה מההלכה מכח דברי הרמב"ם ושו"ע וכנ"ל. ואדרבה חזינן מעשה רב מהר"י ב"ר ברזילי שהקל בזה, ולענ"ד רווח המצוה עדיף בהרבה על הידור בעלמא.

וע' עוד בס' אדרת תפארת (ח"ן סי' ה) שקיבץ האחרונים המחמירים בזה וחתם כעין הפתיחה וז"ל, ועלה בידינו להחמיר שלא ליכנס לבית הכסא עם הט"ג שעליו, וגם בט"ק שעליו טוב להחמיר שהציציות לא יהיו מגולים וכו' וכ"ז כאשר נכנס לצרכים גדולים אולם כאשר נכנס לצרכים קטנים יש להקל בכ"ז, אלא שנראה שאף לצרכים קטנים 'טוב שלא להיכנס' לבית הכסא כשהוא עם טלית גדול וכן המנהג. ע"כ. ובתוך דבריו ציין לכמה וכמה מן האחרונים שהחמירו בדבר להסיר הטלית מפני הכבוד, מהם החסד לאלפים (סי' ח' הלכה ו) מרן הבן איש חי (ש"ר פרשת בראשית הלכה ט), שלחן שלמה (סי' כא הלכה א) ועוד.

וכאמור דבריהם ממש היפך קמאי ובראשם הרמב"ם, ונגד קבלת הוראות מרן השו"ע שדיבר בזה מפורשות.

יותר מהודר לא לפשוט הטלית

ח. ולענ"ד הראוי שלא יפשוט הטלית כלל מעליו בשביל להטיל מימיו בבית כסא, והוא על שתי פנים, האחד מה"ת והשני מדבריהם. וזה יצא ראשונה, מאחר ויש היתר גמור וברור להכנס בט"ג לבה"כ כנ"ל, הרי שגם מקיים המצוה דאורייתא באותה שעה, ומדוע יפסיד מצוה מה"ת עבור 'הידור מחודש' באחרונים. ואמרו חז"ל, הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, והכא הוא בודאי 'בלא חשבון' אם יפשוט המצוה דאורייתא בעבור הידור בעלמא.

ובכלל חוששני שחמור זה מהמעביר על המצוות, שהרי מצוה מונחת עליו לקיימה והוא פושטה בידיים עבור ספק הידור. ואף שאין לקראו 'מבטל עשה' שאחר שפשטה אין עליו בגד ד' כנפות לחייבו, אך ודאי מקרי ערום מן המצוות. וכבר ידעת שהמעביר על המצוות מדין בזיון מצוה הוא, ואיך ירצה למצא חן בעיני ה' 'בהידור' הסרת הטלית כשיש בו חשש 'בזיון' משום מעביר ממנו המצוה, שב ואל תעשה עדיף.

ולקושטא דמילתא מאחר ולהלכה אין כאן בזיון מצוה כלל, וא"כ גם לקרא לזה 'הידור' לענ"ד אינו נכון.

אל תהי צדיק הרבה

ט. וכאן שואל הבן תם, מאחר שכן עשה דוד מלכא משיחא, וכן מוכח שעשו תנאים ואמוראים עד רבותינו הראשונים, ואחרון חביב מרן המשביר וכנ"ל, איך נהיה אנחנו 'צדיקים' יותר מהם ולבוא מזה לבטל המצוה בידיים, והנראה שבכגון זה נאמר 'אל תהי צדיק הרבה'. ואם יכול לקיים המצוה מה"ת, פשיטא דהכי בעינן למעבד.

מתבטל מעשרות מצוות עשה לחינם

י. וכיודע ציצית בכלל מצוות המתמשכות הן, שכל רגע מקיים בה מצוה, ופנינה יקרה לי בבית גנזי עי' לרב כמלאך בתשובות הרמ"ע מפאנו (סי' נט) שכתב, וכל ששהה בהן כדי הלוך ד' אמות עשה מצוה, ואין ספק בדבר. עכ"ל. והרי כדי הילוך ד"א הינו עד שלוש שניות לרוב הדעות. וא"כ בפשט הטלית נכנס להתפנות וחזר למקומו להתעטף, ייקח לערך שלוש דק' ויותר ונמצא בזמן קצר שכזה שהפסיד לכל הפחות שישים מצוות עשה מה"ת, עבור הידור לא ברור.

ואם נחשב מצות ציצית כהאומרים שמקיים ה' מצוות עשה ולא אחת, הרי שהפסיד שלוש מאוד מצוות על חינם בעבוד איזה הידור, ואינו הידור כלל אלא כמוכר הבכורה בנזיד עדשים.

וזה עוד בלא להחשיב המצוות הנלוות למתעטף שיכול להגיע לעשרות מצוות עשה בכל שלוש שניות, כמו שהארכנו בזה בפרק מנין המצות. ונמצא 'שהמהדר' אינו אלא 'מאבד' עשרות ומאות מצוות בבכמה פעמים ביום שנכנס לבית כסא ומסיר העטרה מעליו, וכל זה על ריק ושווא. ובפרט שהעצלות רגילה בנינו, שאחרי שהוריד הטלית מתחדש היצר עליו לא לחזור ולהתעטף, ומפסיד שעות לחינם.

מכניס עצמו בקיום מצוה בלא ברכה

יא. ומוסיף עליו מדרבנן, שכבר ידעת שהפושט טליתו וחוזר ומתעטף בה, לדעת מרן השו"ע שקיבלנו הוראותיו יש לברך, שבשעה שפשט נפסקה המצוה וכשחוזר להתעטף מברך.

ואעפ"י שכתב הטור (סי' ח), ואם פשט טליתו ולא היה דעתו ללובשו, מיד כשחוזר ולובשו צריך לברך. אבל אם היה דעתו ללובשו מיד, כגון שפשט אותו כדי ליכנס לבית הכסא בזה אני מסתפק אם צריך לברך, שיש פנים לכאן ולכאן. ע"ש. כתב עליו מרן הב"י, איני יודע מה עלה על דעתו להסתפק בכך, דהא בהדיא אמרינן פרק לולב וערבה (סוכה מו) דרבא הוה מקדים וקאי ועייל לבית הכסא ונפיק ומשי ידיה ומנח תפילין ומברך, וכי איצטריך זמנא אחריתי עייל לבית הכסא ונפיק ומשי ידיה ומנח תפילין ומברך. ומשמע ודאי שהיה מניח תפילין כל היום, וכשמסיר אותם כדי ליכנס לבית הכסא ודאי היה על דעת לחזור ולהניחם מיד כשיצא, ואפילו הכי היה מברך והוא הדין לציצית. וכן כתב בשבלי הלקט (ענין תפלה סי' ה.) וכו' כתב האגור (סי' לד) נשאל מהר"י מולין על היוצא מבית הכנסת ומסיר טליתו וחוזר ולובשו אם יש לו לברך, והשיב דמהר"ם (תשב"ץ קטן סי' רסג) הצריך לחזור ולברך וכו'. ולכאורה נראה דבמסיר טליתו ודעתו

ללבשו מיד מיירי ואם כן הוא חולק על רבינו שנטה דעתו לומר דאינו צריך לברך וכו' וכבר כתבתי בסמוך שנראה פשוט דאפילו בדעתו ללבשו מיד צריך לברך. עכ"ל. וכ"פ בשו"ע (סי' ח ס"יד) שחוזר ומברך אפי' היה בדעתו לחזור להתעטף.

אלא שבדרכי משה (שם) כתב לדחות דברי הב"י, דשפיר יש לחלק בין תפילין בבה"כ שחייב לחלצן בעל כרחו והוי הפסק, משא"כ בטלית שאינו מוכרח לחלצו לא מברך, ולמד כן מתפילה ששהה כדי לגמור כולה (כמובואר בסי' סה). וכן הוא בב"ח ובדרישה לקיים דברי הטור שיש לחלק בין טלית דשרי בבה"כ, לתפילין שחייב לחולצן. (ברם, מדברי הדרכי משה גופא יש ליישב דברי הב"י דלשיטתיה אזיל (בסי' סה), שכל ששהה לגמור כולה בתפילה חוזר בין מאונס בין מרצון, ואילו בק"ש אפי' באונס חוזר למקום שפסק. וא"כ מדלא ס"ל לחלק בין אונס לרצון ה"ה בנכנס לבה"כ שאעפ"י שהוא חייב לחלוץ אין זה מצריך ברכה יותר מאשר חלץ מרצונו לצורך כל שהוא.)

ועי' למו"ר ביביע אומר (ח"ח סי' ב) שהאריך הרבה מסוגיה זו וצידד לכאן ולכאן להעמיד ראשונים ואחרונים, מערכה מול מערכה כדרכו בקודש. ומסקנתו להלכה, שאף על פי שיש כמה ראשונים המסייעים למרן השלחן ערוך, שאפילו אם היה בדעתו לחזור וללובשו מיד צריך לחזור ולברך, מכל מקום הואיל והרמ"א והב"ח וסיעתם חולקים על מרן, וסבירא להו שאין צריך לחזור ולברך כל שהיה בדעתו לחזור וללובשו מיד וכו' הכי נקטינן לדינא, משום דקיימא לן ספק ברכות להקל אפילו נגד דעת מרן. ומה גם שבספר שלחן גבוה (סימן ח' ס"ק כא) העיד שכן מנהג העולם בכהאי גוונא שלא לחזור ולברך שנית. עכת"ד.

ביטול ברכת המצוות הוא איסור ממש

יב. וכבר ידעת שמצוה שתיקנו רבותינו ברכה קודם עשייתה, אם עשה המצוה בלא הברכה הרי שביטל תקנת חכמים ועבר 'איסור', כמ"ש הפרי חדש (סו"ס סו) וז"ל, וכל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן, וכיון דעביד איסורא להניח תפילין בלא ברכה לא הוי הפסק. ע"כ. הרי שלבטל הברכה הוא איסור ממש, וזה שהברכה אינה מעכבת את המצוה לא שייך במצוה מדרבנן לברך קודם המצוה.

וילפינן לה מהערום לא יפריש חלה כשהוא ערום (חלה פ"ג מ"ב). וטעמא דמילתא, משום שאינו יכול לברך כשהוא ערום. ועי' לדברי התבואות שור (סי' יט סק"יז) שיותר טוב להיכנס בספק

ברכה שאינה צריכה מלעשות המצוה בלא הברכה. ע"ש.

ואעפ"י שברכה לבטלה חמורה יותר מלקיים המצוה בלא ברכה, שזה ספק דאורייתא מול דרבנן. אך מניין לנו שעדיף להסיר הטלית בכניסה לבית כסא שהוא 'הידור רזה' שסימן שאלה גדול מתנוסס מעליו, להעדיף אותו ולהיכנס בידיים בביטול 'ברכת המצוה' שהיא תקנה גמורה מדרבנן. ואיך חסיד ייקרא שעשה מעשה בידיים נגד מרן, ומבטל הברכה שהיא שבח לבורא יתעלה.

וכבר הרגיש בזה המופלא שבדור, שכך שמעתי מפי הגה"צ הגר"י זלברשטיין שליט"א שדעת הגרש"ז אוריבעך זצ"ל שאין לתלמיד ישיבה מבני אשכנז שהוא כהן, לקחת טלית מבן ספרד לברך ברכת כהנים, שלדעת מרן הרי צריך לחזור לברך ואיך יכניסו לעשות היפך מרן משום סב"ל. והוסיף הגר"י, שאני אומר שגם מבן אשכנז אין לו ליקח, שלמה יבטל אותו ממצוה בשביל שיכסה אצבעותיו בברכה, אלא ידאג שתהיה לו טלית מוכנה לזה. וה"ה לעולה לס"ת שלא יקח הטלית מחברו ויבטלו ממצוה, אלא יעלה בלא טלית ואם יש לו בגד עליון מה טוב. עכת"ד. ודפח"ח.

מוקצה מחמת קדושה

יג. וכמה נצטערתי במאי דחזיתי מילתא לאחד מגאוני הדור הקודם, שהגדיל לומר שמאחר ויש גריעותא במתעטף בלא ברכה, עדיף שלא יחזור כלל להתעטף כשהוא לקראת סוף התפילה. עכת"ד. וכמה יש להתלונן על פסק שכזה שהעדיף חסרון קיום המצוה לגמרי עבור הידור שאינו מוסכם כלל, ועל הראשונות אנחנו מצטערים שגורמים לבטל הברכה, ובא הגאון הנ"ל וגזר גם על להבא שלא יקיימו המצוה כלל. ואנא זעירא עצור במילין לא אוכל, שבודאי לא ניחא למרייהו בהכי, ולא ניחא לגאון הנ"ל למימר הכי משמיה. (ומפאת כבודו השמטתי שמו, ואע"ג שלא ברור לי שכך נכון לעשות, שמא ייטעו בדבריו, אהבה מקלקלת את השורה.)

ולמה הדבר דומה, לאיש מבוהל המבהיל עצמו לחינם על שמירת הקדושה, עד שזאת נעשית לו לפוקא ולמכשלה, שנמנע מהמצוות עצמן. שמלחיץ עצמו על קדושת בית כנסת וזאת גרמה לו שלא יבוא בתוכה, וכעד"ז לעמוד אצל חכם ששורה עליו שכינה, נבהל ומפוחד עד שהולך ומסתובב אצל ריקים ופוחזים. והיכן משקל החסידות בזה.

וכבר הזהירו בכיו"ב רבותינו על מצות תפילין, ראה לרבנו בחיי בס' כד בקמח

(תפילין) שכתב, יש מתרשלין במצות תפילין שאינן זהירין בהנחתן מפני שחושבין שהתפילין צריכין קדושה וטהרה יותר מדאי ואין לאל ידם להתקדש ולהטהר כל כך שיהיו ראויים להניחם. והנה הם טועים במחשבה זו וחוטאים חטא גדול שלא בכונה אלא בתמימות לב. ע"כ.

וכן הוא בספר החינוך (מצ' תכא) שכתב וז"ל, יש להבין שדעת רבותינו זכרונם לברכה להיות כל אדם מחזיק במצוה זו ורגיל בה כי היא עיקר גדול ושמירה רבה מן העבירות וסולם חזק לעלות עמה להכנס בעבודת הבורא ברוך הוא, והמחמירים בקדושת המצוה ומניאים לב ההמון בדבריהם מהתעסק בה, אולי כוונתם לטובה, אבל באמת יש בזה מניעה לבני אדם בכמה מצוות והיא רעה רבה. עכ"ל.

וכיו"ב בספרן של חסידים (סי' שסב) והן קילורין לעיניים שכתב, יש דברים אם תחמיר על האדם לא יעשה המצות כמו זה, מעשה בחסיד אחד שלא היה רוצה ליגע בבשרו כשקורצתו כינה או פרעוש שלא ימצא לו כינה או פרעוש והיה לו מאוס והיה חולץ תפילין ואח"כ נוגע ולקח המאכולת ורוחץ ידו ומניח תפילין, וכשהיה הולך לפני זקנים וכו' ועוד אמר איך אראה באשתי ותפילין על ראשי וכו' ואמרו האחרים מאחר שצריכים התפילין כל כך פרישות לא נוכל לסבול ולא הניחו תפילין. אמרו לאותו חסיד הרי בטלת אותם מן המצות בחסידות שלך וכו' הלא לא נתנה תורה למלאכי השרת, ועוד אם רצית להיות פרוש בהם לא היה לך לגלות לאחרים. עכ"ל.

וחס ושלום, המבהיל את ישראל בחומרות ודמיונות מלבד שהוא גרמא בביטול עשה, חמור עוד יותר שנכנס ח"ו בחשש כת שונאי ה' כמבואר בשערי תשובה (שער ג אות קס) לרבנו יונה שכתב וז"ל, וענין שונאי השם נמצא לפעמים גם באנשים שהם עושים המצוה ונזהרים מכל עבירה במעשה ולשון, אם נפשם רעה ובקרב לבם יקשה להם כאשר חבריהם עוסקים בתורה, וירע ביניהם בהיות בני אדם עובדים את ה' ויראים מלפניו, כאשר תאמר על האיש אשר לא יחפוץ שיכבדו בני אדם את המלך ושיעבדוהו, כי הוא שונא את המלך, כל שכן אם הוציאו מחשבתם אל הפועל, שהם מניאים את לב בני אדם מעסק התורה ומן המצות, כי הם שונאי ה'. ע"כ. ובודאי כבר ידעת עונשם של אלו ב"מ כאשר האריך שם, ואעפ"י שבודאי אין כוונת זדון למהדר בגוזמא, אך תוצאות המעשה שווים, ושומר נפשו ירחק.

ובאמת שאחד מהטעמים להתגברות הקליפות והטומאה בדורות אלו, היא גופא מחמת חסרון בקיום המצוה הזו שסגולתה שמושכת קדושה על המקיימה, כמבואר בזוהר ובתלמודים וברמב"ם שכבר הוזכרו בספר זה פעמים רבות. וראה יושר דברי אמת לאחד ומיוחד בספרו יערות דבש (ח"ב דרוש ב) וז"ל, ה' נתן לנו אות תפילין וציצית, והם לאות ברית על יחודו של מקום, וקשר האחדות ואהבה בינינו ובין הקדוש ברוך הוא, והם אות ברית, ובזה נשתנו ישראל מהעמים, והלובש תפילין כראוי וכן ציצית, כל רואיו יאמרו כי הוא ישראלי וכו' וראויה להיות בגלוי לכל, ולא כן עושים עכשיו ישראלים, בושים נגד העמים וכו' ומכ"ש שלא ללובשם בחוץ, והעיקר הכל מבלי לילך בבגדים שהם תכשיטי ישראל - ומורים על קשר אהבה ודיבוק - נגד רבים, ומכ"ש ברחוב ח"ו. וזהו בעו"ה הכל מעורר כח היצר הרע למזימה וחטא, כי אם תפילין וציצית לנגד עיניו, הלא תמיד יזכור באות הברית אשר כרת ה', ולא יעלה בידו בקל דבר רע, כי שמיה דמרא עליו. ע"כ.

ולא רק שאין לבטל המצוה מחמת הידורים וחסידיות, אדרבה ההיפך הוא הנכון, שבדור זה יש להרבות הקדושה מול הטומאה ככל שרק אפשר להתאמץ לקיימה ככל כוחו. וזכר לדבר במשנה סוף מסכת ברכות (פ"ט מ"ה), משקלקלו המינין ואמרו אין עולם אלא אחד התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם שנאמר והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם, ויאמרו לו יברכך ה', ואומר ה' עמך גיבור החיל, ואומר אל תבוז כי זקנה אמך, ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך. ר' נתן אומר, הפרו תורתך עת לעשות לה'. ע"כ. וכבר בא בפירוש תקנתם שכנגד המינין תקנו להזכיר שם ה' המקודש ברחוב העיר להתיש כוחם, וכזה לטומאת העמים המהלכת בראש מורם בכל חוצות להתיש כוחם יקיים בעצמו כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך.

טענות 'על פי הקבלה'

יד. וידעתי גם ידעתי, שתכף יצעקו ויצפצפו 'שעל פי הקבלה אסור', שכבר הורגלנו בזה מאוד שכל שאין בו טעם הלכתי מבורר ורוצים לאוסרו מהרגשת הלב, תכף צועקים 'יש בו סוד כמוס', ואם אין לו טעם הגון קוראים לו 'כתוב בספרים הקדושים', ותולים כל טענה וסברא בדברי קבלה שמי יכול להכחישם, ויותר מזה לא מטריחים עצמם להוכיח דבריהם.

ומאחר ולא נזכר כלום מזה בזוה"ק ולא ברבנו האר"י ז"ל, ואדרבה יש ללמוד מדבריו להתיר כמ"ש לעיל שהרי כתב שנכון לשכב בציצית בלילה וגם לקיים בה מצות עונה, ולמד כן מדוד המלך, וברור שלדעתו לא שייך בזה אפילו נדנוד של עבירה שהרי הוא ערום כנגד ערוה וידיו וגופו מטונף. והוא בכלל קאי על לילה, שלרוב הפוסקים אינו מקיים מצוה כלל ונמצא העדיף התעטפות לשמירה ולא חש לביזיון כי כך הוא דרך לבישה. ודו"ק.

ועוד שמענו מרבנו האר"י ז"ל בפסיקת דין גם בדרך הפשט, במסיר הטלית לטבילה אם חוזר ומברך, ולא קאמר שחולצה מחוץ לבית הטבילה, ועוד שאם היה חולצה לבה"כ ודאי לא אשתמיט הרח"ו להביא מנהג הצדיק גם בזה.

ועי' בשו"ת יצחק ירנן (חא סי' יז) שהביא לשון ס' מצת שמורים למהר"ן שפירא זיע"א שאין חולק שהיה ארי במסתרים, שמבואר להדיא להתיר בלכתחילה בלא כחל ושרק. (והביאו גם הכה"ח שם), וז"ל אבל כל המצות הבאים משורש אור המקיף של הקדושה כגון טלית גדול וטלית קטן וכיו"ב אע"פ שזאת ההארה היא גדולה וחשובה מאד מאד מהפנימי כנודע, מ"מ אין עצמות האור נשאר קבוע באותה המצוה תמיד אלא דווקא בזמן עשיית המצוה, אבל אחר עשיית המצוה נשאר הרשימו שלו קיים ולכן אינה צריכה לשמור מן הטומאה ומקום הטינופת, לפיכך מותר ליכנס בציצית קטן לבית כסא ומכ"ש לישון עמו. ע"כ. והוסיף ביצחק ירנן (שם) שמרן הבא"ח הנ"ל שהחמיר אפשר שלא ראה ד' המצת שימורים, ואילו ראהו לא היה כותב להחמיר. ע"ש. הרי שהסוד מסכים לפשט, ומדוע נפסיד המצוה בחינם.

הידור שמבטל המצוה אינו הידור

טו. ובנותן טעם שאין לחוש לבזיון בעטוף במקום מטונף, עי' בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' ט) שכתב, והנה הבה"ל (סי' תקפ"ח ד"ה שמע) דן האם מעשה מצוה מותר לעשותו במקום מטונף וכו' ונראה שדוקא בכגון מצות שופר או לולב, כשמקיים במקום מלוכלך זהו ביזוי מצוה, שראוי לקיימה במקום נקי, אבל בט"ק מצותה כל רגע, ואם פושט כשנכנס לביהכ"ס, הרי מפסיד לקיים אז המ"ע ובכה"ג לא אסרינן. וראיה לדברינו שבקידושין (לב ב) אמרו יכול יעמוד מפניו מבית הכסא ומבית המרחץ ת"ל תקום והדרת לא אמרתי קימה אלא במקום שיש בו הידור, ומשמע דלולא הפסוק היו חייבין לעמוד בפני זקן גם בבית הכסא, והיינו טעמא שאם לא יקום הוא מבטל מ"ע ובזה אין פטור במקום שאינו נקי,

וכעין זה בציצית שמקיים מ"ע כל רגע, הרי כשפושטו מפסיד לקיים אז המצות עשה, ולכן מותר לקיימה גם במקום שאינו נקי, משא"כ בשופר ולולב וכדומה. ע"כ. ודו"ק.

ואנא דאמרי, שאפילו בקיום מצוה גמורה שתגרום לו לביטול מצות ציצית, צריך לשקול היטיב ולבדוק אם קיים חיוב המוטל עליו או חסידות כמ"ש כיו"ב הגר"מ שטרנבוך בהלכות הגר"א ומנהגיו (עמ' מה) ושכך כתב בספר אור חדש משמיה דהגאון מוילנא זצ"ל. והסברא פשוטה, שמאחר והיא מצוה תמידית וזוכה בכל רגע מצוות עשה, על מה יפסיד בעבור דבר אחר שאין בו אותה מעלה, וצריך הכול לבוא בחשבון שכך לימדונו חכמים הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה.

וראה ביותר מזה בהליכות שלמה (תפילה פ"ד הערה 17) שהביאו דברי הגרש"ז אוירבעך זצ"ל בחי' כת"י למסכת נדרים (עו עב), שם נסתפק הגרשז"א לענין תוספת שבת בדורות שהניחו תפלין כל היום וז"ל, צ"ע בתוספת שבת בזמן שהניחו תפלין כל היום, אם מותר לקבל תוספת ולהיאסר בתפילין. ואולי מותר ללבוש אז את התפלין כיון די"ל שע"י התוספת הריהו רק נאסר במלאכה וליכא מצות עונג, וצ"ע, ועכ"פ אם עדיין לא הניח תפלין ודאי מניחם גם לאחר שקיבל שבת, כמו לענין שופר. עכ"ל.

ומבואר בדבריו שבמקום שמקיים מצוה, ועל ידי כניסה במצוה אחרת מתבטל מהקודמת, צ"ע אם מותר הוא להיכנס במצוה האחרונה באין הכרח. וכל שכן וקל וחומר אם בא לעשות איזה הידור שאינו מובן כלל הידורו, שלא שייך שיבוא על חשבון המצוה.

בזיון בעצם קיום המצוה אינו בזיון

טז. ובכלל תדע לך, שלא שייך לטעון ביזיון למצוה בדבר שכך הוא דרך המצוה, שאם ציותה תורה על כסותך אשר תכסה בה, הכוונה שכך יהלך בציצית כבבגדיו בלא שינוי. וכדי שלא אהיה דורש כמשה מפי הגבורה, ראיתי להביא דוגמאות מדברי רבותינו שהרחיקו דעות נפסדות כאלה לבוא להחמיר בהידורים וחסידות על חשבון קיום המצוה עצמה, ומדבריהם נבין סוד ה' המתגלה ליראיו, שאם קיום המצוה כהלכתה פעמים ויש בו צד ביזיון, אין להיבטל מהמצוה כי תורת חיים היא תורתנו, ועל כל צעד ושעל מצוות בוראנו עלינו.

ראה דברי רבותינו במסכת סופרים (היגר, הוספה ב פ"ב ה"ז) וזל"ק מטיל אדם מי רגליו, ואף על פי שתפיליו בראשו, ואין בכך כלום, אבל בספר תורה אסור,

ומה הפרש בין זה לזה, ספר תורה שימושו בכל שעה, ותפילין שימושן בכל היום. ע"כ. הא קמן דברי רבותינו בהירים ונהירין דהיתר גמור הוא להשתין בהם "ואין בכך כלום" והיינו טעמא ששימושן כל היום. ואמינא דלאחר דנהירו עינין מדברי מסכת סופרים יש לומר רבותא דלא רק שאין צריך לחולצן אלא דאין ראוי לחולצן שהרי מבטל עצמו מהמצוה בחינם, ואם התירו חכמים לגמרי להשתין בהם באמרם "ואין בכך כלום" אין לנו לבטל המצוה דחומרא דאתי לידי קולא היא. ומצאתי און לי שכ"כ הגר"ח קנייבסקי שליט"א בביאור מסכת סופרים דהכא וז"ל, ותפילין שימושו בכל היום ולא בלילה, ולכן אין ראוי להוציאן ולבטל המצוה. ע"כ.

וזה אמרו על תפילין הקדושות מצד עצמן, ועל אחת כמה וכמה בטלית קטן וגדול שם הוא, שאין להתבטל מהם וייכנס בהם לבית כסא, שכך היא ההלכה מקמאי ובתראי. ומה שהחמירו כמה פוסקים אינו מחייב כלל, ויותר הידור הוא לקיים המצוה.

ובזמן רבותינו כבר הארכנו בתחילה הספר בדוגמאות רבות שטלית הייתה חלק בלתי נפרד בכל שגרת יומם, במלאכה ולימוד, בבית ובחוץ. לא התבטלו מהדבקות בה' ובמצוותיו, והייתה הקדושה חופפת על ראשם, עד שנות גלות ושמד שאנוסים היו בדבר שהשתנו המלבושים בין הגויים. ואין לטעון בגד של מצוה, כי כאמור אין הטלית אין בה דין קדושה כתפילין, ובתפילין מישרא שרי.

ועוד ראיה מהימנא לזה דגרסינן בברכות (כג ע"א), תנו רבנן בראשונה היו מניחין תפילין בחורין הסמוכין לבית הכסא, ובאין עכברים ונוטלין אותן. התקינו שיהו מניחין אותן בחלונות הסמוכות לרשות הרבים, ובאין עוברי דרכים ונוטלין אותן. התקינו שיהא אוחזן בידו ונכנס. אמר רבי מיאשא בריה דרבי יהושע בן לוי: הלכה, גוללן כמין ספר ואוחזן בימינו כנגד לבו. אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן: ובלבד שלא תהא רצועה יוצאת מתחת ידו טפח. אמר רבי יעקב בר אחא אמר רבי זירא: לא שנו אלא שיש שהות ביום ללבשן, אבל אין שהות ביום ללבשן - עושה להן כמין כיס טפח, ומניחן. ע"כ. ותן דעתך לדקדק בזה, שאם יש שהות ביום להניחם, העדיפו חכמים שיכניס התפילין לבית כסא שלא בדרך כבוד כ"כ, שח"ו לא יתעכב כמה רגעים מלהניחן שוב.

וכבר בא מבואר על זה בירושלמי (ברכות פ"ב ה"ג), מתניתא פליגא על אבא

בר ירמיה נכנס אדם לבית המים וספריו ותפיליו בידו. א"ר זעירא קיימא אבא בר ירמיה, כאן ביכול ללובשן כאן בשאינו יכול ללובשן, דלכן מצוה לא עביד בון למה הוא מבזי לון ע"כ. והבן, שכל בזיון שהוא מעצם קיום המצוה, אינו נקרא בזיון. אי נמי, שהמצוה מוחלת על בבזיון זה ובלבד שיקיים המצוה.

וכן תמצא לנכון בדברי רבותינו (מסכת תפילין שם) שם קבעו יסוד גדול בזה וזל"ק, אם היה משא כבד והזיע אינו חושש לחלוץ את תפילין. ע"כ. ורוצים לומר שהייתה איזו מחשבה בראש, שזיעה וטינוף הוא מגונה ועל כן יחלוץ תפילין, קמ"ל שאין בזה שום חשש, כי כך היא קיום המצוה ואין לחוש בכל מיני דימיונות. והלימוד הוא כאמור בקל וחומר, שאם תפילין שהם קדושה בעצמן ושמות ה' נכתבו בקדושה, אין בהם חשש זה כל שכן וקל וחומר על טלית שאין בה קדושה כלל וכאמור אלא תשמיש מצוה בלבד.

בית כסא של פרסיים

יז. עוד אומר ולא אבוש, שבזמן הזה ההידור הנזכר בכמה אחרונים בטל ומבוטל הוא לגמרי, שלא דיברו אלא על זמנם שהיה בית כסא עם צואה ממש, והמציאות שונה מאוד לזמנינו. ובמקום אחר הארכתי בזה, וכאן אבוא בקצר, שבלאו הכי כבר נפתחה מחלוקת גדולה באחרונים, אם בית כסא דילן נחשב כמקום המטונף או כבית כסא דפרסאי, שמאחר והנקיות בדורות אלו גדולה עד מאוד, אין בו שם מקום מטונף כלל. וכבר נפתחה סוגיה זו בגדולים ואין אני אלא כמציין מן החרכים, שאין דרכי לכפול המפורסמות.

ראה בחזון איש (או"ח סי' יז אות ד) שכתב בתחילה לדמות בתי כסאות שלנו לב"כ דפרסאי (ברכות כו ע"א ושו"ע סי' פג ס"ד) שמותר אף לקרא כנגדו ק"ש, וטעמו שאין הצואה נשארת שם אלא נשטפת, ועוד שהאסלה מחרס מצופה זכוכית שאינו מזדהם, אך למסקנה השאיר הדבר בספק. עי"ש. וכ"ד מו"ר בשו"ת יביע אומר (ח"ג סי' ב אות ב) שהביא לדברי הארץ צבי (סי' קי-קיא), והזקן אהרן וואלקין (ח"א סי' א) שצירפו סברות להקל ודחאם, והעלה דהוי ספקא דדינא כדברי החזו"א הנ"ל.

ומאידך עיין בדברות יעקב (ח"א סי' בג) דמיפשט פשיטא ליה דליכא דין בה"כ, ולדעתו שאף בזמן שהצואה שם היא בתוך מים ולא נפיש זוהמא, וכל יסוד איסור בה"כ משום נפיש זוהמא ולא מצוי אצלנו. ועוד אריכות גדולה יש בפוסקים בזה ואכמ"ל.

אך הצד השווה שבהם שעל דינים גמורים מהתורה 'והיה מחניך קדוש' הסתפקו אם יש איסור בבית כסא דידן, והוא קל וחומר להקל בזמן הזה להחשיב המקום כראוי להישאר בטלית שעליו, שהוא בלאו הכי מותר מהדין ורק חומרה והידור של כמה מהאחרונים, יש לומר בדעתם שגם הם לא אמרו כן אלא בבית כסא ממש ולא בדידן.

אין חכמה בחיפוש ביטול מצוה

יח. ולנד"ד אין לנו אפילו לחוש למנהג הנ"ל לפשוט הטלית, שזה 'אולי' חשיב הידור בזמנם שהיו בתי כיסאות בחפירה דנפיש זוהמא, וגם זה אינו אמת אך נאמר. אך לדידן שהמקום נקי ובכלל איכא ספק אי חשיב בה"כ גם לדברים שבקדושה ממש, אין לנו לחשוב אותו כבזיון לטלית, וזה מלבד שבקיום המצוה אין לחוש לבזיון ובפרט הכא שהוא תשמיש מצוה. והמחמיר בזה נמצא אוחז כמה ספקות וטענות חלושות, ורין להפסיק עצמו ממצוה דאורייתא, והעומד מהצד ומתבונן תמ"ה תמ"ה יקרא.

דברי בתראי דבתראי בזה

יט. ואחר שראיתי כמה מחכמי דורנו דנים בזה, אציין לך שתוכל לעיין ולרוות צמאונך עוד בזה, עי' בשו"ת דברות יעקב (ח"א סי' ז) שהאריך בכל זה ודעתו נחרצת שאין לפשוט הטלית שיש בזה קלקול מאשר תיקון וכנ"ל. וע"ע שם ובסופו בקונ' ושב יעקב (על סי' ז) שהביא לדברי מהר"ם חלוואה (על ב"ק בעמ' שלג) שטלית תשמישי מצוה נינהו ואין כל איסור ליכנס לבית הכסא, ושכן היה נוהג הרשב"א כיע"ש.

ובדרך זו הלך גם בשו"ת אז נדברו (ח"ח סי' נ) שכתב, ומשמע מהמ"ב שלהכנס לבה"כ אין מחמירין בזה כלל, ואפשר הטעם שכל דהוי דרך תשמישו הרגיל אין בזה משום בזיון, וגם קשה לפשוט בכל פעם, וגם יבא ללכת בלא ציצית וכו' ונראה דבחדר אמבטי כיוון שיש אומרים שאין עליו דין מרחץ וכו' יש להקל בזה ובפרט שלא מצאנו שיהא גנאי לציצית במרחץ. ממילא אין לו דין של בית הכסא כיון שמיוחד גם לרחיצה, ובפרט אם מיוחד לעוד תשמישים. ובכלל בה"כ שלנו הה ג"כ ספק לכן מותר להניח שם טליתים. ע"כ. אתה הראת לדעת שמצאנו סמך לכמה מדברינו דלעיל, וברור שהמתיר להניח בב"כ טלית שלא בדרך מלבוש כ"ש שמתיר להיכנס בהם דרך מלבוש כמבואר שם.

ועי' חמדת אברהם (ח"א סי' א) שהאריך בזה ומסיק, המורם מכל האמור שנכון להחמיר מלהיכנס לבית הכסא לעשות צרכיו בטלית גדולה, והמחמיר גם

בטלית קטנה לכסות הציציות תע"ב. ומ"מ להטיל מים בלבד יש להקל בין בט"ג בין בט"ק. ע"כ. ועוד לו (ח"ב סי' ד) שהשיב על השגות מכמה ת"ח ע"ש. ובדברינו לעיל יש תוספת ברכה מרובה. (וע"ש מה שפלפל שאין לחלק בין כיסוי הפתילות לבגד, ולענ"ד הצדק עמו שאין להעמיס חילוקים בלשונות הראשונים בלא ראיה, וסתימתם גדולה מפירוש האחרונים כמ"ש הבית מאיר.)

והנה ראיתי בנתיבות החיים (ח"ד בסוף הספר משובב נתיבות עמ' פו) שהביא דברות יעקב הג"ל וכתב להשיג עליו, שמאחר ונתפס הדבר כאיסור ותמיהה לרבים, ודעת מרן לברך כמעט יחידאה ודחויה ואמרינן סב"ל בזה במפורסם, ולכן עדיף להסיר הטלית ע"ש. ואחר המחילה דבריו קשים להולמם. חדא, במש"כ דעת מרן יחידאה, הס מלומר כן שהרי רבים עימדו, וכבר האריך בזה מרן היביע אומר (ח"ח או"ח סי' ב) שרבים הם העומדים על ימינו ראשונים ואחרונים וראיות להם מקדמונים.

ואפי' נתנו לו כל אשר חפץ והיה כדבריו, אחר שקבלנו הוראות השו"ע הוי לן כרבים שדעתו מכרעת, אלא מה נעשה ונהגו לומר סב"ל נגד דבריו.

ובכגון דא אמרו הבו דלא להוסיף להכניס עצמו בידיו בביטול ברכה, כן לא יעשה, ובודאי לא נקרא לזה מהודר.

ומה שטען מילתא דתמיהה לרבים, כבר ידעת שאין אומרים כן במקום שיכול להסביר הדין עפ"י סופרים או באפשר להראותו עלי ספר. והוא דין פשוט בש"ך (יו"ד סי' רמב ס"ק יז) ומזקנים אתבונן במקומות אין ספור ובראשם מרן מלכא (יחו"ד ח"ג סי' יז, יבי"א ח"ז יו"ד סי' מא אות ד. ועוד) שנקטו כן הלכה למעשה. ופשוט.

המורם מן האמור

כ. ועל כן הנכון להלכה ולמעשה, הנכנס לבית הכסא אין לו לפשוט מעליו הטלית, שבזה מתבטל בחינם ממצוה דאורייתא, ומכניס עצמו בידיים לספק ברכה נגד שו"ע, וכל זה בעבור 'ספק הידור'. ובבתי כיסאות שבימינו גם ספק ליכא ואין כאן הידור אלא ביטול. והוא הדין בתפילין עליו, שמעיקר הדין מותר להיכנס בהם לב"כ להוציא נייר וכיו"ב בלא להתפנות. (ובספה"ק פארך חבוש, הארכתי בחידושי דינים בזה, קחנו משם שלא אכפול.)

כנף ב פרק ה – בבית עלמין

ציצית בבית הקברות

בגמ' ברכות (יח ע"א) איתא, לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא, ואם עושה כן עובר משום לועג לרש חרף עושהו. התם תוך ארבע (אמות) הוא דאסור וכו' רבי חייא ורבי יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות, הוה קשדיא תכלתא דרבי יונתן, אמר ליה רבי חייא דלייה כדי שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועכשיו

מחרפין אותנו. ע"כ.

ופי' רש"י דלייה - הגביהנו. ע"ש. ולכאורה מבואר שא"צ להסתירם אלא רק שלא יהיו מוטלות הציציות על הקבר. וקצת קשה דלעיל אמרו חכמים לא 'יהלך' בבית הקברות בס"ת, ובודאי ס"ת אינו נגרר על הקברים. ועי' ברא"ש (ברכות פ"ג סי' ה) שמיישב הדברים, ציצית שהיא חובת הבגד מותר להלך בו בבה"ק שהרי אינו יכול לפשוט בגדיו אלא שיזהר שלא יגררנו, ומוכיח זה מרבי יונתן ורב חייא. אך שאר מצוות שהם חובת גברא לא יקיימם בסמוך ד' אמות. ובהמשך דבריו כתב עוד וז", ומיהו אפשר דדוקא בימיהם שהיו לכל בגדיהם ארבע כנפות אי אפשר שיסירו בגדיהם כשהולכים על הקברים, אבל טליתות שלנו שאין אנו מתכוונים למלבוש אלא לקיים מצות ציצית נראה דהוה כמו תפילין ואית ביה משום לועג לרש. כ"כ בשם ר' יונה ז"ל. עכ"ל. (רי"ף דף יא ע"א)

ומרן הביא דבריהם ביתה יוסף (סי' כג) בדין ציצית וכתב לחלק גם בציצית שלנו שהיא למצוה בלבד שבמכוסה מותר שאין בכך לועג לרש, והיינו אפי' אם בגד הטלית גדול נראה ורק את הציציות מסתיר די בזה. וסייע דבריו מתשובת הרשב"א ואעפ"י שבהגה"מ מבואר דלא מהני מכוסה, סמך על מש"כ לדינא שבמכוסה שרי. וכ"פ בשו"ע (סי' כג ס"א). ובברכי יוסף (שם) למד מהשו"ע להתיר אף בט"ק המכוסה תחת הבגדים, הביאוהו להלכה במשנה ברורה וש"א. (ועי' תהלה לדוד (סי' כג סק"א), יפה ללב (אות ב), עצי היער (סק"א) ועוד שמעיקר הדין שרי גם כשבגד הט"ג נראה לעין ודלא כהפמ"ג וערוה"ש.)

והנה בב"י ושו"ע (סי' מה) פסק בדין תפילין בבה"ק כדבריו בדין ציצית הנ"ל, ובב"י ביאר שדוקא בשל ראש איכא לועג משא"כ בתפילין של יד שמכוסות אין חשש. ולכאורה למדים מדבריו שאין חשש ברצועות התפילין שהרי סתם להתיר בשל יד ולא חילק ברצועה שעל האצבע, וכן בשל ראש קאמר 'ושל ראש נמי אם כיסה אותם לית לן בה' ומשמע שבמכסה את הבית

סגי, דאלו"ה היה לו לבאר גם דין הרצועות המשתלשלות. אולם, הט"ז (סק"ב) כתב שגם הרצועות צריכות כיסוי מאותו טעם של לועג לרש שהרי הרצועות מיוחדות למצוה וא"צ שיגררו על הקברים כדי לאסור משום לועג, ושה"ה לרצועה של יד שעל האצבע. והביאו להלכה במשנ"ב (סק"ג), אפיקי מגינים (סק"ו). ובכה"ח (אות ד) ציין גם לגר"ז, סולת בלולה ושתילי זיתים שפסקו כן. [וע"ע שו"ע (יו"ד סי' שסז ב-ד)]

ברם, איכא לעיוני בהא דשמא הרצועות אין בהם כדי לועג לרש אלא דוקא בתפילין עצמן כסתימת מרן, דדמי קצת לבגד הטלית שאעפ"י שרואים אותו אין בכך לועג לרש כמ"ש השו"ע שעיקר הקפידא בציציות, ואע"ג דהאידנא הבגד מיוחד למצוה שבלא המצוה אין לובשין בגד ד' כנפות. וכעין זה נראה דס"ל לגר"א שציין לגמ' מנחות (לז ע"ב) ונראה כוונתו לר' אליעזר שמנין שאין להניח תש"י ביד כפשוטו, הרי הוא אומר, והיה לך לאות ולא לאחרים. ופי' רש"י שלא יראו לאחרים ואי בכף מתחזי לכו"ע. ולכאורה אם רצועה חשיב כרואה את התפילין עצמן הרי מתחזי לאחרים, אלא צריך לומר שרצועה לחוד ותפילין לחוד. אך באמת כל זה לפילפולא בעלמא שרב המרחק ביניהם. וצריך לחלק בין בגד הטלית לרצועות שברצועות יש מצוה בעצם ואילו בבגד הטלית הוא רק בבחי' היכי תימצי לקיום מצוה ואין בכך לעג. ונמצא צריך לכסות הרצועות שביד ושבראש.

ותהילות לאל מן השמים הראוני לחד מן קמאי שמדבריו הברורים יתבארו לדינא דברי מרן והאחרונים, עי' בפסקי רי"ד (חי ע"א) שכתב וז"ל, ר' חייא ור' יונתן הוו קאזלי בבית הקברות, והווה קא שדרה תכילתיה דר' יונתן עילוי קיברי, אמ' ליה ר' חייא דלייה, שלא יאמרו למחר הן באין אצלינו והיום מחרפין אותנו. מיכן מוכיח שאז הוא אסור משום לועג לרש, "כשהדבר מגולה ונראה לעינים", שהיתה ציצתו נגררת על הקברות, וכשהגביה, אף על פי שהיה הולך מעוטף עליהן אין בהן משום לועג לרש, שנראה שלכפות עצמו הוא לובשה, ולא לקיים מצות ציצית. "אם כן תפילין בראשו, דתניא לא יהלך בהן בבית הקברות, דווקא מגולין שנראין או הן או רצועותיהן", אבל אם כרכן ברצועותיהן על ראשו תחת כובעו שאינן נראות, מותר להלך בהן בבית הקברות. עכ"ל. וכן הביא בשמו בריא"ז (שם). ונמצא שחילוק הב"י בין נגלים למכוסים לאמיתה של תורה, וכן דברי הט"ז שגם רצועותיהן צריכות כיסוי ממקור טהור לוקחו. וכן יש ללמוד מדברי הריצב"א (תוס' ברכות יח סוף ד"ה למחר). ע"ש.

ומדברי רי"ד האמורים נלמד עוד שלא מספיק להכניס רצועות תש"ר מתחת לבגדו, שהרי נראים הרצועות מאחוריו עד שמתכסות בבגדו ואיכא לועג לרש, אלא תקנתו שיכסה אותן לגמרי תחת הכובע. ומדויק כן בדבריו שאמר 'אם כרכן ברצועותיהן על ראשו תחת כובעו שאינן נראות מותר' הרי שדוקא כשגללן לגמרי תחת כובעו שאינן נראות כלל שרי. ולפי"ז נראה שגם בציציות שרוצה להכניס לכיס מכנסיו לא מהני שהרי גלויים ועומדים עד שיתכסו תוך הכיס ולכן צריך לכסותם לגמרי כגון להכניסם לתוך המכנס, או לכסותן בכנף הטלית וכיו"ב.

ואחר כתבי חזה הוית לגאון בני ציון ליכטמאן (סי' כג) שהביא מדברי המאירי ללמוד כדברי ההגה"מ שדחה דבריו בב"י. וז"ל המאירי (ברכות יח ע"א), ואמר ליה ר' חייא דלייה ר"ל הגבה ציציותיך שלא יאמרו למחר הם באים אצלנו ועכשיו הם מחרפים אותנו. כלומר, ואיכא לועג לרש ואף על גב דבתפלין בראשו לא סגי בהצנעה, ההוא לא מלבוש הוא אבל בזו אין ראוי לומר שיהא פושט את לבושו. וכו' ע"כ. וא"כ המאירי הוא שר המסכים להגה"מ שלא מועיל כיסוי עכ"פ בתפילין אלא צריך להסירו בדוקא, וביאר בטעם המאירי שעצם הדבר שמקיים מצוה לידם הוי לועג לרש.

(ברם, כמאי דכתב בבני ציון ללמוד מדברי הגאונים, הרא"ה, ר' יונה ורי"ו המעיין יראה שאינו מוכרח דלא מהני כיסוי, ומש"כ בדברי הרמב"ם י"ל ממש"כ לקמן.)

וראיתי בסוף דבריו שציין לתוס' רי"ד האמור, ועכ"פ השאיר דין השו"ע והאחרונים בצ"ע. ע"ש. ועי' בהלכה ברורה (סי' כג סק"א) שכדברי המאירי איתא נמי בלקט יושר (ח"א עמ' יא) בשם רבו מהרא"י.

ולדינא מהני בכיסוי ואין לפקפק בדין זה שהלועג לרש לכל היותר איסור מדרבנן, ומצאנו ראשונים מפורשים להתיר בכיסוי (רי"ד, ריא"ז, רשב"א) וברוב הראשונים אפשר לפרש לכאן ולכאן. וכבר הכריע בה בשו"ע לקולא ודי בזה. אך מ"מ יכסה התפילין והרצועות לגמרי כנ"ל.

תבנא לדינא

הנכנס לבית העלמין צריך לכסות הציציות בתוך כנף הבגד או תוך בגדיו שלא יתראו לחוץ כלל, ואין לכסות הפתילות רק בתוך כיס המכנסיים שכן אינן מכוסות לגמרי, אא"כ לובש בגד עליון המכסה לגמרי. ומ"מ אין צריך מעיקר הדין לכסות את הבגד של הטלית ואפי' בטלית גדול.

כנף ג'

עיטופא דמצוה

מקבץ ומבאר המצוות בהם
נצרך עיטוף בטלית, ואמתי
הוא בטלית גדול בדווקא.

כנף ג פרק א – עיטופא דמצוה

זמני עיטוף של מצוה

ולעורר עצמי ובני גילי, אבוא כעת להתחקות בתר מעשי קדושים אשר בארץ המה, שכידוע הייתה ההתעטפות בטלית מצויה אצלם לא רק בשעת תפילת שחרית כהאידנא.

ומלבד שבח ההתעטפות מצד קיום מצות ציצית, עוד מצאנו דינים וזמנים רבים בהם ההתעטפות בטלית נצרכת ומתבקשת ומקבלת משנה תוקף, אם כבגד של כבוד והדר, ואם כמעשה המזרז לכובד ראש ומורא שמים. יש מדינים הנזכרים שיש בהם חיוב ממש ויש מהם שאינם חיוב, אך בודאי מצוה מן המובחר כהוראה למעשה בלכתחילה.

ומאחר ומנהג העולם מזה מאות שנים בשינוי מלבושים, וגם לא ראינו מקפידים בדינים אלה כ"כ, אמרתי לברר דעת חכמים מהו המעשה העולה לרצון לפני ה', ומשם נדון הראוי והרצוי גם בזמן הזה.

עיטוף של מצוה או בגד של כבוד

א. וקודם שנבוא לדון בדינים המפוזרים במעגל החיים והשנה, יש להקדים חקירה יסודית מהו אותו 'עיטוף' הנזכר בחז"ל במקומות רבים, האם הוא בצורך 'מצוה' דווקא או 'דרך מלבוש' כבגד כבוד בעלמא.

שכן בסגנון הלבוש היהודי שהיה נהוג עד סוף זמן הגאונים, היה בגד העליון טלית המכסה מלמעלה, ומעשה העיטוף היה חלק בלתי נפרד מלבוש האדם. ומאחר ובגד זה היה ד' כנפות היה מחוייב בלא ספק בציצית כמצות התורה וגם היה נוי הלבוש.

אך בחלוף הזמנים וארצות אליהם גלו ישראל, השתנו סגנונות הלבוש מאוד, וכעת אין בגד עליון בצורת ד' כנפות אלא בצורת האיברים כמעיל וכדומה, והטלית היא המצאה מיוחדת לשם מצוה, שלא נתבטל מהמצוה לגמרי, וכבר הארכנו בזה במקומו בגדר המצוה.

ומעתה יש לדון בלשונות חז"ל, האם הציוו והזירזו על עיטוף, האם כוונתם הייתה לצורך המצוה שבעיטוף, ונפק"מ שגם בזמה"ז צריך להתעטף בטלית של מצוה או שמא העיטוף בא מצד הכבוד בלבד כבגד עליון, ונפק"מ בזמה"ז שאין צריך טלית בדווקא אלא בגד של כבוד.

לשונות חז"ל

ב. ובבואנו לעמוד על דבר אמת, נתנה ראש ונשובה אל דברי רבותינו לדקדק בלשונות זהב וחן, תחילה יעויין במנהגו

של חסיד הוא רבי יהודה בר עלאי (שבת כה ע"ב) שכך היה מנהגו של רבי יהודה בר עלאי, ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב 'בסדינין המצוייצין' ודומה למלאך ה' צבאות. ע"כ. ודייק לישנא דחז"ל 'ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין'. ללמדך 'שלכבוד שבת' לא די בבגד עליון נקי ויפה, אלא בעינן טלית 'מצויצת' בדווקא שיש בה מצוה, שזהו כבוד השכינה היוצאים לקראתה בקבלת שבת.

ומפורש מזה יש להוכיח נחרצות, שסתם עיטוף בהקשר של קדושה ומצוות הוא בטלית מצויצת בדווקא, דגרסינן (שבת י ע"א), מאימתי התחלת דין, רבי ירמיה ורבי יונה, חד אמר 'משיתעטפו' הדיינין וחד אמר משיפתחו בעלי דינים. ולא פליגי, הא דעסקי ואתו בדינא הא דלא עסקי ואתו בדינא. ע"כ.

והתעטפות הדיינים הנזכרת שהיא מדין מורא שכינה, שהיו מכסים גם ראשם בטלית לא יסיחו דעתם מעניין הדין. וכמ"ש רש"י וז"ל, דיינין מתעטפין בטליתן - כשפותחין בדין, מאימת שכינה, ושלא יפנו ראשן לכאן ולכאן ותהא דעתן מיושבת עליהם. ע"כ. ומבואר שעיטוף הוא בטלית ולא סתם בגד של כבוד. והביאוהו רבנו יונתן (רי"ף שבת ד ע"ב), ספר הבתים (תפלה שער ו), נמוק"י (שם) וברשב"ץ (מובא בקובץ קמאי שם). ועוד.

ולענ"ד הוא מוכרח גמור שעיטוף דיינים בטלית דווקא, ולא כמי שפלפל בזה, ראה לשון הפסיקתא רבתי (פיסקא טו החודש) וז"ל, תני רבי שמעון בן יוחאי בג' דברים נתקשה משה והראה לו הקדוש ברוך הוא כאילו באצבע, במנורה ובשרצים ובלבנה וכו' ר' ברכיה ר' חייא בשם ר' יוחנן נתעטף הקדוש ברוך הוא בטלית מצויצת, והעמיד למשה מכאן ולאהרן מכאן, וקרא למיכאל ולגבריאל ועשה אותם כשלוחי החודש, ואמר להם באיזו צד ראיתם את הלבנה, לפני החמה או לאחר החמה, לצפונה או לדרומה, כמה היא גבוה, ולאין היתה נוטה, וכמה היתה רחבה, אמר להם כסדר הזה שאתם ראיתם כך יהיו בני מעבירים את השנה למטן, ע"י זקן וע"י עדים וע"י טלית מצוייצת. עכ"ל.

ואין לך לשון ברורה מזה שעיטוף הוא בטלית מצוייצת בדווקא ולא סתם עיטוף, ולשון חז"ל בלשון חדה שעיטוף זה הוא לעיכובא ממש. וברור שמה שהושיב עמו את משה ואהרון היינו להיות כמושב בית דין בשלושה, שזה לעיכובא, וכן מלאכים כעדים, וטלית כהוראה שזה מושב בית הדין גמור.

ונמצאת למד לכל בית דין שהוא בטלית המצוייצת בדווקא.

ולענ"ד מבורר הוא גם בלשון חז"ל בגמרא (שבת י ע"א) אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא כי איכא צערא בעלמא, שדי גלימיה ופכר ידיה ומצלי אמר כעבדא קמי מריה. כי איכא שלמא, לביש ומתכסי ומתעטף ומצלי אמר הכון לקראת אלהיך ישראל. ע"כ. ולענ"ד מוכח מהכא שכל התעטפות היינו בטלית של מצוה, שאל"כ למה כפל ושילש הלשון 'לביש ומתכסי ומתעטף', אלא בודאי רוצה לומר 'לובש' בגדיו וגם 'מתכסה' בבגד עליון וגם 'מתעטף' בטלית של מצוה, שאם לא כן מה ההבדל בין מתכסה למתתעטף.

וכן למדו בכל הדורות בתפלת שחרית להיות עטופים בטלית, ויש ללמוד בו בנין אב לכל עיטוף שבטלית של מצוה הוא. וכ"ה פשוט במדרש ילקוט תהלים (רמז תשכג) וז"ל, כל עצמותי תאמרנה, אמר דוד אני משבחך בכל אברי ומקיים בהן המצות בראשי אני רופפו וקורא בתפלתי וכו' בצוארי, עטיפת ציצית. בעיני וראיתם אותו וכו' בחזה הציצית אני משים כנגד הלב כל זמן שאני קורא קריאת שמע, שנאמר והיו הדברים האלה על לבבך. מאחרי ומלפני השלכתי שני כנפים של טלית כשאני עומד בתפלה. ע"ש. ומבואר היטיב במדרש שחלק בלתי נפרד ממצות האיברים הוא ההתעטפות והיא בטלית של מצוה דווקא, כי אחרת אין הבנה מה מצוה איכא בזה. וראה שמדוקדק היטיב 'שבתפילה' צריך להשליך שני כנפות הטלית לאחוריו, מסובב במצוות ולא סתם בגד לעיטוף של כבוד.

וראה במדרש בראשית רבה (פר' עד סי' טו) וז"ל, באותה שעה לא נהג דוד כבוד מלכות בעצמו, אלא עמד והעביר 'פיפורין' מעליו ועטרה מעל ראשו, 'ונתעטף בטליתו' והלך לו אצל סנהדרין, אמר להם רבותי לא באתי לכאן אלא ללמד, אם נותנים אתם לי רשות אני מלמד. ע"ש. ומובן מזה היטיב שהוריד בגדי נוי וכבוד והתעטף בטלית של מצוה, כראוי לבוא לפני החכמים שאין בגדי כבוד ראויים לפניהם אלא בגדי מצוה, כדחזינן פתילך אלו סנהדרין הזהירים במצות ציצית. וכאמור כך הוא מכללי מושב בית הדין כאשר הראה ה' את משה, וכך הוא הבא לפני החכמים לדון וללמד, שמתעטף בטלית של מצוה.

ונבוא כעת לברר בדברי רבותינו הראשונים שהם לנו לעיניים.

כנף ג פרק ב – חכמים ראשונים

שיטת רש"י ודעימיה

א. בדעת רש"י יש להתבונן בדבריו במספר סוגיות, שמצאנו לכאורה ביאור שונה לסיבת העיטוף. ראשית ראה במאי דגרסינן (שבת כה ע"ב), כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי וכו' ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות. ע"כ. פי' רש"י (שבת קיט ע"א ד"ה מתעטף) מתעטף 'בבגדים נאים'. ע"כ. ורוצה לומר שמתעטף הוא לאו דווקא למצוה, אלא מצד בגד של נוי. ואעפ"י שכתוב בהדיא 'סדינין המצוייצין' נראה שהבין שזה הטפל לעיקר, והעיקר שיהיה בגד שיש בו הדר וכבוד לכבוד שבת.

וכדומה לזה פי' דברי הגמרא בקידושין (עב ע"א) א"ל רבי ללוי, הראני פרסיים וכו' הראני תלמידי חכמים שבבבל, דומים למלאכי השרת. ע"כ. ופי' רש"י שלוי בעל משלות ודומיות היה וכו' דומים למלאכי השרת - לבושים לבנים ועטופים כמלאכי השרת וכו' ובנדרים (דף כ ע"ב) נמי אמרינן מאן מלאכי השרת, רבנן. ואמאי קרי להו מלאכי השרת דמציניי כמלאכי השרת. ע"ש. ופי' רש"י בקידושין (שם) 'דמצוייניין' כמלאכי השרת 'במלבושים נאים'. ע"כ.

וכיו"ב פי' על דברי הגמרא בשבת (קמה ע"ב) מפני מה תלמידי חכמים שבבבל 'מצוינין' לפי שאינן בני תורה. ופי' רש"י - מציינין עצמן בלבושים נאים. ע"כ. ובפירושו כאן בולט הוא שבא להדגיש בגדיהם דווקא, כי באמת היה אפשר לפרש 'מצוינין' מלשון מצוינות שמעלתן של חכמי בבל גדולה ביותר בהם עיקר ההוראה (עי' כתובות קו ע"א), ואפשר אם כן לומר, שכדי שיכבדו אותם העם שאינם בני תורה צריכים הת"ח להיות 'מצוינין' דהיינו מיוחדים בחכמתם. [וראה צדקת הצדיק (אות קפח ד"ה ועיקר).]

אלא שנראה דגרמא ליה סיפא דגמרא (שם), דאמר רבי יוחנן, מפני מה תלמידי חכמים שבבבל מצוינין לפי שאינן בני מקומן דאמרי אינשי במתא שמאי בלא מתא תותבאי. ע"כ. ותותבאי לשון כסות ובגד, וזה הכריח את הביאור העליון שמצוינין הולך על שבח הבגד.

ואיך שלא יהיה, סוף סוף באיר רש"י אלה המקומות על יסוד אחד 'שהיו מלבושיהם לבנים ונאים', ומבואר שסתם עיטוף השבח בו מנוי וכבוד הבגד, ולא קיום המצוה שבו.

וכן נראה באור זרוע (הל' שבת סי' יח) שכתב וז"ל, חייבין ישראל ללבוש

בגדים נאים לכבוד שבת כדאמרי' פרק כל כתבי הקודש ר' חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא אמר בוא ונצא לקראת שבת המלכה. פרש"י, מתעטף בגדים נאים. ע"כ.

וכן מבואר ברבנו גרשום ורשב"ם (כ"ב נז ע"ב) שפירשו 'טלית' של תלמידי חכמים 'היינו מקטורן'. וכיו"ב שם (צח ע"א) כל המתגאה בטלית של ת"ח. שמבואר שלאו על ציצית של מצוה קאי, אלא בגד כבוד ונוי.

ברם, גם ברש"י יש להסתפק שמא מצד המצוה קאמר, שמצאנו גם לדידיה שעיטוף מתפרש על בגד ציצית ממש שיש בו מצוה. ראה במש"כ לפרש דברי הגמרא ברכות (נא ע"א) עיטוף, רב פפא מעטף ויתיב. פי' רש"י (ד"ה מעטף) בטליתו. ע"כ. וכן הוא בדבריו על דברי הגמרא בשבת (י ע"א) משיתעטפו הדיינים. כתב רש"י, דיינין מתעטפין בטליתן - כשפותחין בדין, מאימת שכינה, ושלא יפנו ראשן לכאן ולכאן ותהא דעתן מיושבת עליהם. ע"כ. ומבואר שהוא בטלית דווקא.

וכן מתבאר ביתר שאת בדבריו בגמרא נדרים (כ ע"א) אמר רבי יוחנן בן דהבאי ד' דברים סחו לי מלאכי השרת וכו' אמר אמימר מאן מלאכי השרת? רבנן! וכו' ואמאי קרו להו מלאכי השרת? דמצייני כמלאכי השרת. ע"כ. ופי' רש"י דמצייני - שעטופים בציצית. ע"ש. ואעפ"י שהיה לו בנקל לפרש לשון 'מצייני' בדרכים אחרות יותר מתאימות בפשט המילים 'מצייני', כדוגמת לשון מצוינים במעלה או מלשון הציבי לך ציונים כסימן וסמל, וכמ"ש כיו"ב הר"ן (שם) דמצייני כמלאכי השרת - שהן מצויינים ונבדלין משאר בני אדם כמלאכי השרת, כדאמרינן בהגדה מלמד שהיו ישראל מצויינין שם. עכת"ד. וכיו"ב בפי' הרא"ש (שם), דמצייני כמלאכי השרת. בתורה ובמצות ופרושין וקדושים משאר המון העם כקדושת מלאכי השרת. ע"כ. או שיפרשו כמלאכי השרת על משל צבע הלבן, כמ"ש כיו"ב בשטמ"ק (נדרים שם) בשם הראב"ד וז"ל, נוכל לפרש הטעם מפני שהם מעוטפים בטליתות לבנים תמיד, ודומים למלאכי השרת. ע"ש.

מזה שבחר רש"י להדגיש בפי' דווקא על לשון 'ציצית' הרי שהבין שהוא בדווקא בגד של מצוה, ולא כל בגד עליון או סימן זיהוי. וראיתי למהר"ץ חיות (שם) שכתב וז"ל, אולי היה בגמרא שלפנינו הגי' לפני רש"י דמצייני כמלאכי השרת. ע"כ. וגם לדבריו שכך היא הגירסה לימוד גדול הוא, שכך הם דוגמת מלאכי השרת מצוייצים. ועי' לקמן.

ובדרך אפשר נסביר ברש"י, שכל אזכור בחז"ל של עיטוף השייך למצוה וכבוד שכינה, הסביר על טלית של מצוה, כעיטוף דיינים ועיטוף בברכת המזון, דבר הלמד מעניינו הוא. ואילו במקומות שעיקר המשמעות של כבוד ומעמד של בני אדם, בזה ביאר בגדי כבוד וגוי כבגד נאה. ויש לפלפל בזה.

ואיך שלא יהיה שים ליבך לזאת, שגם אם נפרש דברי רש"י ודעימיה שעיטוף הוא בגד עליון, ולא בגד של מצוה. בודאי לא באו לאפוקי מטלית של מצוה, אלא יאמרו שדבר אמת הוא לאמיתה של תורה, שטלית נאה הרי זו טובה כפולה שיש בה גם כבוד וגם מצוה, שתי טובות הבאות כאחת. אלא שבאו לפרש שסתם עיטוף הוא בגד עליון, ולא טלית של מצוה. אך בודאי שאין מניעה לעשות הבגד העליון מטלית שגם בזו התכלית באה.

רמב"ם ודעימיה

ב. מאידך שיטת רבנו הרמב"ם מתבארת בכמה מקומות שעיטוף הוא בגד של מצוה בדווקא, ראשית עי' בדבריו בהלכות תפילה (פ"ה ה"ח) שם בירר דעתו שעיטוף האמור בת"ח לתפילה הוא עיטוף בטלית של מצוה דווקא וז"ל, תיקון המלבושים כיצד, מתקן מלבושיו תחלה ומציין עצמו ומהדר וכו' אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו בפני הגדולים אלא בבתי הרגלים, ובכל מקום לא יאחוז תפילין בידו וספר תורה בזרועו ויתפלל מפני שלבו טרוד בהן וכו' דרך כל החכמים ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהן עטופים. עכ"ל.

ובלשונו הזהב דקדק וסידר הדינים, שפתח תחילה בבגדים הנאים וכעומד לפני גדולים, ואחר מכן במניעת המסיחי דעת, וסיים בת"ח שלא מתפללים אלא עטופים. ומעתה ברור שהוא דין בת"ח דווקא ומה שאומר מתעטפים הוא בטלית של מצוה דווקא, שאם תאמר כוונתו רק על בגד עליון 'מפני הכבוד' כעומד לפני המלך, הרי כבר אמר שחובת המלבושים בכל אדם היא לפי מנהג המקום איך מתלבשים 'בפני גדולים'. וא"כ ברור שהעיטוף אינו מדין בגד עליון שזה כבר אמר בתחילת דבריו, אלא בא לומר שאחרי הדינים השייכים בכל אדם, יש תוספת בתלמידי חכמים עיטוף דמצוה.

וראי'ה מהימנא בבירור דעת הנשר הגדול, במה שכפל הלכה זו והביאה גם בהלכות ציצית (פ"ג בי"א) וז"ל, אעפ"י שאין אדם מחוייב לקנות לו טלית וכו' לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחויבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו, ובשעת התפלה צריך להיזהר ביותר, גנאי גדול הוא לתלמידי חכמים

שיתפללו והם אינם עטופים. עכ"ל. ומבואר בלא ספק שעיטוף האמור הוא בטלית של מצוה דווקא. ומוסיף הרמב"ם עיקר גדול ללמדנו להועיל, שכל אדם צריך 'בשעת התפילה להיזהר ביותר' להתעטף בטלית של מצוה ולא די בבגד עליון. ולת"ח הוא 'גנאי גדול' אם אינם עטופים בטלית של מצוה.

והנך רואה שאת לשונות חז"ל הסתומים שצריך 'עיטוף', ביאר הרמב"ם שבהכרח מדובר בעיטוף טלית של מצוה בדווקא. וכידוע גם בזמן הרמב"ם חל כבר שינוי המלבושים, ומדכתב כן להלכה כוונתו גם האידנא שאין דרך הלבוש בכך, שזה דין במצוה ולא במלבוש. ועפ"י דבריו יש לבאר גם דברי השו"ע שהעתיקו להלכה.

וכן מתבארת דעת קודשו מדגרסינן (שבת כה ע"ב), כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות. ע"כ. ולמד מכאן הרמב"ם (שבת פ"ל ה"ב) הלכה פסוקה לכל ישראל וז"ל, איזהו כבוד זה שאמרו חכמים שמצוה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת 'ומתעטף בציצית', ויושב בכובד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך. עכ"ל. וכדי להצילנו מטעות שעיטוף האמור היינו בגד נאה ודי בכך ואין צריך טלית של מצוה בדווקא, קאמר בהדיא 'ומתעטף בציצית', וזה חוב כמו רחיצה ולבישת בגדים נאים, והוא חיוב לכל אדם ולא רק לחסיד כרבי יהודה בר עלאי.

ולענ"ד כן מוכח עוד מדבריו (הל' יסודי התורה פ"ה הי"א) שמבאר מהי צורת התלמיד חכם הראויה להיות שיקדש שם שמים וז"ל, אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם וכו' ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה 'עטוף בציצית' מוכתר בתפילין. עכ"ל. ומבואר שכצורת ת"ח כמו שהיו רגילים חכמי התלמוד להיות עטור ועטוף, הוא דמות הראויה לחיקוי אצל כל ת"ח, גם בזמנו שאין דרך להתעטף כבגד, ולא דיבר על בגד עליון של כבוד וגוי אלא בדווקא על 'עטוף בציצית'. ודו"ק.

ומאחר וכך היא דעתו אין להתפלא שכך נקט בלשון חובה גמורה, בספר המספיק לעובדי ה' (פכ"ד עמ' 5) לרבנו אברהם בן הרמב"ם שכתב בתיקוני התפילה וז"ל, והרביעית שבהן והיא תיקון המלבושים שיהא המתפלל בעת תפלתו לובש מלבוש נאה והדור כבגד לבן נקי וכד' בהתאם למצבו, ממה

שמתאים להתייפות בלבישתו, לא ממה שהאדם מסתתר ונחבא בגללו, כגון בגד זיעה קטן מהודק לגוף לשמירת הבגדים מהזיעה, ושלא יהא הראש גלוי. 'וחובה שיהא עטוף בציצת'. עכ"ל. שברור שהם שני עניינים שונים, גם בגד נקי ויפה וגם עטוף ציצית.

והכי ס"ל לבעל העיטור (הל' ציצית שי"ב ח"ג) שכתב, ומסתברא לן דעטיפת ישמעאלים לא הוזכרו אלא גבי אבילות וכו' ובמצורע כתוב ועל שפם יעטה, ובמנודה מבעי' לן. אבל כולי עלמא לא מחייבי בעטיפת הראש כלל, דא"כ יכסה את פיו וכי רבי יהודה בר אלעי שהיה מתכסה בסדינין המצוייצין (שבת כ"ה ב) וכן דיינים (שבת י ע"א) מי היו מתעטפין בכך, ורב יהודא אינש צניעא הוה ולא קשרי גלימא כולא יומא (מנחות מ"ג א), אטו כל יומא הכי קאי. וגבי בהמ"ז דאמר (ברכות נ"א ב) ר"פ מתעטף ויתיב משום דחזינן ביה עיטוף כעטיפת ישמעאלים הוא. ע"כ.

ומאחר ובעל העיטור עוסק בדיני טלית קטן ולומד דין עיטוף משאר עיטופים בחז"ל, ומוכח שכל העטיפות בחז"ל עניין אחד הם = עטיפה של מצוה. ותן דעתך שגם בזמנו של בעל העיטור לא היו מתעטפים בטלית אלא למצוה בלבד, וכמ"ש שם לגבי ט"ק תחת הבגדים שנתחדש בזמנם בעקבות שינוי הלבושים, ומוכח שלא השתנו הדינים מחמת שינוי מנהג המלבושים.

וכן מוכח במחזור ויטרי (סי' תקט) שגם הוא עוסק בהלכות ציצית וכותב וז"ל, אמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של ר' יהודה בר' אלעאי. ערב שבת מביאין לו עריבה מליאה חמין ורוחץ בה פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות וכו' ע"ש. הרי שלך לפניך שמבאר בפשיטות מעשה דר' יהודה על טלית ולא על בגד נאה וכדברי הרמב"ם, והביאו לחיזוק בקיום מצות ציצית. וכן מבואר בתוספות רבנו פרץ (נדרים כ ע"ב) על דברי הגמרא, אמר אמימר מאן מלאכי השרת, רבנן. דמצייני כמלאכי השרת. כתב רבנו פרץ וז"ל, דמצייני בציצית לשאר מצות. ע"כ. ומבואר שסתם עיטוף היינו בציצית שהיא עיטוף של מצוה דווקא.

וכ"כ בעל הטורים (במדבר טו, לח) במצוות ציצית עצמה וז"ל, ועשו להם ציצית. אמר הקב"ה אני רוצה שתהיו מעוטפים כמלאכים לבוש הבדים, וכאשר ראית אותי מעוטף (פסיקתא רבתי פרק טו כא). לכן ציווה בתכלת שדומה לרקיע ולכסא הכבוד (מנחות מג ב). ציצית בא"ת ב"ש עולה כסאי. ע"כ. ומבואר שלבוש הבדים במלאכים ומראה ה' מעוטף הוא בדווקא על טלית

מצוייצת. ועל כן ציווה צאן מרעיתו בטלית המצויצת דווקא.

ונלע"ד שכך היא דעת החסיד בספר חסידים (סי' תשלג) וז"ל, אדם שנתעטף בציצית ולא נתעטף במעיל גם כשמת לא יעטפוהו אלא בטלית שהיה רגיל להתעטף. ע"כ. ופי' בברית עולם וז"ל, רוצה לומר שאותו אדם נתעטף בחייו בציצית ולא במעיל שהוא בגד וטלית חשוב וכו' גם כשמת יעטפוהו בטלית שהיה רגיל וחביב לו להתעטף בחייו. עכ"ל. ומבואר שהוא לחביבות ומעלה על בגד סתם ולכך זוכה לכבוד זה במותו, שעיטוף של מצוה הוא העיקר ולא בגד עליון כמעיל.

ומעתה כבר הבן שעל יסוד דין 'עיטוף', חזינן ראשונים נחלקים האם ענייננו מדין המצוה שבו או נוי שבו, וברור שבזמן חז"ל היו עניין אחד שהעיטוף והמצוה באים כאחד.

והרוצה להתחקות אחר מעשה שלמים, יעטוף עצמו בבגד נאה ומצויין שבזה מעשהו שלם נאה ויאה בעיני אלוקים ואדם, ובזה נפק מפלוגתא דקמאי, שכעת יהיו כולם מסכימים שהוא המעשה הרצוי.

אך אם נבוא לברר החיוב ולא רק המעשה הרצוי, נצטרך בכל סוגיה מצוה ועניין לברר, מה הייתה דעת המכריעים להלכה באותו עניין.

ומאחר והדברים אינם מפורסמים, ושינוי המנהגים ואריכות הגלות גרמו לשכת כמה וכמה מצוות. נבוא לעורר בלשון קצרה על דינים המשתנים ולכוון להכרעה, אם ההתעטפות שבה חובה או מצוה מן המובחר או בכלל אינה מן העניין.

כנף ג פרק ג – סברא היא

חותמו של מלך

וקודם שנבוא לדקדוק בדברי ראשונים כמלאכים בדינים השונים, יש לענ"ד לתת את הדעת על עניין ייחודי ואיתו שינוי מהותי בין דורות ראשונים לדורות אחרונים, וסברא אלימתא מועילה להכרעה כאילו הייתה כתובה במפורש באורייתא.

טלית בלשון חז"ל נקראת חותם של מלך, כמבואר במנחות (מג ע"ב) תניא היה רבי מאיר אומר, גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו לאחד אמר הבא לי חותם של טיט ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב ופשעו שניהם ולא הביאו איזה מהן עונשו מרובה הוי אומר זה שאמר לו הבא לי חותם של טיט ולא הביא. ע"כ.

וכתבו התוס' (שם ד"ה חותם), מה שמדמה חותם של טיט לציצית, שכן עושין לעבדים והציצית מעיד על ישראל שהם עבדי הקדוש ברוך הוא כדאיתא פרק במה אשה כבלא דעבדא תנן. ע"ש.

ודבר פשוט הוא שעבד המסתיר את סמל המלך שעליו, בודאי הוא סיבה גדולה לקפידא מצד המלך, וכמ"ש הנמוקי יוסף הנ"ל (ציצית יב ע"א) וז"ל, ואפילו אותם שאין נוהגין אלא בטלית קטן, ראוי ללבוש אותו על מלבושיהם לקיים בו יפה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, ועוד שהרי דימו אותו חכמים (דף מג ב) לחותם של עבד שמקפיד בו רבו כשמכסה אותו. ע"כ.

ואם נבוא לנידון שלנו הרי מרובה מידה טובה, שהמקפיד לבוא בפני המלך בהכנעה, וממליך את הבורא עליו לאות וסימן לעיני כל, שעוטף עצמו בטלית של מצוה שהיא חותם עבדות לה', הרי שבח ויקר וגדולה יינתן לעבד נאמן, וככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו.

ולמה הדבר דומה, לקצין רם מעלה הבא בפני קצינים ומלכים יבוא במדיו ועליהם כל אותות גבורה ועוז אשר ניתן לו משרי הצבא, ויתפאר בהם כטווס בנוצותיו. ומסתבר שלא נהיה אנחנו פחותים מזה, שבשעת עבדותנו לפני מלך רם ונישא בודאי השבח הוא לבוא לפני המלך בכל אות וחותם הנחתם ביד המלך, שאין לך כבוד יותר מאשר שדבריו נשמעים ומצוותיו נעשים בפאר והדר. וזה עניין יסודי וסברא אלימתא להעדיף עיטוף טלית, מסתם בגדים עליונים אשר אנשים בדו כבודם מלבם.

ועוד יש לעורר על שינוי מהותי בין דורות ראשונים לאחרונים, תן ליבך

ועיניך להבין זאת, שכל בגדינו בזמן הזה אין בהם זכר לבגדי אבותינו, שאבותינו ורבותינו היו מאז ומעולם לבושים בגדים ארוכים ורחבים בלא שיהיה ניכר צורת איברים, וזה מעלת הגלימא ובגדים עליונים וכמבואר בחז"ל בגמרא שבת (עז ע"ב), לבושה לא בושה (פי' רש"י, חלוק עליון מונע בושה, שמכסה כל החלוקים התחתונים הקרועים). גלימא שנעשה בו כגלם, (פי' רש"י כגולם שאין לו חיתוך אברים). ללמדך שכל בגדיהם צניעות הם, ובדומה לזה גלמי ראו עיניך, ויקח אדרתו ויגלום, שביאורו מלבוש שנעשה כגולם על כל הגוף. (מלבי"ם על ספר יחזקאל כז, כד) וגם ראשם מכוסה היה רובו ככולו, ונהגו בעצמם עוד סלסולים רבים בצניעות הבגדים.

ובעוונותינו נעזבו ונשתכחו כמעט כל דרכיהם בצניעות הלבושים כמת מלב, והלובש כן בזמן הזה כתחפושת ביום פורים ייחשב, ועל זאת יש לקונן, איך עזבו הבנים מנהג אבותיהם מצוקי ארץ, וכבר ידוע שבעבר הייתה זו קנאת עם קודש ושבחם שלא שינו את מלבושם ונגאלו. ועל כן יש לכל ירא ה' להיות שואל, מה כבוד יש בבגדים שלנו שרובם ככולם חוצבו בבית מדרשם של גויים פריצים ופרוצים, ואם לא די בזה שאינם בני ברית, זאת ועוד חזקתם על כל שחין ופריצות, ובגדיהם כמותם אחת לאחת להבליט צורת האיברים, במכנסיים וחולצה הצמודות לגוף ומחולקים לצורת איברים בדיוק. ובמקום 'עיטוף' הולכים 'מחויטים', ואת המגונה הפכנו למכובד.

וכי כבוד הוא לנו לבוא כך אל המלך אשר לא כדת, והלוא חרפה היא לנו שכך עלתה בימינו, ומזכרת עוון ואות קלון בהם שהחלפנו לבוש כנף איש יהודי בבגדי שחין של ערלים. והחוקר אחר מוצאם של בגדים, יצטער לגלות שגם בגדי ת"ח כפראק ומגבעת הדורה בגדי תפארת חכמים, אינם כלל ממקור קדושה, וזו בלשון המעטה וכבוד אלוקים הסתר דבר.

ואם גם הבגד המוכבד ביותר מקורו ממקום טמא, איה כבוד ואיה מורא לבוא כך לפני המלך. ואין לנו אלא להתבייש ולהצטער שכך עלתה בימינו, שכל דרך הלבוש של אבותינו מימי קדם נזנחו נעלמו ונגנזו, ותחת בגדי צניעות וענוה באו כל מיני חלופות כחליפות להחליף מחלפות רבותינו עטרת ראשנו.

ועל כן לדעתי דעת הדיוט, אם היו עומדים בנינו האידנא רבותינו נשמתם עדן ובראשם רש"י וכל קדושים עמו, הן הם יודו וישבחו ויפארו וירוממו את אשר יעטוף עצמו בתפילות בטלית של

מצוה דווקא, ויאמרו נאמנה שכל דבריהם לא באו אלא בלבוש יהודי בצניעות כמנהג חז"ל הקדושים, אך בימים אלה שאפילו בני התורה מהלכים בחליפות קצרות ומכנסיים צמודות, ועל זה ידוה כל לבב שבגד שהיה נקרא 'מכנס לכסות ערוה' נהיה 'בגד עליון' לבן תורה. ואין מה לדבר על העם שבשדות, שזרועותיהם חשופות כמעט לגמרי, ובגדיהם כולם מצוירים וצבועים בכל קשקושי הגויים. וכך הם עומדים גם לפני גדולים בזמן הזה, כי גם הגדולים של העולם כאנשי ממשל וכדומה מרובה הפרוץ על העומד ובעיני שוטה הוא כבוד, וכי כך הוא דרך כבוד לבוא לפני מלך הכבוד.

וכל אשר יתבונן ויבונן ברגש טהור שבנפשו, ברור הוא לו ולכל אשר אמת בלבבו, דמילתא דפישטא היא להעדיף לבוא לפני ה' בטלית של מצוה, ויש לעורר ולזעוק על כך, שזה הבגד היחיד הנשאר לנו לשארית פליטה, מכל בגדי אבותינו ורבותינו המצוינים בצניעות וקדושה, והוא חותם המלך הראוי למתייצב לעבודתו ובביתו של אדון כל הארץ.

וממה נפשך, אם עיטוף הוא מדין 'כבוד' אין לך כבוד יותר מלבוא ולקיים מצות ה' בציצית, ובפרט בבגד אבות לעורר זכות אבות הנגאלים ממצרים שלא שינו את מלבושם. ואם מדין 'מורא', הרי כל שכן הוא שהבא בבגדי נכר ועל אחת כמה וכמה הבא במכנסי כיסוי ערוה, או בשאר בגדי שחץ המחויטים או מצוירים, שכינה זועקת איה מוראי.

וקל וחומר בן בנו של קל וחומר, אם באנו מטעם כבוד וחשק לגילוי השכינה, שטלית של מצוה היא הראויה, שעל יקרת סגולתה שכל הזהיר בה רואה פני שכינה, כמאמר תנא חסידא קדישא אדוננו בר יוחאי זיע"א, ונמצא שאין לך הידור יותר מלבוא אצל המלך מקושט ומעוטר בכליו של מלך. ובזמן הזה יש לומר שהוא כמעט כחיוב ולכל הפחות הכרח גדול, ובודאי גם רש"י ודעימיה יודו ויאמרו שאמת הוא ואין בלתו.

ואשר רגש של קדושה בליבו רק על זאת יזדעק, איך לא נבוא בתכשיט המלך שגילה לנו רצונו איך להתקשט לפניו, והעטוף בטלית כמראה מלאכי השרת המשרתים לפניו, וציציותיו מגביהות המתעטף עד לרום מעלה, וכבוד ה' מלא.

ועל הבא בבגדי שחץ ומסיר עטיפת המלך מעליו, יש לו לחוש לא פחות לאיסור החמור חילול ה', ואל תדחה דברי מחמת שאני יתוש נטוש, שכבר זעקו בעלי קרנים בזה בלשון זהורית.

ראה בשו"ת מבית ישראל (סי' מא) שכתב על כיו"ב בדין לבישת 'אזור' בתפילה, שדין התנאות בבגדים בעבודת ה' בתפילה יש ללמוד מהמקדש. כשם שהכהן אזור על חלציו בדווקא כך הוא נוי לתפילה, ולא אכפת לן ממנהג העולם שאצלם אין כבוד זה. וכתב ללמוד דבריו בכיוצא בו ממש"כ בפתח הדביר (סי' צא ס"ב) שאין להתיר ללכת בבית הכנסת גלוי ראש אף במקומות שזה חשיב הכבוד אצלם להסיר הכובע בעומדם אצל גדולים, והביא מפי ספרים וסופרים לדחות דבר זה. ומסמרות נתן בדבר שגדר כבוד הוא כציווי ה' ולא מנהג העולם. ואוקי באתרין.

וגם חשש איסור בהא, לדוגמא אעתיק מעט מדבריו המתוקים של רבנו היערות דבש (ח"ב דרוש ב ד"ה אמנם) וזה לשונו, ה' נתן לנו אות תפילין וציצית, והם לאות ברית על יחודו של מקום, וקשר האחדות ואהבה ביניינו ובין הקדוש ברוך הוא, והם אות ברית, ובזה נשתנו ישראל מהעמים, והלובש תפילין וציצית, כל רואיו יאמרו כי הוא ישראלי וכו' וראוי להיותם גלוים לכל, וכ"ש בציצית שהיא לזכרון למצות ה', וראויה להיות בגלוי לכל, ולא כן עושים עכשיו ישראלים, בושים נגד העמים ללבוש שמלת גבר ישראלי, ולובשים ארבע כנפות קטן מהכיל, והוא מכוסה בבגדים רבים, שלא ירגיש בו שום אדם שלובש ציצית, וח"ו שתהיה ציצית שלו נראית מבחוץ, שיאמרו ראה שוטה זה לובש ציצית וכו' ולכן ראוי להיות מאד זהיר במצוות הנ"ל. והם אות ברית אשר כרת ה' אתנו. ע"ש.

והאריך בעוד דברים מחזקים מאוד, והעיקר והשבות אל לבבך שאלו תכשיטי המלך ואין מעלת עיטוף בסברה אלא בבגד של מצוה, ובפרט האידנא שאין לנו כבגדי אבותינו בבגדים ארוכים ורחבים מכוסים כדבעי בלא צורת אברים, שהיום התקלקלו צניעות הבגדים להחריד, שמכנס שהיה לכיסוי ערוה נהיה לבגד עליון בלא בושה כלל, ובגד עליון הוא קצר עד מתניו ופתוח הוא ואין בו צניעות כלל. ועל כן יש לאחוז את המהודר והמשובח כבזמן של דורות מתוקנים, ויתכסה ויתעטף בטלית של מצוה, שהיא טובה כפולה שצניעות ומצוה באים כאחת.

ואחר ביאור כללי, נבוא לפרוט הדינים בהם הוזכר עיטוף, ומה הנכון והרצוי במצותן. ונדון עפ"י דברי הפוסקים אשר מפיהם ומפי כתבם אנו חיים, ואת אשר אמרנו מסברא יבוא בצירוף ותבלין לדברי קודשם.

כנף ג פרק ד – היכון לקראת

אין מתפללים אלא עטופים

הלכה פסוקה היא בשו"ע (סי' צא סי' ו) וז"ל, דרך החכמים ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהם 'עטופים'. ע"כ. ומקורו מבואר בגמרא שבת (י ע"א) וברמב"ם בהלכות תפילה (פ"ה ה"ה) שעיטוף האמור בת"ח לתפילה הוא עיטוף בטלית של מצוה דווקא, וכאשר הבאנו למעלה לשונו הזהב של רבנו הרמב"ם שדקדק וסידר הדינים, שפתח תחילה בבגדים הנאים וכעומד לפני גדולים, ולאחר מכן במניעת המסיחי דעת, וסיים בת"ח שלא מתפללים אלא עטופים. שברור ופשוט שמה שאומר מתעטפים הוא בטלית של מצוה דווקא, שאם תאמר כוונתו רק על בגד עליון 'מפני הכבוד' כעומד לפני המלך, הרי כבר אמר שחובת המלבושים היא לפי מנהג המקום איך מתלבשים 'בפני גדולים'.

והבאנו עוד ראיה ברורה מדברי קודשו שאין לפקפק בה, והוא במה שכפל הלכה זו והביאה גם בהלכות ציצית (פ"ג ה"א) וז"ל, אף על פי שאין אדם מחוייב לקנות לו טלית וכו' לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחוייבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו, ובשעת התפלה צריך להיזהר ביותר, גנאי גדול הוא לתלמידי חכמים שיתפללו והם אינם עטופים. עכ"ל. ומבואר בלא ספק שעיטוף האמור הוא בטלית של מצוה דווקא. ועוד מוסיף הרמב"ם עיקר גדול ללמדנו להועיל, שכל אדם צריך 'בשעת התפילה להיזהר ביותר' להתעטף בטלית של מצוה ולא די בבגד עליון, ולת"ח הוא 'גנאי גדול' אם אינם עטופים בטלית של מצוה.

הנך רואה שאת לשונות חז"ל הסתומים שצריך 'עיטוף', ביאר הרמב"ם שבהכרח מדובר בעיטוף טלית של מצוה בדווקא. וכידוע גם בזמן הרמב"ם חל כבר שינוי המלבושים ומבואר כן בדבריו הנ"ל שאעפ"י שאין אדם מחוייב לקנות לו טלית וכו' לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחוייבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו, ומדכתב כן להלכה ולמעשה כוונתו גם האידנא שאין דרך הלבוש בכך, שזה דין 'במצוה' ולא 'במלבוש'. ועפ"י דבריו יש לבאר גם דברי השו"ע שהעתיקו.

ואעפ"י שכתבו האחרונים 'שלא נהגו כן', וכך באמת עינינו הרואות שגם רוב החכמים ותלמידיהם אינם מתעטפים אלא בתפילת שחרית. מאחר ועדיין לא מצאתי הסבר 'אחד' מניח את הדעת לחסרון המצוה בזה, ומדוע לא נעשה כדברי חז"ל ונזכה גם בקיום מצות ציצית כדבעי, ובפרט שלדעת הרמב"ם

ושו"ע שקיבלנו הוראותיהם הוא חובה ממש.

ואם תאמר ט"ק שעלינו מספיק ואין צריך גם ט"ג, אם כן הרי שגם על תפילת שחרית יש לטעון כן, ומדוע נהגו בזה ולא בזה. ובתפלת שחרית הרי אמרו הפוסקים שהוא צורך גמור ולא רק הנהגה ישרה, ואפילו על הרווקים הספרדים זעקו להתעטף בשחרית אעפ"י שלא רצו להיות שונים מאחיהם האשכנזים, ואם נזעקו על שחרית שהוא צורך גדול מאי שנא מנחה וערבית.

והרי ברור שדברי הרמב"ם דקאמר 'ובשעת התפלה צריך להיזהר ביותר', שעת התפילה האמורה היא בכל הג' תפילות, וגם אמר כן לכל אדם, כי לת"ח קאמר שהוא גנאי גדול להתפלל בלא טלית.

ועל כן, עד שלא יתברר טעם הגון וסיבה המתיישבת על לב מדוע לא מתעטפים במנחה וערבית, יש לקיים דברי חז"ל והרמב"ם ושו"ע שהוא קרוב לרווח רחוק מהפסד. ומאחר וברור שגם החכמים שלא מתעטפים מודים ואומרים שאין שום סרך איסור כלשהוא להתעטף, אדרבה הוא קיום מצוה מהתורה בציצית ומצוה מדברי חכמים בתפילה, יש לתפוס את הנכון והנצרך ולא להתעקש על מנהג חסר הבנה.

ועין רואה שרבו כמו רבו הפוסקים שאמרו נאמנה, שלעניין התעטפות בתפילה כל אחד יעשה עצמו כת"ח להתעטף, לקיים מצות היכון לקראת אלוקיך ישראל. אלא שרבים מהם מחמת המנהג דחקו את דברי השו"ע על בגד עליון, מאחר וברור שפירוש זה אינו המחוור בדעת מרן והוא ממש היפך דברי הרמב"ם, יש לטעון על דבריהם 'פלגינן דיבורא', שעל מה שאמרו שכל אחד יעשה עצמו כת"ח ויתעטף בטלית של מצוה, דברי צדק ואמת. אך לצאת ידי חובה באיזה בגד ולא טלית, בזה הדרינן לדברי הרמב"ם ושו"ע. וכבר ידעת שטענות יוהרה ומוציא לעז בכיו"ב, כבר נדחו במקומם שאין בזה כלום ושום דבר.

ולצערנו המנהג התקלקל בזה עוד בדורות שלפנינו, ואין חכמה ותבונה בללמוד קלקול מדורות ראשונים, וראה בספר סדר היום על 'תפלת מנחה' שכתב וז"ל, ראוי שיתעטף בציצית ויניח תפילין גם במנחה, כי באלו שמן חלקו ותפלתו בריאה בכוונה יתירה מפני שהם הממשיכים אליו הכנעת הלב וכובד הראש ותהי' יראת ה' על פניו לבלתי יביט מפה ומפה ויכוין באמרי פיו, ואין טענה לומר דכיון דאין

ק"ש במנחה למה יניח תפילין ויתעטף בציצית שאין העניין של שחרית אלא לעכב שאין ראוי לאדם שיאמר וקשרתם והוא לא הניח תפילין, והי' לכם לציצית והוא לא התעטף בציצית, ונמצא שהוא מעיד עדות שקר על עצמו, שהוא נאה דורש ולא נאה מקיים. אבל למצוה זו וזה שווים לקבל עליו עול מלכות שמים, ולמה תגרע תפלת המנחה להיותה בשעה ראויה להתפלל ולהתקבל כמו שאמרנו להתפלל אותה דרך עראי שלא בהכנעה וכובד ראש. ודאי 'אין סברא זו סברא של שכל' וכו' 'ולא יאמר' איך אעשה דבר שאין כל הקהל עושים אותה וילעיגו עלי, והוא יוהרא וגסות הרוח כי אין יוהרא וגסות הרוח בעשיית המצות ואם אנו חוששין לכך אין הדבר סוף, אלא המצוה תעשה ויהיה מה שיהיה וכל השוחק ה' ישחק לו ועל כיוצא בזה אמר התנא ע"ה הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים. עכ"ל.

ועל כן יש לכל איש לחזור לקיים דברי חז"ל כפשוטן וכמ"ש הרמב"ם, וכ"ה בספר כל בו בהל' 'ציצית' (סי' כב) שכתב, גנאי הוא לתלמיד חכם שיתפלל ואינו עטוף, ואף על פי שאין הפסוק משמע שיהא אדם חייב לקנות טלית, מכל מקום נראה כי מצוה גדולה היא כדי שיזכור מצות בוראו שנאמר וזכרתם. ע"כ. ומבואר היטיב שת"ח בטלית של מצוה ואעפ"י שאין כך לבושם, יתאמצו עבור קיום המצוה. וכ"ה בספר הבתים (תפילה שער ו), ובפי' הרשב"ץ (ברכות) ועוד.

וראה בגמ' (ר"ה יז ע"ב) שלמדו ממנה הפוסקים על ש"ץ שצריך שיהיה מעוטף בטלית וז"ל הגמרא, אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. ע"כ. וכבר האריכו בזה הרבה בקמאי ופשוט בעיניהם שהוא מדבר בטלית של מצוה דווקא, ומשם אכן למדו לכל ש"ץ שצריך שיהיה מתעטף בטלית של מצוה דווקא.

וראה עוד במדרש הגדול (סו"פ שלח דף רסא) מכנף הארץ זמירות שמענו (ישעיה כד, טז), וכי יש כנף לארץ ואומרת שירה, אלא זו תפלת חזקיה וישעיה שהיו מתפללין והציצית על כתפיהן. ע"כ. ללמדך שזו קבלת התפילות וכך ראוי לעשות.

וכן הוא במדרש ילקוט תהלים (רמז תשבג) וז"ל, כל עצמותי תאמרנה, אמר דוד אני משבחך בכל אברי ומקיים בהן המצות בראשי אני רופפו וקורא בתפלתי וכו' בצוארי, עטיפת ציצית.

בעיני וראיתם אותו וכו' בחזה הציצית אני משים כנגד הלב כל זמן שאני קורא קריאת שמע, שנאמר והיו הדברים האלה על לבבך. מאחרי ומלפני השלכתי שני כנפים של טלית 'כשאני עומד בתפלה'. ע"ש. ומבואר היטיב במדרש שחלק בלתי נפרד מהתפילה הוא עיטוף גמור עם השלכת ב' כנפות לאחור. וראה בשו"ת תורה לשמה (סי' לט) שזו מצוה גמורה ולא איזו חסידות בעלמא. וידובר בזה עוד לקמן.

ועי' בספר כד הקמח (ע' ציצית) לרבנו בחיי שכתב על מצות ציצית וז"ל, ונצטווינו להתעטף בציצית ממה שדרשו ז"ל (ר"ה פ"ק דף יז) ויעבור ה' על פניו, אלמלא מקרא כתוב וכו' והכונה במאמר הזה שבא ללמדנו סדרי תפלה ובקשה איך נתחנן לפניו, ושנתעטף בטלית ושנזכור לפניו שלש עשרה מדות בכוונה וימחול לנו בזה. ובאמרו נתעטף ביאורו בטלית לבנה וכו' וגם בזה רמז שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות המתים ולהקימם בלבושיהם הוא שכתוב (איוב לח) תתהפך כחומר חותם וגו' ומפני שהמצוה הזאת תרמוז לתחיית גוף האדם ע"כ תמצא שהיא כוללת את הגוף וכו' ע"ש. הרי מבורר שיסוד התעטפות בטלית של מצוה בתפילה, הוא מדברי הגמרא כאן כפשוטו ממש, והיא הלכה לכל אדם.

ואמת מארץ תצמח שמדבריו יש ללמוד הנכון והראוי לכל סדר תפילה, שהרי אומר בהדיא שמגמרא זו שנתעטף הקב"ה 'למדנו סדרי תפלה ובקשה איך נתחנן לפניו ושנתעטף בטלית ושנזכור לפניו שלש עשרה מדות בכוונה וימחול לנו בזה', ודבריו בלשון רבים על כל אחד ואחד מהציבור שכך צריך להיראות, וכן פשוט הוא בדבריו שם שמדבר על חובת הפרט ולא על דיני ש"ץ. שהעיקר מדברי הגמרא הוא ללמוד שכך הם 'סדרי תפלה ובקשה איך נתחנן לפניו' כאשר הראה ה' את משה, ומה לי שחרית או מנחה או ערבית.

ובמפורש בא בדברי הרמב"ן (תרי"ג מצות היוצאים מעשרת הדברות, מצוה והלכת בדרכיו) וז"ל, וכן להדמות 'כל אדם' בדרכיו הטובים לבוראו, דכתיב כי תשמור את מצות ה' אלקיך והלכת בדרכיו, וזה כולל מצות עשה ומצות לא תעשה וכו' ובכלל והלכת בדרכיו להניח תפילין כמו שאמרו חז"ל (ברכות ו ע"א) מניין שהקב"ה מניח תפילין שנאמר וכו' ובכלל והלכת בדרכיו לעשות ציצית בל"ב חוטין וכו' ואומר ויעבור ה' על פניו ויקרא מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור. עכ"ל הרמב"ן ז"ל ודו"ק. הרי לפניך שמלבד שזו מצות כל אדם גם מצוה והלכת בדרכיו יש כאן.

ומנהג המצוי אצלנו אנה אנו באים, שאין טלית איש עליו בשעת תחנון ותפילה אלא רק בשחרית, וגם בזה כבר נעשו פרצות ושינויי מנהגים בין רווקים לנשואים ובין עדות שונות, והנך רואה שדברי רבותינו באו ללמד סדר התפילה והתחנון כדי לעורר רחמי שמים בעיטוף הטלית, וכי רווקים לא בעו רחמי. ועל זאת יש להתפלא איך אפי' שליחי ציבור בהרבה מקומות אינם עטופים, והוא הפסד להם ולכל ישראל שולחיהם. והלכה זו כבר נזכרה גם באחרונים כמ"ש מור"ם ז"ל (סי' יח ס"א) ובמגן אברהם (סי' תקפא ק"ב), ועי' בספר מנהג ישראל תורה (שם ס"ק ב') שכך הוא הדין גם בתפלת ערבית, וכ"כ בפמ"ג ובשו"ע הרב.

ולא אכחד שיש הרבה מחכמי ישראל בדורות אחרונים שפירשו דברי השו"ע, שעיטוף האמור היינו בבגד עליון ולא טלית בדווקא. כבר חזינן כמה דוחק יש בדבריהם נגד המבואר כשמש בצהריים בדברי הרמב"ם והמדרשים, ומאידך רובם כלל לא הזכירו מהנ"ל בבואם לפרש דברי השלחן ערוך, ההיעדר בדבריהם מכריע ביותר שלא פירשו לשון מרן כדברים הפשוטים ברמב"ם.

וראה ביפה ללב (סי' צא ס"ו) שדחה דברי החסד לאלפים שביאר שאין עיטוף אלא בגד עליון, שאין הצדק עמו. והוכיח היפך דעתו שהחיוב הוא בטלית דווקא ושכן מוכח גם מספר חסידים (סי' נז) שכתב, הכון לקראת אלהיך ישראל כשאדם בא לפני מלך ב"ו לא יבא כאדם שבא בשוק אלא יתעטף וכו' אוי להם לאותם המתעטפים מלהתעטף משבת לשבת כדי שלא ישחקו עליהם בני אדם, ואינן חושבין שמא ימותו ולא יוכלו ליתן כבוד למי שנתן כותנתו עצמה שכתוב עליו יתברך לבושיה כתלג חיור, ועליהם ועל כיוצא בהם נאמר יכין צדיק ורשע ילבש. ע"ש. וברור מדברי החסיד שהעיטוף הוא 'טלית של מצוה' שרק בה שייך לומר 'שלא ישחקו עליהם' שזה לא שייך בבגד עליון סתם, וכן במש"כ שלא היו מתעטפים בה אלא 'משבת לשבת', ברור שדבריו על טלית של מצוה, ודברי מוסר הנוקב של החסיד יבואו לחיזוק לאשר הוכחנו בלא ספק מדברי הרמב"ם, שכל המדובר הוא בעיטוף בטלית של מצוה, וכן יתבארו דברי השו"ע על צד חובה ולא מעלה בעלמא, ולכל הפחות לחכמים ותלמידיהם. וכדרך זו ראה בדבריו של היפה ללב אחת לאחת, ועוד ציין שם לדברי מהר"ד עראמה על הרמב"ם תפילה (פ"ה ה"ח) שכתב במפורש שיש גם בגד עליון 'סרבל' וגם עיטוף טלית הנזכר בהל' ציצית. ע"ש.

וכעת זכינו לגילוי תעלומות ונסתרות, תקנת רבן של ישראל רבן יוחנן בן זכאי זיע"א, כאשר נמצא בכתב יד עתיק, מובא בקובץ אוהל מועד (חוברת ב' שנת תרנט מדור ג) כפי הנמצא בבית עקד ספרים של האדמו"ר מסאדיגורא כתב יד שעליו כתוב, הנמצא בירושלים שנת אלף תתנ"ו לשטרות ד' אלפים ש"ו ליצירה נעתק הספר וחתום עליו. וזו לשון התקנה, רבי יוחנן בן זכאי מירושלים קיבל מאליהו הנביא זכור לטוב אחר חורבן הבית וגילה לו, בן כוזיבא אינו משיח, וציווה לכסות הראש בטלית בבית הכנסת בשעת התפלה מראש התפלה ועד סוף, ואפילו בימים טובים שהוא ימי שמחה, וסימנו אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. ואין צריך להסיר הטלית מעל הראש כלל ועיקר, והמסיר הטלית לפעמים דהיינו אם אירע במחשבה לא הפסיד, ומי שאינו מכסה ראשו כלל בתוך התפלה נקרא 'גבעוני', מפני שקודם החורבן היו צריכין הגבעונים לכסות ראשיהם ופניהם בשעת התפלה אפילו אם עברו בין עם קודש היו צריכין לכסות ראשם, להראות שהם גבעונים מימות יהושע בן נון, וכשנחרב הבית פרקו הגבעונים הסודר מעל ראשם ועשו שלא יכסו ראשיהם אפילו בשעת התפילה כדי שלא יכירום שהם גבעונים. וכששמעתי זה אני יוחנן בן זכאי מירושלים כן בעת שישבתי ומקום דירתי ביבנה, קרעתי בגדי ונחיתי בכל גלילות ישראל שיכסו ראשיהם בטלית בשעת התפילה, ומי שאינו מכסה מטעם מנהג אבותיהם בידיהם הם מהגבעונים. כך מצאתי כתוב בכת"י וחתום, ר' סענדר גאון ור' פלטיא גאון ושאר גאונים העתקתי גם אני. יוסף שולדקאי. עכ"ל הכתב יד.

והגם שאין לנו אפשרות לעשות קיום שטרות לכת"י זה, אך מתאים הוא הפלא לדברי חז"ל והרמב"ם ושו"ע ורבנו האר"י ז"ל, שטלית מחיובי התפילה היא, ולהעלות ירושלים על ראשו רמז הוא לטלית בתפילתו, וגם הצורך הגדול לכסות בטלית ראשו. והדברים מרתקים ומפעימים כאחד.

ולסיכום, מצאנו כמה סיבות ויתרונות לעטיפת טלית בשעת תפילה. טעם ראשון, סימן של הכנעה וכבוד לה'. טעם שני, העיטוף בתפילה שתהא תפילתו באימה ויראה. טעם שלישי, שלא יהיה למתפלל נטיה ימין ושמאל. טעם רביעי, תוספת כבוד היכון לקראת אלוקיך. טעם חמישי, להתדמות 'כביכול' לקב"ה שהתעטף וכן למלאכי השרת העטופים. טעם שישי, להראות כי אנו עבדיו הנושאים חותמו עלינו. הטעם השביעי, לפעול סגולת קבלת התפילה. הטעם השמיני, לבוא בבגד

אבותינו היחיד הנשאר לנו מבגדי צניעות איש יהודי ויהיה לעורר גם זכות אבות. הטעם העשירי, שיהיה בגד צנוע ומעלי להבדיל מבגדי שחץ של הגויים. טעם אחד עשר, לקיים תקנת רבותינו ותקנת ריב"ז. טעם שנים עשר והוא הגבוה מכולם, לזכות במצות ציצית דאורייתא כל שעת התפילה.

ומאחר ואין שום קלקול והפסד גם על צד רחוק, ויוצא ידי חובה לגדולים המחייבים כן מהדין הגמור, והמתעטף זוכה ומקיים מצוה מהתורה בכל רגע ורגע. איך נפסיד כל אלה המעלות העולות בית אל חינם אין כסף, עבור טענות סרק ושווא על כלום ושום דבר. ומי שאין רוצה לא יעשה שאין זה לעיכובא, וגם ללא בגד עליון יצא ידי חובה, אך על הרוצה להתעלות ולקיים רצון הבורא, לית דין צריך בשש.

ולדין שליח ציבור, כבר חזינן דינא דגמ' ונמצא בראשונים ואחרונים, שהיא חובה גמורה להתעטף בטלית דווקא. ועל ימינו יש להצטער שהרבה קבילות כבר נהגו כדבר פשוט שאין שליחי ציבור עטופים בטלית כהוגן.

וכמה יש להצטער שאם בבני התורה הקלקול, הרי שבעם שבשדות ירדו מדחי לדחי, ומנהג שליחי ציבור שעולים עם חולצות קצרות. ואם לא די בכך הרי שהמציאו עוד מנהג שטות והבל, שכמה 'רפי שכל' יעצו עצה להביא לחזן 'שרוולים' ללבוש על ידיו החשופות. ואוי לעיניים שכך רואות ששליח ציבור נראה כניגש לתיבה כבתחפושת ליצן יום פורים, חולצה בצבע אחד ושרוולים נופלים ונמשכים לכל צד. וכי כך יבוא ויעמוד לפני גדולים, הרי בושה לצאת כך לרחוב העיר ואפילו בתוך ביתו אין אדם נראה כליצן בטירתו. ובטח לא לעמוד כך לפני גדולים, ועל אחת כו"כ לפני מלך מלכי המלכים יתעלה שמו.

וזה מוסיף חטא על פשע, שלא די בכך שעזבו בגדי אבות וזנחו מצות חכמים לעטוף בטלית, הוסיפו חטא על פשע בשרוולים של ליצנות.

ואני יודע שלא הייתה כוונתם בזה, לזלזל אלא לכבוד, אבל אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד, ומחשבת שוטה 'לשם שמים' לא נהפכת לחכמה ושכל. ועל כן יש להנהיג ששליח ציבור יעטוף עצמו בטלית של מצוה, ובדרך של עיטוף דווקא לכסות זרועותיו, ויעמוד ביראה וכבוד לפני שוכן מעונה, ויענו תפילות עם הקודש במהרה.

כנף ג פרק ה – כוס של ברכה

עיטוף בברכת המזון קידוש והבדלה

עוד מצאנו דין עיטוף בשעה שמברך ברהמ"ז כדגרסינן בגמרא ברכות (נא ע"א), עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה חי ומלא עיטור ועיטוף וכו' עיטוף - רב פפא מעטף ויתיב, רב אסי פריס סודרא על רישיה. ע"ש. המובן הוא על עיטוף של מצוה כאמור בכל שאר המקומות וכנ"ל, וכ"כ בהדיא הרמב"ם אלבאז (לב ע"ד) וז"ל, ורב פפא מיעטף ויתיב פירוש, בציצית. ע"כ. וזה עיטור שונה ממעשהו של רב אסי, דפריס סודרא על רישיה, והוא בגד של כבוד בלבד.

ועוד איתא בזוה"ק (תרומה קסח ע"ב) וזל"ק, נאמר ושמחת לפני ה' אלהיך דא איהו בכוס של ברכה כד בריך בר נש בכוס של ברכה אצטריך למחדי ולאחזאה חדוה ולא עציבו כלל, כיון שנטל בר נש כוס של ברכה קודשא בריך הוא קאים על גביה, ואיהו אצטריך 'לאעטפא רישיה' בחדוה ולברכא על הכוס במותב תלתא נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו. ע"כ. ומבואר שצריך לעטוף ראשו וכל עטיפתם בטלית כנ"ל. [וקצת משמע שזה דווקא בזימון שיש כוס של ברכה ולא כל ברהמ"ז, או שדווקא על עניין השמחה הוא הדקדוק דווקא בכוס וכן נראה פשוט יותר בדבריו.]

וכן מבואר ברבינו יהונתן מלוניל (ברכות נא ע"א) וז"ל, מעטף ויתיב 'בטליתו' ראשו וכל גופו 'לכבוד הזכרת השם' שמזכיר. ע"כ. וכיו"ב בפירוש ריבב"ן (שם) כתב מיעטף ויתיב ומברך בכונה. ע"כ. שמבואר שעיקר העיטוף לצורך ברכת המזון שמזכיר שם ה', וכדוגמת התפילה, ולא רק עבור הכוס. וכן נראה פשוט.

וכידוע נחלקו קמאי טובא אם יש חיוב האידנא 'בעשרה דברים' הנאמרים בכוס של ברכה, האם הלכה כדברי ר' יוחנן (הנ"ל בגמרא ברכות) שאנו אין לנו אלא ד' דברים בלבד הדחה שטיפה חי ומלא או שמא כל העשרה בעינן. ומאחר וכבר האריכו בזה הפוסקים אין לי צורך לפרוש השמלה אלא רק בקיצור אסדר עיקרי השיטות להלכה. יש אומרים, שכל העשרה דברים חיוב גמור הם, ודברי ר' יוחנן לא להלכה מאחר וראינו שחכמים הבאים אחריו הקפידו בעיטור ועיטוף. וכ"ה לדעת ראבי"ה (ח"א סי' קלט, וסי' קנח), האגור (ברהמ"ז סי' רלט), המנהיג (סעודה הי"ב), הטור (או"ח סי' קפג) ועוד.

מאידך, לדעת הרמב"ם (ברכות פ"ז הט"ו) נראה שרק ד' דברים הנ"ל צריך לנהוג

בהם. וכ"ד מהר"מ עי' בתשב"ץ קטן (סי' שיב), ועוד. שיטה שלישית שאעפ"י שאין חיוב אך מצוה מן המובחר הוא, כמבואר ברשב"א (ברכות שם), רבנו יונה (ברכות לח ע"א), פסקי ריא"ז (ברכות פ"ז אות ז).

שיטה נוספת והיא הממוצעת המתאימה לדברי רוב קמאי, שגם אם נאמר שדווקא ד' אלו ולא כל העשרה כר"י, אך עיטור ועיטוף הנזכרים בהדיא שנזכרים ונעשים חיוב גמור הם כמו הד' דברים המיוחדים, וכ"כ השבלי הלקט (סי' קנו) מתשובת רש"י, וכ"מ ברש"י (שבת עו ע"ב ד"ה כוס), וכ"ה בספר האורה (ח"א מד), וברי"ן על הרי"ף (שבת נא ע"א) שכתב וז"ל, כוס של ברכה ברכת המזון שהצריכו חכמים ליפותו, כדאמרינן בברכות (נא ע"א) עיטור ועיטוף הדחה ושטיפה חי ומלא. ע"כ.

ודעת מרן הבית יוסף (או"ח סי' קפג) אחר שהביא שיטות הראשונים וציין לשיטות הראשונים ומהם שבלי הלקט (סי' קנו) שכתב בשם ר"ש דצריך עיטוף מדרב פפא ורב אשי, אבל לא הצריך שאר דברים. והגאונים משמע להו דכיון דנתבטלו דברי רבי יוחנן בעיטוף, הוא הדין בשאר דברים. ולמסקנה נקט וז"ל, מדהאמוראים היו עושים עיטור ועיטוף משמע שהיו מחמירין על עצמם והיו נזהרים בכולם, ולפיכך יש להחמיר'. ע"כ. ומבואר שבעיטוף יש להחמיר. אך בזאת יש להתפלא למה השמיט הדין בשלחן ערוך ולא הביאו כלל, ואולי סמך על מש"כ בהלכות תפילה (צא ס"ו) שכך היא דרך הת"ח ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהם עטופים, שכבר דימו בין המצוות. ואם כנים הדברים, כן יש לומר גם בדעת הרמב"ם, שמה שלא כתב כן בהדיא להתעטף לברהמ"ז סמך על דבריו בהל' תפילה והל' ציצית, דלא גרע ברהמ"ז מתפילה וקבלת שבת. וי"ל.

ומהאמור בדין כוס של ברכת המזון, שלכתחילה יש להחמיר בעיטוף, יש ללמוד כן לכל שאר כוסות של ברכה בקידוש והבדלה ושבע ברכות וכו', וכמ"ש כן בהדיא ראבי"ה (ח"ב סי' תקיד). ועי' גם בבית יוסף בהלכות קידוש (סי' רעא) שגם הוא נקיט לה כהיקש גמור להלכה, שיש לכוס של קידוש כל דיני כוס של ברכת המזון. וכ"פ גם בשלחן ערוך (רעא סעיף י) וז"ל, מקדש על כוס מלא יין שלא יהיה פגום, וטעון כל מה שטעון כוס של בהמ"ז, ואומר ויכלו מעומד, ואח"כ אומר בפה"ג ואח"כ קידוש. ע"כ. וא"כ דעת מרן מתבארת בהכרעתו בבית יוסף שיש להחמיר בעיטור ועיטוף בכוס של ברכה, ושכך משמע מהל' תפילה.

וכן נהגו כמה וכמה מקדושים אשר בארץ והנהיגו כן, ראה לגדולי הצדיקים בדרכו של הבעש"ט שכך מנהגו של הרה"ק מאפטא ראה בילקוט אוהב ישראל (עמ' קסא), והאדמו"ר ממונקאטש ראה בדרכי חיים ושלום (אות שפג) מה שמעיד כן. וראיתי אריכות בזה בזכור לאברהם (רונפלד ח"ב עמ' קג) שכך נהגו בקודש הגה"ק מסאטמאר כמנהג אבותיו הגה"ק הקדושת יו"ט והייטב לב זצוק"ל, וכ"ה בס' משמרת איתמר בליקוטים בשם הרה"ק מלובלין, ובדרכי חיים (אות נ"ו) בשם הרה"ק מצאנז זי"ע ובדברי יחזקאל (עמ' שלז) ומקורו ממנהג האר"י ז"ל כמובא בשער הכוונות. וראה עוד אריכות לגר"ח נדאף בענף חיים בסוף סידור תכלאל (הנהגת ערב שבת) שכך המנהג פשוט היה ביהדות תימן.

ועוד מוסיף על כתוב'ה דא, שיש להקפיד בזה בפרט כאן בארץ ישראל מקום השראת השכינה, עי' במגן אברהם (שם סק"ה) ובמש"כ בעטרת זקנים (ס"א, וברה"ט סקי"א), דאין עיטוף נוהג אלא בארץ ישראל משום כבוד השכינה. והביא שורש לזה מהזוה"ק (פ' פנחס). עיין שם. ואעפ"י שיש לפקפק בדבריהם לפטור בחו"ל, ולשון הזוהר אינה מוכרחת, ומ"מ לדידן הוי חיזוק על עיקר הדין, שיש להקפיד ביתר שאת ליושבי הארץ.

וקודם חתימת דין זה, ראה המבואר בירושלמי (ברכות פ"ז ה"ה) כמה מעלה גבוהה היא התעטפות זו לכבוד ה' יתעלה שמו. וזל"ק, רבי בא בריה דר' חייא בר אבא, אכל מהלך עומד ומברך, אכל עומד יושב ומברך, אכל יושב מיסב ומברך, אכל מיסב מתעטף ומברך, אם עשה כן הרי הוא כמלאכי השרת. מה טעמא בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו. ע"כ. וכתב הפני משה (שם), ואם עשה כן שהתעטף ובירך, הרי הוא כמלאכי השרת דכתיב בהו שש כנפים וכו' מפני כבוד המקום ב"ה, וכך הוא זה שמתעטף בברכה לכבוד המקום ברוך הוא. ע"כ.

ומינה תלמד שעיטוף הוא בדווקא, ואין הכבלי חולק, ולשון חכמים מרפא.

ועיין בשו"ת תורה לשמה (סי' תכז) שכתב, המתעטף לכבוד השכינה הוא דומה למלאכי השרת, דכתיב בהו בשתים יכסה פניו מפני כבוד השכינה, ועל זה קאמר הזהר להיות דומה למלאכי השרת. ע"כ. וכבר חזינן ברישא כמה וכמה דימויים בין העטוף בטלית למלאך שרת ואוקי באתרין לעיטוף בברכת המזון. ולמדת שהמתעטף לכבוד ה' עבודת מלאכי השרת היא, ואשרי ילוד אישה העובד את בוראו כן.

כנף ג פרק ו – כבוד שבת ומועד

עיטוף בקבלת שבת

עוד חזינן מצות עיטוף בקבלת שבת, ויסודה בגמרא שבת (קיט ע"א), רבי חנינא 'מיעטף' וקאי אפניא דמעלי שבתא, אמר בואו ונצא לקראת שבת המלכה. ע"כ. וכנזכר במפורסם שכן היה מנהגו של 'החסיד' תנא קדישא ר' יהודה בר עילאי זיע"א דגרסינן (שבת כה ע"ב), כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי, ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין, ודומה למלאך ה' צבאות. ע"כ. ומבואר היטיב שעיטוף האמור הוא עיטוף של מצוה דוקא, דקאמר בהדיא 'סדינין המצוייצין'. (וראה שם בהמשך הגמרא, בפלוגתא בדין מצות ציצית בסדין.)

ואע"ג שרש"י (שבת קיט ע"א ד"ה מתעטף) פירש את מעשה דרבי חנינא מתעטף, בבגדים נאים. ע"כ. ולכאורה מבואר שלאו דווקא טלית של מצוה אלא כל בגד נאה מהני, מדחזינן בר' יהודה דכתיב ביה בהדיא שהעיטוף בקבלת שבת הוא 'בסדינין המצוייצין' דווקא ולא בסתם בגד יפה, כך יש לבאר לשון מתעטף גם ברבי חנינא שהיה מתעטף בטלית נאה לכבוד שבת.

וחזיתי אור שכ"כ בהדיא הרמב"ם (שבת פ"ל ה"ב) וז"ל, איזהו כבוד זה שאמרו חכמים שמצוה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת 'ומתעטף בציצית' ויושב בכובד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך, וחכמים הראשונים היו מקבצין תלמידיהן בערב שבת ומתעטפים ואומרים בואו ונצא לקראת שבת המלך. עכ"ל.

וכדי להצילנו מטעות שמא נבוא לומר שכל עיטוף האמור היינו בגד נאה ודי בכך, ואין צריך טלית של מצוה בדווקא, קאמר בהדיא 'ומתעטף בציצית'. והביא כן הלכה למעשה במנורת המאור (פ"ח כבוד שבת) וז"ל, מצוה על כל אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת, מפני כבוד השבת. ומתעטף בציצית ויושב בכובד ראש, כמו שהוא ממתין לקבל פניו של מלך שבא מדרך רחוקה. ע"כ.

ויסוד גדול לדבריהם נראה לי ללמוד לנכון, שאין כלל חולק בזה וגם רבי חנינא דמיעטף הכוונה לטלית של מצוה דווקא. ראה בדברי חז"ל בפסיקתא רבתי (פיסקא כג- הדברות פר' תליתאה) שדרשו על הפסוק, על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו וכו' תני רבי בשם רבי נתן, קדשו בברכה מכאן אמרו מקדשו על הכוס בכניסתו, ורבי אמר 'קדשו בעטיפה', אמר רבי חנינא 'צריך להתעטף'. ע"כ.

ומבואר שלרבי הוא מעלה לעשות כמעשה הבורא יתעלה 'שקידשו' בעטיפה, ואילו לרבי חנינא דקאמר 'צריך' משמע שהוא חיוב להתעטף, והמבואר בפשוט שמדובר על עיטוף של מצוה שיש בו התקדשות. וכן הוא ברור במשל 'עיטופו' של הבורא שהוא בעיטוף של מצוה דווקא, וכדקא חזינן לעיל מלמד שהתעטף כשליח ציבור. וכן הוא לקמן במדרשים נוספים, שעיטופו של הבורא בטלית של מצוה היא בדווקא.

והיה נראה שיש לדחות, שלשון 'מתקדש' היינו מובדל ור"ל להבדיל מיום חול שבשבת יהיה בבגדים נאים ואין צריך טלית דווקא, וכן משמע בשו"ע (סי' רסב ס"ג) שהעתיק לשון הטור ולא הזכיר בהדיא טלית. אך מאחר ואינו מוכרח גם לצד זה, וחזינן שכאמור בגמ' במנהגו של רבי יהודה וברמב"ם הוא מפורש היטיב, אין לעשות את מרן השו"ע חולק לחינם.

ואנא דאמרי, שעל שבת בדווקא יש להתאמץ במצות ציצית ביותר מכל ששת ימי המעשה, שעיקר ציווי הבורא על המצוה היקרה הזו לצורך שבת דווקא. ולשון פליאה היא בתנא דבי אליהו (רבה פרק כ"ו) וזל"ק, למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית. אלא אמר הקדוש ברוך הוא למשה, מפני מה חילל זה השבת, אמר לפניו, ריבונו של עולם, איני יודע. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אני אומר לך, כי בכל יום יש לו לישראל תפילין בראשו תפילין בזרועו, ורואה אותן וחוזר ממעשיו, ועכשיו ביום השבת שאין עליו תפילין בראשו ובזרועו לכן חילל זה את השבת. באותה שעה אמר לו הקב"ה למשה, משה צא וברור להם מצוה אחת שינהגו בו בשבתות ובימים טובים, שנאמר 'ועשו להם ציצית'. ע"כ. וראה שעיקר מצות ציצית נתקנה עבור שבת קודש, וזה כתור ופרח לאמור שכך היא דרך ההתקדשות.

וכדברים אלו תראה בחזקוני (במדבר טו, מ) וז"ל, למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי נסמכה פרשת ציצית לפרשת מקושש לפי, שכשנדון המקושש על שחלל שבת אמרו ישראל היאך נוכל לעמוד על שמירת שבת היום או למחר נתחייב מיתה כזה, שהרי ביום טוב הכר סימן בשמירתן ומה שאין כן בשבת, לפיכך נתן להם מצות ציצית להתעסק בה בשבת כמו שאמרו רבותינו ז"ל כל ההולך בשבת בלא ציצית כאילו מקושש עצים בשבת. ע"כ.

ותתחזק דעתך בזה בראותך בהדר זקנים לבעלי התוספות (פרשת שלח) בשם מדרש חז"ל וז"ל, כל ההולך ד' אמות בלא ציצית כאלו מקושש בשבת.

מין אחד שאל אל ה"ר בנימן, שוטה מה לכם לעשות קשרים ולתלות ח' חוטין בכנפי כסותכם. השיב לו, ראה מה כתיב למעלה בפרשת מקושש, אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע איך יזכרו ישראל מן השבת ואינו אלא יום א' בשבוע מיד ציווה לו הקדוש ברוך הוא פרשת הציצית, וכתוב בה למען תזכרו שהוא סימן שאנחנו עבדים להקב"ה כאדם שעושה קשר ברצועתו להיות נזכר בדבר. וכדרך שהאדונים עושים סימן לעבדיהם בטליתם שלא יברחו. ומתוך שאנחנו מביטים בו זוכרים אנחנו מצות הקדוש ברוך הוא ע"כ. הרי לך שבשבת הוא צורך גבוה ביותר, ועל כן המובן שגם התעטפו בציצית מכניסת השבת ועד צאתה בטלית של מצוה בדווקא, שיש בה זכרון המצוות.

ותא חזי פנינה יקרה, גרסינן בגמ' שבת (קנ ע"ב) תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שנפרצה לו פרץ בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה, ונזכר ששבת הוא ונמנע אותו חסיד ולא גדרה, ונעשה לו נס ועלתה בו צלף וממנה היתה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. וכידוע סתם חסיד ר' יהודה בא אלעי הוא (ב"ק קנ ע"ב), ומביא מרן החיד"א בפתח עיניים (שבת קנ ע"ב) בשם רבנו האר"י בליקוטי הש"ס ועוד מקובלים, שצלפחד היה צריך לתקן את עוון החמור של חילול השבת, ועל כן חזר בגלגול בדמות החסיד ר' יהודה בר אלעי ובא לתקן מה שחילל שבת, ולכן בשביל שחשב בשבת לא רצה לגדור וכו' ונמחל ונתקן ועלה צלף"חד והיתה פרנסתו ממנו, וע"י שבת הומת במקושש ועתה ע"י שבת חיה. ע"כ.

ומזה גם יתבאר לך מדוע היה רגיל בכל קבלת שבת לקבלה בכבוד גדול 'ובעיטוף של מצוה' דווקא כדגרסינן (שבת כה ע"ב), כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות. ע"כ. ומדקדק בעל הש"ס על 'סדינין המצוייצין', וכ"כ להלכה רבנו הרמב"ם (שבת פ"ל ה"ב) 'ומתעטף בציצית' ויושב בכובד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך. ע"כ.

וזה נעוץ באמור לעיל ששורש מצות ציצית על שמירת השבת התייסדה, ומאחר ונכשל בחילולה בגלגולו של צלפחד, היה נזהר ביותר בכל ערב שבת להתעטף בציצית שבה סגולת שמירת השבת דווקא, ובזה זכה לתקן עוון צלפחד במעשה הנזכר, ואחר שתוקן נעשה לו נס להחיותו מקדושת שמירת שבת. וראה שבעבור שבו נעשה מעשה התיקון בשמירת השבת וקיום רצון הבורא שיזהרו בציצית בפרט

בשבת, נעשה הוא מלמד לכל ישראל מעשה העיטוף בקבלת המלכה, וממנו כתבו הפוסקים ללמוד דרך העבודה איך היא. ודברי חן הם.

וכיוצ"ב תלמד שזו הדרך לצאת לקראת כלה היא שבת המלכה. שכתב בספר המנהיג (הל' אירוסין ונישואין סי' קח-קט), סמך במדרש, למה נסמכה פרשת ציצית לנישואי אישה, דכתיב (דברים כ"ב י"א) "גדילים תעשה לך", וסמיך ליה "כי יקח איש אשה"? לומר לך חייב בציצית. אב"ן הירחי. ללמדך על המנהג למה חתנים מתעטפים בציצית בהיכנסם לחופה. ע"ש. וכ"כ עוד (סימן קט) וז"ל, וחופה נקראת, על שם שחופה אותה בטליתו. ע"ש שהאריך בזה. וע"ע בתוס' רי"ד (קידושין יח ע"ב).

וע' בלשון הסמ"ג (עשה ל) שמבואר שנהגו בקבלת שבת 'כחתנים' וז"ל, חכמים הראשונים הם עצמם היו מתקנין שבת שלהם, ואחר כך היו 'מתעטפים כחתנים', ואומרים בואו ונצא לקראת שבת מלכתה. ע"כ. הא קמן שסימן החתנים בטלית המצוייצת שעליהם, וכך היו מקבלים השבת כחתן לקראת כלה.

ומנהג זה להתעטף בטלית בכניסת שבת היה רווח בהרבה קהילות, ראה בספר פסקי חכמי המערב (או"ח עמ' תקנ) שכותב בהדיא על מנהג חכמי מרוקו, 'נהגו ללבוש טלית בקבלת שבת', וציין למשפט וצדקה ביעקב (ח"ב סי' קח) מה שהאריך בזה מלבד מנהגו של התנא החסיד הנזכר, וציין לספר ד' קינים (תלמיד הריטב"א) שכתב וז"ל, כל המצוה שעשיתי לא נשלמה השמחה עד שעשיתי המצוה הגדולה הזו בערב שבת, רוחץ ידי ורגלי בחמין ומחליף בגדי חול 'ומתעטף בטלית לבן מצוייצת' והולך לבית הכנסת ואומר בואי כלה בואי כלה. שמקודם הייתי מתבייש ואח"כ נתחזקתי בראותי סוד זה העניין, וסמוך לזה כתיב עוטה אור כשלמ"ה גמטריא תר"ב כמנין להתעטף בציצית, וכתיב והיה לעת ערב יהיה אור השכינה לעת ערב יהיה עטוף באור שהוא אור כשלמה דהיינו בציצית. עכ"ד. וקבלתי מהרמב"ח שעיקר מצות ציצית בע"ש היא, באותה שעה שאז נתעטף הקב"ה בטלית כש"ץ ואמר ויכולו השמים. ע"כ. דברים מחזקים ומעוררים הרבה. ובידוע כ"ה מנהג בני תימן עי' שו"ת עולת יצחק (ח"א סי' נב).

וכ"ה בשלחן הטהור למהרי"א מקומרנא זצ"ל (סי' צא סע' ג) שכתב, לכתחילה אל יתפלל שום תפילה אלא מעוטף בטליתו, וכן נהג מורי דודי מהר"צ מזידוטשוב זצ"ל. ועוד לו שם (סי' יח סעי' ב) כשמתפלל מנחה בטלית

יסיר אותו לתפילת ערבית, אבל בשבת ויום טוב אין צריך להסיר. ע"כ. וכ"כ בספר משמרת שלום (קאידינאוו סי' כ"ז) דמנהג אצל אבוה"ק להתפלל מנחה וסדר קבלת שבת ומעריב מעוטף בטלית, אפי' כשלא היו מתפללים לפני העמוד. וכן נהג הרה"ק מזידיטשוב זצוק"ל. ע"ש.

ועיין גם בשו"ת שם משמעון (סי' א) שהביא דברי המחמירים שלא להתעטף בט"ג בלילה, ודן בזה באריכות להתיר וכתב תוך דבריו בנד"ד וז"ל, ומנהג זמנינו יוכיח שכל הצדיקים ואנשי מעשה מתעטפים בטליתות בקבלת שבת ובתפלת מעריב וכו' ואפילו במקומות שאין המנהג כן, מ"מ הש"ץ שעומד להתפלל מעריב עכ"פ מתעטף בטלית. עכ"ל. ולמדנו שכך נהגו כפשוטו. וכ"כ במאסף לכל המחנות (סי' יח ס"ק יז) ובשו"ת משפט וצדקה ביעקב (ח"ב סי' קח).

וכך הוא גם עפ"י הסוד כמ"ש רבנו האר"י (שעה"כ סוף דרוש עניין מזמור שיר) וזל"ק, אח"כ תלך לביתך ותכנס ותתעטף בטלית מציוצת בציציות כהלכתה, ותתעטף ראשך בו כנודע סביב גרונך וכנז' במסכת שבת וברמב"ם. ותקיף השולחן המסודר עם הלחם לסעודת שבת ותקיפהו כמה פעמים עד שתחזור לומר כל מה שאמרת בהיותך בשדה שהוא, מזמור לדוד הבו לה' בני אלים וכו' ע"ש. וסיים ואמר שמשם ילך לבית הכנסת להתפלל ערבית, ולא אמר כלום מעניין הטלית להסירה, וסתימת הלשון שנותרה טליתו עליו, וכמו ר' יהודה בא עלאי שלא הסיר טליתו בהיכנס שבת, שכל התעטפותו מבעוד יום הוא לתוספת כבוד ואיך בשבת עצמה יבזה כבודה בלא עיטוף.

ועוד זאת אומר בדרך אפשר, מן המפורסמות שביום שבת קודש אין סילוק מוחין כלל, וכל היום כולו מקודש ועומד בקומה שלמה מאירה באור יקרות, ועולה השכינה ומתעלה ומוסיפה עליה אחר עליה. ואם כן יש עניין דווקא בט"ג ובכל השבת כמה שיותר. וטעמא דמילתא שכבר לימדנו חכמה הרח"ו ע"ה (שעה"כ ציצית דרוש א) וז"ל, בהיות האדם שלא בשעת התפילה בשאר היום אינו חייב בעיטוף ציצית הגדול רק בציצית קטן די לו, כי אז הז"א בתוך ביתו שהיא אי' עילאה ועומד בתוכה כי שם ביתו, אמנם אחר שהגדילו ב' זו"ן ובא הוא לבהכ"נ שהיא הנוק' בית כנוסייא לכל אז מתעטף בטלית גדול. ע"ש. ורוצה לומר שההתעטפות בכל שעות היום היא כדוגמת הארת המוחין שבאותה שעה, וא"כ בשבת קודש שכאמור אין הסתלקות המוחין אלא רק תוספת

ועליה, בעינן ט"ג בדווקא ובכל שעות היום עומדים בקומתם, וכבול שירבה בט"ג נכון ורצוי הוא עפ"י האמת.

ולענ"ד כן דעתו מסכמת גם על ערבית של שבת, מדקאמר בדרוש יום הכיפורים (ק ע"א) וז"ל, המנהג שנהגו להתעטף בציצית בליל יום הכיפורים מנהג נכון הוא, וטעם המנהג הזה הוא כי לעולם סוד הטלית הוא אור מקיף וכו' ולכן ליל יום הכיפורים שאז שליטת הנוקבא רחל לפי שמידת לילה גוברת בלילה, ואז עלתה רחל בראש התבונה כנודע, ואז אימא עילאה מקפת אותה בציצית גדול. אבל 'בשאר לילות שאינה עולה' לא יש מצות ציצית, ואינה נוהגת בלילה שהוא זמן הנוקבא. ע"ש. ואם כן דו"ק ותשכח שגם בליל שבת עולה הנוק' ואינה יורדת, ובליל שבת בקבלת שבת וערבית עולה ומתעלה ונשלמה בבחי' חקל תפוחין קדישין כידוע ומפורסם בדברי האר"י הח"י. ומטעם ליל כיפור כן הוא בטעם ליל שבת, משא"כ לילות החול שהדינים נאחזים והמוחין נעלמים. וזה עומק דברי האדמו"ר מקאמרנא לעיל שבליל שבת אין צריך להסיר הטלית מראשו.

ובאמת שלא באתי להכריע דעת הקבלה, כי אין אני שווה כלום בהבנה ובטח שלא לעומת המקובלים הרשומים בחכמה. אך לבירור הבא לקיים דברי חז"ל די בזה, שלא היה רבנו האר"י סותר דברי חז"ל, ובפרט שכך הבינו צדיקים ומקובלים גדולים כנ"ל לא באתי אלא כנותן טעם למעשיהם.

ואם בכל זאת חושש שמא נזק יש בזה עפ"י מקובלים יתנה תנאי כפול, שאם אין חפץ לבורא בטלית כוונתו שלא יהיה אלא בד בעלמא ולא צד מצוה, ותנאי כזה כידוע מועיל אפי' בבל תוסיף ובל תגרע דאורייתא וכל שכן על צד כזה. ודי בזה.

עיטוף בליל כיפורים וליל יו"ט

מלבד שבת נבוא לדון בכל ליל יו"ט אם יש הכרח לזה, שהרי לא נזכר בגמ' אלא בקבלת שבת. וראיתי בשו"ת עולת יצחק (ח"א סי' נב, עמ' קנג) שהאריך בזה ועיקר הלימוד יש לתומכו על דברי הרמב"ם (הלכ' יו"ט פ"ו הט"ז), שכתב, דכשם שמצוה לכבד שבת כן כל ימים טובים, וכבר ביארנו הכיבוד והעינוג בהלכות שבת ע"ש. ומבואר היטיב שדימה בניהם גם לענין רחיצה וגם לכסות ועיטוף. ודברים כנים הם.

ולעניין ליל כיפורים, הרי מנהג רווח הוא שמתעטפים קודם התקדש החג, ומתפללים כל תפלת ערבית עטופים. ושורש לכל זה תמצא בדברינו לעיל

שכך הוא משל צורת 'מלאך שרת' שהוא עטוף בבגד של מצוה דווקא, כמובאר בגמרא (שבת קמה ע"ב, נדרים כ ע"ב) וכאשר הארכנו בראש המאמר, ומזה מובן היטיב שורש המנהג בליל יום הכיפורים שעטופים בטליתות של מצוה בדווקא, להידמות למלאכי השרת.

ושים ליבך לעוד דבר גדול בהבנת הדברים, שהרי מנהג קהילות רבות בעם ישראל ללבוש בגדי לבן ולבישת 'קיטל' כמנהג אחינו האשכנזים, ונתנו הטעם שהם כבגדי תכריכין למת לשבר ליבו ולעורר רחמי שמים, ורמז אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, לרמוז על כפרת העוון בסגולת היום.

ואם על כח הדמיון למלאך השרת היה לנו לטעון שבגדי הלבן עצמן הם בעבור להידמות למלאכי השרת, ולא הטלית. ולמדנו מכאן שלהידמות למלאך שרת הכוונה שהוא דבוק ומחובר לבורא תמיד וזה הדמיון נמצא במכוסה בטלית תמיד, וכך הם חכמי ישראל וכל בני אברהם הדבוקים בשכינה תמיד, יהיו עטופים בבגד של מצוה תמיד, עד שנקראים רבנן 'מלאכי השרת' בעיטופם. ודו"ק.

כנף ג פרק ז – כבוד התורה

עיטוף בלימוד תורה ובדרשה

עיטוף טלית בזמן עסק לימוד תורה, דבר ידוע ופשוט בזמן חז"ל שהיו מתעטפים, שמלבד שכך הוא לבוש כל החכמים וכנ"ל, ות"ח בלא טלית יכול להיכנס בכלל חילול ה', כנז' ברמב"ם.

זאת ועוד, גם תלמידי החכמים מתעטפים גם בשוק שכך היה מנהג צניעות וכמבואר בספרי (פר' ברכה אות שמג) וז"ל, תלמידי חכמים ניכרים בהילוכם ובדיבורם ובעטיפתם בשוק. ע"כ. ובגמרא בבבא בתרא (צח ע"א), אמר רב יהודה אמר רב כל המתגאה בטלית של ת"ח ואינו ת"ח, אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה. ע"ש.

וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין כ ע"א) שקר החן זה דורו של משה, הבל היופי זה דורו של חזקיה, יראת ה' היא תתהלל דורו של רבי יהודה ברבי אילעאי. אמרו , שהיו שישה תלמידים מתכסין בטלית אחת ועוסקין בתורה. ע"כ.

ומאחר וכך היה לבושם אינו רבותא או הוכחה שכך צריך להיות גם בהשתנות סגנון הלבוש, שעתה בימינו שאין לובש בגד ד' כנפות אלא לשם מצוה, שמא א"צ להכניס עצמו בחיוב זה אלא בתפילה עצמה, ועל שאר היום נהגו בט"ק כמבואר בשו"ע (סי' כד).

אך מ"מ סגולת המצוה וכבודה נשאר במקומו ובודאי כן הוא גם בעסק התורה, ועל אף שאינו חובה מצוה יש בו, גם כבוד לעסק התורה ונותנה וגם כבוד לחכמים העוסקים בה, ואין לי צורך להאריך בדברים בשבח קיום המצוה עצמה, וגם אין צריך לשכנע שכך היו נוהגים הרבה מגדולי ישראל שכבר ראינו בספרי תולדותיהם שהיו נזהרים בזה מאוד ללמוד תורה בהוד והדר עטורים בטלית ותפילין, עי' בקובץ הנפלא 'מבשר ציון' שקיבץ מעל מאה מגדולי חכמי ישראל בדורות האחרונים שתועדו בספרי תולדותיהם, ועוד רבים המה שלא הוזכרו כלל.

ומלבד דרך הפשט שמקיים בזה מצוה וכבוד, האריכו בזה המקובלים הרבה מאוד, שבזה תלוי גם תיקון נפשו והזהירו בזה הרבה עי' ראשית חכמה (שער הקדושה פ"ו). וראה הפתיחה לעץ חיים שהוא אחד מהתנאים היסודיים להיות עוסק בתורה עטור בטלית ותפילין. ולדעת רבנו האר"י ז"ל מדובר גם באנשים שעמלים לעבודתם כדאיתא בשער מאמרי חז"ל להאר"י ז"ל בפירוש פרקי אבות (ספ"ק) על משנת שמאי אומר עשה וכו' כתב וז"ל ואם אין לו כדי פרנסה כי אם ע"י הדחק, יכין ביום ג' וד' ומחצי היום ולמטה מעוטף בטלית ותפילין. ע"כ.

ועל אחת כמה וכמה האידנא שזכינו לחידוש התכלת בדורנו, שהוא צורך גבוה לכל בן תורה כמבואר במדרש משנת רבי אליעזר (פר' יד עמ' רסו) וז"ל, ר' יהודה ב"ר שלום אומר, למה הזהירה תורה על התכלת. לפי שכל הכלים שבמקדש, כשהיו נוסעין, היו מכסין אותן בלבוש תכלת, ואחר כך נותנין עליהן עור תחש מלמעלה. אבל הארון אינו כן, אלא תכלת מלמטן ועור תחש באמצע, ותכלת מלמעלן וכו' ולפי שהיה הארון מכוסה תכלת, אמר הקדוש ברוך הוא, מי שהוא עוסק בתורה, יבוא וילבש לבוש הארון. ע"כ. הרי לפניך שישראל בכלל ציווי התכלת על שהם עוסקים בתורה, ולמדת שחכמים ביותר מכולם שהם נושאי התורה ממש, ועל כן חכמי ישראל היו זהירים ביותר בעיטוף טלית עליהם, כבודם והדרם הוא. וסגולת שמירה מעין הרע ולמיחש מיהא בעי.

ולעניין זמן הדרשה של החכם אם צריך להיות עטוף בטלית, עי' בספר אוצר הכיפה (ח"ב עמ' קיד) שהביא דברי ערוך השולחן (או"ח סי' יח ס"ז) דהחכם הדורש ודאי צריך להתעטף מפני כבוד הציבור, וכן המנהג. וכן כתב בספר אלף המגן (סימן תרב ס"ק פג), שנוהגין להתעטף בטלית בשעת הדרשה מפני כבוד הצבור. טעם שני לעטיפה בטלית בדרשת הרב, כדי שלא ישלוט בו עין הרע, כפי שהובא בשו"ת לב חיים (ח"ג סי' צט) דהוא שלא ישלוט בו עינא בישא על פי המבואר בספר אזהרות הקודש (סי' נא) שישמר האדם מעין הרע כשדורש כי שכיח היזק ראיה בזה. ומדחזינן שגילוי שכינה בעי עיטוף, כן הוא בדורש בדברי תורה ששכינה בניהם ועת רצון גדולה היא בעולם.

וראה בפתח הדביר (סימן ט ס"ה) שבכל דרשות בין דקידושין בין בהספד, בין בדרשות דשבתא דרגלא שדורש הרב, בכולם הדורש מתעטף בטלית אפילו כשהטלית לבן והדרשה בהספד. וראה עוד במבואר בספר מעשה אברהם (סי' לו) שהידור מצוה נוהגים הדרשנים שמתעטפים בטלית, והביא סמך למנהג זה מהירושלמי. ע"ש.

ועי' בשערי אפרים (שער ג' אות יח) שכתב שלא לקרות או לעלות לתורה במצנפת שמתהלך בו בקרב ביתו, אלא ישים בראשו הכובע שדרכו ללובשו כשרוצה לקבל פני אדם גדול ונכבד, ואם יש שם טלית מצוייצת יתעטף בו. ע"ש.

ומכל זה בין תבין שגם בזמן הזה צורך גדול הוא וכבוד התורה, ובאמת בזה יש להתפלא הרבה מאוד על דור אחרון, שעולם הפוך ראינו. ברחובות קריה מתהלכים בבגד עליון ועטרה לראשם בבגדי בן תורה, ובהיכנסם אל בית ה'

ארמונו של מלך הם בתי כנסיות ובתי מדרשות כדי לעסוק בתורה הקדושה, אז פושטים בגדיהם העליונים ומסירים העטרה וכך עוסקים בתורה. והנהגה זו אין ליבי מבין מהיכן באה, שכל בתר איפכא איבעיא להו לעשות, להתקשט ולהתהדר לכבוד בית ה' ותורתו.

ואם תאמר שאין בגדיהם אלא להיבדל מהעם שבשדות וברחובות, למה זה בתפילה מדקדקים על עצמם.

אלא ודאי מטעם כבוד התפילה וכעומד לפני גדולים שילבש בגדיו. וא"כ למה בתי מדרשות וכנסיות ועסק התורה יגרע מהם. ולדברינו הוא בא על מקומו בטוב, שהנכנס לבית ה' עוטפתו טלית ומתעטר בתפילין וקדושה ה' חופפתו, ובזה צורת קודש וכבוד ה' מלא, ועליהם מכריזים בעליונים ישראל אשר בך אתפאר.

כנף ג פרק ח – עיטוף הדיינים

מושב בית הדין

וביותר נחה הקפידא להתעטף בטלית במושב בית הדין, שאלוקים ניצב בעדת אל, וכך אכן היה מנהגם של רבותינו כמבואר בגמ' שבת (י ע"א) מאימתי התחלת דין וכו' משיתעטפו הדיינין. ופי' רש"י, דיינין מתעטפין 'בטליתן' כשפותחין בדין, מאימת שכינה, ושלא יפנו ראשן לכאן ולכאן ותהא דעתן מיושבת עליהם. ע"כ. וכ"ה בנמוק"י ורבנו יונתן, רשב"ץ (מובא בקובץ קמאי). ועוד.

וראה לשון הרמב"ם (סנהדרין פ"ג ה"ז) וז"ל, כל בית דין של ישראל שהוא הגון שכינה עמהם, לפיכך צריכין הדיינים לישב באימה ויראה ועטיפה וכובד ראש, ואסור להקל ראש או לשחק או לספר בשיחה בטילה בבית דין אלא בדברי תורה וחכמה. עכ"ל.

ולע"ד להוכיח שגם בכאן מדובר על עיטוף בטלית מצויצת בדווקא, שמלבד שמובן כן מעניינו, וכסתמות לשון עיטוף בעלמא. אך להוכיח ללא ספק ראה לשון הפסיקתא רבתי (פיסקא טו החודש) וז"ל, תני רבי שמעון בן יוחאי, בג' דברים נתקשה משה והראה לו הקב"ה כאילו באצבע, במנורה ובשרצים ובלבנה וכו' ר' ברכיה ר' חייא בשם ר' יוחנן נתעטף הקדוש ברוך הוא בטלית מצויצת, והעמיד למשה מכאן ולאהרן מכאן, וקרא למיכאל ולגבריאל ועשה אותם כשלוחי החודש, ואמר להם באיזו צד ראיתם את הלבנה, לפני החמה או לאחר החמה, לצפונה או לדרומה, כמה היא גבוה, ולאין היתה נוטה, וכמה היתה רחבה, אמר להם כסדר הזה שאתם ראיתם כך יהיו בני מעבירים את השנה למטן, ע"י זקן וע"י עדים וע"י טלית מצוייצת. עכ"ל.

ואין לך לשון ברורה מזה, שעיטוף הוא 'בטלית מצוייצת' בדווקא ולא סתם עיטוף, והוא לעיכובא ממש בלתו ליכא דין עיבור החודש כלל. וברור שמה שהושיב עמו את משה ואהרון היינו להיות מושב בית דין בשלושה, ומלאכים כעדים, וטלית כהוראה שזה מושב בית הדין גמור.

וכן מבואר בסדר חליצה (אבן העזר סי' קסט סע' יב) ישבו הדיינים כמו שצריכים לישב בדין, ויעמדו לפניהם היבם והיבמה. ע"ש. ובביאור סדר הישיבה ציין הגר"א לאמור ביומא (לז ע"א) הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו. ללמדך שכך היא סדר ישיבת בית הדין מחייבת. וכך מבואר הוא בכנסת הגדולה (סדר חליצה אות יא) וז"ל, הג' הדיינים הראשונים בספסל א' הגדול באמצע והשני לימינו והג' לשמאלו. ע"כ. וכ"ה בסדר חליצה למהר"ם מינף

ויש"ש. ומבואר מכל הלין שכך הוא סדר ישיבת הדיינים בכל דין ולא רק בקידוש החודש, ועשה רחמנא למשה דוגמא איך יקדשו שיהיה בסדר 'בית דין גמור'. ונמצאת למד גם מיניה שעיטוף טלית לחיובא.

וע' בספר הרוקח בהלכות פרשת החודש (פורים סי' רסב) שהשמיט את התנאי השלישי בטלית מצוייצת, וכנראה גרסה חסרה הייתה לפניו. וגרסה שזכרתי שטלית לעיכובא נמצאת בעוד מקומות רבים המאמתים גרסתה, ראה פסיקתא דרב כהנא (פי' ה החדש הזה), ילקוט שמעוני (פר' בא רמז קצא), ועוד.

וראה בעין יוסף (שמות רבה פר' טו סי' כ) על דברי המדרש וז"ל, לפי שקידוש החודש בשלשה, כשבקש הקדוש ברוך הוא לקדש את החודש, אמר הקדוש ברוך הוא למשה ולאהרן אני ואתם נקדש את החודש. ע"כ. ופירש בעין יוסף, שקידוש החדש בשלשה. ואילו יחיד מומחה לא סגי כדיני ממונות וכו' כסדר הזה יהיו בני מקדשין את החדש למטה ע"י זקן וע"י עדים וע"י טלית מצוייצת. ע"ש. ומבואר שקידוש החודש כשאר מושב בית דין וטלית מצוייצת בכל מושב ב"ד הוא. וע' עוד במדרש בראשית רבה (פרשה פה) ופתילך, זו סנהדרין שהן מצויינין בפתיל, היך מה דאת אמר (שמות לט) פתיל תכלת. ע"כ. וסנהדרין בית הדין המובחר גם ישיבתו כאמור במדרש בסדר המעלות ע' רמב"ם (סנה' פ"א ה"ג) וברדב"ז שעליו. ונמצאת אומר שכל סדרי בתי דינין מג' הדיוטות עד סנהדרין גדולה, כולם שווים לטובה בסדר ישיבתם כאשר הראה ה' את משה, וההיקש ברור לחייבם גם בט"ג, וכך אכן נהגו ונזכרים לשבח וכנ"ל.

ועיין בשו"ע (או"ח סי' רלב ס"ב, חו"מ סי' ה ס"ה וסי' ח ס"ב) שבדיני חו"מ סתם לשון עיטוף בדווקא, ומשמע ככל הנ"ל. ואילו בדיני תפלה מנחה, העתיק לשון רבנו ירוחם שבזמן חז"ל אכן היה הקובע משיתעטפו הדיינים, אך הוסיף לחלק לזמנו וכתב 'ולדידן משישבו אדעתא לדון'. ומשמע שכבר אז פסקו מלהתעטף אעפ"י שהוא דבר ברור ופשוט בזמן חז"ל. וחזינן שדיברו חז"ל על צד מצוה בעיטוף ועל צד כובד ראש ומורה השייך למתעטף בטלית דווקא ולא בסתם בגד. ונראה שלעניין מעשה ב"ד דעת השו"ע כסוגיה בדוכתא שכך ראוי להם לעשות, אך לעניין אכילה ומרחץ וכדומה קודם מנחה תלוי הרי במציאות מה נחשב כהתחילו לדין, והמצוי היה שלא היו עטופים ולכן הזכיר משישבו על דעת לדון.

ועי' בברכי יוסף (חו"מ סי' ח סק"ה) וז"ל, כתב הרב שני לוחות הברית (דף רט"ו מסכת ר"ה נר מצוה אות כט), דעטיפה אינה נהוגה עתה, אך ראה לרבו דכשיושב בדין מתעטף בבגד עליון שבו הולך לבית הכנסת. עכ"ד. וכן שמענו שנהג הרב הגדול מהר"ר יוסף דוד. ע"כ.

ומוכח מהשל"ה בלא ספק שהבין שעיקר עיטוף האמור בחז"ל במושב ב"ד היינו טלית של מצוה ולא סתם בגד עליון, והתקלקל מנהג הקדמונים ולא התעטפו בטלית אלא בבגד עליון.

ובאמת שהדברים פשוטים בתלמוד, וכבר חזינן כמה מצוות בטלות במנהגי הגלות, והרוצה ליישר אורחותיו יחקור הדין ויעשה כרצון ה'.

וראיתי מלמדים זכות, שמאחר וכבר בטלו בעוונותינו בתי דינים של דין תורה ממש, והכול עושים בפשרות בלא שבועות ולא עדים ולא גביית חוב, ולכן גם לא אחזו בעצמם בית דין גם לזה, וכבר כתבו כמה אחרונים לתרץ כן. אך בעיני אות קלון הוא ולב ניצבט, להיות זועק בקול בכי וקינה, אוי לן ווי לן שכך נהייתה לנו, שבטלו דיני תורה ובטלו בתי דינים מישראל, כי באמת אין בהם לא סמכות ולא כוח והכל בחתימת בוררות ופשרה, ומחתימים בעלי הדין 'בין לדין ובין לטעות' ועלובה היא עיסה זו שנחתומה מחתים עליה. וקול זעקה ותחינה היא לאל יושב מעונה, השיבה שופטינו כבראשונה, על כל סדרי הדין והעבודה, והיו העטופים ללבן יושבים על הדין.

כנף ג פרק ט – ביקור חולים

אחר שראינו שמצות עיטוף קיימא בכל מקום שיש בו השראת שכינה, כקבלת שבת ומושב בית הדין שאלוקים ניצב בעדת אל, ובתפילה ששכינה כנגדו. יש ללמוד מכאן לכל מקום שיש בו השראת שכינה בצורה מיוחדת שצריך עיטוף בטלית מצויצת בדווקא, ובאמת כך נהגו ישראל קדושים בכמה וכמה דברים, שאם לא נביאים הם בני נביאים הם ומזלייהו חזי, ודם אבות קדושים זורם בהם להיות מכוונים לאמת, ככליות היועצות לאבות האומה.

אך גם בזה גלות איומה ארוכה וקשה, קלקלה הרבה וחבל על דאבדין ולא משתכחין. ונבוא לגעת בכמה ממנהגי הקודש, למזכרת ולעורר החפצים להתעטף עיטופא דמצוה.

הנכנס לבקר את החולה

ואחר הבהירות שכל מקום בו אור בהיר של שכינה מאיר, צריך לעטוף עצמו בקדושת בורא, מפני כבוד השכינה. עוד זאת אמרו רבותינו תניא (שבת יב ע"ב, ושו"ע יו"ד סי' שלה ס"ג) הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא על גבי מטה ולא על גבי כסא, אלא 'מתעטף' ויושב לפניו מפני ששכינה למעלה מראשותיו של חולה, שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי. ע"כ.

וכאמור במקום השראת שכינה חזינן שלרמב"ם ודעימיה בטלית מצוייצת קאמר.

וביתר שאת ראה לשון המאירי (שם) שכתב, הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא ע"ג מטה ולא ע"ג ספסל ולא ע"ג כסא ולא ע"ג מקום גבוה ולא למעלה ממראשותיו של חולה, אלא מתעטף ויושב לפניו ועומד בכניעה ויראת שמים כאדם הנותן אל לבו להבין באחריתו עד שאף החולה ירגיש וישוב לה' בכל לבבו. ע"ש. וראה בלשונו שדומה מאוד לדיני התפילה וכעומד לפני שכינה שעיטוף הוא בטלית דווקא, וביקור החולה כערב יום הכיפורים הוא.

וע' בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ה רמת רחל סימן י) שציין לשל"ה (ח"ב במסכת פסחים) שמדייק ללמוד מלשון זה של מתעטף, שצריך 'להתעטף כדרך שמתעטפין כשהולכין לבית הכנסת' מפני כבוד השכינה. וציין למש"כ בזה מהר"י עייאש בשבט יהודה (שם) 'דמסתברא' דהאי עטיפה אינה בטלית כמו שמצאתי כתוב, רק יתעטף במלבושיו דרך צניעות כאדם הנכנס לפני מלך, 'וכן מנהג העולם' ליכנס במלבושים כמו שלובש כשהולך לביהכ"נ, ולא יפשילם לאחוריו כדרך שיוצא לשוק. וכ"כ השל"ה. ע"כ. וכך מסיק בציץ

אליעזר למעשה, שאין לחייב עיטוף ממש בביקור החולה אלא בגד של כבוד ושיהיה ברצינות וכובד ראש. ע"ש.

והרואה דבריו רואה שפסק הלכה למעשה, ולא הביא הוכחה וראיה לדבריו שאין צריך לעיטוף טלית, רק לא הכריח שצריך כי מצא צד לחלק בין הדברים מסברא ומנהג העולם. ובאמת סתימת הדברים בראשונים שלא חילקו בכך שהעיטוף הוא כעיטוף של מורא שמים הכוונה בטלית דווקא, וכבר בזמנם כבר לא היו מהלכים בטלית כדרך מלבוש.

ובאמת שלשון השל"ה שהביא, פשט לשונו מורה היפך המסקנה שאליה משכו. ויהיו עיניך רואות את מוריך שכתב השל"ה (פסחים פרק נר מצוה אות עז-עח) וז"ל, עוד יש ללמוד מלשון הברייתא שאמרה מתעטף, שצריך להתעטף כדרך שמתעטפין כשהולכין לבית הכנסת מפני כבוד השכינה השורה מראשותיו. עכ"ל.

שסתם מתעטף קודם שהולך לבית הכנסת הוא בעיטוף של טלית מצוה לתפילה. ומה ראה להעדיף דברי מהר"י עייאש לעומת דברי השל"ה.

ופשטות לשון רש"י מסייעת וכמ"ש החכמים הנ"ל, וכל שכן סתימת הרמב"ם ודעימיה שכל עיטוף הוא בבגד מצוה דווקא.

ובכל אופן הלכה למעשה, כמובן שלא יעשה כן בצורה שתפחיד את החולה ולא ייכנס כאבל וקודר שלא תיטרף דעת החולה, שבזה אין מצוה אלא חשש נוטל נפש, ואת הכול יעשה בשום שכל לפי המקום והשעה.

ובכל אופן ברור שאין עיטוף זה לעיכובא, דלא גרע מעיטוף בתפילה שאינו לעיכובא ושם מפורש על עיטוף טלית בתפילה בתוך בית כנסת, ואוקי באתרין.

כנף ג פרק י – עיטוף בהכ"נ

השראת שכינה

מאז חרב בית מקדשנו שורה שכינה בבתי כנסיות, והוא בית ה' שהכול חייבים בכבודו, והלכה פסוקה היא שחייב ליישב באימה ויראה כיאות לעומד בהיכל המלך. ומאחר וחזינן שעיטוף הטלית הוא בגדי כבוד להשראת שכינה, כך יעשה אשר יראת ה' בליבו להיות יושב עטוף טלית מצוייצת כמעשה חכמים הקדמונים.

ובאמת כן מבואר לענ"ד בדברי רבנו האר"י הח"י, שכל היום לא בעי עיטוף בט"ג ודי לו בט"ק, מה שאין כן בשעה שנכנס לבית הכנסת שבזה כבר צריך ט"ג. ראה בשער הכוונות דרושי ציצית (דרוש א) וז"ל, בהיות האדם שלא בשעת התפילה בשאר היום אינו חייב בעיטוף ציצית הגדול רק בציצית קטן די לו, כי אז הז"א בתוך ביתו שהיא אי' עילאה ועומד בתוכה כי שם ביתו, אמנם אחר שהגדילו ב' זו"ן ובא הוא לבהכ"נ שהיא הנוק' בית כנוסייא לכל, אז מתעטף בטלית גדול. ע"ש.

ותן דעתך במה שהאריכו הרבה לדבר במעלת היוצא מביתו בשחרית עטור ועטוף בטו"ת, ואזהרה בצידו על עדות שקר, כמבואר בזוה"ק (ואתחנן רסה ע"א) וז"ל, אמר רבי שמעון, בשעה שהאדם מקדים בחצות הלילה וקם ומשתדל בתורה עד שמאיר הבקר, בבקר מניח תפלין בראשו ותפלין ברשם קדוש בזרועו ומתעטף בעטוף של מצוה ובא לצאת משער ביתו, פוגש את המזוזה, רשם הקדוש בשער ביתו, ארבעה מלאכים קדושים מזדווגים עמו ויוצאים עמו משער ביתו ומלוים אותו לבית הכנסת, ומכריזים לפניו תנו כבוד לדמות המלך הקדוש! תנו כבוד לבן המלך, לפרצוף היקר של המלך הקדוש! רוח קדושה שורה עליו, מכריזה ואומרת ישראל אשר בך אתפאר וכו' ולא עוד, אלא שהקדוש ברוך הוא משתבח בו ומכריז עליו בכל העולמות ראו איזו בריה בראתי בעולמי! ומי שיכנס לפניו לבית הכנסת, כשיוצא מהשער שלו ואין תפלין בראשו וציצית בלבושו, אומר אשתחוה את היכל קדשך ביראתך הקדוש ברוך הוא אומר, איה הוא מוראי? הרי מעיד עדות שקר!

ואעפ"י שמבואר ברישא של דבריו דקאי על סדר קימת חצות ושחרית מסיפא משמע שאין הבדל, שהרי נכנס בבית ה' ואומר אשתחוה ביראתך, ואיה הוא מורא שלו שאין עליו לא טלית ולא תפילין, ועדות שקר לא תלויה בזמן. ואם תתעקש בדבר שהוא בדווקא, הרי שהזכיר בהדיא על קם חצות לעסוק בתורה, ולדברי המתעקש נאמר שאם לא קם חצות אין צריך לטו"ת קודם

צאתו מהבית, זה ודאי אינו בכוונת הזוהר והמקובלים כדלקמן, אלא בהכרח שכל דבר עומד לחוד קימה לחוד ומעיד עדות שקר לחוד. ובכל כניסה לבית כנסת כך היא שהוא מדין בית הכנסת ולא מדיני השכמת הבוקר.

וחילי מן רב הדומה למלאך הוא רבנו האר"י ז"ל, שאחז במפורש שאמירת פסוק זה עם הכוונות הכלולות בו שייכות בכל ג' התפילות, ומבואר היטיב בשער הכוונות (הק' א בעניין בהכ"נ) וז"ל, והעניין הוא שצריך לומר כשנכנס בפתח בהכ"נ פסוק ואני ברוב חסדך אבא ביתך וכו' ותכוין כי רוב חסדך הוא החסד העליון אשר אנו צריכין תמיד אליו, ובפרט כשאנו נכנסין להיכל המלך לשאול בקשתינו, כי החסד הזה הוא הנק' יומא דכולהו. ולכן בכל הימים וגם בכל תפלה מג' תפלות ערב ובקר וצהרים שאתה נכנס לבהכ"נ, תכוין בחסד הזה שהוא יומא דכולהו. ותכווין אל שם אבגית"ן שהוא בחסד כנודע וז"ס בבית אלוקים נהלך ברגש. ע"ש. שמבואר שאומר פסוק זה בכל ג' תפילות בכל יום, וחזינן שאם אינו עטור ועטוף הוי עדות שקר ומעורר עליו דין ולא חסד.

ועל תפלת ערבית שאין זמן הלילה בעיטוף ועיטור, בזה מסתבר שאין קפידא כי אין כאן עדות שקר. וכ"כ בהדיא בס' תוצאות חיים לבעל הראשית חכמה (אות קנד) ופסק כדבריו בנחלת שבעה (סי' ו) וז"ל, כשאדם נכנס לבית הכנסת בלא תפילין בראשו ואמר אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך, אמר הקב"ה היכן יראתך וכו' לכן ישתדל אדם לשים אותם קודם הכנסת בית הכנסת כדי שלא יהא שקרן באמירתו ביראתך, ולא אמרן אלא אם בא אחר עלות השחר, אבל בא קודם אין צריך דלאו זמן תפילין הוא. ע"ש. וראה במשנ"ב (סי' כה סק"ח).

ומבורר שאם אין הזמן ראוי למצוה אין בזה עדות שקר, וזה אכן מתאים לתפלת ערבית, שאין זמנן טלית אלא ביום, ותפילין בגזירת חכמים שלא יניחם בלילה. (אלא אם כן כבר מונחים עליו שהיא הלכה ואין מורין כן, והארכנו בזה בספר פארך חבוש קחנו משם.)

אך לתפלת מנחה משמע בהדיא שנחה הקפידא, שהרי הוא זמן המצוה ולא מקיים ואומר בפיו עדות שקר, וכאמור בשעה"כ פסוק זה יש לאומרו בכל התפילות. ומש"כ בס' פקודת אלעזר (או"ח סי' כה סו"ס ב) לאפוקי תפילת מנחה שכבר הניח תפילין בבוקר, לא מצינו חיוב בזוה"ק ובדברי האריז"ל לחייב להיכנס לביהכ"נ מעוטר בתפילין, אפילו למנהג הרב ז"ל שהיה מניח תפילין במנחה. ע"ש. לא הבנתי היכן

ראה שאין חיוב שהאר"י דיבר בכל השלושת תפילות, וכך חזינן שכל כניסה לבהכ"נ גם במנחה דורשת ט"ג, וכאמור היה מניח במנחה תפילין. כך שמהאר"י מובן היטיב שגם במנחה הוא על דרך זו, וניחא זמן ערבית שאין מצוה אך במנחה מצוה גמורה היא, ודבריו צריכים עיון. (וזה מלבד דרך הפשט שחיוב תפילין כל היום, וכנ"ל טלית אם יש עליו בגד.)

ולע"ד שלזה התכוון מרן הבן איש חי (מקץ אות ג) שכתב וז"ל, וההולך בחול לא יאמר פסוק ואני ברוב חסדך אא"כ לובש תפילין, אבל בשבת ויו"ט דאין מניחין תפילין, יאמר פסוק ואני ברוב חסדך, ולא בעינן שיהיה מעוטף בציצית דדי בזה בטלית קטן שעליו. ע"ש. ומבואר שאין מניעה שאינו עטור תפילין בזמנים שלא ראויים לתפילין כשבת ויו"ט ולילות ימי החול, אך ביום חול לא חילק בתפילות בין שחרית ובין מנחה אם אינו עם תפילין לא יאמר הפסוק, כי הזמן ראוי לתפילין והוא בעדות שקר.

ובכל אופן אם קשה עליו לבוא בט"ג, נראה שיסמוך בזה על ט"ק שעליו כמ"ש הבא"ח, וכך הם בהבנת מרן השלחן ערוך (סי' כה ס"ב) שגם בטלית קטן שעליו מהני, ודבריו באו גם על הבא לתפלת שחרית. ולע"ד מוכח הוא גם מדברי האר"י הח"י דאיתא בשער הכוונות בדרושי מנחה של שבת (סוף דף עד ע"ד) וז"ל, זמן עטיפת הציצית בתפלת המנחה, הוא אחר קדיש דקדושת ובא לציון קודם שיאמר הש"צ פסוק ואני תפלתי, כדי שתתעטף בציצית בעת רצון. ע"כ.

ומבואר שמתעטף קודם פתיחת ההיכל, ואם כן כשאמר פסוק ואני ברוב חסדך הייתה רק ט"ק עליו, הא קמ"ל שבט"ק מספיק בשביל שלא יהיה מעיד עדות שקר. וכמ"ש הבן איש חי הנ"ל שכתב שבתפילות שבת לכתחילה מספיק ט"ק. ודו"ק. אך כאמור זה מועיל לעניין אמירת הפסוק אך לא לעניין כבוד בית ה', אין כל שינוי אם אינו מתעטף כפשוטו בטלית גדול, וכן מבואר באר"י שהנכנס לבהכנ"ס למנחה יתעטף בטלית גדול ולא מספיק בט"ק שעליו.

ותכף אדבר במאי דחזיתי למהרח"פ בכף החיים (סימן י אות כה) שכתב בפשיטות, שבשבת לא נהגו לילך מעוטף בטלית לבית הכנסת. ע"ש. והביאו בכף החיים סופר (סי' כה אות כ) וכתב מדנפשיה טעם למנהג, בשבתות וימים טובים וחול המועד אין צריך לילך מעוטף בטלית לבית הכנסת, כיון שלא יש מצות תפילין וגם לא הוי כסהיד סהדותא דשקרא, דהכל הוא בשביל התפילין הבו יקרא לדיוקנא

דמלכא בשביל התפילין שנקראו יקר. ע"ש.

וראה שלא ציינו מקור לדבריהם רק סברא בעלמא, ולכאורה זה נגד מה שהזהירו אותנו שאין לסבור סברות במקומות כאלה, במה שלא מפורש הכתבים. ומהרח"פ לא אמר שכך דעת האר"י אלא שכך נהגו, ויש הרבה מנהגים שאינם מכוונים עפ"י האמת ולא בשביל זה נדחוק דברי האר"י. ועל כן עיקר התימה על מהר"י סופר זצ"ל בעל כף החיים, מהיכן הוציא שכל העסק בטלית ובפסוק רק בעבור התפילין, והרי בזוהר הקדוש נאמר בהדיא 'עיטופא דמצוה', ואומר בהדיא שארבעה מלאכים קדושים יוצאים עמו, והנראה ברור שהם כנגד הארבע מצוות שעסק בהם תורה ותפילין ציצית ומזוזה. ומי יימר לן שבשבת לא כן הוא, ואדרבה שבת אות היא תמורת תפילין וכל השאר על מקומם עומדים, ומלאך מלווה לו גם מכוח השבת בלא שום הבדל. וחזינן לעיל בתד"א שעיקר חובת ציצית בשבת יותר מימי חול.

וביותר יש להקשות על סברתו, שלשון האר"י ז"ל (בשעה"כ שם) ברורה שאמירת הפסוק על כוונותיו ואזהרות הזוהר עליו שלא יהיה עדות שקר 'בכל הימים וגם בכל תפלה משלוש תפלות ערב ובקר וצהרים שאתה נכנס לבית הכנסת', הרי אמר בכל הימים וברור שבא לרבות שבת ויו"ט, ומנין לנו לחלק מדעתנו.

גם מדברי מרן הבא"ח הנ"ל מוכח מיניה שגם בשבת חייב בטלית, אלא שיכול לסמוך על ט"ק שעליו, ואם לדעתם ביום חול צריך ט"ג בדווקא ולא די בט"ק, אין הבדל בין שבת ליום חול. ולדעתי מבואר כן בהדיא דברי רבנו האר"י ז"ל בשער הכוונות (סוף דף עד ע"ד) הנ"ל בסדר תפלת מנחה של שבת, שצריך להתעטף בט"ג בדווקא גם במנחה של שבת. והרי לפניך מבואר שחובת עיטוף היא בלא קשר כלל למצות תפילין, ללמדך שאין תלויים זה בזה.

ובאמת עפ"י סודם של דברים נראה שיש קפידא בשבת קודש על ט"ג יותר מאשר על ט"ק, ושורש דברי במה שכבר הורה רבנו האר"י החי' בסודם של הט"ק והט"ג, כמבואר בשער הכוונות (ציצית דרוש א) וזל"ק, וכבר ידעת כי ז"א בהיותו בתוך אמא בסוד העיבור לא היה אלא בבחי' שש קצוות בלבד ג' כלילן בתלת, ולא היו אז בו לא בחי' ראש ולא בחי' זרועות אלא גוף א' פשוט בלבד, וכנגד זה הוא 'הציצית הקטן' שאין מתעטפין בו לא את הראש ולא את הזרועות. אבל 'הציצית הגדול' המעטף את הראש הוא בחי' אור

המקיף דז"א כשהגדיל ונעשו לו י"ס גמורות ונתפשטו ראשו וזרועותיו, ולכן שיעור זה הטלית הגדול של העטיפה הוא כדי לכסות ראשו ורובו כמ"ש בגמרא. ע"כ. ומבואר שגודל הטלית בא לרמז על הקומה הרוחנית.

וכאמור לעיל שאם כנים הדברים, הרי שביום שבת קודש שאין סילוק מוחין כלל וכל היום כולו מקודש ועומד בקומה שלמה מאירה יקרות, יש עניין דווקא בט"ג. ומעתה גם תבין שיש להרבות בט"ג בשבת כמה שאפשר, שכבר אמר לנו הרח"ו ע"ה (שעה"כ ציצית דרוש א) וז"ל, בהיות האדם שלא בשעת התפילה בשאר היום אינו חייב בעיטוף ציצית הגדול רק בציצית קטן די לו, כי אז הז"א בתוך ביתו שהיא אי' עילאה ועומד בתוכה כי שם ביתו, אמנם אחר שהגדילו ב' זו"ן ובא הוא לבהכ"נ שהיא הנוק' בית כנוסייא לכל אז מתעטף בטלית גדול. ע"ש.

ורוצה לומר שההתעטפות בכל שעות היום היא כדוגמת הארת המוחין שבאותה שעה, וא"כ בשבת קודש שכאמור אין הסתלקות המוחין בעינן ט"ג בדווקא ולא ט"ק, ובכל שעות היום עומדים בקומתם וכלל שירבה בט"ג נכון ורצוי הוא עפ"י האמת.

ובכל אופן בין בשבת בין בימי החול, אם לא יכול להיות עטוף בשעת יציאה ממש מביתו, על כל פנים יתעטף קודם כניסתו לבית הכנסת. כמבואר במ"א (סי' כה סק"ד), משנ"ב (שם) ובכה"ח (שם ס"ק טז).

וזאת העולה, שבית כנסת לכבודו וכבוד שכינת א-ל השורה בו, יש לו לירא את ה' להתעטף בטלית גדול, וכך הוא גם עפ"י דברי המקובלים. ובאמת שכך גם נהגו ישראל קדושים בדורות קודמים בכמה קהילות קודש, ואשרי המכבד קונו בלב ונפש.

כנף ג פרק יא –במצוות שונות

עיטוף בברכת כהנים

עוד יש לבאר מה שנוהגים בכיסוי בטלית בברכת כוהנים שמתעטפים בטלית בשעה שמברכים את העם, שיש לומר שמשום שכינה השורה בין אצבעותיהם.

שהרי יכלו לכסות רק ידיהם בשיראין או בגד אחר, ובאמת יש מקומות שלא נהגו בכיסוי טלית כלל, ובודאי שאינו מדיני ברכת כהנים, שלא נזכר דבר מזה בחז"ל. וכן יש לשאול למה עטפו ראשם ורובם היה די בכיסוי הידיים בלבד, והרווקים בבני אשכנז על מה מתאמצים בטלית שכלל לא מצויה להם, והוי ידיים מוכיחות שטלית בדווקא, שאם לא נביאים בני נביאים הם.

וכאמור מנהג אבותינו כלל לא היה שכהנים מתכסים בטלית, שכתב הרמב"ם תפילה (פי"ד ה"ז) אין הכהן או המתפללים רשאים להסתכל אלה בפני אלה כדי שלא יסיחו דעתם. ועי' בבית יוסף (או"ח סי' קכח סעי' כג) שהערה מקורו מדאמרינן בירושלמי פרק הקורא את המגילה עומד (ה"ח) שאסור להסתכל בכהנים בשעה שהם מברכים את העם משום היסח הדעת, ומשם יש ללמוד שגם הכהנים לא יסתכלו בעם כדי שלא יסיחו את דעתם, וכל שכן הוא. וליכא למימר דהא דאסור להסתכל בכהנים לא משום היסח דעת הוא אלא משום הא דאמרינן בפרק אין דורשין (חגיגה טז.) שהמסתכל בכהנים עיניו כהות, דהא מפרש התם דהיינו דוקא בזמן שבית המקדש קיים והיו עומדים על דוכנם ומברכים את העם בשם המפורש. 'ונוהגים הכהנים' בארץ מצרים לשלשל טלית של מצוה על פניהם וידיהם ומנהג יפה הוא, כדי שלא יוכלו הם להסתכל בעם ולא העם בהם ויבואו לידי היסח דעת. ע"כ.

וראיתי בספר גם אני אודך תשובות לגאון הרב שעיו (סי' לז) שכתב וז"ל, ונראה דמה שנהגו בזמן הזה לכסות פניהם וידיהם בטלית דוקא, הוא על פי מה דאיתא בתיקוני הזוהר הקדוש (תיקון ע, דף קל ע"כ) כד בר נש מתעטף בעטופא דמצוה הא תקין ליה כורסיא בעטופא דמצוה והא אוקמוהו והוכן בחסד כסא. עכ"ל. דמבואר מזה דהטלית היא נעשית כסא לשכינה, וא"כ משו"ה נהגו הכהנים לכסות פניהם וידיהם בטלית כי עי"ז נעשה הטלית כסא ומושב לשכינה לשרות עליהם הברכה. ע"כ.

ואעפ"י שברור שחובה אין כאן, טעם לשבח יש כאן, שעיטוף שייך בכל מקום השראת שכינה, ואם לא נביאים בני נביאים הם.

עיטוף בשעת ברית המילה

וראה במנהג היפה בעדות האשכנזים, שכל המקבל כיבוד בהולכת התינוק וכדומה גם הוא מתעטף בט"ג. ואצל הספרדים נהגו שאבי הבן והסנדק עטופים טלית, וראה בפת"ש (יו"ד סי' רסה סק"יג) שהמנהג שהסנדק מתעטף בטלית, ואפי' בתשעה באב אין למחות ביד המתעטף גם במקום שלא מניחים טו"ת בשחרית (כנה"ג). ע"ש. וראה בערוך השולחן (או"ח סי' יח ס"ז) כתב שגם הסנדק והמוהלים ראויים להתעטף בציצית, מפני כבוד מלאך הברית. ועי' בספר כורת הברית (סי' רסה). ושורש לדבר כאמור, שבכל השראת שכינה כבשעת כריתת הברית, עיטוף הוא המעשה הראוי והנכון.

עיטוף חתן בחופתו

ובזה יתבאר לך היטיב מנהג כל ישראל, שחתן תחת חופתו מתעטף בטלית מצויצת דווקא, דאי משום ברכת שהחיינו יברך על בגדיו, ואי משום אוהל וכיסוי כאחד מפירושים למעשה 'החופה', הרי כל שמיכה ובגד בכלל זה. ומנהג ישראל קדושים שלא לוקחים אלא טלית מצוייצת דווקא. שמקום החופה מקום השראת השכינה הוא, ולכן תכף לאחר מעשה הקידושין מתעטף בטלית, וגם עוטף בה את כלתו הבאה אצלו.

וכבר הובא הביאור בזה אצל רבותינו הראשונים, שיסוד הלימוד בזה מפשט הפסוקים, פריסת בגדו על האישה יש בה צד נישואין, כך מובן מהאיסור 'לגלות כנף אביו' וביותר כן הוא במצות יעוד (שמות כא, ח) וכמבואר בגמרא קידושין (יח סו"ע א) דתניא 'בבגדו בה', כיון שפירש טליתו עליה שוב אין רשאי למוכרה. ע"כ. וכן הוא בבקשת רות מבועז (ג, ט) 'ופרשת כנפך על אמתך'. ואת עלית על כולנה שכן הוא בנבואת יחזקאל (טז, ח) שעתיד הקב"ה להקים עמו 'ואפרוש כנפי עליך'.

ועי' לרבנו בעל הרוקח (סי' שנג) וז"ל, כ"ד פעמים בקרייה נקראת כנסת ישראל כלה. מצאתי כתוב בקונטריסי' מאין סמכו רבותי' להלביש לחתן טלית ביום חופתו לפי שנא' גדילים תעשה לך. וסמיך ליה כי יקח איש אשה וכו' ומה שמשימין על החתן ועל הכלה ועל הקהל הטלית שעליה מפני שנא' ופרשת כנפך על אמתך. ע"כ.

ועי' בספר המנהיג (הל' אירוסין ונישואין סי' קח-קט), סמך במדרש, למה נסמכה פרשת ציצית לנשואי אשה, דכתיב (דברים כ"ב י"א) "גדילים תעשה לך", וסמיך ליה "כי יקח איש אשה" לומר לך חייב בציצית. אב"ן הירחי. ללמדך על המנהג למה חתנים מתעטפים בציצית בהיכנסם לחופה. וכ"כ עוד

(סימן קט) וז"ל, וחופה נקראת, על שם שחופה אותה בטליתו. ע"ש שהאריך בזה. וע"ע בתוס' רי"ד (קידושין יח ע"ב). ועי' לשון הסמ"ג (עשה ל) בדין קבלת שבת שכאמור היו עטופים טלית וז"ל, חכמים הראשונים הם עצמם היו מתקנין שבת שלהם ואחר כך היו מתעטפים כחתנים, ואומרים בואו ונצא לקראת שבת מלכתה. ע"כ. הא קמן שסימן החתנים בטלית המצוייצת שעליהם, והוא משום השראת שכינה.

עיטוף בהדלקת נרות חנוכה

ועי' בגמ' שבת (כב ע"א) נר חנוכה מצוה להניחה וכו' נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין. ע"כ. והיו כמה גרסאות בזה לרבותינו הראשונים.

ראה בשאילתות (וישלח סי' כו) שכתב וז"ל, דלהוי מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל, ובעל הבית בטלית מצויצת ביניהן. ע"כ. וכן הוא בספר הפרדס לרש"י (הל' חנוכה), תניא רבתי (סי' לה), העיטור (י' הדברות חנוכה), בר"ן (שם), ריטב"א (שם), שו"ת מהרי"ל (סי' מ).

וראה לשון המאירי (שבת כב ע"א) שכתב, תהא נר חנוכה משמאל הנכנס. ופרשו בהגדה, ויבא בעל הבית בתפליו ובטלית מצוייצת ביניהם, חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם. ע"כ. ומבואר בדבריהם כאמור, שגם בשעת הדלקת נר חנוכה טלית מצוייצת עליו.

ובספר אשי ישראל (איסרלין שבת כב ע"ב) הביא על דברי הגמרא, את השאלתות הנ"ל והוסיף וז"ל, ולעניות דעתי דבכל הברכות ודבר שבקדושה היה דרכן בעיטוף, כההיא דברכות (נא ע"א) גבי כוס של ברכה דטעון עיטוף. ועוד כתב הרמב"ם הלכות תפילה דרך החכמים שאין מתפללין אלא עטופין. ע"ש.

ולא הבנתי דבריו כי מדוגמאות אלה מוכח איפכא שלא ציינו עיטוף אלא במקומות אלו, ובכוס של ברכה איכא פלוגתא, ואם כן לא התעטפו בכל ברכה אלא בתפילה ובמיוחדים נוספים. וזה ברור בעיני.

והנה אעפ"י שברור הוא שיש עדיפות בציצית, אך גם מובן שלטעם שנתנו שיהיה מסובב במצוות, אין הכרח דווקא לטלית גדול ומספיק לזה ט"ק שעליו.

כנף ג פרק יב – ועל שפם יעטה

עיטוף לאבל ומנודה

וכעת נבוא בדין שלם המובא בחז"ל, ומוזכר בעשרות מקומות כדין בסיסי, ושורש לו בנביאים ובכתובים, אך בדורות האחרונים נעלם כלא היה גם מבני עדות הספרדים, ועל כן נביא כמה מיסודותיו, שכבר אינן מוכרים דינים אלה ללומדים.

במיתת אשתו של הנביא יחזקאל נאמר(יחזקאל כד טז-יז), בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגיפה ולא תספוד ולא תבכה וכו' ולא תעטה על שפם ולחם אנשים לא תאכל.

וגרסינן בגמרא (מועד קטן טו ע"א) וזל"ק, אבל חייב בעטיפת הראש מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל ולא תעטה על שפם, מכלל דכולי עלמא מיחייבי. מנודה מהו בעטיפת הראש וכו' מצורע מהו בעטיפת הראש, תא שמע ועל שפם יעטה מכלל שחייב בעטיפת הראש, שמע מינה. ע"כ. ומבואר שאבל ומצורע חייבים בכיסוי הראש, ובמנודה לא הוכרע הדין. וכן הוא במסכת שמחות (פ"י ה"ט) ובירושלמי (כלאים מב ע"א) במיתת רבי יהודה הנשיא. ומבואר כן בכ"מ שכך נהגו בבבל ובארי"י, ונלמד מהפסוק כאמור, והוא דין גמור מדרבנן.

ודרך העיטוף, ראה בדברי בעל העיטור (הל' ציצית שי"ב ח"ג) שנתן גדרים ברורים בזה וז"ל, ודרך העטיפה רחבה לקומת האיש ומחזיר שתי ציצת לפניו ושתים לאחריו כדי שיהיה מוקף במצות ויכסה בו ראשו שלא יעמוד בגילוי הראש, ורבותינו הגאונים כתבו ועטיפתו כעטיפת הישמעאלים עטיפה גמורה. ומסתבר' לן דעטיפת ישמעאלים לא הוזכרו אלא גבי אבילות דא"ש קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה מחוי ר"נ עד גבי דדיקנא. ובירושלמי (מו"ק פ"ג ה"ח) צריך לכסות את פיו. ובבלי (ב"ב טז ע"ב) מה עדשה אין לו פה, אף אבל אין לו פה, והתם הוא דכתיב לא תעטה על שפם מכלל דכ"ע מחייבו (מו"ק טו ע"א). ובמצורע כתוב ועל שפם יעטה, ובמנודה מבעי' לן. אבל כ"ע לא מחייבי בעטיפת הראש כלל דא"כ יכסה את פיו וכי רבי יהודה בר אלעי שהיה מתכסה בסדינין המצוייצין (שבת כה ע"ב) וכן דיינים (שבת י ע"א) מי היו מתעטפין בכך, ורב יהודא אינש צניעא הוה ולא קשרי גלימא כולא יומא (מנחות מג ע"א), אטו כל יומא הכי קאי. וגבי בהמ"ז דאמר (ברכות נא ע"ב) ר"פ מתעטף ויתיב משום דחזינן ביה עיטוף כעטיפת ישמעאלים הוא, וגבי ציצת נמי אף על גב דמברכין להתעטף (תוספתא ברכות פ"ו הט"ו) בציצת

לשון כסות היא כדכתיב אשר תכסה בה שמכסה בכסות והולכין ועוסקין בעסקיהן, פעמים בכסוי הראש פעמים בגלוי הראש. ע"כ.

ויש ללמוד מדבריו כמה וכמה דינים יקרים בסוגיין, וקודם הדקדוק בדבריו תן דעתך שכבר בזמנו של בעל העיטור, השתנו סגנון המלבושים ולא היו מתעטפים בטלית אלא למצוה בלבד, וכמ"ש שם בארוכה לגבי ט"ק תחת הבגדים שנתחדש בזמנם, ונחלקו בו ראשונים כמלאכים אם מקיים מצוה במופלא ובמכוסה תחת בגדים. וקאי בהלכות ציצית, ומבאר כדבר פשוט שכל העיטוף הנזכר בכמה מקומות, הוא על טלית של מצוה ולא כל עיטוף של בד סתם.

ואחר שידענו שסתם עטיפה גם באבל של טלית מצוה בדווקא, דן באריכות כי בעינן 'עטיפת ישמעאלים' בצורתה כימי קדם לעיכובא באבלות.

ברם זאת תדע, שעל חובת עיטוף בדיני אבלות יש לחלק בין דברי העיטור לרבנו הרמב"ם (אבל פ"ה הי"ט) שבפשטות מבואר מדבריו, שהעיטוף אינו בהכרח בטלית של מצוה אלא שפיר מהני בזה גם בסודר בעלמא. שכתב וז"ל, מנין לאבל שאסור בפריעת הראש, שהרי נאמר ליחזקאל לא תעטה על שפם מכלל ששאר האבלים חייבין בעטיפת הראש, 'והסודר' שמכסה בו ראשו עוטה ממקצתו מעט על פיו, שנאמר ועל שפם יעטה ואונקלוס תרגם כאבלא יתעטף. ע"כ. ומבואר הכא שהעיטוף אינו בטלית כאשר ביאר בשאר עיטופים, אלא בסודר בעלמא. וכבר ידעת ובעיניך ראית, כי הרמב"ם דקדקן גדול בלשונו, שאם עיטוף הוא מדין טלית של מצוה אומר זאת בלשון ברורה, והכא נקט לשון ברורה 'סודר' ללמדך שבדיני אבלות טלית של מצוה הוא לאו דווקא.

ומקורו בדברי הקדמונים שכן מבואר הוא בתשובת רב נטרונאי גאון (שערי צדק סי' כב) על עטיפת אבל, שלא דייקו רבנן בין בסודר בין בטלית, שניהן שווים. ע"ש. וכן הוא מרב מתתיהו גאון מובא בספר מאה שערים לר"י אבן גיאת (אבל עמ' מז). וכיו"ב תמצא בריטב"א (מו"ק כד ע"א) וז"ל, ואף על פי שאינה כעטיפת ישמעאלים עטיפה היא, וכיון שכן בשבת לא יפרע ראשו לגמרי אלא יהא 'הסודר' עליו דהא לא מינכר ונוהג באבלות, וכו' וכן קבעוה הגאונים ז"ל הלכה. ע"כ. וכ"ה ברבנו חננאל (מו"ק שם) שכתב, במצנפתו או טליתו. ע"ש.

וכך פסק להלכה למעשה מרן השו"ע (יו"ד סי' שפו ס"א) וז"ל, אבל חייב

בעטיפת הראש, דהיינו שיכסה ראשו 'בטלית או בסודר' ויחזיר קצתו על פיו ועל ראש החוטם. והני מילי שצריך עטיפה, בכל היום. אבל כשבאין מנחמים אצלו, מגלה ראשו לכבודם. ע"כ. ומבואר שטלית לאו דווקא.

ומה שלא רואים קיום הלכה זו בזמן הזה, האמת שבבני אשכנז נעדר דין זה כבר מאות רבות בשנים, ולא מטעם לשבח הוא שסיבה אחת להם מפני 'לעג הגויים'. וכמ"ש רש"י בספר האורה (ח"ב סיק קמב) בהדיא וז"ל, עטיפת הראש לאבלים כל שבעה יומם ולילה, אבל הרבה יש שאינם נוהגים מפני שהאומות 'משחקין עליהם'. ע"כ. וכ"ה בתוס' (מו"ק כא ע"א ד"ה אלה), ומה שאין נוהגין עתה לעשות עטיפת הראש וכו' אנו בין הנכרים ויש בינינו עבדים ושפחות וכו' ועוד יש ליתן טעם בעטיפת הראש שלא היה מביא כי אם לידי שחוק ענין עטיפת ישמעאלים. ע"כ. ומבואר מעצמו שישיבה בין גויים גורמת כל זה. ואפילו חליצת נעליים לא חלצו מפני הלעג, כמבואר בסמ"ק (עשה צז). ובאמת שטעם זה פשוט הוא בכמה דינים, לכל מי שהרגיש הגלות.

אך כאמור מצוה זו היא חובה גמורה בחז"ל ושורש לה בדברי קבלה ממש, וכמו שלמדו מאותם פסוקים שאין להניח תפילין ביום מיתה וקבורה בביטול עשה דאורייתא, כך למדו על עטיפה כחיוב גמור. ואין טעם בעיקר להצדיק ביטולה, ואפי' פרשנות של עיטוף כבגד עליון לא חזינן בבתראי שכן יעשו בימי אבלם לשבת במעיל עליון כל שבעת ימים. ואין בזה תירוץ ופתח אלא שיבוש מנהג בעלמא, וצריך לחזק בדברים הנרפים ולא לתת עליהם חותמת גלות.

ועל כן, בר מינן הצריך בזה יקיים גם חובת חכמים בזה, לעטוף עצמו כל שבעת ימים ובשעת המנחמים יגלה פניו לכבודם וכמ"ש בשו"ע. ומאחר ובזמן הזה שאין רגילים בסודר ובטח שלא בצורת עיטוף שכזו, יראה משונה ומוזר ויעשה לצחוק, ובמקום כבוד הנפטר יבואו ללחשושי סרק.

אך לעטוף עצמו בטלית הרי רגילים בה, וגם יקיים מצות ציצית וזה עדיף בהרבה מסודר, שמלבד שאין בו שחוק גם יש בו מצוה מהתורה. ומאחר שלכל הדעות בפוסקים חזינן ששתי האפשרויות טובות הן, לכן ייקח הטלית ויעטוף בה שהוא עדיף בהרבה. וכך הוא מנהג בני קהילות תימן ששימרו המסורות בזה, וברוך שנתן עולמו לשומרים. [ואם צריך לכסות פיו בדווקא, עי' בספר עטיפת ציצית כהלכתה עמ' כא מש"כ בזה בטוטו"ד.]

כנף ג פרק יג – עיטוף בט"ק

מצוות בעיטוף הנ"ל בט"ק

ואחר ביאור הדינים השונים בהם מצאנו מצות עיטוף, יש לבאר האם מועיל עיטוף בט"ק. שכנ"ל בחז"ל לא היה ט"ק כלל אלא רק ט"ג, ויש לבאר בכל דין ודין אם תועיל ט"ק כי יש בה ד' כנפות של מצוה, או אם הוא מסיבת עיטוף או כבוד שצריך ט"ג דווקא.

והנה בט"ק המכוסה תחת בגדיו, הרי ברור שלא מהני כלל לכל אלה הדינים, שגם אם נאמר שיש בו מצוה בזמן הזה על אף כל הספקות שבו כמו שהארכנו. הרי בודאי אין בו צד של עיטוף של כבוד או מורא, שהוא מכוסה תחת בגדיו ואינו מועיל כלום לענייניים אלה להוסיף יראה וכבוד.

ואם כן כל החקירה דידן היא בט"ק שעל בגדיו והיא במידה גדולה, שמלבד הרווח הגדול שאין בה ספק מצוה, יש לחקור אי מהני גם כעיטוף של מצוה לדינים הנזכרים. וכדי לעמוד על בירור הדין יש לילך בתר טעמו ושורשו של כל דין, וממנו להסיק אי מהני לכתחילה ודי בט"ק שעל בגדיו או דלמא צריך ט"ג דווקא.

לעניין תפילה - כבר מבורר בפוסקים ובמנהג שלא סמכו על ט"ק שעליהם לתפלת שחרית, אלא הקפידו על ט"ג בדווקא. וצריך לומר שמלבד הרווח שיש בו שמכסה כל גופו וגם ראשו והיא צניעות וכבוד ולא מביט אנה ואנה ודעתו מיושבת עליו, הרי ברור שאין להסתפק בט"ק שאין בה התועלת האמורה. וכדוגמת המבואר בדברי סדר היום, שבזה יראה וכובד ראש עליו. ועל אחת כמה וכמה לדברי המקובלים שנתנו בזה כוונות עמוקות והכרח, וא"כ מבואר הוא שבכל התפילות טלית גדול בדווקא.

לעניין ברכת המזון - הרי דימו אותו בראשונים הנ"ל לתפילה, וגם בו הנצרך לכובד ראש. ואם כיסה עצמו בסודר שעל ראשו אין בו חיוב בטלית, ובלאו הכי יש פוטרים מעיקר הדין שאין צריך עיטוף לברכת המזון. אך לכל הדעות מוסכם ומובן שיש בעיטוף רווח גדול מיניה שמקיים מצוה שיש בה כבוד. (ובפרט שסודר דרב אסי היה בגד של ת"ח, מה שאין כן סתם כובע דידן שהוא כיסוי בלא כבוד, וא"כ טלית עדיפא מיניה.) ועל כן המבואר, שלכתחילה יתאמץ להתעטף בט"ג ויכסה גם ראשו, ומעיקר הדין די בט"ק שעל בגדיו.

לעניין קבלת שבת - לפשט המובן הוא שאם יש לו ט"ק על בגדיו מכובדת לכבד שבת בכלל עיטוף הוא, שעיטוף הראש אינו לעיכובא כאמור. אלא שלדעת המקובלים חזינן שרבנו האר"י

הקפיד בזה בדווקא על ט"ג, ואולי אפשר שלשיטתו הוא שט"ק דיליה הייתה מכוסה בבגדיו ועל כן אין כאן עיטוף הניכר לכבוד שבת, מה שאין כן בט"ק שעל בגדיו דמהני גם לזה (במקומו הארכנו בדעת האר"י, שבגד ט"ק במידה גדולה אפשר שנחשב כט"ג בהסתכלות הקבלה). וכן נראה עיקר.

ובכל אופן שבח ויקר הוא להתעטף בט"ג כמעשה תנאים ממש, והמוחש לא יוכחש שניכר כבוד השבת טפי, והוא דרך צניעות הרבה יותר מט"ק ועל כן הנכון לקיים בפשטות, ואעפ"י שחיוב גמור אין כאן, מצוה יש כאן.

ליל יו"ט וכיפור - לעניין כבוד המועדות הרי די בט"ק המכובדת הנמצאת על בגדיו, כדוגמת שבת. ולעניין יוה"כ כבר נהגו בט"ג והוא רק לרווח בלא הפסד.

בלימוד תורה - הנראה ברור שאם מכוסה בשר גופו בבגדים הראויים, ורק לכבוד ומצוה מתעטף בט"ק על בגדיו, מהני בזה גם לכבוד התורה. ולמקובלים יש עדיפות בט"ג. ובכל אופן מדרך הכבוד וההדר שיעסוק בתורה בט"ג. ומה שנהגו לפשוט בגדים עליונים בבואם בביהמ"ד צריך ביאור הטעם בזה, כי נראה כמעשה שטות.

דרשה והספד - במקום שנהגו בט"ג בדווקא, הרי שהכרח הוא. ובמקום שלא נהגו. ט"ק שעל בגדיו מהני, אך אם יעטוף בט"ג שיהיה היכר לכבוד התורה והציבור מהודר הוא.

שליח ציבור – חזינן בגמ' הנ"ל שהראה הקב"ה סדר עיטוף של שליח ציבור, וברור שהוא בט"ג שיש בה גם צניעות. ועל כן יש להקפיד בט"ג דווקא, ובפרט העם שבשדות שבגדיהם ללא שרוולים, ולא יעטפו בשרוולים שהמציאו שזה ביזיון גדול הוא לעמוד כך לפני ה', ולכן יעטפו בטלית גדול דווקא גם בערבית בדרך של עיטוף של כיסוי זרועות.

מושב בית הדין - מאחר ומוזכר בחז"ל דין מפורש של עיטוף, בכובד הראש ושלא יפנה אנה ואנה, ושורש לזה במדרש שהוא תנאי יסוד למושב ב"ד. טעמים אלה לא מתקיימים בט"ק, אלא בט"ג דווקא.

ולא מובן כלל טעם מדוע דיינים האידנא מתחמקים מלהתעטף, שמה מצאו עוול בדברי רבותינו וכבוד התורה להיות עטופים במצוה דווקא. ולמה נגרע מלהבדיל ערכאות שמתפארים בבגדי שטות וליצנות כגלימות ארוכות ופאה נכרית, ולמה לא נתעטף אנחנו בבגדי מצוה חותם

מלך. ועל טעם שבתי דינים שלנו אינם בסמכות כבעבר ממה נפשך, אם אין הם בתי דינים יתבטל שם ב"ד מהם, ואם בתי דינים הם על צד מה, הרי גם יתעטפו כי זה בנקל ובאפשר, ומצוה והדר תורה.

עיטוף בבית הכנסת – מהחיובים הבולטים בכבוד קדושת בית הכנסת, ישיבה של כבוד ומורא. ואינו דומה כלל בבא עם ט"ג בבית ה' לט"ק שנמצאת עליו גם ברחובות קריה, והוא ייחוד גדול וכבוד הראוי לבית ה'. ובפרט למדויק בדברי רבנו האר"י ז"ל וכאמור. ובלאו הכי כניסתו לבהכ"נ בדר"כ היא לתפילה הצריכה לכתחילה עיטוף טלית גדול וכאמור.

ברכת כהנים ברית מילה וחופה – אעפ"י שלא נזכר בחז"ל עיטוף במקומות אלה, כבר נהגו בזה בט"ג בדווקא והוא בוודאי שבח ומעלה, ועל כן ידקדק בט"ג דווקא גם בברית מילה, ובברכת כהנים וחופה בלאו הכי לא מועיל בט"ק, שהרי צריך עיטוף ממש בבגד גדול דווקא.

הדלקת נר חנוכה - הנה מלבד קיום המצוה, הרי גם טעם האמור בו שיהיה מסובב במצוות, זה קיים גם בט"ק 'שעל בגדיו' שמקיים בה מצוה בודאי.

עיטוף באבלות - הרואה דברי חז"ל הנ"ל יראה, שהקפידו בזה בעטיפת ישמעאלים בדווקא, שיש בו כיסוי הראש וגם מעט מהפנים, ובזה בודאי לא יועיל ט"ק. ומהדין היה אפשר עיטוף בסודר אלא שבזמן הזה ייראה משונה מאוד ועל כן יתעטף בטלית שרגילים בה ומצוה יש בה.

ובכל אופן מהמבואר שצריך עיטוף ולא מהני לבישה, טלית גדול הוא בדווקא. ואעפ"י שלא כולם נוהגים בזה, מצוה יש בזה מדברי חז"ל ומדברי קבלה, והרוצה לנהוג בזה קרוב לרווח רחוק מהפסד וראוי הוא לעשות כן. וכבר חזינן כמה מדברי חז"ל שלצערנו לא מקיימים בעיטוף וחליצת כתף וכדומה, והרוצה לנהגו בהם ראוי ונכון הוא לעשות כן. וכך עשו כמה גדולים לחיים.

כנף ג פרק יד – מדי בן חיל

להחזיר עטרה ליושנה

עוד זאת אומר להקדים התרופה לטענה, יבואו ויטענו עושה חדשות בעל מלחמות ולמה לנו לשנות ממנה אבות.

זאת דע לך שהאמת נראה שאין כאן מנהג אבות כלל, שהרי כל רבותינו חכמי הספרדים כשעלו לארץ היו לבושים בלבושם המסורתי כמו שהיו לבושים בחו"ל, ושם הבגדים היו ארוכים כבגד 'קפטן' 'ומעיל' כל מקום בשמות הבגדים שהיו נהוגים בו, כולם היו שווים לטובה שהיו בגדיהם ארוכים עד קרוב לכפות רגליהם, בגד אחד ארוך וסגור כשמלה. לקיים דברי חז"ל (פסיקתא זוטרתא שמות ו, ו) כנגד ד' זכיות שבידם, שלא שינו את לשונם, ולא חילפו את שמלותם וכו'.

מה שאין כן הדור הצעיר שהיה אז בארץ, זנחו הלבוש המסורתי הצנוע ומעלי, והלכו להידמות ללבוש 'האירופאי' של חליפות קצרות וחולצה בתוך המכנסיים, כמנהג בני אשכנז. ושיבשו אורחות אבות, והיא תמיהה גדולה מאוד, שעל לבישת 'מכנסיים' המכונה בתורה 'כיסוי ערוה' נהיה אצלם 'בגד עליון', ובמקום להיות מעלין בקודש שילמדו את אחינו האשכנזים צניעות הבגדים מה היא כמנהג הספרדים, התעקמו הנהגות הישרים ללכת בדרכים עקומות שיסודם בפריצות הגויים. וכמה מן החכמים מהספרדים והאשכנזים כבר זעקו על כך, ולשבח החסידים יאמר ששמרו מכל משמר שלא לטעות בתר טועים.

וכמה יש להתפלא על מנהגם, שאם כבר שיניתם מלבושכם משל החכמים, ורוצים להיראות כיהודי אירופה, מדוע לא העתיקו גם מנהגם בלבישת הט"ק להוציאה לחוץ, ועכ"פ את חוטי הציצית ומדוע בחרו להכניסם לתוך המכנסיים בדווקא. ומדוע את הקלקול העתיקו ואת השבח השמיטו.

ולטעון 'מנהג אבות' זה תמוה מאוד, שעל מצוה מהתורה כציצית, שיש מחלוקת אדירה אם יש איזה זכר למצוה כשהיא תחת בגדיו את זה אחזו, ושומרים בקנאות על מנהג אבות. ואת הבגדים הצנועים של אבותינו ורבותינו עזבו בלא היסוס ללבוש לבושי גויים בגדים שיש בהם קלקול גדול של צניעות, ובזה שבחו מקנאותם לא נזעקו על מנהג אבות, והיה צריך להיות בדיוק להיפך. שאת הבגדים הצנועים ישמרו למסורת אבות, ואת הט"ק יוציאו לחוץ לקיים המצוה לכולי עלמא. ובכל אופן, מאחר וכבר השתנה מנהג הבגדים, לא שייך כלל לסמוך על מנהג קדום בט"ק כשהבגדים היו נראים אחרת.

וכעת שבאים כך לעבוד את ה', בבגדים צרים וצמודים על אבריהם, ואין כיסוי עליון אלא חולצה במכנס, וגם ז'קט החליפה קצר אין בו הועיל, נצרך ביותר להוציא ט"ק על בגדיו ותהיה במידה גדולה שיש בה צניעות לכסות על חיתוך האיברים בבגדים החדשים.

ועל אחת כמה וכמה, שהוא דבר עקום לבוא כך לתפילה, שאצל חז"ל היה נקרא פוחח, ולמדנו מהכהנים והחכמים קדמונים כיצד היא הדרך המכובדת לעבוד עבודה, ובגדים כשלנו אינם בכלל. והעצה והפתרון לפניו, שיעטוף עצמו בט"ג בדרך עיטוף כל סביביו וירוויח מכל צד וסברה. גם יעתיק בגגון בגדי אבות בצניעות, וגם ירוויח המצוה בעיטוף שיש בו כבוד ומורא וסגולת השראת שכינה. ולא באנו לשכנע המתעקשים, אלא החפצים לשמוע לשפר ולהוסיף בכבוד ה'.

מניין המצוות

וכבר מילתנו אמורה, שהמתעטף בטלית מקיים עשרות מצוות בכל ג' שניות, וכבר ביארנום למעלה בארוכה. שמלבד שמקיים כל רגע מצות עשה השייכת בעצם מצות ציצית, כאשר נצטווינו ועשו להם ציצית. עוד ישנן מצוות הנלוות למצות ציצית שיכול לקיימם בכל רגע שציצית עליו, ומאחר ומצוות צריכות כוונה (שו"ע סי' ס ס"ד) והם: אהבת ה'. יראת ה'. והלכת בדרכיו. ובו תדבק. זכור ושמור יום השבת. יחוד ה'. עול מלכות שמים ועול מצוות. זה אלי ואנוהו בציצית נאות. היכון לקראת אלוקיך ישראל. כבנין בית מקדש וקורבנות. והייתם קדושים לאלוקיכם. מקיים הדיבר הראשון אנכי ה' אלקיך. וזכרת את ה' אלקיך ופן תשכח. ולעבדו בכל לבבכם. מצות שמחה. ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. מצות וראיתם אותו. זכירת יציאת מצרים. מדברי קבלה- ועבדהו בלב שלם. בכל עת יהיו בגדיך לבנים. ניצול מארור. קידוש ה'.

ויכוון במצוות הנ"ל שמכוון לקיים המצוה עפ"י האמת אם מהתורה או מדרבנן או לדעת אותו מאן דאמר.

והמחבב מצוות כיהלומים, יספור בעונג את אוצר המצוות שצבר לזכותו. והנה על כל שיעור כדי הילוך ד"א (ג' שניות לערך) מקיים מצות ציצית, ומצטרפים להם אלו המצוות ועולות לסך כב' מצוות בכל ג' שניות. ולדקה יעלו לסך 81 מצוות יקרות מפנינים, ובשעה מספרם עולה ארבעת אלפים שמונה מאות ושישים מצוות הבורא יתעלה. וביום ממוצע שיתעטף, הם יותר מחמישים ושמונה אלף מצוות מהתורה ליום אחד.

ותן דעתך, שנטילת לולב בכל ימי חייו של האדם יקיים לכל היותר שמונים מצוות עשה (מגיל י"ג, מצות עשה אחת בשנה), וכן הוא בכל אכילת מצה בליל פסח בכל ימי חייו. ואם שכל בקודקודך תראה שגם שני מצוות אלו גם יחד בכל ימי חייך לא יעלו לסך מצוות עשה שתקיים בדקה אחת של עטיפת ציצית.

ושקולה היא ככל מצוות שבתורה (שבועות כט ע"א), ושאר מעלות טובות ויקרות שהכתיר הבורא למצוה זו. ועל כן, כל הכוסף להיות מעבדי המלך ששם אדוניו עליו, ובמצוותיו חפץ לעשות נחת רוח לפניו, וצידה ליום פקודה רוצה לצרור בכליו, ולקדושה ויראה משתוקקות כליותיו. ייקח חכם חותם של מלך בבגדיו, בלא ספק. שהיא מתנה יקרה, וסגולתה לטובות הרבה מסוגלה.

אגרת לבן חיל

ועל זאת יקומו כל איש חיל, ויתחזקו וילבשו מדי בן חיל, וילכו מחיל אל חיל, חלוצים תעברו לפני אחיכם בני חיל ומכם יראו וכך יעשו ואשר יפתח היה גיבור חיל, אל תיראו כי אנכי ה' צויתי אתכם חזקו והיו לבני חיל, והיה ירשה שעיר איביו וישראל עשה חיל, כי איך תאמרו בבגדי נכר שעליכם גיבורים אנחנו ואנשי חיל, עטפו עצמכם בחותם מלך המולך בכל חיל, והיכנעו לפניו בעיטוף מצוה כי קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל, שבעיטוף תזכרו ולא תשכחו כי ה' הוא הנותן כח לעשות חיל, ותהיו בכול מוצלחים וטובים כי ימין ה' רוממה ימין ה' עשה חיל, וזוהי מדת איש גדול לפני אדוניו איש גיבור חיל, שבחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל, לבוא אצל מלך המלכים האל המאזרני חיל, בבגדי חמודות חותם מלכותו כי באלהים נעשה חיל, והיה לעד שמך כשם הגדולים אשר בארץ בן איש חיל.

ע"כ דברי הצב"י, בהשתחוויה קמי שכינת עוזנו, ויה"ר שבצל כנפי שכינה יהיה חלקנו, וברוך הנותן ליע"ף כח.

כנף ד׳

פתיל תכלת

ולהשלמת קיום מצות ציצית בשלמות, אין שייך שיקשור לבן בלא תכלת הדומה לכסא הכבוד. ומאחר ויש מהססים הרבה וטועים בטענות ריקות, באתי במילים אלה לסייעך שתדע מה שתשיב לנרפים מתכלת הארגמון.

כנף ד - תמצית הכנף

מבוא

וקריאת התעוררות באה לפני, שראיתי גיליונות של כמה חכמים מהם בספריהם ומהם במאמרים, ובדבריהם טענו כדרכה של תורה כמה טענות כנגד זיהוי חלזון התכלת המזוהה כארגמון כהה קוצים, וראיתי בדבריהם אריכות לדחות המצוה גם בדברים שאינם מוכרחים, וחיפשו חיפוש אחר חיפוש צדדי דחיה כל שהם באיזה סימנים, ומנגד ניכר החיסרון שהתעלמו מלצדד גם בעד, בדברים מוכרחים ואומדנות גמורות המוכיחות לאמתותה.

ומאחר ושמעתי כי דבריהם התפרסמו והחלישו רבים מלקיים המצוה, ולאו כל מוחא סביל ונחית להשיב כהוגן ולסתור טענותיהם, אמרתי לבוא בקיצור אמרים להוכיח טעותם כדרכה של תורה, ואעפ"י שהם אהובים וחשובים האמת אהובה יותר. ועוד אבוא ואוסיף אומדנות וראיות ברורות עם כללי פסיקה המקובלים מדורות שלא רק שלא ימעט החיוב מדין 'ספק דאורייתא', אלא אף זו שיש גם צדדי 'חיוב גמור' שלא מספק וכאשר אבאר. והיה ה' עם השופט.

וקודם שאכנס בעובי הסוגיה אקדים ואומר, שתהילות לאל כבר כמה שנים שיש התחזקות גדולה במצווה היקרה הזו, לקיימה בפתיל תכלת כציווי התורה. ואעפ"י שעדיין יש טענות שנאמרות בדרך דחיה המסתכל בספרי החכמים המפורסמים המדברים בזה יראה שרוב הטענות בכלל נאמרו על תכלת 'ראדזין', ועשו בהם היקש וגזירה שווה גם לתכלת מחלזון 'ארגמון כהה קוצים', ובאמת שהם בלא ערך ודמיון זה לזה, ויש מעט מהחכמים שכתבו להרעיש על מטילי התכלת שגם אסו"ר נלווה עימם, ומי שלא עיין בסוגיה נבהל לחינם , והרואה דברי רוב ככל החכמים יראה נכוחה שאין שום חשש איסור כלל, ורק מפלפלים ברמת החיוב וההכרח.

ועל זאת באתי, שיש לעורר ולישר הדרך בפני הלומדים, שיראו מענה לטענה וגם הוכחה וראיה לאמת זיהוי החילזון למצוה, ולא יתבטלו מהמצוה בלא הכרח, שאפילו על צד ספק דאורייתא יש לחוש בתורת חיוב ולא חסידות.

אך קודם שאבוא לפרוש עיקרי הטענות אקדים בדרך קצרה, שאחרי שנתתי אל ליבי על מה עיקר טענותיהם ברובם ככולם, הוברר לי היסוד האחד בדבריהם ולו ארבע טענות המסובבות סביב היסוד הזה, ואל תטעה בדברי שאני מדבר מוסר על חכם מהחכמים הס מלהזכיר, אין אנו מדברים בחכמים

כלל, שמלבד שאין אנחנו עולים בשם לעומתם, גם כלל הוא שכל חכם שעיין ופסק לעצמו כיצד הדין, כך היא האמת לגביו וכהוראת עצמו יעשה. כל דברינו אמורים ללומדים שאין יודעים ההכרעה מדעת עצמם רק עומדים בעמק הספק או לחכמים שלא הוחלט בדעתם בלימוד אלא עדיין מחפשים נטיית הלב ורוצים לברר הצדדים, שבזה באנו לדקדק הטענות ואליהם דברינו לקרב הלבבות.

יסוד אחד תמצא שווה בראיית המחלוקת ההלכתית למחייבים ולפוטרים, בכל סוגיות שאינן מוכרעות מפי הגבורה תבוא ותכריע נטיית הלב הטבעית של הלומדים ועוסקים בחקירת הדין. ונמצאו סך הכול שני צדדים לנטיית הלב, הצד הראשון הוא במחפשים לקיים המצוה גם אם היא מחודשת, ומאחר ובכל מצוה איכא רדיפה אחר קרבת ה' לי טוב, בזה מספיק בעיניהם שיהיה רק ספק הגון להחמיר בשל תורה ותכף יכניסו את עצמם בקיום המצוה. ואך טבעי הוא, שמעתה יבררו וילבנו כמה נצרך וחובה לקיים המצוה.

ומאידך גיסא כל בתר איפכא וגם הם לשם שמים מכוונים, להעמיד ולקיים המנהג המצוי בניהם בלא שינוי כטענת שב ואל תעשה, וכך הם ברוב דרכיהם לשמר ולבנות חומות ביב המנהג ולא לשנות כלום. וכל עוד שלא הוכרח בלא ספק כלל הרי שגם אם מסתברים הדברים ויש דעת נוטה, מחפשים הם אחר ספקות וקושיות לשמר את המציאות כמות שהיא. ואם תטעון 'ספק דאורייתא' ידחקו לתרץ שאינו בכלל ספק אלא 'השערה' וכיו"ב מענות וטענות. יש ועיקר טעמם להעמיד המנהג הקיים גם כשאינו מוכרח או שמא לתרץ מעשה רבותיהם ואבותיהם שלא הכניסו עצמם במצוה, ועל פי נטייה זו יחפשו לדחות ולהטיל ספק במצוה.

והעומד בתווך שאין ממשכן עצמו על כל מנהג, אך גם אינו ממהר לקפוץ על כל צד של מצוה, יבוא לעמק הספק. ומעתה עליו החובה לברר וללבן הדין, לשמוע טענות המחייבים והפוטרים שמאחר ובמצוה מהתורה עסקינן אין רשות להתעלם, ויש לתור ולהתאמץ על המינימום הנצרך לברר בגדרי חיוב המצוה האם יש לכל הפחות 'ספק דאורייתא'.

ועל עיקר יסוד זה של נטיית לב החכם הדוחה גם את הספק, נתתי אל ליבי להבין מוצאות מחשבותיהם ותכלית טענותיהם, ועניות דעתי נמצאו דברים עומדים על ארבע טענות מרכזיות, שבהם יעסוק הפרק הראשון קודם כל

להבין מה שורשי הטענות, כי לדון בכל פרטי דבריהם עד בלי סוף נצטרך לספר עב כרס, לדחות ולהוכיח בכל טענה שתהיה ואין לדבר סוף, אך העומד על עיקרי הדברים וכללי הפסיקה השייכים בזה, בהתברר היסוד והכלל העיקרי ממנו תבוא ההכרעה והמענה על כמה טענות פרטיות כאחת. וזה עסקנו בפרק הראשון בקיצור נמרץ.

בפרק השני נבוא לברר יסוד גדול שהתעלמו ממנו הרבה מהנרפים מלקיים המצוה, וחלקם הפריזו עד מאוד בביאורים זרים בכללי הפסיקה המסורים מדור דור, ובפרט במצות ציצית לא חלו ולא הרגישו בכמה יסודות גדולים.

וזו גרמא בנזיקין החלישו והכשילו רבים, ע"כ ייחדנו פרק 'כללי פסיקה' נצרכים בסוגיה, קודם שנפרק הטענות.

בפרק השלישי, נבוא לדון במעט מהטענות של הנרפים, ובחרנו את הטענות המרכזיות שמהם עשו הרעש שאין הארגמון מתאים לאמור בחז"ל ובראשונים, ומאחר ודבריהם לע"ד בלא עיון ונתלו על דברים קלושים, ולכל הפחות לא מוציאים הספק דאורייתא שבמצוה, על כן אמרתי לבוא לתת בהם המענה שלא יבושו קווי ה' המייחלים למצוה, והטוענים עליהם בקול רעש גדול יבוא המענה בדבר ה' זו הלכה, עד קול דממה דקה. והבוחר יבחר אם לקרב אם לרחק.

תמצית המאמר

מאמר המוגש לפניך עוסק באחת מהמצוות המפורסמות בתורה אך מהנעלמות שבדורות, מצות פתיל תכלת מצבע היוקרה של לבושי המלכים, אותו ציווה הבורא לתת על כנף בגד איש יהודי, כסימן עבדות למלכו של עולם, ותזכורת קבועה לחיבור הרוחני העמוק בין יהודי לבוראו המגיע עד כיסא הכבוד.

נוכיח מדברי רבותינו שמימות משה רבנו ועד סוף דור האמוראים הייתה התכלת ידועה ובנמצא ברוב הזמנים, לא היה ספק בזיהויה וסתם חלזון היה שמה, דרך צביעתה הייתה ידועה לעוסקים במלאכת הצביעה כדבר שבשגרה, והיו ישראל מקיימים מצוותה גם בממון רב. והנה מלכות רשעה אחת הולכת ותכף אחרת באה וכל אחת בגזירותיה, ומאת ה' הייתה גם זאת ונגזרה הגזירה שאין לכל איש להשתמש וללבוש התכלת אם אינו מבני המלוכה, וכל המחזיק תכלת בבגדו, נהפך להיות כמטרה לחיצי חיילי המלכות. וכדרכו של עולם הסכנה הולידה בהלה שהולידה ביטול המצוה, עד שלבסוף נעלמה מצות התכלת לגמרי מהיהודים לסוף זמן האמוראים.

והנה כך אנחנו במשך יותר מאלף וארבע מאות שנה לכל הפחות מדורם של הגאונים, שכבר בטלה לגמרי המצוה מעם ישראל, ואעפ"י שהמלכויות בטלו ואיתם גזירותיהם, אך עם חלוף השנים נשתכחה היא מאיתנו שכמעט אין מי יודע לזהות החילזון המיוחס או להפיק ממנו את צבעו המלכותי כרקיע השמים.

וישראל ליבם מייחל ומצפה מתי תשוב ונחזה בהדרה הגשמי והרוחני, ובכל כמה דורות שתל ה' חכמים נבונים בתורה והם גם חכמים להשכיל בחוכמת העמים, והתאמצו לחקור אחר הנעלמת ומהם התקרבו מאוד עד כדי זיהוי, אך לכלל קיומה להפיק הצבע ממש לא הגיעו. וכנראה גם הרמב"ם בדורו ידע היטיב זיהוי החילזון אך לא עלתה בידו להפיק בטוב את צבעה, וכאשר הראנו בתוך המאמר. גם בעל השלטי גיבורים והיעב"ץ ועוד שהשכילו בחוכמה וזיהוי שם הפורפורה למצוה, לא הצליחו גם הם להפיק המצוה המהודרה.

ולא עזב ה' עמו גם בדורות אחרונים, וקמו שני חכמים מחוכמים האדמו"ר מראדזין והגרי"א הרצוג זצ"ל כל אחד בזמנו ומקומו, ואחר שהשכילו בתורה וחקרו במדע ויגעו מאוד בחיפוש לחפשה במצולות ים, וגם התאמצו

מאוד לגלות סוד צביעתה, הגיעו כל אחד למסקנה שונה מחברו. האדמו"ר מראדזין הבין כי 'הדינון' הוא החילזון הנכסף, וניסה לתרץ הקושיות וליישב התמיהות, ורוב חכמי דורו לא הסכימו עמו כל אחד מטעמו. ואחר שנחו הרוחות נשבה רוחו של מהרי"א הרצוג לכיוון הארגמון קהה הקוצים, שמתאים הוא בסימנים ויש לו היסטוריה ארוכת שנים בתולדות בעמים, אך לא הצליח להפיק ממנו גוון תכלת השמים, וגם לא ראה דמיון בגופו לים, ועל כן נטה ליבו אחר שבלול 'ינטינה' שמראה הקונכייה קרוב לצבע השמים אך לא הצליח להפיק ממנו צבע מתקיים כלל, וחזרנו שוב לנקודת התחלה.

וכך הייתה המצוה כחידה ותעלומה, ובעת בוא העידן החדש שנפוצה החכמה על כל הארץ בעידן הטכנולוגי בגילויי מדע וחכמה, הן בידיעת הכתובים בכל העמים לדורותיהם, והן בחקר הביולוגיה הכימיה וחקר בעלי החיים, ונוסף עליהם ממצאי ארכיאולוגיה מרתקים, והכול נגיש וקל שהחכמה בכל אתר ואתר. קמו כמה מחכמי הדור הנוכחי והבולטים שבהם הגר"מ בורנשטין והגר"א טבגר שליט"א, וקיבצו החכמה והעמיקו המחקר, וטרחו עם בעלי מקצוע בחוכמות שונות להיות להם לעזר והבנה. ואחר שהסכימו כי זיהוי החילזון הוא קרוב לוודאי חילזון המכונה 'ארגמון קהה קוצים', שמצאו לזה סימוכין רבים ומקורות אמינים בחכמי ישראל והגויים, באו אל מלאכת הצביעה בניסיונות רבים. ואחר כל העבודה הקשה פעלה איתערותא דלתתא סייעתא דשמיא גדולה, שמחילזון הארגמון הצליחו גם להפיק צבע התכלת בצביעה יפה ונקיה כצבע הרקיע בטהרו.

ואחר כל הדברים האלה, באו הדברים לפני החכמים יושבי על מדין, ושאלו לפיהם האם ואכן נמצאה התכלת אחרי מאות בשנים, והגיע עת לקיימה כהלכתה. וכדרכה של תורה יש אומרים בכה ויש אומרים בכה, ויש שלא נחתו לזה בהבעת דעה כלל. ונכתבו בזה ספרים וקונטרסים רבים, כיאה וכיאות לגדולת חשק ישראל במצוות.

אך גם כעת אחר עשרות שנים, יש המפקפקים לומר שאין בזה חובת קיום מצוה, אם מצד זיהוי החילזון או מצד תהליך הפקת צבעו ואם מצד חוסר ידיעה בגוון התכלת הרצוי. ומאחר ובאו ונקבצו כמה טענות 'חזקות' בעיני טוענים, וראיתי לעניות דעתי היעדר וחיסרון גדול בדבריהם, והנחות יסוד מוטעות שהיו לפניהם שיבשו דרך הטענה ותשובתה, ומשם כבר נסללה

הדרך לביטול המצוה ומשם נולדה חלישות העם בקיומה, אמרתי גם אני להביע דעתי הדלה.

ומאחר ואין בית מדרש ללא חידוש, וראיתי אור יקרות בכמה נקודות יסודיות, והם מאירות ומזהירות על קיום המצוה, לא כצד רחוק אלא על צד ודאי, ולכל הפחות לעורר ספק חמור שיש חיוב 'מהתורה' שאין רשות להימנע מלצאת ידי חובה. על כן באתי בכתובים להאיר לבני גילי שבילי הדעת ודרך החכמה להגיע לקיום המצוה. ומאחר וארכה לה הדרך ולא יהלכו בה רק מטיבי לכת, באתי בתחילה במילים קצרות לתמצת המאמר.

ואתחיל בתיאור האומדנות המוכיחות המצוה כפי המתגלה בארגמון קהה הקוצים, ומשם אבוא לסקל 'אבני נגף' מכמה טענות שהחלישו כמה מהלומדים, וכדרכה של הלכה השואפת להכרעה יבואו לבסוף כללי הפסיקה וההוראה להורות הדרך נלך בה.

שלב ההוכחות

בדברי חז"ל מצאנו כמה סימנים ומהם הנחות יסוד, שנוכל להיעזר בהם בזיהוי החילזון, ונבוא כעת בדרך קצרה למנות את כל שמצאתי מתאים במדויק לחילזון הארגמון, וכאמור האמור כאן הוא בתמצית וקיצור נמרץ, והרוצה הרחבה ייכנס בתוך המאמר ובמראי המקומות הנמצאים בו.

והנה תחילה וראש, הסימן זיהוי החשוב ביותר וההכרחי אין בלתו, שאכן ניתן להפיק מהבעל חיים האמור חומר צובע בגוון 'תכלת' כצבע השמים והים, ובלא זה הרי אין לאן להתקדם. ועוד סימן בו, שצבע זה צריך להיות חומר יפה ומתקיים. וזה כמובן בנמצא בארגמון בצורה יפה ונאה, וזה בסיס יסודי לכל, ועד כה לא מצאנו אחר כדוגמתו.

עוד אמרו חכמים כי צבע התכלת אינו מכל בעל חיים שיהיה, אלא מקורו 'מחילזון' דווקא, ולא כל חילזון אלא דווקא הגדל בים (תוספתא מנחות פ"ט ה"ו). ורמזו בו עוד, שאותו חילזון הקונכייה שעליו גדלה עמו (דברים רבה כי תבוא יא). ומסימנים אלה לעת עתה מבואר, שאין לטעות בזיהוי על בע"ח יבשתי, וגם לא נטעה בכל שאר דגים שבים, אלא דווקא בסוג שבלול עם קונכייה שעיקר חיותו בים ויכול גם לעיתים לעלות ליבשה, וקונכייתו גדלה עמו.

עוד דרשו חכמים (לקח טוב דברים לג, יח) עה"פ ושפוני טמוני חול, שהחילזון הזה נראה כטומן עצמו בחול, וצריך לצוד אחריו ונקראו הציידים 'יוגבים' (שבת עה

ע"ב). והארגמון עונה במדויק לזה שכך נראה הוא לעין הצולל בים (ראה תמונה בס' לבוש מלכות), וגם צריך להתאמץ לצוד אחריו בשיטה מיוחדת עם רשתות ופיתיונות, ויש עדות לזה שכך היו צדים את הארגמון גם בעידן הקדמון כמובא בספרי האומות מזמן בית שני. (ר' לבוש הארון עמ' 68). ובזה כבר מתחיל להיות 'דעת נוטה' לכיוון הארגמון.

עוד אמרו חכמים שחילזון זה אינו נמצא באוקיינוס או מעבר להרי החושך, אלא עיקר גידולו ובתי מלאכה הצובעים בו נמצאים בים התיכון. הנביא יחזקאל (כז, ז) מצביע על אזור קפריסין, וחז"ל אומרים מפורש (שבת כו ע"א)על צור וצידון וכמובן בחופי חיפה ועכו, שהם בנחלת שבט זבולון שהתברך בהם ובחוף ימים ישכון. וזה כמובן בהתאמה מוחלטת לחילזון הארגמון שבים התיכון מושבו, ודווקא בטווח האזוריים הנזכרים. וכאמור מלבד הטענה היסודית שהוא חילזון ימי בים התיכון שבאמת הצליחו להפיק ממנו את הגוון תכלת המיוחל, עוד זאת שלא נודע כלל מבע"ח אחר בים התיכון המסוגל לזה.

ואם תאמר ומה בכך שלא מצאו אחר, הרי אין מזה שום הוכחה שאינו, תדע לך שגם להכחיש את השמש אפשר אם רק תרצה לטעון, אך אין זה אומר שיש בטענה זו היגיון וסבירות ולשוטה ייחשב הטוען כן. וגם בחילזון הארגמון תמוה הוא ביותר לטעון כן, שמאחר וכבר זיהו בכל העולם יותר 'משישים אלף' מיני חלזונות, ומדובר על זיהוי גם בעמקי האוקיינוסים בעומקים אדירים ובמרחקים עצומים, וים התיכון לעומת האוקיינוס כים כנרת לעומת ים התיכון. ואם ברחבי האוקיינוס יודעים ידיעה רחבה, בים התיכון כבר הוא דבר זר ומוזר לטעון שיש ולא נודע.

ובעצם הטענה של הנרפים מהארגמון כך היא, שמלבד הארגמון יש עוד חילזון 'בים התיכון' וצבעו 'בדיוק' כגוון הארגמון, ומתאים בו כל הסימנים הנזכרים, וגם כעת אחרי כל הידע והחכמה בזיהוי בע"ח אף אחד לא יודע ולא שמע ולא ראה את החילזון האמיתי.

אך לא די בזה ואנחנו רק באמצע ההוכחה, עוד אמרו חכמים (שבת עה ע"א) סימן זיהוי חשוב, הפקת החומר הצובע מהחילזון תהיה הרבה יותר איכותית כשיוציאו את החומר הצובע בעוד החילזון חי מאשר בשעה שמת. וראה איזה 'פלא' שכך הוא ממש בחילזון הארגמון, וכבר נזכר מזה גם בחכמי אומות העולם במפורש על חילזון הארגמון. ונמצאים דברי חז"ל

מתאימים לדברי חכמי הגויים ודברי כולם מתאימים למציאות הארגמון.

וזאת תדע עוד, שעל הגמרא הנזכרת כותב רבנו תם שבכדי להבין דברי חכמים בסוגיה מוכרחים לומר, שהחומר הצובע הנמצא בחילזון אינו סתם כדם הזורם בו אלא נמצא 'בכיס' מיוחד מיפקד פקיד בו. ותעשה עצמך 'מתפלא' כשאומר לך שכך הוא בדיוק בחילזון הארגמון, ותמונות לרוב תוכל לראות בס' לבוש מלכות הנזכר בתוך המאמר. ואמור לי מי הוא זה שיראה וישמע ראיה מופתית שכזו המתווספת על כל האמור, ועדיין יסתפק באמת בזיהוי, איזו הסתברות יש לדבר שכזה ואין שום היגיון לפקפק בדבר הנראה ברור.

ואם לא די בזה עוד אמרו חכמים (ב"מ סא ע"ב) להזהיר, שייתכן זיוף לתכלת של תורה בחומר הרבה יותר זול והוא הנקרא 'קלא אילן', והוא צבע איכותי שמקורו מהצומח, והחשש טעות הוא כי צבעו 'זהה להפליא' לתכלת וגם 'מתקיים' ויש חשש אמיתי לטעות בינו לבין תכלת של תורה. והנה קלא אילן זה ידוע הוא ומזוהה גם היום, ונקרא בחז"ל גם איסטיס ובלשון לע"ז ניל, וצבעו אכן תכלת שמים וזהה אחד לאחד לגוון הארגמון, וגם בהרכבו הכימי זהה מאוד לתכלת של ארגמון.

ואם נבין היטיב הרי שזה לא רק מצמצם מאוד את האפשרות לטעות, אלא גם מכריח זיהוי גמור עפ"י חז"ל. ונסביר, על צד הטעות הוא קלוש שכמה בעלי חיים יש בעולם שניתן להפיק מהם גוון כזה, והם גם גדלים בים, ולא בכל ים כאוקיינוס הרחוק אלא בים התיכון דווקא, וגם יש להם קונכייה שגדלה עימם, והם גם צריכים צידה, וגם נטמנים בחול, והוצאת החומר הצובע איכותית בעודו חי, וגם החומר הצובע נמצא 'בכיס' מיוחד, וגם דומה צבעו להפליא לגוון הקלא אילן, וגם יש לשניהם צבען איכותי עם הרכב כימי זהה, אך לא זה התכלת האמיתי אלא אחר, זה דבר רחוק וזר להכחיש אומדנא דמוכח גמורה שכזו בטענה שאין לה הסתברות כלל.

אך אם עדיין יתעקש המתעקש לומר, שמי אמר שלא ייתכן צירוף מקרים נדיר שכזה, ואולי באמת היו שני חלזונות בים התיכון ושניהם בחופי זבולון, ושניהם מוציאים גוון תכלת כקלא אילן, ושניהם מתאימים להפליא לכל הסימנים למעלה, אך רק אחד כשר והשני פסול.

אך גם למתעקש העיקש יש מזור, שכן מדברי חז"ל כאן 'מוכרח' שהארגמון בודאי 'כשר' לתכלת של תורה, לא רק באומדנא אלא בראיה חותכת

ומוכרחת, שמאחר וחכמים מזהירים מזיוף בתכלת רק על חשש 'קלא אילן', זה אומר בהכרח שאין עוד ממה לחשוש שיוציא גוון שכזה, שאם היה עוד חשש זיוף היה להם כמובן להזהיר ממנו, וכידוע חז"ל אין כמותם בחכמה ובסוד ה' ליראיו. ואם כן הוא שלא הזהירו מטעות בארגמון, הרי זה בהכרח אומר שהוא החילזון בעצמו. וגם אם נעצום עיניים חזק מאוד ונאמר שאינו החילזון בעצמו אלא זן אחר, הרי מבואר כאן בחז"ל היטיב שיוצא ידי חובה גם בארגמון גם אם אינו אותו הזן בדיוק, שכל חילזון שמוציא תכלת הוא מאותה 'משפחה' של חילזון של תורה וכשר. ולכן לא הזהירו ממנו כי באמת מכל חילזון איזה שיהיה מועיל למצוה או שיותר פשוט לטעון ולהודות על האמת שבכלל לא קיים עוד חילזון אחר שיתאים לכל האמור, והארגמון בהכרח הוא התכלת של תורה ואין בילתו.

ותדע לך עוד, שלא רק זיהוי בסימנים מצאנו מתאים, אלא גם זיהוי מוחלט בשמו ושם לוואי שבו, כפי שמכונה בחז"ל ובאומות העולם. שהרי תכלת של תורה לא הייתה משמשת רק את עם ישראל, שכן ידוע הוא שבצבע זה גם צבעו מלכי הגויים לבושי השרד אשר להם, ותיעוד לזה כבר מוזכר במקרא ובנביא והוא שבח גדול שהשתבחה הארץ בנחלת זבולון, ומנהג העמים בזה המשיך אלפי שנים, לכל הפחות עד זמן חתימת התלמוד.

ומאחר והחילזון ויוקרתו היה דבר ידוע ומפורסם, נקרא בשם 'חילזון' סתם שהיה ידוע לכל, ואפילו 'בגדי השרד' הנצבעים בו נקראו על שמו להראות חשיבותו, וכבר מוזכר הוא בחז"ל ובאומות בלשון 'פורפורא'. ואיתא במדרש הגדול (במדבר ד, ה) וזל"ק, אבל הארון עור תחש מלמטה ותכלת מלמעלה, ולמה? שכן דרכן של מלכים פורפירא שלהן תכלת. ע"כ. וכן הוא בלשון חז"ל במדרש רבה (אסתר רבה י, יב) בהדיא וז"ל, ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וכו' מה המלך לובש פורפרין כך מרדכי לבש פורפרין. ע"כ.

וגם בראשונים הוזכר בשמו כאשר כתב ראבי"ה (ברכות סי' כה) 'מסורת' אשר קיבל להשוות בין תכלת לפורפירא וז"ל, קבלתי שיש מין צבע שקורין כרתי ודומה לתכלת, וגרסינן בירושלמי בין תכלת לכרתי, בין פורפורין ובין פריפינון והוא מעיל שקורין בלשון לע"ז פורפירא ויש שדומה לו קצת. ע"כ. וכ"ה לבעל שלטי גיבורים (פרק עט) שכתב, ובלשון יוון רצה לומר רמש הים הנקרא פורפורא, והוא החלזון שצובעין בו התכלת. ע"ש.

וגם באחרונים מצאנו שזיהוי את החילזון הארגמון כתכלת של תורה וכמ"ש בתועפות ראם (יראים, סי' תא אות יז) שכתב, והך חלזון שצובעין מדמו תכלת, נקרא חלזון אדומי (פורפור שנעקע). ע"כ. וראה עוד ליעב"ץ (מטפחת ספרים פ"ד) שכתב, יוגבים אלו ציידי חילזון מסולמא דצור עד חיפה, וכדבר הזה ממש כתבו גם סופרי אומות העולם כותבי ישובי המדינות וכו' וזכרו שלא נמצא במקום אחר הדג שצובעים בדמו תכלת, כי אם בין שני מקומות הללו. ע"כ.

וע' באריכות תוך המאמר, לשונות חכמי הגויים אחד לאחד בתיעוד נרחב מההיסטוריונים על גזירות מהרומאים ביצור תכלת החילזון, ולדוגמא ראה ציטוט בספר לבוש הארון (עמוד 29) מספריהם וז"ל, לשום אדם פרטי לא תינתן רשות לצבוע או למכור מוצרי 'פורפורא' משי או צמר שנקרא בלאט"ה אוקסיבלאט"ה והייקינטינה, ומי שימכור 'מהמורקס' הנזכר עליו לדעת כי הוא מסתכן באיבוד רכושו כמו גם חייו. ע"כ. וכל כך הייתה התכלת סימן זיהוי לבגדי מלכות, עד שכבר הדברים התאחדו שפורפיר"א נקרא בגד מלכות בצבע תכלת. והדברים מוכרחים ומוכיחים.

וכבר ידוע הוא מרבותינו שניתן להוציא מחילזון זה לפחות י"ד גוונים ידועים, וכמ"ש רבנו פלטיאל (בראשית מט, יג) וזה כדברי פליניוס הזקן ממש המדבר על הארגמון כדבר פשוט. וזה הגוי חי בתקופת בית שני וכתב אנציקלופדיה רחבת היקף במדעי הטבע הידועים בזמנו, ואין לו שום קשר ליהדות או לדברי הדת, אלא מתאר חוכמת טבע בלבד ואת הידיעות שהיו בימים ההם. ואין לך מסיח לפי תומו גדול מזה, והוא בעל אומנות דלא מרע אומנותיה, ובטח שאין לחשוד על עיוות החכמה ללא סיבה, ומעתה דבריו הם סיוע גדול לדברי חז"ל, ומוכיח דבריהם גם על צד החכמה בכמה דברים פשוטים נכונים ואמיתיים.

ונוסף על כל זה, עוד מצאו ממצאים ארכיאולוגיים מדהימים על ריכוזי ענק של קונכיות ארגמון, בדיוק בערים והמקומות בהם ידוע מחז"ל שהייתה תעשיית התכלת. וכולם 'פצועים' בקונכייתם בדיוק באותו מקום, ואין זנים אחרים מעורבים איתם. וגם נמצאו כמה בדים צבועים בו, וגם חקוקה צורת הארגמון על מטבע מדינת צור שהייתה המשווק המרכזי לתכלת באותם ימים שחז"ל דיברו בהם שהתכלת היא סחורתם.

ונמצא לסיכום צד ההוכחות, שהמתכחש לתכלת הארגמון צריך לטעון ולומר רצף טענות כדלקמן. ראשית יש לומר שיש עוד חילזון שאינו בכלל השישים אלף מיני חלזונות הידועים לנו, וגם הוא מייצר צבע תכלת כארגמון, וגם הוא גדל בים כארגמון, ובים התיכון דווקא כארגמון, ובחופי חיפה וצור כארגמון, וגם יש לו קונכייה שגדלה עימו כארגמון, וגם צריך צידה כארגמון, וגם נטמן בחול כארגמון, והוצאת החומר 'הצובע' איכותית דווקא בעודו חי כארגמון, וגם החומר הצובע נמצא 'בכיס' מיוחד כארגמון, וגם דומה צבעו להפליא לגוון הקלא אילן כארגמון, וגם יש לשניהם צבען איכותי 'המתקיים' כארגמון, ויש לו גם הרכב כימי זהה לקלא אילן כארגמון, וחכמים לא הזהירו אותנו שלא נטעה בארגמון, וגם בזמנם היו צובעים ממנו בגדי מלכים כארגמון, ובו דיברו חכמים וקראו לו פורפירא כלשון גויים שקראו כן לארגמון, ונגזר עליו איסור שימוש בדיוק באותה תקופה כמו על הארגמון, וגם הוא מוציא י"ד גוונים כארגמון, וצורתו דומה מאוד לחקוק במטבעות צור ונראה ממש כמו ארגמון, אך לא מצאו מאותו חילזון ממצאים ארכיאולוגים כארגמון, ולא מצאו ממנו מאגרי קונכיות באותם מקומות של תעשיית התכלת רק מארגמון, וחז"ל לא ידעו שהגויים הוציאו תכלת שלהם רק מארגמון, וחז"ל גם לא ידעו להזהיר שלא נטעה בארגמון, וכמובן חייב לומר שרק אחד מהחלזונות כשר והוא לא הארגמון ולא ממשפחתו.

וכל השומע מי שיטען טענה זו ומתכחש לאמת שחוק ישחק לו, עד כמה נכחיש אור השמש בטענות רחוקות. ואם לחכמים לפני עשרות שנים שלא היה ידוע כל זאת ולא רבים היו שבירורו הסוגיות כשמלה, לא הרגישו האומדנא דמוכח שבדבר. אך היום כשידוע כל זה לא שייך כלל להישען על טענה רחוקה שכזו, ואני לעצמי מהרהר עמוקות בזה, מהי אותה ראיה מוחלטת שחפצים בה המתנגדים לארגמון בזמן הזה אחרי כל גילויים אלה, וכי מצפים הם שיבוא משה רבנו כדי להביאה לפניהם, והרי לטענתם לעיל שגם על צד רחוק חסר סיכוי וסבירות נטען ספק לביטול מוחלט של המצוה, ואפילו לספק לא נחוש, גם למשה רבנו לא יקשיבו ויטענו שמא התבלבל מהטרחה של עליה להר סיני ומצום הארבעים יום, ושמא שכח זיהויו.

וח"ו תתבע המצוה עלבונה מדוע נהנדס בה לטעון טענות רחוקות, והרי רוב ככל דיני התורה מוכרעים לא בראיה ועדות ברורה אלא 'באומדנא דמוכח' 'ודעת נוטה'. והיא גופא הגדרת 'רוב וחזקה'

שנקבעות עפ"י אומדנא של חז"ל, ובאומדנא דמוכח וחזקה מוציאים ממון מבעליו גם בזמה"ז, ובזמן סנהדרין בדיני נפשות היו דנים מיתה על חזקות. והארכתי בזה בתוך המאמר, שכל הדורש 'עדות' נאמנה או איזו ראיה 'חלוטה' בשביל לקיים מצוה מהתורה, אינו אלא קנטור או טעות גמורה בלימוד ושתיהן לא כדרכה של תורה.

וכל אשר אמת בלבבו יודה ויאמר, צבר האומדנות כאן הם הכרעה גמורה ולא נכנס בשם ספק, והם הרבה יותר מכריעות מהאמור בחז"ל בסימן השטר בכתוב בו שמות יוסף בן שמעון בן פלוני או שום סימן אחר (עי' שו"ע חו"מ מט ס"ז) שמועיל גם להוציא ממון, שאם דנו בשמות מצויים שקראו לזה 'אין הסתברות סבירה לצירוף מקרים' ולכן אין לחוש לטעות, ונקרא ודאי ולא ספק ולכן מוציא ממון. כן פשוט הוא שאומדנות הארגמון חזקות ומוכיחות ופשיטא שהם מוכיחות גם יותר מג' מטבעות שנמצאו זו על זו כמגדל (עי' שו"ע חו"מ רסב סי"ב) שדנים אותם כסימן הנחה ברור וגמור וודאי גמור ולא ספק. והכא יש צבר אומדנות וראיות עומדות זו על זו עד השמים ומוכיחות שתכלת ארגמון הוא תכלת של תורה, ואומדנות אלה נעשות 'ודאי' ולא ספק.

וכמה יש לתמוה על הטוען לומר שכל כך פשוט בעיניהם שאינה התכלת של תורה, עד שאפילו 'ספק' להחמיר אין להם. למה עצמו עיניהם לראות ואוזניהם לשמוע כל צדדי האומדנא עד שיבטלו אפילו ספק מצוה. ואם הם חכמים להכריע לעצמם ויצא להם אומדנא שאינה התכלת יעשו כתורתם, אך כל השומע כל אומדנות אלה ורק בא לטעון טענות לא מוכרחות, יש להם לחוש לנפשם שלא יכנסו בספק ביטול עשה מהתורה, וגם קרוב לומר שגם עוברים בידיים על עשה מהתורה לקבוע הלבן בלא התכלת, כאשר נוכיח לקמן. ואני הדל שואל ולא מבין, מנין הביטחון המחולט הזה לשלול אפילו 'ספק', ולא הביאו אפילו ראיה אחת לסתור אלא רק קושיות להחליש איזה סימנים, וכי קושיות נעשו ראיה והוכחה גמורה לצאת מספק.

ומאחר ולא הכול בקיאים בכללי הפסיקה, ולצערי ראיתי כמה אברכים חשובים שהתערבבו מדברי המפקפקים ולא מצאו ידיהם להשיב, ולא נחתו לכללי פסיקה פשוטים, אקדים כמה יסודות בזה בקיצור נמרץ.

כללי הפסיקה וההוראה

והנה ראשית אחוז בידך דבר פשוט וברור, קשירת תכלת 'שאין בה ספק' אינה בתורת חסידות או הידור או מצוה

מן המובחר, אלא חיוב גמור ומוחלט מהתורה. ואעפ"י שהדברים פשוטים הארכנו בתוך המאמר במקורות נאמנים להוציא מלב הטועים בדברים פשוטים.

ועד כדי כך פשוט הוא, עד שהזדעק בספר ערוגת הבושם הקדמון (ח"ג עמ' 210) ואמר וז"ל, מי שהיו לו שני מינין ולא היה רוצה לעשות כי אם ממין אחד, מכין אותו עד שתצא נפשו כדין כל מצות עשה. ע"כ. והוא פשוט שהוא ככל חיוב גמור וכפשט הפסוק. וכן תראה בשו"ת בית הלוי (ח"א סי' מב) שכתב, מי שיש לו תכלת ומטיל לבן בלבד, עובר על בל תגרע. ע"כ. ואין צריך להסבר ותרגום, אלא רק להסרת מונע הגדול של מידת ההתנצחות.

ומעתה תדע לך, שגם על 'ספק' תכלת הוא חיוב גמור כמו כל ספק דאורייתא, והיא גמרא ערוכה (חולין ז ע"א) שיש חובה להחמיר בספק מצוה מהתורה. ואל יפתך יצרך לומר, ומה בכך הרי קיימא לן שהחובה להחמיר בספק דאורייתא הוא 'רק' מדרבנן. זו עצת יצר, וכי קלים בעיניך דברי חכמים שהעובר על דבריהם שרי למקרי לי עבריינא. ועוד זאת תדע והוא עיקר גדול, שבספק 'מצות עשה מהתורה' לא רק שלדעת הרשב"א ודעימיה שבכל ספק תורה יש 'חיוב מהתורה' להחמיר, אלא גם לדעת הרמב"ם שסובר שהחיוב להחמיר מדרבנן, לא אמר דבריו אלא על איסורי 'לא תעשה' שבתורה, שלא אסרה תורה אלא על ודאי ולא ספק. אך במצות 'עשה' כמצות תכלת, גם לדעתו הרמה חייב הוא 'מהתורה' ממש. ונמצא, שאין בראשונים מי שיאמר שלא חייב להחמיר מהתורה ממש.

עוד גלה אוזנך והאזן אימרתי, שהנמצא בדורו פתיל תכלת ואפילו בספק ואינו קושר בבגדו, הרי עדיף הוא לו שיפשוט לגמרי את בגד ד' כנפות מעליו. שכידוע בשעה שאין עליו בגד ד' כנפות אינו עובר שום איסור, שלא חייבה תורה ללבוש בגד מיוחד לד' כנפות כדי שיתחייב במצוה, ואינה אלא חסידות בלבד (שו"ע או"ח סי' כד). ואפילו קפידא מועטה אין עליו ואפילו בשעה שיש דין בעולם, וכמו שהארכנו בפנים להוכיח כן.

אך במתעטף בבגד ד' כנפות החייב בציצית ואינו קושר תכלת כשיש בנמצא אפילו היא ספק, מלבד שהוא ספק דאורייתא 'בביטול מצות עשה' של תכלת, עוד יש במסכת ציצית וכך פסקו כמה מהראשונים 'שעובר על עשה' ממש, כשקושר הלבן ללא תכלת, וכך מסיק הגרח"ק בביאורו שם.

ובמחשבה קלה דעת לנבון נקל, שאין הצר שווה בנזק המלך לעשות 'מעשה חסידות' ללבוש בגד כדי להתחייב במצוה ומצד שני 'להתבטל ממצות תכלת מהתורה' כשאינו קושר פתיל תכלת בה. ובכלל ראה בפנים, שיש דעות בראשונים וגרסאות בחז"ל שגם להלכה למעשה תכלת מעכב על הלבן, וא"כ מצטרף הוא שלא די שעובר על עשה של תכלת, גם לכלל מצוה בלבן לא בא כלל.

ואם והייתה איזו טענת איסור לקושר תכלת בבגד החרשתי, אך זה ברור בפוסקים גם למתנגדים לזיהוי הארגמון, שאין כלל איסור. שהרי אין איסור בל תוסיף כשעושה מספק ולכל היותר יעשה תנאי, ואין יוהרה בספק מצוה מהתורה, ולא מוציא לעז ולא שאר טענות שבאלה, שאין הם עומדות אפילו מול 'ספק' מצוה מהתורה, וכל שכן באומדנא דמוכח כנ"ל.

ואל תאמן לאומרים לך, שבכגון זה אין הספק להחמיר מהתורה כי מצאו סברת חכם אחרון, שאם וגם אחרי עשיית המעשה עדיין הספק בעולם, אין חיוב להחמיר בספק תורה. והנה סברא זו לא נזכרה בשום גמרא או ראשון, ולא נאמרה אלא מסברה של אחרון, וככזאת כל שתמצא לו סתירה מדברי ראשון אין לסמוך עליה כלל להלכה ובטח שלא להקל על פיה בשל תורה. והבאנו בתוך המאמר כמה דחיות גמורות לכלל הזה שבחיפוש קל בראשונים נדחה הוא, ומצאנו הלכות פשוטות ומפורסמות המנגדות לגמרי לטענה זו. והבולטת שבהם היא חובת מצוה שזמנה ביום גם 'בבין השמשות' אעפ"י שספק לילה הוא ואין בו מצוה. ועד"ז חיוב גמור הוא באחרונים ליטול אתרוג ספק מורכב אם אין אחר לפניו, ועוד דוגמאות לרוב עיין בפנים.

ובכלל משמעות דבריהם שלא נאמרו הדברים אלא בדעת האומרים שספק להחמיר הוא 'מדרבנן', אך לאומרים שהוא חיוב גמור מהתורה בכלל לא מתחיל הדיון בעניין. וכאמור בדברי רבותינו הראשונים מוסכם הוא שבמצות 'עשה' חיוב גמור מהתורה הוא גם בספק, וכמו שהוכחנו מתשובת הרמב"ם שסביר שלא הייתה כלל לפני הטוענים כן. ומאחר וכלל זה שכתבו הוא ללא בית אב מפורש בחז"ל וראשונים, הרי גם על טענתם יש לומר ספק דאורייתא להחמיר.

ומה שטענו כמה כותבי מאמרים, שאין כאן 'ספק' שמא זו התכלת אלא 'השערה' בעלמא. לא הייתי מתייחס אילולא שנכשלו בדבריהם אחרים. ומה היא הגדרת 'השערה' ומה היא הגדרת 'ספק', וכי אם 'נשחק במילים'

יתהפך הדין. ואם רואים במפורש סימנים המתאימים ומצטרפים להם אומדנות גמורות, ודברי חכמים בישראל ובאומות מסייעים, ויש מהפוסקים שכותבים בהדיא שזו אמת לאמיתה, וכי לזה ייקרא 'השערה' ועל מה בדיוק ייקראו 'הוכחה' או מה ייקרא 'ספק', ולע"ד הטוען לומר 'שבודאי' אין זו התכלת זו מחשבת דמיון וחולם חלום, ולא לטעון בה אפילו ספק לע"ד זו עצימת עיניים במתכוון.

ואל תטעה בדבריי, אין אני בא על גדולי הדור חכמי ישראל, כי באמת כל חכם שלמד וכך יצא לו יעשה כתורתו, ואני בא על איזה חכמים שאין בסמכותם להכריע לאחרים 'נגד' ספק דאורייתא. וחקור אחרי וראה שגם גדולי הדור כשבאו הדברים לפניהם לפני עשרות שנים בתחילת הדרך, כמעט ולא היה מפורסם כלל מכל ההוכחות והצדדים, ולא ראו בכל כתבי חכמי ישראל הנידחים שראו אור, ובטח שלא הכירו מכתבי חכמי האומות, וענו לשואלם כפי מה שידעו אז. ועם חלוף הזמן וחקר הסוגיה רואים עוד ועוד חכמים חוזרים בהם וקובעים התכלת בבגדם, ויש בידי קובץ מאגד כשמונים ת"ח מפורסמים שבדור מכל המגזרים, שמהם קושרים תכלת בבגדם ומעודדים ומהם נותנים גיבוי של ממש. והנתלה על חסרון ידיעה שבעבר ולא עושה אוזן לשמוע את הידוע לנו בהווה, אינו אלא מתכחש לאמת והוא מזיד ולא שוגג.

וכעת נבוא על כמה מטענות החכמים שטענו לפרוך הארגמון, והארכנו בפנים וכאן נבוא בקיצור, וראה בעיניך שלא רק שאין קושיה עוד יתהפך לראיה על צדקת הארגמון.

טענות ומענות

וכדרכה של תורה יש להתמודד גם עם טענות הבאות לסתור זיהוי הארגמון, ואין אנחנו מפחדים מקושיה רק ממעשה עיקשות, ועל כן נבוא ללמוד בדרך ישרה והבוחר יבחר.

מסורת

יש מהחכמים שטענו שצריכה התכלת מסורת, ובלי מסורת אין צריך כלל לדון על המצוה. וכאמור טענה זו מחודשת היא שלא רק שלא נמצאת היא בחז"ל על מצות תכלת, גם זכר בראשונים אין לזה.

ואל תטעה בדעתך לומר שכן הדבר פשוט גם בשאר המצוות שצריך מסורת, כי באמת אינו כן ורוב ככל דיני תורה 'לא' על מסורת תבוא ההכרעה, אלא על צדדי לימוד וחקירה ופסיקת ההלכה. ודוגמאות לזה מאות של דינים, ומהם ממש עיקרי הדת כהכרעה בהגדרת 'זמני היום' שכידוע

יש בזה מחלוקת איתנים, וזו סוגיה בסיסית ויסודית לכל התורה, ואין בידינו מסורת על זריחה ושקיעה וכי בגלל זה לא נשמור שבת בכניסתה ונקדים הוצאתה, הרי זה בדיוק להיפך שאם אין מסורת לא רק שאין בזה כדי למנוע הכרעה בכללי הפסיקה, אלא אם כבר היה צריך להחמיר כבל ספק תורה גם בתכלת.

ואפי' סדר פרשיות בתפילין שכידוע במחלוקת גדולה, מי זה האוויל שיטען שעדיף לא להניח כלל לא רש"י ולא ר"ת בטענה כי 'אין מסורת' ברורה לתפילין שנמסרו בסיני. וסוגיה רחבת היקף כגבולות הארץ תוכיח, שכבר מאות שנים שהלכות אלו היו 'למשיחא' ולא למעשה, עד שהתעוררו רחמי הבורא עלנו והחזירנו לנחלתנו, וכי לא נכריע גבולות הארץ עד יבוא אליהו, וכל מצוות הארץ לא יתקיימו בהיעדר 'מסורת' הגבולות. כל מחזיק ספר יודע שהאריכו בזה וחקרו ודרשו, וסמכו גם על ארכיאולוגיה ואפילו על סיפורי מסעות משנים קדמוניות, ולפלא שאפילו על שמות ערים בלשון ערבית נהיו כסעד וסמך, והכול בא במשקל ההכרעה לפי כללי הפסיקה, ותכלת לא גרע ואף עדיפא.

ועדיפות התכלת לאין ערוך היא, כי באמת הטוענים מסורת לא בחכמה טענו כן, נעלם מעיניהם לשונות ברורים בראשונים מפורסמים. שהרי מפורש הוא בלשון המהרי"ל (שו"ת החדשות סי' ה) וז"ל, מי שהטיל ציצית של פשתן לא היה מוחה הואיל והאידנא אין מצוי תכלת, אבל יתר רבותינו החמירו כמו הרא"ש והנגררים אחר ר"ת ורב עמרם כדלעיל. וסברא הוא דשמא יחזור דבר לקלקולו 'שיהא תכלת מצוי', כל שכן למאי דכתב סמ"ג דאותו דג חלזון הוא בים המלח 'וכתב סימנין בקל היה לעשות תכלת'. ע"כ.

והנה לפניך מבואר שביש הסימנים בידך 'בקל הוא לעשות התכלת', וזו הסיבה שמנו הראשונים סימניה וכי לחינם עמלו בוניו בו.

ודבריו הם סברא פשוטה בביאור הסמ"ג, שאם כתב סימנים ברור שאפשר להכריע מהי התכלת ואין צריך מסורת. וסברא ישרה ופשוטה היא, וממנה תבין שכך הייתה דרכם של כל הראשונים שדיברו בסוגיה להלכה, והרמב"ם בראשם שכתב הלכה למעשה עשה מעשה גדול לכתוב 'סימנים מסוימים' בלבד, ולא העתיק את כל הנזכר בחז"ל להיפך הגמור שהשמיט את רוב כבל הסימנים מלבד שלושה, כי רצה ליישר הדרך לפני המחפש לקיימה ולא לעקמה בסימנים שאינם לעיכובא במצוה. וגם

הרא"ש והרי"ף שלא דנים בהלכתא למשיחא הביאו סימני התכלת, כי ברור ופשוט שהיא למעשה לעמוד ולקיימה. ולא עלה על ליבם להתעלם מסימנים ולכתוב דבעינן 'מסורת', וזה מוכיח כאלף עדים שאם אמת כדברי המחייבים במסורת 'לעיכובא', מה הועילו חכמים בתקנתם לאסוף ולקבץ סימניה. ומאחר וברור בקמאי שאין המסורת 'לעיכובא', הרי שבהתקיים סימניה ברור הוא שחייב במצוה לכל הפחות מספק דאורייתא.

ובאמת אילולי שאמרו כן כמה גדולים, היה נראה בעיני תמוה מאוד לחדש תנאי כזה 'מסברא' בלא בית אב נגד מצוה מהתורה, ואם חז"ל לא אמרו והראשונים לא הזכירו הצורך במסורת, מנין לנו בדורות אלו לחדש תנאים וסייגים המביאים לבטל המצוה וה' לא ציווה. ואם נביא לא רשאי לשנות בתורה, איך יבוא חכם ענק שבענקים כמה שיהיה ויאמר מסברת עצמו לבטל המצוה או לחדש בה תנאים שבהכרח יביאו לביטולה.

ומאחר וראינו מפורש בראשונים היפך דבריהם, הרי שאין לתת כלל משקל לטענה זו שדחויה היא בראשונים הם לא זכרו דברי הקדמונים בדבריהם (עי' שו"ע חו"מ סי' כה ס"ב). והמתבטל מחמת טענה זו שכבר נדחתה מהלכה, עובר במזיד ולא שוגג.

ומאוד הצטערתי שראיתי מי שנראה כמעקם הלימוד, שציטטו חצאי משפטים מרבנו אברהם בן הרמב"ם וטעו והטעו, כאילו ומוכרחים במסורת. שציטטו מה שכתב בספרו המספיק לעבדי ה' (הוצ' בר אילן עמ' 273) וז"ל, ומשום אי הכרת דג זה על ידי מסורת מדויקת נמנעה מהמאוחרים עשיית התכלת. ע"כ. ודמיינו דבריו שמדבר על מסורת מדור לדור, ולא נחתו שמדבר על מסורת בזיהוי ע"י סימנים. וגם אם יש לפלפל בדבריו הנזכרים, אם היו ממשיכים עוד משפט אחד היו מבינים טעותם והנה הם לפניך בשלמותם שכתב רבנו אברהם וז"ל, ומשום אי הכרת דג זה על ידי מסורת מדויקת נמנעה מהמאוחרים עשיית התכלת, וזהו פירוש דבריו יתעלה ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת כפי שנכלל במסורה. ועם 'מציאת' התכלת יש לעשותה ואפילו בכסויות הפשתן, משום שכלאיים דחויה בציצית בהתאם לכללים שנמסרו במסורה. עכ"ל. הרי אומר במפורש 'עם מציאת התכלת' ועל איזו מציאה מדבר אם לא בזיהוי סימניה, וכי על נביא וסנהדרין הבאים במסורת עפ"י דבר ה' מקרי 'מציאה', וכי כתב הלכות אלה ללמד את נביא ואת הסנהדרין תורה והם לא צריכים

לו. אלא ברור שדיבר הלכה למעשה כדורנו 'שנמצאה' התכלת בזיהוי סימניה. ויש עוד אריכות הוכחה בזה בתוך המאמר, אך כבר בזה די לרוצה בתמצית הנאמר.

מסורת נגדית

ועוד טענה קשה מזו שמעתי ומאוד הצטערתי שחיפשתי לה שורש ויסוד ולא מצאתי, וכך היא תמצית הטענה שמאחר וחזינן 'חוסר המעשה' של דורות קודמים להוציא תכלת מארגמון, זו 'מסורת נגדית' ברורה שאין היא התכלת של תורה.

והארכתי בפנים להקשות הרבה על טענה זו, ויש להצטער עליה שאיך ה' ציווה שנטרח על מצוה ובגלל אונס והיעדר של דורות קודמים נהיה בזה 'מסורת' לבטל המצוה, וגם מי שטען זאת מקורה היא ממי שטען כן על 'תכלת ראדזין', אך שם עיקר טענתו הייתה שחכמי דורו דחו דבריו בחקירה ודרישה וזו 'כמסורת' נגדו. וגם על טענתו יש לפלפל היכן מצאנו מסורת כדוגמתה, אך אין מי שטען כן בהדיא לתכלת ארגמון, ושמועה מגדול שאמר כן לא נאמרה אלא בלשון אפשר. וקורבה היא בעיני שהסומך על טענה זו 'להלכה ולמעשה' נגד דרכי החקירה והדרישה, הוא בחשש גדול למגלה פנים בתורה שלא כהלכה, שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות וכך היא דרכה של תורה. ובטח שלא תולים ביטול מצוה בהיעדר אונס של דורות קודמים. והארכנו בזה בפנים.

גוון התכלת לדעת הרמב"ם

וראיתי כמה שהאריכו לסתור הארגמון כי התכלת היוצאת ממנו בגוון בינוני ולא בהיר כצבע רקיע, ומה אומר ומה אענה ואין לי ללמד זכות על טענת איוולת כזו, שלא נחתו לא לדין ולא למעשה ומפקפקים חינם במצות עשה.

וראשית כל תדע, שלענ"ד טענתם קנטור בעלמא, כי אם יצא להם שצריך 'גוון בהיר' יתכבדו וייקנו תכלת בגוון בהיר, וזה ברור לכל מי שראה תכלת הארגמון שיש בהם צביעה בכמה רמות בהירות הצבע, ויבחר כפי אשר יצא לו בלימוד, אך מכאן ועד לא לקשור בכלל תכלת בבגדו, זו הודאת בעל דין שאין דבריו אלא קנטור, ותו לא.

ולעצם העניין באיזה גוון דיבר הרמב"ם, הוכחנו בארוכה מלשונות הרמב"ם בלא ספק כלל, שצבע כחול סתם הוא כהה ביותר קרוב לשחור, ובלשון הרמב"ם באומרו 'שחור' בא לבטא צבע כהה, ולכן תמצא ברמב"ם שפעמים מידת 'שחרות' נלמדת מגוון הכחול וכמו שכתב (הל' שחיטה פ"ז הי"ט) ארבע מראות מותרות יש בה ואלו הן,

שחורה ככחול. ע"ש. וגם 'תכלת' שהיא בהירה 'מהכחול' העמוק נקראת בכלל צבעים 'משחירין' (ציצית פ"ב ה"א). ומאחר וגם התכלת יש בה גוון בהירות בינונית איזה שתהיה, לכן כתב הרמב"ם במפורש שפעמים תהיה 'התכלת נראית כשחור' (ציצית פ"ב ה"ח).

והוכחנו ברמב"ם שגוון 'פתוך שבכחול' הכוונה בלשונו לגוון 'בהיר' מהכהה ביותר, ויש כמה רמות 'פתוך' ולא נקט בציצית איזו רמת 'פתוך' בדווקא כדרך שכתב בצרעת (טומאת צרעת פ"א ה"ד), כי באמת אין הבדל וכל 'פתוך שבכחול' כשר הוא. והבאנו מקורות רבים לזה.

ובאמת שכך היא הפשטות בלשון חז"ל, ים דומה לרקיע שדומה לאבן הספיר, וכל מי שאינו עיוור מלידה רואה שהים בגוון כהה יותר מהשמים, וגם בים ושמים יש מראה בהירות משתנה בשעות היום ובשינוי המקומות והאקלים. [והוכחנו שגם מה שדקדקו מדברי הרמב"ם 'עין השמש' ו'רקיע בטהרו' אין בינם לבין רמת גוון הצבע כלום, ולא קרב זה אלא זה כלל, והדברים פשוטים ביותר.] וסייענו דברי הרמב"ם מדברי בנו רבנו אברהם, וגם הסברנו דברי רש"י בכ"מ שיובנו דבריו כפתור ופרח. ועוד מקורות נאמנים לכל זה תמצא בפנים, והדברים מוכרחים בלא ספק למעיין.

דם החילזון 'שחור כדיו'

עוד טענה שרבים טעו בה וראיתי כמה שהעתיקו טענה זו, שמאחר וכותב הרמב"ם שדם החילזון שחור כדיו, ולמראה עינינו הוא 'סגול כהה', הרי שזה היפך הארגמון.

וגם כאן לע"ד לא דקדקו כלל בלשונות הרמב"ם, ולא טרחו לברר לשונות הרמב"ם מתוך דברי הרמב"ם עצמו בשאר מקומות, רק הלבישו הבנתם ולשון הרגילה בימינו על דבריו, ולע"ד היא שגגת תלמוד חמורה שעל סמך טענה זו ביטלו המצוה. והלכנו במאמר בדרך ישרה לחפש בלשונות הרמב"ם ביאור מהו גוון 'הדיו', ולא תהיה 'מתפלא' לשמוע שאין הדיו בגוון שחור שלנו אלא כהה, וגם לשון 'שחור' כבר ראית שאינו גוון שחור גמור אלא גוון כהה. והוכחנו שכשרוצה הרמב"ם בדינים הצריכים לזה דקדוק בגוון 'שחור ביותר' כמו שרגילים לקרוא אצלנו קורא לו בשמות לוואי 'שחור כדיו היבש'. והארכנו להוכיח כל זה בפנים קחנו משם.

ולא זו אף זו, שמדברי הרמב"ם יש ראיה יפה וחזקה לארגמון, כי באמת בחז"ל לא נזכר על חילזון התכלת שדמו שחור, והרמב"ם לא מנה אלא שלושה סימנים והשמיט שאר הסימנים מחז"ל ומוכח שלדעתו אינם לעיכובא,

שאם לעיכובא היה לו למנותם. ומה שכתבו איזה חכמים לתרץ עפ"י הנאמר בירושלמי 'שדם דגים שחור' לא רק שלא תירצו דברי הרמב"ם כלל אלא גם חיזקו זיהוי הארגמון. שהרי הירושלמי מדבר בכללות על 'כל' הדגים שבים. וכידוע לנו במקומותינו ובזמנינו, דם דגים אינו שחור אלא אדום, וגם אם לא נטען שהשתנו הטבעיים כמו שראוי לומר בפשיטות לא לעשות דברי חז"ל טעות, הרי ברור שהרמב"ם ראה דם דגים כשלנו בצבע אדום, ולכן הביא ראיה לזיהוי החילזון 'שדמו שחור'. שאם כדבריהם שדם כל הדגים שחור, מה סימן ראה בו הרמב"ם בזיהוי החילזון, ואיך העדיף סימן זה שלדבריהם אינו סימן כלל על פני שאר סימני חז"ל שיש בהם צד לזיהוי. ומעתה תבין שמאחר ודברי הרמב"ם שהחילזון דמו שחור אינו מחז"ל, הרי שהביא דבריו מחוכמת העמים שאכן כך כתוב על הארגמון בספריהם או מניסוי וחקירה של עצמו, והוא סימן גדול שגם הרמב"ם זיהה את הארגמון כתכלת של תורה וסמך על מה שחקר וראה לכתוב להלכה. והארכנו בזה בדעתו הרמתה לצדד בדעת נוטה ביותר שאכן כן הוא, שהיה בידו חילזון שאחז ממנו תכלת של תורה, רק שלא הצליח להפיק ממנו את הגוון הנכסף תכלת שמים. והארכנו בזה בפנים בראיות יפות. ע"ש.

ואיך שלא יהיה, על טענת הנרפים שאין אנו יודעים מהו הגוון הרצוי, עתה אמור להם שכל שאינו כהה כשחור ולא בהיר קרוב ללבן – כשר הוא. וכך הם מראה השמים והים וכך הוא ברור בלשון הרמב"ם, ומוכרח בלשון בנו רבנו אברהם. ואם רוצים בבהיר דווקא ירכשו בגוון זה ויקיימו המצוה, אך מכאן ועד ביטול עשה לא שייך לטעון למעשה.

עולה אחד לע' שנה

עוד ראיתי שאספו מקוששי הקושיות 'קושיה חזקה' לדעתם, שמאחר ואמרו חז"ל (מנחות מג ע"ב) שהחילזון עולה אחד לע' שנה, וזה לא ראינו בארגמון, לכן בודאי אינו תכלת של תורה.

והנה טענה זו דחויה היא מעיקרה, ובודאי שאין לה שום משקל מול ספק מצוה מהתורה. חדא שכבר חזינן בריטב"א (חולין פט ע"א) על דברי חז"ל שתכלת דומה לים שדומה לרקיע, שכתב וז"ל, הא דאוריך כולי האי לומר שהתכלת דומה לים והים דומה לרקיע וכו' נראה הטעם לפי 'שאין' תכלת דומה לרקיע 'ממש' אלא שעל ידי שהתכלת דומה לים קצת והים דומה לרקיע 'קצת' נראה שהתכלת דומה

לרקיע, ויש שפירשו 'בדרך מדרש' כי זה לרמוז על ידי התכלת שדומה לים לזכור ניסים שעשה לנו הקדוש ברוך הוא על הים, ועל ידי מה שדומה לרקיע לזכור מה שהרכין שבעה רקיעים כשירד לסיני לתת לנו התורה. ע"כ. הרי לפניך שגם על 'גוון' התכלת שהוא 'לעיכובא במצוה', יש שדרשו דברי הגמ' כאגדתא, וקל וחומר על טענת ע' שנה שאין בה נפק"מ להלכה אינה אלא אגדתא, וכן מסתברא שהרי השמיטה הרמב"ם מהלכה פסוקה.

אך גם אם נסכים שאין מימרא זו 'מלתא דאגדתא' בעלמא הרי גם לדבריהם כבר כתב הרדב"ז שאין זה אלא על 'מעשה נס' בזמן שהיה ביהמ"ק, ולא שייך לימים שבשגרה ובטח שלא לפטור מרדיפה אחר המצוה.

ולדבריהם להיכן הלך פשט הגמ' 'שהיוגבים צדים' אחריהם ומה יש להם לחפש וכי לא יודעים שאינו עולה אלא אחד לשבעים שנה. ובכלל מי הוא זה שחקר אחרי חלזונות הארגמון שבעים שנה לראות אם עולים הם. ומה היא משמעות 'עולים' האם מטפסים הם על ההרים הרמים או מגיעים מעצמם לבית הצביעה ונכנסים לתוך הקדירה. והאם דווקא בזמן שהיו צדים בהם מסחרית דיברו חכמים שעלו רק לע' שנה או גם האידנא שלא צדו בהם מאות שנים ומתרבים להם בנחת. ואולי אמרו חכמים לשון גוזמא בעלמא, וכמו שאמרו על סנהדרין קטלנית ההורגת לשבעים שנה, וברור שאין זה כפשוטו.

ובכלל תדע, שהרי כבר חזינן שגם על 'עין חרוב' אמרו חכמים (תענית כג ע"א) שאינו מוציא פרי אלא לשבעים שנה, והמציאות ברורה שמוציא פירותיו תוך שנתיים שלוש. והמתעקש בזה לא לטעון מילתא דאגדתא או שלא השתנו הטבעיים מוציא דברי חכמים כטועים בדברים פשוטים, ומה לי חרוב ומה לי ארגמון, מה שתתרץ בזה תרץ גם על זה.

ואני מתפלא על עצם הטענה, וכי באמת ציפו שגם אחרי אלפיים שנה יישאר הארגמון 'בדיוק' כמו שהיה, שמאחר וידוע וברור גם בחז"ל שגוף הבני אדם השתנה בקומתם בכוחם באורך שנות חייהם בצבעם ומזגם, ומשתנה מזמן לזמן וממקום למקום, איך העלו בדעתם שרק 'החילזון' יישאר 'בודאי' כמות שהוא ולא ישתנה כלל, עד כדי שנבטל עבור זה המצוה ואפילו לספק לא נחוש.

ולהמחיש כמה חלושה וקלושה טענה זו אמשול משל ואחוד חידה, ידועים דברי חז"ל שיש באיבר הזכר בו נעשית

ברית המילה שני צינורות, ולכן אסור להתאפק מלהשתין שלא יגרום לעצמו עקרות. והיום הרי ידוע הוא בלא ספק שאין באיבר הברית אלא צינור אחד ולא שניים, ועל כן כבר טענו הפוסקים גם בזה שהשתנו הטבעיים עי' לחזון איש (אבה"ע סי' יב סק"ז). ועל דרך האומר בתכלת נאמר בדרך משל, יבוא שוטה המתעקש ויאמר, שמאחר ואין באיבר המשתין ב' צינורות כמאמר חז"ל, הרי בודאי 'אין זה האיבר' בו יש לעשות ברית מילה, שחז"ל אמרו ב' צינורות וזה 'סימן זיהוי' המעכב, ובודאי מה שאמרו לעולם לא ישתנה. וא"כ עלינו לחקור ולדרוש היכן יש מקום אחר בגוף שיתאים למאמר חז"ל, שצריך שיהיה בו גם שני צינורות סמוכים והוא גם מוציא ליחה. ואחר מחשבה וחקירה עלה השוטה על מציאה, כנראה דיברו חז"ל על 'הצוואר' יש בו גם קנה וגם ושט והם שני צינורות, וגם מוציא רוק וליחה. ועל כן ברור ופשוט ששם צריך לחתוך ולשחוט בסכין את הרך הנולד לשמונה ימים. עד כאן דברי השוטה. וכל השומע כן ישתעשע במשל השוטה, ולא רחוק בעיני שהנמשל מתאים גם על הטוענים כן בחילזון הארגמון, שהרי נתלים באיזה סימני זיהוי צדדיים שבקלות משתנים במציאות, ובונים טענות ומענות, ואת העיקר והחשוב ביותר שיש חילזון שמוציא 'צבע תכלת' והוא הידוע מזמן חז"ל, את זה דחו בהינף יד ואפילו לספק לא בא. וחבל שלא דקדקו מהרמב"ם שהשמיט סימנים אלה, שהחכם המשכיל על דבר משמיט סימני הטפל ועוסק אך בעיקר.

גופו דומה לים ו\או רקיע

והנה כעת נבוא אל טענה 'מרכזית' שבה כבר התקשו גם כמה מהפוסקים המפורסמים, וכנראה זו הטענה היחידה שיש בה איזו משמעות, אך גם היא לית בה לדחות המצוה.

גרסינן במנחות (מד ע"א) ת"ר חלזון זהו גופו דומה לים, ובריית דומה לדג, ועולה אחד לשבעים שנה, ובדמו צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים. ע"כ. והנה על ברייתו דומה לדג אין מה להעריך כי אמר רבנו הרמב"ם שחילזון זה הוא דג ורוצה לומר שהוא יצור ימי, וגם בצורתו החיצונית דומה לדג כמובא בתמונות (ר' לבוש מלכות), והוא שוחה ונוצר במים כדג ועוד צדדי דמיון רבים. ועל עולה אחד לע' שנה כבר דיברנו, וא"כ נותר לדון רק על גופו דומה לים.

והנה כמה מהחכמים פירשו שלשון 'דומה' הולך על 'צבע' גופו של חילזון, וזאת גרמא להם ששללו הארגמון, ומטענה זו גם יצא הגרא"י הרצוג לחפש

אחרי ינטינה שהקונכייה שלו בגוון סגול כחול.

ובאמת שכבר דיברו בזה כמה מחברי ספרים לתרץ איך גם גוון החילזון מתאים הוא, אך בעיני קודם התירוץ יש ליישר את ההנחת יסוד שגרמה למכשול. וכידוע לשונות חז"ל מתפרשים בלשון עשירה שבמקומות אחרים, ויצאתי וחיפשתי מהי משמעות המילה 'דומה' בדברי חכמים, ואביא כמה דוגמאות ומהם ישפוט הלומד.

אמרו חז"ל (ברכות צח ע"ב) תנא דבי רבי ישמעאל למה משכן 'דומה' לאשה שמהלכת בשוק ושפוליה מהלכין אחריה. ע"כ. וברור שלא דיברו על גוון או צבע והאמת שגם לא דומה לגמרי בצורה, וברור אם כן שלשון 'דומה' אינו תיאור מדויק שאין המשכן נראה כאישה, אלא על צד דמיון 'כלשהוא', כקווי מתאר כלליים.

וכיו"ב בנידה (כה ע"ב) ת"ר סנדל 'דומה' לדג של ים, מתחלתו ולד הוא אלא שנרצף, רשב"ג אומר סנדל 'דומה' ללשון של שור הגדול. ע"כ. וגם כאן באו לתת רעיון ואולי זיהוי צורה על צד דמיון רחוק כלשהוא, אך בודאי שאין בזה 'סימן זיהוי' מוחלט בגוון וצורה בדקדוק. וראה שהביאו דוגמת דומה לדג, וכי כוונתם לומר שיש 'לסנדל' סנפיר וקשקשת, או שמא יכול הוא לשחות בים, והאם רצו לדמות אותו לריח ולצבע הדג, והאם בכלל דג דומה 'ללשון של שור' שנעשה דמיון כל שהוא בניהם לסנדל. הרי אין מי שיטען כן, אלא אם כן רוצה הוא לבחון את השומעים אם ערים או ישנים הם.

והם הרי דיברו בסוגיה הלכתית בלי ספק, שהנך רואה שלשון 'דומה' רחוקה היא מצורה וצבע זהה. וכל שכן במקום שדבריהם נשמעים כאגדתא ולא להלכה.

והבאנו עוד ראיות מכריחות לזה, והעיקר העולה שלשון 'דומה' אינו זיהוי כמראה אלא משל או דמיון, פעמים יותר ופעמים פחות. ובמקום שאמרו במפורש מה רצו לדמות יודעים הם לפרש דבריהם, וכמאמרם בסוגיין (מנחות מג ע"ב) תניא היה ר' מאיר אומר, מה נשתנה 'תכלת' מכל 'מיני צבעונין', מפני שהתכלת 'דומה' לים ים 'דומה' לרקיע ורקיע לכסא הכבוד. ע"כ. הרי לך סוגיה בדוכתא כשרצו לדמות 'הגוון' אמרו בבירור 'תכלת' לשאר 'מיני צבעונין' שכל הבא אחריו דימוי בגוון הוא, ומינה נילף שדומה בגופו של חילזון הוא צורה ולא גוון שהרי לא בא במפורש.

ולדעתי מוכרחים לומר כדברי, שאם אכן היה גוון הקונכייה בגוון תכלת וגם צבע המופק ממנו בגוון תכלת, הרי שדבר כזה היה נזכר במפורש לשבח ויוקרה. והרי חזינן שחז"ל לא מפספסים מקום לשבח את הבורא וכמו שבדומה לזה חזינן ששיבחה התורה וגם חכמים. ולדוגמא כך שיבחו את ההדס (סוכה לב ע"ב) כדגרסינן, רבי אליעזר בן יעקב אומר ענף ענ עבת, ע"ן שטעם עצו ופריו שוה, הוי אומר זה הדס. ע"כ. הרי ששבח כזה חייב לפרש ולהדגיש. וכן הוא בשבח פירות גן עדן, כדאיתא במדרש (בובר בראשית פ"ג סי' יג) ולמה נתקללה האדמה, שגם היא בשעה שהקב"ה ציווה לה שתוציא ע"ן שיהא 'הטעם עצו ופריו שווים', דכתיב ע"ן פרי עושה פרי (בראשי' א יא), שיהא טעמו של ע"ן כמו של פרי. ע"כ. הרי ששבח גדול הוא שיש לציינו, ואם היה כן גם בחילזון המופלא, שמראהו החיצוני וחומר הטמון בו שניהם בגוון המיוחד והנדיר, זהו שבח גדול שהיה מן ההכרח להזכירו במפורש. וברור שאם לא נזכר שבח שכזה בשום מקום, הרי שאינו קיים, ודמיון גופו של חילזון לים אינו אלא בצורתו ולא בצבעו וכפשט לשונם. וזה מלבד האמור שהוכחנו מלשונות ראשונים שלא מדובר על גוון אלא צורה, ושכן הוא ברמב"ם, וכפשטות לשון חז"ל שבאומרם 'דומה' הוא על צד משל ודמיון כל שהוא ולא זיהוי מבורר.

ובעיני זה ברור. וגם למהנדס בזה לפחות יודה על אמת שאין כאן הכרח לפרש על גוון, ולכל היותר אין כאן אלא 'ספק טענה' הנדחית מנגד אומדנא דמוכח, ולכל הפחות ספק דאורייתא לחומרא.

ואיך שלא יהיה, גם לטוענים דומה 'בגוון' דווקא, כבר נאמרו כמה הסברים המיישבים דברי חז"ל גם לפירוש זה. י"א שהמראה של הקונכייה בצאתה מהים עם צמידה טבעית שעליה נראית כים, וגם כשנגעין בקרקעית נדמה הוא כחלק מהים בהסוואה, ועוד תירצו על גווני הקונכייה וצורתה שנראית כגלים גלים, וכולהו איתנהו ביה.

ומאחר ומעיקרא אין כאן 'סימן זיהוי' המעכב, וגם עלול הוא לשינוי גדול מאוד בצבעו בהשתנות הטבעיים, ומעל הכול סך האומדנות הברורות לא מותירות ספק. אין בטענה זו כלום לביטול ההלכה למעשה.

והנה כדברנו כאן, כן הוא על טענה מגירסה אחת במסכת ציצית, 'גופו דומה לרקיע', שמלבד שזו גרסה במחלוקת שיש גורסים ים וכנ"ל. גם לגרסה זו יש לתרץ ככל הנ"ל וקיל מינה, כי הרואה גוון וצורת הקונכייה

ביבשותה רואה שמים כסמוך לשקיעה, וגם בצאתה מהים עם צמידה עליה שנראה כרקיע בגווני קרוב לחשיכה, וכמ"ש רש"י עה"ת בביאור גוון התכלת אחד לאחד.

דברי רבנו האר"י ז"ל

והנה כמה מהחכמים לא מצאו לסתור על דרך הפשט, עד שהגיעו לדברי המקובלים ואחר המחילה גם זאת לא עלתה בידם.

ומה שטענו כי מקובל הוא מהאר"י ז"ל שלא תהיה תכלת עד ימות המשיח או רק בזמן שבית המקדש, וזו 'ראיה' שאין תכלת הארגמון אמיתי. הנה מלבד שמערבבים פשט וקבלה, וזה לעצמו תקלה. הרי דברי רבנו האר"י בכלל נכתבו לפני יותר מחמש מאות שנה ולא באו כהוראה למעשה אם וכאשר תתגלה התכלת, ובלאו הכי אין דבריו שבכתובים כנבואה או ציווי הבורא אלא נתינת הסבר רוחני למציאות הנראית בעולם 'בזמנו', לכן מעיקרא לא היה ראוי להתייחס לטענה זו כעומדת בפני מצוה מהתורה, כי באמת לא הורה כלום הלכה למעשה ולא דיבר על העתיד לבוא בעולם.

אך להוציא מלב המשתכנעים בזה, הרואה דברי רבנו האר"י בפנים ולא משמועה, יראה נכוחה שאין ממנו ראיה כלל. שמלבד שלא דיבר כלל על ימות משיח או תנאי לבית מקדש, ולא הזכיר מאומה מזה שלא יתגלה בדורות שאחריו. אלא ממש כל בתר איפכא, שכך הוא הלשון בכתבי רבנו האר"י הח"י בשער הכוונות (ציצית דרוש ד) וז"ל, ודע כי ב' מיני ציציות הם התכלת והלבן, ר"ל כי בזמן שבית המקדש קיים היה חוט תכלת עם הלבן 'ובזמן הזה' לא יש כי אם לבן. ע"כ.

ואומר בהדיא שמה שהיה תכלת הוא מסיבת בית מקדש, ובהכרח לומר שאין הם תלויים בזה לגמרי שהרי ברור הוא שגם אחר חורבן בית המקדש הייתה תכלת לישראל עד סוף דורות האמוראים, והנך רואה שגם על כארבע מאות שנה נחשב כהארת בית מקדש קיימת, כן הוא על בית המקדש שמצפים לו כל יום שכבר הגיעה הארתו. ולכן גם דקדק האר"י הח"י לומר 'ובזמן הזה' לא יש כי אם לבן, שלא תטעה לומר שכן הוא יהיה על העתיד שהרי ברור שיתגלה ולכן לא ביאר אלא על 'כהיום הזה'. ואם חלפו להם כשש מאות שנה מימיו וכי לא מובן הוא שאפשר שאינו בכלל 'הזמן הזה' שדיבר בו.

ובכלל כבר ידועה נבואה עתידית מר' שמשון מאסטרופולי שעתידה התכלת להתחיל להתגלות בשנת ת"ר, וב"ה

שזכינו להיות בדור שמתחדשת בו התכלת, רק חבל על המתנגדים שמעדיפים להישאר מאחור ולא להצטרף לאור המתנוצץ ומאיר. ואיך שלא יהיה אין בדבר האר"י לא סתירה ולא קביעה לדורות, רק תיאור הסבר קבלי על מציאות בימיו ואין מזה כלום ושום דבר לדחות מצוה מהתורה, שזה לא עלה על לב.

ואת המתעקש יש להזהיר כי לפי דבריו מוציא לעז הוא על רבנו האר"י ז"ל, למה נעשה לחינם את דברי האר"י ז"ל כחולקים על תנאים ואמוראים שהיו קושרים תכלת והיה נמצא בידם והם הרבה אחרי חורבן הבית. וכי נטען שמדברי רבנו האר"י מוכח כאילו ח"ו טעו 'כל האמוראים' בזיהוי החילזון או שח"ו עשו 'מעשה שטות' לקשור תכלת כשאין יכולת 'השגה' רוחנית אחרי חורבן בית המקדש. ואם האמוראים לא טעו וכי יאמרו שרבנו האר"י ז"ל טעה בדבר פשוט ולא ידע שהייתה תכלת גם אחרי החורבן. מי זה גס רוח יעיז לומר כן על מלאכי עליון, ואם כן למה זה טענו כמה חכמים שדברי האר"י הח"י לעיכובא או שחסרון בהמ"ק מבטל המצוה, ולא שמו ליבם מה טומנת בחובה טענתם.

והדבר פשוט שאין כאן אלא ביאור 'רוחני' למציאות שהייתה בזמנו, ולכן גם אין שייך ללמוד מזה דחיה או פקפוק במצות התכלת החוזרת לישראל החפצים בה, ובודאי לא התכוון לזה רבנו האר"י שיוציאו מדבריו הלכות אחרי חמש מאות שנה, וכי סירב הוא להאמין שתתעורר הגאולה.

ולא ניחא ליה לרבנו האר"י ז"ל שישתמשו בדבריו בדרך עיקש לעקור מצוה מהתורה, וגם חשש קפידא של הצדיק איכא בזה לתלות בו שגיאה וטעות.

חילזון מין חיה טהורה

והנה עוד טענה שאילולא שראיתי כותבים אותה, הייתי מגחך וחושבה לדרשת שבת זכור מלאה לצון, איך שייך שחכמים יקראו לו 'חילזון' או בשם 'תולעת' ויהיה כשר לאכילה, וכי לא ידעו שכל החלזונות טמאים הם, ואיזה סנפיר וקשקשת תמצא בו והוא בקונכייתו. ודבר כזה אם היה נכון בודאי ובהכרח גמור היה נאמר בתלמודים או באיזה ברייתא שתהיה, שהוא נדיר ביותר לא נמצא כדוגמתו, והיעדר דבר בחז"ל היא ראיה גמורה לסתור.

אך מאחר ודנו בזה כמה, וטעו הטועים והטעו הפתיים, הארכנו נכוחה שכל טענה זו ליבא ביסודה ומי שטען כן אמר על דרך אפשר בעלמא, ומה שתלו

טענתם בדברי רבנו בחיי. הראנו בארוכה שלא דיבר על צורך בבע"ח טהור אלא שיהיה מן המותר בפיך, וזה אכן קיים גם בחומר הצובע בחילזון. אם מצד פרשא בעלמא או כדבש הדבורה שהוא מיפקד פקיד, או שהוא חזותא בעלמא שאין בו ממש, וגם זה וזה גורם נלווה עימם להיתר שמתערב עם שאר חומרי הצביעה המותרים.

והראנו שגם בדברי האחרונים אין אחד שיאמר כן בהדיא אלא על צד אולי וגם הוא הביא משאר צדדי היתר, והנו"ב והחת"ס והאבני נזר אמרו מפורש שאין צריך מן המותר 'בתשמיש מצוה' כתכלת, והבאתי דבריהם בפנים. ודבר חמור עשו כאן כמה כותבי מאמרים, לצטט מהרב חיד"א כאילו הוא תנא דמסייע להצריך לו סנפיר וקשקשת, והעלימו את כל שאר צדדי ההיתר אשר כתב וגם מחקן סוף דבריו שכתב לפקפק על המחבר ספר בשמים ראש שהוא המקור לזה, ולאו דסמכא הוא.

ועל כן יש למחות על כבוד המצוה והתורה, שנגד אומדנות חזקות במצוה מהתורה, מביאים לדחות בטענה שבורה מצד עצמה.

גידים ועצמות

עוד טענה טענו, ובעיני אין אלה אלא גיבוב קושיות מכל העולה בסברא קלושה, וטענתם עפ"י תלמוד ירושלמי, שמשמע שצריך להיות לחילזון התכלת גידים ועצמות.

וגם זה נדחה בקל, וטרחתי רק מפני הצעירים המקשיבים לכל טענה, והנה הבנת דברי הירושלמי אם יש לחילזון גידים ועצמות כבר נמצא במחלוקת המפרשים שם עי' פני משה וקרבן העדה, שי"א שלחילזון 'אין צריך' גידים ועצמות. ע"ש.

אך גם לאומרים 'שיש' לו גידים ועצמות, אין כל קושיה על ארגמון. ונביא לשון הירושלמי (פ"ק דשבת ה"ב) וזל"ק, חזקיה אמר ההורג כינה בשבת כהורג גמל, שמואל מקטע ידה וריגלה וכו' אר"ש בן חלפתא ולא מחלזון שמענו, וחלזון יש לו גידים ועצמות ולא כן תני כל דבר שאין לו גידים ועצמות אינו חי יותר מששה חדשים דמר רבי יוסי וכו' ע"ש. [וראה בתלמוד בבלי (חולין נח ע"א) שאינו מתקיים י"ב חודש.]

וקודם כל מבורר הוא שדבריהם הולכים על כל חלזונות ושבלולים שבעולם, שמאחר והנחת יסוד אומרת שכל שחי יותר משישה חודשים חייב שיהיה בו גידים ועצמות, ואנחנו יודעים 'שבוודאי' החילזון חי יותר משישה חודשים הרי בהכרח זה אומר שיש לו גידים ועצמות. והנה הדבר ברור

למראית עין, שאין לחלזונות ושבלולים לא גידים ולא עצמות, וגם הארגמון כמותם והוא בבירור חי כשבע שנים. וגם שאר שבלולים וחלזונות שרבים מהם חיים שנתיים ויש גם ארבעים שנים בלא גידים ועצמות.

ואם כן, הרי שיש להבין מה משמעות דברי חכמים שיש לחלזונות 'גידים ועצמות', וכשרואים שאין להם. ובהכרח יש להסביר, או שהקונכייה כגידים ועצמות לשמור ולגדל את החי בתוכו ואם כן מובן איך מתקיימים כ"כ הרבה זמן. או שבאמת הביאור אחרת לגמרי בדבריהם, שהרי לא מובן כלל מה יש לחכמים להסתפק בדבר שניתן לברר, נפתח את החילזון ונראה אם יש לו גידים ועצמות אם לא, ומה יש לפלפל. אלא בהכרח זו כוונתם שאעפ"י שלא רואים בהם עצם וגיד, אריכות ימיהם מוכיחה שיש בהם דין כיש בתוכם עצם וגיד.

ואיך שלא יהיה, ברור שאין בטענה זו כלום ושום דבר לדחות את הארגמון, כי דברי הירושלמי ממקומם מוכיחים שנידון כיש לו עצם וגיד מאחר וחי יותר מו' חודשים.

בדיקת התכלת במי רגליים

עוד טענה מחודשת זו מחדש שמעתי, שקמו כמה חכמים ועשו בדיקה במי רגליים כמוזכר בחז"ל (מנחות מב ע"ב) דגרסינן, רב יצחק בריה דרב יהודה בדיק ליה (סי' בגשם), מייתי מגביא גילא ומיא דשבלילתא ומימי רגלים בן ארבעים יום, ותרי לה בגווייהו מאורתא ועד לצפרא. איפרד חזותיה, פסולה. לא איפרד חזותיה, כשרה. ורב אדא קמיה דרבא משמיה דרב עוירא אמר, מייתי חמירא ארכסא דשערי ואפיא לה בגוויה, אישתנאי למעליותא כשרה, לגריעותא פסולה. וסימניך שינוי שקר שינוי אמת. ע"כ. ועלה בדעתם שבבדיקתם שעשו, והקלא אילן התקיים יותר טוב מצבע הארגמון, ראו בזמן ראיה לסתור זיהוי הארגמון.

ואני קורא דבריהם ולא מאמין, עד היכן יאספו כל הצולעה והנידחה לבלבל את ישראל ממצוותם. ראשית על עצם היומרה לומר שיודעים הם בבדיקה זו ובתוקפה ודרך עשייתה, לא אדע מניין להם ביטחון מופרז כזה. ואנחנו כבר מאות בשנים ובעשרות רבות של בדיקות שונות המוזכרות בחז"ל, מחזיקים עפ"י רבותינו להלכה למעשה שאין אנו בקיאים בבדיקות שעשו חז"ל. שמלבד ההבנה שיש הרבה מהבדיקות שהשתנו בהם הטבעיים עוד חששו לחוסר בקיאות בפרטים, וזו הלכה פסוקה ופשוטה בכל ישראל, ואפי' בבדיקות פשוטות בהרבה מבדיקת התכלת.

וראה שכתב הטור (יו"ד סי' קפח) במראות דמים המטמאים באישה וז"ל, דבר תורה ה' דמים טמאים באשה ותו לא, והאידנא שנתמעט הבקיאות חזרו לטמאות כל שיש בו מראה אדום בין אם הוא כהה הרבה או עמוק וכן כל מראה שחור. ע"כ. ונפסקו דבריו להלכה בכל הפוסקים להחמיר בלא ספק כלל בהלכה פסוקה, ואעפ"י שבגמרא וברמב"ם ביארו רבותינו את הכרת הגוונים בדקדוק ובפירוט מעשי איך לזהות הגוונים במדויק, הרחקנו עצמנו 'מלהקל' בדאורייתא ומחמירים בכל צד של ספק. ומנין לאלה שיכולים לסמוך על הבנתם בבדיקה להקל בדאורייתא.

ואפי' בבדיקה קלה בהרבה שאין בה פרטי בדיקה מסובכים כהכא לא בקיאים, וכמו בבדיקת ספק טריפה בניקב במחט מב' צדדים הורה מור"ם (יו"ד מח ס"ח) שאין לסמוך על הבדיקה והוא דבר פשוט יחסית, ואיך אלה עשו עצמם חכמים בקיאים בדבר שלא החזיקו החכמים את עצמם מבינים בו לפחות שמונה מאות שנה, וסמכו על בדיקתם השטחית לפסול במצוה מהתורה.

ועל הוצאת אישה מבעלה כשרואה דם בשעת תשמיש שקשים גירושין, ונתנו חכמים בדיקת שפורפרת לדעת אם אסורה היא על בעלה מדין רואה מחמת תשמיש, כמה טרחו הפסוקים (יו"ד סי' קפז) בזה אם לסמוך עצמם על קיום הבדיקה אם לאו, והצורך הגדול שם ברור ונכבד שצריך להכריע בכמעט דין נפשות לפרק הבית. ואי אפשר שם להקל לעשות הבדיקה כי שמא אינה כהוגן וייכשלו בכרת של נידה, ואם לא נעשה הבדיקה הרי תוציא אישה מבעלה, ואוי לי מיצרי ואוי לי מיוצרי. וזו בדיקה קלה ופשוטה שאין בה צורך בחכמה ובחומרים מיוחדים, ואעפ"י כן רבו המהססים בה. ואיך בבדיקה סבוכה זו יהיו פתאום בקיאים היטיב גם 'להקל' בדאורייתא, וזה היפך כל הכרעת הפוסקים שאין לסמוך על הבדיקות לקולא רק לחומרא.

והארכנו בפנים דלא נחתו כלל לברר צדדי ההכרח בבדיקתם, שמי אמר להם שלא השתנו הטבעיים גם בחומרי הבדיקה ובטבע שתן האנשים וקיום הצבע בבדים, ויש כמה וכמה צדדים ברורים שחל שינוי 'עצום' בזמן הזה מימות חז"ל שהיו רגילים בתזונה אחרת לחלוטין, פחות חומצית משמעותית מהיום וזה כמובן משפיע על השתן בבדיקה. וכל שכן קלקול בצומח הנמצא בבדיקה שהוא מרוסס ומהונדס ומזוהם מבעבר, ועוד שינויים רבים שמי יכול לטעון שעל כך דיברו

חז"ל. ועוד בכזה בטחון לבטל העם ממצוה מהתורה, ואפילו לספק לא לחוש זאת מנין להם.

והיו צריכים ללמוד קל וחומר מדברי רבותינו האחרונים שהבאנו בפנים המאמר שהזהירו באזהרה חמורה, שלא לעשות אפי' רפואות וסגולות המובאים בתלמוד שמא אינו מתאים לזמנינו, ויוציאו לעז על 'דברי חכמים', וראה שהאחרונים לא טענו 'מה יש בכך' שיעשו ברפואה או הסגולה אם לא יועיל לא יזיק, אלא אסרו הדבר 'שמא יוציא לעז'. וכאן באו כמה לבדוק ולעשות מעשה לגרוע 'במצוה מהתורה' ולא יחושו לדבר, וטעותם היא בחשש מוציא לעז 'במצות הבורא', והדברים חמורים שבעתיים.

והראנו בפנים שבכלל ואפשר שכל בדיקה זו אינה כלל בדיקה בזיהוי החילזון, שאין בדיקה זו אלא על 'איכות' הצביעה בלבד, וכמבואר ברמב"ם שצריך שתהיה מתקיימת. ע"ש. וגם אם נסכים לדבריהם שהיא בדיקה לזיהוי חילזון ולא השתנו הטבעיים, מי גילה להם כל פרטי הדינים החסרים בבדיקה זו שהיא בדיקה עם פרטים סבוכים להכרעה והרבה פרטים נעלמים בה, ואביא כמה שאלות שהיה צריך לברר קודם הבדיקה שבלעדיהם מי יימר שבדיקה זו שווה משהו. וכגון השתן המדובר בו של מי הוא קטן או גדול איש או אישה, ומהי חומציות השתן ומה אכל אותו האיש שהרי הכול תלוי בתזונה, ואם אוכלים היום חומרי טעם וריח ושותים חומצות מאכל וכי אין זה משפיע, והאם השתן שוהה מ' יום באוויר הפתוח או בכלי סגור, במקום חם או קר, ובאיזה כלי צריך להשהותו. ומהו אותו תלתן שהרי כבר נחלקו בו קמאי בזיהויו שהוא חריף וחילבה אינו חריף אלא מר, ומהו אותו מיא דשבלילתא שהוא מין צבע מי גילה להם מהו בדיוק, ומגביא גילה הרי נחלקו אם הוא תבן [רמב"ם] או אלום [רש"י]. וכבר נחלקו הפוסקים אם צריכים להיות כאחד או כל אחד לחוד. והזמן שישהה האם הוא בדווקא מעת לעת או שאם שהה יותר או פחות כבר קלקל הבדיקה, והאם איפרד חזותיה באיזה רמה מדובר של היפרדות הצבע, וכיו"ב שאלות רבות מהו אותו לחם שעורים, שיעורו, חום התנור ועוד פרטים רבים נעלמים למי שבאמת מחפש צדדי הבדיקה בצורה 'חלוטה' כמו שראוי כדי להכריע נגד דאורייתא, ומי יכריע בכל הפרטים בזה שלא ניתנו במפורש.

ובכלל מי אמר להם שהבדיקה היא גם 'לקולא' ולא רק 'לחומרא', והפשוט הוא שיש תכלת אחרת ודאית בעולם לבדוק לעומתה, ואיך למדו משם

לדחות 'הקרוב לוודאי' בטענת 'שמא' בדיקתם שווה משהו.

ואחר כותבי כל זה ראיתי בספר לבוש הארון (עמ' עב) שפרך טענה זו מעיקרא לאחר שהוכיח שבימי קדם שלא היה בידם הידע של היום, אכן היה צבע הקלא אילן פחות איכותי מהמורקס. מה שאין כן לאחר זמן שבקיאים יותר בהפקת הצבע בתהליך 'חיזור' ברמה גבוהה, כמעט ואי אפשר לעמוד על השינוי בהרכב ובטח שלא בבדיקה הנזכרת. והוכיח כן מלשון פליניוס הנזכר, והאריך שם בהרכב החומר הכימי והעלה למסקנה, שעל אף שכיום בעקבות ההתקדמות שחלה בתהליכי הצביעה ושיפור איכותם קשה יהיה להבחין אפילו על ידי ניסוי בין הרכבו הכימי של קלא אילן לזה של פורפורא, הרי שבזמן חז"ל בטרם השתכללו תהליכי הצביעה היה קיים חילוק יסודי ביניהם בטיב הצביעה אשר ניתן להבחין בו בנקל על ידי הניסוי המתואר בגמרא. ע"ש. ואם כן כל טענתן נפלה בבירא וחזר הארגמון להדרו.

זאת תורת העולה

המתבונן על ארגמון קהה הקוצים בשכל ישר, מבין כי מלבד זאת שרוב ככל סימני חז"ל נמצאים בו, גם מצטרפות אומדנות רבות וחזקות, ובפרט הבירור בדעת חז"ל באזהרתם רק בקלא אילן שכלל אין עוד חילזון לייצור תכלת מלבד הארגמון, וכל דברי חכמי אומות מסייעים וכל שכן ארכיאולוגיה ושאר חכמות כנזכר.

ואם גם על כל אלה לא השתכנע האדם, הרי שהספק מחייב מהתורה לקשור התכלת. ובאינו קושר לא רק שביטל עשה גם עובר בעשה שקושר לבן לחוד, וספק אם בכלל יש לו מצות לבן בידו. ובודאי שעדיף לו להסיר הבגד ד' כנפות מעליו מאשר להתעטף בלבן לבד.

ואם הסיתך ליבך לשמוע טענות המפקפקים, עשה אוזנן כאפרקסת שעל כל טענותיהם כבר יש תשובה הגונה, ומהם עוד ראיה נכוחה לזיהוי הארגמון. ועל כל האמור עוד הארכנו במאמר אם תרצה לרוות צימאונך.

ועל הכול צריך הלומד ישרות הלב וחשק בעבודתו, כי קרוב הוא לרווח ורחוק מהפסד, שאין שום איסור לקושר אותה ורק עולה בידו מצות עשה מהתורה.

כנף ד פרק א – ד' כתות המהססות

מסורת לתכלת

והנה כאמור יסוד נטיית הלב אצל הלומד הוא המכריע ברוב סוגיות ההלכה אם לקרב אם לרחק. ועל כן נברר תחילה הנלע"ד מהם ד' העיקרים ברחשי הלב של המסרבים בארגמון, ובמענה בהם יוכל הלומד לבוא לחקר אמת וליבו אמין להטות ליבו אחר חקירת שכלו.

הכת הראשונה, דורשים 'מסורת' וטענתם שכל דיני תורה רק על המסורת עמדו, ונתלים בכמה ארזי לבנון בדור שעבר שטענו כן. אך ההכרח לדבריהם בארגמון ובפרט בזמן הזה רחוק עד מאוד.

שהנה מלבד שהוברר שלטענה זו אין מקור בחז"ל ובראשונים, שאין מי שיזכיר הצורך במסורת בתכלת. ואדרבה רובם ככולם מי שעסקו במצוה זו מנו את 'סימני' התכלת ודרכי מציאתה כדי שיהיה ביד איש להשיבה בעצמו לכשימצאה, ואם לדעתם המסורת 'לעיכובא' מה הועילו חכמים בדבריהם לברר הסימנים וכי לשווא עמלו בו. אלא ברור בלא ספק כלל שגם לדעתם אם ותמצא לפי הסימנים את התכלת הנכסף, הרי שיש בידך חובה גמורה מהתורה. וכן מוכרח הוא בדעת הרמב"ם הרי"ף והרא"ש, שלא כתבו דבריהם 'הלכתא למשיחא' ולא הזכירו מאומה מלבד סימנים מסוימים בלבד ההכרחיים שיהיו עזר למחפש לקיים המצוה.

ובאמת הוא פלא לטעון מסורת, כי מצאנו בדברי כמה מגדולי הראשונים ממש היפך, שברור מדבריהם בלא ספק שאין צריך מסורת כלל אלא אימות בסימנים בלבד. ראה למהרי"ל (שו"ת החדשות סי' ה) שדן בטלית של משי וכתב וז"ל, מי שהטיל ציצית של פשתן לא היה מוחה הואיל והאידנא אין מצוי תכלת, אבל יתר רבותינו החמירו כמו הרא"ש והנגררים אחר ר"ת ורב עמרם כדלעיל. וסברא הוא דשמא יחזור דבר לקלקולו 'שיהא תכלת מצוי', כל שכן למאי דכתב סמ"ג דאותו דג חלזון הוא בים המלח 'וכתב סימנין בקל היה לעשות תכלת'. ע"כ. ויש עוד לשונות כאלה בראשונים ואחרונים כאשר נביאם בלשונם בריש פרק ג', ונפתח שם הדיבור ביסודות וכללים והדברים מבוארים היטיב.

ומשעה שהתברר שהטוענים על מסורת לא ידעו סתירה לדבריהם מדברי הראשונים במפורש, ולקמאי כח ההכרעה, בטלה טענה זו להצריך מסורת, ואין ללב עוד להסס מחמת זה.

(עי' מור"ם חו"מ סי' כה ס"ב)

עוד יתבאר לקמן שאחרי שהוברר בראשונים שאין צריך מסורת, יש חשש איסור להחזיק כעת בטענה זו, שהוא נכנס בחשש חמור של מגלה פנים שלא כהלכה, שמורה בתורה ומצוותיה היפך קבלת חז"ל. ואיך שלא יהיה, מאחר ומבואר בראשונים שאין צריך למסורת, נדחים דברי האחרונים מפניהם, ואי הוי שמיע להו הוי הדרי בהו, וכלל זה פשוט ומבואר יותר לקמן.

ובאמת שבעוונותינו הרבים בחלק מצרת הגלות, ברוב מובהק ממצוות התורה נכנסנו בספקות גדולים ביותר, שהגלות והצרות ביטלו הרבה מסורות, עד שאפי' במצוות מפורסמות ויסודות הדת ממש בלי גוזמא יש ספק עצום בהגדרתם במסורה. פעמים נולד הספק בדור חכמי התלמוד ופעמים 'רק' מדורות החכמים הראשונים. ולדוגמא בעלמא, האם ברור לנו במסורת מתי נכנסת שבת בהגדרת הזמנים האם כהגאונים או כר"ת, ומהם התפילין הכשרות האם כסדר פרשיות רש"י או ר"ת, וספר התורה של איזו עדה כשר שהרי ארבעה עשר שינויים יש בין ספרי התורה שבמסורות השונות (עי' שו"ע המקוצר יו"ד קסה ס"כ), ומה כולל האיסור של בשר וחלב רק בהמה או גם חיה ועוף, וכהנה רבות וכל לומד ספר יפשפש וימשמש וימצא מאות רבות בלי גוזמא של מחלוקות שהיו צריכות להיות מוכרעות במסורת. אך כשזו המסורת אינה קיימת, דנים ומכריעים כדרכה של תורה בקושיות ותירוצים ראיות ודחיות, ולעולם נקוט בידך שבסוף מכריעים להלכה על פי כללי הפסיקה ואין שום פטור מחמת שאין מסורת. ואם כן מדוע ולמה נגרעה מצות תכלת, עד שנדחה קרו לה מחמת היעדר המסורת, ומה בינה לשאר מצוות תורה.

וכי שמעת על חכם קטן כגדול שיאמר כעין טענה זו על איסור נידה, והיא כדוגמתה ממש שאין ברור לנו 'במסורת' מהו בדיוק צבע הדם האוסר בנידה, וכי נאמר שבגלל חוסר המסורה אין כלל איסור נידה, הרי כל העם יסקלו את האומר כן באבנים פתח שער העיר. ואעפ"י שידוע שיש חמש מראות דמים טהורים (זוה"ק ר"מ ויקרא לג ע"ב) וגם הם בצבע אדום, וגם יש דם פרוזדור ומכה ועוד ספקות רבים ואמיתיים וגם פסקה המסורת להכריע, ואעפי"כ הלכה פשוטה ופסוקה היא וספק נידה להחמיר מהתורה.

וא"כ מהיכן נולדה טענה זו שבלא 'מסורת' לתכלת אין חובה להחמיר, ומדוע לא הביאו ראיה ושורש לטענה זו שהרי בדאורייתא מן הראוי לדחות רק בהכרח גמור מחז"ל. ואם טענתם הייתה להחמיר היינו מבינים היטיב

ככל ספק דאורייתא, אך בטענה שכזו לבוא ׳לפטור לקולא׳ זו מנין לנו. ואחר שהתברר דחיה לטענה זו, אין לנו רשות לסמוך על טענה זו.

ראיות מוחלטות

הכת השניה, הסכימה כי אכן אין צריך מסורת כרוב מוחלט של דיני התורה, אך טענתם היא שבלא ראיות ׳מוחלטות׳ לא שייך לחייב המצוה, והנה מלבד כל אשר ביארתי בכת הראשונה ששייך אחת לאחת גם לכת זו, וכי יש לנו הכרעה ברורה מהו דם נידה האסור או אימתי נכנסת שבת, וכי נאמר שאם אין הכרעה מוחלטת לא נעסוק כלל במצוה, ולהיכן נעלמו כללי הפסיקה להחמיר בשל תורה. זו טענה ללא בית אב לדחות בגילא דחיטתא מצוה מהתורה.

ואני לעצמי מהרהר עמוקות בזה, מהי אותה ראיה מוחלטת שחפצים בה, והרי רוב ככל דיני התורה גם המסורים לנו היטיב מחז״ל, הרי מוכרעים הם בלא בראיה מוחלטת אלא 'באומדנא דמוכח' ׳ודעת נוטה׳, והיא גופא הגדרת ׳רוב וחזקה׳ שנקבעות עפ״י אומדנא של חז״ל. ולדוגמא חזקה 'אין אדם פורע תוך זמנו' (ב״ב ה ע״ב) או רוב בעילות אחר הבעל (סוטה כז ע״א) וגוזל הרחוק נ׳ אמה מהשובך (ב״ב כג ע״א) הם וכיו״ב עשרות רבות של דינים, אינם בגזירת הכתוב או הלכה למשה מסיני, אלא בדיקה חקירה וקביעה על כוח סברה חזקה המכונה בחז״ל ׳אומדנא דמוכח׳.

וגם בדינים וטענות שלא באו במפורש בחז״ל אומרים כן, ואפילו בלהוציא ממון מהמוחזק בו שהוא דבר גדול נגד כלל יסודי ׳המוציא מחברו עליו הראיה׳ אם יש לדיין אומדנא גמורה מוציא ממון בלא חשש, וכך הם דרכי דין התורה ׳יש לדיין לדון דיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להם שהם אמת, והדבר חזק בלבו שהוא כך, אף על פי שאין שם ראיה ברורה׳. (לשון שו״ע חו״מ סי׳ טו ס״ה) הרי לפניך, שאפי׳ כשהספק במציאות האומדנא מכריעה לקחת מזה ולתת לזה, ולא אמרינן ׳המוציא מחברו עליו הראיה׳ כנגד אומדנא דמוכח. ואם כן הוא בממונות שמפסיד את האחד ממונו, על אחת כמה וכמה שיש באומדנא להכריע בספר במצוה מהתורה שעיקר יסוד ההכרעה הוא בדעת נוטה. ועל כל חכם היושב לפסק ההלכה נאמר אין לדיין אלא מה שעיניו רואות, לפסוק הדין באומדנא שאין צריך כלל עדות או ראיה מכרעת.

ומאחר ומצטרפים בסוגיית התכלת כל כך הרבה אומדנות יפות ובריאות, כמו שהאריכו המחברים להזכירם ונזכיר

מהם לקמן, מהם לשונות ראשונים ואחרונים שכתבו במפורש את שיוך התכלת לארגמון, ובנוסף להם חכמי אומות העולם ובראשם פליניוס הזקן שכתב אנציקלופדיה אדירת היקף (47 כרכים) של היסטוריה ומדעים ללמד חכמת הטבע והעמים לגויים, ואין לך גוי אומן מסיח לפי תומו גדול מזה והוא בודאי בכלל אין אומן מרע אומנותיה, ולטעון שבא להטעות היהודים היא טענת שטות וכסילות שאין צריך לבארה. והוא מתאר את החילזון בשמו ומקומו וכל תהליך הכנת הצבע, ומתאים בדיוק בלי שינוי כפי הנראה לנו בעיניים, והמוחש לא יוכחש. וכדבריו נמצא בעוד מחכמי הגויים באותו זמן (ראה ספר ארגמון 77,165,207), וכמו שהאריך בזה בטוטו"ד גיסי הגר"י שרמן בספרו לבוש מלכות, וזו אומדנא מצד עצמה חזקה וכבירה להכריע על פיה.

ובנוסף לזה כל תגליות הארכיאולוגיה כמובא חלק מעדויות אלו בספר הנ"ל, שאין שום שכל וחכמה לטעון שעשו מקונכיות אלה דבר אחר מלבד צבע התכלת, שאחרי שחכמים אמרו על מקומות אלו שעשו בהם תכלת, ורוב כבול סימני חז"ל נמצאים בארגמון, וחכמי האומות אומרים שמהם עשו תכלת, וכמה מחכמי ישראל משייכים את הארגן לתכלת, מה עוד צריך כדי לדון 'אומדנא דמוכח' שזו התכלת. ולקמן בפרק ד' נציין לכמה מאותם אומדנות ברורות ומשקלם בהלכה.

'כל' הסימנים לעיכובא

ועל ליבי הדואב על ביטול המצוה, באה באוזניי טענה נוספת והיא קשה מכל שאר טענות, ליישב מנהג הנמנעים להיכנס במצוה טענה זו בפיהם, שמאחר ומצאנו 'סימנים' 'רמזים' בחז"ל על החילזון וייצור הצבע, אם אפי' אחד מהסימנים אינו מדויק בזה נדחו כל דברי המחייבים למצוה. וזו הטענה אוי לי אם אומר ואוי לי אם לא אומר, מטענה זו משתמע שמחפשים תירוץ או פרצה שלא להיכנס בעול המצוה.

ולעצם הטענה, מלבד שעל כל סימן יש כמה פירושים ויש מהם גם במחלוקת הראשונים ואי אפשר שהמציאות תתאים לכמה פירושים שונים ולדעות הסותרות זו לזו, ועל טענות 'הקשות' לדבריהם ענינו בפרק ג' בצורה בהירה וחדה קחנו משם, ותראה נאמנה שרובם ככולם קושיות סרק שנאמרו מחוסר עיון או הכרח.

ואנא דאמרי, שאפילו ולו יהי ותמצא שיש היעדר של סימן כזה או אחר בלא הסבר סביר, מניין להם שבזה נופל כל הבניין והאומדנות החזקות, וכי חז"ל

הביאו רשימת ׳סימנים׳ מסודרת ׳כתנאי כפול׳ לקיום המצוה, הרי עיניך הרואות ׳שסימנים׳ אלה מפוזרים בכל ספרי חז״ל וחלקם בלשון אגדה כמ״ש הריטב״א, ומהם בברייתות חיצוניות בסתירה ללשון התלמוד ומי אמר שבר סמכא נינהו, ומהם מדברי הראשונים שכלל לא נזכרו בחז״ל. ובכלל לא נאמר בשום מקום שהם תנאי למצוה כבדיקה וחקירה, וכל הראשונים בלא יוצא מן הכלל שדיברו בסימני התכלת השמיטו את רוב הסימנים הנזכרים בחז״ל. וכי לזאת יקראו ׳חסרון׳ בתנאי קיום המצוה ואין מי מחז״ל שאמר נכוחה שתלויה בזיהוי כל הסימנים.

ודרכי ההלכה וכללי הפסיקה יכריעו, ובראשונים שהם המכריעים להלכה לא הביאו ׳כל׳ סימנים הנזכרים בחז״ל ובטח שלא כתנאי, אדרבה המעיין ברמב״ם ורי״ף ורא״ש יראה נכוחה שהשמיטו רבים מהסימנים האלה, כי לדעתם כלל אינם נצרכים לקביעת הזיהוי וקיום המצוה. ונדבר לקמן בכמה מהסימנים בהם פקפקו כמה חכמים, ונוכיח באר היטב שלא צדקו בטענתם.

התעלמות משינוי הטבעיים

ובכלל יראה המעיין שיש נתלים לדחות המצוה ׳מסימן׳ שאפשר והוא בכלל דברי אגדה כטענת ׳תכלת נגנז לעתיד לבוא׳, וכך אמר בהדיא הריטב״א שיש מפרשים בהם כדרך אגדתא בעלמא, ובכלל מי יימר שאין אנחנו בימות משיח, וכי אם ירד בית המקדש נסרב כי כתוב בספרים הנדפסים משנים קדמוניות שאנחנו בגלות, אתמהה.

וכיו״ב הנתלים בדברי חז״ל שאינו עולה אלא אחד לע׳ שנה, שגם אם נאמר שאינו מילתא דאגדתא בעלמא אלא סימן ממש, אין ממנו ראיה לסתור כלל, וכבר ראינו ממש כיו״ב בלשון זהה שאמרו חז״ל (תענית כג ע״א) שעץ חרוב אינו מוציא פירות עד ע׳ שנה, והרי ברור שאינו במציאות כלל ותוך שנה כבר יכול להוציא פירות, וטוענים בזה בפה מלא שהשתנו הטבעיים (עי׳ להורות נתן ח״ה סי׳ ט). ומה לי חרוב ומה לי חילזון, שלא רחוק לומר נשתנה טבעו.

ובעיקר לשון חז״ל שנתלו בה לענ״ד אין להם על מה לסמוך, שהרי כך היא לשון הספרי (פר׳ וזאת הברכה), אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום, אמרתי לו פרנסתך במה הוא, אמר לי מחלזון, אמרתי לו ומי מצוי, אמר לי השמים מקום יש בים וכו׳ אמרתי השמים ניכר הוא שגנוז לצדיקים לעולם הבא. ע״כ. והנך רואה שאותו

זקן היה 'פרנסתו' מהם 'שיש' מקום בים שבו מצויים, ומוכרח שלא רק שיודעים לזהותו והיכן מקומו גם ניתן לצוד ולצבוע כמות שיש בה כדי פרנסה. ובכלל התכלת הייתה גם בדורות אמוראים, ואיך טענו טענת 'נגנז' על מה שקיים בעולם עוד מאות שנים לאחריו.

וממה נפשך או שתלמד שבזמנו של ר' יוסי הייתה איזו תקופה קצרה שלא מצאו תכלת או שנגזרה גזרה או שאר סיבות, ואחר דורו מצאו ועשו מאות שנים, וכל המדרש הזה לא רק שאין בו משמעות לטעון נגד התכלת, אלא זו ראיה חזקה לחייב, שהרי אמוראים שמצאו וראו בעיניהם חלזון לעשות התכלת, לא טענו 'נגנז' ולא התבטלו מהמצוה בטענת מדרש. וכל דור 'שנגנז' ממנו אנוס הוא ופטור, וכל דור 'שלא נגנז' ממנו חייב הוא, והדברים פשוטים וברורים.

ולקמן גם נסביר בדברים פשוטים מדוע היום המציאות אינה כלשון חז"ל שיעלה רק לשבעים שנה, ואעפ"י שהדברים פשוטים צריך לאומרם כי כאמור כמה מהחכמים נתלו בזה לסרב קבלת התכלת.

ובכלל בכמה מטענותיהם תמצא דחיה זו בולטת שמדברים בסימנים שאינם 'במהות' זיהוי החילזון וצבעו, טוענים על סימנים 'טפלים' בזיהוי החילזון וכאילו ומצופה שכל מה שהיה לפני אלפיים שנה לא ישתנה כלל גם על פרטים זניחים כאלה או אחרים, וזו טענה קשה מאוד. וכי צורת האנשים לא השתנתה בצבעם וקומתם וכוחם כמו שהעידו החכמים בכל הדורות, ולמה זו נדרוש מהחילזון לעמוד בעומדו כמו שעמד לפני מרדכי היהודי או להבדיל אצל קיסר יוון העתיקה, וזה ברור למחפש אמת, ודיינו שבדברים המהותיים והעיקריים עומד הארגמון על סימניו היטיב ובצורה יפה.

וזאת תדע שטענה זו של השתנות הטבעיים היא טענה מצויה ופשוטה בדברי הפוסקים, ובזה תירצו עשרות רבות מדברי חז"ל והראשונים, ואפי' בדינים השייכים לפיקוח נפש טוענים כן גם לקולא, ולא רק על טבע כללי בכוח ונוי אלא אפילו שינוי ממש בהרכב וצורת גוף האדם מבורר שחל שינוי של ממש. ולדוג' בעלמא, הרי חששו חז"ל בעוצר עצמו מלהשתין שמא יהיה נקב בין צינור הזרע ולשתן ויעקר מלהוליד, אך היום ברור שבמציאות 'אין' שני צינורות באיבר הברית אלא אחד ואמרינן השתנו הטבעיים (עי' חזו"א אבה"ע סי' יב סק"ז), וכיו"ב שאין סכנה הזמן הזה אם לא רוחצים התינוק ביום השלישי למילה (עי' ב"י או"ח סי' שלא), וחלב אינו גורם לשכרות (שו"ת שם

משמעון סי' יד). וכבר הזהירו הפוסקים שלא לעשות מהתרופות שאמרו חז"ל כי השתנו הטבעים ועלול להוציא לעז על הקדמונים כשיראה שאין הדברים מועילים (עי' יש"ש פ"ח דחולין סי' יב).

ודמה בנפשך שיבוא שוטה המתעקש ויאמר, שמאחר ואין באיבר הברית ב' צינורות כמאמר חז"ל, הרי שאין זה האיבר בו יש לעשות ברית מילה, שהם אמרו שיש ב' צינורות וזה 'סימן זיהוי' המעכב, וא"כ צריך לחפש מקום אחר בגוף שיש בו שני צינורות סמוכים והוא גם מוציא ליחה. ואחר חיפוש מצא השוטה שאיבר כזה הוא הצוואר, שהרי יש בו קנה וושט והם צינורות סמוכים וגם מוציא רוק וליחה וזה מתאים לסימן חז"ל, ועל כן מסיק השוטה הלכה למעשה כי רק שם צריך לחתוך בסכין את הרך הנולד לשמונה ימים כשוחט עוף. עד כאן דברי השוטה. וכל השומע כן יגחך בתחילה ותכף יכה על קודקודו.

ולא רחוק בעיני על הטוענים כן על חילזון התכלת, שנתלים באיזה סימני זיהוי שיכולים בקל להשתנות במציאות, ובפרט אחרי אלפיים שנה, ובונים על סימנים אלה את כל זיהוי החילזון בטענות ומענות. ואת העיקר שהוא 'חילזון' שמוציא 'גוון תכלת' והוא מוכר וידוע בשמו בכמה חכמים בחוכמת התורה והעמים, וגם נמצאו ראיות חזקות בבדיקה וארכיאולוגיה 'שבו צבעו', ובנוסף לזה 'באורח פלא' ו'צירוף מקרים נדיר' הוא החילזון היחיד בתוך שישים אלף מיני חלזונות בים התיכון, שבאמת ניתן 'להוליד' ממנו צבע התכלת. את כל זה נדחה בגלל שאין לו 'צבע קונכייה מסוים' או שאינו 'עולה לשבעים שנה' שמלבד שאין הכרח להם כתנאי בדברי חז"ל, וגם ניתן לפרשו בקלות שאכן מתאים למציאות הארגמון. אך גם אם נאמר שהשתנה, אין זה מבטל את העיקר והאומדנא כמו שלא בטלה מצוה ברית מילה. ודו"ק כי הדברים אמיתיים, שאין להיתפס במילים ולאבד את המהות, וחילזון הארגמון דוגמא לזה.

ובאמת גם אם תאמר שסימנים אלה מחויבים כתנאי למצוה וגם לא השתנו וכו' מאחר וברור שדיברו חז"ל וחכמי האומות על אותו חילזון כמו שמובא בתנ"ך ובגמרא שזה 'לבוש מלכים' של הגויים, וחז"ל וחכמי אומות דיברו על אותם מלכים ובגדיהם, הרי פעמים וגם אומרים לקיים דברי חכמי הטבע אפי' נגד המובא אצל חז"ל, עי' בזה בשו"ת יביע אומר (ח"ב או"ח סי' כא אות ו). אך כאמור א"צ לכל זה ונקוט המושכל הראשון בידך, שאין כאן רק סימנים בעלמא ולא עלה על דעת חז"ל כלל לכותבם כתנאי זיהוי לעיכובא, ודברי חכמי ישראל וחכמי האומות שלובי

ידיים זה בזה. ודי בזה לאומדנא ברורה.

ונראה שיש שכבר החליטו בדעתם לא להיכנס למצוה, ולא ישנו דעתם עד אשר תבוא נשמת משה רבנו ע"ה ותרד ותעיד בפניהם שזוהי התכלת אשר נצטווה בסיני, וכבר אמרו חז"ל שחכם שעשה כבר מעשה אין סומכין על הוראתו. אך המחפש לרדוף אמת ואחר המצוות, יודע נאמנה שכל ההלכות שאינם מפורשות 'כדבר משנה', אינן מוכרעות אלא 'בשיקול דעת' ודעת נוטה, ואפילו אם אין אומדנא דמוכח דעת נוטה תכריע לחייב המצוה, כל שכן וקל וחומר אם יש אומדנא דמוכח מכמה צדדים שיש לאחוז הדין כחיוב.

אימתי אמרינן ספק דאורייתא

נחזור בתשובה לכת השלישית, זו הכת הסכימה שכל דיני תורה מוכרעים בדעת נוטה וכל שכן באומדנא דמוכח, והודו ובאו ואמרו אכן יש כאן לכל הפחות 'ספק סביר' שזו התכלת. אך רק בגלל 'ספק' כל שהוא זה אינו מכריע לחייב להלכה. ואם תטען בפניהם בכללי הפסיקה 'ספק דאורייתא לחומרא' יטענו טענה מחודשת שהזכירו אותה כמה מהחכמים בדורות אחרונים, שאין אומרים ספק דאורייתא להחמיר במקום שגם אם תעשה עדיין הספק במקומו עומד.

ואני עומד ומשתומם שמלבד שכלל זה לא נזכר בחז"ל ובראשונים כלל, וגם בעלי הכללים השמיטו כלל זה מספריהם וכבר בזה היה לנו לחשוש לספק מצות עשה.

הרי גם איפכא ממש חזינן שטענה זו דחויה היא מדברי ראשונים ואחרונים, והרי לפניך כמה דוגמאות קלות ופשוטות. קיימא לן בכל מקום שכל מצוות התורה 'שמצוותן ביום', אם לא הספיק לקיימם עד השקיעה חייב לקיימה בבין השמשות. ואעפ"י שבין השמשות הוא ספק יום ספק לילה ויכול להיות שכבר הוי לילה ולא מקיים כלל מצוה, חייב לעשות המצוה אעפ"י שעל צד ספק לא יוצא ידי חובה. ומה לי ספק יום או ספק חילזון, בזה ובזה הספק דאורייתא הוא להחמיר. ומלבד שכבר בזה היה די והותר שהוא פשוט בספרי הפוסקים, אביא עוד כמה מרבותינו המדברים בכיוצא בזה להוציא מלב הטועים.

עי' בר"ן (סוכה מו ע"ב ד"ה אמר ר"י) שכתב בהדיא וז"ל, שהרי בין השמשות אינו ראוי למצות אתרוג, שאפילו לא נטל כל היום אינו נוטלו בין השמשות, דכיון דלולב בזמן הזה 'מדרבנן' בר מיום ראשון, ובין השמשות ספיקא הוא וספיקא דרבנן לקולא. עכ"ל. ומוכח מדבריו שאם היה דאורייתא היה ספקו

לחייב אעפ״י שספק לילה הוא ואין בו מצוה. וכיו״ב אם יש לו רק אתרוג 'ספק מורכב' הרי חייב ליטול אותו בלי ברכה, אעפ״י שיכול להיות שלא מקיים מצוה כלל (ע׳ ביה״ל סי׳ תרמח ד״ה שדומה) ומה לי ספק אתרוג או ספק חילזון שניהם ספק דומה במציאות, ועל צד הספק לא יוצא ידי חובה אך אין בזה כדי לפטור את מה שבאפשר.

ומעל הכול היא גמ׳ ערוכה בר״ה (לד ע״א), אם יש לו עיר שספק אם ישמע בה תקיעות שופר ויש עיר אחרת שבודאי יתפלל מוסף, הכרעת הגמ׳ שחייב ללכת לספק שופר שספק דאורייתא לחומרא. וזה אעפ״י שיכול להיות שלא יקיים שם כלל מצוה שהרי זה רק ספק אם ישמע שם תקיעות שופר. והרי מוסף הוא בודאי חייב מדרבנן, ואם אינו 'חייב' ללכת גם בעבור 'ספק' שישמע שופר, איך אמרו לו להתבטל ממוסף מדרבנן, שאיך ידחה הפטור את החייב, אלא ודאי הוא בלא צד פלפול שגם ספק אם בכלל יקיים את המצוה הוא ספק גמור לחייב מהתורה.

ואדרבה אם לא שיש חובה גמורה למוסף שממנה מתבטל על צד ודאי, היה ברור לחייב ספק שופר ולא היינו צריכים לגמ׳ עבור זה. וסתם ספק תקיעות פשוט הוא להחמיר וכך כותב ללמוד במפורש בפירוש רבינו יצחק קרקושה על הגמ׳ הנ״ל וז״ל, תקיעת שופר מן התורה ותפלה דרבנן, הילכך ספק דדברי תורה עדיף מודאי דדבריהם. ע״כ. ומפורש שקורא לזה ספק דדברי תורה כפשוטו אעפ״י שיכול להיות שלא ישמע שופר כלל, וכל החידוש הוא רק מחמת שמתבטל מודאי דבריהם.

ובאמת שיש לזה דוגמאות רבות עצמו מספור, כי גם תפילין שלנו רבו המחלוקות בכשרות, וס״ת שבהיכל בכמה מסורות, וזיהוי כוסמין מין דגן כשר למצה אעפ״י שיש בו ספק בזיהוי כוסמת לכוסמין. וכיו״ב דינים נוספים ולא טענו בהם טענה זו שאם לא בהכרח יקיים המצוה אינו צריך לעשות מספק, כי באמת טענה חדשה היא שלא נזכרה לא בתלמוד והיא היפך ראשונים, אך במקום שנטיית לב החכם לדחות המצוה יש לו להיזהר שלא יחבר את כל הצולעה והנידחה. והמעיין ברצון חיפוש האמת יגביר שכלו על נטיית הלב, ובין יבין שטענה זו כבר נדחתה היא בגדולים.

וכל שכן וקל וחומר בזיהוי פתיל תכלת, שהרי אין הפסד לקבוע תכלת בבגדו, על מה בכלל צריך להתעכב אם יש להחמיר מספק. וגם אם אמרו כלל זה כמה גדולים שבדורות אחרונים, כבר טענו עליהם כאמור שדברי ראשונים

דוחים דבריהם, וגם על ספק הרי גם על דבריהם יש לומר ספק דאורייתא להחמיר. ובפרט שסברתם בזה ללא בית אב בתלמוד וראשונים אלא איפכא נדחית היא בקמאי, הרי שגם אין לצרף טענה זו אפי' כספק קל (עי' מור"ם חו"מ סי' כה ס"ב). ואדרבה ראה לקמן בפרק ב' מה שנאריך בזה שבנידון דידן שהוא ספק במצות עשה מהתורה, גם אם היה ספק גמור בזיהוי, יש חיוב 'מהתורה' ממש להחמיר גם בספקו.

טענת שב ואל תעשה עדיף

הכת הרביעית, מסכימה כי יש כאן אומדנא ברורה וא"צ מסורת, אך מאחר ולא ברור לנו מניין החוטים בתכלת או דרך הצביעה או דרך הכריכות, כבר בזה שב ואל תעשה עדיף שלא נטיל תכלת.

ואני על טענה זו נשאר פעור פה, איך בכל התורה כולה כולנו חכמים כולנו נבונים לדון ולהורות, רק בתכלת (ודומיה שאר מצוות שלא 'רגילים' בהם) טענה רזה וחלושה כזו כבר נהייתה מכרעת. וכי בדיני ס"ת אין ספקות בעיבוד העורות וצורת אותיות ותיגון, ובתפילין הרי מחלוקות וספקות בכל סעיף וכמעט בלא סוף, ועדיין ההכרעה ההלכתית בכללי הפסיקה מחייבת, וגיטי הנשים גם הם סובלים ממחלוקות ודקדוקים בלא סוף וכי לא יגרשו נשים לעולם. כל הרגיל בפוסקים ברור לו כשמש בצהרים, טענה זו חלושה וקלושה ועל גבול מגלה פנים בתורה שלא כהלכה. שעל כל צד ספק יש דרכי וכללי הפסיקה להכריע בכל זה, בפרט לבני ספרד שדברי הרמב"ם מסודרים וסדורים במצוה זו כדת מה לעשות.

ובכלל תדע, שרוב המחלוקות הם במילתא דרבנן, ומה"ת גם אם לא יועיל לעשות בכל פרטי הדינים כהרמב"ם על צד ספק הרי בודאי גם אינו מזיק. וביותר מזה שים ליבך לזאת, הניחא אם היה הדיון לבחור אחת מהשיטות והוא עושה כאחד מהם שטוען שזו אמת, היינו שותקים שכך עלתה בידו כאחת השיטות. אך טענת כמה חכמים טענה מזעזעת היא, שהם לא טוענים כאחת השיטות אלא טוענים לא לעשות כלום, שבגלל הספק 'איך' לעשות מורים 'שאין' לעשות לא כדברי זה ולא כדברי זה. ולמה הדבר דומה, למסתפק האם שקיעה כהגאונים או ר"ת ומספק מקל בכניסת שבת כר"ת ומוציא שבת כגאונים, האם לא לרשע ייחשב.

וכל בר דעת יזדעק על כך כמה פשוטים הם דברים אלו בכל דיני התורה בלא יוצא מן הכלל, וכאן מצאה טענה זו לנוח לכסות 'בעלה תאנה' על נטיית

הלב. ומאחר וגם לדבריהם, הרי אין להם תכלת אחרת על צד ודאי, הרי שמחויבים הם להניח את תכלת הארגמון מספק, ולא יתבטלו על ודאי במצוה. (וגם לדברי האדמו״ר מראדזין יוצא ידי חובה בארגמון. ואכמ״ל.) ועל סוגי הקשירות כבר אמרנו שאין הם לעיכובא מהתורה כלל אלא למצוה מדרבנן, ויעשה כהנכון יותר להלכה ויוצא ידי חובה. [ובנספח למאמר כתבנו הנלע״ד בזה.]

חותם אמת

ולסיום וסיכום ארבע כתות הנ״ל זאת אומר, אחרי גלות ארוכה שנעלמו מאיתנו הרבה מסורות, ודברי חז״ל לא תמיד ברורים עד סופם בכל מקום ועניין, ורבו המחלוקות בספרי הפוסקים כמעט על כל צעד ושעל, ונדירה היא ההלכה שאין בה מחלוקת כידוע לכל בקי בהלכה. ואין רשות להיתלות בהיעדר האמת הצרופה ולא לקיים ההכרח האפשרי בקיום ציווי ה׳, והמחפש אמת יחפש היותר טוב לעשות, גם אם אינו מושלם, הוא בודאי עדיף ונכון משום דבר.

ומאחר ולומר איסור על המטיל תכלת, זה דבר זר ורחוק מבחינה הלכתית, וגם המפקפקים בתכלת מודים ואומרים שאיסור ליכא, וכל טענות של בל תוסיף או יוהרה או מוציא לעז ודומיהם, הרגיל בספרי הפוסקים יראה שאין בכל אלה אלא חששות בעלמא, והם כלום ושום דבר לעומת ספק קיום המצוה מהתורה, ומאחר ויש לכל הפחות ספק אמיתי שמא זו התכלת, ספקם של כל חששות אלה יהיה להקל ולהידחות על הסף בפניי הספק תכלת מהתורה להחמיר.

והמחפש אמת ורצון ה׳ ירדוף אחרי המצוה ולא אחרי הפטור. וטוב יעשה כל שואל את חכם, לנסח השאלה ויכתוב התשובה ויחקור אחריו אצל חכם אחר, שלצערנו הרבה פעמים שואלים חכם, והוא עונה תירוץ כאשר הזדמן לו במחשבתו בלא עיון רב או בלא עיון כלל, ולא יודע השואל אם תירוץ זה החזק הוא או הרפה המעט הוא אם בכלל תשובת ׳רב׳, והולך אצל חכמים יחכם לשאול מזה על זה. ועל טענות שנחשבות ׳חזקות׳ אצל המפקפקים אכתוב לקמן לפרוך קושייתם ולהוכיח טעותם, עד שיתבאר כשמלה שמה שחשבו לקושיה היא גופא ראיה לארגמון.

כנף ד פרק ב – טוען ונטען

דחיית 'החזקות' בעיני הטועים

וכאשר הקדמתי בתחילת המאמר, יש טענות מספר שבעיני כמה חכמים נראו להם עיקר, וכל כך החשיבו טענתם שהחזיקו בהם כדי והותר שלא לקבוע תכלת בבגדם, ונוכיח שלא רק שאין בהם הכרח כלל להיות דוחה המצוה על צד ודאי ולא לחוש מספק, עוד יתהפך הכול לטובת הוכחת הארגמון מהתורה.

ויש עוד טענות מטענות חלושות נספחות אשר תישאם הרוח, וגם הטוענים אותם לא נתנו להם משקל, ועל כן על טענות 'העיקר' באתי עתה, ואחר שיתברר שהעיקר אינו כלום הטפל והחלש יתבטל מאליו. כי לבוא ולדון בכל טענה שהמציא כל אחד תרחב היריעה ואין צורך של ממש, כי כאמור מי שכבר 'קבע' בליבו לא לעשות המצוה, אין רוח שתזיז את ההר מדעתו. ומי שבא בחפץ לב לברר האמת, יספיקו לו האומדנות ויישוב הטענות המרכזיות ולא יצטרך ליישוב טענות קלושות. ועל כן נבוא על עיקר ואת הטפל יבין כל אחד מדעתו.

מסורת

וקודם שאבוא בפרטי הזיהוי וההכרעה זאת אקדים על טענה שנהייתה מצויה, ונפלו במצודתה כמה חכמים בלא משים לב. והטוען אותה מעיקרה היה על תכלת ראדזין כאמור, וממנה התגלגלה הטענה על ארגמון כהה קוצים, עד שטענו שתכלת צריכה 'למסורת' לעיכובא.

ודבר מפורסם בכל דברי חז"ל ראשונים ואחרונים, שדרכי לימוד התורה וההכרעה במצוותיה אינו נתון תחת יד נביא או עדות עדים כשרים, ואפילו 'לבת קול' לא מקשיבים, אלא בחקירה ובפלפול ההלכה עפ"י התורה המסורה לנו בכתב ובע"פ בדברי חז"ל, ומהם בלבד תבוא ההכרעה. וגם בדינים שתלויים בהכרת מציאות, ואפילו בדינים שנשתכחו והתבלבלו המסורות שבכל דורות, לא הוכרעו ספקותיהם באיזו 'עדות' או 'נביא' אלא בפלפול ההלכה להעמיד הנשכחות.

ודוגמאות לזה אין קץ, ומן המפורסמות מחלוקת רש"י ור"ת בסדר פרשיות התפילין, שכל שיטה אוחזת על שיטת החולק בעוון קרקפתא דלא מנח, והרי כבר רבותינו הראשונים לא ידעו כיצד היו תפילין אותם הניח משה רבנו, דנים ומפלפלים בלשונות חז"ל וכללי הפסיקה. וכן הוא ביסוד גדול בכל תורת משה והוא קביעת 'זמני היום' שאי אפשר לגזם בחשיבותם להלכה למעשה, ונחלקו קמאי על קביעת זמן יום ולילה זריחה ושקיעה, אם כהגאונים

או כדעת ר"ת, והשלכות המחלוקת במצוות ואיסורים מהתורה ומדרבנן אין ספור, ולא הוכרעה ההלכה בפי נביא או חולם חלום אלא רק בדרכי הפלפול ופסיקת ההלכה. וכן הוא בדורנו בסוגיית 'גבולות הארץ' לדיני שמיטה ותו"מ, וזיהוי ערי ישראל לדינים שונים, ואעפ"י שיצאו אבות אבותינו לגלות ואין עדות או נביא, סמכו על כללי ההלכה ודרך ההוכחה באומדנא ושמועה הגונה, וגם חכמת עמים מסייעתם וכיו"ב שאר צדדי חקירה ודרישה להוציא האמת לאורה, והצד השווה שבכולם, שלא נמנעו מלדון ולהכריע ולא טענו 'צורך בנביא', אלא חקרו עד נקודת הבירור האפשרי להוליד הבנה חזקה החתומה בחותם אמת, וזו ההבנה מספיקה וחזקה להכרעה ומולידה שמחה בהתרת הספק וקביעת ההלכה הברורה.

ובפרט במצות התכלת אין צריך להתעכב הרבה להוכיח כן, כי מבורר הוא בדברי חז"ל באר היטיב, שלא נזכר בשום מקום בחז"ל צורך 'במסורת' או 'עדות' כמו בשאר דינים הנזכרים בחז"ל לרוב, כסדר העבודה במקדש או זיהוי מקומות בפי שמועה ומעשה רב וכו', אלא רק נתנו בדבריהם 'סימנים ורמזים' שמהם ניתן ללמוד זיהויו של החילזון.

ומדלא אמרו רבותינו שבתלמוד ובראשונים בשום מקום, שלא ניתן לעשות התכלת אם לא בבית מקדש ונביא, מוכח דליתא להא ודי בסימנים וחקירה כדבעי. ועל הטוען לומר אחרת יש לשאול, שאם כך הייתה דעתם למה האריכו בסימני הזיהוי ודרכי הצביעה אם אין תועלת בזה בלא מסורת, ואדרבה הכשילו את העם לתת טעות לפניהם, כי אם ולדעתם הסימן כלום וללא עדות או מסורת אין לסמוך, היה להם לומר בהדיא 'בטלה המצוה עד יבוא נביא שיחדש המסורת'. וזה ממש היפך דבריהם, שברור הוא שכל הנותן סימנים לזיהוי הוא מביאם על דעת שתוכל לברר המציאות ולטרוח בקיום המצוה אשר ציווה ה', ועיקר ההכרעה תבוא אחר הזיהוי הנכון והצלחת המעשה להפיק גוון התכלת מהחילזון. וזה דבר ברור לשכל ישר.

ובדרך זו צעדו רבותינו הראשונים שטרחו לקבץ ולמנות ולפרש מהם אותם סימנים המובאים בחז"ל, ועוד זאת יהיה על ליבך שהמעיין ברמב"ם שקיבלנו הוראותיו יראה נכוחה, שכלל לא הצריך את 'כל' הסימנים שבחז"ל אלא מעט מהם שהיו נראים בעיניו כמכריעים, וגם הציע וביאר בהסבר מעשי להפקת הצבע הרצוי ודרך הצביעה הראויה. ומוכח מיניה תרתי, שלא רק שאין צריך נביא או עדות אלא

רק חקירה ודרישה עוד מבורר מיניה שאין 'בכל' הסימנים האלה 'תנאי' בזיהוי, אלא 'סימן' לסייע להבין מי הוא זה ואיזה הוא החילזון, שנוכל להפיק ממנו גוון זה. וכאמור העיקר לעת עתה שלא הזכיר כלל שזו הלכתא למשיחא וצריך מקדש ושאר טענות חלושות וקלושות הנשמעים מהנרפים מהמצוה, וגם הרא"ש והרי"ף עמודי ההוראה שעמו לא הזכירו דבר וחצי דבר מנביא ובית מקדש, ודברי כולם באו בהל' ציצית ולא בהלכות בית המקדש, והוא דבר זר ומוזר לטעון בלא מקור בחז"ל שצריך 'עדות' או 'מסורת' ושאר טענות המרחיקות קיום המצוה, היפך גמור מהפוסקים הראשונים ומשמעות לשון חז"ל.

ובאמת כבר בא במפורש בלשון ברורה בכמה מקמאי ובתראי על מצות התכלת שכלל אין צריך למסורת, ראה בספר החינוך (מצ' שפו) שנוהגת בכל מקום ובכל זמן, ועל התכלת קאמר 'וזה ימים רבים לישראל לא שמענו מי שזכה לתכלת בטליתו' וכן מדקאמר 'אנו היום שאין אנו מוצאין תכלת'. ע"ש. שמבורר שהכול תלוי ועומד 'במציאה' ולא צריך עדות או מסורת. וכ"ה בתוספות בן יחיאל (אליהו זוטא פרק טז בד"ה לוז שצובעין) שכתב, אמנם אשר בידו להשיג חוטי תכלת אשרי לו. ע"ש. ומבפורש היטיב בלא כחל בדברי המהרי"ל (החדשות סי' ה), למאי דכתב סמ"ג דאותו דג חלזון הוא בים המלח וכתב סימנין, בקל היה לעשות תכלת. עכ"ל.

וכך פשוט הוא לבעל הלבוש (בהקדמה) שכתב וז"ל, קראתיו לבוש התכלת כי כמו שחייב האדם ללבוש תכלת בציצית בכל יום 'אם ימצא'. ע"ש. ומפורש גם בחמדת שלמה (אבה"ע סי' ט אות כג) וז"ל, אין הדבר מוכרח שלא ימצא תכלת אף בזמן הזה, אם נעמוד על כל הבדיקות כמו שהעתיקם הרמב"ם ז"ל בהל' ציצית. ע"כ. וכ"ה במגיד מדובנא (ספר המידות שער הדעת, פרק טז) וז"ל, ולולא קבלנו שאין התכלת מעכב את הלבן בזמן הזה, אפשר היינו מחזרים אף אחריו כאשר אנחנו שולחים למרחקים להביא אתרוג ולולב והדס. ע"ש כמה מוסר יש בזה, שעל ארבעת המינים טורחים ביגיעה גדולה על רגע כמימרא של קיום מצוה דאורייתא, ואתרוג ספק מורכב טורד מחשבת כל ירא ה', ואילו תכלת מצוה כל שעה מהתורה זנחו מלחקור ולהחמיר על טענה קלושה וחלושה.

ולא זו אף זו, שחזינן לכמה חכמים שהחליטו לפרש סימני החילזון שבחז"ל מדעת עצמם, ולא נצמדו כלל למילות חז"ל ומשמעותן בכל מקום ופעמים לא חיפשו אחר פי' הראשונים

בסוגיה. ומה שהיה נראה להם בהבנת הסימן כבר נעשה מוכרח בעיניהם עד כדי דחיית מצוה מהתורה. ועל כגון זה יש לחשוש למאמר רבותינו (סוטה כב ע"א) שכתבו בלשון חריפה להסביר מי הם 'מבלי עולם', אמר רבינא שמורין הלכה מתוך משנתן. ופי' רש"י שמבלין עולם בהוראות טעות, דכיון דאין יודעין טעמי המשנה פעמים גורמין שמדמין לה דבר שאינו דומה. ועוד יש משניות הרבה דאמרינן הא מני פלוני הוא ויחידאה היא ולית הלכתא כוותיה, ועוד שאינן יודעים במחלוקת תנאים הראשונים הלכה כדברי מי הלכך מורין הוראות טעות. ע"ש.

ובנידון שלנו במצוות תכלת, המפרש דברי הגמרא מדעתו שלא בצמוד לרצון המובנה בדברי חז"ל וכ"ש שלא מבואר בלשון הראשונים, ראינו שמתקיימים בו כל פירושי רש"י, שמלבד שאינו יודע 'טעם' המאמר אם לעיכובא הוא ומה משמעותו, עוד עושים דימויים בין מימרות שונות בחז"ל ומולידים קושיות, ולא זו אף זו שסומכים על כל מאמר גם בברייתות חיצוניות שעומדות בסתירה למאמרי חז"ל שבתלמוד ומתעלמים מעומדי ההוראה שהשמיטו דברי ברייתא כזו ואחרת. ועל כן לא זו הדרך תשכון אור, שיש לנו לבטל דעתנו קמי רבותינו הראשונים בהבנת חז"ל. ועל כל צד לא להכריע בשרירות לב, אלא כפי כללי הפסיקה המקובלים מחז"ל כיצד יש להכריע בספקות ומהם אומדנות ראויות וכדומה. כדלקמן.

ובכלל יש להתפלא על הטוענים הצורך במסורת, שאם אמרו שצריך מסורת כדי 'להקל' לאכול מבעלי החיים, היכן מצאנו בחז"ל שצריך מסורת כדי לקיים החובה 'להחמיר' בספק מצוה מהתורה, והוא ממש היפך כללי הפסיקה.

ולעת עתה אחוז בידך, שמאחר ומבורר הוא בקמאי שאין צריך כלל 'מסורת', כל הטוען כן לדחות המצוה על סברת עצמו, אין לו על מה לסמוך והשומע לו הרי זה מגונה שזנח דברי קמאי שלא בצדק ויושר, וספק דאורייתא להחמיר הוא.

ומה שהביאו כמה חכמים ניסיו לימוד 'עלה תאנה' מדברי רבנו אברהם בן הרמב"ם והעמיסו עליו דבריהם, כל הנותן ליבו יבין שאין בזה ממש, והרי לפניך לשונו (המספיק לעבדי ה' הוצ' בר אילן עמ' 273) וז"ל, ומשום אי הכרת דג זה על ידי מסורת מדויקת נמנעה מהמאוחרים עשיית התכלת. ע"כ. ומזה רצו להוכיח הצורך 'במסורת', וכל רואה מבין שלא מדובר כאן על מסורת של 'קבלה דור מדור' אלא יכולת הכרעה על זיהוי,

שאם מדובר על מסורת של שמועה מה שייך לומר 'מדויקת' היה צריך לומר 'אמינה', ועוד שלא שייך הביטול מצוה רק 'למאוחרים' שהרי כן הוא גם לסוף תקופת התנאים שכנראה בטלה תכלת אחרי גזירות שמד וכמאמר ר' יוסי בספרי שגנז ה' תכלת לצדיקים לעתיד לבוא, שמשמע שבזמנו לא היה מצוי תכלת כל כך. אך דור אחריו כבר מפורש בתלמוד שהייתה תכלת לאמוראים עד רב אחאי שהוא סוף אמוראים. ואם כן ברור שאין כאן כוונה למסורת מדור דור שהרי נפסקה, אלא מסורת בזיהוי בלבד.

וזה גם מדוקדק בדברי רבנו אברהם שנמנע רק 'מדורות מאוחרים' ולא כתב שהתבטלה לעולם עד יבוא נביא, וזה לעצמו מוכיח שאפשר להחזירה גם בלי מסורת מדור לדור.

ועל המתעקש בדברי רבנו אברהם בזה יש לשאול, וכי טוען אתה שיש בכוחו לחדש דין נגד חז"ל שלא הזכירו מאומה ממסורת, ועוד תמוה הוא שמי יאמין לומר כי קם הבן באביו הגדול הרמב"ם להצריך מסורת אשר לא אמר ולא עלה על ליבו, וכי ידיו של הבן רב לו גם על כל קמאי שמבורר בהם שדי בסימנים בלבד, והרי אמרו שאם ואכן יימצא החילזון בסימניו חייב אתה מהתורה ואין צריך למסורת כלל, וכי על כולם בא רבנו אברהם לחלוק כמשה מפי הגבורה. זה נראה בעיני פשוט לכל בר בי רב, שלא נעשה דברי רבנו אברהם חולק על כל רבותינו ובפרט על אביו הגדול שבכל מקום הוא דולה ומשקה מתורת אביו. ואם לא נמחוק לגמרי גירסה זו שבאמת גם אינה מופיעה בשאר כת"י, לכל הפחות נבארה שלא תהיה תמוהה וחסרת הבנה ומשוללת יסוד לגמרי, שלא בא לומר חובת מסורת כפשוטה אלא הכוונה אומדנא מדויקת. וגם אם נלך יד ביד עם דרך עיקש ונסכים לומר שכך הייתה דעתו של רבנו אברהם, בודאי אין הלכה כמותו שקיבלנו הוראות אביו ולא הוראת עצמו, ושאר קמאי והם רוב מנין ובנין לא הזכירו מסורת אלא סימנים, וכן הוא בחז"ל, ודברי רבנו אברהם יחידאה ודחוי הוא מפני רבים ועוד במצוה מהתורה. אך כאמור זה בעיני ברור, שלא הייתה כוונת רבנו אברהם לזה למסורת של קבלה אלא מסורת של הכרעה ברורה כיצד לקיים מצות התכלת.

ואחר שכתבתי כל זה הראני גיסי הגר"נ שרמן שליט"א, שהטוענים כן ברבנו אברהם השמיטו את העיקר בדבריו שכל הקורא בתוך דברי רבנו אברהם יראה מפורש שאינו מסורת כפשוטו. שהרי כתב שם וז"ל, ומשום אי הכרת דג זה על ידי מסורת מדויקת נמנעה

מהמאוחרים עשיית התכלת, וזהו פירוש דבריו יתעלה ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת כפי שנכלל במסורה. ועם 'מציאת' התכלת יש לעשותה ואפילו בכסויות הפשתן, משום שכלאיים דחויה בציצית בהתאם לכללים שנמסרו במסורה. עכ"ל.

והנך רואה מפורש בדבריו שכל המסורת האמורה אינה כפשוטה 'עדות' מדור לדור, שהרי אומר במפורש ועם 'מציאת התכלת יש לעשותה' שמבואר שמדובר במציאה וזה לא שייך 'במסורת' כפשוטה. והטוענים כאמור לעיל לחייב מסורת התעלמו כנראה בשוגג מהמשך דברי רבנו אברהם באותה פיסקה. ונמצא שגם המקור היחיד שאולי הצריך מסורת לא דייקו בו כלל, ובטח שאין בדבריו להכריע נגד כל תורה שבעל פה.

וראה לקמן בביאור סביר ביותר, שהרמב"ם ידע בעצמו מזיהוי החילזון, וגם ניסה לצבוע התכלת אך לא עלתה בידו הבקיאות בדרכי צביעתה להוציא הגוון המתאים, ומבורר שאינו מסורת אלא זיהוי. וגם בנו רבנו אברהם ידע מזה.

ומכאן יש להעיר אחר המחילה, על דברי חכם מפורסם שבדור, שהגם וטען 'בדרך אפשר' שצריך מסורת על תכלת, אמר כן מסברא בלא שורש ומקור, והבאים אחריו שידרגו לטעון על 'דרך ודאי' שצריך למסורת. ואם היו רואים לפניהם דברי קמאי ובתראי הנ"ל בצורה ברורה 'גם' בדברי רבנו אברהם, לא היו ממשכנים עצמם על טענה חלושה שכזו להמציא יש מאין בלא סמך נגד דברי כל הראשונים הנ"ל. ולדעתי דבריהם אפילו לא עולים בשם ספק אלא דחויים לגמרי, וכמבואר במור"ם ז"ל (חו"מ סי' כה ס"ב) באם נמצאו תשובות מקדמונים היפך דברי אחרונים, אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוי שמיע להו הוי הדרי בהו. ע"ש. ובדידן הוא ברור דלא שמיע להו שהרי אמרו מסברת עצמם בלא ראיה כלל, וכאמור לעשות סברא בדאורייתא זה לעצמו כבר מספיק לדחות, וכל שכן שבספרי ראשונים כמלאכים נדחו דבריהם במפורש.

וגם אם יתעקש המתעקש, כאשר עין רואה כמה עיקשים לבטל מצוה זו בלא צד טענה אמיתית, ויאמרו לך שטענת המסורת ספק ולא דחויה, אל יחלישוך דבריהם כי גם עליהם תבוא ההכרעה, 'ספק דאורייתא להחמיר מהתורה' כדלקמן.

'מסורת נגדית'

ועתה באתי על טענה אשר הגיעה לאוזניי ותכף בערה בעצמותיי כאש, ועל עלבונה של המצוה וזלזול בעשייתה הצטערתי מאוד, ואילולי שיש כאן חילול ה' לפקפק בציווי הבורא וגם שמעתי כמה מהלומדים מצפצפים טענה זו ולא מבינים שורשה ויסודה, מוכרח אני לדון בה ובמקום חילול ה' אין חולקים כבוד.

וסדר טענתם כך היא, שמאחר ולא קמו חכמים בדורות הקודמים לחקור אחר התכלת ודרכי צביעתה, אעפ"י שהייתה סבירות גבוהה לארגמון, זו היא 'מסורת נגדית' שאין הארגמון בכלל התכלת ועל צד ודאי אין לעשות בו המצוה. עכת"ד.

ואנא זעירא עצור מילין לא אוכל, שאחר אלף המחילות הרי יסוד הוא בכל הפוסקים, שאחר חתימת התלמוד אין כוח לחכם כל שכן בדורות אלה לחדש בסברות 'יש מאין' ללא בית אב בתלמוד וראשונים, ובטח לא במקום ביטול מצוה מהתורה.

וטענה זו שאם לא עשו כמה דורות, גם אם היה נכון וידעו מהזיהוי ודרכי יצירת הגוון, אין לסמוך עליהם במה שלא עשו שזו עבירה היא ולא חקירה. וזה היפך ציווי הבורא להתאמץ על מצוותיו ולחקור ולדרוש עד שנוכל לקיים מצות התורה להטיל התכלת בבגד.

והאומר דבר זה להלכה למעשה ולא כפלפול בית המדרש, הרי שביסוד טענה זו ימסמס את כל גאולתם של ישראל, שאם ישראל לא עלו מאות שנים לארץ זו 'מסורת' שאסור לעלות ויימקו בגלות, ואם לא בנו בית המקדש כמה דורות זו 'מסורת' שאין לנו לבנות בית לה' ונישאר בחורבננו, ואם לא הקריבו קרבן פסח זו 'מסורת' על ביטול המצוה לעולם, ואם בחו"ל לא חששו לאיסור חדש זו 'מסורת' שבטל דין תורה, ואם לא הפרישו זרוע לחי וקיבה זו 'מסורת' שאין צריך אעפ"י שה' ציווה, ואם נהגו לדבר לשון הרע ולהיכשל בגזל כמאמר חז"ל שרובם בגזל זו 'מסורת' שהותרה הרצועה, ובעוונותינו יש עוד דוגמאות רבות מספור לבוא בטיעונים כאלה להטיל דופי במצוות ה', ואיך לא נחוש להפך את העוון למצוה ואת החטא לדין לכתחילה.

ומלבד שזה קשה לקבל בלימוד, גם אינה אמת במציאות, ויש בזה חשש גדול להוצאת לעז חינם על חכמי ישראל בדורות קודמים. שהראשונים וקודמיהם הרי אמרו בפה מלא שהיא סכנה מחמת גזירת מושל וקיסר שלא לגעת בתכלת שמיוחד למלכות הוא, ועל זאת לא עלתה בידם. וגם כשבטלה

גזירת מושל ניסו וטרחו להפיק הגוון הרצוי ולא עלתה בידם, וכאשר נוכיח לקמן בדברי הרמב"ם. ואם היו הם אנוסים שלא עלתה בידם מה לנו ללמוד לדידן כשיש לאל ידינו, והיכול ואינו עושה יש בידו עוון.

ובכלל והוא דבר ידוע ואיני בא לקנטר אלא לתאר מציאות כמות שהיא, שרוב החכמים במאות השנים האחרונות לא עסוקים במלאכת כפיים שנאמר שיש מהם יודעים לצוד חלזונות בים או שמהם עוסקים בדרכי ייצור הצבע והצביעה שאפשר וידעו לנסות לעשות המצוה. ורוב החכמים לא אוחזים עצמם כלל כמבינים בחוכמות הטבע כאנשי מקצוע בכימיה וביולוגיה, והולכים ושואלים למומחה בכל תחום, ובטח שלא רגילים בדורות האחרונים להבין בספרי חכמות העמים ובלשונותיהם ושפתם הזרה לנו. ורחוק מאוד מחובשי בית המדרש לימוד יסודי בחוכמת הטבע והמדעים ככימיה וביולוגיה, ואין בדברי שום חידוש.

ואם כן כיצד ואיך בדיוק 'ידעו' חכמים מכל מה שהתגלה בזמן הזה על תכלת הארגמון, ואפי' חכמים שהיה בהם כל חכמה כהרמב"ם בזמנו מהרי"א הרצוג בדור קודם לא הצליחו בידיעותיהם ויכולותיהם להפיק הגוון הנכון מהארגמון עד דור אחרון, והם ראיה 'שחיפשו ולא הצליחו'. ולבוא לטעון להיפך 'שבהכרח' 'כל' החכמים בדורות האחרונים שלא קשרו תכלת הם כולם 'מסורת נגדית' על צד ודאי לדחות הארגמון, והם לא סיפרו לאיש שניסו וחיפשו ובדקו ולא הצליחו וגם לא סיפרו לאיש שהגיעו למסקנה על צד ודאי שאין זו התכלת, ולא טרחו לכתוב כן בספריהם או לומר לתלמידיהם אפילו ברמז. מי יאמין לטענה זו, ואיך נסמוך עליה לדחות מצוה מהתורה.

ואיני בא לומר כמקנטר ח"ו על חכמים, אלא ללימוד זכות והכרת המציאות כמות שהיא בלי שקר וחנופה, שמן המפורסמות שהתורה התרחבה בלא היכר וכל דור ודורשיו וחידושיו, ורבו הדינים והשיטות, והספרים המודפסים בחכמה אין קץ, ורבותינו ואנחנו אחריהם עמלים עשרות שנים ואין רואים האופק לעשות 'סיום', ואפי' רק על בקיאות בד' חלקי שו"ע ובאחרונים שעליו צריך יובלות שנים של עמל ויגיעה בלימוד, וגם בעלי כישרון ושקדנים שה' מסייעם, גם אחרי עשרות שנים רבות כל זה כולי האי ואולי שיספיקו כדי סיפוק רק בד' חלקי שו"ע. ומי דיבר ומי פילל על עיון עמוק בכל רחבי הש"ס, ועיון ובקיאות בהלכות שאינם מצויות כהל' בית מקדש וקורבנות שאין בנינו בקושי מי יודע בהם, ומייחלים אנחנו כל יום מתי נגיע

גם ללימוד הקבלה ועבודת הייחוד כדרכי הנביאים. ובנוסף על הלימוד על הגדולים עוד מוטל עול ציבור מבוקר עד ערב שעליהם יישאו, וכמפורסם אצל ת"ח שבכל מקום. ואין לחכמים פנאי לבלוע רוק בין כל עמלם, וכותבים כן בהודאת בעל דין בתוך ספריהם, שאפי' בכתיבת תשובות בהלכות המצויות הלכה למעשה 'קיצרו' הרבה במענה 'מחמת הטרדות', ואעפ"י שיש בזה סכנת טעות וחוסר דיוק העלול להחטיא רבים, אך מה נעשה שאנוסים אנחנו בגודל המלאכה.

ואיך נעשה שקר בנפשנו ומי יאמין לזה, לבוא לטעון ולומר 'שבודאי' כל החכמים שקדמו בדורות הקודמים בדקו וחקרו ולא מצאו התכלת, עד שנלמד מזה בירור לביטול מצוה, אין זו טענת אמת כלל, וזו הלשון הכי עדינה שהצלחתי למצוא לנסח בה טענה זו.

ועלינו מוטלת החובה, שכן בדורות האחרונים התפשטה החכמה והידע ללא היכר, ונגלו תעלומות חכמה בתורה ובאומות במאגרי ידע שלא היה כדוגמתם מעולם, ואם בני דור זה לוקים בחסרון ידיעה בסוגיה בצורה קיצונית, מי יאמין לטענה זו 'שכל' הקדמונים ידעו הכול גם מה שלא היה לפניהם, וגם היה להם פנאי להתמקצע בחוכמות העמים ובהיסטוריית העמים וארכיאולוגיה, וכל שכן בספרי חוכמת הטבע מזמן קדמון הכתובה בלשון זרה, וגם עשו הניסיונות והחקירות המעשיות, והגיעו להכרעה נגד ארגמון ולא נשמע רמז לזה כלל בשום מקום. אלה דברים שאין להם שחר.

ועל חכמי דורנו החיים בנינו אנו שואלים דעתם, ומהם שענו ואמרו צריך 'מסורת' ואחר שנדחתה טענתם בקל מדברי הראשונים הנ"ל שספריהם מפורסמים בכל בית מדרש, כבר לא היה בפיהם מה להשיב. וזו ראיה שכמעט ולא יודעים מסוגיה זו כי לא הייתה מהסוגיות הנלמדות, ועד שלא מעוררים בה הדיבור אין פה להשיב. וכן שאר טענות ששמעתי עפ"י מדרשים 'שיתגלה בימות משיח' וכדומה וכבר השיבו עליהם בדברים ברורים, והצד השווה שבהם שלא היה בפי גדולי החכמים טענה ברורה לדחות עניינית את הארגמון כהה קוצים, וזה כאלף עדים שלא ידעו מסוגיה זו ולא דיברו בה, לא חקרו ולא בדקו כי לא היה במצוי וברגילות וכך היא דרכה של תורה שהדברים מתבררים והולכים ומתחדדים. ואיך נתלה שכל החכמים שקדמו להם חקרו וידעו הכול ושללו את הארגמון בטענת ודאי, ולא הזכירו מאומה בספריהם ולא גילו לתלמידיהם ואפילו ברמז, ומי פתי יאמין לזה.

ואני הרואה שאותו החכם שבא לחדש את 'המסורת הנגדית', בכלל טען זאת על תכלת 'ראדזין' שדעת המפקפקים בו נעשו כעין 'מסורת נגדית', אך על תכלת ארגמון אין כלל מסורת גם לאוחזים מטענה זו. ואותו חכם שראיתי שכן דימה והעתיק טענה זו מתכלת ראדזין לתכלת ארגמון לא הביא אפילו טענה אחת לסתור, וגם אין מי שקדם לו לסתור תכלת הארגמון שלא היה ידוע ולא היה למעשה עד דורנו, ומה שניסה לעורר קושיות בצורך למסורת או מאיזה סימן כבר נדחים דבריו בקמאי ובטח שאין בכוחו בזה לייצר מסורת נגדית לדחות.

ובאמת שעד שנבוא לדון על דורות קודמים יש לנו לשאול על דורנו, שחזינן למעט חכמים שפרשו מענייניהם לחודשים רבים ללמוד חכמות העמים מלשונותיהם או חכמת טבע בעלי החיים, וניסו להפיק צבע מחילזון זה ואחר, כדבעינן באמת לטרוח ולהבין למעשה בדיני התורה. והם יצאו במסקנות קרוב לחיוב גמור, ודבריהם נדחה בטענה 'שמא' כל החכמים שקדמו לנו ולא קשרו תכלת, כולם עשו כן והתברר והתאמת אצלם שאין זו התכלת, זה דבר מופרך.

ובאמת שההולך עד תום בהיגיון והבנת טענה זו, יעקור כל דרכי ההלכה כולם, שאם 'סתימת' הקדמונים ראיה היא שבודאי ידעו ולא טרחו לומר, הרי שגם כל 'חידושי תורה והלכה' שבחכמי דורנו בכל נושאי ההלכה ח"ו לבטלה, שאם הקדמונים 'שידעו הכול' לא אמרו וכתבו חידוש זה בספריהם 'זו הוכחה' שבהכרח אינם נכונים, ואם כן כל דברי חכמי הדור ח"ו בטלים. ודברים אלה היפך קבלת חז"ל. והטוען כן חותך הענף שעומדת עליו טענתו בעצמו, שהרי חכמים קדמונים לא טענו שיש מושג כזה 'מסורת נגדית' נגד חקירת ההלכה והמעשה, ואם כן זו בעצמה 'מסורת נגדית' לטענת 'המסורת הנגדית'. ועל כן אין לתת לטענה כזו משקל להכריע בדיני תורה, שאינה מובאת בחז"ל והיא נגד דרכי לימוד והכרעה בתורה בדרישה וחקירה, והיפך ציווי הבורא לרדוף אחר עשיית המצוה מה שיש בכוחנו.

ואך לפני כמה דורות חזינן לאיש גברא רבה האדמו"ר מראדזין זצ"ל שהתעורר על דבר התכלת וטרח רבות בשנים, והוא היה חכם בהרבה חוכמות כידוע והיה בידו לחקור ולבדוק ולכן גם עשה מעשה, ועורר בזה רעש ופולמוס גדול ועבר בין חכמי דורו לנסות לדובבם בסוגיה שלא ידעו ממנה כלום 'בחקירת המציאות' קודם שבא לפתחם, וגם חקירת הלימוד הייתה דלה כי הוחזק בעיניהם כהלכתא

למשיחא. ואחריו לא עסק בזה כהוגן בחיפוש אמיתי אלא מהרא"י הרצוג והוא 'בעבודת הדוקטורט' שלו על תכלת, ויכולת הייתה בידו שגם הוא מיעוט המיוחד בחכמי הדור שהיה חכם גם בחוכמות הגויים והיו לו הכלים והיכולות לחפש אחר התכלת, והוא הרי זיהה בדרך נכוחה את הארגמון רק שלא הצליח להפיק ממנו הגוון המבוקש. ושני חכמים אלה עדות נאמנה, שכל שיש בכוחו לחפש צריך הוא לטרוח כפי יכולתו וכוחו, ומי שאין בידו לחקור בזה ולכן לא עשה כמותם, גם אם אין עליו טענה, בודאי אין ממנו גם ראיה.

וגם בלימוד העיוני בדברי התורה, זה דבר מפורסם לכל מי שרגיל בלימוד ובחכמים, שיש מקצועות שלמים בהלכה שלא עסקו מהם דורות ארוכים שלא היו מעשיים בעיניהם, ולכן גם הידיעה בהם הייתה דלה והטעות מצויה.

לך ראה בכל דיני מצוות התלויות בארץ שקיצרו ביותר ואומרים כן בפה מלא כמ"ש הטור (יו"ד ריש סי' שלא) וז"ל, מפני שאין נוהגין תרומות ומעשרות בארצות אלו, אין רצוני להאריך בהם. ע"כ. וכדרכו הלכו רוב ככל הפוסקים באותם דורות ואחריו גם בנושאי כלי שו"ע שבלמו פיהם מלדון הדינים כי לא היה במצוי. וחפש נא באיזה דורות חקרו ובירורו דיני שמיטה ותראה בעיניך שכך דרכו של עולם לדון ולהורות בפרטי פרטות במצוי ולא ברחוק מהעין שנעשה גם רחוק מהלב, ולבושתנו וחרפתנו כך אנו גם בדיני בית הבחירה ועבודת הקורבנות, שאעפ"י שאנו רואים עין בעין שאנחנו כפסע מבנין אריאל, אין הבקיאות בדינים אלה שהם כשליש מתרי"ג מצוות הבורא, ואנחנו לא עוסקים בהם אפי' כזמן העיסוק בדיני מוקצה. וכך היה לעולמים וכן הוא גם במצות תכלת, ורק לאחר שעוררם האדמו"ר מאדזין הנזכר על דבר מציאה שמצא החלו לעיין ולבדוק בזה, וטענו הרבה טענות חלושות שנדחו אחר עיון, וזה מעיד כאלף עדים שאין מהחכמים ראיה 'למסורת נגדית' כלל אפילו בעיון ההלכה וכל שכן בחקר המציאות. והוא יסוד מוסד בחז"ל שאין הולכים במעשה רב אלא באומר 'הלכה למעשה', ואם לא ידעו ההלכה המעשה מנין. וגם האדמו"ר מנוחתו עדן עם כל חוכמתו ובינתו וטרחתו הרבה לא עלה בידו ובחכתו אלא הדיינון, והתברר בחקירה ובדיקה שאין זו התכלת האמורה. והרי לך שמלבד שצריך חקירה ובדיקה גם על כל זה צריך סייעתא דשמיא אדירה, ולזכותו בודאי נזקפת מצוה זו גם בתכלת

ארגמון, שהוא היה המעורר ומקים עטרת תפארת ישראל כעזרא הסופר בשעתו.

ולענייננו כבר ברור שאין לבטל המצוה בטענת נרפים שצריך 'מסורת' שדברים אלה כבר נסתרים ודחויים בקמאי, ויש לנו רק להזדרז ולהתאמץ אחריה, לחקור ולדרוש קיום עשייתה. וכל המתעקש בזה להצדיק מעשיו שיבושם לו, אך כל המחפש קיום המצוה לא יקבל טענה זו להכחיש האמת הנראית לעין בטענת פלסטר המכסה אור השמש.

וכעת מזה עשרות שנים שחל שינוי גדול בעולם שהחכמה נגישה לכול, וכל חכמות העולם מונגשות באנשי מחקר וכתביהם על ספר, וניתן לתרגם בקל ולהשוות הכתוב לכת"י, ונוסעים מהכא להתם בין מדינות העולם בימים ובאגמים כדבר קל וזול מאוד, וצוללים במים אדירים ומכירים זיהוי שישים אלף זנים רק של חלזונות בלא גוזמא, מה שלא היה לעולמים. וארכיאולוגיה נעשתה מפותחת, ובדיקות מעבדה מדויקות ביותר מבעבר. ועל כל התקדמות זו הבאה מאת ה' להועיל לעבדיו המבקשים לקיים מצוותיו, גם התעוררו כמה יראי ה' חושבי שמו תלמידי חכמים משכמם ומעלה, וטרחו ויגעו שנים בחקירה ועלה בידם לצוד ולצבוע התכלת כאמור בתורה. ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות שכעת הזיהוי בדברי חז"ל והאומות כמין חומר, והצבע יפה ונאה. לבוא לדחות הכול במחי יד בדחיית קש מסברת כרס נגד מצות ה', זה דבר שאין לו שחר.

ובודאי לי שגם אותו חכם 'לא התכוון' לומר כן לפסק הלכה, אלא לפלפול בעלמא, והאומר כן מדעתו 'הלכה למעשה' לדחות דרכי הלימוד וההכרעה המסורים לנו מחז"ל, והממשיך לטעון טענת 'מסורת נגדית' גם אחר שנדחתה עיקר טענה בקמאי, חוששני שהוא בכלל מגלה פנים בתורה שלא כהלכה, שמורה בתורה היפך הציווי במקרא ובמשנה ובגמרא ובראשונים, והוא חמור.

ובאמת היה להאריך כאן בהרבה ראיות ודוגמאות לדחות טענה זו, אך הדברים פשוטים ולא יתעקשו בזה אלא המסמנים מטרה לחץ לפרוק עול המצוה מעליהם, בלא לדון כדרכה של תורה בבירור אמיתי כדרך הפוסקים. ועל כן אעמוד כאן והשומע ישמע, והעיקש יתעקש, והבוחר יבחר. [ואחזור ואומר שאין בי שום צל צילו של זלזול באותו חכם, שגבוה הוא מארזים ואין אני אלא יתוש נטוש קצוץ כנפיים, אך במקום חילול ה' ומכשלה לרבים, גם החלש מצווה לומר גיבור

אני, והאמת אהובה מהכול. ובודאי גם אותו חכם ישמח בדבריי, להצילו מלהיות מכשול לרבים.]

ועתה נבוא לדון בטענות העוסקות בעצם זיהוי החילזון עצמו ובדרך הצביעה שהם הם גופי ההלכות, מאחר ובאו כמה טענות וחזיתי שיסוד הטעות אחת היא 'הרתה וילדה' כמה טענות בכרס אחת, שניגשים לדון בדברי חז"ל והפוסקים במושגים של גוון ומראה ואוחזים את המוכר לנו באוצר המילים שבימינו, ומעמיסים אותה על דברי הקדמונים, מזה יוצאת טעות בכמה פרטים, ועוד טעויות נלוו עימם. לכן אברר היסוד ומשם תצא האמת, וה' ינחני על דבר אמת להאיר הדרך לרצון הבורא יתעלה.

'גופו' דומה לים

סימן נוסף הנידון בחז"ל ומקורו בגמרא הנזכרת לעיל במנחות (מד ע"א) ת"ר חלזון זהו גופו דומה לים, ובריית דומה לדג, ועולה אחד לשבעים שנה, ובדמו צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים. ע"כ. ויש כעת לבוא אל עמק יהושפט, האם ארגמון כהה קוצים מתאים למאמר חז"ל 'גופו דומה לים'.

וקודם שאבוא בדקדוקי לשונות חז"ל כיצד דומה ארגמון לים, יש לבאר יסוד פשוט בדברי חז"ל שנראה 'כנעלם' מעיני כמה מהמתנגדים לארגמון. והוא בהבנת תכלית דברי חכמים בנותנם 'סימנים' על צד 'דומה'. האם כוונתם כתיאור מדויק כסימן זיהוי כדוגמת תיאור גוון מראות דמים המטמאים באישה או בצרעת, או כוונתם על צד משל ונמשל ודמיון כל שהוא. וכל אוחז ספר שם לב מיד לשינוי הגמור בלשון חז"ל מתי באו לתאר הלכה בדקדוק לבין תיאור כללי כמילי דאגדתא, שגם אם יש בהם צד הלכתי אינם כתיאור הלכתי אלא רעיוני, ולכן אין לצמצם ביאור דבריהם על דיוק אלא רעיון. וכל לשון 'דומה' כן הוא שאינו תיאור מדויק אלא על צד כלשהוא, ומוכח הוא עד כדי איסור כפירה כדוגמת ביאור הכתוב 'בצלמנו כדמותנו', שהוא על צד רעיון כל שהוא ולא כפשוטו.

ועל כן מה שקמו ובאו והטילו מום בזיהוי הארגמון, בטענה שלא יצדק לומר 'גופו דומה לים' אלא רק אם היה 'צבע קונכייתו' בצבע הים. בעיני טעו בדקדוק וביאור לשון חז"ל.

ויש בדבר זה כמה וכמה דוגמאות, אמרו חז"ל (ברכות צח ע"ב) תנא דבי רבי ישמעאל למה משכן 'דומה' לאשה שמהלכת בשוק ושפוליה מהלכין אחריה. ע"כ. הרי שבאו על תיאור בלשון 'דומה' ואין מי שיאמר שהוא

תיאור מדויק שמשכן נראה כאישה אלא על צד כלשהוא.

וכיו"ב נידה (כה ע"ב) ת"ר סנדל 'דומה' לדג של ים מתחלתו ולד הוא אלא שנרצף, רשב"ג אומר סנדל 'דומה' ללשון של שור הגדול. ע"כ. וגם כאן באו לתת רעיון ולא זיהוי של גוון וצורה עד כדי דקדוק.

וביותר מזה תראה בלשון אוצר המדרשים (אייזנשטיין ד"ה מעשים) וז"ל, ואמר רב, לשונו של אדם דומה לים, מה הים עולה ומתגבר אף הלשון עולה ומתגבר, מה הים יחרין אף הלשון יחרין, מה הים מסעיר אף הלשון מסעיר, מה הים מסריח אף הלשון מסריח, מה הים פולט אף הלשון פולט, מה הים מצפצף אף הלשון מצפצף, מה הים הכל מתיראין ממנו אף הלשון הכל מתיראין ממנו, מה הים ממית אף הלשון ממית, מה הים מגרש רפש וטיט אף הלשון מגרש רפש וטיט, ויגרשו לגיהנם. ע"כ. הרי לפניך שעל דמיון לים נקא בכמה וכמה משלים ודימויים השייכים בים, שעל כל צד שבו יש לו דמיון על צד כלשהוא או רעיוני. ומה לי לשון דומה לים או חלזון דומה לים שעל כל צד דמיון מועיל הוא.

ומפורש הוא בריטב"א (חולין פט ע"א) על התכלת גופא שכתב וז"ל, מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונים וכו'. הא דאוריך כולי האי לומר שהתכלת דומה לים והים דומה לרקיע, דהוה ליה לומר שהתכלת דומה לרקיע, נראה הטעם לפי 'שאין' תכלת 'דומה' לרקיע 'ממש' אלא שעל ידי שהתכלת דומה לים 'קצת' והים דומה לרקיע 'קצת' נראה שהתכלת דומה לרקיע, ויש שפירשו 'בדרך מדרש' כי זה לרמוז על ידי התכלת שדומה לים לזכור ניסים שעשה לנו הקדוש ברוך הוא על הים, ועל ידי מה שדומה לרקיע לזכור מה שהרכין שבעה רקיעים כשירד לסיני לתת לנו התורה. ע"כ. ומבואר שגם הדמיון אינו זהה וגם שיכול להתפרש על דרך דרש ואגדה לא לזיהוי, וכבר בזה היה די.

ועל ביאור נכון בדרך הדמיון, חזיתי למצדדים בארגמון שמפרשים מאמר חז"ל זה 'שדומה לים' בכמה אופנים שיתאימו לארגמון, יש שפי' על תבנית צורת הקונכייה שעשויה כעין גלים, ויש שפירשו על צבע הקונכייה מצד הנצמד עליו בגידולי ים כגון אצות וכדומה, ויש שפירשו מצד מראית 'הסוואתו' שנדמה לקרקעית הים ואכן כך הוא נראה בתמונות. וראה בס' לבוש מלכות שהביא התמונות בצבע ובהסבר בטוטו"ד.

וזה מלבד שרש"י על אתר פי' תיבת 'גופו', מראה גופו תבנית דיוקנו. וזה בודאי הולך על צורתו ולא צבעו.

עוד יש לאל ידי להוכיח בלא ספק כלל, בהגדרת לשונות חז"ל במקומות רבים שכל לשון 'דומה' שבחז"ל הוא על דמיון 'הצורה' בלבד ולא על דמיון צבעו כלל. ראה לשון המשנה בסנהדרין (פ"ד מ"ה) וזל"ק, ולהגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא שאדם טובע כמה מטבעות 'בחותם' אחד, וכולן 'דומין' זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד מהן 'דומה' לחבירו, לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם. ע"כ. ומבואר שלשון 'דומה' הוא על צורה של חותם ולא על צבע. וכיו"ב במשנה בבכורות (פ"ו מ"ח) במומין וזל"ק, את שגלגל עינו עגול כשל אדם, ופיו 'דומה' לשל חזיר. ע"כ. וברור שהולך על צורה ור"ל ששפתו עקומה למעלה כחזיר כמבואר בגמ', ובכלל לא שייך לצבע אלא לצורה. ובפרט ראה בתוספתא (ר"ה פ"א הט"ו) ראשו 'דומה' לעגל, אזניו 'דומות' לגדי, קרניו 'דומות' לצבי, וזנבו מונחת לו בין יריכותיו. ע"ש שהכול בצורת דמיון צורה ודוגמאות לרוב בזה, ואין אחד מהם מדבר על צבע אלא על צורה. ועי' עוד דוגמאות לזה (בכורות פ"ו מ"ט| תמיד פ"ג מ"ו| תמיד פ"ה מ"ד). וכבר מעתה טענה שטענו שלשון 'דומה' שהולך על גוון הקונכייה, דברים דחויים הם, שכל שכל ישר יבין תכף שאין לכופף ולעוות משמעות המילים בחז"ל מביאורם בכל מקום, ולומר שכל לשון 'דומה' בחז"ל הוא על צורה ורק כאן הוא על צבע, זו דחיקת אמת שאין כדוגמתה. ובפרט שכבר נסתרים מלשון רש"י הנ"ל.

והנה חיפשתי ולא מצאתי מקום אחד שיבוא בדברי חז"ל להסביר 'דומה' על צבע ולא על צורה חוץ ממקום אחד בדברי חז"ל, והרי הוא לפניך ככפתור ופרח להוכיח דברינו ממש. והיא ברייתא מפורסמת במצות התכלת דאנן עסקינן בתפארתה והיא ברייתא דר' מאיר (מנחות מג ע"ב) וז"ל, תניא היה ר' מאיר אומר, מה נשתנה 'תכלת' מכל 'מיני צבעונין', מפני שהתכלת 'דומה' לים וים 'דומה' לרקיע ורקיע לכסא הכבוד. ע"כ. והרי לפניך ציצים ופרחים, שבמקום שרוצים חז"ל 'לדמות' את הדבר 'בצבעו' אומרים כן בהדיא מפני מה נשתנה גוון 'תכלת' מכל 'מיני צבעונין' שדווקא בו צובעים את הפתיל, על זה ענו 'שדומה' לים ורקיע וכסא הכבוד. ומבארים באר היטיב שרצונם כאן לבאר את הדמיון 'בגוון הצבע' והאריכו בדבריהם לומר שאם לא יבארו דבריהם על הגוון לא יובן מה שייך לומר דומה כשאין שום דמיון

בצורה, על כן טרחו להסביר את צד הדמיון בתכלת לעומת שאר מיני צבעונין.

ואנא דאמרי לאמת לאמיתה, שלדעתי יש ללמוד בדברי חז"ל בכל מקום לפי העניין וההקשר בו נאמרו הדברים, במקום שההקשר ברור שהולך על צורה לא נבאר על צבע, ובמקום שדומה בצבע לא נדחוק לבאר דוקא על צורה. וגם במאמר הנזכר הוא הפשוט, שבא על צורת החילזון ולא צבעו שהרי מדבר על 'גופו' שדומה לים, וזה בפשוט הולך על צורה, ורק בגלל המהנדסים ומקנטרים לחפש איזה דיחויים למצוה, הראתי נאמנה שבסתמא לשון 'דומה' הולך על דמיון בצורה ולא בצבע אלא אם כן פירשו אחרת. ודו"ק.

ועוד יש לענ"ד להכריח כן מצד סברא חזקה, שהרי מאמר 'דומה לזה' חזינן בסמוך (מנחות מג ע"ב) ברייתא מפורסמת בשבח המצוה, תניא היה ר' מאיר אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין, מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד. ע"כ. והרי ברור שרבי מאיר מדבר על גוון 'התכלת' דהיינו צבע הפתיל בגוון התכלת ביחס לשאר 'מיני צבעונין' וכאמור. ומעתה הרי שער בנפשך, אם כדבריהם שגם צבע הקונכייה בגוון התכלת 'שגופו דומה לים' הולך על צבע הקונכייה, הרי יש כאן דבר מדהים ביותר ויוצא דופן הראוי לציון כלשהוא, שגם 'צבע' קונכייתו תכלת וגם 'חומר המופק ממנו' צובע תכלת. ואם כך הוא הרי שזה דבר מיוחד ומדהים שיש להתייחס אליו, ואיך לא אמרו כן חז"ל בשום מקום בהדיא שבח וסימן גדול כזה, ורק רמזו כן במאמרים נפרדים בלא להדגיש את הפלא הנפלא. אתמהה.

והרי חזינן שחז"ל לא מפספסים מקום לשבח את מצוות ובריאת הבורא, שבדומה לזה חזינן שהתורה וחכמים משבחים (סוכה לב ע"ב) את ההדס כדגרסינן, רבי אליעזר בן יעקב אומר ענף עץ עבת, עץ שטעם עצו ופריו שוה, הוי אומר זה הדס. ע"כ. הרי ששבח כזה חייב לפרש ולהדגיש.

וכן הוא בשבח פירות גן עדן, כדאיתא במדרש (בובר בראשית פ"ג סי' יג) ולמה נתקללה האדמה, שגם היא בשעה שהקב"ה ציווה לה שתוציא עץ שיהא 'הטעם עצו ופריו שווים', דכתיב עץ פרי עושה פרי (בראשי' א יא), שיהא טעמו של עץ כמו של פרי. ע"כ. הרי ששבח גדול הוא שיש לציינו, ואם כן הוא גם בחילזון המופלא, שמראהו החיצוני וחומר הטמון בו שניהם בגוון המיוחד והנדיר, זהו שבח שהיה מן ההכרח להזכירו.

וברור שאם לא נזכר שבח שכזה בשום מקום, הרי שאינו קיים, ודמיון גופו של חילזון לים אינו אלא בצורתו ולא בצבעו וכפשט לשונם. וזה ברור.

ולא זו אף זו, אוכיח כעת שגם מי מהראשונים שהבינו שהדמיון הוא 'בצבע', בדמיון לים בגוון כמו שחזינן בר' מאיר הנ"ל, הרי לא יכול להסכים שמדובר על צבע הקונכייה שזה דבר זר ומוזר והיה בעיניהם לטעון כן, עד שדחקו את לשון הגמרא כל כך והסבו דברי חז"ל מהפשט האמור 'גופו' דומה לים אינו גופו כפשוטו אלא הכוונה 'לדם' היוצא ממנו. ראה לרבנו רבי לוי בן אברהם ז"ל (מרבותינו הראשונים בזמן הרשב"א) בספרו לווית חן (פ"כ עמ' 516) וז"ל, ולזה אמרו במסכת מנחות (מד ע"א) 'דם חלזון' דומה לים וכו' אין הדמיונין שוים, כי דם חלזון הוא כצבע תכלת לפי מראהו האמיתי, והים יראה כן ריבוי המים ועמקם ועבים שלא יוכל האור לעבור בו בשלמות. ע"ש. ומבואר שהיסב דברי התלמוד מגופו לדמו, שעל דמו של חילזון אמרו דומה לים בצבעו ולא דיברו כלל על קונכייתו. ובאמת זו להבנתי גם פשטות לשון הרמב"ם מוכיחה כן ונעסוק בדברי קודשו לקמן.

גופו דומה לרקיע

ולא נחו ולא שקטו הטוענים על דחיית התכלת, עד שהביאו לחמם ממרחק לפלפל לשון מסכת ציצית (ה"י) חלזון למה הוא דומה, בריאתו דומה לדג, וגופו דומה לרקיע. ע"ש. והנה מלבד שנחלקו הגרסאות בלשון מסכת ציצית, האם גופו דומה 'לים' כנזכר בכלי או דומה 'לרקיע'. ועל זאת קמו לטעון שעל צד הגרסה שדומה 'לרקיע', אין זה מתאים לארגמון כהה קוצים שאין צבעו דומה לרקיע. ועשו מזה רעש לדחות הארגמון.

מלבד המבואר לעיל בארוך שביאור לשון חז"ל באומרם 'דומה' שהולך על צורה ולא צבע, ולא כמו שדמיינו כמה לטעון במנותק מלשונות חז"ל. והדמיון בצורה אכן מזכיר שמים שיש בהם גבהים שונים בין עננים לשמים כגלי הים, ובזה מסכימה מסכת ציצית עם הבבלי. אך גם אם נסכים לדבריהם שחכמים שינו כאן מכל דבריהם וכוונתם לגוון ולא לצורה, הרי שגם בזה אינו קושיא, כי הרואה תמונה הקונכייה עם צמידה טבעית שעליה בצאתה מהים רואה כים וכשמים בגוניהם המשתנים ובגוון תכול כהה כלשון הרמב"ם הנ"ל, ובפרט ללשון רש"י כרקיע בבין הערביים. ואם רואה את הקונכייה ביבשותה, הרי ניכרים עליה

שינויי גוונים כהה לבהיר ונראה ממש כשינוי גווני השמים בבין הערביים.

ומה שטענו כמה חכמים והדביקו לשון הרמב"ם כאילו ומדבר על צבע הקונכייה, היא גרמא להם לדוחק זה, ולקמן יבואר כפתור ופרח. וכל שכן לדעת הלווית חן הנ"ל שכל זה לא נאמר אלא על צבע מדמו.

וכבר ראיתה ביאור הריטב"א (חולין פט ע"א) בזה שכתב וז"ל, מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונים וכו'. הא דאוריך כולי האי לומר שהתכלת דומה לים והים דומה לרקיע, דהוה ליה לומר שהתכלת דומה לרקיע, נראה הטעם לפי שאין תכלת דומה לרקיע ממש אלא שעל ידי שהתכלת דומה לים קצת והים דומה לרקיע קצת נראה שהתכלת דומה לרקיע, ויש שפירשו בדרך מדרש כי זה לרמוז על ידי התכלת שדומה לים לזכור ניסים שעשה לנו הקדוש ברוך הוא על הים, ועל ידי מה שדומה לרקיע לזכור מה שהרכין שבעה רקיעים כשירד לסיני לתת לנו התורה. ע"כ. וברור שהוא על צד דמיון ומשל, ובכלל דיבר על לשון חז"ל 'תכלת דומה' שבזה הסביר דמיון רחוק, כל שכן וקל וחומר על מימרא של 'חלזון דומה' שהוא על צד כלשהוא, אם לא שבכלל הם אגדתא בעלמא.

ולדידי אין צורך להאריך בכל זה, שממה נפשך כבר מילתנו אמורה שסימנים אלה אין בהם תנאי למצוה אלא רמז לזיהוי, וגם אם נחייב את הסימנים כתנאי הרי לשון 'דומה לרקיע' בספק אי גרסינן לה, וגם בדגרסינן לה יש ליישב על צד דמיון, וגם אם אינו מתאים הרי שעל גוון קונכייה הוא בקלות בכלל טענת השתנו הטבעיים והוא מסתבר במאוד, שגוון קונכייה ישתנה במשך אלפיים שנה כמו שצבעי האנשים משתנים ממקום למקום, וכבר אמרו כן חכמים על דברים חמורים וברורים מזה שהעיקר הוא להתעסק בעיקר ואם אינך יודע מהו העיקר, לך ובחן דברי הראשונים לברר עיקר גדול מהו המעכב שהשמיטו רבים מהסימנים שאינם הכרחיים בזיהוי העומד לעולם, ודעתם ברורה שאין בהיעדר סימן כזה או אחר לסתור קיום שאר סימנים מובהקים, וכל שכן שלא יסתור אומדנות חזקות וגמורות, כדלקמן. וכל זה רק על דרך עיקש שנדחק להסביר לשון 'דומה' בחז"ל שהולך רק על צבע, אך בלומד בדרך פשוטה יבין ויאמר שגם על דמיון צורה וכל דמיון שיהיה די בו, שמלבד שלא אמרו דבריהם בלשון תנאי למצוה הם גם תיארו בתיאורים שדומים על צד משל ובבואה דבבואה ולא הגדרה ברורה עם צורה ושם.

ואנא דאמרי, שאם כל כך חוששים לאמור במסכת ציצית גם נגד סימנים הנזכרים בתלמוד בבלי, הרי שלא יעלימו עיניהם גם מהנאמר שם (ה"ד) בסתימת הברייתא, שתכלת מעכבת את הלבן. ואם כן הם מכניסים את עצמם בביטול גמור של לבן ועוד עוברים בעשה לתלות הלבן בלא התכלת. ודו"ק.

דעת הרמב"ם בגוון התכלת

קודם שאבוא לטענות הדוחים מדברי הרמב"ם, קודם אברר לך בדרך ישרה דברי הרמב"ם שהוא אבן יסוד בכל פסיקת ההלכה, ובפרט בדיני התכלת שלא השאיר כמותו בקמאי במצוה זו, ורבים מהם מעתיקים מדבריו להלכה ונמצאת שיטתו שיטת רבים. ונבאר מלשונותיו הפזורים בכל חיבוריו, ללמוד שפתו וביאור מילותיו לא כפי הנדמה לנו על פי הלשון הרגילה לנו, אלא כפי משמעות דבריו העשירים במקום אחר שיפרשו ויגדירו מה רצונו לומר ללמדנו חכמה.

ותחילה נבוא להגדיר מהו גוון הצבע הרצוי בפתיל התכלת שבציצית, כותב הרמב"ם (ציצית פ"ב ה"א) תכלת האמורה בתורה בכל מקום היא הצמר הצבוע כפתוך שבכחול, וזו היא דמות הרקיע הנראית לעין השמש בטהרו של רקיע. והתכלת האמורה בציצית צריך שתהיה צביעתה צביעה ידועה שעומדת ביופיה ולא תשתנה וכל שלא נצבע באותה צביעה פסול לציצית אף על פי שהוא כעין הרקיע, כגון שצבעו באסטיס או בשחור או בשאר המשחירין הרי זה פסול לציצית. ע"כ.

ונקט הרמב"ם כמה תיאורים לסייענו שנגיע להבנה שלמה בתכלית הגוון הרצוי, גוון 'פתוך שבכחול' שדומה לגוון הרקיע 'בטהרו של רקיע'. וכיו"ב ראה גם בדבריו בהל' כלי מקדש (פ"ח הי"ג) שכתב, ותכלת האמורה בכל מקום היא הצמר הצבוע 'כעצם שמים' שהוא 'פתוך מן הכוחל'. ע"כ.

וכדי להבין מהי הגדרת 'פתוך', נלמד את אשר כותב הרמב"ם (טומאת צרעת פ"א ה"ד) וז"ל, והמראה הזה שהוא מעורב מלבנונית ומעט אודם, הוא הנקרא פתוך. ע"כ. ורוצה לומר, שגוון 'פתוך' שבאותו צבע הכוונה לגוון בהיר ולא כהה, ורוצה לומר שיראה 'כאילו' ערבבת מעט צבע לבן בכוחל שיהיה בהיר. וכדוגמה זו ממש תיאר במראות נגעים (שם) שכתב, וכיצד מראה הפתוך בארבע מראות אלו, כאילו הן ארבע כוסות מלאות 'חלב' ונתערב בכוס הראשונה שני טיפי דם, ובשניה ארבעה טיפין, ובשלישית שמונה טיפין, וברביעית ששה עשר טיפין, הפתוך 'שבבהרת' הוא המראה הרביעי

והפתוך 'שבשאת' כמראה כוס שלישית, והפתוך 'שבספחת הבהרת' כמראה הכוס השניה, והפתוך 'שבספחת השאת' כמראה הכוס הראשונה. ע"ש. ורוצה לומר שחלב שצבעו לבן, בהתערב עם הדם ייקרא 'פתוך' של הגוון האדום, ועד"ז בתכלת שהגוון הרצוי הוא 'הפתוך שבכוחל' דהיינו כחול בהיר, וזה יבוא בהתאמה גם 'למראה הרקיע' לעין השמש דהיינו בשעות היום שנראה צבע הרקיע תכלת, וזה 'בעצם השמים'.

איברא, שבהכרח יש להבין מדברי הרמב"ם שפתוך האמור הוא ביחס לגוון 'הכחול' שהוא הוא גוון 'כוחל' שהם כינויים לאותו גוון, וזה הגוון הכחול הוא כהה מאוד עד שחור. וראיה מוכרחת לזה בלא ספק מדברי הרמב"ם עצמו (הל' שחיטה פ"ז הי"ט) שכתב וז"ל, ארבע מראות מותרות יש בה ואלו הן, שחורה ככחול וכו'. ע"ש. ומבואר שסתם כחול או כוחל הוא כהה מאוד עד שנהייה דוגמא לשחור, והפתוך מכחול הוא כחול ממוצע המכונה גם היום תכלת כגוון הרקיע והים.

וכך מבואר גם ברמב"ם בסוגיה בדוכתא בהלכות ציצית (פ"ב ה"ח) וז"ל, טלית שהיא כולה אדומה או ירוקה או משאר צבעונין עושה חוטי לבן שלה כעין צבעה אם ירוקה ירוקין אם אדומה אדומין, 'היתה כולה תכלת' עושה לבן שלה משאר צבעונין 'חוץ מן השחור' מפני שהוא 'נראה כתכלת', וכורך על הכל חוט אחד תכלת כדרך שעושין בשאר ציציות שאינן צבועין. ע"כ. ומדקאמר 'שצבע שחור נראה כתכלת' משמע בהדיא שהתכלת אינה צבע בהיר מאוד, שאם כן מה שייך לטעות בין השחור לתכלת. אלא הכוונה שתכלת הוא בהיר מהכחול הכהה והוא גוון 'תכלת' הממוצע בין כחול הכהה כשחור לבהיר כלבן, ועל כן שייך לומר שאם יבוא התכלת הממוצעת עם חוטים שחורים 'ייעלם וייבלע' מראה התכלת בניהם. ועל כן חייב לתלות חוטים 'משאר צבעונין' דווקא לא שחורים ולא שיהיו כולם תכלת. ודו"ק.

ועל פי זה מבוארים גם דברי הגמ' חולין (מז ע"ב) אמר רבא ככוחלא כשרה, כדיותא טרפה. וכתב הרמב"ם (שחיטה פ"ז הי"ז) וז"ל, וחמש מראות אסורות יש בריאה ואלו הן: שחורה כדיו וכו' ופי' במתכוון 'כדיותא' שהוא גוון שחור מוחלט כדיו ולא סתם כחול, ואעפ"י שהוא מהגוונים המשחירים אינו שחור ביותר. ודומה לתכלת שיש לטעות בין השחור אליה, אך אינה מוגדרת בגוון שחור אלא רק 'צבעים המשחירים' וכנ"ל. וכן מבואר בדבריו (הל' שחיטה פ"ז הי"ט) שכתב וז"ל, ארבע מראות מותרות יש בה ואלו הן, שחורה ככחול

וכו'. ע"ש. הרי לפניך שגוון כחול מכונה בכלל צבע השחור, וא"כ הפתוך שבכחול שהוא בהיר ממנו ייקרא תכלת, ואעפ"י שאינה בהירה ביותר בכלל פתוך היא ביחס לכחול שהוא כשחור.

[ומכל הלין מילין בין תבין שלשון 'שחור' ברמב"ם הכוונה לגוון 'כהה', ועל כן יש כמה צבעים שיבואו בגוון כהה ייקראו 'משחירין'. וכשרוצה לכנות גוון שחור 'מוחלט' כמו שקרוי אצלנו ראה לקמן שקורא שמכנה אותו בשמות תואר במיוחד. ולקמן נוכיח זה שהוא בלא ספק כלל.]

ומבואר כן בדבריו בעוד כמה מקומות, שגוון תכלת גם היא נקראת בשם 'משחירין', שכתב (שם ה"א), והתכלת האמורה בציצית צריך שתהיה צביעתה צביעה ידועה שעומדת ביופיה ולא תשתנה, וכל שלא נצבע באותה צביעה פסול לציצית אף על פי שהוא כעין הרקיע, כגון שצבעו באסטיס או 'בשחור' או 'בשאר המשחירין' הרי זה פסול לציצית. ע"כ. ומבואר שאיסטיס או שחור או שאר משחירין הם כגוון רקיע אלא שפסולים הם מחמת שאינם מתקיימים בצביעה טובה. וכ"ה בדבריו (שם ה"ד) וז"ל, אף על פי שנלקחה מן המומחה, אם נבדקה ונודעה שנצבעה באחד משאר צבעונין המשחירים 'שאינן עומדין' פסולה. ע"כ. ומוכח שגם תכלת בכלל 'צבעים המשחירין' ואינו בהיר כרקיע באור בהיר לגמרי, וגם זה נקרא תכלת ורק צריך שיהיה מתקיים. וכ"ה בדבריו שם (ה"ה) כיצד בודקין אותה וכו' ומוציאים התכלת מן הפת ורואין אותה אם כהתה ממה שהיתה פסולה, ואם הוסיף עינה והושחרה יותר ממה שהיתה קודם האפייה כשרה. ע"כ. ומבואר שכהתה הכוונה נעשתה בהירה יותר וזה סימן פסול, ואילו 'הושחרה' הכוונה שנעשתה כהה יותר, וזה סימן כשרות שהוא משחיר, ובהכרח שלא התכוון לפסול גוון זה שהרי הוא גופא סימן לכשרות.

ומעתה ברור ומובן הוא, שכוונת הרמב"ם באומרו 'פתוך שבכוחל' או כצבע 'הרקיע', לא בא לאפוקי אלא את הכהה ממש כשחור שזה אינו תכלת, אך מעט בהיר ממנו או בהיר יותר כל שאינו לבן אלא ניכר עליו מראה התכלת כשר, שכל הגוונים האלה בכלל תכלת הם. וזה מוכח 'מהפתוך שבאדום' הנזכר ברמב"ם בדיני צרעת, שהרי מנה שם ארבעה מראות של 'פתוך' ברמות בהירות שונות וכולם מכונים בשם 'פתוך', ומוכח שגם בפתוך יש גוונים כהים ובהירים וכולם בכלל פתוך, וכל שלא מגדיר איזו 'רמת בהירות' שבפתוך מדובר כמו שדייק בצרעת, אתה שומע שכל שנקרא 'פתוך שבכוחל' כשר הוא

אם בהיר יותר או פחות, וזה פשוט וברור לכל מודה על אמת. וכן מוכח ברש"י (במדבר סוף פל"ח), צבע התכלת דומה לצבע רקיע המשחיר לעת ערב. ע"כ. ומבואר שגם צבע תכלת כהה טוב הוא ובלבד שלא יראה שחור, וזה ממש כדברי הרמב"ם.

ומה שראיתי באיזה מאמר שכתב לדקדק ברמב"ם שגוון התכלת הוא 'בהיר מאוד' וזה לעיכובא, ותלה דבריו במש"כ הרמב"ם (ריש פ"ב) 'דמות הרקיע הנראית לעין השמש בטהרו של רקיע', וכתב לפרש שכוונת הרמב"ם באומרו 'בעין השמש' הכוונה שאז נראית בגוון בהיר דווקא, וכן 'טהרו של רקיע' הכוונה גוון בהיר ולא כהה.

לענ"ד טעה בזה מאודלדמות לשון ללשון, ראשית בהלכות כלי המקדש (פ"ח הי"ג) כתב הרמב"ם, תכלת האמורה בכל מקום היא הצמר הצבוע 'כעצם שמים' ולא אמר 'לעין השמש', כי באמת לא מדבר על הגוון הבהיר ביותר אלא רק בא לומר שלא תדון לפי הגוון של זמן חושך, שאין זה תכלת אלא שחור. אך אם 'לעין השמש' יראה כבהיר יותר או פחות ואינו נראה כשחור לית לן בה.

ויותר מזה אומר לך דבר אמת והוא פשוט שלא יכחישו אלא המעקש, מילות 'לעין השמש' כלל לא קשורות להגדרת הגוון, ולא כתבם הרמב"ם אלא 'לתאר המציאות' כהווייתה שבאמת לא שייך לומר על הרקיע שהוא 'בצבע' תכלת אלא נדמה כן 'לעין השמש', וכמו שכתב כן בזה בחיבורו (הל' יסודות התורה פ"ג ה"ג) וז"ל, כל הגלגלים אינן לא קלים ולא כבדים, ואין להם לא 'עין' אדום ולא 'עין' שחור ולא שאר 'עינות', וזה שאנו רואין אותם 'כעין התכלת' 'למראית העין' בלבד הוא לפי גובה האויר, וכן אין להם לא טעם ולא ריח לפי שאין אלו המאורעין מצויין אלא בגופות שלמטה מהן. ע"כ. וזה ברור שעל דרך דבריו שם קאי הכא, ולא בא לומר על גוון מסוים של תכלת שיהיה 'בהיר שבבהירים', אלא רק ביאור שגוון השמים הכוונה 'שאנו רואין אותם כעין התכלת למראית העין' וזה שאמר 'דמות הרקיע הנראית לעין השמש'. והדברים ברורים למודה על אמת ומשכיל על דבר.

וגם לשון 'טהרו של רקיע', אינו שייך כלל לביאורו של אותו החכם המפרש על גוון בהיר. כי לשון 'טהרו' הכוונה 'נקיות' וכלשון חז"ל (ברכות ב ע"א) 'טהר יומא' וכדאמרי אינשי איערב שימשא ואדכי יומא. שהכוונה שהשמים 'נקיים' מהשמש. וכדוגמתו כך היא לשון הרמב"ם (עבודת יוה"כ פ"ד), ומזה מדם התערובת על טהרו של מזבח. ע"כ.

ורוצה לומר מקום הנקי שבמזבח, שרואה מראה המזבח ועליו מזה את הדם. ואין צריך שיהיה מקום המזבח 'לעין השמש' או 'בגוון הבהיר שלו' אלא שיראה את גוף המזבח שלא יהיה מכוסה, והכא נמי הרקיע בטהרו הכוונה כמו שנראה בלא אובך או עננים המסתירים צבעו.

ובאמת שזו לשון פשוטה וברורה בחז"ל בגמרא ברכות (נט ע"א), אמר רבי יהושע בן לוי הרואה רקיע 'בטהרתה' אומר ברוך עושה בראשית [פי' רש"י, שכך היתה ברייתו, ואחר כך 'כסוהו עננים'.] אימתי אמר אביי כי אתא מטרא כולי ליליא ובצפרא אתא אסתנא 'ומגליא להו לשמיא'. ופליגי דרפרם בר פפא וכו' מיום שחרב בית המקדש לא נראית רקיע בטהרתה, שנאמר 'אלביש שמים קדרות' ושק אשים כסותם. ע"כ.

וברור בלא ספק שלא מדובר כלל על בהירות גוון הרקיע, אלא על ראיית הגוון בעצמו בלא כיסוי עננים המכסים מראה השמים. ורוצה לומר, שכך צריכה להיות הצביעה בגוון של הרקיע דהיינו תכלת, ואפשר שכלל בזה שגם תהיה הצביעה איכותית שכל הפתיל יראה צבע אחיד בלא מקומות שלא אחז בהם הצבע כראוי, שעל דרך דמיון שנראים כענן לבן על פני התכלת. והדברים ברורים ולא יתכחש לזה אלא המכסה עיניו מלראות.

ומאחר ומבואר בלא ספק שלדעת הרמב"ם כל גוון תכלת טוב הוא שלא הגדיר 'פתוך' מסוים אלא כל פתוך שבכוחל טוב הוא, אם יהיה בהיר יותר או פחות העיקר שאינו כשחור ממש או כלבן ממש.

כעת בין תבין שביאור זה הוא גם הפשוט בחז"ל, והיא ברייתא המפורסמת דרבי מאיר (מנחות מג ע"ב) מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין מפני שהתכלת דומה לים ים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר. ע"כ. וכידוע לכל אשר ראה ים בימיו, שאין צבעו לגמרי כרקיע, שהרקיע בהיר יותר מצבע הים, ובאמת גם הרקיע וגם הים יש בהם מראות בגוונים שונים של תכלת וכחול, וישתנה כפי הזמן והמקום שלא ראי זה כראי זה אלא פעמים בהיר פעמים יותר כהה, אך הצד השווה בניהם שלא יהיו כהים כשחור ממש וגם לא בהירים ושקופים, ובזה כבר די להבין שאין הכרח בגוון בהיר דווקא. וכל המהנדס בדברי הרמב"ם, מה יענה בביאור גוון הים שכהה מרקיע ואבן הספיר שעוד כהה היא מהים, וכי הרמב"ם פליג על רבי מאיר. ודי בזה להבין שטעו בהבנתו

ותלו בו בוקי סריקי, ומהאמור ניתן ללמוד בצורה נקיה ופשוטה.

וכעת ראיתי כדבריי במפורש גם ברבנו אברהם בן הרמב"ם (בפירושו על ספר בראשית שמות, עמ' שפו) וז"ל, תכלת - צמר צבוע מראה דומה למה שנראה ממראה הרקיע, שהוא כחול טהור בין הכחול העמוק והלובן. ע"כ. ומפורש הגוון הוא בין 'הכחול העמוק' דהיינו הכהה כשחור, שהפתוך ממנו הוא גוון כחול ממוצע בין כהה מאוד לבהיר מאוד, וזה ממש כדברינו שלא באו לומר על גוון מדוקדק ביותר אלא 'בין לבין', וכל פתוך שהוא בהיר מהכהה הדומה לשחור הוא 'פתוך' שכולל כמה גווני בהירות, וכל שאינו בהיר מדי שנראה כלבן שניכר הכחול שבו בכלל תכלת הוא, ודי בזה כי הדברים מוכרחים.

וכבר מפורסמים הם דברי פליניוס חכם יווני שכתב אנציקלופדיה אדירה, ובדבריו התייחס לחילזון ארגמון, וכך תיאר גווני הצבע המופקים ממנו. "הוציאו מהחלזון 14 מיני גוונים של צבע, אשר דורגו משחור הדיו הנוצץ עד הסגול והאדום וביניהם, עד הורד הבהיר, והכחלחל הנוצץ. הביאו בספר התכלת (עמ' 248). והדברים מתחברים אלה לאלה להבין היסוד, וזו לכל הפחות אומדנא גדולה ביותר.

וכך מבוארים הדברים להבדיל גם בזוהר הקדוש (תרומה קמט ע"ב) וזל"ק, תכלת דא יומא תניינא אצטבע בתרין גוונין סומק ואוכם ותכלת. סומק איהו דיליה מיומא תניינא ממש כעין גוון אשא וכו', חדא תכלתא נפיק מגו ההוא גוון סומק וכד נחית לתתא אתרחק גוון סומק ועאל גו ההוא אתר דאיהו ימא ואצטבע גוון תכלא. ע"כ.

ובכל אופן למעשה, טענת המפקפקים בזה היא טענה דחויה מעיקרה, כי באמת ניתן לקנות תכלת הצבועה בגוון בהיר וגם בכהה, וכל הקונה רואה גוון שקונה ויבחר את הבהיר שבצביעה. ובזה יכול גם לצאת ידי חובת הטוענים בדברי הרמב"ם על גוון בהיר, ולא בעבור זה ידחה זיהוי התכלת ודרך צביעתו, אלא אם כן זוהי עיקר מטרתם לבטל המצוה באיזו תואנה ללא טענה.

ואין לי צורך ועניין להיכנס בביאור ארוך בדברי רש"י (שמות כה, ד | במדבר טו, לח | ברכות נז ע"ב ד"ה תכלת) שהזכיר גוון התכלת על ביאור הצבע 'ירוק', שמאחר ודברי חז"ל ברורים לדמות לרקיע לים ואבן הספיר, וכן הוא ברמב"ם ושאר קמאי, ורבים הם המזכירים לשון לע"ז 'בלו' שתרגומו כחול שלנו. ואם כן הרי ברור שצבע כרתי וירוק דקאמר אין כוונתו על גוון ירוק 'שלנו' שאין לו שום קשר לתכלת,

שברור הוא שלא בא להכחיש המוחש בראיית צבע המים והים. וסברא פשוטה היא שבמקומו וזמנו כך הייתה לשון בני אדם בשמות הצבעים, ושם צבע 'ירוק' שלהם כולל גם צבע תכלת של שמים. ולקמן נוכיח בלא ספק שהגדרת גוון 'תכול' כוללת בתוכה כל גוון הנוצר ע"י תערובת צבע הכחול. וכידוע ליצירת צבע ירוק, צריך לחבר צבע הכחול עם הצהוב, ונמצא שגם על גווני הירוק אם יתרבה בו הכחול יקבל גוון דומה. וראה בדברי הרמב"ם בהל' שבת (פ"ט הי"ד) שכתב על עושה 'עין הצבע' כגון שנתן אסטיס (כחול) לתוך מי כרכום (צהוב) שנעשה הכל ירוק. ע"ש.

ואמת כן הוא בגוון הנקרא היום בפי העולם 'פסיפיק בלו' דהיינו 'כחול אוקיינוס' שיש בו גוון הנוטה לירוק יותר מהמצוי בים התיכון, והוא המכונה היום גוון 'טורקיז'. ואם כן מדברי רש"י יש ללמוד רק 'לקולא' שיש מרחב גדול של גוונים שיהיו כשרים למצוה, ולא להיפך לצמצם בגוונים הכשרים ולהכניס ספק על תכלת שלנו. וכן תראה נכוחה בריטב"א (חולין פט ע"א) וז"ל, מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונים וכו'. הא דאוריך כולי האי לומר שהתכלת דומה לים והים דומה לרקיע, דהוה ליה לומר שהתכלת דומה לרקיע, נראה הטעם לפי 'שאין תכלת דומה לרקיע ממש' אלא שעל ידי שהתכלת דומה לים קצת והים דומה לרקיע 'קצת' נראה שהתכלת דומה לרקיע, ויש שפירשו בדרך מדרש כי זה לרמוז על ידי התכלת שדומה לים לזכור ניסים שעשה לנו הקדוש ברוך הוא על הים, ועל ידי מה שדומה לרקיע לזכור מה שהרכין שבעה רקיעים כשירד לסיני לתת לנו התורה. ע"כ. והכול הולך למקום אחד שעל דרך דומה כולל כמה גוונים שבכלל הדמיון, ובכלל אפשר שכל גמרא זו אגדתא בעלמא כמ"ש ביש שפירשו ומכאן תלמד גם לשאר דברי חז"ל בסגנון זה. ודי בזה שהוא ברור.

ואיך שלא יהיה ברור לדידן 'בארץ ישראל' מהו צבע השמים והים, ורבי מאיר 'מיושבי הארץ' היה והמוחש לא יוכחש. [ובאמת שלא אתפלא שיבואו אותם המתכחשים למצוה ויטענו ששני רבי מאיר היו, ואחד מהם חי בצרפת בשליחות הסוכנות היהודית בעיר מגורי רש"י ודיבר לפי מקומו, ולכן הוי ספק גמור בגוון. שכבר חזינן שטענו שגם יש כמה מיני חלזונות המוציאים גוון תכלת 'ואחד מהם לא כשר' וחז"ל לא ידעו מזה, וכיו"ב שאר תואנות שרחוקים מהדעת ומההלכה, ומה לנו ולטענות שכאלה.] ואיך שלא יהיה גם לדוחקים להסביר ברש"י ירוק כעשב, ומסרבים לדברינו שיש להרחיב המצוה על גוונים הנוטים, הרי שלהלכה ולמעשה בלא צל צילו של ספק עדיף 'לדחוק' לשון רש"י מלדחוק

את המציאות, וכן 'לדחות' שיטתו לעומת כל שאר קמאי ופשטות לשון חז"ל. ולכן מה טענו על סמך דברי רש"י לדחות ארגמון כהה קוצים שלא מוציא צבע ירוק, אין אלה אלא דברי קנטור ותו לא.

'עינו כעין התכלת'

כידוע רבנו הרמב"ם הוא מכריע גדול בדינים אלה, שהוא מהבודדים בדורות הראשונים שעסק בזה בפרטי ההלכה למעשה בצורה רחבה ולא רק כפרשנות תלמודית. ודבריו בכל מקום עטרה לכל ראש, ובפרט לדידן בני ספרד שקיבלנו הוראותיו. ועל כן נבוא לדקדק בכמה מדבריו היקרים מפז, ומאחר וחזינן לכמה חכמים שטעו בדבריו, וזה גרר חלישות העם מהמצוה, נבוא לברר מקחו של צדיק ואורה של מצוה.

ואבוא כעת לברר דברי הרמב"ם כפי הנלענ"ד שמוכרח מתוך דבריו בשאר מקומות, ובסופו תבין שלא רק שאין קושיה מדברי הארגמון אלא אדרבה לשון הרמב"ם היא ראיה מופתית לארגמון אם רק נעיין בדבריו.

וזו לשון הרמב"ם (ציצית פ"ב ה"ב), ואחר כך מביאין 'דם' חלזון והוא דג שדומה 'עינו' לעין התכלת 'ודמו' שחור כדיו. ע"כ. ונתחיל בטענת החכמים המתנגדים, שעל דבריו אלה טענו לומר, שלדעת הרמב"ם צריך שיהיה צבעו של 'גוף' החילזון 'כעין תכלת', ומאחר וקונכיית הארגמון או בשרו אינו בצבע תכלת הרי שאינו החילזון האמור.

ולענ"ד טעו בזה, שלא בא הרמב"ם לבאר מראה קונכייתו, אלא חוזר הוא על 'דמו' של החילזון ועליו אומר שדומה עינו לעין התכלת', ורוצה לומר 'עינו' של הדם שמדבר בו הוא כעין התכלת. וכדרכו כתב הרמב"ם בלשון קצרה ומדויקת הכוללת פרטים רבים. וקודם שאוכיח כל פרט בלשונו אנסח תחילה את ביאור מהלך דבריו בתוספת נופך ובהתאמה ללשוננו, שתוכל להבין הביאור בכללותו לאחר מכן נדקדק ונוכיח בלשונו על כל פרטיהם.

ורוצה לומר, ומביאים 'דם' שהוא החומר הצובע שבחלזון, וחילזון זה גדל במים כדג, ועומק 'גוון' 'הצבע הצובע' שבדמו הוא הנקרא 'עינו' והוא 'דומה' לעין התכלת, ומראה 'דמו' שהוא הגוון של כל הנוזל המכונה 'דמו', הוא 'כהה' כשחור. ע"כ.

וכעת אבאר הגדרת המושגים ולשונות הרמב"ם, ומשם תראה נכוחה שלא רק

שאינה קושיה, אלא אף סייעתא גדולה לזיהוי הארגמון.

ראשית תן דעתך על ההבנה הפשוטה, שדקדק הרמב"ם בלשונו לומר שעינו 'דומה' לעין התכלת, ולא קאמר 'עינו כעין התכלת'. כי באמת לא בא לומר שהגוון תכלת ממש, אלא רק גוון 'הדומה' לתכלת. ולקמן נוכיח מדבריו בכמה מקומות ובפרט מלשונו בפי' המשניות (מנחות ריש פ"ד) שדבריו באים על רצף גוונים המכונים 'תכול', שזו הגדרה לכל הגוונים שעל הספקטרום הכחול, דהיינו הגוונים הנולדים משילוב צבעים נוספים לצבע כחול. ובכללם הוא הסגול שהוא כידוע נוצר בשילוב כחול עם אדום, וכאשר נוכיח לקמן בלשון הרמב"ם עצמו. ולדברינו שדברי הרמב"ם באו לתאר את גוון 'דמו' ולא קונכייתו, הרי שזו היא סייעתא גדולה לארגמון, שהחומר הצובע שבו המכונה 'דמו' עינו ממש כעין תכלת שמים אלא רק 'דומה' לעין התכלת שצבעו 'סגול כהה' שהוא בכלל 'התכולים', ודקדק לכנות את 'עינו' בלשון 'דומה' לעין התכלת ולא עין התכלת ממש. והמחפש צבע זהה לשמים לא דק בלשונו 'דומה' שלדבריהם מילה מיותרת היא.

ולקמן נוכיח שבלשונות הרמב"ם 'שחור' ו'צבעים המשחירין' הכוונה לצבע 'כהה'. ולכן נכון הוא ללשונו לכנות את מראה דם הארגמון שהוא 'סגול כהה' בשם 'שחור'. ונמצאת כך היא לשון הרמב"ם בתוספת הנופך, 'עינו' של דם החילזון אינו תכלת ממש אלא רק 'דומה' והוא 'תכול' דהיינו אחד משילובי גווני הכחול כדוגמת סגול, והוא כהה.

וכעת נבוא לפרוט מילות הרמב"ם ולתקן דברי הטועים בו כפי הנלע"ד. שמה שטעו כמה חכמים בביאור מילת 'עינו', שהוא תיאור מראה הצבע שעל הקונכייה כפי הנראה בהסתכלות שטחית. דברי הרמב"ם עשירים מאוד בחיבורו המושלם, שאם רק נתבונן בלשונו במקומות אחרים נראה נכוחה הדיוק שבמילותיו.

בית אב לביאור מילת 'עינו' בלשונו של הרמב"ם ראה בהל' שבת (פ"ט הי"ד) שכתב וז"ל, העושה 'עין הצבע' הרי זה תולדת צובע וחייב, כיצד כגון שנתן קלקנתוס לתוך מי עפצא שנעשה הכל שחור, או שנתן אסטיס לתוך מי כרכום שנעשה הכל ירוק וכן כל כיוצא בזה. ע"ש. ורוצה לומר שלעשות 'עין' הכוונה לריכוז הגוון בחומר והוא כתמצית הגוון שבצבע שבו עתידים לצבוע, ולזה קורא 'עין הצבע'.

וכל לשון 'עינו' ברמב"ם דומה לזה, ראו תראה בהל' איסורי ביאה (פ"ה ה"ח) וז"ל, האדום כיצד הוא 'עינו' כעמוד שיצא ראשון מדם הקזה של בני אדם נותן הדם בכוס ומקיף לו ורואהו, והשחור 'כעין' הדיו היבש. ע"ש. שבשעה שרוצה לבאר לך איך לעמוד על קביעת הגוון המהותי שבו, שהוא גורם למראה הצבע הכללי הנמצא מולך, מורה לך להתבונן בדווקא 'בעינו' דהיינו בריכוז במיצוי גוון הצבע המבוקש, ואם תסתכל בכל הלחות היוצאת לא נראית כולה בגוון זהה, שכן הלחות נוטה לשקוף חסר צבע שבה התערבב הדם שצובעו, ועל כן יש להתבונן 'בעינו' דהיינו בתמצית ריכוז הצבע שבו.

וכן מבואר הוא בדבריו עוד (שם ה"יב) וז"ל, אין בודקין הדם אלא על גבי מטלית לבנה ובחמה, ועושה צל בידו על הדם והוא עומד בחמה כדי שיראה 'עינו' כמות שהיא. ע"כ. רוצה לומר שזה דקדוק בבדיקת עומק תמצית הצבע שבו 'שיראה עינו כמות שהיא', ולא בגוון בעלמא בהסתכלות שטחית העלולה לטעות עם זווית אור השמש או בצדדי המראה שיש בו מראה לחות בעלמא, אלא בטביעת עין על עומק הגוון האמיתי הצובע שבו.

וכיו"ב עוד (שם פ"ט ה"לו) כתב עוד, נסתפק להם שמא הוא דם או צבע אדום, מעבירין עליו שבעה סמנין אלו על הסדר, אם עבר או כהה 'עינו' הרי זו כתם דם וטמאה. ע"כ. ומבואר שמאחר ואינו נראה בקל אם צבע או דם הוא עד שהוצרכו לבדיקה מיוחדת כדי לזהות מהו 'עינו' אם דם או צבע.

ויש עוד דוגמאות לרוב למפשפש בדבריו, רק לסיום נסגור בדוגמא המיוחדת שבלשונו המתוקה על גרמי השמים (הל' יסודות התורה פ"ג ה"ג) וז"ל, כל הגלגלים אינן לא קלים ולא כבדים, ואין להם לא 'עין' אדום ולא 'עין' שחור ולא שאר 'עינות', וזה שאנו רואין אותם כעין התכלת 'למראית העין' בלבד הוא לפי גובה האויר, וכן אין להם לא טעם ולא ריח לפי שאין אלו המאורעין מצויין אלא בגופות שלמטה מהן. ע"כ. ומבואר מכאן יותר מזה, שאעפ"י שלשון צבע בגלגלי השמים אינה 'במציאות' אלא 'למראית עין', קורא לה בלשון 'עין' שרוצה לומר, שגם במקום שצריך התבוננות והבנה על הגוון ומהותו קורא לזה 'עין הצבע' ולא רק מראה, ונקראים בלשון 'עין' כי גורמים כביכול לאוויר שסביבם להיצבע בגוון צבע מסוים.

ויותר מזה אומר, שאם הוא כדברי האומרים שעל צבע קונבייה בא

שמראהו תכלת, מה לו לרמב"ם להאריך ולומר 'והוא דג שדומה עינו לעין התכלת' היה אומר בקצרה 'והוא דג שמראהו תכלת'. בלשון חדה וקצרה. וכך הוא היה נכון לומר על כל הנראה בראיה פשוטה של גוון הצבע שבו, וכמו שנמצא במקומות רבים בלשונו לכנות צבע בלשון 'מראה'. ראה בהל' שחיטה (פ"ז) כמה וכמה דוגמאות 'נשתנה מראה האבר' 'ריאה שנשתנו מראיה' 'וחמש מראות אסורות יש בריאה ואלו הן שחורה כדיו' ועוד דוגמאות לרוב שעל ראיית צבע פשוט בצורה שטחית, לא קורא 'עינו' אלא 'מראהו'. שכך באמת לשונם ובית אב לכולם 'ארבע מראות נגעים'.

ואין לומר שמכנה 'עין הצבע' על גוון מדויק וקורא 'מראה' על גוון כללי, שבהדיא מכנה גם גוונים מדויקים בלשון 'מראה' ראה בהלכות צרעת (פ"ח ה"א) שכתב, בין שהיה מראהו עמוק בין שלא היה עמוק. ע"כ. ודוגמא יסודית לביאור לשונו ראה בהגדרתו לדם המטמא אישה (איס"ב פ"ה ה"ט) וז"ל, היה הדם שחור יתר מכדיו היבש טמאה, היה פחות ממנו כגון שהיה 'מראהו' 'כעין' הזית השחור או 'כעין' הזפת או 'כעין' העורב ה"ז טהור, וכן בשאר השלשה 'מראות'. ע"כ. ומבואר היטיב שמשתמש בשני המושגים 'מראה' ו 'עין', שעל ראיית הגוון שחור קורא מראה ועל דקדוק תמצית הצבע שבו קורא 'עין'. וכ"ה בנד"ד שדומה 'עינו' לעין התכלת, אך מראה דמו בגוון שחור.

והאמת שיש בזה עוד להאריך הרבה בלשון תורה, והנגע עמד 'בעינו' (במדבר יא, יז) וראה ברמב"ן שפי' בתוארו ובשיעורו הראשון. וכיו"ב 'ועינו כעין הבדולח' כדקאמר בריקאנטי (במדבר יא, א) וז"ל, וטעם ועינו כעין הבדולח, כבר ידעת כי הבדולח כלול מאודם ולובן. ואמרו בספר הזוהר (ח"ג קכח ע"ב) וחיזו דההוא טלא חיור, כעין אבנא דבדולחא דאיתחזייא גוונין בגויה, הה"ד ועינו כעין הבדולח. ע"כ. וכדוגמת זה בנביא, וארא 'כעין' חשמל (יחזקאל א, כז). ויש בזה אריכות גדולה ומתיקות נפלאה, אך אין להאריך מעבר לצריך שלא תכבד העבודה ומאריך טרחא היא.

ורק כלל זה נקוט בידך, שכל מקום שתבוא מילת 'עין' 'עינו' וכדומה הוא הולך על גוון צבע בתוך החומר לא בהסתכלות שטחית או תיאור כללי לצבע החפץ, אלא יש בו עניין שדורש דיוק בגוון ובצבע הצובע שבו. ואם היה מדבר על הקונכייה, היה לו לומר 'ודומה מראהו לתכלת'. והרמב"ם שכל דבריו במשקל ובמשורה, דקדק בלשונו לאלף חכמה, 'ודומה עינו כעין

התכלת' שבא לומר על דיוק גוון הצבע הצובע הנמצא 'בדמו' שעליו ייחד הביאור בהלכה זו.

ואחר שהבנת יסוד זה מעתה דעת לנבון נקל, שאין כאן כלל כפילות בלשונו בתיאור הדם, שבאומרו 'ודומה עינו לעין התכלת' רוצה לומר שתמצית וריכוז הצבע הצובע שבו הוא בגוון תכול, 'ודמו שחור' הכוונה שמראהו הכללי של הדם כהה, שלא שייך לומר על 'עינו' שהוא 'כהה' כי זה יהיה תלוי בדרך הצביעה כמה ידללו את הגוון, ולכן מתאר את מראה הדם בכללותו שהוא כהה.

ולא רק שאין מהרמב"ם קושיה על הארגמון מחמת צבע קונכייתו, אלא אדרבה מוכח מהרמב"ם שהחומר הצובע הוא בגוון תכול ולא תכלת, כהה ולא בהיר, וזה מתאים בדיוק לארגמון שהחומר הצובע שבו סגול והוא תכול כהה.

ובמצטרף לזה הוא האמור לעיל בביאור דברי חז"ל 'גופו דומה לים', שסתם דומה אינו הולך על גוון אלא דמיון כל שהוא, זו סייעתא להסבר דברנו ברמב"ם, כי באמת אין שום מקור ללמוד על קונכייה שהיה מראה כים, אלא רק על גוון הצבע הנצבע ממנו. וכבר הראנו סברא חזקה שאם אכן היה צבע הקונכייה כצבע הנצבע, היה צריך דבר כזה להיאמר בהדיא כסימן ושבח גדול. ומכל זה הוא סייעתא לדברינו ברמב"ם שמסתבר הוא שלא הבין דברי חז"ל על מראה הקונכייה, וכל דבריו רק על הדם והצבע המופק ממנו.

דמו שחור 'כדיו'

וכעת נייחד הדיבור בהגדרת לשון הרמב"ם באומרו 'שחור' או 'צבעים המשחירין' מהי דעתו זיע"א, כי יש בבירור זה כמה נפק"מ לנידון התכלת כאמור.

כנזכר לעיל כותב רבנו הרמב"ם (ציצית פ"ב ה"ב) כאחד מסימני הזיהוי לחילזון התכלת 'ודמו שחור כדיו', וטעו בזה כמה מהחכמים להכחיש הארגמון כהה קוצים, כי תמצית החומר הצובע אינו אלא סגול כהה ולא שחור. וכבר ידעת מדברינו לעיל שיש להסביר את לשון הרמב"ם כפי מה שהוא ז"ל התכוון, ולא לתרגמו ולהסבירו לפי שגרת לשוננו, ואחר העיון נוכיח שגם בלשון זו שגו אותם חכמים להסביר כפי רגילות הלשון היום, ולא חקרו כלל על לשון הרמב"ם כיצד מכנה וקורא בשם לכל דבר וגוון. ועל כן אבוא עתה בהגדרת לשונות הרמב"ם עפ"י דברי הרמב"ם בסוגיות אחרות המבוארות היטיב, ותראה הכול בפתור ופרח.

בהגדרת 'דיו' תכונתו וצבעו כותב הרמב"ם בהלכות סת"ם (תפילין פ"א הלכה ד-ה) וז"ל, כיצד מעשה הדיו, מקבצין 'העשן' של שמנים או של 'זפת' ושל שעוה וכיוצא בהן וגובלין אותן 'בשרף האילן' ובמעט 'דבש' ולותתין אותו הרבה ודכין אותו עד שיעשה רקיקין ומיבשין אותו ומצניעין אותו, ובשעת כתיבה שורהו במי עפצים וכיוצא בו וכותב בו וכו' אם כן מה מיעטה ההלכה שנאמר למשה מסיני שיהיו כתובים 'בדיו', למעט שאר 'מיני צבעונין' כגון האדום והירוק וכיוצא בהן, שאם כתב בספרים או בתפילין או במזוזות אפילו אות אחת בשאר 'מיני צבעונין או בזהב' הרי אלו פסולין. ע"כ. והתבונן בלשונו הזהב שלא הזכיר כלל שדיו צבעו 'שחור' אלא הגדיר דיו שאינו 'מיני צבעונין', ומשמע שכל גוון שהוא כהה ואינו ממיני צבעונים כאדום וירוק וזהב וכדומה שם דיו עליו, ואין צריך גוון שחור חד בדווקא.

וגם אם תאמר שקיצר בלשונו ובאמת כך היא כוונתו, שמראה הדיו אכן שחור הוא. הרי לעיל חזינן שקורא לכחול שחור, וגם תכלת נקרא 'שחור' ובכלל 'המשחירין' הוא. ואם כן הרי ששחור של הרמב"ם הוא מגוון של גוונים כהים, וגם סגול הכהה בכלל זה כמובן. וגם מלשונו הכא ביצירת הדיו הוא מוכרח, שהרי כתב כיצד מכינים את הדיו, ואומר שמערבים 'עשן' של שמן או זפת ושעוה וכנראה 'שעשן' זה הכוונה למכונה היום 'פיח' שצבעו אכן שחור ומערבבים אותו יחד עם 'דבש' ועם 'שרף אילן' שכידוע צבעם צהוב וחום ובהיר, ואם כן בהכרח שסך התערובת אינו 'שחור שבשחורים' אלא גוון כהה וכמראה 'שחור דהוי' אם לא פחות מזה לגוון המכונה היום 'אפור', ואעפ"י כן נקרא גוון שחור, כי אכן הוא 'מן המשחירים' כנזכר לעיל שכך הוא שמו של כל גוון כהה, וגם התכלת בכלל לזה שאפשר לטעות בינה לבין השחור וכנ"ל. והמתבונן על גוון הסגול הכהה של תמצית החומר הצובע שבארגמון, רואה בהחלט את הגוון האמור 'משחירים' ולא שאר מיני צבעונים של אדום וירוק. ומאחר וברור שגוון שחור של הרמב"ם אינו רק גוון שחור חד הרגיל בלשוננו, בודאי שלא שייך להכריע היפך הארגמון אדרבה הוא בפשט מילותיו שזה נראה כמראה 'דיו שחור'.

ואגלה אוזנך בגודל דקדוק לשונו של הנשר הגדול, כשרוצה הרמב"ם לדקדק על גוון שחור חד ומוחלט, כגון במקום הצריך לנו להלכה לדקדוק גדול בגוון הצבע השחור המוחלט כמו שנקרא אצלנו שחור, אין לנו נבחר מלשונו הזהב של הרמב"ם המקדק במילותיו למען נבין התכלית

המבוקשת בדבריו. ולדוגמא ראה בהלכות איסורי ביאה (פ"ה ה"ח) כשצריך הרמב"ם ללמדנו מהם אותם חמישה דמים טמאים באישה שמהם האדום והשחור, וכידוע צריך לדקדק בגוון הברור שרק בו טמאה, כותב רבנו הגדול וז"ל, האדום כיצד, הוא 'עינו' כעמוד שיצא ראשון מדם הקזה של בני אדם, נותן הדם בכוס ומקיף לו ורואהו. והשחור 'כעין הדיו היבש'. ע"כ. ומוכח היטיב שברוצה לטעון מהו שחור 'גמור' לטמא בנידה, שהוא גוון שחור מוחלט מדקדק ואומר 'כעין הדיו היבש' ורוצה לומר לא סתם גוון כללי אלא 'עין' דהיינו תמצית צבעו, ולא כל משחיר אלא 'כדיו' בדווקא שהוא כהה, ולא כל גוון כהה אלא כדיו 'היבש' בדווקא שהוא שחור מוחלט, שכבר חזינן שהדיו הלח אינו נראה שחור גמור וכמ"ש בהכנת תערובת הדיו, ולא ראוי לקוראו אלא 'משחיר' דהיינו גוון כהה וכמ"ש בצבע התכלת. אך לאחר שערבב הדיו עם עפצים וכו' ומתייבש הוא אז הוא נראה שחור ביותר, וזה בדווקא הגוון המטמא בדם האישה.

ודברי הרמב"ם מדויקים הם ובמתיקות נפלאה, וחוזר על יסוד זה שגוון שחור המוחלט הוא רק לאחר 'שמתייבש' הדיו, גם בביאור ההלכה למשה מסיני בדיו הכשר לכתיבת סת"ם (הל' תפילין פ"א הלכה ד-ה) וז"ל, כיצד מעשה הדיו, מקבצין העשן של שמנים וכו' וגובלין אותן בשרף האילן וכו' ודכין אותו עד שיעשה רקיקין 'ומיבשין אותו'. ע"כ. ודקדק בדבריו שלא הזכיר כלל שהדיו 'שחור' בשעת ההכנה, ועוד דקדק לומר 'ומייבשין אותו' דווקא, וזה ברור בכוונתו כדי שיקבל את הגוון השחור הגמור, מה שלא היה לו בתחילת התערובת בעודו לח מחמת הסממנים הכהירים שבו כשרף אילן והדבש.

וחזית שנקט הרמב"ם ג' תיאורים לדייק את הגוון המדויק בו נטמאת האישה, וצריכא טובא לשלושתם, כי אי אפשר לך לדקדק הגוון המדויק בלא זה, ושכן היא הדרך להשיג את מראה הדיו השחור בכתיבה 'לאחר שייבש'. ולמדת שבמקום שאינו מכניס דקדוק הלשון 'שחור כדיו היבש' לא מדבר על גוון השחור הגמור אלא על גוון 'המשחירים', וזה ברור שסגול העמוק של הארגמון בכלל זה שהוא כהה הרבה יותר מצבע התכלת או מגוון האפור. ובאמת כך היא מציאות הדיו גם בזמן הזה, שיש הרכבי חומרים של דיו 'שחור' שבעודו לח ייראה סגול עמוק 'כהה' ולא שחור גמור, ורק כשיבוא על הדף ומתייבש יראה שחור המוחלט, וזה דבר ידוע ונראה לעין, ונתנו לו שמות מסחריים להבין בגוון המדויק כדוגמת 'שחור סיני' וכדומה.

ובאמת שהם הם דברי חז"ל במשנה וגמ' ערוכה בנידה (יט ע"א), שחור כחרת, עמוק מכן טמא, דיהה מכן טהור. וראה ברש"י (שם ד"ה דיהה) שפי', אפילו הוא שחור 'ככחול' טהור, הואיל ואינו שחור 'כחרת'. ויותר מזה ראה בגמ' שם (כ ע"א) אמר רבי אלעזר כזית 'כזפת' וכעורב טהור, וזוהי ששנינו דיהה מכן טהור. ע"כ. וברור שאלו כולם הם גווני שחור אלא שאינם שחור הגמור שיטמא בנידה, והנך רואה שגם זפת שהוא השחור שבמרכיבי הדיו אינו שחור הגמור, וכשתערב לו חום בהיר של שעוה ודבש וכו' בודאי יוכחש צבעו יותר, וכל אלה גם בכלל שחור הם ומהכא תבין היטיב שגם הסגול כהה נקרא כשחור של דיו שאינו יבש, וכל שכן הוא מדברי רש"י 'שכחול' כהה מקרי שחור שברור שה"ה סגול כהה. ודי בזה.

והנה מלבד שכך גוון החומר המוצא ממנו שהוא כהה מאוד, ואחר שמתחמצן באוויר מקבל גוון בהיר, שוב חוזר הוא אחר זמן חמראה הכהה כסגול הכהה. ומילתא דמסתברא ביותר שעיקר דברי הרמב"ם על צבע דמו של החילזון אחר שהות זמן, כי חילזון זה מלבד שצריך לצוד אחריו, החומר הצובע שבו הוא מועט מאוד ועד שיאסוף כמות המספיקה לצביעה עובר זמן לא מבוטל, כידוע משתמשים בכשלושים חלזונות לצביעת ציצית שלמה בד' כנפות וזה בעצמו לוקח זמן. ולא רק זו כבר ידעת דברי רבותינו במסכת שבת (עח ע"א) שיש לפצוע את החילזון בעודו חי להוציא ממנו את החומר הצובע באיכות טובה, וצריך לפצוע את הקונכייה במקום מדויק אחד אחד, וברור שעד שמקבין חומר לצבוע בו בכמות מסחרית בבית המלאכה, ממתין החומר לפחות כמה ימים עד שנהפך צבעו לסגול כהה. והרמב"ם הרי מתאר את שלבי ההכנה והצביעה ולא הצידה, וברור שמדבר על תיאור המדויק בזמן הצביעה. ובכל אופן גם אם תדון לפי הגוון היוצא ממנו מיד בצאתו מהחילזון קודם שמתחמצן באוויר גם שם כהה הוא. ונמצא שלא רק שאין מדברי הרמב"ם קושיה כדברי הטועים בדבריו, אלא אדרבה הוכחה ואומדנה מוכיחה שכך הוא בארגמון והוא האמור בתורה ולקמן נוכיח עוד בראיה נפלאה.

ומעניין לציין שכלל לא מופיע בחז"ל בהקשר של החילזון 'שדמו שחור', ומסתבר טפי שלמד כן מדברי חכמי האומות שכתבו כן בהדיא, וכאשר האריכו בזה תומכי התכלת. ואעפ"י שראיתי לכמה חכמים שרצו לתלות דברי הרמב"ם במאמר חז"ל בירושלמי (נידה פ"ב ה"ז) דם שעיר באדום ודם דגים בשחור. ע"ש. לדידי

ברור שאינו המקור לרמב"ם, שהרי אם 'כל' דם דגים שחור' כגוון הדיו, מדוע הזכירו הרמב"ם כסימן זיהוי 'לדם החילזון' שכבר קראו 'דג' וא"כ ברור שדמו 'שחור' 'ככל' הדגים, ואין כאן שום חידוש או סימן זיהוי, והרמב"ם הרי בא לתת את סימני הזיהוי ההכרחיים והשמיט כל הטפלים.

ואם כן ברור הוא בדעת הרמב"ם שאין צבע זה של דם החילזון זהה לדם כל שאר הדגים, ובאמת כן הוא במציאות הנראית לעינינו בזמן הזה, אין דם הדגים שחור אלא אדום כדם אדם, שצבע האדום שבדם נעשה מכדוריות הדם האדומות הקיימות בדגים כמו ביונקים [מלבד דגים מסוימים באנטרקטיקה, שאין להם תאי דם אדומים, ולכן דמם שקוף].

וקרוב לודאי הוא שגם בזמן הרמב"ם היה דם דגים אדום כשלנו, והיה שינוי גדול בין דם דגים לדם המיוחד של החילזון, ולכן הביא סימן זיהוי זה.

ולע"ד יש שני דרכים להסביר דברי חז"ל בירושלמי, ושני הפירושים אין בהם נפק"מ לחילזון. חדא שחור שאמרו הוא רק אחרי ייבוש וזה דחוק כי כל דם שיתייבש ישחיר. ועל כן המסתבר הוא שלא נעשה דברי חז"ל טועים בדבר פשוט הנראה לעיניים, וכנראה שהשתנו הטבעיים מזמן חז"ל, שבזמנם היה דם דגים אדום כהה מאוד וקראו לו שחור. ואיך שלא יהיה המציאות שלנו ברורה, שצבע דם דגים אדום הוא ולא שחור, וסביר שגם אצל הרמב"ם כך הייתה המציאות שאין דם דגים שחור אלא אדום, ולכן הביא סימן זיהוי לחילזון שדמו 'שחור כדיו' שהוא שינוי גדול מגוון הדם של שאר מיני הדגים שהוא אדום, ושפיר הוי סימן. וכך אכן הפשוט בארגמון שצבעו סגול הכהה כמראה דיו, והגוון עמוק יותר מסתם דם דגים שאינו אלא אדום כדם של בן אדם. והדברים ברורים בדעת הרמב"ם.

והנה מלבד שבנידון שלנו על דמו שחור אין צריך לזה, שממה נפשך אם מקורו של הרמב"ם מחז"ל, ודם שחור הוא 'כפשוטו' ולא השתנו הטבעיים, הרי שאין כוונתם על שחור שלנו כי עין רואה שדם דגים הוא מכונה בלשוננו אדום ולא שחור, ולכן גם אין קושיה על תיאור הרמב"ם על דם החילזון שהוא שחור והארגמון אינו שחור ממש, כי כאמור 'שחור' של חז"ל אינו שחור דידן וא"כ גם סגול של ארגמון בכלל. ואם תאמר שכבר בזמן הרמב"ם השתנו הטבעיים הרי שברור מדוע הביא סימן זה כי אכן הוא זיהוי להבחין בין סתם דם דג לדם חילזון, והוא מוכיח

על הארגמון שהוא יוצא דופן ודמו בכלל שחור. ודו"ק.

האם ידע הרמב"ם החילזון

ומאחר ובדעת רבנו הרמב"ם עסקינן באריכות, והוא המכריע בקמאי שקבלנו הוראותיו, ודבריו בהירים ונהירים.

אדבר עתה עוד בקצרה את המובן לי עוד בדברי קודשו, מה היה ידוע לו ומה ניסיונות שעלו בידו. וכידוע רבנו הרמב"ם פקיע שמיה בכל מקצועות התורה, ובכלל בכל חכמות הטבע ומדעים, וגם בקי היה בספרי חכמי האומות ולשונותיהם היטיב, ובודאי ידע גם מדבריהם המדברים בעשיית תכלת וארגמון וזיהוי החילזון כנזכר בדברי חכמי אומות, ולזה צריך ביאור אם אחז מזיהוי הארגמון כהה קוצים מדוע לא עשה כן בעצמו.

והנה רבנו הרמב"ם היה איש שלם בחכמה ובמעשה, שהיה חוקר ופועל בקיום המצוות בצורה שלמה בעצמו בצורה יסודית. ודוגמא נפלאה לזה בדין ס"ת שאין עושין אלא אורכו כהיקפו (ב"ב יד ע"א) ורבים ניסו ולא עלתה בידם כמבואר שם. ובראות הרמב"ם שכך היא ההלכה לא הסתפק בניסיון לצאת ידי חובה, אלא טרח ועמל ויגע לחשבן חשבונות ולבנות כלי מלאכה מתאימים שיוכל לקיים ההלכה בעצמה, ראה בדבריו בשו"ת פאר הדור (סי' סו) באריכות בהסבר מעשי מדויק. [ובעוונות זה כמה מאות שנים שקלקלו הסופרים ואין מנסים כלל לכוון לאורכו כהיקפו, ואין הגדולים מדברים בזה כלל, וטוענים הסופרים טענת שטות שאין יכולים, והרמב"ם מכחישם שכבר בזמנו פעל ועשה והצליח ולימד לאחרים, כמבואר שם. וכל שכן בזמה"ז בהתפתחות כלי המלאכה והתעשיה שהדבר בנקל מאוד, והארכתי בזה במקום אחר.]

ולהבנתי רבנו הרמב"ם ידע היטיב בזיהוי החילזון, אלא שלא הצליח למעשה להוציא את הגוון הרצוי שייקרא 'תכלת' של תורה. ואדרבה מדבריו נלמד סייעתא עצומה לזיהוי וגם לחיוב ההלכתי לטרוח ולנסות לחקור ולבדוק עד היכן שידינו מגעת, ולא כטענת איזה חכמים להסתפק בלבן בלא טורח ולהצדיק את מעשיהם גם מרפים ידי אחרים. ואבוא כעת לבאר שלא רק שידע הרמב"ם מזיהוי החילזון, עוד אוכיח שמסייע זיהויו ומחקרו לבסס את זיהוי הארגמון.

בפי' המשניות (מנחות ריש פ"ד) כותב הרמב"ם וז"ל, מצות ציצית כוללת שני צווין, האחד שיהיו ציציות בכנפות הטליתות וכו' והצווי השני שיתן חוט צמר תכלת כרוך על אותם הציציות, וחוט זה נקרא תכלת, והוא אמרו ונתנו

על ציצית הכנף פתיל תכלת. ואינו אצלינו היום לפי שאין אנו יודעים צביעתו, לפי שאין כל גון תכול בצמר נקרא תכלת, אלא תכלות מסויימת שאינה אפשרית היום, ולפיכך אנו עושים הלבן לבדו. עכ"ל.

ואם תדקדק בדבריו תראה שכך הוא מהלך דבריו, ואין פתיל תכלת אצלינו היום, ולמרות שאנחנו יודעים שמו וצורתו של אותו החילזון, אין אנחנו 'יודעים צביעתו', שניסינו לצבוע בדמו ולא הצלחנו להפיק את הגוון הנכון 'לפי שאין כל גון תכול בצמר נקרא תכלת, אלא תכלות מסויימת' ואותה לא הצלחנו להפיק, ומאחר 'ואינה אפשרית' לנו להפיקה בידוע לנו היום, 'לפיכך אנו עושים הלבן לבדו'. ע"כ דבריו בתוספת נופך.

שאם תאמר שלא ידע כלל מהחילזון, מהו שאמר 'שאין אנו יודעים צביעתו' היה לו לומר 'שאין אנו יודעים איזה חילזון הוא'. וגם לא היה תולה החיסרון בהפקת גוון מדויק 'תכלות מסויימת' שהיא 'אינה אפשרית', שהרי אם אין חילזון אין שום גוון לא תכול כללי ולא תכול תכלת. וברור אם כן שידע לזהות החילזון בשמו ותוארו והיה ברור לו כשמש, עד שגם בכישלון הצביעה לא הסתפק כלל שמא טועה הוא באחר, ולא תלה החיסרון שבו אלא רק ביכולת המעשית להפיק גוון. ולדעתי זה ברור בלשונו היטיב.

וזה מתאים למורקס ביותר, שהיה ידוע כבר בזמנו בחוכמת העמים ובדברי כמה מחכמי ישראל שמחילזון המרקוס מפיקים כמה גוונים, ולשון חז"ל בפורפורה מסייעתו. ומאחר ומסתבר שהיה הרגמון גם לבוש המלכים בדור הרמב"ם, וגם אם לא הרי הוא היה קרוב לדורם של אותם מלכים, והיה בקי בכל חוכמה ובלשונם, מן הפשוט הוא שיכל לדעת מזיהויו.

ואחרי שכבר הגדיר את החילזון כבעל חיים ימי עם צדף עליו כמ"ש בפי' המשנה (כלים פי"ב מ"א) שכתב וז"ל, חלזון והוא כעין צדף וכו' ואותו הצדף הוא הצדף של בעל חי הימי הנקרא חלזון. ע"כ. ומבואר שמכל החלזונות הבאים עם צדף, ידע לזהות אחד שדמו שחור, ושיש בו 'עין התכלת' ושניתן להפיק ממנו גוונים 'תכולים' והוא המכונה בתורה תכלת ובחכמה העמים, וכל שהיה חסר לו הוא רק על גוון תכלות מסוים. הרי ברור כבר שכמעט הכול היה מסודר לפניו.

ומה שלא ידע בבירור איך להוציא גם תכלת מדברי חכמי האומות, גם בזה הוא דבר המעיד על נכונות הארגמון,

שמאחר וידוע שהיה ניתן להוציא צבע 'התכלת' גם מקלא אילן שהוא זול ומחוסר צידה, וגם המלכים היו משתמשים ממנו לחסוך עלות מה שאין כן צבע 'ארגמן' שלא ניתן היה להפיק ממקור אחר חוץ מחילזון הארגמון, לכן לא כתבו בספריהם בהדיא ייצור צבע התכלת ממנו, רק כתבו בלשון כללית שניתן להפיק ממנו י"ד גוונים שמהם התכלת הנוצץ. ומה שלא פי' לא ידע הרמב"ם.

ודברים אלה מבוארים בלשון פליניוס הנזכר באר היטיב וז"ל, כמו כן ידוע לנו כי מהצמחים מופקים צבעים רבים בעלי ערך וכו' בני ארץ גליה צרפת של ימינו הנמצאת מעבר לאלפים, מפיקים את כל הצבעים הבאים מצור את הקונכיליא וכן את כל שאר הצבעים אך ורק באמצעות 'הצומח'. הם אינם נזקקים לתור אחר המורקס בקרקעית הים ובמעמקיו במקומות אליהם שום עוגן לא חדרה מעולם וכו' בעומדם על קרקע יבשה אוספים בני המקום את צבעיהם כדרך שאנו אוספים את יבולי התירס, אולם הצבע שלהם לוקה בחיסרון אחד גדול והוא שהוא דוהה בכביסה, אילולא כן יכלו אנשי האצולה להתפאר ולהתנשא באופן מהודר לאין ערוך מעכשיו או לכל הפחות תוך סיכון קטן בהרבה. ע"כ.

[הביא ציטוט דבריו בספר לבוש הארון (עמ' עב)]

ומבואר היטיב שהיו מוציאים גם לבגדי מלכות את צבע התכלת 'מקלא אילן', ואעפ"י שאינו איכותי היה עדיף להם כי מחירו מוזל וזמין הוא מאשר הארגמון, ועל כן מובן למה גם לא תיאר בפרוטרוט איך מוציאים כל אחד מארבעה עשר הצבעים כי באמת צבע הארגמון היה עיקרי, כי את התכלת הפיקו בזול מקלא אילן.

וא"כ הוא דבר המסתבר שמאחר ולא תיארו איך הפיקו את גוון השמים, לא ידע בזה הרמב"ם. ומאחר ולא הצליח להפיק את הגוון המדוייק קבע ואמר שאין במציאות 'בזמנו' לייצר אותו גוון 'תכול' שיהיה בצבע הרקיע.

ואכן כן הוא שאם תיקח ותצבע בדמו של הארגמון כהה קוצים בלא אור השמש, אכן יוצא גוון סגול שהוא כלול בהגדרה הכללית של גווני 'תכול' שהוא שם 'כולל לכל הגוונים הנוצרים בשילובי צבעי כחול', אלא שאינו 'תכלות מסויימת' הצריכה לנו כצבע הרקיע שהוא תכלת שלנו כאשר הסביר בהלכותיו.

ואסביר דברי בהגדרת גוון 'תכול', כידוע שלושה מצבעי היסוד הם, אדום צהוב וכחול. ומהם יוצאים צבעי משנה,

כתום - צהוב עם אדום. ירוק - כחול עם צהוב. סגול - כחול עם אדום. ומשילובי צבעים באלה יבואו גוונים (מכונים גוונים שלישוניים). ומעתה תראה דברי חכמים מבוארים היטיב, שגם הירוק וגם הסגול מכונים בשם 'תכול' כי ביסודם באו מצבע הכחול, ולכן רש"י קרא לשמים ולים ירוקים וכלשון ירושלמי, ואילו הרמב"ם קורא להם תכלת כצבע הרקיע, כי באמת כל גוונים אלה משפחה אחת להם גווני 'התכול' דהיינו צירופי הכחול בשאר צבעים.

וזה גם מוכח בלשון הרמב"ם בפי' המשנה לחולין (פ"ג מ"ב) שכתב במראות הריאה וז"ל, התכולה כמראה הכחול ה"את'מד". ע"כ. ורוצה לומר שגווני התכול כוללים כמה גוונים, וכוונתו על מראה הכחול את'מד שבו. ודו"ק.

ואם נתבונן פירוש דבריו שהזכיר, תכול כמראה הכחול ה"את'מד". ראה בפי' המשנה עם תרגום ר' נתנאל הרופא וכן במהדורה עם הגהטות השטמ"ק שפירשו 'והתכלת כעין הכוחל האדום'. וכוחל עם אדום הוא הגוון הסגול כנ"ל. וראה דברי המאירי (חולין נד ע"א) שהביא ממש דברי הרמב"ם ותרגמם גם על תכלת ממש שכתב וז"ל, והתכלת כעין הכוחל האדום. ע"כ. וזה ביאור גדול ונפלא להסביר דברי הרמב"ם בפי' המשנה, שמה שעלה בידו להפיק מהחילזון היה 'תכול' שכאמור זה כולל את גוון היוצא מכחול ואדום שהוא גוון סגול, והוא הגוון היוצא מהמורקס ללא אור השמש, והוא אותו כינוי הנזכר 'בעינו כעין התכלת' הנזכר בצבע דמו קודם הצביעה, שגם שם הוא סגול. והדברים כפתור ופרח.

וראיתי מי שפלפל לחינם שבגירסת המקור ברמב"ם בערבית הייתה המילה 'אלזרקא' (כחול) ולא תכלת. ואין בזה כלום כי כחול ותכלת צבע אחד הם, ואין הבדל בניהם אלא שזה בהיר מעט ועם חיבור גוון האדום יהיה סגול, ואין הבדל יהיה תכלת או כחול ייצא סגול אם כהה אם בהיר ובזה לא אכפת לן. ובלאו הכי, דרך הצבעים בדילול צבע ושהיית זמן לקבלת גוון מסוים, וכל עוד שייצא גוון כזה או כזה שדומה לרקיע כשר הוא. וכאמור למעלה שאין לדקדק כלל ברמת בהירות הצבע התכלת אלא בגוון שיהיה בין העמוק שנראה כשחור לבין הלבן.

ואיך שלא יהיה באנו כאן ללמוד בבירור, שגוון 'תכול' האמור כולל גם סגול וגם ירוק וגם תכלת, והצליח הרמב"ם להפיק מהחילזון את הסגול אך לא את התכלת, ולכן לא זכו לקיים

מצות תכלת על אף הזיהוי הברור של החילזון.

ובאים דבריו שבפי' המשנה עם דבריו שבהלכה, שאחר וידע בעצמו זיהוי החילזון לכן גם ידע להוסיף מדיליה 'סימן זיהוי' שלא נזכר בחז"ל והוא שהחילזון של תורה 'דמו שחור', ואעפ"י שלא נזכר בחז"ל סמך זיהוי החילזון שהיה ברור לו והוא מול עיניו לתת בו סימנים. [וכבר דחינו האומרים שבנה יסודו על הירושלמי, שמלבד שאינו במציאות, גם אינו סימן זיהוי לחילזון דווקא.]

וכבר דחינו לעיל גם את דקדוקי הענויות של האומרים שהתכוון הרמב"ם לתת גוון מסוים מאוד, עד כדי גוון תכלת ברמת בהירות מסוימת בתוך התכלת כעין רקיע, שבאמת לא דיבר כלל בדקויות שכאלה. ואפילו בחמש מראות דם הטמא שהום גוונים מדויקים מאוד ידע לתת דימוי 'לדם מכה בהקזה ראשונה', ורק בתכלת לא ידע, אתמהה. וגם בזה אם נדקדק נלמד, שגם דם מכה הוא משתנה מעט בין האנשים ובין רמות החמצן שבאותו מקום וכו' ולא עלה על לב הרמב"ם שזה מבטל את הדין, כי ברור היה לו שלא דיברו בדבר שאי אפשר לצמצם.

וכאמור לדבריהם היה לרמב"ם לומר שאין לצבוע כלל כי מי יודע איך נראה הגוון, והרי גם רקיע צבעו שונה מים וצבע שניהם משתנה בין מקומות וזמנים ואין לדבר סוף. ולכן אין לפלפל בכל דקדוקיהם שלא אמרו חז"ל אלא שיהיה תכלת, וכל דקדוק חז"ל בגוון לאפוקי מסגול וכו' ולא בתוך גווני התכלת. וכמבואר למעלה שגם 'בפתוך' ביאר הרמב"ם שיש כמה רמות של בהירות 'בפתוך' וכולם כשרים, ושכן מוכח מדברי רבנו אברהם בנו, ושכן הוא פשוט בחז"ל שרקיע ים ואבן הספיר יש בהם צבעי תכלת בהיר וכהה יותר וכולם בכלל תכלת, ולא באו לאפוקי אלא גוונים אחרים וכמבואר למעלה.

ומעתה נודה לה' אשר גמלנו לראות מדברי הרמב"ם פה סייעתא אדירה למורקס דידן.

ואם לא די בזה ראה כמה הדברים מתאימים לחוכמת העמים שידע מהם הרמב"ם היטיב, וזו לשון פליניוס המפורסם מתקופת בית שני שכך מתאר את החומר היוצא מהחילזון (מובא בספר לבוש הארון עמ' 45) וז"ל, אותו חומר מופרש מכיל טיפה קטנטנה וכו' כאשר מראהו כגוון של שושנה עם נטייה מסוימת לשחרות. ע"כ. וזה מתאים ממש לנמצא לפנינו בארגמון. וראה בספר לבוש הארון הנזכר שהוסיף עוד וכתב, אלו אשר ניסו לטעון

כי הדם הינו בעל מראה שקוף\צהוב\ירוק\סגול התייחסו לחומר הצבע כאשר זה הופרד מהחלזון ונחשף לחמצן ולאור. בעת תהליך של חמצון\חיזור, ניתן להבחין בכל אותם צבעים מוזכרים. מובן, כי כל זה אינו נוגע לתיאורם של הרמב"ם ואחרים בעת פתיחת החילזון, הדם הינו שחור באופן הניכר לעין. ע"כ. ואין צריך עוד להאריך בזה שמכל צד ניכרים דברי אמת שבו.

עולה לע' שנה השתנו הטבעיים

ידועים דברי חז"ל (מנחות מד ע"א) דתנו רבנן, חלזון זהו גופו דומה לים, ובריתו דומה לדג, ועולה אחד לשבעים שנה ובדמו צובעין תכלת, לפיכך דמיו יקרים. ע"כ. והטוענים נגד הארגמון טענו בקול גדול שאינו מתאים לדברי חז"ל 'כי אינו עולה לשבעים שנה'.

והנה מלבד שיש לומר שאין מאמר זה 'תנאי' במצוה וזיהוי לעיכובא, ומסתבר מאוד שאין הם אלא דברי אגדה שכלל אין להוציא מהם הלכה. וכבר כתב על כיו"ב בריטב"א (חולין פט ע"א) על ברייתא תכלת דומה לים וז"ל, הא דאוריך כולי האי לומר שהתכלת דומה לים והים דומה לרקיע וכו' נראה הטעם לפי 'שאין תכלת דומה לרקיע ממש' אלא שעל ידי שהתכלת דומה לים קצת והים דומה לרקיע 'קצת' נראה שהתכלת דומה לרקיע, ויש שפירשו 'בדרך מדרש' כי זה לרמוז על ידי התכלת שדומה לים לזכור ניסים שעשה לנו הקדוש ברוך הוא על הים, ועל ידי מה שדומה לרקיע לזכור מה שהרכין שבעה רקיעים כשירד לסיני לתת לנו התורה. ע"כ. ואם על דברי ברייתא שבאה על תיאור גוון התכלת שהוא בודאי לעיכובא, כתב עליה שהיא דרך 'אגדתא', כל שכן וק"ו על עולה לע' שנה שאין בזה שום נפק"מ לגדר מצוה.

ובאמת כך מובן גם ברמב"ם וכמה רבוותא, שהשמיטו לגמרי בדבריהם להלכה למעשה 'סימן' זה שאינו עולה לע' שנה, כי באמת אינו תנאי בזיהוי החילזון.

אך גם אם נאמר שכך היה בימיהם שעולה אחד לע' שנה, וכי זו סתירה היא למציאות בימינו, וכי על כגון זה לא שייך וברור מאליו לומר 'השתנו הטבעיים' בצורה פשוטה ביותר. שאם נדיר היה 'בזמנם' כשהיו צדים אחריו ומחירו יקר שהגיוני שיהיה בסכנת הכחדה וייחשב נדיר, מה שאין כן לאחר מאות שנים שכבר לא צדים אותו שיכול להתרבות ללא הפרעה, ברור הוא שיהיה מצוי יותר. ואם היוגבים הצדים את החילזון היה בכוחם בצלילה מועטה ללא כלי צלילה לשהות זמן רב

מתחת למים ולא למרחקים, לא סביר שיהיה בנקל יותר לצוד האידנא שיש ציוד צלילה משופר שיהיה בנקל יותר ומצוי יותר במקומות יותר עמוקים.

ומה שמדמיינים דמיונות להסביר בחז"ל שצריך שיהיה 'עולה', כאילו ואמרו שצריך לבוא עד מרפסת ביתם כדי שילקטו ממנו כאוכלי המן במדבר, אלה פירושים מכווני מטרה לטשטש קיום המצוה ולא לקיום המצוה. כי באמת 'עולה' מתפרש הוא גם על סלעים הקרובים לחוף כמו שהוא בטבעו, וגם עולה הוא לחוף אחד לזמן ארוך. ובכלל הגרסה במסכת ציצית אחת 'לשבע שנים', ובאמת כן הוא שאחר שבע שנים מת וצף על המים ונסחף לחוף. ומי הוא זה שבכלל הלך וחקר אחריהם אם עולים לחוף כל כמה שנים.

ואיך שלא יהיה, ברור הוא שלקיום המצוה לא היו מחכים שיעלה מאליו, אלא היו בעלי מקצוע 'היוגבים' צדים אותם ולא היו מחכים אחת לשבעים שנה. וכ"כ הרדב"ז (ח"ב סימן תרפה) וז"ל, ואחר שגלו ישראל לא היה עולה, והשאיר נבוזראדן בארץ מדלת העם לכורמים וליוגבים ואמרו חז"ל אלו ציידי חלזון, ע"ש. ומאחר ופשוט וברור שגם בניצוד כשר הוא, וזה שהיה עולה סייעתא דשמיא או נס ואין קשר בין זה לבין קיום המצוה. גם אנחנו נעשה כדוגמתם ונצוד אחריהם לקיים המצוה, והרוצה לחכות ימתין לבדו שבעים שנה, ובינתיים יחשוב על טענות נוספות שיוכל להשיב ביום פקודתו, מדוע התבטל ממצוה מהתורה בטענות חלושות.

ובכלל כבר חזינן בחז"ל שלשונות שכאלה נאמרו בלשון של גוזמא להמחיש הנדירות, כדאמרו (מכות פ"י מ"י) על סנהדרין קטלנית כל שהורגת אחת לשבעים שנה.

ואת עלית על כולנה שמאמר שכזה דוגמא מעולה לטענת השתנו הטבעיים, שבאמת חז"ל לא דיברו אלא לפי מקום ושעתם ולא עושים מזה כלל להלכה לעיכובא. שהרי אמרו חז"ל (תענית כג ע"א) עין חרוב אינו מוציא פירות עד ע' שנה. והרי ברור שאינו במציאות כלל, והאידנא כבר תוך שנה יכול להוציא פירות, וגם הפוסקים טוענים בזה בפה מלא שהשתנו הטבעיים כפי שהמציאות תוכיח (עי' להורות נתן ח"ה סי' ט), ומה לי חרוב ומה לי חילזון. והאמת הוא כל שכן בחילזון, שכאמור יש כמה וכמה גורמי שינוי משמעותיים בין זמן חז"ל להאידנא.

ואני יודע שתכף יקפצו כמה חכמים בעיני עצמם לעשות עלי מחלוקת, איך

מעיז לומר 'השתנו הטבעיים' שזה היפך דברי חז"ל. ועל כן אקדים תרופה למכה, שהרבה מהמצפצפים דברי חז"ל בלא בדיקה בכל מיני עניינים שונים, ולא חלו ולא הרגישו שיש עשרות רבות של דוגמאות בדברי חז"ל שאינם במציאות כלל בזמן הזה, הם בעצמם מוציאים לעז על חז"ל שתולים בהם דברים שלא במציאות כלל וזו הוצאת לעז שאין כדוגמתה.

והשתנות הטבעיים הם הדברים ידועים ופשוטים לחכמי הדורות, ונאמרו בסוגיות הרבה יותר משמעותיות ולא נמנעו הפוסקים לטעון כן, ואדרבה נזהרו להסביר שינוי הטבע כדי שלא לעשות דברי חכמים כדברים בטלים ח"ו. ועין רואה שגם דם דגים אדום הוא, והמתעקש בזה מוציא לעז על חז"ל בדברים מיותרים. ולא עת להאריך בכל זה וכבר כתבתי בו במקום אחר, והבאתי עשרות רבות של דוגמאות בפוסקים שבכולם נפק"מ להלכה ולמעשה, ואמרו הפוסקים בפה מלא השתנו הטבעיים, שאין להתעקש נגד המציאות. ולדוגמא הממחישה מאוד לנידון שלנו, ידועים דברי חז"ל שאמרו שיש באיבר הברית שני צינורות, ולכן אסור להתאפק מלהשתין שלא יגרום לעצמו עקרות. והיום ידוע הוא בלא ספק שאין באיבר הברית אלא צינור אחד ולא שניים, וכבר טענו הפוסקים גם בזה השתנו הטבעיים עי' לחזון איש (אבה"ע סי' יב סק"ז). וכאמור לעיל השוטה שמתעקש לומר, שמאחר ואין באיבר המשתין ב' צינורות כמאמר חז"ל, הרי שאין זה האיבר בו יש לעשות ברית מילה שהם אמרו ב' צינורות וזה 'סימן זיהוי' המעכב, וא"כ מקום בגוף שיש בו שני צינורות סמוכים והוא גם מוציא ליחה הוא בצוואר שיש בו קנה וושט ומוציא רוק, ועל כן שם צריך לחתוך בסכין את הרך הנולד לשמונה ימים כשחיטת העוף. עד כאן דברי השוטה. וכל השומע כן יכהו על קודקודו, ולא רחוק בעיני על הטוענים כן על חילזון התכלת, שנתלים באיזה סימני זיהוי שעתידים בקל להשתנות במציאות, ובונים עליהם טענות ומענות בלא הכרח כלל.

דעת רבנו האר"י ז"ל

וכעת נבוא לעוד טענה מדהימה שמנפנפים בה מתנגדי הארגמון, ותמצית דבריהם שמאחר וברבנו האר"י ז"ל חזינן הסבר מדוע אין תכלת בזמה"ז, הרי שעפ"י הסוד גם לא נכון להניח תכלת ואולי זו בכלל עדות שאין זה החילזון הנכון.

ומאחר וכדרך הטוענים שנתלים באילנות גדולים וכשפותחים הספרים לא מיניה ולא מקצתיה חזינן, נביא

תחילה לשון הצדיק, ונחזי אנן אם בכלל יש משמעות מדבריו לטענה זו.

בשער הכוונות (ציצית דרוש ד) איתא וז"ל, ודע כי ב' מיני ציציות הם התכלת והלבן, ר"ל כי בזמן שבית המקדש קיים היה חוט תכלת עם הלבן 'ובזמן הזה' לא יש כי אם לבן. ע"כ.

ועוד שם בסוף העמוד וז"ל, ונבאר ענין הציציות כי הנה נת"ל כי 'שני מיני' ציציות הם, הא' מלבן ותכלת כמו שהיה בזמן שבהמ"ק קיים, והב' כולו לבן 'כמו שאנו נוהגים עתה בזמן הזה'. והנה שתי בחי' אלו של הציציות שניהם ממוחין דאימא לבד לא מאבא, אלא שהציציות דתכלת ולבן הוא יוצא ממוח חכמה דאימא אשר בתחלה היתה בינה דאבא כנ"ל ולכן היה נוהג בזמן שב"ה קיים, אבל ציצית הלבן 'שאנו נוהגים בו היום' הוא מד' מוחין הכלולים בבינה דאימא שהיא עצמה בינה דאימא בתחילה, וזהו הטעם שאין לנו תכלת בזמן הזה. ע"כ.

והקורא דברי האר"י ז"ל ולא דברי הנתלים בדבריו, רואה בצורה ברורה שרבנו האר"י ז"ל חוזר ואומר 'נוהגים עתה בזמן הזה' 'נוהגים בו היום', שעולה ברור שמדבר על מה היה מצוי בידיהם ובכלל לא בא לטעון שאי אפשר למצוא, אדרבה מסיג דבריו להסביר רק על הנהוג באותו זמן כדרך חכמים הזהירים בדבריהם הנזהרים שלא יבואו הטועים ויטעו בדבריהם, לומר שהיא קביעה והוראה הלכתית, אלא רק תיאור המציאות ונתינת טעם.

ואדרבה הלומד דבריו יראה נכוחה שהקושר תכלת מועיל וטוב ונכון הוא גם בזמן שאין ביהמ"ק, שהרי אומר במפורש "כי שני מיני ציציות הם, האחד מלבן ותכלת כמו שהיה בזמן שבהמ"ק קיים, והב' כולו לבן כמו שאנו נוהגים עתה בזמן הזה". והנך רואה שקורא להם 'שני מיני ציצית' ואין האחד מכחיש את השני, ורק מצד מתי כל אחד 'נוהג' נתן חילוק בין זמן בהמ"ק לזמן חורבנו.

ועיין גם בדרוש ק"ש (דרוש ח ד"ה ובהגיעך) וז"ל, צריך לכוין כשמסתכל בציצית 'כאלו' יש שם תכלת שבציצית, ותסתכל כשתאמר וראיתם אותו וכו'. ע"ש. ואם כן המבואר הוא שאין גריעותא בלהניח התכלת רק טובה היא, ואם היה הוא אמינא לרבנו האר"י ז"ל שיש בידו לקשור התכלת בכלל לא היה מפלפל בכל זה ומיד היה טורח.

ושים ליבך שבלל לא מזכיר שלא יתגלה 'עד ביאת משיח', ומי שהעמים כן בדבריו טעה והטעה. ומה שכתב

שהיה נהוג בזמן בית המקדש, הרי ברור הוא שלא בא לתת בזה הוראה למעשה שאין מצות תכלת תלויה בבית המקדש, שזה היפך התורה וחז"ל שכלל לא תלו את התכלת בזמן הבית.

והוא מוכרח בלא ספק כלל שהרי גם בזמן האמוראים הייתה תכלת מצויה, כמבואר בתלמוד בכמה מקומות עי' סנהדרין (יב ע"א), ובמנחות (מב ע"ב) בשאלת אביי, ושם (מג ע"א) ברב אחאי, ובנמוק"י (מגילה יח ע"ב) בר חבו מוכרי תכלת ותפילין. ואפילו בזמן הרמב"ן היה החילזון ידוע ובשימוש אצל מלכי הגויים. ומדובר על לכל הפחות שלוש מאות שנה אחרי החורבן שעוד יש תכלת בבגדי היהודים. ואם כן ברור שרבנו האר"י ז"ל שהזכיר חורבן הבית לא בא לתת 'תנאי' אלא ביאור פרשני רוחני בלבד, וגם זה רק למנהג המצוי בזמנו שלא היה תכלת.

ומאחר וברור שמדובר בהסבר רעיוני רוחני ולא קביעת הלכה למעשה, כבר ידעת שאין מוציאים הלכות מביאורי רבנו האר"י אם לא שאמר בהדיא להלכה. וכ"כ ראש ישיבת המקובלים אהבת שלום בשו"ת וישב הים (ח"א סי' כ) וז"ל, הכלל בזה הוא שאין ללמוד מכתבי רבנו האר"י ז"ל שום הוראה למעשה מחודשת שאין לה שורש וענף על פי חז"ל וההלכה, כל שנאמרו דבריו בהסבר סודות העליונים על דרך משל ונמשל. ורק אם אמר להדיא בדרך הוראה למעשה או ציווי למעשה שכן צריך לנהוג, אז ודאי נכון וטוב לחוש ולהיזהר לקיים דבריו. ע"כ.

ולמתעקש יש לומר, שיש ח"ו סרך מוציא לעז בדבריו על רבנו האר"י ז"ל, למה נעשה לחינם את דברי האר"י הח"י חולקים על תנאים ואמוראים שהיו קושרים תכלת והיה נמצא בידם, והם הרבה אחרי חורבן הבית. וכי מה נטען, שטעו כל האמוראים בזיהוי החילזון כי לפי רבנו האר"י נגנז לימות משיח או שמא נטען שלא הועילו במעשיהם כלום ולא ידעו שעפ"י 'הסוד' אסור לקשור התכלת או שמא נטען טענת שטות שרבנו האר"י ז"ל טעה בדבר פשוט כ"כ ולא ידע שהייתה תכלת גם אחרי החורבן. ועל כן הדבר פשוט שאין כאן אלא ביאור רוחני, ולכן גם אין שייך ללמוד מזה דחיה או פקפוק במצות התכלת, ובדואי לא להוציא ממנו הלכות. ואת המתעקשים יש לשאול, עד מתי יהפכו את החושך לאור ואור לחושך. ולא ניחא ליה לרבנו האר"י ז"ל שישתמשו בדבריו בדרך עיקש לעקור מצוה מהתורה, וגם חשש קפידא של הצדיק איכא בזה.

וגם אם ניתן למתעקש כל רצונו ונעקם דברי האר"י הח"י, מי התיר לנו לסמוך

על דברי האר"י ז"ל נגד מצוה מהתורה, ומי אמר להם שלא יורה האר"י להטיל התכלת מספק, ואולי יורה להטיל על צד ודאי ורק 'בכוונות וצירופי השמות' יעורר לשינוי מעט כמו שבאמת הסביר בכוונות הציצית. וכבר ידעת אזהרת המקובלים שאין מי שיכול לתת פרשנות לרבנו האר"י לטעון מה שלא מפורש בכתבים, והאומר בדעתו ז"ל שהוא לעיכובא ואין זה התכלת וגם לא יניח, הוא מפרש מדעתו ואין לשמוע.

ובכלל, מי אמר שאין אנו בימות משיח שאפשר ואכן ממשמש ובה ועומד בפתח. וכבר חזינן דברי ר' שמשון ובכלל גם אם נטען על דברי רבנו האר"י 'נבואה גמורה' הרי היא נבואה על דבר 'לא טוב' שאין הכרח שיתקיים, ובחמלת ה' הקדים גאולתנו.

ויש להזהיר העם מהטעות, שהמשתמש בדברי רבנו האר"י ז"ל נגד המקיימים המצוה ואפי' מספק, ח"ו קפידת רבנו האר"י תבוא, שמשתמש בשם הצדיק להתבטל ממצוה, והוא לא אמר.

דג טהור או טמא

והנה ראיתי נתלים בעוד טענה, שלע"ד רק ממחישה כמה דחקו עצמם למצוא איזה פרצה. שמאחר וכתבו כמה חכמים שחילזון התכלת צריך להיות 'דג טהור' הכשר לאכילה, ויסודם על סמך האמור בגמ' שבת (כח ע"א) שלא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה. ע"ש. הרי זו ראיה לסתור הארגמון.

וטענה זו פלא יש בה, שעזבו את הברור להידחק על טענות צדדיות, שמאחר וברור שהחילזון הוא בעל קונכייה, וכל החלזונות ללא יוצא מן הכלל אסורים באכילה, וכל החלזונות אין להם סנפיר וקשקשת כדגים, הרי ברור שהיה צריך לומר שחילזון אינו בכלל האמור ואינו צריך להיות טהור, וחכמים שקראו לו חילזון הם הוציאו אותו מכלל הטהורים בהדיא. ורש"י הרי קראו בשם 'תולעת' ואין בה מן המותר באכילה, וכדוגמת התולעת שני שברור שהיא אסורה באכילה.

וההבנה הפשוטה היא, שכל דין המותר בפיך אינו שייך אלא בתפילין וכדומה שדיברו בו חכמים בהדיא שצריך עור בהמה טהורה וכדומה. ובפרט שכאן לא מדובר בגוף החילזון כעור בהמה, אלא בחומר צביעה שהוא בכלל חזותא בעלמא.

ופתחתי לראות מקורות הטוענים כן על התכלת, ולצערי גיליתי שלא דקדקו כלל, שהרי בכל מקור אליו הפנו ציטטו

חלקית. הרב חיד"א (נחל קדומים תרומה אות ד) הרי הביא כמה צדדים להיתר שהוא כעפרא בעלמא וחזותא בעלמא, ומשעה שהותר להדיוט הותר למשכן, ושיש היתר זה וזה גורם עם שאר סממני הצבע, ובכלל התחיל באוקימתא פשוטה שהוא טמא ואסור באכילה. ורק לבסוף הזכיר דברי הבשמים ראש שאמר שהוא דג טהור, ובסמוך ממש כתב החיד"א בכלל לפקפק בספר הזה ומחברו אם בכלל מותר ללמוד מדבריו, ובטח שלא להסיק משם דינים, והרי דבריו היו השורש לטענה שהוא טהור נגד כל שאר צדדי ההיתר. ולמה כיסו מלומר דעת החיד"א על כל צדדי ההיתר וגם את דחיית דברי המחבר הנ"ל.

וכן מש"כ ללמוד מהנודע ביהודה (תניי' או"ח סי' ג), הרי אומר שם במפורש שלא נאמר מן המותר בפיך אלא בקדושה ותשמישיה כבגדי כהונה, אך בתשמיש מצוה כציצית הרי כתב במפורש שגם מהטמא אין בעיה כלל. וגם בדעת הרמב"ם לא אמרו אלא כאוקימתא שכתב, 'דיש לומר' דחילזון הוא דג טהור ויש לו סנפיר וקשקשת. ופלא הוא לטעון כן ברמב"ם שהרי קורא לו דג וחילזון ורוב הדגים בים טמאים הם, וכל החלזונות בים טמאים הם, ואיך לא אמרו חז"ל והרמב"ם 'סימן' זיהוי כזה מובהק והכרחי שיהיה לו סנפיר וקשקשת בשונה מכל החלזונות. וזה לבד כבר דוחה אוקימתא זו. וראה בנו"ב שם שגם הוא כתב להתיר בטענה שהוא צבע וחזותא בעלמא וגם את זה לא הזכירו, שכלל לא הכריע שהוא בסנפיר וקשקשת אלא כאוקימתא מסך שאר אוקימתות ובדרך אפשר.

וראה גם בשו"ת חת"ס (ח"א סימן לט) שכתב על דברי רבינו בחיי וז"ל, דלעשות ציצית ממשי היא גמ' ערוכה פ' התכלת, השיראין והכלך והסירקין דפוטרין במינן, ואמאי הא לא הותרה למלאכת שמים אלא של בהמה טהורה בלבד, זה אינו דדוקא לתשמישי קדושה כגון תפילין, ספר תורה, מזוזה, או בנין המשכן, הוא דמקפידין, אבל בציצית או בשאר תשמישי מצוה, גם לרבנו בחיי אין איסור. ע"כ. ועוד כתב שם, דנ"ל ליישב מנהגינו להשתמש במשי לצורך ביהכנ"ס, משום שנארג ונעשה ממנו בגד אשתני ופנים חדשות באו לכאן, וזה אהני לכל דבר הבא מטמאה להשתמש בו הקדש וזה דלא כר' בחיי. עכ"ל. הרי שברור לחת"ס שבזה לא דיבר כלל רבנו בחיי. וע"ע בשו"ת תורה לשמה (סי' ד), ובשו"ת אבני נזר (או"ח סי' טו אות ט) והמעיין ישר יראה שכולם שווים בזה שאין צריך כלל שיהיה בחילזון סנפיר וקשקשת.

ובכלל כל הסתמכות הטוענים כן באה על דברי רבנו בחיי (שמות כה, ג) שכתב וז"ל, ולא מצינו משי בנדבת המשכן, לפי שהוא יוצא מגוף השרץ שהוא התולעת, ולא הוכשר למלאכת שמים אלא דבר טהור, וכענין שאמרו בתחש, וצבע תולעת השני אינו מגוף התולעת אלא מתוך גרגרים שהתולעת בתוכם.

והרי במציאות חילזון הארגמון החומר הצובע נמצא 'בכיס' לעצמו, וכמ"ש ר"ת (שבת עה ע"א ד"ה מתעסק). ואם כן הוא כדין תולעת השני שהזכיר רבנו בחיי 'שאינו מגוף התולעת' ודומה ביותר לאמור בדין 'דבש דבורה' שאין בו איסור היוצא מן הטמא, כי עומד כנוס במקומו לעצמו ולא חשיב היוצא מן הטמא.

ועוד אפשר, שחומר זה בכלל פירשא בעלמא הוא כמי רגלים של חמור והוא אינו ראוי לאכילה ופגום וכעפרא בעלמא, וכיו"ב עוד כחומר המתגבן בקיבת נבלה לדונו כפירשא בעלמא כדברי הפוסקים בזה (יו"ד סי' פז).

ובנוסף לכל זה יש להעיר מדברי הירושלמי (שבת פ"ב ה"ג) לר' יהודה ור' נחמיה, דסברי דתחש מין חיה טמאה. שזה מוכיח שגם במשכן מותר בטמא.

ולדידי אומר דבר אמת, שמאחר והאומדנות הם כמוחלטות שארגמון הוא התכלת, הרי שממנו יש להכריח הנידון בפוסקים על המותר בפיך בשאר מצוות ולא להיפך. וראה לקמן סך האומדנות. ולכל הפחות חזינן שאין אפי' מקור א' שיכריח שיהיה מין טהור אלא סברות ואוקימתות עם תירוצים נוספים, ומסוגיה חלושה כזו לטעון להחליש תכלת הארגמון תמוה מאוד.

גידים ועצמות

עוד טענה שלענ"ד היא התעקשות בעלמא לחפש יש מאין טענות לדחות מצוה מהתורה. ואם הטוענים אותה היו מחמירים מספק ורק רוצים בעת לברר 'אמיתות' התכלת היינו מאירי פנים, אך לצערי אין כך הדברים והטוענים טענה זו אינם מחמירים אפי' מספק. וע"כ בוא וראה כמה טענה זו אין בה ממש ולא התחילה לאתגר את זיהוי הארגמון.

שורש לטענה ראה לרבותינו בירושלמי (פ"ק דשבת ה"ב) וזל"ק, חזקיה אמר ההורג כינה בשבת כהורג גמל, שמואל מקטע ידה וריגלה וכו' אר"ש בן חלפתא ולא מחלזון שמענו, וחלזון יש לו גידים ועצמות ולא כן תני כל דבר שאין לו גידים ועצמות אינו חי יותר משששה חדשים דמר רבי יוסי וכו' ע"ש. [וראה בתלמוד בבלי (חולין נח ע"א) שאינו מתקיים י"ב חודש.]

והנה מלבד הפי' השונים שיש במפרשים שם אם טענת הגמ' שלחילזון 'אין' גידים ועצמות. ע"ש. הרי שגם למסבירים שלחילזון 'יש' גידים ועצמות, גם ארגמון נכנס בכלל זה.

וההסבר לכך פשוט ביותר, שמאחר וברור שאין הגמ' מסתפקת בחילזון מה רואים החכמים בעיניהם אם יש עצמות או לא, כי אין מה להסתפק במציאות כשאפשר לפתוח ולראות. אלא כוונתם ברורה שגם אם נפתח לחקור ולראות, כנראה שלא נראה 'גידים ועצמות' כפירוש הפשוט בכל מקום, ועל כן הביאו 'כלל יסוד' שכל שאין בו גידים ועצמות לא מתקיים לזמן. ורצונם לומר, שמאחר והחילזון חי שבע שנים, הרי בהכרח שיש לו 'גידים ועצמות' באיזה אופן שהוא.

והנה חילזון הארגמן חי כשבע שנים, ואם כן לפי הכלל האמור הרי שבהכרח הוא שיש לו גידים ועצמות, ונותר כעת להבין מה מכונה בשם גידים ועצמות.

ושים ליבך, שהטוען אחרת בירושלמי בעצם צריך ליישב את דברי חז"ל עם כל השבלולים והחלזונות שבעולם. שהרי רבים מהם חיים הרבה יותר מי"ב חודש, ומכנה משותף לכולם שאין להם גידים ועצמות המוכרים לנו, ואם אינך רוצה לעשות דברי חז"ל היודעים מה קורה בשמי מרום כטועים בדבר פשוט במציאות שכל הולך על שתיים יודע ורואה, הרי בהכרח שההסבר יהיה לומר או שהקונכייה היא כעצם וגידים לתת לו יכולת חיים ארוכים או כל הסבר אחר איזה שיהיה. וכל הסבר שתסביר בחז"ל על כל חלזונות העולם, תסביר גם על הארגמון.

וראה בספר לבוש הארון (עמ' 65) בדבר המחקר על 37 מיני צדפים שחיים בין שנתיים לארבעים ואחת שנים, ולכולם צורה אחת ללא עצם וגיד.

והנראה פשוט כנ"ל, שהקונכייה היא כעצם וגיד לשמר כוח החילזון להתקיים, וכמאמר הפסוק באיוב 'ובעצמות וגידים תסוככני' שתכליתם לסוכך ולהגן, וזה בודאי מתאים לקונכייה שעליו. ויסברו פי המקטרגים בארגמון.

בדיקת התכלת במי רגליים

עוד הגיע לפני מאמר של חכם שטען טענה ואחז ממנה מאוד, שעשה בדיקה הנזכרת בגמרא מנחות (מב ע"ב) דגרסינן, רב יצחק בריה דרב יהודה בדיק ליה (סי' בגשם), מייתי מגביא גילא ומיא דשבלילתא ומימי רגלים בן ארבעים יום, ותרי לה בגווייהו מאורתא ועד לצפרא. איפרד חזותיה, פסולה. לא

איפרד חזותיה, כשרה. ורב אדא קמיה דרבא משמיה דרב עוירא אמר, מייתי חמירא ארכסא דשערי ואפיא לה בגוויה, אישתנאי למעליותא כשרה, לגריעותא פסולה. וסימניך שינוי שקר שינוי אמת. ע"כ.

וטוען שעשה בדיקה לפתיל התכלת וראה שכהה צבעה ומזה בא לטעון שהארגמון פסול, והמטיל תכלת ארגמון נכנס בחשש קלא אילן, והלך ופרסם דבריו ברבים להחליש העם שאין זו התכלת, ובעוונות היו כמה אנשי פתי ששמעו לו להתבטל מהמצווה.

ונפלאתי עד מאוד עד כמה הלכו רחוק בשביל לבטל המצוה, וה' ירחם עלי שאני חושד בהם שהיה בליבם לבטל המצוה בכוח, שאם לא כן איני מבין איך הגיעו להכריע עפ"י דברים שכאלה. ואיך התעלמו מדברי הפוסקים שבכל מקום מורים להלכה ולמעשה כבר מאות שנים רבות ובעשרות בדיקות שונות המוזכרות בחז"ל, שלהלכה למעשה אין אנו בקיאים בבדיקות שעשו חז"ל בזיהוי גוונים או בבדיקות מיוחדות, ועל כולם טוענים לא בקיאים ושמא השתנו הטבעיים, וזו הלכה פסוקה ופשוטה בכל ישראל, ואפי' בבדיקות פשוטות בהרבה מבדיקת התכלת לא סומכים על הבדיקה.

וראה שכתב הטור (יו"ד סי' קפח) במראות דמים המטמאים באישה וז"ל, דבר תורה ה' דמים טמאים באשה ותו לא, והאידנא שנתמעט הבקיאות חזרו לטמאות כל שיש בו מראה אדום בין אם הוא כהה הרבה או עמוק וכן כל מראה שחור. ע"כ. ונפסקו דבריו להלכה בכל הפוסקים להחמיר בלא ספק כלל כהלכה פסוקה, ואעפ"י שבגמרא וברמב"ם ביארו רבותינו את הכרת הגוונים בדקדוק ובפירוט מעשי איך לזהות הגוונים במדויק, הרחקנו עצמנו מלהקל בדאורייתא ומחמירים בכל צד של ספק.

ואפי' בבדיקה קלה בהרבה שאין בה פרטי בדיקה מסובכים, כמו בבדיקת הסכין לשחיטה (שו"ע יו"ד סי' חי) על הלשון ובמים ובבשרא לא בקיאינן, וכיו"ב הרבה בבדיקות ספק טריפה ולדוגמא ראה בניקב הושט במחט מב' צדדים הורה מור"ם (יו"ד מח ס"ח) שאין לסמוך על הבדיקה והוא דבר פשוט יחסית, וכך היא ההלכה שלא סומכים על בדיקות.

ואיך עלה על דעת חכמים אלה לעשות עצמם חכמים ובקיאים כל כך בבדיקה שלא החזיקו בה חכמים את עצמם מבינים לפחות שמונה מאות שנה, וסמכו על בדיקתם השטחית חסרת

התבונה עד כדי לבוא לפסול ולפקפק במצוה מהתורה.

והרי על הוצאת אישה מבעלה כשרואה דם בשעת תשמיש שקשים גירושין, ונתנו חכמים בדיקת שפורפרת לדעת אם אסורה היא על בעלה מדין רואה מחמת תשמיש, כמה טרחו הפוסקים (יו"ד סי' קפז) בזה אם לסמוך עצמם על קיום הבדיקה אם לאו, והצורך הגדול שם ברור ונכבד שצריך להכריע בכמעט דין נפשות לפרק הבית. ואי אפשר שם להקל לעשות הבדיקה כי שמא אינה כהוגן וייכשלו בכרת של נידה, ואם לא נעשה הבדיקה הרי תוציא אישה מבעלה ואוי לי מיצרי ואוי לי מיוצרי. וזו בדיקה קלה ופשוטה שאין בה צורך בחכמה ובחומרים מיוחדים, ואעפ"י כן רבו המהססים בה. ואיך נעיז בלא מורא שמים לסמוך בדיקה שכזו 'להקל' בדאורייתא ולא להחמיר, וזה היפך כל הכרעת הפוסקים שאין לסמוך על הבדיקות לקולא רק לחומרא.

ואם מי מהחכמים טען כיו"ב על תכלת ראדזין, הרי לא היו צריכים לברר פרטי הבדיקה כי ראו כולם שכיבוס היה מוריד צבע התכלת מהפתיל. ולכן די היה מצד כלשהוא של בדיקה לסתור אותה תכלת. אך בתכלת ארגמון שהוא מתקיים עשרות שנים בכיבוס בחומרים ולא השתנה מראהו משהו, הרי להוציא ממנו צריך בדיקה עם 'ודאות' להכריע נגד ולא איזו בדיקה חלושה בלא ודאות. ואני מתפלא איך לא נתנו ליבם לברר תחילה כל הפרטים הסבוכים להכרעה בתהליך הבדיקה והרבה פרטים נעלמים בה, ואביא כמה שאלות שהיה לאותם חכמים לשאול ולהכריע קודם שבאו לעשות מעשה. וכגון השתן המדובר של מי הוא קטן או גדול איש או אישה, ומהי חומציות השתן ומה אכל אותו האיש שהרי הכול תלוי בתזונה, ואם אוכלים היום חומרי טעם וריח ושותים חומצות מאכל וכי אין זה משפיע, והאם השתן שוהה מ' יום באוויר הפתוח או בכלי סגור, במקום חם או קר, ובאיזה כלי צריך לשהות. ומהו אותו תלתן שהרי כבר נחלקו בו קמאי בזיהויו שהוא חריף וחילבה אינו חריף אלא מר, ומהו אותו מיא דשבלילתא שהוא מין צבע מי גילה להם מהו בדיוק, ומגביא גילה הרי נחלקו אם הוא תבן [רמב"ם] או אלום [רש"י]. וכבר נחלקו הפוסקים אם צריכים להיות כאחד או כל אחד לחוד. והזמן שישהה האם הוא בדווקא מעת לעת או שאם שהה יותר או פחות כבר קלקל הבדיקה, והאם איפרד חזותיה באיזה רמה מדובר של היפרדות הצבע, וכיו"ב שאלות רבות מהו אותו

לחם שעורים, שיעורו, חום התנור ועוד פרטים רבים נעלמים למי שבאמת מחפש צדדי הבדיקה בצורה 'חלוטה' כמו שראוי כדי להכריע נגד דאורייתא, ומי יכריע בכל הפרטים בזה שלא ניתנו במפורש. ומי אמר להם שהבדיקה היא גם 'לקולא' ולא רק 'לחומרא' כשיש תכלת אחרת ודאית בעולם, ואלה דוחים את 'הקרוב לוודאי' בטענת 'שמא' בדיקתם שווה משהו.

ועל אחת כמה וכמה יש לתמוה, שמי אמר להם שלא השתנו הטבעיים בחומרי הבדיקה ובאנשים, ויש כמה וכמה צדדים ברורים שחל שינוי עצום בזמן הזה מימות חז"ל שהיו רגילים בתזונה אחרת לחלוטין, פחות חומצית משמעותית מהיום. וכל שכן קלקול בצומח שהוא מרוסס ומהונדס, ועוד שינויים רבים שמי יכול לטעון שעל כך דיברו חז"ל, ועוד בכזאת גסות רוח לבטל העם ממצוה מהתורה ואפילו לספק לא לחוש. והיו צריכים ללמוד קל וחומר מדברי רבותינו האחרונים שהזהירו באזהרה חמורה, שלא לעשות אפי' רפואות וסגולות המובאים בתלמוד שמא אינו מתאים לזמנינו ויוציאו לעז על 'דברי חכמים', ולא הסכימו שיעשו ברפואה או הסגולה להועיל ואם לא יועיל לא יזיק, שחששו ללעז. וכאן באו בדמיונות לעשות מעשה לטעון טענה לגרוע במצוה מהתורה.

וראה בים של שלמה (פ"ח דחולין סימן יב) שיש חרם הקדמונים שלא לעשות רפואות וסגולות שבתלמוד שלא יועילו משום שינוי המקומות והזמנים, ויבוא להוציא לעז על חכמים. ע"ש. וכ"כ החיד"א בברית עולם (סי' תעז). וכן הוא בהדיא בתוספות (מו"ק יא ע"א ד"ה כוורא, ע"ז כד ע"ב, יומא עז ע"ב) ועי' עוד בשו"ת יביע אומר (ח"ב או"ח סימן כא אות ו). ודו"ק שדברים אלו יסוד גדול, וצריכים להיאמר בקול על אף פשטותם כי צריך להעיר את חולמי החלומות. והטוענים לבטל מצוה מהתורה בהסתמך על טענת בדיקתם טועים ומטעים, ויש בזה חשש מוציא לעז על מצות ה' שחמורה בהרבה מהחשש להוציא לעז על דברי רפואות של חכמים.

ואם על בדיקות פשוטות בהרבה כבדיקת שפורפרת לא רצו הפוסקים לסמוך להקל, אם לא בלית ברירה לגמרי, מנין הסמכות לחכם בזמה"ז לסמוך על דעת עצמו בבדיקה שכזו להקל בדאורייתא.

ובכלל המעיין ברמב"ם יראה שאפשר שכל בדיקה זו אינה כלל בדיקה בזיהוי החילזון, שאין בדיקה זו אלא על איכות הצביעה בלבד. שכתב (ציצית פ"ב ה"א)

וז"ל, והתכלת האמורה בציצית צריך שתהיה צביעתה צביעה ידועה שעומדת ביופיה ולא תשתנה וכל שלא נצבע באותה צביעה פסול לציצית אף על פי שהוא כעין הרקיע, כגון שצבעו באסטיס או בשחור או בשאר המשחירין הרי זה פסול לציצית. ע"כ.

והמובן בדבריו שעיקר הקפידא היא על 'צביעה ידועה' שעומדת ביופיה ולא תשתנה. והפסול הוא במקרה שלא נצבע 'באותה צביעה' דהיינו המתקיימת פסול לציצית, אף על פי שהוא כעין הרקיע. ולכן קאמר שצבעו באסטיס או בשחור או בשאר המשחירין הרי זה פסול לציצית, כי אינם מתקיימים.

ועל זה המשיך ואמר (ציצית פ"ב הל' ד-ה) וז"ל, אף על פי שנלקחה מן המומחה אם נבדקה ונודעה שנצבעה באחד משאר צבעונין המשחירים 'שאינן עומדין' פסולה. כיצד בודקין אותה עד 'שיודע אם נצבעה כהלכתה' אם לאו, לוקחין תבן וריר של שבלול ומי רגלים שנתחמצו ארבעים יום וכו' ע"ש.

ומבואר שאין הבדיקה לברר את 'זהות החילזון' אלא אך ורק את איכות הצביעה, ואומר 'כיצד בודקין' אותה עד שיודע אם 'נצבעה כהלכתה' דהיינו 'צביעה המתקיימת' ולא קאמר 'כיצד בודקים אותה אם נצבעה בתכלת של חלזון'.

ולכן גם אם נסכים לבדיקתו ומצא שלא נצבעה כהוגן, ילך אצל אנשי המקצוע לברר איך לצבוע בצורה שלא תעבור מעל הצמר, שהרי תלה הרמב"ם את תהליך הצביעה בדרך הצבעים. שכתב (שם ה"ב), ונותנין את הדם ליורה ונותנין עמו סממנין כמו הקמוניא וכיוצא בהן 'כדרך שהצבעין עושין' ומרתיחין אותו ונותנין בו הצמר. ע"ש. ואם כן אין בדבריהם התחלה של טענה על זיהוי הארגמון, אלא רק זירוז ללמוד אומנות הצביעה בצמר. והגם וברש"י (ד"ה אין לה) משמע שתכלית הבדיקה אם תכלת הוא אם קלא אילן הוא. ברמב"ם אינו כן, והרמב"ם דיבר הלכה למעשה ולא פרשנות בסוגיה, והוא מכריע להלכה שקיבלנו הוראותיו ולא פרשנות רש"י, ולכל הפחות הוא מחלוקת אם יש בבדיקה זו צד של פסילת הזיהוי ולא רק בקרת איכות לצביעה.

ועין רואה שהצבע מתקיים ואינו דוהה שנים רבות, וגם אחרי כיבוסים רבים בחומרי כיבוס כימי עדיין עומד ביופיו. וגם אם נתייחס לבדיקה שעשו כטענת חולם חלום, אינה אלא לכל היותר זירוז נוסף לצבוע בהכי טוב שיש בידינו,

ולהזדרז לשפר את איכות הצביעה מה שאפשר.

ואחרי כותבי כל זאת בא לפני ספר לבוש הארון (עמ' עב) והוא מלא כל טוב בחכמה ודעת, ושם פרך טענה זו לאחר שהוכיח שבימי קדם שלא היה בידם הידע של היום, אכן היה צבע הקלא אילן פחות איכותי מהמורקס, והוא מפורש בדברי חכמיהם במפורש. מה שאין כן לאחר זמן שבקיאים יותר בהפקת הצבע בתהליך 'חיזור' ברמה גבוהה, כמעט ואי אפשר לעמוד על השינוי בהרכב ובטח שלא בבדיקה הנזכרת. וציטט מלשון פליניוס הנזכר וז"ל, כמו כן ידוע לנו כי מהצמחים מופקים צבעים רבים בעלי ערך וכו' בני ארץ גליה צרפת של ימינו הנמצאת מעבר לאלפים מפיקים את כל הצבעים הבאים מצור את הקונכיליא וכן את כל שאר הצבעים אך ורק באמצעות הצומח הם אינם נזקקים לתור אחר המורקס בקרקעית הים ובמעמקיו במקומות אליהם שום עוגן לא חדרה מעולם וכו'

בעומדם על קרקע יבשה אוספים בני המקום את צבעיהם כדרך שאנו אוספים את יבולי התירס אולם הצבע ש להם לוקה בחיסרון אחד גדול והוא שהוא דוהה בכביסה אילולא כן יכלו אנשי האצולה להתפאר ולהתנשא באופן מהודר לאין ערוך מעכשיו או לכל הפחות תוך סיכון קטן בהרבה. ע"כ.

ומבואר היטיב שהיו מוציאים גם לבגדי מלכות את צבע התכלת מקלא אילן אעפ"י שאינו איכותי בגלל מחירו המוזל, והאריך שם בהרכב החומר בכימי והעלה למסקנה, העולה למסקנה על אף שכיום בעקבות ההתקדמות שחלה בתהליכי הצביעה ושיפור איכותם קשה יהיה להבחין אפילו על ידי ניסוי בין הרכבו הכימי של קלא אילן לזה של פורפורא, הרי שבזמן חז"ל בטרם השתכללו תהליכי הצביעה היה קיים חילוק יסודי ביניהם בטיב הצביעה אשר ניתן להבחין בו בנקל על ידי הניסוי המתואר בגמרא. ע"ש.

כנף ד פרק ג – כללי פסיקה 'בספק'

מצוה 'חיובית' לא 'קיומית'

קודם שאבוא לברר זיהוי הארגמון אבוא בדבר פשוט הנצרך כדי להוציא מלב טועים, שאל יפתך ליבך לשמוע לאומרים אין התכלת מעכב את הלבן ומה בכך שאיני מטיל תכלת, הרי אני מקיים מצות ציצית בלבן לחוד, ודי לי בזה. ועל המקיימים טוענים אם רוצה אתה 'להיות חסיד' לקשור תכלת אשריך, אך חובה אין בזה.

זו הטענה קשה היא מהרבה מטענות אחרות הנשמעות, ויסוד דבריהם בטעות יסודית חמורה. ונבוא בקצרה לעורר על נקודה זו שלא נקבע לה מקום כדי הצורך, ובזה היא פרצה לטועים בלא דעת.

מלבד החיוב הכתוב בלשון הפסוק (סו"פ שלח) 'ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת' ואין כאן בית ספק כלל שהוא לשון ציווי ולא דברי חסידות. עוד מבוררת חובתה בלשון חז"ל במנחות (מד ע"א), וכל שאין לו ציצית בבגדו עובר בה' עשה. ע"כ. וביאר רש"י אותם ה' עשה וז"ל, ועשו, ונתנו, והיה, וראיתם, גדילים תעשה לך. ע"ש. נמצאת למד, שהאמור בתורה 'ונתנו על הכנף פתיל תכלת' מקרי מבטל עשה גמור. ואין כאן לא חסידות ולא מצוה בעלמא, אלא חיוב גמור מהתורה אם בגד ד' כנפות עליו.

וכבר כתב רבנו הרמב"ם ז"ל (ציצית פ"א הל' ג-ד) וז"ל, נמצאו במצוה זו שני צווים, שיעשה על הכנף ענף יוצא ממנה, 'ושיכרוך על הענף חוט תכלת' שנאמר ועשו להם ציצית ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. התכלת אינו מעכב את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת. כיצד הרי שאין לו תכלת עושה לבן לבדו, וכן אם עשה לבן ותכלת ונפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר התכלת לבדו כשר. עכ"ל. ומבואר היטיב שאם ויש לפניו תכלת, הוא חיוב וציווי גמור מהתורה לקשור בבגד, ואעפ"י שאם לא עשה כן אינו מעכב את הלבן, אין בזה לפטור מתכלת, ואם יש בנמצא הרי שחייב בה מהתורה ובפשוט הוא בכל מצוות עשה שכופין עליה את הסרבן.

ועיין בגמ' (יבמות צ ע"א) שרבותינו מנוחתם עדן, פטרו סדין בגד מפשתן מלקשור בו תכלת, ומבואר שאעפ"י שבזה הוא כעקירת דבר מן התורה, סמכו בזה על כח חכמים לבטל דין תורה בשב ואל תעשה, כדרך שבכוחם לעשות כן בשאר גזרותיהם. וסברת גזירתם בזה אטו כסות לילה הפטורה שלא ייכשלו בכלאיים. והמעיין שם יראה ולבבו יבין, שהרבה מרבותינו הראשונים

בכלל סבירא להו שלא ביטלו חכמים רק תכלת שבה שצריכה להיות מצמר, מה שאין כן לבן הבא כמין כנף (ראה דעת רש"י המובא בתוס' שבת כה ד"ה סדין, רי"ף הלכות קטנות, רמב"ם פ"ג ה"ז). ומבואר בזה, שאעפ"י שמקיים הלבן ורק מתבטל מתכלת שבה, חשיב 'ביטול מצוה גמור' שצריך לזה שימוש בכח מיוחד הניתן ביד חכמים לבטלו בשב ואל תעשה. ומינה נילף שבבגד צמר שיש בידו לקשור בו תכלת הרי שהוא 'חיוב גמור' מהתורה, והמתבטל מלעשות כן מבטל עשה בידיים. ומעתה גם על ספקו יש לדון כספק דאורייתא. וכדלקמן.

ותדע עוד, שגם לשיטת ר"ת בתוס' (שם) וכמה מהגאונים שס"ל שביטלו גם הלבן, אינן חולקים בנקודה זו שביטול תכלת הוא ביטול מצוה מהתורה, שלא נחלקו אלא במה גזרו חכמים האם ביטלו גם הלבן או רק התכלת, אך לדין ביטול עשה בתכלת בזה לא פליגי.

ועל כן גם באה אזהרת חז"ל המפורסמת על עונש המבטל תכלת, כמבואר בגמרא מנחות (מג ע"ב) תניא, היה רבי מאיר אומר גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת, משל למה הדבר דומה למלך וכו'. ע"ש. ומבואר שיש 'עונש' למי שאינו מטיל תכלת אף שהוא מטיל לבן, אלא שעונשו פחות מזה של מי שמטיל תכלת בלא לבן משום יוקר המצוה. וכ"ה במהרש"א ע"ש. וברור שאין עונש על ביטול חסידות אלא על ביטול מצות עשה מהתורה.

וראה עוד כיו"ב המבואר בדברי בעלי תוס' (ב"מ סא ע"ב) המזהירים, שמי שבמקום תכלת תולה קלא אילן עובר על מצות ציצית. ע"ש. ולטענה הנזכרת יש לשאול מדוע, הרי רק תכלת ליכא בבגדו אך לבן איכא. אלא ברור ופשוט שגם אם מקיים מצות לבן, תכלת אינו מקיים, וזה נקרא 'ביטול עשה' גמור. ואעפ"י שיש בו גוון תכלת של 'קלא אילן' מאחר ואינו כשר לתכלת אלא ללבן כמבואר במנחות (מ ע"א), עדיין נקרא 'ביטול עשה' של מצות ציצית על חסרון מצות התכלת. וזה דבר פשוט.

וכן הוא בלשון זהורית בחי' המיוחסים לרשב"א (מנחות מא ע"א סד"ה אלא) וז"ל, וי"ל דבסדינו של רב קטינא היה בו ציצית של פשתן ולא היה בו תכלת משום גזירה משום כסות לילה כאנשי ירושלים, וגער בו המלאך שלא היה מקיים עיקר המצוה דזהו תכלת, וקאמר ליה ענשיתו בכה"ג. וקאמר דבהא ענשי על שאינו מקיים עיקר מצוה אעפ"י שמקיים מצוה. ע"ש. וזו לשון חדה לעורר לב המפלפל סרק בזה, שעל התכלת קאמר ענשיתו 'אעשה' והתכלת היא הנקראת 'עיקר המצוה' בלא כחל וסרק.

ועין בספר מלחמות ה' (שבת פ"ב ח ע"א) שכתב, וכיון דתכלת ליכא לבן נמי ליכא, ואפילו למ"ד אין מעכבין זא"ז, מ"מ טלית שאסור בתכלת לא חייבתו תורה בלבן, וכי כתיב ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם בבגד הראויה לתכלת קאמר כדכתיב ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, הרי שבגדים שנאמרו כאן אינן אלא צמר ולא פשתים. ע"כ. ובדבריו ילמד ירא ה' במפליא לעשות, שלא רק שתכלת הוא בחיוב גמור כמו הלבן, אלא אף זו שתכלת עיקר, ובגד שאינו ראוי לתכלת גם חיוב לבן אין בו, שתכלת ולבן תרין רעין דלא מתפרשין. ואם היה הדין כדברי המהססים וממסמסים חובת התכלת שאין בה חיוב גמור כלבן, על מה נזעק הרמב"ן לחדד ולומר שהתכלת מכרעת יותר מהלבן בהגדרת הבגד שאם לא ראוי לתכלת גם לבן ליכא.

ועוד שם הוסיף ואמר, ורבינו שלמה ז"ל כתב בתשובתו ומלאכא דקפיד אדרב קטינא דמכסי סדינא, לפי הדעת חוטי לבן היו בו וה"ק טצדקי למפטר נפשיה מציצית. כלומר, מפני שהתכלת דמיה יקרים אתה מבקש תחבולות להפטר ממנה, והאי דקאמר ליה מציצית משום דעיקר מצוה בתכלת, והמקיים לבן בלא תכלת אין כאן מצוה שלימה, אלא אחת מן השנים. ע"כ. ומבואר שהוא חיסרון גמור במצוה כמבטל חציה. ואם מחפש אמת אתה כבר בזה די לך.

אך למהססים הכרוניים הצריכים מזור ותרופה, נוסיף ונביא מדברי כמה מהפוסקים בלשון שאינה משתמעת לשני פנים. עי' בספר ערוגת הבושם הקדמון (ח"ג עמ' 210) מי שהיו לו שני מינין ולא היה רוצה לעשות כי אם ממין אחד, מכין אותו עד שתצא נפשו כדין כל מצות עשה. ע"כ. והוא פשוט שהוא ככל חיוב גמור וכפשט הפסוק. וכן תראה בשו"ת בית הלוי (ח"א סי' מב) שכתב, מי שיש לו תכלת ומטיל לבן בלבד, עובר על בל תגרע. ע"כ. ואין צריך להסבר ותרגום, אלא רק להסרת מונע הגדול של מידת ההתנצחות שלא להודות על אמת, וראה אנוכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה ובחרת בחיים.

עדיף שלא יתעטף כלל

ועוד שים ליבך לזאת שאומר ולא אבוש ואין בדבר גוזמא כלל, שאם אינו חפץ לקשור התכלת בבגדו עדיף לו שלא יתעטף בציצית כלל, לא קטנה ולא גדולה לא בחול ולא בשבת. שאם לא מתעטף כלל בבגד של ד' כנפות אין עליו טענה, שהרי אין עליו חיוב ציצית כלל, ומנהגינו להיות מחזרים אחר המצוה להיות עטופים בבגד החייב בציצית, חסידות היא להכניס עצמו

בחיוב המצוה. ואם יכול או לא רוצה ללבוש בגד ד' כנפות, מאיזו סיבה שלא תהיה שאינו רוצה להיכנס בלבישת בגד להתחייב במצוה, אין בידו שום עוון ואפי' קפידא דקה מן הדקה אין עליו, ואפילו בשעה שמדת הדין מתוחה בעולם לא קפדי עליו. וזה מבואר היטיב בתוס' ערכין (דף ב ע"ב ד"ה הכל חייבין) שכתבו וז"ל, דא"ל מלאכא לרב קטינא, סדינא בקייטא וסרבלא בסיתווא ציצית וכו' ענשיתו אעשה, א"ל בעידן ריתחא ענשינן. היינו דווקא באותן הימים דכל הטליתות היו בת ארבע כנפות איכא עונש לאותו שמשנה אותו להיפטר, אבל בזמן הזה שרוב הטליתות פטורין אין עונש למי שאינו קונה ארבע כנפות. ע"כ. ואם כן מבואר הוא, שאם אינו רוצה להתעטף אין בכך חסרון כלל.

אך דא עקא, שאחרי שרגילים יראי ה' ללבוש בגד ד' כנפות עליהם להתחייב במצוה מהתורה, הרי שבשעה שלובש הבגד כבר אינו 'חסידות' אלא 'חיוב גמור' מהתורה לקשור בה גם תכלת, ואפילו על ספק יבואר לקמן שבספק מצות עשה חייב להחמיר מהתורה ולא מדרבנן. וזה ככל חיוב גמור מהתורה שיש גם לכוף עליו אם היה כח ביד בי"ד, וכמבואר בתוס' (מנחות מא ע"א ד"ה ענשיתו) שכתבו וז"ל, ענשיתו אעשה כי האי, שאין אדם חייב לקנות טלית המחויב אם אין לו, אבל עשה גמור, אפילו בית דין שלמטה היו מכין אותו עד שתצא נפשו. ע"כ.

ודוק מינה שקודם שהיה לו בגד ד' כנפות הרי שאינו מחויב כלל, אך לאחר שכבר לובש בגד ד' כנפות להתחייב בציצית, כעת רובין עליו חיוב גמור מהתורה הן בלבן והן בתכלת, ומאחר ויש תכלת בעולם והוא אינו רוצה להטיל תכלת בבגדו מאיזו סיבה שלא תהיה, נמצא מבטל כעת עשה בידיים. ויצא שכרו בהפסידו שטוב היה לו לא להתעטף כלל. וגם אם לא קושר התכלת בבגדו מחמת איזה ספק ופלפול, אין בזה לפוטרו כדין שאר ספקות דאורייתא, וכדלקמן. ורק אם הגיע להוראה וברור לו בחקירה ולימוד הסוגיה 'שבודאי' אין זו התכלת יעשה כלימודו, אך כל שנשאר בספק אין לו רשות להיפטר כשהבגד כבר עליו והוא בדאורייתא ממש. ולסמוך על מי 'שבודאי' לו שאינה התכלת, אין רשות כלל כי כנגדו יש המחייבים, והוא עומד בניהם בלא הבנת עצמו וחייב להחמיר מספק שהיא מצות עשה. שזו היא קבלת חז"ל (ע"ז ז ע"א) וכ"ה לשון הרמב"ם (ממרים פ"א ה"ה) שני חכמים או שני בתי דינין שנחלקו שלא בזמן הסנהדרין או עד שלא היה הדבר ברור להן, בין בזמן אחד בין בזה אחר זה, אחד מטהר ואחד מטמא אחד אוסר

ואחד מתיר, אם אינך יודע להיכן הדין נוטה, בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל. ע"כ.

ספק מקיים מצוה בלבן

ודע לך ידיעה חשובה שלא באה בחשבון כלל בדברי כמה מהחכמים, ואני הדל רואה שרק מזה היה להם לחשוש על עצמם, וחבל שלא הזכירו מזה דבר.

ראה במסכת ציצית (הל' יב) דגרסינן, שייר את התכלת ולא שייר את הלבן, את הלבן ולא את התכלת, מעכב שהתכלת והלבן מעכבין זה את זה. רבי אומר אינם מעכבים. ע"כ. ומבואר שלגרסת מסכת ציצית דעת חכמים היא לעיכובא, שאם אין תכלת לא מקיים מצוה כלל 'גם בלבן', וכך היא סתימת הברייתא, והגם שזה דלא כדגרסינן בתלמוד בבלי (מנחות כח ע"א), נמצא סתירה בלשונות חז"ל בזה, ואם כן הנמנע מתכלת לא רק את התכלת הפסיד אלא גם הלבן ספק יש בידו.

וידעתי גם ידעתי שתכף יטענו שגרסת הבבלי עיקר, וקודם שנבוא לברר זה זאת אומר, גם אם נאמר שגרסת הבבלי מכריע ואין לשון הברייתא מעוררת אפי' ספק. הרי גם בבבלי לא מבורר שקימ"ל כרבנן שאין התכלת לעיכובא, שכבר חזינן בזה מחלוקת ראשונים אם הלכה כרבנן או כרבנו הקדוש. ואע"ג שהרמב"ם ושו"ע כרוב קמאי דסבירא להו שאין מעכבין זה את זה, לא נפק דא מפלוגתא. ראה בדברי הגאון המפורסם מהר"י פערלא (פירוש לספר המצוות לרס"ג עמ' רכ) שציין לכמה מרבותינו הראשונים שפסקו כדברי רבנו הקדוש להלכה ולמעשה דלא כרבנן, שכל שאין לו תכלת גם מצות לבן אין לו. ולדוגמא ציין לרבנו בחיי (פר' שלח) שכתב וז"ל, והנה הציצית והתכלת בדמיון הלולב והאתרוג, וכשם שהלולב והאתרוג מעכבין זה את זה, כן הציצית והתכלת מעכבין זה את זה בזמן שהיה תכלת מצוי, אבל עכשיו שאין לנו תכלת מניח הלבן. ע"כ. והוסיף ואמר שכך פסקו גם ר"י הנשיא ב"ר ברוך ז"ל וסייעתו, וכן דעת בה"ג (מובא במאור שבת יא ע"ב).

ותא חזי לגרח"ק זצ"ל בביאורו על מסכת ציצית (הל' יב, עמ' יז בארגמון ד"ה מעכבין זא"ז) שהביא לדברי הרז"ה, שפסק כרבי שמעכבין זה את זה, וביאר בפשוט שהברור מדברי האומרים שמעכבים זה את זה, אם אין תכלת אין מצוה בלבן 'כלל', לא מהתורה ולא מדרבנן. וכתב שם לדחות דברי הפמ"ג (בפתיחה לציצית) וארצות החיים (סי' יג ס"ב) שכתבו דהרז"ה מודה דמדרבנן מיהא מקיים מצות לבן. וכתב עליהם וז"ל, ודבריהם תמוהים דהרי הרמב"ן

במלחמות שם העיד על הרז"ה 'שכל ימיו פטר עצמו ממצות ציצית בטענה זו', והרמב"ן רצה לומר שם דמדרבנן חייב ודחה זה ע"ש. ואע"ג דהרז"ה כתב שם דלמעשה חש לדברי הרי"ף מ"מ דעתו היא 'דמעיקר הדין פטור מציצית'. עכ"ל.

עובר בעשה מהתורה

והמעיין בדברי הגרח"ק (שם ד"ה שייר את התכלת) יראה ויבין דבר גדול ורב, דאנן חזינן בפשוט שיש סתירה בין לשון מסכת ציצית לגמרא במנחות, אך הגרח"ק דרך אחרת עימו שכתב וז"ל, ולע"ד אפשר לקיים הגי' שלפנינו ואין חולק על הגמ' שלנו, דהנה במנחות (שם) דתנן התכלת אינה מעכבת את הלבן וכו' אמרי' בגמ' מתני' דלא כרבי דאמר דמעכבת, ומסיק לא נצרכה אלא לגרדומין וכו' וכתבו התוס' (בד"ה אלא) דסוגיא זו כרבי אתיא דהשתא הוי מצוה אחת וכו' ולרבנן אפי בחד מיפסיל דהא תרי מצות נינהו ולא תועיל האחת לחברתה, דהוי כאילו איגרדם תכלת ומקצת לבן. עכ"ל. ועי' ברא"ש שהביא ג"כ דעה זו. ולפ"ז יש לפרש הכא, שייר את התכלת וכו' כפשטי דאיגרדם לבן ושייר תכלת או איגרדם תכלת ושייר לבן, ולפ"ז לרבנן דס"ל ב' מצות הן, ממילא אסור לו לצאת בטלית זו דמבטל המצוה השני וכמש"כ התוס' וזהו דקאמר מעכב, 'ונהי דלרבנן אין מעכבות זו את זו ומקיים המצוה השני מ"מ אסור לו ללבוש טלית זו'. עכ"ל. ומבואר בדבריו שגם אם נתפוס הגי' כהבבלי, והלכה כרבנן שאין תכלת מעכב, עדיין 'יש איסור גמור' ללבוש בגד בלבן בלא תכלת, כי בזה מבטל עשה בידיים של תכלת.

ואם עוקב אתה אחרי הדברים נמצאת למד, שהקושר לבן בלא תכלת הוא ספק מקיים מצוה ועוד ספק עובר על איסור בידיים. וממה נפשך, אם הלכה כרבי הרי אין כלל מצוה בלבן, ואם תאמר כרבנן שיש מצוה בלבן ואין התכלת מעכב, הרי עובר על ספק איסור בידיים ללבוש בגד כזה בלא תכלת דידן. ונמצא שהמסרב לקשור תכלת בבגדו לא רק שלא מקיים מצות תכלת שהיא חיוב גמור, וספקה ככל ספק דאורייתא להחמיר, אלא גם נכנס במחלוקת ראשונים אם בכלל מקיים מצוה בחוט לבן כרבי ושמא עובר הוא על איסור ביטול עשה בידיים. ונמצא שעדיף לו שלא ילבש כלל בגד ד' כנפות שבזה לא הייתה עליו קפידא כלל, ועתה שלבש בגד ד' כנפות נכנס ביותר ספק איסור וביטול עשה מאשר קיום מצוה.

וצא נא חקור ותראה שדברי הגרח"ק אינם חידוש הוא בעולם ואינו יחידאה

בזה, שכך מבואר היטיב בשו"ת שאגת אריה (ישנות סימן ל"ב) שתוך דבריו נתקשה, כיצד מותר להתעטף בציצית של לבן, הא קעביד איסורא בלבישתו שעובר על מצות עשה דתכלת. ותשובתו בצידו, שבזמן שאין תכלת הרי הוא אנוס, ועושה מה שיכול בציצית של לבן. ע"ש. ומינה נלמד שבזמן ובנמצא תכלת בעולם, אין כאן אונס ובאמת אסור הוא גם בללבוש בגד הקשור בלבן, וזה כדברי הגרח"ק ממש ופלא שלא ציין לזה שהוא סיוע גדול לדבריו. ומה שהאידנא אנוסים תחת פחד ודמיון של מה יאמרו ואיך יסתכלו עליו כשיקשור תכלת בבגדו, אין כאן אונס אלא שטות בעלמא שאין בה לפטור ממצוה, ולא היה צריך לומר כן מרוב פשטותו, אך מה נעשה וכבר טענו כן מצעירי הצאן וגם בבעלי קרניים.

וכדי לחזק דברי הגאונים הנזכרים, תא שמע גם מדברי הגאון המפורסם מהר"י פערלא (פירוש לספר המצוות לרס"ג עמ' רכא) שציין לדברי השאגת אריה הנ"ל שלבן בלא תכלת לא הותר אלא כשאין לו תכלת, אבל כשיש לו אסור ללבוש הבגד, דהוי ליה כמבטל עשה דתכלת בידיים. ונתקשה בדבריו, שהרי קימ"ל שאין מעכבין זה את זה התכלת והלבן. ותירץ והסכים ואמר וז"ל, נראה דיפה הקשה הר"ב שאגת אריה, דמלבד דיש לומר דלא גלי קרא אלא דאין מעכבין זה את זה, ונפקא מינה לענין שאם יצא בה בשבת דלא מחייב משום שבת כדין היוצא בשבת בטלית שאינה מצוייצת כהלכתה, וכן לענין דלא מתחייב עלה משום כלאים דבחדא נמי מקיים עשה. אבל אכתי מנלן שיהא מותר ללבשה לכתחילה, אף על גב דמבטלה לעשה דאידך בידים וכו' ועל כל פנים ליכא למשמע מינה התירא ללבוש לכתחילה בלבן לחוד או תכלת לחוד ולבטל מצות עשה דחדא בידים, ובודאי שפיר הקשה הר"ב שאגת אריה. ע"ש. ואם כן הרי ברור מדבריהם שמלבד שיש חיוב גמור מהתורה מצד התכלת בעצמה, עוד בדבריהם שהמתבטל ממנה בלא אונס עובר בעשה כשלובש ציצית עם לבן לחוד, וזה מלבד האומרים שמעכבות זו את זו ואם כן גם מצות לבן אין בידו. ודו"ק.

ספק דאורייתא להחמיר

והזכרנו כבר לעיל בסברת הכת השלישית, שלטענתם אין אומרים ספק דאורייתא להחמיר במקום שגם אם תעשה המצוה, עדיין הספק במקומו עומד. וכבר דחינו טענתם באר היטיב, מדברי רבותינו דמוכח מינייהו כל בתר איפכא ממש. החיוב לקיים מצות גם בבין השמשות, ואעפ"י שיכול להיות שכבר לילה ולא מקיים כלל מצוה. ונציין לכמה מהמדברים בזה להוציא מלב הטועים. ראשית כתב הר"ן (סוכה

מו ע"ב ד"ה אמר ר"י) בהדיא וז"ל, שהרי בין השמשות אינו ראוי למצות אתרוג שאפילו לא נטל כל היום אינו נוטלו בין השמשות דכיון דלולב בזמן הזה מדרבנן בר מיום ראשון, ובין השמשות ספיקא הוא וספיקא דרבנן לקולא. עכ"ל. ומוכח מדבריו שאם היה דאורייתא היה ספקו לחייב אעפ"י שספק לילה הוא ואין בו מצוה. וכיו"ב אם יש לו רק אתרוג ספק מורכב הרי חייב ליטול אותו בלי ברכה, אעפ"י שיכול להיות שלא מקיים מצוה כלל (עי' ביה"ל סי' תרמח ד"ה שדומה). וכנ"ל.

ומעל הכול היא גמ' ערוכה בר"ה (לד ע"א), אם יש לו עיר שספק אם ישמע בה תקיעות שופר ויש עיר אחרת שבודאי יתפלל מוסף, הכרעת הגמ' שחייב ללכת לספק שופר שספק דאורייתא לחומרא. וזה אעפ"י שיכול להיות שלא יקיים שם כלל מצוה שהרי זה רק ספק אם ישמע שם תקיעות. והרי מוסף הוא בודאי חייב, ואם אינו חייב בספק תקיעות איך אמרו לו להתבטל ממוסף מדרבנן כשאין חיוב לשמוע גם 'ספק' תקיעות. וברור ופשוט בקל וחומר שאם לא הייתה כלל חובה במוסף לא היה צריך לדברי הגמ' לדון בזה, שחובה גמורה היא ללכת לספק תקיעות.

וכך כותב במפורש בפירוש רבינו יצחק קרקושה על הגמ' הנ"ל, תקיעת שופר מן התורה ותפלה דרבנן הילכך ספק דדברי תורה עדיף מודאי דדבריהם. ע"כ. ומפורש שקורא לזה ספק דדברי תורה כפשוטו, ולא כמי שפלפל בזה, ודברי ראשון הם סתירה גמורה לביאור של חכם אחרון כמפורסם.

ואיך בפתיל תכלת שאין הפסד לקבוע תכלת בבגדו, על מה בכלל צריך לדון אם יש להחמיר מספק. ואם תתור ותגמור חיפוש מחיפוש בספרי הפוסקים, ראו תראה ובין תבין שכדברינו הוא הפשוט להלכה, וחוששים לספק דאורייתא גם אם לא בהכרח יקיים המצוה על צד כל שהוא. וגם אם אמרו כלל זה כמה גדולים שבדורות אחרונים, גם על דבריהם יש לומר ספק דאורייתא לחומרא, ובדאי שאין בכוחם לדחות דברי קמאי הנ"ל. ומאחר ונאמרו ללא בית אב בראשונים גם אין לצרפם אפי' לספק.

ספק מצות עשה 'מהתורה'

זאת ועוד אוסיף עתה, שאדרבה זאת תדע ושים על ליבך שכבר נפתחה מערכה זו בגדולים, שאעפ"י שנחלקו קמאי אם ספק דאורייתא חומרא מהתורה או מדרבנן, ולדעת הרמב"ם החובה להחמיר מדרבנן. זה נאמר רק באיסורי 'לא תעשה' אך במצוות עשה אין חולק כלל שיש חיוב מהתורה להחמיר בספקם. עי' למוהרי"ט

אלגאזי בספר הלכות יו"ט (בכורות פ"ג) שביאר כן היטיב שלא נחלקו הפוסקים אי חומר הספיקות מדאורייתא או מדרבנן אלא באיסורין, ולא במצוות עשה, דבמצוות עשה לכו"ע הוי דאורייתא, שהרי עשה דוחה לא תעשה. ע"ש. וכ"ד החוות דעת (ריש סי' קי בית הספק עניין הספק אי דאורייתא או דרבנן) שכתב וז"ל, ולפענ"ד נראה דהרמב"ם הוציא זה מש"ס ערוכה במסכת סוטה (דף כ"ט ע"א) ובזה יתיישבו כל הקושיות. דאמר התם רב גידל רמי, כתיב (שם ז, יט) והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל, טמא ודאי הוא דלא יאכל הא ספק יאכל, וכתיב (שם) כל טהור יאכל בשר, טהור ודאי הוא דיאכל אבל ספק לא יאכל כו' ושם ליכא יתורא, אלמא דכל לישנא דקרא משמעותא על הודאי ולא על הספק. ומזה מוכח נמי דשאני בין היכא דכתב רחמנא קום ועשה לשב ואל תעשה, כגון בכל הלאוין דכתב רחמנא את זה לא תאכלו, כגון חזיר וחלב, אמרינן חזיר ודאי וחלב ודאי לא תאכל, אבל ספק יאכל, דומיא דדריש הש"ס דהא דכל טמא לא יאכל דספק יאכל. ובמקום דמזהיר קרא בקום ועשה כגון בתולה יקח אשה וכן לקיחת אתרוג ואכילת מצה, אמרינן דמחויב שיהיה בודאי ולא בספק, כמו דדריש טהור ודאי ולא ספק. ע"כ. וראה שם שהאריך לדחות על פי האמור קושיות האחרונים, וחיזק וצידד כן בטוטו"ד. וכ"ד החתם סופר (חי' סוגיות סוגיית חצי שיעור), שו"ת אבני נזר (יו"ד סי' שלד אות יט), ועוד אחרונים כאשר קיבצם בעין יצחק (ח"ב עמ' קנג) ומאידך גם ציין לאחרונים החולקים בזה יע"ש.

ועיקר ההכרעה בזה תבוא על גילוי דעת קודשו של רבנו הרמב"ם שקיבלנו הוראותיו וכ"כ בתשובה (הוצאת מקיצי נרדמים תשמ"ו ח"ג בסוף התשובות בתשובה השייכת לסי' שי) וז"ל, ושאמרם ז"ל ספיקא דאורייתא לחומרא הוא אסור מדבריהם לא מן התורה, ובביאור אמרו ממזר ודאי אסרה תורה והוא ההיקש בכל 'איסורי לאוין' כולם, שאם הוא ספק איסורא דאורייתא אסור מדבריהם. ע"כ. והרי לפניך ברור כשמש שדווקא באיסורי לאוין הוא מדרבנן אך במצות עשה, גם הספק בחיוב מהתורה לקיים המצוה על צד ודאי ולא ספק.

ועפי"ז יש לדחות דברי האחרונים שכתבו להקל בספק מצוות עשה לדון חומרתה כדרבנן, שיש כאן דברי גדול שקיבלנו הוראותיו ודבריו ברורים ומדוקדקים היטב. ומכאן יש לשאול גם על מו"ר בשו"ת יביע אומר (ח"י יו"ד סי' ו אות יג) שרצה להעמיד בדברי הרמב"ם שאין לו הבדל בין ספק בעשה או בלא

תעשה, והנה דברי הרמב"ם נהירין שאינו אלא באיסורין ולא בעשה שבזה מודה שהוא חיוב גמור מפי הבורא. וכבר העיר כן מר בריה דרבינא בכמה מקומות בעין יצחק הנזכר, ולמסקנה אוחז כדברי הרמב"ם. וכן עיקר.

ואם תעמיד הכלל על סוגיית פתיל התכלת, הרי שעל ספק תכלת שהיא מצות עשה מהתורה, גם בספקו חייב להחמיר מהתורה ממש לכולי עלמא בלא חולק. ואותם שלא נכנסים בכלל התכלת לא רק שלא מקיימים המצוה, אלא גם עוברים על החיוב להחמיר בספק דאורייתא מהתורה ולא מדרבנן כאמור. ובודאי שאין לשמוע לדבריהם אם באו ללא ראיה והכרח, שהרי על כל טענת ספק שבדבריהם חייב להחמיר מהתורה.

וגם לו יהי כדברי הנדחקים על דבריהם שאין כאן אלא ספק והחובה להחמיר אינה אלא מדרבנן, הרי שלכל הפחות מדרבנן חייבים הם להחמיר, וכי דברי חכמים קלים בעיניך והעובר על דבריהם חייב מיתה ושרי למקרי ליה עברייניא. ועוד אני שואל שאלת תם וכי הם לא מניחים תפילין דר"ת, ולשיטתם על מה הטורח הרי גם אם יניח מי אמר שיצא מהספק הרי יש גם שיטת ראב"ד ושימושה רבה, ועוד מחלוקות בפרשיות פתוחות וסתומות ועוד שיטות וספקות רבים. וכידוע שמחמת זה הגר"א לא הניח תפילין דר"ת שא"כ יצטרכו להניח ס"ד זוגות. והרי גם האידנא שהוכרע כרש"י לעיקר הדין, תפילין דר"ת היא חסידות שרוב בני התורה מהדרין באדיקות, ולמה גרע תכלת ממנה והיא בנקל ובלא טורח והיא ספק חובה ולא בודאי חסידות כתפילין דר"ת.

ספק או השערה

ומה שטענו כמה חכמים המצאה חדשה, שהספק בתכלת שונה הוא משאר ספק במצוה, כאן בתכלת הוא לא 'ספק' אלא 'השערה' בלבד, ובזה לא נאמרו כללי הפסיקה להחמיר. והנה מי כחכם יודע פשר מה זה החילוק הזה בין ספק להשערה. ואיך יקראו לכל האומדנות שבחז"ל ורגליים לדבר, וכללי רוב ופריש מרובא, וכדוגמתם רוב וקרוב וכל דיני חזקה המוזכרים בחז"ל, כולם אינם ספק 'במציאות' אלא מכח השערה ואומדנא ואומדן דעת, והם כללי פסיקה חלוטים וברורים גם בדאורייתא ואפילו להוציא ממון, ואפילו סוקלים על החזקה. ומה זו טענה זו שאין כאן אלא 'השערה', שהרי בחז"ל השערה חזקה היא הוכחה, והשערה סתם היא ספק. ומאחר וכבר חכמים רשומים נחלקים בתכלת זו זה בעצמו כבר ספק גמור, ומי

שאין לו הכרעה עצמית שהגיע לכלל זה חייב להחמיר מספק. ותו לא מידי.

ועל עצם השכל העומד מאחורי הטענה שבעצם אין להם חובה להיכנס בבירור המציאות, ומספיק לטעון שזו 'השערה' כמשחק במילים שלא ייקרא ספק, זה עצמו תמוה מאוד. וגם בדינים שלא היו הקדמונים רגילים בהם כי לא היו במציאות, מעת שחוזרים הדינים להיות הלכה ולמעשה אחרי שנות גלות ארוכה, אין הפוסקים טוענים 'השערה' וטענות שכאלה, אלא נכנסים בעובי הסוגיה להעלות כללים והכרעות.

ולענ"ד להוכיח מסוגיה גדולה וארוכה דומה ביותר למצות התכלת, והיא סוגית בירור 'גבולות' ארץ ישראל, שכן סוגיה זו ארוכה כארץ מידה בלשון הפסוקים והפוסקים, וחז"ל האריכו בזה הרבה גם בביאור התורה וגם הלכה למעשה שהרי היה בהחלט מצוי בזמנם. ופרטי הגבולות וזיהוי המקומות מרובה פרטים ביותר הרבה מעבר למצוי בסוגיית התכלת. וכידוע יש בהגדרת גבולות הארץ נפק"מ רבות בדינים שונים דאורייתא ודרבנן, ואעפ"י שהגלות הארוכה שברה את 'המסורת' ויש ריבוי דעות עצום ומחלוקות אדירות בין הקדמונים ראשונים ואחרונים. מעת שזכינו לחזור אל ארץ אבות, 'לא הייתה ברירה' ביד החכמים כי אם לעסוק בזה לדון ולהורות לשעה ולדורות כפי המקובל מסיני בכתב ובעל פה בכל כללי הפסיקה.

והתבונן בדבר, שמצאנו בתנ"ך ובחז"ל התייחסות רחבה בתיאורים וקריאת שמות למקומות ועוד 'רמזים וסימנים', ובאף אחד מהמקומות אין לא מסורת ולא עדות, ואין 'ראיות מוחלטות' אדרבה בוקה ומבולקה שאין כמעט מקום שניתן להכריע בו בהכרח גמור חוץ מגבול הים, ובאמת גם בנו נחלקו עד היכן מקרי גבולו. ועל כל עיר וגבול אריכות אדירה כידוע לבקי בספרי הפוסקים. ובמקום שאין ברור הגבול, לא אמרו זו 'השערה' ואין צריך לדון כספק אלא נסמכים הפוסקים גם על פרשנות בחכמי ישראל וגם על חכמי האומות וסיפוריהם, ואפילו בעלי 'סיפורי מסעות' שטיילו בארץ מסייעים באומרם מה ראו ומה שמעו 'מיושבי הארץ' ואלה גויים בעילום שם לא מחכמי אומות ולא מחוקרי אדמות הכול בהעלם אחד וסומכים על דבריהם כמסיח כסייעתא ורווחא דמילתא. וא"צ לומר שכמובן מסתייעם גם מארכיאולוגיה לרוב וחומות ירושלים נעשו לעדות ומי אמר שלא זז והשתנה, ושמות המקומות של יושבי המקום נעשו אות ומופת על אף שאין בזה שום עדות מוסמכת. וברור שכל

אלה אין בהם הכרח מוכרח והם בלא ספק רק שמועות או השערות ורגליים לדבר, אך אעפי"כ בשביל לבנות 'אומדנא דמוכח' או לכל הפחות 'דעת נוטה' גם ראיות שבורות מצטרפות לתמונה שלמה, וכל שלמד הסוגיה מבין היטיב במה מדובר.

ואחרי שדנו וליבנו דברי התורה גם צירפו וחקרו ובללו יחד את כל הנזכר באו להכרעה בדעת נוטה לדיני תורה ודרבנן אם על ודאי ואם על ספק, וכך היא דרכה של תורה, שמכל צדדי הלימוד והחקירה יוצאת ההלכה, והגם שאין תמיד הכרעה 'חתוכה' באות ומופת או מצד הידיעה בלא ספק, אך יש בה הכרעה ברורה בכללי הפסיקה.

ובמצות התכלת שהסוגיה ברורה הרבה יותר מגבולות הארץ, ואין פרטי פרטים רבים בלשונות התנ"ך וחז"ל להסתפק בהם כי רובם מתאימים כפתור ופרח, ויש לצרף להם דברי כלל החוכמות וחכמי אומות וספרי שמעות וגילויי ארכאולוגיה שיהיו לכלי עזר להבין האמת לאמיתה, בודאי שכך היא דרכה של תורה והחולק בזה לא הגיע לכלל הטובה שעיקר הכול לעשות רצון ה' לרדוף אחרי המצוות. ולו יהי אלא ספק יש חובה להחמיר במצות התורה.

דעת גדולי הדור

והנה כעת אבוא לדון בשאלה שרבים הם האברכים והלומדים השואלים מה הדרך תשכון אור, ועיקר טענתם שמאחר ורואים כמה מגדולי הדור 'שעדיין לא' קושרים תכלת בבגדיהם, זה אומר בהכרח שהם בדקו והכריעו שאין זו התכלת, ואם כן גם אנחנו פטורים ואין צריך לשנות.

ובבואי לעסוק בשאלה זו, אקדים ואומר שכל דברי באים בכבוד וביטול לחכמי ישראל, ולא אדבר במקום זה אלא מפני צד ביטול מצוה מהתורה ללא שום הכרח וסיבה גם לדעתם של גדולי הדור שאינם קושרים התכלת, שלא מצאנו מהגדולים שיאמר שיש איסור. ועל כן המתעלמים בדברי הגדולים המחייבים ונתלים רק על מעשי הגדולים שלא מחייבים זהו חשש גדול בביטול עשה מהתורה ממש. ובכה"ג כבר אמרו חז"ל שאין רשות לשתוק שיש כאן צד אפרושי מאיסורא ובירור האמת. ובפרט שבודאי רצון כל החכמים שיהיו עושים כולם רצון הבורא, ובודאי ישמחו כולם בלהוציא הדין אמת לאמיתה, ולכן אבוא בקיצור אמרים בזה.

ראשית טענה כי 'כל גדולי הדור' לא קושרים תכלת, זו טענה שקרית כי כמה וכמה מהחכמים המפורסמים שבדור

קושרים התכלת בעצמם וכך גם הרו לתלמידיהם, כדוגמא הגרז"נ גולדברג, הגר"ח שיינברג, הגאון הרב יעקב יוסף, והגר"ש דבלצקי, הגר"ש אוירבעך, והגר"מ מאזוז, והגר"ש בעדני זכר צדיקים לברכה. ויבד"ל הרה"צ דב קוק, והגר"ע אופמן, הגר"מ קארפ, והגר"י רצאבי, ועוד רבים וגדולים שלא שייך כלל לטעון לשון כוללת.

מלבד זה, הרבה מהגדולים גם אלה שלא קושרים התכלת אומרים בפה מלא שיש בזה סימוכין דקשוט ואין איסור כלל, עי' בשו"ת ראשון לציון (ח"א סי' א) למרן הראשל"צ הגר"י יוסף שליט"א, שכותב כן בהדיא אעפ"י שהוא עצמו לא קושר עכ"פ בטלית גדול. כותב בתשובתו 'שיש בזה הידור' וסימוכין של אמת' וגם הכריע שאין בזה יוהרה ושאר טענות. וכך שמעתי מהרב מאיר אליהו שליט"א שכך ענה במפורש הגר"ח קנייבסקי זצ"ל שאעפ"י שהוא לא קשר קרא לזה הידור. ואמר שהאריך בזה בתשובה בכת"י בשו"ת מרכבות ארגמן שיש לקשור תכלת בלא טענת התחמקות. ונמצא למד שגם רבים מהגדולים שלא קושרים בעצמם אינם מתנגדים, והעושה כדברי המחייבים כהוגן עושה. ולכן טענה זו של גדולי ישראל גם אם היה בה ממש לפני שלושים שנה, היום טענה זו ריקה וחלולה כי כבר רבים מגדולי ישראל קושרים תכלת, והאחרים אינם אוסרים.

וזה לעצמו כבר לימוד גדול וחשוב לכל החפץ לעבוד את הבורא בשלמות, שהרי כל איש ששמע על היכולת לקשור התכלת קודם עשרים ושלושים שנה, ונמנע מלקשור בבגדו כי לא ראה כן בגדולים, ולא הלך לשאול מוצא פיהם האם יש איסור או הידור, הרי שהפסיד המצוה עשרות שנים לחינם כשיכל לברר האמת ולעשות כהלכה. ועינינו הרואות שכעת אחרי עשרות שנים של דיון וליבון בסוגיה וריבוי ההפצרות בגדולים למוצא פיהם, כמה מהם עיינו בסוגיה ארוכות והבינו כי זו התכלת ולכל הפחות ספק ודעת נוטה. וכל שהיה חכם בראשית דרכו להבין כבר אז, שגם אם אין ודאי מצוה אלא ספק, כל שאין ודאי איסור לחוש לו היה לו לרדוף אחר המצוות והיה זוכה לנפשו.

ולכל הפחות יש לתמוה על המהסס בזמן הזה, שאחר שהוברר שרבים הגדולים האחוזים בזה חיוב, מה לו להיתפס על טענת פטור ולא להיות רודף אחר המצוה, כשאין כל היזק ופגע רע. וכבר הארכנו שיש כאן לכל הפחות 'ספק דאורייתא לחומרא מהתורה'.

ובזמן הזה שכבר התבססה הסוגיה ומצאו לה כמה וכמה ראיות ואומדנות ברורות אין להקשיב כלל לאמירה שאולי הייתה נכונה בשעתה, שאין כאן ספק אלא 'השערה' שזה אולי היה שייך לפני עשרות שנים שלא ידעו הרבה מהתכלת, וגם אז טענה זו ללא הכרח, והפלא הגדול שגם אותו חכם שטען כן הסכים שאם תהיה הבנה נכונה הרי שיתחייב להחמיר, והאידנא הוא לכל הפחות ספק עם דעת נוטה לחייב, ואליבא דאמת דל מהכא לשונות ספק, כי מאחר ואיכא 'אומדנא דמוכח' הוא חייב מהתורה ללא ספק כדלקמן.

והנה אגלה אוזנך עוד, שמהתבוננות בספרי גדולי חכמי הדור האחרון, תראה נכוחה שכמעט ולא התייחסו לסוגיה זו, וספריהם מוכיחים כמאה עדים, שהרי מצאנו בספריהם מאות אלפי תשובות בנידונים שונים במאות כרכי שו"ת, ואין תשובה אחת מאלף שתברר סוגית תכלת הארגמון.

והרי ברור הוא שאם ידעו מהסוגיה באריכות, לא ייכחד אפילו תשובה אחת שיכתוב בזה דעתו דעת תורה לחיוב או לפטור. ומאחר ולא כתבו בזה וגם לא דיברו בזה בשיעור מפורשות הרי שיש להסיק מזה שלא חקרו בסוגיה עד כדי גיבוש דעה, וכידוע כל שלא מכיר בסוגיה אין דעתו מכרעת ואפי' על ספק, עי' שו"ע (או"ח סי' תריח ס"ו). ע"ש.

ואפילו על קבלת הוראות מרן השו"ע שאין דומה לו בקבלת הוראותיו להקל ולהחמיר גם באיסורי דאורייתא החמורות, חזינן שבמקום דלא נחית לסוגיה לא קיבלנו הוראותיו (עי' בשו"ת שמחת יו"ט אלגאזי ט ע"ג, וציין אליו מרן היביע אומר בכ"מ) והוא קל וחומר על חכמי דורנו שלא שייך לומר על שתיקתם שנתחייב על שתיקה בקבלת הוראות גמורה, וכל שכן בדאיכא מחלוקת בין הגדולים, שיש לשמוע דברי מאן דנחית להלכה למעשה ולא נלמד רק ממעשה.

ובאמת שגם בשיעורים המוקלטים וליקוטי שאלות השואלים, חזינן דלות וכמעט התעלמות מסוגיית התכלת. ואביא כמה דוגמאות להמחיש החיסרון שיש בנידון זה בדברי גדולי הפוסקים. ולא באתי לקנטר אלא להמחיש ללומד שהיעדר והחיסרון לא יכול להיות מכריע נגד דברי גדולים שעיינו וחקרו. גדול מפורסם בדור הוא הגרי"ש אלישיב זצ"ל, הביאו משמו (קובץ תשובות ח"א או"ח סי' ב) תשובה של כמה 'שורות בודדות' בנושא כל כך רחב וחשוב במצוה מהתורה ממש, ואחרי שהביא טענת 'מסורת' או 'מסורת נגדית' שגם אם נמצא שורש לטענה זו

בכללי הפסיקה וכאשר דיברנו לעיל, גם לדברי הגאון שאמר כן הרי לא אמר טענתו אלא על 'תכלת ראדזין' שהיה לעיני החכמים ודחו בטענות ענייניות. אך על 'ארגמון' הרי לא ידעו ממנו כלום וכאשר כותב הגריש"א זצ"ל באותיות ברורות וז"ל, אנא לא ידענא מה עם ההמצאה אשר המציאו חוקרי זמנינו, אם גם עליה חל הטענה הנ"ל. ע"כ. והנה מלבד שיש לשאול אחר הקידה וההשתחוויה מדוע מכנה את הטוענים על הארגמון 'חוקרי זמנינו' שזה נשמע כאילו לא היו כלל ת"ח שעסקו בזה והבינו החיוב שבמצוה, ולשון המגדירה את הטוענים כן 'דברי חוקרים' נשמע שבא להחליש עומק הלימוד וההכרח בלימוד הסוגיה וכאמור חזינן כבר מקורות נאמנים בחז"ל וראשונים.

ובכל אופן על עיקר טענתו זצ"ל הרי כתב בהודאת בעל דין 'ואנא לא ידענא', ומאחר וכותב שאינו יודע בודאי כוונתו לומר שגם אינו מכריע להימנע מלקשור התכלת שחוסר ידיעה אין בה הכרעה. וכידוע דין שאמר 'איני יודע' אינו נחשב דעה כלל (עי' סנהדרין כט ע"א ושו"ע חו"מ סי' יח). ואם כן כל טענה זו בכללותה יש להזהיר את הקורא מלטעות בהבנה כאילו יש כאן טענת 'ודאי' לסתור הארגמון, כי באמת בכללי הפסיקה טענת 'איני יודע' לא מעלה ולא מורידה וכאילו לא נאמרה כלל.

ומה שציטט עוד הגריש"א דברי הישועות מלכו שדיבר בתכלת ראדזין, הרי ברור שכל דבריו אינם שייכים כלל בארגמון כאשר הוכחנו בארוכה. ובאמת שגם לחכמים שטענו דבריהם לא באו על ודאי אלא על ספק, ואין בזה להוציא מספק דאורייתא לחומרא. ובפרט טענה אחרונה שכתב הגאון שיש בזה קלקול 'מין כנף' בצבע החוט. אחר הקידה אפיים לא מובן כלל משקל טענה זו, שמלבד שאין בצבע 'מין כנף' לעיכובא כלל, אפילו חובה 'בלכתחילה' ליכא שכן להלכה מין כנף הוא רק 'למדקדקים' (עי' שו"ע סי' ט ס"ה). הרי לעומת 'דקדוק חסידות' זו עומדת מצוה מהתורה שמחייבת פתיל תכלת גם מספק, ואיך יבוא איזה הידור קל לדחות ספק דאורייתא, ובודאי לא התכוון גדול בישראל להכריע על פי זה, אם לא שלא היה ידוע בזמנו כלל מכל הראיות בעד וכל הדחיות של טענות נגד, ולכן סמך גם על טענה רזה של דקדוק חסידות. אך לידוע לנו אין בטענה זו אפילו התחלת טענה, בטח לא להוציא מהחיוב בספק דאורייתא.

ובכלל ראה שם שכלל לא הכריע להלכה לא בעד ולא נגד, רק עורר ספק בכמה טענות במילים קצרות בלא

לפתוח הסוגיה וסיים בתפילה וז"ל, מצפה לתושעת ה' שישלח מורה צדק, למען נוכל לקיים מצות התורה ככל פרטיהם ודקדוקיהם. ע"כ. וזה לעצמו מוכיח שכלל לא נחית לסוגיה, שלא היה מסתפק בתשובה של כמה שורות אם באמת היה בידו היקף החקירה, כי הרגיל בתשובותיו ופסקי בית הדין שיצאו תחת יד החכם יודע בקיאותו וסברותיו הבאות במקל וחדות, וכאן היעדר היקף הסוגיה וצדדי החיקרה ניכר מאוד, ולכן גם לא הכריע ורק נשא תפילה. וזה ברור לכל צורב שעד שנגיע לקיום המצוה בכל דקדוקיה הרי ברור שהספק הוא לחייב ולא לפטור. והרי לפניך תשובה גדול בישראל הכתובה בספר ומוכיחה שבזמנם לא ידעו מכל צדדי הסוגיה ולא שידדו עמקים וגם לא הורו הלכה ברורה.

ואם לא די בזה ראה בקובץ אור ישראל (תשנח עמוד קלט) שכתבו משמו של הגריש"א זצ"ל, שבשנותיו האחרונות דנו הרבה לפניו אם לפרסם לקחת מהתכלת שמצאו כיום, ובעיקר אמר שנמנע מחמת 'יוקר החילזון' שיצטרכו כולם לקנות. ע"ש. ובאמת איני מאמין להם שיצא כן מפי גדול טענה שכזו, ויש בזה זלזול בחכמים לכתוב כן בשמם להוציא הלכה בדאורייתא בלא שנחתו לעומקה בצורה מסודרת, ולהשמיע שמועות כאלה 'כפסק הלכה' זו חוסר אחריות בעיני. ואיך לא חשו הכותבים והעורכים להימנע מלפרסם זה, שכן זו טענה זרה ומוזרה לומר שאעפ"י שבסוף ימיו הבין שהדעת נוטה לומר שזו התכלת של תורה, לא הורה כן מחמת 'יוקר' המצוה, מי יוכל לסבול זאת לשמוע שכך אכן הורה הגדול. וכי על מאתיים שקל על פתיל תכלת שמחזיק ומתקיים לשני עשורים לפחות, זה ימנע מהציבור קיום מצוה מהתורה. ואיך לא חסו בשאר מצוות היקרות ככתיבת ס"ת והוצאות חגים והפרשת מעשרות לרוב, ואם באמת על ממונם של ישראל 'חסים' היה צריך להורות שיוותרו על קניית 'מגבעת' וכל שכן 'שטריימל' ותמורתם יוכלו לרכוש שלוש וארבע ציציות בפתיל תכלת כל שנה לכל אחד מבני המשפחה, ועוד יישאר עודף בידם. ובפרט שחז"ל בגמרא מנחות (מג ע"ב) אמרו בהדיא שתכלת יקרה ואין בזה טענת פטור מצוה מהתורה אלא רק 'שלא חמור עונשה' כעונש המתבטל מלבן, אך ברור שעונש יש גם במבטל מצוה יקרה. ובטח בזמנינו שהעשירות גדולה, ויש לכל איש כמה חליפות ורהיטים.

וע"כ ברור הוא בעיני שטענה זו לא יצאה מפיו של הגדול. וראיתי בשו"ת הראשל"צ הנזכר לעיל שכן תמה על שמועה זו, והחושש לכבוד החכם לא יתלה בו בוקי סריקי.

ובדור הקודם האיר אורו של חכם מפורסם הגרש"ז אויירבעך זצ"ל, וגם לפניו באו בתחילת דרכה של תכלת הארגמן, ראה סיפור הדברים בגוף ראשון שהביא הגר"ש בורנשטיין שליט"א (מובא בלולאות תכלת בהסכמות) וז"ל, בענין תכלת וציצית רבות חקרנו להוציא לאור ספר בנדון וכו' באחד הימים לקחנו את כל אשר כתבנו בנושא וכו' ועלינו לפוסק הדור מרן הגרש"ז אוירבעך על מנת לבקשו להנחותינו מה לעשות וכו' הרב נעין בנו מבט אבהי כאב המסתכל על בנו הצעיר ואמר, 'צריך להיות יותר צעירים'. וכשהמשכתי לתמוה על תשובתו אמר 'הרי הנך עוסק בנושא כ"כ חשוב ומכיר אתה את הפסקים ואת הדיונים ההלכתיים הרבים ואת מלחמתה של תורה בערבותם. גם נושא זה מלבד התשובה ההלכתית צריך את הכוח לעמוד איתן בקבלת הכרעתו'. ובענוותנותו שאלנו, למה אנו לא נפסוק בנושא, וענינו שאף שאני רואה עצמי כעוסק בפסיקה הלכתית זה דבר כבד משקל שיש להשאירו ביד פוסקי הדור, וכהרגלו משך בכתפיו שאבין שאין הוא שייך לתואר זה. ע"ש.

הרי לפניך שגם כשבא ת"ח עם היקף ידע לשאול פי המורה, לא נחפזו כל החכמים לעסוק בזה ולהיכנס בעובי הקורה, 'וגדול הדור' תולה הדבר באחרים 'צעירים', ובאמת שעד סוף ימיו לא התפרסם משמו שעסק בזה ומה הייתה הכרעתו, ואם כן עדות היא שמעשה הגדול היה בלא בירור ולא שייך ללמוד ממעשה שעשה הלכה למעשה כלל, ואדרבה בנו הגאון הרב שמואל אוירבעך קשר התכלת בבגדו כמפורסם.

ומזקני הדור מפורסם הוא הגר"מ שטרנבוך שליט"א בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' ה), והוא מהבודדים שמצאתי שפתחו בזה הדיבור והביא בדבריו כמה צדדים, ואמרתי אבוא לברר לפני הלומד האם יש בטענות הגדול הכרח, ואל יחשדני שומע שבאתי לזלזל בדברי חכמים, שלא באתי אלא להראות חקר ההלכה, שכך היא דרכה של תורה לא לישא פני איש מלבד לחקר האמת ורצון ה'. ומאחר ותראה בעיניך שיש הרבה טענות שאין בהם משקל והכרח בהכרעת ההלכה, וצריך חקירת אמת בבירור כל טענה ולא רק לבוא בקריאת המסקנה.

והנה בפתח דבריו כתב החכם וז"ל, 'והנראה' לע"ד בזה שבחלזון לא נמסרו לנו 'כל' הסימנים 'ועיקרו במסורת' שנשכח מאתנו הרבה שנים, 'ובמקום שצריך מסורת' ולא סגי בסימנים, אין צריך לחשוש לזה 'ואפילו להחמיר'. ע"כ. והנה הניח כמושכל

ראשון שצריך מסורת, והוסיף על זה וכתב וז"ל, לדברינו שמצותה מיוסדת על מסורת, הרי בלי המסורת אין זה בגדר ספק כלל. ע"כ.

וכבר ראית באריכות שיסוד הטענה להצריך מסורת כבר נסתרה לגמרי בלא ספק בדברי ראשונים רבים שסתרו טענה זו, והם אמרו בפה מלא שאין צריך כלל מסורת אלא זיהוי וביצוע צביעה ותו לא. אם כן כל בניין שבנה החכם על יסוד טענה זו, כבר נפל מעצמו.

ובאמת הוא פלא גדול בטענה זו, שאחר אלף המחילות כבר הוכנו כן מדברי החינוך והסמ"ג שהם אמרו כן במנין המצוות שהוא בסיס ראשון ללימוד הסוגיה, והוכחנו במילים מפורשות מהמהרי"ל, ושכן הוא ברור מדברי הרמב"ם הרא"ש והרי"ף, ושגם אחרונים רבים נלוו עימם שאין צריך כלל למסורת. ובאמת שספרים אלה לא מעבר לים ולא צריך לחפש אחריהם כי מצויים הם מאוד, וזה תעלומה גדולה על חכם גדול כוותיה, למה לא הביא איזה סמך ומקור אפילו קטן לטענת מסורת, ולא הרגיש כלל שהדברים היפך הראשונים.

ובכלל אינו מובן ליתוש שכמוני, מדוע בטענה לבטל מצוה מהתורה לא ציין לאיזה בית אב אלא מסברת עצמו שכתב כל זה 'הנראה' לענ"ד. והנך רואה שנעלמו ממנו לשעה כל דברי קמאי הנ"ל וכבר ידעת שכלל גדול הוא להלכה, שחכם שנעלמו ממנו דברי הקדמונים אין לפסוק כדבריו, וכמבואר במור"ם (חו"מ סי' כה ס"ב). ולכן ברור הוא להלכה שגם במסקנת החכם 'שאין זה בגדר ספק כלל' בנפול היסוד ייפול כל הבניין.

גם מש"כ החכם שלא הגיעו אלנו 'כל הסימנים', אינו מובן מנין קביעה זו שיש עוד סימנים שהיו צריכים להינתן, וכי אם חז"ל לא אמרו והראשונים לא הרגישו בחיסרון סימנים, למה נחשוש לריעותא דליכא קמן נגד דברי חז"ל. ובכלל יש לשאול האם 'סימנים' אלה גזירת הכתוב הם שצריך לדקדק בכולם ולעיכובא, וכי אם יש רק 'חלק' מהסימנים מנין לנו שלא צריך להחמיר מספק לפי מה שנמצא לפנינו, שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות. ובכלל כבר הוכחנו מהרמב"ם והסמ"ג שסותרים דברי טענה זו לגמרי, שהרי הם מנו להלכה רק 'חלק' מהסימנים שבחז"ל שהבינו שגם מה שכן מובא בחז"ל לא הכול לעיכובא ולכן השמיטו אותם, ולמה נחפש עוד סימנים כשאין גם בכל הנמצאים צורך.

ובהמשך התשובה טען החכם עוד, שמא ימצאו בעתיד חילזון אחר. ומאוד הצטערתי ואחר אלף המחילות טענה זו לא מובנת כלל, שהיכן מצאנו כדוגמתה בהכרעת ההלכה לחוש למה שלא לפנינו או להכחיש את המצוי בשאינו מצוי, וכללא גבירתא היא שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות, וכעת הוא ספק לחומרא לכל הפחות. ועל אותו משקל לשון אפשר לומר 'שמא' לא ימצאו אחרת וזו היא התכלת ואין בילתה וחייב מהתורה. ובאמת טענה זו קשה מהכול, כי אם נטען כך גם בשאר מצוות תורה שיש בהם אין סוף מחלוקות יתבטלו כל המצוות, שמא נמצא ס"ת מוגה ע"י משה רבנו וכל ספרינו ח"ו לגניזה, ושמא נמצא תפילין אחרות וכל שלפנינו ח"ו פסולות, וכי עד"ז נטען בכל התורה כולה.

ומה שטען עוד החכם, שלא אומרים ספק דאורייתא במקום שגם אחרי הקיום קיים הספק, כבר הראנו שטענה זו שנאמרה ע"י כמה גדולים, כבר קמו חכמים ודחו אותה מדברי ראשונים ואחרונים בצורה ברורה, וגם על הכלל הזה בעצמו שהביאו כטענה יש לטעון ספק דאורייתא לחומרא.

וגם על המשך דברי החכם שיצא לדון עפ"י דרש רמז וקבלה, הנה כידוע אין מי שיכחיש דבריו כי מי הוא שעלה השמימה, ואין לנו לדון אלא רק על דרך הפשט שכך היא פסיקת ההלכה, ואין פוסקים ממדרש ואגדה.

ומאוד הצערתי על מסקנת החכם שכתב בסיום וז"ל, סוף דבר אין אני יכול להמליץ להשתמש בתכלת לכל אותם שלא נהגו כן, ומוטב לא לזוז ממנהגנו ולהמתין להתגלות כבוד ה' בביאת משיח צדקינו בקרוב. ע"כ. שמאחר והרגיש בכמה מהטענות שאין בהם ממש, ושיש צדדים שהיא התכלת, וגם הרגיש ואמר שלא שידד בזה עמקים בכמה מהטענות, הרי שלא ברור כלל מדוע 'עדיף' להימנע ולקיים 'מנהג' מאשר אפילו רק 'להמליץ' לצאת ידי חובה על צד ספק דאורייתא, וכל זה על אף שהבין וכתב בהדיא שאין שום איסור להחמיר, ואם כן איך מסיק שאעפ"י שקרוב לרווח רחוק מהפסד הוא 'לא מומלץ'. בניחא שלא חייב אך גם לא להמליץ כהידור זה נשגב מבינתי, שהרי מהדרים על גרטל ולבישת מעיל ארוך ושאר חסידויות והנהגות שאין בהם שום חיוב, ועל ספק פתיל תכלת של תורה לא ימליץ כלל. ליבי לא מקבל דבר שכזה.

וראה בעיניך כמה דוגמאות בדברי גדולי ישראל בדור האחרון, שמוכיחים כמאה עדים וגם מודים ואומרים בפיהם ובכתבם או דלא נחתו לסוגיה כדבעי או

שבנו סברתם על טענות שהיו נראות להם נכונות, אך לא ידעו כי טענות דחויות הם בראשונים או שבנו דין על פי סברת עצמם בלא שום ראיה. ובכל כיוצא בזה כללי הפסיקה ברורים ונהירים, שאין יסוד לסמוך על דבריהם, נגד החכמים שחייבו קשירת התכלת, ולכל הפחות הוי ספק דאורייתא לחומרא מהתורה.

מרן הגרע"י זצ"ל

ואי אפשר לעסוק בגדולי הדור ולא להזכיר את האחד המיוחד והוא חכם מופלא בדורו מרן מלכא רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, ואנחנו שותים מימיו המתוקים ומרווים מהם לכל צמא, ומי כמוהו מורה. והיה ספרא טבא כמפורסם בעשרות ספרים ואלפי תשובות בהלכה, ושידד עמקים בסוגיות סבוכות וייסד כללים להורות, ונוספו עליהם עשרות ספרי שמועות משאלות ושיעורים מוקלטים איכא מיניה לרוב. ומדבריו נילף ראיה גדולה שבעיני מוכיחה יותר מאלף עדים על כלל הסוגיה ושתיקת הגדולים בה, שבזמנם לא היה מבורר מספיק ולכן גם לא נחתו לסוגיה. ולכן בזמן הזה שזכינו לסוגיה וצדדיה, אין להיתלות על גדולי הדור הקודם כי לא הורו בזה הלכה למעשה כלל.

ועדות מופתית לזה שבכל ספרי מרן הגרע"י זצ"ל לא הזכיר תכלת 'הארגמון' אפי' לא במילה אחת, ואפילו לא בדרך אגב, ונותרנו בזה ללא גילוי דעתו כלל. ולא מצאנו בדין תכלת אלא גרגיר קט בדבריו בהשלמת הספר כף החיים (יו"ד סי' קיח סק"א) ולא דיבר שם אלא על תכלת 'ראדזין' במפורש בלא התייחסות כלל לתכלת ארגמון. וכיו"ב עוד שמועה בס' מעין אומר (ח"א ס"ג) וז"ל, שאלה, פתיל תכלת של 'האדמו"ר מראדזין' האם כדאי להטיל בטלית או לא. תשובה, אין צורך. ושאלתי את רבינו האם הדבר אסור, וענה מו"ר נר"ו אין בזה איסור. ושאלתיו אם כן למה לא לשים, וענה מו"ר נר"ו מפני שמקובל בשם האר"י הקדוש שזה לא יתגלה עד ביאת משיח צדקנו. ע"כ.

והרי שלך לפניך שהגדול שבישראל שכל העם נושאים עיניהם אליו, כלל לא דן בתכלת ארגמון ולא הזכיר ממנו מאומה, וגם לא הורה לאף שואל מה ההלכה למעשה בזה. ומה שנזכר ממנו אינו אלא בשל תכלת ראדזין, וגם בזה בקיצור והעלם גדול מאוד.

ומה שנזכר ממנו 'בשמועה' שעיקר הטענה לדחות תכלת ראדז'ין, עפ"י דברי רבנו האר"י ז"ל שלא יתגלה עד ביאת משיח. כבר חזינן ששמועה זו

שפרסה לה כנפיים בכמה מדברי החכמים, בתוך לשון כתבי האר"י אין שום משמעות מתי יתגלה, וגם לא טען שרק משיח יגלה אותה, ובכלל לא תלה במשיח אלא ואולי בבהמ"ק.

והוכחנו שכל דברי האר"י הח"י באו על הסבר המציאות בדרך הקבלה על מה שהיה בזמנו שמרוחק מחורבן ביהמ"ק, ולא אמר כלל שלא יתגלה ומתי יתגלה. ובטח לא בא לפסוק הלכה נגד חז"ל והראשונים להתעלם מהמציאות והסימנים ולהמתין למשיח, שזה לא נכנס בדבריו כלל כנ"ל במקומו. וגם מרן היביע אומר לא טען כן בהדיא בשם רבנו האר"י, אלא בלשון מפותלת 'שמקובל בשם' האר"י הקדוש, והוא בדווקא כי באמת אין שום סמכות לשמועות מרבנו האר"י ז"ל שאינן בכתבי מהרח"ו כידוע, וידע מרן שאין בכתבי האר"י אמירה כזו אלא פרשנות בעלמא, ומאחר ובלאו הכי לא אחז כלל מתכלת ראדזין לא ראה לחוש גם בחסידות.

ויש להתעכב כאן לא ח"ו לקנטר על מו"ר שהוא מלאך אלוקים עלינו, אלא שתורה היא וללמוד צריך, הרי רבנו זצוק"ל כללי הפסיקה דיליה ברורים, שאין לדחות חכמת פשט התורה מחמת דברי מקובלים, וגם לחולקים בזה ואומרים שקבלנו הוראות האר"י, הרי זעק שלא אמרו כן אלא בדבר שיש בו דברים מפורשים מרבנו האר"י ולא איזה דיוקים ופרשנות. ובודאי לא שכח כל תורתו כאן, אלא ברור הוא שסמך על איזו משמעות רזה וקלושה מאחר ולדעתו אין צריך כאן אלא דחויה בעלמא, שמאחר ודבריו באו על 'תכלת ראדזין' שכבר דחו דבריו כמה אחרונים והסכים להם בדבריו שכתב בכה"ח, לא היה צריך 'לטענה' אלא כל דיחוי בעלמא.

אך לתכלת 'ארגמון' לא נחית מרן כלל לדון בו, ולא דיבר בו ולא הורה בו הלכה למעשה, ובטח שלא נתלה בדעתו להסתמך על 'שמועה' שאין מוכרחת מרבנו האר"י כשיש ספק גמור מהתורה מול עינינו.

ואל יחשדני שומע בטענת זלזול שח"ו לי לעשות כן, ויש בידי להוכיח כן ממעבירי השמועה מתורת מרן. עיין למר בריה דרבינא מרן הראשל"צ בספרו שו"ת הראשון לציון הנ"ל שהאריך להשיב לשואלו בפתיל תכלת, ולא הזכיר 'שום שמועה' מאביו המכריע הגדול שבישראל, וכל הרגיל בכתבי הראשל"צ הגר"י יוסף שליט"א יודע שכל מקום שדיבר אביו בכתב או בע"פ ואפי' מה ששמע ממנו ביחידות מביא דעתו להכרעה, והוא הרי שימש את אביו עשרות שנים בקרבה גדולה

ואין תלמיד מובהק גדול ממנו, ואם לא מזכיר כלום ממרן היביע אומר אפי' בשמועה, אלו ידיים מוכיחות שאכן לא הייתה דעה מבוררת למרן מלכא בעניין.

ועל פי שני עדים יקום דבר, שכן הוא בדברי בנו הנוסף של מרן זיע"א מר ניהו הראשל"צ הגר"ד יוסף שליט"א בספרו הלכה ברורה, שלא מזכיר כלום משם אביו. והם שני עדים מוכיחים שאין שום שמועה בדעת מו"ר, שאם היה שמועה או הוראה להלכה היו בודאי מזכירים ממנה, וזו הוכחה גמורה בעיני כי באמת לא הייתה למו"ר הכרעה בזה.

ובאמת שלא צריך עדים, כי אם לא הביא כן בספריו ולא דיבר בזה בהלכה למעשה זה לעצמו כבר מכריע. שמאחר ואת תכלת ראדזין דחה כאמור בהדיא מדברי אחרונים שקדמו לו, ומדלא דחה כן לארגמון הוא ברור שבכוונת מכוון הוא שלא רצה להגיד בזה לחיוב או שלילה, ולכן שתק לגמרי מלומר דעתו. ובמקום שתיקתו אתה לומד גדולתו שלא זרק מילה מפיו בלא שעומד מאחוריה, וכראוי לגדול בישראל שיודע שהבל פיו ואפילו עקימת שפתיו במשהו יש בה פסיקת הלכה לרבבות.

ומאחר ונזכרו דברי הראשונים לציון שדברי תורתם מאירים בכל הארץ, יש לעסוק גם בדבריהם להלכה למעשה. והנה בדברי ההלכה ברורה אחר המחילה יש לשאול, מדוע קבע נחרצות שאין לנו תכלת בזמן הזה, ולא פירט או הסביר דבריו אם גם על הארגמון דבריו ומדוע דחה מלחוש לו, ודבריו שבאו באריכות בפרטי הסעיפים ותתי הסעיפים על שו"ע כאן נתעלמו בהעלם אחד כל דיני מצוה שלמה בפתיל תכלת, וגם ההיעדר אומר דורשני.

ודברי תשובת הראש"ל מרן הגר"י יוסף שליט"א בשו"ת הראש"ל (ח"א סי' א) באו ביתר פירוט והרחבה, וראוי להתעכב ללומדם בדקדוק שכן הוא מגדולי דורנו ודבריו נשמעים אצל הרבה מבני התורה הספרדים, ובעוונותי כי רבו לא זכיתי להבין דבריו בכתובים מה דעתו בסוגיה ומה מסקנתו למעשה.

שכן פתח הראש"ל הדיבור 'בתכלת ראדזין' והביא מדברי הקדמונים טענות לסתור, ולכאורה ברור שהשואל (שנת תשע"ד) אין לו עסק כלל על תכלת ראדזין שכבר דחויה היא מפני תכלת הארגמון, וכל הטענות הנזכרות באו רק על תכלת ראדזין, וראיתי שכבר טעו בדבריו אברכים רבים שחשבו כאילו

דחה הראשל"צ תכלת הארגמון, ואינו כן. שהרי את תכלת הארגמון הזכיר רק אחר טענות אלה, וכדלקמן.

והנה על כמה מהטענות שכן שייכות בתכלת ארגמון, יש חוסר בהירות מה דעת הראשל"צ להכרעה בכל טענה, שכן על כל טענה כתב גם דחיה לאותה טענה, והקורא בשטף מבין שלדעת הראשל"צ כל הטענות נגד דחויות הם לדינא. לדוג' טענת 'הנגנז' שאמר ר' יוסי והוא תנא, מביא הראשל"צ שהתכלת הייתה עד זמן גאונים שבאו הרבה אחרי ר' יוסי, וא"כ לא נגנז לעולם אלא לשעה וחזר. ועל טענת עולה לע' שנה דחה עפ"י דברי הרדב"ז לסותרם, ועל הביאור הנזכר ברבנו האר"י ז"ל שרק לימות המשיח וטענת מסורת, דחה טענות אלה עפ"י דברי ראשונים ואחרונים שיכול להיות בנמצא גם בזמן הזה ע"י חקירה ובדיקה, ועוד הביא שוברו בצידו לטענת מקובלים מדברי רבנו שמשון מאוסטרופולי שגם עפ"י הסוד כן הוא.

ואחרי אריכות דברים על תכלת ראדזין כתב הראשל"צ וז"ל, ויש טוענים שהתכלת שמצאו 'כיום' הוא אחרי הוכחות רבות וחקר מעמיק בהלכה, וע"כ נראה שאם רוצה לעשות כן בטלית קטן בצינעא 'יש בזה הידור'. ע"כ. ומובן שלדעתו הרמתה יש חילוק גדול בין תכלת ראדזין שאין בה הידור למעשה, לעומת תכלת הארגמון שמסיק בה שכדאי להחמיר שהוא הידור במצות עשה.

ומקום הספק שבליבי בדעתו הרמתה, שבסמוך לאחר מכן כותב הראשל"צ וז"ל, ועל כל פנים אצלינו הספרדים ועדות המזרח לא ראינו מנהג זה אצל רבותינו, וזכינו להכיר את ראש הישיבה מורינו הג"ר עזרא עטייה והגאונים רבי יעקב עדס ורבי עובדיה הדאיה זצ"ל ועוד, ואף אחד מהם לא חש להחמיר שמא זה התכלת ושמא יש כאן קיום מצות עשה מן התורה, ומוכח שלא חשו לזה כלל וגם גדולי הרבנים בארץ ישראל ובעיה"ק בני ברק ת"ו וכו' ומזקנים אתבונן וממילא אין לנו לחדש מנהגים שלא נהגו בהם רבותינו וגדולי הדורות האחרונים. עכ"ל.

וכאן הספק בליבי מה כוונת הראשל"צ לומר, כי ברור הדבר שלא הייתה ידועה כלל תכלת 'הארגמון' בזמן החכמים הנזכרים אם בזמן הגר"ע עטיה או בזמן החזון איש זכר צדיקים לברכה, ובזמנם לא היה אלא דיון על תכלת ראדזין. ואם כן אחרי שכתב הראשל"צ שמצאו 'כיום' תכלת הארגמון ומסיק 'שיש בו הידור', אין בזה סתירה 'מזקנים אתבונן', שהרי לא היה לפני הזקנים ולא היה במה

להתבונן. וא"כ לא ברירא לי מה כוונת הראשל"צ באומרו לוותר על מאי דמסיק דאיכא בהא לכל הפחות 'הידור במצוה דאורייתא' מחמת 'זקנים אתבונן' במה שלא היה לפניהם, ובטח שגם לא אמרו הלכה למעשה כלל בזה שהרי לא היה לפניהם לדון בו.

ועוד הספק בליבי מהי כוונת הראשל"צ באומרו 'שיש הידור' ו'סימוכין דקשוט' לתכלת הארגמון, האם זה אומר שיש כאן לכל הפחות 'ספק' או שמא גם 'דעת נוטה' שהרי כתב על הארגמון שמצאו 'הוכחות רבות וחקר מעמיק בהלכה' וזה נשמע כמו דעת נוטה. וממה נפשך אם דעת נוטה היא, שמצאו תכלת של תורה הרי שיש חיוב לקשור תכלת זו, ואפי' רק 'ספק' הרי ספק דאורייתא להחמיר מהתורה. ובעוניי לא זכיתי להבין למה נשאר רק 'הידור' חסידות ולא ספק המחייב.

ובתחילה חשבתי שדעתו הרמתה, שאין כאן ספק ולא דעת נוטה אלא חסידות בעלמא כהידור מצוה בעלמא. אך תכף חזיתי דבריו הבהירים שכתב וז"ל, ומכל מקום מצד חשש ליוהרא, הנה הלוקח ציציות שיש בהם חוט של תכלת 'אין לו לחוש ליוהרא' אחר שיש 'סימוכין דקשוט' לנוהגים כן. ע"כ. והמובן הוא שאם קורא לזה 'סימוכין דקשוט' זה לא רק ספק בעלמא אלא גם 'דעת נוטה' שזו התכלת, ואפילו תאמר שאין כוונתו סימוכין דקשוט להכריח אמתותה אלא רק לעורר הספק, הרי אינו איזו חסידות בעלמא שהרי מכריע 'דליכא חשש יוהרא' וזה ברור שהבין הראשל"צ שיש כאן לכל הפחות 'ספק' בקיום המצוה, שכך הם הכללים שקבע מו"ר בשו"ת יחוה דעת (ח"ב סי' א). ואם כן חזר הספק בליבי, שאם הוא ספק ממש ואפילו דעת נוטה שזו היא תכלת של תורה, מדוע מסיק בלשון 'הידור' ולא חיוב ככל ספק דאורייתא.

ועדיין לא התיישבה דעתי בדברי קודשו וכבר הגעתי להמשך דברי הראש"ל שכותב וז"ל, ועל כל פנים 'בזמן הזה' אין ראוי לשנות ולהתעטף בטלית תכלת אלא בטלית לבנה, ומי שכבר יש לו טלית קטן שקשור בה חוט אחד של תכלת האם אפשר ללובשו, הנה אם זו טלית קטן ומכוסה תחת הבגדים כמנהג הספרדים יכול ללובשו, אבל בטלית גדול או אם מגלה הציציות בחוץ של טלית קטן 'ימנע' מללובשו, משום שעושה מה שלא עשו כל גדולי הדור האמיתיים. ע"כ.

ואני תלמיד השואל מרבו שתורה היא וללמוד אני צריך, כי בעניותי איני מצליח לחבר הדברים, שאם על התכלת שהתגלה 'היום' דהיינו ארגמון

כתב הראל"צ 'שיש הידור' ו'סימוכין דקשוט' ו'אין בזה יוהרה', אם כן מדוע מסיק 'שימנע מללובשו' מלקיים ספק דאורייתא, וגם לא שייך הנהגת 'גדולי דור' על מה שלא היה בימיהם או בדבר שלא התייחסו אליו.

וגם אם היה בימיהם הרי חזינן שלא דיברו בו, ובודאי לא הייתה דעתם ברורה אם להורות בעד נגד או ספק, ולכן לא אמרו דבר. ואם הייתה ביד הראש"ל שמועה מהם, הרי בודאי לא היה נמנע מלהורות דבריהם לרבים.

וגם אם נאמר שעל עצם מעשה זה שלא קשרו זו הוראה, ואעפ"י שאמרינן בכל מקום עד שיאמר לך הלכה למעשה ואין למדין ממעשה רב, הרי קאמר הראש"ל שבודאי אין גם בטלית גדול איסור יוהרה שהרי יש כאן צד מצוה לכל הפחות מספק, ובכל כי הא אין יוהרה כלל. ואם כן מדוע להימנע אם אין יוהרה, ומדוע לא נחשוש לספק במצוה מהתורה.

ונמצאת דעתי מעורבבת, מה דעת הראש"ל בדבריו, ומה משקל הארגמון אם ספק או דעת נוטה שהוא התכלת האמיתי, ומה היא סיבת ההימנעות כשאין איסור יוהרה ויש בזה צד קיום מצוה מהתורה. וצ"ע.

ואיך שלא יהיה נמצא, שמרן אביר הרועים לא דיבר בשום מקום על תכלת הארגמון, לא לחייב ולא לדחות. ובניו הגאונים הראשל"צ ממשיכי דרכו לא ירדנו לסוף דעתם, שעל דברי ההלכה ברורה צריך להבין טעמו על ההיקש הגמור בין תכלת ראדזין לארגמון, לדחותם בלא ביאור. ואם בדברי שו"ת הראש"ל שלא מובן מדוע העדיף להימנע מלקבוע תכלת בטלית גדול אם יש בזה סימוכין דקשוט ודעת נוטה וגם אין חשש יוהרה, מדוע יימנע אם רק קרוב לרווח מצוה מהתורה. ועל כל פנים בטלית קטן קאמר בהדיא שזה הידור וסימוכין דקשוט.

[וראה בילקוט יוסף (ציצית סי' ט אות ב) שהביא בקצרה דבריו הנזכרים כאן משו"ת הראשון לציון. ומה שהובא בתוך דבריו בשם תכלא דפלוזון, איני יודע מי מחברו ומה מקורו אך בעיני ברור שהוא לין ולא כתבם אלא בשעת שיכרות מיין ביום פורים, ובטעות דפוס השתרבבו לתוך הספר.]

וכידוע היה מהלך בנינו עוד בן למרן זיע"א והוא בנו בכורו, ומפורסם הוא בחוכמתו כאשר התבטא עליו אביו מולידו, ושמו בתפארתו הגאון רבנו יעקב יוסף זצ"ל והוא הרי דיבר בתכלת הארגמון בשיעוריו, והבין שלכל הפחות הוא ספק דאורייתא, וגם עשה מעשה

לקשור תכלת בציציתו עוד לפני עשרות שנים.

ונחזור לנידון דידן, שמאחר וחזינן שיש ת"ח גדולים שחקרו ולמדו בתכלת ארגמון, ויצא להם קרוב לחיוב ולכל הפחות ספק עם דעת נוטה וכנ"ל, זה ברור שיש לחוש למעיינים בסוגיה שכתבו כדרכה של תורה, ולא נסמוך על חצאי שמועות שגם אחריהם מידי ספק דאורייתא לחומרא לא יצאנו. ולכל הדיברות הקושר לא נכנס בשום חשש איסור.

ומאחר וחזינן שהרבה מהגדולים בדור הקודם או שלא דיברו כלל בסוגיה, או שטענותיהם נמצאו דחויות בדברי ראשונים, ומאידך גיסא כבר למדנו וראינו הרבה הוכחות וראיות שזו היא התכלת של תורה, מה שלא היה לפניהם ולא נזכר בדבריהם כלל, לא שייך להיתלות במעשה שהיה שלא היה הוראה למעשה, ולא נתעלם מהאמת ולכל הפחות ספק במצות ה'.

ועל טענת מעשה 'גדולי הדור', כבר חזינן שהגרש"ז אוירבעך זצ"ל אמר במפורש שלא עסק בזה ולכן גם אמר שאין לסמוך עליו בהוראה במצוה זו, ורבנו עובדיה זצ"ל לא הזכיר מזה מאומה וגם למעתיקי השמועה ממשיכי דרכו אין שמועה מפיו, והגר"ש אלישיב זצ"ל הרי כתב בספרו 'שאינו יודע' אם לדמות הארגמון לתכלת ראדז'ין. והגדולים שלפניהם לא ידעו כלום מהארגמון שהרי עדיין לא היה בימיהם להפיק ממנו תכלת, ונמצא שבזמן הזה שיש דעת נוטה ברורה 'הנסמכים' על מעשה חכמי הדור הקודם, אין בזה טענת סמיכה מאחר והם אמרו שאין מעשיהם הלכה למעשה או שלא הורו כלל ואין דרך ההלכה להכריע במעשה רב. וחלקם הרי העידו על עצמם שחסרים בידיעה בסוגיה, וכידוע לא שייך לסמוך על האומר 'איני יודע' שאינו בכלל מנין. ואין בדברים אלה ח"ו כוונת זלזול שאנחנו עפר תחת כפות רגליהם, אלא שכך היא דרכה של תורה ללבן ההלכה ולברר המעשה הרצוי לפני ה'.

חובת קבלת האמת בהלכה

ועיקר גדול בכל דין זה שצריך מעט לתת לו מקום, שכבר אמרו רבותינו שאין למדין הלכה מפי מעשה. דהכי איתא בגמ' (בבא בתרא קל ע"ב), תנו רבנן אין למדין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה - עד שיאמרו לו הלכה למעשה, שאל ואמרו לו הלכה למעשה - ילך ויעשה מעשה, ובלבד שלא ידמה. ע"כ. ובדידן רוב הגדולים לא אמרו כלום לא להלכה ולא למעשה, ומעטים מהם שדברו בדברים קצרים

במקום שהיה להאריך וגם הם לא חתכו הדין ובטח שלא לאסור.

וגם אם נראה שידעו מזה אין זה מספיק לסמוך למעשה נגד מצות ה', ועל יותר מזה כתב הגאון הקדוש רבי צבי הירש מזידיטשוב בספרו סור מרע ועשה טוב (הביאו להלכה מרן ביביע אומר ח"ז או"ח סי' יט אות ד), וז"ל, ואפילו היה הרב דומה למלאך ה' צבאות, לא תאמין לשום מעשה אשר יעשה לנהוג אחריו, עד שתדקדק בעצמך בכל אשר ראית נוהג, ותהיה נושא ונותן בדבר, שמאיזה טעם עשה הרב מה שעשה, ואמנם צריך אתה לדונו לכף זכות, ולא להרהר אחריו ח"ו, אבל לא תעשה כמעשהו, כשנראה שזהו נגד ההלכה, אלא אם כן יורה לך טעם נכון ע"פ ההלכה ויסביר לך הדבר, ויכנסו דבריו באזניך, לאחר שתחקור היטב בענין אז תאמין, וזולת זה לא תאמין, ואפילו אם יאמר לך שקיבל כן מאליהו לא תשמע לו, ואל תאמין לו, ואפילו בדבר שהוא מתקנת חכמים בלבד לא תשמע לו. ע"כ.

ומה מאוד יקרו דבריו אצלנו, שבאוזנינו שמענו מגדולי תורה ששקלו וטרו עמנו בטענות ומענות, ולבסוף ראו שאין למנהגם על מה לסמוך, ולימדו זכות על עצמם מאחר שכך 'המנהג' וכך 'ראו' אצל רבותיהם. ואין בטענות אלה תועלת לדבר המתחדש בעולם, והוא נוגע לביטול מצות עשה מה"ת, שבוודאי יש לכל חכם וצורב לעיין ולחקור הלכה למעשה בזמן הזה.

וראה לריב"ש (סי' קמו) שכתב וז"ל, ואשר אמרת, שזה זר בעיני הקהל, מפני שנהגו בזה מכמה שנים, דרוב הספרים כתובין כן, אני מה אעשה להם אם סופריהם לא היו מומחין, הלמענם תעזב ההלכה וישתנה הדין? הלא שנינו בפרק הישן, שכשהלכו זקני בית שמאי ובית הלל לבקר את ר"י בן החורונית, ומצאוהו שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית, ואמרו לו: א"כ היית נוהג, לא קיימת מצות סוכה מימיך. עכ"ל. והדברים מוכיחים מעצמם.

ויהיה הרב ענק שבענקים גדול ככל שיהיה, אכתי ציווי ה' עלינו לא תהדר פני גדול שכ"כ רבנו אברהם בן הרמב"ם (הקדמה לעין יעקב), אמר השי"ת לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפוט וגו' ואמר לא תכירו פנים במשפט וגו' ואין הפרש לקבלת אותו דעת להעמידה בלא ראיה או בין שנאמין לאומרה ונשא לו פנים ונטען לו כי האמת אתו בלא ספק מפני שהוא אדם גדול כהימן וכלכל ודרדע, שכל זה אינו ראיה, אבל אסור. ע"ש. והתבונן בדבריו שהזונח חקר ההלכה ועיון

התורה בטענה שהגדול בוודאי צודק, עובר באיסור גמור.

ולא רק זו שיכול לחלוק אלא אף זו שאינו רשאי לקבל דברי רבו כשיש ראיה לסתור, ראה למהר"ח מוולוז'ין בספר רוח חיים (אבות פ"א מ"ד) שכתב, ואסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו קושיות עליהם ולפעמים יהיה האמת עם התלמיד, וכמו שעין קטן מדליק את הגדול. וזהו ששנינו, יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם, מלשון ויאבק איש עמו, שהוא ענין התאבקות מלחמה, כי מלחמת מצוה היא, וכן אנו נגד רבותינו הקדושים אשר בארץ, ונשמתם בשמי מרומים, המחברים המפורסמים וספריהם אתנו, הנה על ידי הספרים אשר בביתינו הוא בית ועד לחכמים, והוזהרנו וגם ניתן לנו הרשות להאבק וללחום בדברים, ולא לישא פני איש, רק לאהוב האמת. עכ"ל. וזה אמר תלמיד מובהק לגאון מווילנא שלא השאיר אחריו כמותו בתורה וקדושה, ואעפי"כ אין משוא פנים בהלכה, והליכה עיוורת איננה דרך התורה.

ומרן בכבודו ובעצמו נתן לנו הפתח שכתב באבקת רוכל (סי' קנה) וז"ל, ואף על גב דאיכא למימר אינהו דהוו בקיאי בפי' דברי הראשונים טפי מינן הני מילי במילתא בלי טעמא אבל במילתא דאיכא טעמא ואיכא למותיב מותבינן דבכל דור ודור איכא למי' לאו קטלי קני באגמא אנן וכדכתבו גדולי האחרונים. ע"כ. ואוקי באתרין.

ואיך לא ישקיע אדם במצות ה' שהיא חלקו ונחלתו לחיי עולם, לכל הפחות כמו שטורח ומחשב חשבונות עולם הזה. ועיין היטיב בדברי הר"ן (סי' עט) וז"ל, עיניך הלא לאמונה תחזינה מישרים, לעשות משמרת למשמרתה של תורה ולישר הדורים, וכחוק ומשפט לגדולי הדור יראי השם וחושבי שמו כמוך וכו' שאפי' בעסקי העולם כל משכיל בוחר לנפשו הדרך היותר בטוח והמשומר מכל נזק ומכשול ואפילו באפשר רחוק, ועל אחת כמה וכמה שיש לנו לעשות כן בדרכי התורה והמצות שהן כבשונו של עולם, ואיך נניח הדרך אשר דרכו בה רבותינו הקדושים ז"ל ונכנים עצמנו במקום צר ובמשעול הכרמים שלא מדוחק כלל, אלו היה דבר שתהא השעה צריכה לו על כל פנים החרשתי, אבל להניח את הוודאי ולתפוס את הספק בענייני המצות איננו ראוי בשום פנים לקהל קדוש מכובד כמוהו. ע"כ.

הרי שברור ופשוט וזוהי דעת תורה שבמקום שהמנהג דחוק יש לעשות המצוה על הצד היותר מרווח, והוא

דיבר על מצוה מדרבנן לנשים ועמי הארץ, ובמצוה מה"ת על אחת כמה וכמה שאין להיכנס בדוחקים וטענות שווא. ובפרט שפירטו הסיבות שעליהם נשענו וראינו שטענותיהם לא מוכרחות כלל, ובטח לא מוציאות מספק.

וכבר חזינן כיו"ב לחד מקמאי מר ניהו הרשב"ש (סי' רפה) בלשון ברורה שיש לכל דור לקום ולתקן גם אחרי גדולים שהיו לפניו שלא תקנו הדבר וז"ל, ואם הראשונים לא התקינוה אינה טענה וראיה שהדבר מותר, שמקום הניחו לאחרונים להתגדר בו. וכמה דברים היו ראויים לגדור ולא גדרום הראשונים ובאו האחרונים וגדרום, וכל המשנה והתלמוד מלאים מזה, וכ"ש האחרונים אלו, שאם אשר היו לפניהם לא תקנו ולא גדרו דבר ולא אסרוהו ובאו האחרונים שאחריהם ומצאו מקום לגדור ולתקן, אין לומר שכיון שאשר היו לפניהם לא אמרו דבר שראוי לאחרונים לשתוק, וצא ולמד שכמה ראשונים אמרו כמה דברים בפסקי הלכות ובאו האחרונים וסתרו דבריהם, וזה במשנה ובגמרא ובחיבורין מן אז ועד עתה. ע"כ. ולדידן הוא על אחת כמה וכמה שכלל לא היה לפניהם, ועדיין לא התבהרה הסוגיה, ואיך משתיקה נלמד תורה שלמה היפך כל הבא לפנינו.

ועי' במאירי (חולין ז ע"א) שכתב וז"ל, תלמיד חכם שאמר דבר הלכה מחודשת הן דרך הוראה הן דרך גדר הן להחמיר הן להקל, אעפ"י שהוא מבטל בזה מנהג קדמונים אין ראוי להחזיקו בכך במדת יוהרא ונטילת שם במה שאין ראוי לו לסרב בדבריו מצד שלא נהגו הקדמונים כן, אחר שהוא מראה פנים לדבריו ושהוא כדאי לסמוך עליו, שכל תלמיד ותלמיד מקום הונח לו להתגדר בו. וזהו שאמרו ברבנו הקדוש כשהתיר את בית שאן, חברו עליו אחיו ובית אביו אמרו לו מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהג בו היתר, דרש להם מה שנאמר בחזקיה וכתת את נחש הנחשת וכו' אפשר בא אסא ולא ביערו וכו' אלא מקום הניחו לו וכו' מכאן לתלמיד חכם שאמר דבר הלכה שאין מזיחין אותו ר"ל שאין מסירין אותו מדעתו מצד המנהג הקדום, ואמרי לה אין מזניחין אותו כלומר שאין מעמידין אותו בחזקת שכחן ומורה בדרך שלא נתקבל בה כן. ע"כ.

ויש לכל לומד לשקול הדברים תחילה מה נאמר ולא מי אמר, מה כתוב ולא מי הכותב, כי קטן מחכים את הגדול, וקטן המונח בסוגיה עדיף ממי שלא ידע מהסוגיה כלל. ולשון חכמים מרפא בדברי רבותינו בתלמוד ירושלמי (פרק חלק סוף הלכה א) וז"ל, 'ניתנו מרועה

אחד' אמר הקדוש ברוך הוא, אם שמעתה דבר מפי קטן ישראל והגייך לא יהא בעיניך כשומעו מפי קטן אלא כשומעו מפי גדול, ולא כשומעו מפי גדול אלא כשמעו מפי חכם, ולא כשמעו מפי חכם אלא כשמעו מפי נביא, ולא כשמעו מפי נביא אלא כשמעו מפי רועה, ואין רועה אלא משה וכו' לא כשמעו מפי רועה אלא כשמעו מפי הגבורה. ניתנו מרועה אחד ואין אחד אלא הקדוש ברוך הוא כמה דתימר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ע"כ. ומעתה אם ראית הדברים אמתיים אל תחפש לדחוק דברים פשוטים, ולסתור האמת, אלא קבלם כשומעו מפי הגבורה.

וגם לאשר עדיין תופס עצמו על המנהג, כבר כתב הריטב"א (פסחים נא ע"א) בשם גדולי הראשונים לדחות טענה זו וז"ל, והדבר פשוט שאין משנתינו וכל גמרא ועובדי אלא במנהג שהוא להחמיר, אבל במנהג להקל לעולם אין חוששין לו ואפי' היה על פי גדולים שבעולם, כל שנראה שיש בו צד איסור לחכם בעל הוראה אשר יהיה בימים ההם, שאין לנו אלא שופט שהוא בימינו, ומיהו במקום שאין האיסור ברור והמנהג קבוע כבר עד שאי אפשר לו לבטלו, נהי דהכא ליכא משום סירכא דכותיים דאי מסתרכי להחמיר מסתרכי אפי' הכי כיון שאינן בני תורה ואין כח בידו לבטלם יש לו לעשות לעצמו בענין שלא יהא בדבר מחלוקת עד שיוכל להחזירם מעט מעט, ואם הטעות מוכרע אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה'. עכ"ל. וכבר חזינן שהלובש לבן בלא תכלת לא רק שבחשש ביטול עשה אלא גם בעובר בידיים יש לו לחוש לנפשו.

וראה בדברי הרמב"ם בתשובה (הוצאת פריימן סי' מו) שיצא לבטל המנהג לעמוד בי' הדברות ודחה המנהג וז"ל, והטוען על זה שהרי מנהג אנשי בבל לעמוד בעשרת הדברות, אין טענתו כלום, לפי שאם נראה אנשים בריאים ואנשים חולים לא נחלה את הבריאים להשוותם לחולים, אלא נשתדל להברות החולים להשוותם לבריאים.

אך ידעתי גם ידעתי, שרוב הלומדים שלא הגיעו להוראה להכריע בעצמם, מבינים שהאמת ורצון ה' הוא להחמיר לכל הפחות כספק דאורייתא, אך ליבם בל עימם לקבלה הלכה למעשה, שמחשבה קופצת בראש איך אקשור תכלת ואהיה שונה מאחרים, ואולי יסתכלו עלי בעין רעה.

וכבר מדמיין בראשו הקודח איך יתלוצצו ממנו, ומחשב חשבונות של 'מקום' מה יגידו המוסדות של הילדים, ההורים, המשפחה, החברים, השכנים,

הנהג באוטובוס ומנקה הרחובות וכו' וכו'. ובאמת שבזה אין לי פה להשיב, שאפילו אומר שהיא הלכה הראשונה בשולחן ערוך (סי' א ס"א) שלא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השי"ת. אצל חלק מהאנשים חשוב בעיניהם כבודם כפיקוח נפש ממש, ואעפ"י שהוא על חשבון כבוד שמים, פקוח נפש דוחה את הכול. ובזה צריך לגשת לחכם רופא נפשות איך להעמיד האמת לפניו בצורה ישרה.

עוד מצאתי בדברי הגר"י ברנד שליט"א מעט נחמה שאין כל חדש, ומצוה המתחדשת זוכה להיות ללצון, שכך היה על קרבן הפסח שהחזירו המלך חזקיה, עי' דברי הימים (ב, ל ה-י) שהכתוב אומר, ויעמידו דבר להעביר קול בכל ישראל מבאר שבע ועד דן לבוא לעשות פסח לה' אלקי ישראל בירושלם כי לא לרב עשו וכו' ויהיו הרצים עברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם ומלעגים בם. אך אנשים מאשר ומנשה ומזבולון נכנעו ויבאו לירושלם.

ועל כן כל איש יחזק עצמו על כבוד קונו, שמה לנו בני אברהם להעדיף הידורי בגדים על כל דקדוקיהם עד שחס מלהזכיר שבן תורה יצא לרה"ר בלא כובע לראשו, אך סימני היהדות מצות ה' עלינו שהם תפארתנו, הרי הם כמת מצוה שעל כל אשר בשם ישראל יכונה, חובה קדושה להחזיר העטרה.

ועל כן **לסיכום** זאת אומר, **ה**חפץ לעבוד ה' בשלימות, צריך לקחת הטוב מכל אחד ולא ללמוד מהחיסרון. וכאן שדברי כמה רבותינו האחרונים בהירים ומזהירים לקיים מצות תכלת כהלכה עכ"פ מספק, אין ללמוד ממנהג העולם ואפי' מהיראים שבהם כשאינם תואמים לכללי הפוסקים.

ובגדולי ישראל צריך לדרוש ולחקור מה דעתם למעשה, שאין להביא ראיה ממעשיהם שלא נאמרו הלכה למעשה, וכבר חזינן שרבים מהם בכלל לא נחתי לסוגיה זו, והבאים אחרים סמכו על קודמיהם למרות שמעידים הם על עצמם דלא באו לידיעה. ואיך שלא יהיה דרכה של תורה לברר האמת ומזה לבוא למעשה, ובכל ספק לדון לפי כללי הפסיקה.

דורש אמת בלבבו

ועל כן המחפש אחר אמת, יקום ויתגבר על דמיונות, ולא יחוש מפני המלעיגים עליו, שכך היא ההלכה בסימן הראשון בשלחן ערוך, כי באמת עין רואה שזה הקשה לנמנעים ולא הספק בדין, כי כאמור גם המתנגדים אינם אוסרים אלא לא מחייבים. והאידנא כבר התפשטה המצוה מאוד ויש הרבה ת"ח

מפורסמים שקושרים תכלת בבגדם, והירא את ה' לא יתקע עצמו בביטול עשה וספק איסור בידיו, וירוץ לקשור התכלת, קרוב לרווח רחוק מהפסד.

וכל אשר מחפש הישר בדרכי הלימוד וההיקש, בין יבין שתכלת דידן קרוב לוודאי שזו התכלת האמורה בתורה, וכבר הצביעו על חלזון זה בראשונים ואחרונים מפורסמים לדורותיהם, ורוב ככל סימני חז"ל מתאימים במדויק ומהם על צד פירוש כזה או אחר, וכל לומד יודע כי אי אפשר לפרנס כל הפירושים בראשונים כי הם חולקים וסותרים זה את זה, ובהכרח רק אחד אמת. ומאחר והוא מוכח בחכמי אומות העולם שזה החילזון שישמש לצביעה בעידן העתיק, וחז"ל כבר הצמידו תכלת של מצוה עם תכלת של מלכים חד הוא, זו קביעה וראיה ולא ספק. ובפרט שכל האמור מתאים לנמצא בארכאולוגיה כפתור ופרח, וכאמור הוא דבר זר ורחוק מהשכל שכל מאגרי ענק בכמות אדירה של כמיליוני קונכיות מזן זה וכולם פצועים במקום מיוחד, לטעון שלא היו בשימוש וסתם אספו אותם ליד תנורי הכנת צבע, ועל כל זה נטען שלא הוא זה לא החילזון סתם נאסף שם ללא צורך, זה דבר זר.

ואוסף הסברות שבאו לדחות המצוה, כמסורת או דברי מקובלים כאילו והגאולה לעולם לא תגיע, וכל מיני דחיות חלושות לדקדק באיזה לשונות שלא מתאימים למציאות, כשידוע לנו שלא היה התכלת לפניהם, והם סותרים דברי ראשונים אחרים וא"א לקיים דברי כלם במציאות, הרי שכל אלה טענות במאמין לדחיה בעלמא כסימון מטרה לחץ, ואין חיפוש המצוה, המעיין בתום לב יראה שאין בהם אלא סברות ולא מוציא הספק מהלב.

וברור וניכר לעין, שגם באלו שטענו לדחות לא היה הכול פרוש לפניהם, ולצערנו לא כתבו תשובות מנומקות אלא שמועות בעלמא ומעט דברי מסקנה בלא להשביע נפש הלומד בבשר ויין של תורה. ואדרבה במעט האחרונים שכתבו בזה, הם כמיעוט המעיד על הכלל שתלו עצמם על טענות שנדחו בקמאי, ומה שנהפך 'מנהג' איזה חכמים לתורה שלמה, ומזה כתבו לדחות מצוה של תורה, זה לא מועיל לרואה את האמת מול עיניו, ובטח שלא מספיק לחפץ לקיים המצוה ולא רק לקיים את המנהג.

וכבר חזינן שאין חשש איסור בכל זה, ולא מוציא לעז ולא יוהרה ולא שאר טענות, ועל כן יאמר כל אשר לבבו עמו, טוב המעשה אפילו מספק, ולא ימנע מאיזה ספק קלוש, להתבטל ממצוה מהתורה ללא סיבה.

כנף ד פרק ד – 'אומדנא דמוכח' בארגמון

ובהגיע פרק זה לתת ההבנה הישרה, לראות בתוך דברי רבותינו את ההוכחה של הארגמון כתכלת של תורה, שים ליבך שמלבד הסימנים דלעיל שחלקם התבארו כראיה וסימן זיהוי אמיתי וטוב לארגמון, שמראה צורת הארגמון דומה הוא לים מאוד, וגם דמו שחור כדברי הרמב"ם, ועינו של הדם אכן 'דומה לעין התכלת', וכנ"ל שאר הפרטים. עוד יש בארגמון אומדנות נוספות רבות שהובאו בספרי המצדדים בארגמון, ואנא עבדא לא אצלול בזה במים עמוקים לכפול הדברים, כי כבר נמצאו עלי ספר ואין לי בהם חידוש גדול. אך כדי להשביע לב הלומד בטוב שייצא דבר מסודר מידי, אביא דבריהם בקיצור ורק אסדר דרך ההוכחה בהם בסדר הנכון בעיני, להבין כמה רחוק הוא החשש לטעות בזיהוי, ולהיפך כמה האומדנות מוכיחות ומוכרחות לקיום מצות עשה מהתורה.

חילזון דווקא

כנקודת התחלה וכמושכל ראשון, זיהוי החילזון הוא שמדובר בבעל חיים הגדל בים כדג, אך לא כל בעל חיים ימי בכלל זה, אלא דווקא בנקרא 'חילזון' דהיינו יצור ימי שיש לו צדף או קונכייה כמבואר ברמב"ם הנ"ל ובערוך וכמפורסם. וא"כ כבר אין לחוש לטעות בשאר דגים שבים אלא רק לחילזון שניתן להוציא ממנו גוון צבע תכלת. ואחר שהוא חילזון ויש לנו ידיעה איך להוציא ממנו גוון תכלת הרי שכל החשש כעת הוא רק שמא יש חילזון אחר שהוא כשר, כי שאר דגים וכדומה להם בעלי חיים שבים אינם כשרים.

ושפוני טמוני חול

במדרש לקח טוב (דברים לג, יח) מצינו שהחילזון טומן עצמו בחול. וכן הוא במציאות שהארגמון הקהה קוצים טומן עצמו בחוף הים בקיץ. (לולאות תכלת עמ' 170). ויש תמונות להמחשה בזה בספר לבוש מלכות הנזכר. וזה סימן נוסף המתקיים בארגמון, ומצמצם שאר אפשרויות בחלזונות.

נרתיקו גדל עמו

ומתקיים בארגמון סימן נוסף המופיע בפסיקתא דרב כהנא (פיסקא יא בשלח כא) וזל"ק, חלזון הזה כל מה שהוא גדיל נרתיקו גדל עמו. ע"כ. וכ"ה במדרש דברים רבה (כי תבוא יא) החילזון הזה כשגדל מלבושו גדל עמו. ע"ש. ואין צריך לומר שאכן כך היא המציאות בארגמון אחת לאחת.

יוגבים לצוד את החילזון

סימן שני המצמצם במיני החלזונות וגם הוא סימן זיהוי, מבואר בחז"ל (שבת עה ע"ב) שהחילזון המיוחד שממנו התכלת

צריך 'לצוד' אחריו, ואינו נמצא בהישג יד שרק 'מחוסר לקיטה', וזה מצמצם רבים ממיני החלזונות והשבלולים והצדפים שאין צריך כלל לצוד אחריהם. ואם כן הוא סימן יפה לארגמון שצריך לצודו ברשתות מיוחדות ובתחבולות כאשר הוא במציאות, שהוא שוחה ונעוץ בקרקעית הים או בסלעי הים.

וכבר נזכר מזה בספר לבוש הארון (עמ' 68) וז"ל, חלזון המורקס ניצוד באמצעות תחבולה מיוחדת אשר בו ודאי ראוי לה השם צידה, החלזונות ניצודים על ידי הורדת רשתות לתוך הים שבתוכן נמצאים פתיונות, החלזונות נתפסים בפתיון ונלכדים אל תוך רשתות מיוחדות העשויות לכך. תהליך זה מתואר בידי פליניוס ובספרים נוספים "הפורפורא נלקטת באמצעות מין סלסלה קטנה ובמלכודות אלו מושלכות לתוך הים ובתוכן מניחים צדפות לפתיון אשר בתוך שבריר שניה סוגרים על הקונכיה, ובו זמנית הם מכישים על חפץ כפי שאנו רואים אצל השבלולים". והביא שם עוד מקורות היסטוריים כגון אריסטו ופליניוס מתארים את אופן צידת שבלולי המורקס דהיינו ארגמון קהה קוצים וחד קוצים באמצעות סלסלות קלועות עם פיתיון, ע"ש.

דומה לצבע קלא אילן

ומאחר ומבואר בחז"ל (ב"מ סא ע"ב) שצבע התכלת זהה לקלא אילן, הרי זה לעצמו כבר סימן זיהוי שזה החילזון המוציא גוון הדומה לקלא אילן המזוהה כצמח איסטיס וניל [ראה כלאים (ב, ה) וברע"ב ועוד.] ומכונה גם אינדיגו ע"ש.

כל שכן שברור מחז"ל שצבעו של התכלת אינו דוהה וכך הוא באמת בתכלת דידן שהעין תעיד שעשרות שנים עוברת היא בין הבגדים המתבלים והיא ביופיה על אף כל הכיבוס והבלאי.

מציאות מוכיחה כס' אלף עדים

וכעת נבוא לעוד אומדנא גמורה בזיהוי הארגמון, שהרי בדורנו שרבתה החכמה והיא כוללת בתוכה הצטברות חכמה של אלפי שנים, יחד עם התפתחות טכנולוגית אדירה ביכולות גבוהות בצילום ותיעוד של בעלי חיים במעמקי הים גם באוקיינוסים הרחוקים, ויש כלים וציוד המאפשר יכולות צלילה וחקר ימי נרחב, ועל אחת כמה וכמה בים התיכון. ואם כבר מצאו מעל 'שישים אלף' זני חלזונות, ויודעים גם על מינים שכבר נכחדו ומצאו מהם מאובנים וכדומה. ובאורח 'פלא' מכל השישים אלף חלזונות לא מצאו עוד חילזון אחד חוץ מהארגמון שניתן להפיק ממנו חומר צובע בגוון תכלת,

הרי לך אומדנא גמורה. ואחד מתוך 'שישים אלף' זנים, זה לבדו סימן מובהק ביותר יותר מנקב בצד אות פלוני בשטר (גיטין כז ע"א) שאין בו אלא כמה מאות מילים.

טוב החילזון החי מהמת

אחת מסוגיות הש"ס שדנה בחילזון על פרטי זיהוי ויצירת התכלת ממנו, גם עוסקת בצדדים מעניינים שיש בהם סימן זיהוי מובהק ביותר להתחקות אחריו. והכי גרסינן בשבת (עה ע"א) תנו רבנן, הצד חלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחת, רבי יהודה אומר חייב שתים וכו' וליחייב נמי משום נטילת נשמה, אמר רבי יוחנן שפצעו מת. רבא אמר אפילו תימא שפצעו חי, מתעסק הוא אצל נטילת נשמה. והא אביי ורבא דאמרי תרווייהו מודה רבי שמעון בפסיק רישא ולא ימות, שאני הכא דכמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה כי היכי דליציל ציבעיה. ע"כ.

ומבואר מהגמרא שבחלק מיצירת התכלת צריך להוציא מהחילזון את החומר הצובע, אך דא עקא שהוצאת הצבע יותר איכותית אם ייקחו את החומר היוצא ממנו כשהוא חי ולא מת, שנכון הוא שגם מחילזון מת אפשר להוציא צבע אך יהיה פחות איכותי מאשר כשיוציאו ממנו והוא חי.

הרי סימן נוסף מבואר שהפקת החומר מהחילזון יתבצע ע"י 'פציעת' החילזון, דהיינו לחתוך בבשרו כדי להוציא את החומר הצובע, שאי אפשר להוציא את החומר הצובע מראשו אלא מגופו שתחת הקונכייה. ובארגמון הוא אחד לאחד, ששוברים בקונכייה במקום מדויק מאוד כדי להגיע לאותו כיס שבגופו בו נמצא החומר הצובע, וצריך לחתוך בו כדי להוציא החומר.

עוד סימן נוסף מדברי חז"ל כאן, שאת החומר הצובע ניתן להפיק מהחילזון בין כשהחילזון חי או מת. והוא ברור בארגמון כהה קוצים באופן מוחלט.

עוד סימן מובהק יותר מן האמור והוא משמעותי ביותר, שהחומר המבוקש כדי שיהיה 'איכותי ביותר' צריך להוציאו מהחילזון כשהוא 'חי' בדווקא, שאחר מותו אינו באותה איכות, וזה דבר מפורסם בחילזון ארגמון כאשר מתואר כל זה היטיב בספר כליל תכלת לגר"א טבגר שליט"א. וזה סימן מובהק ביותר המעיד על מין חילזון בהדיא שהוא ממש בטבעו ובחומר הצובע ובו נאמר איכות הצביעה שהיא מדד נוסף לקיום המצוה שתתקיים הצביעה.

עוד סימן מובהק נוסף מבואר בדברי התוס', שכדי שיובנו דברי הגמ' מדוע לא חייב על נטילת נשמה בהוצאת

החומר הצובע שבחילזון. אומרים התוס' (ד"ה כי היכי) וז"ל, והשיב לו ר"ת דדם חלזון הראוי לצביעה 'מיפקד פקיד' ולא מיחייב על אותו הדם משום נטילת נשמה, ועל דם אחר היוצא עמו נמי לא מיחייב דלא ניחא ליה כי היכי דליציל ציבעיה. ע"כ.

ומבואר ברבנו תם שחילזון זה החומר הצובע שבו אינו דמו ממש הזורם בגופו, שאם כן אכן חייב על נטילת נשמה. אלא בהכרח לומר שיש כיס שבו נמצא החומר הצובע והוא 'מיפקד פקיד'. ולא נעשה עצמנו מופתעים שכך הוא התיאור המדויק 'בארגמון כהה קוצים' ששוברים הקונכייה במקום מיוחד ומדויק, שתחתיו אותו כיס עם החומר הצובע 'מיפקד פקיד' בתוכו. וזה סימן מובהק וגם ראיה עין בעין בסוד ה' ליראיו שר"ת לא הכיר החילזון ומתוך הבנת הסוגיה עלתה בידו, וכך הוא במציאות בצורה ברורה.

וראה בספר לולאות תכלת (עמ' 107) שהביא לשונות חכמי הגויים וז"ל, בלוטת הצבע נמצא באיזור צווארר הפורפורא, משתדלים ככל האפשר להוציא את הצבע בעודם חיים. ע"כ. הרי שתיעדו גם את היות החומר בכיס לעצמו כדברי ר"ת, והן את איכות החומר בהיותו בחיים בלשון חז"ל ממש. והם מדברים על החילזון מורקס שהוא הארגמון, והדברים מוכרעים למקבל האמת.

וראה בעיניך היופי בראיה זו וכמה חזקה היא האומדנא דמוכח בזה, איזו סבירות יש שמצאנו 'חילזון', שיש בו 'חומר צובע', ולא מצאו 'זולתו', גם אחרי הכרת 'עשרות אלפי זנים', וחז"ל לא 'הזהירו מטעות ממנו', והוא 'טמון בחול', וגם צריך 'לצודו', וגם צריך 'לפצוע' בשרו להוציא חומר הצובע, וניתן להפיק ממנו 'חי או מת', ויותר טוב 'מן החי', ויש לו 'כיס נפרד' לאותו חומר, והחומר 'מיפקד פקיד' שם ולא בלוע ממש כדמו. וזה עוד קודם שהוכחנו שהוא בעצמו שימש לצביעה ונמצאו ראיות וסימוכין לזה. האם אין כל זה בהגדרת 'אומדנא דמוכח' ועד כמה נכסה על אור השמש לטעון שלילה הוא. וכל אחד מאלה יכול להיחשב כסימן חזק וכל שכן בהצטרפם יחד.

בכתבי רבותינו

והנה מלבד הצטרפות סימנים לחיזוק אומדנא, הרי יש מרבותינו שקראו לו בשם על צד קבלה וחקירה כהלכה פסוקה. ואציין בקצרה בזה כמה מקורות שקיבץ הגר"נ שרמן שליט"א בס' לבוש מלכות (פרק ג) ויש בזה אריכות גדולה בספרי המחזקים לארגמון, ואבוא בקיצור נמרץ ביותר

לציין לכמה מלשונות הפוסקים המבואר מהם בביאור זיהוי חילזון התכלת כארגמון כהה קוצים הנזכר בחכמי האומות כפורפורא, להבין ולהשכיל שאין הדברים רק בסימנים אלא גם בדברי הפוסקים כמסורת ממש.

בראש ובראשונה לשון רבינו הראב"יה (ברכות סי' כה) שכותב 'מסורת' אשר קיבל להשוות בין תכלת לפורפורא/ פורפירא וזה לשון קודשו, קבלתי שיש מין צבע שקורין כרתי ודומה לתכלת וגרסינן בירושלמי בין תכלת לכרתי, בין פורפורין ובין פריפינון והוא מעיל שקורין בלשון לע"ז פורפירא ויש שדומה לו קצת. ע"כ.

וכן הוא במדרש הגדול (במדבר ד, ה) וזל"ק, אבל הארון עור תחש מלמטה ותכלת מלמעלה, ולמה? שכן דרכן של מלכים פורפירא שלהן תכלת. ע"כ. ודע לך שהמדרש הגדול מיוחס לרבי אברהם בן הרמב"ם, לפיכך זהו מקור חזק ודוחה כמה קושיות סרק שראיתי מעירים על הכינוי 'פורפורה' שאין הוא אלא בגד מלכות ולא תכלת. וטענתם סרק, שהרי ברור שחז"ל ייחסו אותו לתכלת דווקא והיא המשמעות בדברי המדרש הגדול שפורפיר"א הוא בגד מלכות שדרכו להיות בצבע תכלת, שמזה מוכח שבגד מלכות שייחודו היה בצבע תכלת שבו.

וכן הוא בלשון חז"ל במדרש רבה (אסתר רבה י, יב) בהדיא וז"ל, ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וכו' מה המלך לובש פורפרין כך מרדכי לבש פורפרין. ע"כ. והוא דבר פשוט שבגד מלכות של גויים הוא ששבח למרדכי משנה למלך אחשוורוש, והתכלת שבכל המקום אחת היא.

ומפורסמים גם דברי הרמב"ן (שמות כח, ב) שכתב וז"ל, והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך גוים. ע"כ. ואם תשאל מיהו אותו 'מלך גוים'? ביאר הרמב"ן במקום אחר (בראשית יד, א) וז"ל, ומלך גוים המולך על עמים שונים, אשר שמוהו עליהם לראש ולקצין. רמז למלך רומי, אשר הומלך על עיר מקובצת מעמים רבים, כיתים ואדום ויתר גוים, עד כאן. ניתן לראות מהדברים הללו רמז לכך שעד תקופת הרמב"ן היה השימוש בתכלת רק אצל מלכי רומא, ואין באפשרות אף אחד ללבוש תכלת, חוץ מקיסרות רומא. [ומה שראיתי מפלפלים אם זה הכת"י הנכון בדברי הרמב"ן, ומה בכך גם אם לא דיבר על זמנו סו"ס ברור שתכלת התורה זו אותה תכלת העמים, וכפשט חז"ל.]

וכדוגמת הנזכר בראבי"ה תראה גם לבעל שלטי גיבורים (פרק עט) שכתב, ובלשון יוון רצה לומר רמש הים הנקרא פורפורא, והוא החלזון שצובעין בו התכלת. ע"ש. וכדוגמתו עוד בחוות יאיר (מקור חיים ציצית סי"ח ס"ג) וז"ל, בחידושים כתבתי דדם חלזון שבו צובעין תכלת אינו בלו"א, רק צבע פורפור שנעשה מדם דג שנקרא הדג פורפור. ע"כ. ומוכח שכל כך היה ברור לו שזה החילזון שממנו מצות התכלת עד שהיה מוכן להידחק בפי' הגוון והעיקר להעמיד את החילזון בשמו, ואם היה יודע שמאותו חילזון ממש מפיקים גם תכלת שמים היה שמח שמחת עולם. ולא כמי שראיתי שכתב לדחות דברי המקור חיים בגלל דבריו על הגוון, שהתעלם מהעיקר שלא לצורך. ועוד סייעתא לזה בתועפות ראם (יראים, סי' תא אות יז) שכתב, והך חלזון שצובעין מדמו תכלת, נקרא חלזון אדומי (פורפור שנעקע). ע"כ.

וראה עוד ליעב"ץ (מטפחת ספרים פ"ד) שכתב, יוגבים אלו ציידי חילזון מסולמא דצור עד חיפה, וכדבר הזה ממש כתבו גם סופרי אומות העולם כותבי ישובי המדינות וכו' וזכרו שלא נמצא במקום אחר הדג שצובעים בדמו תכלת, כי אם בין שני מקומות הללו. ע"כ. ומפורש אומר נאמנה שדברי חכמי הגויים הם הם גם בזיהוי תכלת של תורה, ודברי חכמי האומות לא השתנו מזמנו שכולם הולכים על עדות קדמוני חכמי יוון. וראה בספר לולאות תכלת (עמ' 107) ציטוטים עם תיאור מדויק בלשונות חכמי הגויים, ובספר לבוש מלכות הנזכר הביאם עם תמונות המראות אחת לאחת שמלבד זיהוי בשמו גם זיהוי מוחלט במקום גידולו בחופים בהם נמצא, וצורתו 'הפורפורא יש לו כמו חוטם חלול יוצא ממנו, שצדו כצנור מופנה פנימה, ולשונו עוברת בו. יש לו קוצים שבעה חידודים בערך, שמסבבים אותו כמו טבעת. הפורפורא חי לשש - שבע שנים וכל שנה גידולו ניכר על ידי חלקי קונכיה המקפת'. וכן שחלזונות הארגמון 'מתים במים מתוקים' 'אוכלים על ידי הארכת לשונם מתחת ל"אופרקולום" (הקליפה הקשה של החלזון) מידת הלשון היא ארוכה [מרוחב] אצבע איש' וזו היא מציאות הארגמון ממש. והדברים מדברים בעד עצמן. ויש בזה עוד אריכות בספר לולאות תכלת קחם משם.

הרי לפניך שכבר מחכמי ישראל ראשונים ואחרונים זיהו את חילזון התכלת כפרופורא שהוא בלשון יוון מורקס ארגמון כהה קוצים, ואין בחכמים מי שחלק עליהם בזיהוי אחר. ומאחר והוא מבורר בלשון חכמי אומות העולם שזה החילזון צבעו בו בגדי

מלכות, הרי שיש זיהוי על מין החילזון ממש גם לי להסתמך על סימנים אלא כמסורת גמורה. וכבר חזינן שהרמב"ם ניסה בעצמו וזיהה את החילזון אלא שלא הצליח להפיק ממנו את הגוון התכלת המיוחל אלא תכול אחר, וזה עוד סימן לארגמון שמוציא כמה גוונים, ונחנו שעלתה בידינו בחמלת ה' להוציא ממנו התכלת מי הוא זה שיטמון ראשו בחול לומר אינו זה החילזון.

חכמי האומות

והנה דבר מדהים הוא, שהתנ"ך משיך את התכלת לבגדי המלכים כמבואר במגילת אסתר בהדיא, ודברי חז"ל מלאים בזה. וכשנבוא לבדוק בהיסטוריית העמים וחוכמתם, נמצא מבואר היטיב שאותה תכלת של תורה שהיא תכלת המלכים, הפיקו אותה ושאר גוונים הדומים לה מחילזון הארגמון דווקא.

בספרי פליניוס הזקן תולדות הטבע פרקים רבים מוקדשים לצביעת המורקס ומתייחס אל השבלולים המכונים פורפירא ומורקס, ומציין אותם כמקור לצבע סגול וכחול.

וראה שבמקביל לדברי הרמב"ן הנ"ל שמשייך בין תכלת של תורה גם בזמנו לתכלת המלכים, יש תיעוד נרחב מההיסטוריונים על גזירות מהרומאים על יצור תכלת מחילזון, לדוגמא ראה ציטוט בספר לבוש הארון (עמוד 29) וז"ל, לשום אדם פרטי לא תינתן רשות לצבוע או למכור מוצרי פורפורא משי או צמר שנקרא בלאט"ה אוקסיבלאט"ה והייקינטינה, ומי שימכור מהמורקס הנזכר עליו לדעת כי הוא מסתכן באיבוד רכושו כמו גם חייו. ע"כ. וכל כך הייתה התכלת סימן זיהוי לבגדי מלכות, עד שכבר הדברים התאחדו שפורפיר"א נקרא בגד מלכות בצבע תכלת.

ויש בזה עוד לשונות רבים מחכמי אומות ראה בספרים הנזכרים שהאריכו בזה, ורק על זאת אפתח מה שראיתי טענת סרק, שמאחר וקראו לחילזון 'ארגמון' וברור שעשו ממנו גוון 'סגול' בעיקר, מזה רצו לדחות שאין זה תכלת הארגמון. ובאמת אם לא שראיתי נכשלים מדבריהם לא הייתי מגיב, כי נשמעים דברים אלה באוזניי כטענות קנטור חסרות טעם. שמאחר ומבואר בדברי פליניוס [הנזכר שם] שיש אפשרות להוציא מהארגמון '14' גווני צבע שמהם גם סגול וברור שגם תכלת כמו שעין רואה. וכך מבואר גם בדברי רבותינו כמ"ש רבנו פלטיאל (בראשית מט, יג) וז"ל, והמדרש אומר בשעה ששמע זבולון בכה לפני אביו ואמר מה אעשה לחוף ימים, א"ל שבימים ספון דבר טוב וזהו חלזון ועושים ממנו כל

מיני צבעים ואתה תמכר אותם בדמים יקרים. ע"כ. ומבואר היטיב שעושים ממנו כמה גוונים, ואם כן מה אכפת לן אם הם עשו יותר סגול מתכלת סוף סוף אנחנו צריכים תכלת וגם זה גוון היוצא מארגמון.

ואם תשאל מה טעם עשו בזמן הקדמון בעיקר סגול ולא תכלת, תשובה לזה כבר מבוארת בלשון פליניוס הנזכר וז"ל, כמו כן ידוע לנו כי מהצמחים מופקים צבעים רבים בעלי ערך וכו' בני ארץ גליה צרפת של ימינו הנמצאת מעבר לאלפים מפיקים את כל הצבעים הבאים מצור את הקונכיליא וכן את כל שאר הצבעים אך ורק באמצעות הצומח הם 'אינם נזקקים לתור אחר המורקס בקרקעית הים' ובמעמקיו במקומות אליהם שום עוגן לא חדרה מעולם וכו' בעומדם על קרקע יבשה אוספים בני המקום את צבעיהם כדרך שאנו אוספים את יבולי התירס אולם הצבע ש להם לוקה בחיסרון אחד גדול והוא שהוא דוהה בכביסה אילולא כן יכלו אנשי האצולה להתפאר ולהתנשא באופן מהודר לאין ערוך מעכשיו או לכל הפחות תוך סיכון קטן בהרבה. ע"כ. [הביא ציטוט דבריו בספר לבוש הארון (עמ' עב).]

מבואר שגוון התכלת שיכלו לעשות מהצומח דהיינו מאיסטים שהוא קלא אילן, לא טרחו לעמקי הים לארגמון עבור תכלת שאפשר בצומח, אך על סגול שאין להם בצומח טרחו עד עמקי ים בסיכון ומאמץ. וזה ברור אם כן שאין כלל טענה של חוסר זיהוי בארגמון, אדרבה הדברים מתאימים כפתור ופרח לדברי חז"ל שיש קלא אילן דומה לתכלת החילזון רק שאינו באותה איכות, ולמדנו מהאומות זיהוי השמות לאמור בחז"ל.

וזה הברור גם בדברי הרמב"ם בפי' המשנה הנזכר לעיל בארוכה, שהוציא גוון מהחילזון אלא שלא הצליח להוציא את גוון התכלת. ולא היה בפיו לומר שאין זה החילזון אלא שאין זה הגוון, כי זיהוי החילזון ברור הוא. ודו"ק.

זמן גזירת התכלת

וראה עוד בספר הנזכר לבוש הארון (עמ' 31) שמוכיח מלשונות חז"ל (מנחות מג ע"ב) שכבר בדורו של רב אחאי התחיל להיות קושי בלהשיג תכלת, והוא 'רב סבוראי' [כ500 שנה לפנה"ס] וזה מתאים שבדורות אחריו דהיינו בגאונים וראשונים מבואר שכבר לא מצוי תכלת. ותחילת הגזרות על התכלת התחילו כנראה כבר קודם לכן כמבואר בגמרא סנהדרין (יב ע"א) שלחו ליה לרבא זוג בא מרקת ותפשו נשר, ובידם דברים הנעשים בלוז ומאי ניהו תכלת.

בזכות הרחמים ובזכותם יצאו בשלום. ע"ש.

ושוב גם כאן 'באורח פלא' יש תיעוד מקביל אצל הגויים שגזרו על התכלת, בזמן יוליוס קיסר ואחריו נירון קיסר. והם על אותו תכלת מדברים, ומזהים את החילזון בשמו וצורתו כמו שהוא עד היום. ע"ש שהאריך בזה ולא הבאתי אלא לשון דוגמא בעלמא. וזה ברור שתכלת דידן ודידהו הכול אחד הוא, והמתכחש לזה צריך להתפלל עליו 'בזכות הרחמים ובזכות המצוה שיצאו בשלום'.

מאגרי הקונכיות

עוד אומדנא מוכיחה מצד עצמה, שמאחר וידוע שהארגמון היה משמש לצבע הסגול והתכלת, לא 'נתפלא' לשמוע שמצאו כמויות אדירות של קונכיות ארגמון ששימשו לצביעה במקומות ממש בהם כתוב בתנ"ך, ולדוגמא ראה ביחזקאל (כז, ז) 'תכלת וארגמון מאיי אלישה היה מכסך', וראה בספר הנזכר לבוש הארון (עמ' 32) בביאור במקומות ומקורות לזה שהייחוס לאזור איטליה וקפריסין. ושם מצאו בכמה אתרים שונים לאורך החוף מאגרי ענק של מאות אלפי קונכיות של חילזונות וכולם רק של ארגמון שפצעו את קונכייתם בדיוק באותו מקום הידוע לנו גם היום, והפסוק אומר תכלת וארגמן.

ולא נתפלא שגם באורח 'פלא' דיוקנו של הארגמון חקוק על מטבעות צור שהיא מהמפורסמות בייצור התכלת כמ"ש בחז"ל (שבת כו ע"א) שמקום צביעת התכלת מסולמות של צור ועד חיפה. וגם באזורים אלו 'למרבה ההפתעה' נמצאו מאגרי ענק רק של קונכיות הארגמון, ולא תועדו מצבורים אחרים של חילזון ממין אחר בשום מקום בכמויות שיש בהם משמעות. וראה ביעב"ץ (מטפחת ספרים פ"ד) שכתב, ובענין צידת חלזון אמרו בפרק במה מדליקין ולכורמים וליוגבים תני ר"י, יוגבים אלו צידי חלזון מסולמא דצור עד חיפה. וכדבר הזה ממש כתבו גם סופרי אומות העולם כותבי ישובי המדינות והנמצא בה לצורך העולם, וזכרו שלא נמצא במקום אחר הדג שצובעין בדמו תכלת כי אם בין שני המקומות הללו. עכ"ל.

חילזון אחד ואין שני

ואחר שהתגלה הארגמון והוא נקרא חילזון שניתן להפיק ממנו 'חומר צובע' לגוון תכלת, הרי כבר בזה די להכריע שהוא כשר למצוה. כי באמת ברור בחז"ל שאין אלא חילזון אחד שעונה לזה להגדרה זו שיכול להוציא גוון תכלת, וכך הוא פשוט בראשונים

בצורה מוחלטת שאין חשש קלא אילן בחילזון אחר אלא בצומח וכל שמצאת חילזון להפיק ממנו תכלת בהכרח שהוא החילזון בו דיברה תורה.

גם לדברי מי שראיתי שמפלפל באיזה נוסח בדברי הראב"ד בפי' תורת כהנים, שמשמעות דבריו 'שקלא אילן מין חיה הוא'. וחשבו אותם חכמים שמצאו איזו מציאה לדחות הארגמון, גם בזה בהילותם לדחיה ריקה וקלושה גרמה להם שלא שמו ליבם שזו הוכחה היא, שהרי גם לראב"ד אותו קלא אילן לא מכונה בשם 'חילזון' אלא 'בעל חיים', ואם היו שני מיני חלזונות המפיקים צבע תכלת ורק אחד מהם כשר, בודאי חז"ל והראב"ד היו מזהירים אותנו, שלא רק שיש לחוש לטעות 'בקלא אילן' אלא גם מחילזון הפסול, וזה לעצמו ברור ופשוט מחז"ל שאם הצלחנו להפיק את גוון התכלת מחילזון זה, אין לחוש בזיהוי כי אין עוד חילזון המפיק צבע תכלת, וזה לבדו כבר מוכיח עליו.

ואם יתכחש מאן דהו ויטען, שאפשר ויש שני חלזונות ואחד פסול והארגמון הוא הפסול, הרי שצריך לומר בעיקשות מופלאה, מב' החלזונות מפיקים צבע בתהליך צביעה זהה, ושניהם דומים לים, וגזרו עליהם מלכי הגויים באותו זמן, ושניהם מצויים בין צור לחיפה, ונקראים שניהם פורפורא, וצבע שניהם זהה וגם דומה לקלא אילן, ולשניהם יש כיס עם חומר המכונס בו, ומראהו שחור, וטוב לצביעה בפרט כשנלקח ממנו כשהוא חי. ומאידך, רק 'מהפסול' נשאר תיעוד נרחב מכתבי חז"ל והאומות, ולא נמצא בארכיאולוגיה אלא מהפסול, וחז"ל לא ידעו להזהיר אותנו מהחילזון הפסול. כל השומע טענה שכזו ישחק עד כמה מהפך האמת וההכרח בטענות ותואנות שווא.

כח ההכרעה באומדנא

ואני לעצמי מהרהר עמוקות בזה, מהי אותה ראיה מוחלטת שחפצים בה המתנגדים לארגמון, וכי מצפים הם שיבוא משה רבנו כדי להביאה לפניהם. והרי רוב ככל דיני התורה מוכרעים לא בראיה ועדות ברורה אלא 'באומדנא דמוכח' 'ודעת נוטה', והיא גופא הגדרת 'רוב וחזקה' שנקבעות עפ"י אומדנא של חז"ל.

ולדוגמא איכא חזקה 'אין אדם פורע תוך זמנו' (ב"ב ה ע"ב) או רוב בעילות אחר הבעל (סוטה כז ע"א) וגוזל הרחוק נ' אמה מהשובך (ב"ב כג ע"א) הם וכיו"ב עשרות רבות של דינים אינם בגזירת הכתוב או הלכה למשה מסיני, אלא בדיקה חקירה וקביעה על כוח סברה חזקה המכונה בחז"ל 'אומדנא דמוכח'.

וגם בדברים שלא באו במפורש בחז"ל אומרים כן, ואפילו בלהוציא ממון מהמוחזק בו שכך דרכי דין התורה 'יש לדיין לדון דיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להם שהם אמת, והדבר חזק בלבו שהוא כך, אף על פי שאין שם ראיה ברורה'. (לשון שו"ע חו"מ סי' טו ס"ה) ואפילו טענת יסוד בסיסית וחזקה של 'המוציא מחבירו עליו הראיה' לא אמרינן כנגד אומדנא דמוכח. ועל כל חכם נאמר אין לדיין אלא מה שעיניו רואות, לפסוק הדין באומדנא גם בלא עדות מכרעת. ושורש לזה ראה בכתובות (פה ע"ב) במעשה דרבי אמי ומרגליות היתומים. שמאחר וסבירות גבוהה היא שהרי אביהם לא היה אמוד לזה וגם ידע זה מהסימנים, אומדנא גמורה היא להוציא אפי' מיתומים.

וזה אמרו הרמב"ם ושו"ע בדיני ממונות שיש חזקת מריה קמא, והמוציא מחברו עליו הראיה. ואעפ"י שבמקום של קיום מצוה בלאו הכי אין צריך לכל כך פלפול והכרח, שבהכרעת הדין מספיק דעת נוטה, וכל שכן בספק מצות עשה דאורייתא שחייב להחמיר מהתורה. וכל כללי הפסיקה בספקות בדינים נמצאים כאן לחייב. רק זאת באתי לומר, שהאומדנות המצטרפות יש בכוחם להוציא מכלל ספק ולעשות כדין ודאי.

סיכום דרך ההוכחות

ונמצא לסיכום צד ההוכחות, שהמתכחש לתכלת הארגמון צריך לטעון ולומר כדלקמן, 'שמא' יש עוד חילזון שאינו בכלל השישים אלף מיני חלזונות הידועים לנו, וגם הוא מייצר צבע תכלת כארגמון, וגם הוא גדל בים כארגמון, ובים התיכון דווקא כארגמון, ובחופי חיפה וצור כארגמון, וגם יש לו קונכייה שגדלה עימו כארגמון, וגם צריך צידה כארגמון, וגם נטמן בחול כארגמון, והוצאת החומר 'הצובע' איכותית דווקא בעודו חי כארגמון, וגם החומר הצובע נמצא 'בכיס' מיוחד כארגמון, וגם דומה צבעו להפליא לגוון הקלא אילן כארגמון, וגם יש לשניהם צבען איכותי 'המתקיים' כארגמון, ויש לו גם הרכב כימי זהה לקלא אילן כארגמון, וחכמים לא הזהירו אותנו שלא נטעה בארגמון, וגם בזמנם היו צובעים ממנו בגדי מלכים כארגמון, ובו דיברו חכמים וקראו לו פורפירא כלשון גויים שקראו כן לארגמון, ונגזר עליו איסור שימוש בדיוק באותה תקופה כמו על הארגמון, וגם הוא מוציא י"ד גוונים כארגמון, וצורתו דומה מאוד לחקוק במטבעות צור ונראה ממש כמו ארגמון, אך לא מצאו מאותו חילזון ממצאים ארכיאולוגים כארגמון, ולא מצאו ממנו מאגרי קונכיות באותם מקומות של תעשיית התכלת רק מארגמון, וחז"ל

לא ידעו שהגויים הוציאו תכלת שלהם רק מארגמון, וחז"ל גם לא ידעו להזהיר שלא נטעה בארגמון, וכמובן חייב לומר שרק אחד מהחלזונות כשר והוא לא הארגמון ולא ממשפחתו.

וכל השומע מי שיטען טענה זו ומתכחש לאמת שחוק ישחק לו, עד כמה יכחישו אור השמש בטענות רחוקות כאלה. ואם לחכמים לפני עשרות שנים שלא היה ידוע כל זאת פקפקו והיססו, היום כשידוע כל זה לא שייך כלל להישען על טענתם שהייתה בחסרון ידיעה מכל העולם.

ואני לעצמי מהרהר עמוקות בזה, מהי אותה ראיה מוחלטת שחפצים בה המתנגדים לארגמון, וכי מצפים הם שיבוא משה רבנו כדי להביאה לפניהם, והרי לטענתם לעיל שגם על צד רחוק חסר סיכוי וסבירות נטען ספק לביטול מוחלט של המצוה, גם למשה רבנו לא יקשיבו ויטענו שמא שכח והתבלבל מהטרחה של עליה להר סיני, בירידה שכח.

וח"ו המצווה תתבע עלבונה מדוע זלזלו בה נגד כל מצוות התורה, והרי רוב ככל דיני התורה מוכרעים לא בראיה ועדות ברורה אלא 'באומדנא דמוכח' 'ודעת נוטה', והיא גופא הגדרת 'רוב וחזקה' שנקבעות עפ"י אומדנא של חז"ל, ובאומדנא דמוכח וחזקה מוציאים ממון מבעליו גם בזמה"ז, ובזמן סנהדרין בדיני נפשות היו דנים מיתה על חזקות. והארכתי בזה בתוך המאמר, שכל הדורש 'עדות' נאמנה או איזו ראיה 'חלוטה' בשביל לקיים מצוה מהתורה, אינו אלא קנטור או טעות ושתיהן לא כדרכה של תורה.

וכל אשר אמת בלבבו יודה ויאמר, צבר האומדנות כאן הם הכרעה גמורה ולא נכנס בשם ספק כלל, והם הרבה יותר מכריעות מהאמור בחז"ל בכתיבת שמות יוסף בן שמעון בן פלוני או שום סימן אחר (עי' שו"ע חו"מ מט ס"ז) שמועיל גם להוציא ממון, שאם דנו בשמות מצויים שאין הסתברות 'לצירוף מקרים' אין לחוש לטעות ונקרא ודאי ולא ספק. ובטח שאומדנות הארגמון חזקות ומוכיחות הרבה יותר מג' מטבעות שנמצאו זו על זו כמגדל (עי' שו"ע חו"מ רסב סי"ב) שדנים אותם כוודאי גמור ולא ספק. והכא יש צבר אומדנות וראיות עומדות זו על זו עד השמים ומוכיחות שתכלת ארגמון הוא תכלת של תורה, ואומדנות אלה נעשות 'ודאי' ולא ספק.

וכמה חלישות הדעת היא לשמוע את הנרפים ממצוה גם בזמן הזה, ובפרט מה שגיזמו כמה לומדים לומר שכל כך פשוט בעיניהם שאינה התכלת של

תורה, עד שאפילו 'ספק' להחמיר אין להם, וכי אין עיניים להם לראות ואוזן לשמוע כל צדדי האומדנא עד שיבטלו גם ספק מצוה. ואיך לא חששו להיכנס ביודעים בספק ביטול עשה מהתורה, וגם עוברים בידיים על עשה מהתורה לקבוע הלבן בלא התכלת. ואני שואל ולא מבין מנין הביטחון העודף הזה בטענותיהם לבטל אפילו 'ספק', והם לא הביאו ראיה אחת לסתור אלא רק קושיות חלושות, וכי קושיות נעשו ראיה והוכחה גמורה לצאת מספק.

תבנא לדינא

מאחר ורבו עשרות סימנים ואומדנות ברורות שזו היא תכלת של תורה, ולא הבאתי אלא חלקם, אין כאן 'ספק' שמא זו התכלת, אלא 'אומדנא דמוכח' שיש בה כדי 'חובה גמורה' לקשור תכלת בבגדו על צד ודאי ולא ספק, שכך היא ההכרעה של חקירה ולימוד.

וגם על המתעקש הרי ברור שגם אם לא יחזיק מזה אומדנא דמוכח, הרי שהוא הרבה יותר מסתם 'ספק' אלא דעת נוטה ביותר, וכאמור ספק דאורייתא במצות עשה מהתורה מוכח ברמב"ם שחייב להחמיר בזה מהתורה. ונמצא שאין כלל חולקים שחובה גמורה היא מהתורה רק על צד ספק וכל שכן על דעת אומדנא דמוכח.

והנמנע מלהטיל תכלת הארגמון מבטל תכלת של מצוה, ומסתבר מאוד שעדיף לו להסיר בגד ד' כנפות מעליו, מאשר להיכנס בביטול עשה ובפרט לאומרים שהמטיל לבן לבד עובר בידיים על עשה.

והבוחר יבחר, ומהשמים יסייעו לברר האמת לרצון שוכן סנה.

נספח

פתיל התכלת ודרך הקשירה

ולבקשת חברים אבוא בקיצור נמרץ מאוד, לפרט הנלע"ד העדיף בקשירת התכלת למעשה, שהנה כידוע נחלקו הפוסקים כמה פתילי תכלת יש לקשור ובאיזו צורה יקשור. ובאמת שצריך להאריך בזה הרבה לכדי ספר בפני עצמו, ולא באתי להכריע רק להציע הצדדים עם כללי פסיקה. ראשית לגבי מספר חוטי התכלת בכל כנף, ידועה שיטת הרמב"ם (ציצית פ"א ה"ו) שמדובר בפתיל אחד מתוך שמונה שהוא תכלת, ואילו לדעת הראב"ד ב' מתוך ח', ולדעת התוס' ד' מתוך ח'.

ועיקר מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בביאור מילת 'פתיל', בספרי דברים דגרסינן, גדילים זה לבן מנין לרבות רביעית של תכלת תלמוד לומר ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. ע"כ. ומחלוקת הראשונים האם מילת 'פתיל' הוא החוט המושחל בכנף ונכפל על שניים [ראב"ד] או שמא 'פתיל' הוא כינוי לחוט 'הפותל' שעושים בו הכריכות כדוגמת 'צמיד פתיל' [רמב"ם], ועי' בפי' המשנה (כלים פ"י מ"ב) שפתיל הוא המהדק, וסתם חוטים מכונים חוט לא פתיל (רמב"ם פ"א ה"י).

ראה בקובץ והיה לכם (ח"ו תשע"ב עמ' מ והלאה) ובכנף איש יהודי לגר"י בראנד שהאריכו בשיטות וביארו דברי הגמ' במנחות (לט ע"ב) ובגמ' שם (מב ע"א). ושכדעת הרמב"ם מתבאר ברי"ף (ציצית יג ע"א) שפתיל הוא הפותל ולא חוט. ומובן למה כורך החוליות בתכלת שכך ציוותה תורה לפתול בתכלת וכפשט הגמ' במנחות (לט ע"א) תכלת שכורך בה. ע"ש. ורק 'חוט' אחד של תכלת וכמבואר בחולין (פט ע"א) אם 'מחוט' ועד שרוך נעל זכו בניו לשתי מצוות, לחוט של תכלת וכו'. ע"ש. וכידוע הרמב"ם והרי"ף ב' עמודי הוראה שעל פיהם יש להכריע, ובפרט דעת רבנו הרמב"ם שקיבלנו הוראותיו. ע"כ נמצא שיש לתחוב בכנף חוט שחציו תכלת, ובו כורך את כל החוליות. ויש סיוע גדול לרמב"ם והרי"ף שכן דעת הזוהר והמקובלים, כמבואר בזוה"ק (שלח קעה ע"ב) 'והיא חוטא חד'. וכן הוא בכתבי האר"י ז"ל (שעה"כ ציצית דרוש ד').

לעניין סדר החוליות ומספרן מחלוקות אלה אינן לעיכובא בדאורייתא, כי באמת בשני קשרים וחוליה יוצא ידי חובה מהתורה. אלא שברצוננו לקיים דברי חכמים כמשפטן בקשירה תמה. וכבר האריכו בזה הפוסקים, ולא באתי לסדר הסוגיה אלא רק לומר הנלע"ד יותר נכון למעשה בקיצור נמרץ.

מבואר במנחות (לט ע"א), תכלת שכרך רובה כשרה, ואפילו לא כרך בה אלא

חוליא אחת כשרה, ונוי תכלת שליש גדיל ושני שלישי ענף. וכמה שיעור חוליא, תניא רבי אומר כדי שיכרוך וישנה וישלש. תאנא הפוחת לא יפחות משבע והמוסיף לא יוסיף על י״ג, הפוחת לא יפחות מז׳ כנגד ז׳ רקיעים והמוסיף לא יוסיף על י״ג כנגד ז׳ רקיעין וששה אווירין שביניהם. תנא כשהוא מתחיל מתחיל בלבן הכנף מין כנף וכשהוא מסיים מסיים בלבן, מעלין בקודש ולא מורידין. ע״כ.

וקיצור הדינים: א. מבואר שכל חוליה היא ג׳ כריכות. ב. צריך לעשות בין ז׳ חוליות לי״ג. ג. להקדים ולסיים בלבן.

והנה מבואר בזוה״ק (פנחס רכז ע״א, רכח ע״ב) שיש עניין דווקא בחמישה קשרים שבהם ארבע אווירים, וכ״ה בשעה״כ. ונזכר גם בחז״ל לדוגמא בתרגום יהונתן עה״פ ובמדרש תנחומא (קרח סי׳ יב) ועוד. אך לא נזכר בגמ׳ וברמב״ם. ומאחר ומובא בתרגום ובזוהר ותכלת היה מצוי להם למעשה, מוכח שמצוה לעשות כן גם ביש תכלת, דלא כהעיטור שלא נאמרו ה׳ קשרים אלא בליבא תכלת,. ע״כ נראה עדיף יותר, לשלב דברי הזוהר בה׳ קשרים יחד עם י״ג חוליות ויתחלקו החוליות בין האווירים מה שאפשר בשווה, דהיינו ג׳ חוליות בכל אוויר ובאוויר רביעי יהיו ד׳ חוליות, כדברי הגמ׳ ׳שמעלין בקודש׳.

עוד מבואר בזוה״ק שם שיש עדיפות דווקא לי״ג חוליות וכתב בהם סודות ורמזים, וכן הוא בכתבי האר״י ז״ל. ועל כן יש להעדיף י״ג חוליות מאשר ז׳ חוליות [דלא כמ״ש במספיק לעובדי ה׳ להעדיף ז׳]. ובכל אופן אין בזה איסור או מיעוט מצוה אלא העדפה בלבד, ואם קושר ז׳ חוליות יהיו שתי חוליות בכל אוויר, ובאוויר האחרון חוליה אחת.

ושים ליבך, שמאחר והזוה״ק קפיד בחמישה קשרים, נראה שיש להעדיף לכרוך את החוליות בצורת ׳כתר׳ ספרדי ובין כל חוליה לחוליה ייתחבו את הפתיל בניהם לעשות היכר בין חוליו, וזה עדיף מאשר לקשור את החוליות כמנהג ׳בני תימן׳ שנכרכים בתוך עצמן בקשר אמיץ, כי נראה שבזה מוסיף הוא על מספר הקשרים, שכל חוליה קשר בפני עצמה, גם ירוויח בזה עוד והיא עצה טובה, שבזה יוכל ׳לפרק׳ את התכלת בקל מבגד בלוי ולהעביר התכלת לבגד חדש. וכאמור יש לפלפל בכל זה, וכאן כתבתי בקיצור נמרץ.

ויקדים לתחוב את חוטי הלבן קודם שתוחב תכלת, וגם בחוט התכלת יתחבו תחילה צד הלבן שבו, כמ״ש כמה מקמאי [רש״י שם לח ע״א להקדים].

חותם המלך

דברי שבח וחיזוק בקיום
המצוה כהלכתה

חותם המלך

מקדשת את האדם ביותר

א. כשאיפת כל יהודי כשר, החפץ להידבק באלוקים חיים מלך עולם, להתקדש ולהיטהר, ולזכות להתקדש בקדושת הבורא יתעלה.

עצה טובה לך אחי ורעי, רדוף והתאמץ להידבק במצוה זו מצות ציצית, שסגולתה שיהיה זוכה בלבישתה לתוספת קדושה אדירה. וכך אמרו חז"ל הקדושים בספרי (פרשת שלח), והייתם קדשים לאלוהיכם, זו קדושת כל המצוות, ר' אומר זו קדושת ציצית. אתה אומר זו קדושת ציצית או אינו אלא קדושת הגוף וכו' תלמוד לומר, והייתם קדושים לאלוהיכם זו קדושת ציצית, מגיד שהציצית מוסיפה קדושה לישראל. עכ"ל. וראה שם בביאורי הנצי"ב (על הספרי שם) שציצית מקדשת את האדם יותר משאר מצוות. ע"כ.

ועל ידי שמתעטף בה מתעלה, ומעת לעת ומפקידה לפקידה מאיר בו אור ה', עד שיהיה לבושו נאה לו והוא נאה ללבושו, וכמו שכתב האלשיך הקדוש (במדבר שם) בסגולת קדושת מצות ציצית וז"ל, ואמר והייתם קדושים לאלהיכם וכו', הלא הוא כענין צדק לבשתי וילבשני (איוב כט). כמו שאמרו ז"ל (במדבר רבה כג ה) יש שהוא נאה ללבושו ואין לבושו נאה לו. ויש שלבושו נאה לו ואין נאה הוא ללבושו. ויש נאה ללבושו ולבושו נאה לו. כך אמר איוב אני נאה לצדק והצדק נאה לי. וזהו, צדק לבשתי וילבשני. ועל דרך שאמרו רבותינו ז"ל (ילקוט תהלים רמז תרצה) על פסוק מזמור לדוד, ופסוק אחר אומר לדוד מזמור, אלא המזמור נאה לדוד ודוד נאה למזמור. ועל דרך זה יאמר הוא יתברך, בהיותכם בלתי קדושים אינכם כדאיים וראויים לאלוהיכם. לכן והייתם קדושים, כדי שתהיו לאלוהיכם. ע"ש.

ועל כן בהיותו מתקדש בקדושת המצוה יהיה ראוי לקדושת הבורא, ואם תשאל אדם וכי אתה רוצה 'ספק חיים' או 'ודאי חיים' כך יש לשאול את המתעקש במנהג המצוי, שהוא ספק מצוה ובהצטרף כל הספקות ספק אם יש עניין, ובספקות איך יזכה לקדושה, שצריך לקיים 'מצוה' ולא כמעט ואולי, וכאמור באינו עטוף כדבעי הן בט"ק והן בט"ג אין כאן אלא ספק אחד גדול. לכן חזק ויאמץ ליבך וקווה אל ה', שיהיה כל רצונך וכוונתך להתקרב לאור ה', ולזה צריך להיות עטוף כדבעי.

מקבל פני שכינה

ב. וראה והבן כי זוהי תכלית הכול, את האלוהים ירא ואת מצוותיו שמור, וסגולת המצוה לתכלית הנרצה להיות כל איש ישראל עבד נרצע לאדוניו. וכך אמר תנא אלוקי רבי שמעון בן יוחאי

(מנחות מג ע"ב), כל הזריז במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה, כתיב הכא וראיתם אותו, וכתיב התם (פ' ואתחנן) את ה' אלוקיך תירא ואותו תעבוד. ע"כ. ודקדק התנא ואמר 'כל הזריז במצוה זו' ובודאי הוא לומר שלכל הפחות מקיימה כהלכתה, ומוסיף ומתאמץ להיות עוטף בה כפי יכולתו, ומשתדל בה לעבוד את בוראו. וזה בודאי לא יכון באחד בוש ונכלם במצות מלכו של עולם, וגם המקיים אותה על צד ספק רחוק עד שכמעט ואינו נכנס גם בצד רחוק של קיום המצוה, זה בודאי לא ייקרא זריז, שהרי חזינן כמה ספקות שאין מקיים מצוה במכוסה ובנסתר תחת בגדיו, שאין בו לא ראיה ולא עיטוף ואפי' שם בגד ספק אם יש עליו.

וגודל מעלת המצוה מחייבת להיות רודף אחריה, מי זה הכסיל המציעים לפניו אוצרות חן מבית גנזי המלך, והוא ישליך כל אלה ויתהדר בסמרטוטים של חליפה ומגבעת מבלאי בגדי הגויים, וכל אשר לב בשר לו יזעק מקירות ליבו, היכן היא הקדושה היכן היא טהרת מרום, וכי בכגדי 'הבל היופי' אלה יעלה ויבוא 'ליראת ה' היא תתהלל', שיזכה איש לראות אור שכינה בימי חלדו. והתנא נהוראי שמו המאיר עינינו בהוא בכתביה של ירושלים (ירושלמי ברכות פ"א ה"ב) רבי מאיר אומר, וראיתם אותם אין כתיב כאן אלא וראיתם אותו, מגיד שכל המקיים מצות ציצית כאלו 'מקבל פני השכינה', מגיד שהתכלת דומה לים, והים לעשבים, ועשבים לרקיע, ורקיע לכסא הכבוד. ע"כ.

ועל כן שכינה אומרת לבחורי ישראל, בחור שא נא עיניך על כסותך אשר תכסה בה, לא נוי הבד ולא צורתו ירוממו נפשך, האזן נא לדברי חכמים המחזקים נחלשים, שכך אמר חזקיה, אם לובשין ציצית ותכלת לא יהיו סבורין שמא תכלת הם לובשין, אלא שיהיו מסתכלין באותה ציצית כאלו שכינה שרויה עליהם, וראיתם אותו וזכרתם. ע"כ. (ילק' שמעוני תהיל', תתמא)

ודע, שכנפות המצוה לא רק כאן בעולם שפל ירוממוך, אלא גם באור יקרות של עולם שכולו אור עד מאוד יגביהוך, וכדרשת חז"ל (מד' הגדול שלח פט"ו) שבזכות הציצית הצדיקים נהנין מזיו השכינה, שנאמר אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך סלה (תהלים סא, ה). בזכות הציצית הקב"ה מזריח האור לצדיקים לעתיד לבוא, שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה (מלאכי ג, כ).

שקולה ככל המצוות

ג. וידיעה חשובה תדע לך, שדברי רבותינו אינם באים בגוזמאות ודבריהם

חקוקים ברוח הקודש, ואמרו בלשון ברורה (שבועות כט ע"א) "שקולה מצות ציצית כנגד כל המצוות כולן". ומלשון זו תבין נאמנה יקרת המצוה, שכמעט ואין לה אח ורע להשתוות למעלתה. וכל הזהיר בה לנפשו זכה, והרודף אחר קיומה על צד ודאי את עולמו קנה, שמשקלה וסגולתה עד מאוד גדלה.

ולחזק דבריהם חזרו ואמרו חכמים, במדרש פסיקתא זוטרתא (במדבר קיב ע"ב) וז"ל, וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. מגיד שכל המקיים מצות ציצית כאילו קיים כל התורה כולה. וכן מנין ציצית שש מאות וי"ג. ציצית. שש מאות. ושמונה חוטין וחמשה קשרים שבהן הרי שש מאות ושלש עשרה מנין תור"ה עם אנכי ולא יהיה לך. ע"כ. ללמדך שגם רמוזים הם כל מצוות התורה בה, ובשמים חקוקה מעלתה, ואשרי הזוכה לקיימה כהלכתה.

מצילתו מן החטא

ד. והחכם חוקר אחר תכליתו ומה אחריתו, וכבר החכים בזאת החכם מכל האדם מאוד מאוד עד שאמר, סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם. ויצר הרע גזלן ושודד, רמאי ואכזר הוא לחטוף כל קדושת האדם, ולהחטיאו באין קץ פיתויים להכשילו בזנונים. וזקוקים אנו לכל הסייעתא דשמיא שאפשר, שאם אין הקב"ה עוזרנו אין אנחנו יכולים לו, ועל כן אחוז ואל תרפה מזאת המצוה, שגם זו מסגולותיה הגדולות שיהיו מסייעות לך להצילך מן החטא, ותחת הרהורי עוון יעלה עולה תמימה, שיתהפכו תאוותיו לכיסופים לחזות באור השכינה.

ובכמה לשונות חביבות חיבבו רבותינו מצוה חביבה זו עד שאמרו (מנחות מד ע"א), תניא א"ר נתן אין לך כל מצוה קלה שכתובה בתורה שאין מתן שכרה בעה"ז, ולעה"ב איני יודע כמה, צא ולמד ממצות ציצית, מעשה באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית שמע שיש זונה בכרכי הים שנוטלת ד' מאות זהובים בשכרה, שיגר לה ארבע מאות זהובים וקבע לה זמן. כשהגיע זמנו בא וישב על הפתח נכנסה שפחתה ואמרה לה אותו אדם ששיגר ליך ד' מאות זהובים בא וישב על הפתח, אמרה היא יכנס נכנס, הציעה לו ז' מטות שש של כסף ואחת של זהב ובין כל אחת ואחת סולם של כסף ועליונה של זהב, עלתה וישבה על גבי עליונה כשהיא ערומה, ואף הוא עלה לישב ערום כנגדה באו ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו, נשמט וישב לו ע"ג קרקע ואף היא נשמטה וישבה ע"ג קרקע, אמרה לו גפה של רומי שאיני מניחתך עד שתאמר לי מה מום ראית בי. אמר לה העבודה שלא ראיתי אישה יפה כמותך, אלא מצוה אחת

ציוונו ה' אלקינו וציצית שמה, וכתיב בה אני ה' אלקיכם שתי פעמים, אני הוא שעתיד ליפרע ואני הוא שעתיד לשלם שכר, עכשיו נדמו עלי כד' עדים. אמרה לו איני מניחך עד שתאמר לי מה שמך ומה שם עירך ומה שם רבך ומה שם מדרשך שאתה למד בו תורה, כתב ונתן בידה. עמדה וחילקה כל נכסיה, שליש למלכות ושליש לעניים ושליש נטלה בידה חוץ מאותן מצעות, ובאת לבית מדרשו של ר' חייא, אמרה לו רבי צווה עלי ויעשוני גיורת, אמר לה בתי שמא עיניך נתת באחד מן התלמידים, הוציאה כתב מידה ונתנה לו. אמר לה לכי זכי במקחך, אותן מצעות שהציעה לו באיסור הציעה לו בהיתר, זה מתן שכרו בעה"ז, ולעה"ב איני יודע כמה. ע"כ.

וראה ברש"י (ד"ה הוציאה) שכתב, הוציאה כתב מידה וספרה לו כל המאורע שלשם שמים היא מתגיירת, לפי ששמעה 'נס גדול' של חומר מצות 'שטפחו לו' ד' ציציות על פניו. ע"כ. (וכ"כ בעיון יעקב שם) ומבואר שזהירותו במצוה עוררה נס אדיר שקמו הציציות מעצמן לטפוח לו על פניו, והוא נס פלאי נורא ונשגב להפך 'קדשה' 'לקדושה'.

למדת שהעטוף בציצית כעטוף באור שכינה, שבכוחה ישבור יצרו ויגבר כיוסף הצדיק ופלטיאל בן ליש, ובשם ה' נעשה חיל. וכך הוא ממש במדרש משנת רבי אליעזר (פר' יד עמ' רסד) מעשה באחד שביקש להכנס לזונה, והפכה הרוח ציציתו לפניו, ויצא והלך לו. אמרה לו, מה ראית, אמר 'בכבודו של הקב"ה ראיתי'. ע"כ. ואיך לא יתפעל לב איש בשומעו שיר שבח ותהילת מצוה זו, שהיא נס להתנוסס להמיס המסית ולמוססו, הלובשה על מלבושיו תצילהו שלא ייתפס במבושיו.

ובעומק מעשה הצלה האמור, כתב האלשיך הקדוש (במדבר שם) וז"ל, והנה הלא כמו זר נחשב בעיני כל שומע כדבר הזה, שעל היותו זהיר במצות ציצית בבואו לעשות עבירה בסתר, ומה גם בכל הכבוד ההוא המשסה את היצר הרע, שיקומו ציציות לפניו כארבעה עדים. אך אמנם אין ספק, כי לא לכל אדם יקרה כה, כי אם לזהיר במצות ציצית. והוא כל הזהירות הנמצא כתוב בספר, שהוא להציץ ולזכור בכל יום תמיד כל מצות ה', שהיא זכירה לקבל לעשותם. כי אז מעלה עליו הכתוב, כאילו על ידי ארבע ציציותיו מקיים בכל יום תמיד כל מצות ה'. ע"כ.

הרי לך שדווקא בזהיר במצוה כן הוא, והמכסים ציציותיהם בבגדיהם לא רק שאין כאן זהירות, שהרי כמעט ואין בהם מצוה, ובמקום שיתקבצו ארבע כנפות לרוממו, התקבצו ובאו עליהם

לפחות ארבע ספקות שאין מקיים כלל מצוה, ודווקא המוציא לחוץ על בגדיו ומקפיד במידה שיש בה עיטוף בודאי, הוא הנקרא זהיר בה שיכול להסתכל ובה ולזכור כי ה' מעליו, ובזה יגדל האיש מאוד ויהי אלוקיו עמו, להיות איש חיל תפארת יולדתו ולכל בני עמו.

וסגולתה גבוהה היא עד מאוד, שאפי' קדושת השבת האדירה המקודשת משמת ימי בראשית, נצרכת לסעד ולחסות תחת כנפי המצוה. שכך גילה לנו בתנא דבי אליהו (רבה פרק כ"ו), למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית. אלא אמר הקדוש ברוך הוא למשה, מפני מה חילל זה השבת, אמר לפניו, רבונו של עולם, איני יודע. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אני אומר לך, כי בכל יום יש לו לישראל תפילין בראשו תפילין בזרועו, ורואה אותן וחוזר ממעשיו, ועכשיו ביום השבת שאין עליו תפילין בראשו ובזרועו לכן חילל זה את השבת. באותה שעה אמר לו הקב"ה למשה, משה צא וברור להם מצוה אחת שינהגו בו בשבתות ובימים טובים, שנאמר 'ועשו להם ציצית'. ע"כ.

והמתבונן על דבר ישתומם, שעל כל קדושתה המופלאה של שבת המלכה, עדיין אין בה סייעתא נגד יצר הרע, ובאה הציצית להיות שמירה ואבטחה נגד רשעים סביב יתהלכון, ובין תבין שרק 'שוטה' מאבד מה שנותנים לו (חגיגה ג ע"ב) והמשכיל על דבר תכף יחטוף המצוה לקיימה כהלכתה.

וראה עוד במדרש שוחר טוב (תהלים צ) וז"ל, אמר רבי חזקיה אם לובשין ישראל ציצית ותכלת לא היו עכורין פירוש מלוכלך עם עבירות, שאם היו מסתכלין באותן הציצית כאילו שכינה שרויה ביניהן, שנאמר וראיתם אותו וזכרתם, וכאילו עסוקין בכל המצות שנאמר את כל מצות ה'. ע"כ.

ויראת ה' נוכחת בדברי הבעש"ט על התורה (פ' שלח אות ו) שכתב וז"ל, כשמניח את הטלית יראה את התכלת, פירוש שתיפול עליו יראה. עכ"ל. ונמצאו סגולתה וכוחה רב, והשבות אל לבבך לקבל אורה וסגולתה, בקיומה בהידור ועל צד ודאי.

דומה למלאך שרת

ה. ואם רצונך להידמות למלאך שרת וכשרפים העומדים ממעל לו, הידבק במצוה זו ותתעטף בכנפות המצוה, שהמתמידים בעיטופם בכל עת יתרומם לדמות וצורת מלאך המשרת פני האדון יתעלה שמו.

וכך אמרו רבותינו בגמרא נדרים (כ ע"א) אמר רבי יוחנן בן דהבאי, ד' דברים סחו לי מלאכי השרת וכו' אמר אמימר מאן מלאכי השרת? רבנן! ואמאי קרו

להו מלאכי השרת? דמצייני כמלאכי השרת. ע"כ. ופי' רש"י דמצייני שעטופים בציצית. ע"ש. ללמדך שכך צורת החכמים עטופים טליתות לבנים, ומראייהם כמראה מלאכי שרת.

וכך חקוקה היא צורתו של התנא הקדוש רבי יהודה בר' עילאי (שבת כה ע"ב), ערב שבת מביאין לו עריבה מליאה מים חמין ורוחץ בהן פניו ידיו ורגליו, 'ומתעטף ויושב בסדינין המצויינין ודומה למלאך ה' צבאות'.

ואינו רק מעשה חיצוני הטפל, אלא פועלת היא עטיפתו על פנימיותו, שהעיטוף הוא מעשה גדול לזכירה ושמירה טהרה וקדושה, עד שיעלה ויבוא ויגיע וירצה בכלל מעלות רמות הנדמים למלאכי מרום, וכמו שפי' הרא"ש (שם), דמצייני כמלאכי השרת. בתורה ובמצות ופרושין וקדושים משאר המון העם, בקדושת מלאכי השרת. ע"ש. וכך היא צורת כל בני ישראל קדושים ביום הכיפורים, עטופים כולם בטליתות בליל התקדש יום, להידמות כל ישראל למלאכים קדושים, המקדישין ומעריצין לאל נערץ בסוד קדושים.

וביד כל איש לרומם עצמו, שיהיו כל ימיו בקדושה גדולה בקדושת יום הכיפורים, כחכמי הדורות העטופים ונדמים למלאכי מרום, והצדיק הרי מכונה בשם 'שבת'. להראות ולעורר כי בכוח כל יהודי להתעלות עד שיהיה האיש קדוש בקדושת יום השבת.

ולזה ולזה עיטוף במצות ד' כנפות, ככנפי רוח הלוחשים, בן אדם עלה למעלה עלה, כי כח עז לך, יש לך כנפי רוח, כנפי נשרים אבירים, אל תכחש בם פן יכחשו לך, דרוש אותם וימצאו לך מיד. (הראי"ה קוק זצ"ל אורות הקודש א, סד)

ובאמת המתעטף עולה מעל מדרגת מלאך השרת, כדאיתא במדרש הגדול (שלח פט"ו) וז"ל, ר' ברכיה אומר הרי הוא אומר על ד' כנפות בסותך (דברים כב, יב), חביבין ישראל שגידלן הקב"ה יותר ממלאכי השרת. שמלאכי השרת אף על פי שיש להן שש כנפים, אין בידם אלא שנים. כיצד בשתים יכסה פניו (ישעיה ו, ב) שלא יביט בשכינה. ובשתים יכסה רגליו (שם, שם) שלא יכוה בנהר דינור. הרי לא נשאר בידם אלא שנים והן ובשתים יעופף (שם). אבל ישראל יש להן ד' כנפות, שנאמר על ד' כנפות כסותך. אף בו בלשון הקב"ה מקבצן, שנאמר ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ (שם יא, יב). ע"כ.

דמות וצורת חכם

ו. וכדומה לזה בדברי הגמרא קידושין (עב ע"א) א"ל רבי ללוי, הראני פרסיים

וכו' הראני תלמידי חכמים שבבבל, דומים למלאכי השרת. ע"כ. ופי' רש"י שלוי בעל משלות ודומיות היה וכו' דומים למלאכי השרת - לבושים לבנים ועטופים כמלאכי השרת וכו' ובנדרים (דף כ ע"ב) נמי אמרינן מאן מלאכי השרת, רבנן. ואמאי קרי להו מלאכי השרת משום דמצויינין כמלאכי השרת במלבושים נאים. ע"כ. וכ"ה הביאור בגמרא שבת (קמה ע"ב) מפני מה תלמידי חכמים שבבבל מצוינין לפי שאינן בני תורה. ופי' רש"י מציינין עצמן בלבושים נאים. ע"כ.

וראה לשון מדרש קהלת רבה (פר' ב אות ה) וז"ל, חכם עיניו בראשו זה ת"ח שהוא רגיל במשנתו, וידעתי גם אני וגו' וחזרתי ואמרתי אני בלבי וגו' זה נקרא ר' וזה נקרא ר', זה חכם וזה חכם, זה עוטף בטליתו וזה עוטף בטליתו, א"כ למה חכמתי אז יותר למה נתתי נפשי על תורתי. ע"כ. ומבורר גם כאן שכל חכם היה עטוף בטלית.

והיא מדרגת צניעות גדולה להיות עטוף בכל עת, כדאמר רבי בא בריה דר' חייא בר אבא בירושלמי ברכות (סו"פ ז) וזל"ק, אכל מיסב מתעטף ומברך, אם עשה כן הרי הוא כמלאכי השרת. מה טעמא בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו. ע"כ. מבואר שהיא ממדרגת הצניעות לכסות, שכיסוי הגוף העכור מגלה אור נשמה יקרה.

וראה בילקוט שמעוני (שמואל א, רמז קלג) וז"ל, א"ר אלעזר אמר דוד לשאול, מן השמים מותר להרגך מאי טעמא משום דרודף אתה והתורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו, אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך, ומאי היא דכתיב ויבא אל גדרות צאן אל הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו. תאנא גדר לפנים מגדר ומערה לפנים ממערה. מאי להסך א"ר אלעזר מלמד שסכך עצמו בסוכה. ויקם דוד ויכרות את כנף המעיל אשר לשאול וכו' ויך לב דוד אותו. ר' יהודה אומר אמר דוד מה בין קטע ציציתא לקטע רישא, ר' נחמיה אמר שבטלו ממצות ציצית שעה אחת. ע"כ. הרי מבורר שהיה עטוף בטלית בכל עת גם בשעת צניעות, ומשבח צניעותו.

וראה ברמב"ם (יסוד"ה פ"ה הי"א) וז"ל, ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם וכו' ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה 'עטוף בציצית' מוכתר בתפילין ועושה בכל מעשיו לפנים משורת הדין, והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם, עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו הרי זה קידש את השם ועליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר.

ע"כ. הרי שכך הרצוי והראוי לחכם צורת האיש השלם.

ואל תטעה בדמיונות לומר, רק אצל צדיקים שכינה נגלית והם צריכים להיות עטופים, ודיינו אנו במה שלובשים בגדים ראויים כעומד לפני גדולים, האומר כן טועה ומטעה ואין בו דעת חכמים. שכבר הזהירו אותנו רבותינו שיהיה כל אחד מתפלל עטוף, ומשתדל לקיים המצוה כמה שיותר בכל יום ובכל שעה. ובפרט בעת התפילה כמבואר ברמב"ם (ציצית פ"ג ה"א) וז"ל, אף על פי שאין אדם מחויב לקנות לו טלית ולהתעטף בה כדי שיעשה בה ציצית אין ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו ממצוה זו, אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחויבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו, ובשעת התפלה צריך להיזהר ביותר, גנאי גדול הוא לתלמידי חכמים שיתפללו והם אינם עטופים. ע"כ.

ומבואר שעיטוף בטלית של מצוה ישתדל 'כל אדם' להיות עטוף בה 'כל היום', ולא בא אלא להזהיר 'ובשעת התפלה צריך להיזהר ביותר' וזה כמובן מדבר בכל איש ישראל, שאם תאמר כוונתו על חכמים ותלמידיהם הרי עליהם המשיך ואמר שלהם הוא 'גנאי גדול' אם אינם עטופים בטלית של מצוה.

שכינה כנגדו

ז. ומאחר ובהכרח שהזהיר על כל איש ישראל שמלבד בגדים מכובדים יזהר ביותר גם בטלית של מצוה, וכאמור הטעם העיקרי שבשעת תפילה 'שכינה כנגדו' ומכבוד השכינה הוא להיות עטוף בטלית דווקא, ולא מספיק בגדי כבוד של העולם, שבדו אנשים מליבם, אלא דווקא טלית של מצוה אותה ציווה ה', והיא חותמו של מקום.

וכן הוא בכל איש ישראל בכמה זמנים ועיתים ששכינה כנגדו, שעיטוף הטלית הוא מכבוד השכינה. וכך היא לשון חז"ל, דתניא (שבת יב ע"ב, ושו"ע יו"ד סי' שלה ס"ג) הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא על גבי מטה ולא על גבי כסא, אלא מתעטף ויושב לפניו מפני ששכינה למעלה מראשותיו של חולה, שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי. ע"כ.

וראה למאירי (שם) שכתב, הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא ע"ג מטה ולא ע"ג ספסל ולא ע"ג כסא ולא ע"ג מקום גבוה ולא למעלה ממראשותיו של חולה, אלא מתעטף ויושב לפניו ועומד בכניעה ויראת שמים כאדם הנותן אל לבו להבין באחריתו עד שאף החולה ירגיש וישוב לה' בכל לבבו. ע"ש. ובין תבין, שהנמצא אצל החולה כהעומד לפני השכינה בשעת התפילה, וע"כ צריך להיות עטוף וביראת ה'.

וחזינן לעיל מנהג תנא קדישא ר' יהודה בר עילאי זיע"א, שבזמן קבלת שבת זמן השראת שכינה, היה עטף עצמו בטלי לכבודה. ושלא תטעה לומר שדווקא צדיק וחסיד כמוהו, הוא הראוי לכך אך לא דידן. על זאת בא רבנו הרמב"ם להשמיענו (שבת פ"ל ה"ב) שזו חובת כל אדם וז"ל, איזהו כבוד זה שאמרו חכמים שמצוה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת 'ומתעטף בציצית' ויושב בכובד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך, וחכמים הראשונים היו מקבצין תלמידיהן בערב שבת ומתעטפים ואומרים בואו ונצא לקראת שבת המלך. עכ"ל. וכדי להצילנו מטעות שמא נבוא לומר שכל עיטוף האמור היינו בגד נאה ודי בכך, ואין צריך טלית של מצוה בדווקא, קאמר בהדיא 'ומתעטף בציצית'. וציין שכן היא מדת כל אדם, והחכמים יש בהם תוספת מעלה שהיו מתקבצין יחד ויוצאים לקבל את השבת, אך עיטוף מכבוד שבת הוא וכולם בחובת כיבוד.

וכ"כ זו הלכה למעשה לכל ישראל בס' מנורת המאור (פ"ח כבוד שבת) וז"ל, מצוה על כל אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת, מפני כבוד השבת. ומתעטף בציצית ויושב בכובד ראש, כמו שהוא ממתין לקבל פניו של מלך שבא מדרך רחוקה. ע"כ.

ויסוד גדול לדבריהם נראה לי ללמוד לנכון, מדברי חז"ל בפסיקתא רבתי (פיסקא כג, הדברות פר' תלית') דרשו עה"פ 'על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו' תני רבי בשם רבי נתן, קדשו בברכה מכאן אמרו מקדשו על הכוס בכניסתו, ורבי אמר קדשו בעטיפה, אמר רבי חנינא צריך להתעטף. ע"כ. שזהו בכלל קדושת וקידוש שבת להיות בעיטוף, לכבוד גילוי שכינה בשבת הקדושה.

וכבר זכרנו כמה וכמה מצוות שהקפידו ישראל להיות עטופים בהם, וכולם שווים לטובה שיש בהם גילוי אור שכינה, כת"ת ועליה לס"ת, ובפרט במושב בית דין שאלוקים ניצב בעדת אל. וכן הוא בנכנס לבית הכנסת מקום השראת שכינה וכמבוארו. ועי' עוד בארוכה לעיל (כנף ג) שזו הסיבה להתעטפות בשעת ברכת כהנים וברית מילה, וכן חתן בחופתו. ללמדך יסוד, שבשעה ששכינה כנגדו הכבוד לחי העולמים להתעטף במצוה, והמתעטף בבגד מצוה מושך אליו השראת שכינה.

והכול הולך אל מקום אחד, שהירא את ה' והחפץ להתקדש בקדושת אדונו, יחזר וירדוף לקיים המצוה כהלכתה, בלי תירוצים ובלי טענות שווא ומדוחים, כי אחרי מאה ועשרים לא תזכור אם צחקה עליך השכנה מהקומה העליונה 'למה זה מסתובב ככה עם

ציצית על בגדיו', וגם לא תזכור אם היושב לידך בבית המדרש 'הסתכל עליו כמשונה' כשלמדת תורת ה' עטוף טלית ותפילין, וע"כ כל מיני טענות שווא שמחלשים בהם האנשים את עצמם אל תיקח אליך גם, כי את השקר הזה משאירים כאן בעולם הזה בעולם של שקר, אך לעולם למעלה לוקחים רק דבר אמת, שיזכור ויראה איך כל רגע שהיה עטוף כמצות התורה, האיר אורו וזרח ושכרו בא מושלם בעולם שכולו טוב, לראות באור יקרות, בעולם שהכול אמת לאמיתה כרצון האל יתעלה, וחותם אמת יאיר בכל עולמות, ונשמתו זוכה לעילוי והתעלות בעבור שלא בוש במצוה, על כל מאמץ ורגע של עיטוף שכרו מרובה. ואם יצטער הוא על זאת, שיצטער איך לא רדף בימי חייו, על עוד כמה רגעי קודש בעיטוף והתעטפות באור המלך.

וכדי שלא תצטער שם ללא הועיל, שבמתים חופשי ואין איך לתקן, קום והתגבר עכשיו כל עוד כוח לך וקום ועשה, ולא התלמוד עיקר אלא מעשה.

סגולתה לקבלת תפילה

ח. ותדע שאחת מהסגולות המיוחדות של עיטוף מצוה, היא קבלת התפילות, ועל כן החמירו בה ביותר חכמינו להיות עטופים בכל תפילה עיטוף מצוה בדווקא, עד שאמרו שגנאי גדול הוא לת"ח שאינו עטוף בתפילה וכנ"ל.

אך מלבד סגולתה, יש בה גם מצות היכון לקראת אלוקיך ישראל, שלהכין עצמו לתפילה דבר גדול הוא. וראה לשון חכמים מרפא (שבת י ע"א) רבא בר רב הונא רמי פוזמקי ומצלי, אמר הכון לקראת וגו' רבא שדי גלימיה ופכר ידיה ומצלי, אמר כעבדא קמיה מריה. אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא וכו' כי איכא שלמא, לביש ומתכסי ומתעטף ומצלי אמר הכון לקראת אלקיך ישראל. ע"ש.

וכך היה אחוז בידם של חכמים ראשונים, ומרדכי היהודי סימן לכולם כדאיתא בגמ' מגילה (טז ע"א) ובמדרש (ויקרא רבה פר' כח סי' ו) דאמר ר' לוי כיון שראה מרדכי את המן בא כנגדו והסוס בידו, אמר דומה אני שאין רשע זה בא אלא להרגני, מה עשה 'נתעטף בטליתו' ועמד בתפלה לפני הקדוש ברוך הוא. ע"ש.

וידע מרדכי סודות ותעלומת החכמה, כי עיטוף מרומם התפילה להיותה רצויה ביותר לפני ה' יתעלה, שנאמר (תהילים קב) תפלה לעני 'כי יעטוף'. ואין עטיפה בתפלת העני אלא בציצית, כדאמר בזוה"ק (כי תצא רעח ע"א) תפלה לעני כי יעטוף, בעטיפת ציצית עכ"ל.

ועתה תבין סוד דברי משה רעיא מהימנא בזוה"ק (עקב רעג ע"ב) שכל הברכות ותפלות, מתעטפים עד שתעלה תפלת העני. פלא פלאים.

ולא רק שמתקבלת תפילתו אלא גם נעשים לו ניסים, וכמו שהאריכו חכמים לספר אות ומופת בנקדימון בן גוריון בגמרא מסכת תענית (כ ע"א), פעם אחת עלו כל ישראל לרגל לירושלים ולא היה להם מים לשתות, הלך נקדימון בן גוריון אצל הגמון אחד, אמר לו הלויני שתים עשרה מעיינות מים לעולי רגלים, ואני אתן לך שתים עשרה עינות מים. ואם איני נותן לך הריני נותן לך שתים עשרה ככר כסף, וקבע לו זמן. כיון שהגיע הזמן ולא ירדו גשמים, בשחרית שלח לו שגר לי או מים או מעות שיש לי בידך, שלח לו עדיין יש לי זמן כל היום כולו שלי הוא. בצהריים שלח לו שגר לי או מים או מעות שיש לי בידך, שלח לו עדיין יש לי שהות ביום. במנחה שלח לו שגר לי מים או מעות שיש לי בידך, שלח לו עדיין יש לי שהות ביום, לגלג עליו אותו הגמון אמר כל השנה כולה לא ירדו גשמים. מה עשה נקדימון נכנס לבית המקדש לזעוק מתוך צערו לבורא עולם כל יכול, וכדי לרצותו בתפילתו 'נתעטף ועמד בתפלה', אמר לפניו רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבודך עשיתי, שיהו מים מצויין לעולי רגלים. מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים עד שנתמלאו שתים עשרה מעינות מים והותירו. עד שיצא אדון מבית המרחץ, נקדימון בן גוריון יצא מבית המקדש, כשפגעו זה בזה אמר לו תן לי דמי מים יותר שיש לי בידך, אמר לו יודע אני שלא הרעיש הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא בשבילך, אלא עדיין יש לי פתחון פה עליך שאוציא ממך את מעותיי, שכבר שקעה חמה וגשמים ברשותי ירדו. חזר ונכנס לבית המקדש 'נתעטף ועמד בתפלה' ואמר לפניו רבונו של עולם הודע שיש לך אהובים בעולמך, מיד נתפזרו העבים וזרחה החמה. באותה שעה אמר לו האדון אילו לא נקדרה החמה היה לי פתחון פה עליך שאוציא ממך מעותיי. ע"ש.

וחכמינו מעתיקי השמועה מדקדקים בלשונם, לאלפינו חכמה ובינה, שדבר ברור הוא שחלק בלתי נפרד מסגולת קבלת התפילה, שיהיו תפילותינו בעטיפת טלית בהכנעה לפני שכינת האל, ועל כן 'היה מתעטף' קודם שמוציא תחינתו מפיו, ונעשים לו ניסים.

ודרך כבוד הוא למלך הכבוד, עבד לפני אדונו. ולא רק בתפילה אלא גם בברכת המזון, וכדעביד רב פפא (ברכות נא ע"א) בברכת המזון 'רב פפא מעטף ויתיב'. ע"ש.

וחס ושלום הבא לפני ה' ולא חס על כבוד קונו לכסות עצמו בעיטוף מצוה, מבואר בזוהר הקדוש (ח"א קמא ע"א), מי שלא התעטף בזה וכו' דומה שלא שורה עמו האמונה, והוסר ממנו יראת אדונו, ותפילתו אינו תפילה כמו שצריך. ע"ש.

כסות בן המלך ככסות משכן

ט. וראה שעל שבח ישראל העוסקים בתורה, ציוה ה' לקשור ציצית ותכלת בה על כנף בגד העוסק התורה, וכמבואר במדרש משנת רבי אליעזר (פר' יד עמ' רסו) וז"ל, ר' יהודה ב"ר שלום אומר, למה הזהירה תורה על התכלת. לפי שכל הכלים שבמקדש, כשהיו נוסעין, היו מכסין אותן בלבוש תכלת, ואחר כך נותנין עליהן עור תחש מלמעלה. אבל הארון אינו כן, אלא תכלת מלמטן ועור תחש באמצע, ותכלת מלמעלן וכו' ולפי שהיה הארון מכוסה תכלת, אמר הקדוש ברוך הוא, מי שהוא עוסק בתורה, יבוא וילבש לבוש הארון. ע"כ. הרי לפניך שכל ישראל בכלל ציווי התכלת על שהם עוסקים בתורה, ולמדת שחכמים ביותר מכולם שהם נושאי התורה ממש, וע"כ חכמי ישראל היו זהירים ביותר בעיטוף טלית, וכבודם והדרם הוא.

ועוד זאת תדע לך לנחמנו אמר ה', שבעוונותינו אנחנו חסרים מקדושת מקדש ועבודתו, ואין לנו זכות קרבן לכפר בעדינו, וכך נאמר במדרש משנת ר"א (פר' יד עמ' 270) וז"ל, בדורותינו שאנו עניים, ואין בית המקדש להקריב את הקורבנות, אמר הקב"ה, עשו את הציצית. ע"כ. ועל כן הזהירות בה נדרשת ביותר בזמה"ז.

לצדיקים בינונים ורשעים

י. ויסוד גדול אשמיעך כעת, זאת צדע שציצית ותפילין תיקון הם לצדיקים לבינוניים ולרשעים גמורים, כמבואר בתיקוני זוהר (תי' י' כו ע"א) וזל"ק, תקונא איהו לגבי צדיקים גמורים דמתקנים כורסייא לקודשא בריך הוא בציצית ונחתין ליה בתפלין וקיימין קדמוהי בצלותא לבינוניים ציצית ותפילין אינון כשור לעול וכחמור למשאוי ובשבת אתמר בהון למען ינוח שורך וחמורך לרשעים אינון קשורא לכל מקטריגין דילהון דהכי אינון עשרה כתרין תתאין דהא דא לקבל דא ברא קודשא בריך הוא אבל כתרין תתאין אינון קליפין לגבי כתרין עלאין דמתלבשין בהון עשר אתוון בצלותא בגלותא למהוי כפויין תחותוי כתרין תתאין ובזמנא דצדיקייא מתקנין בכנפי מצוה ובתפלין אתכפיין תחותייהו כתרין תתאין הא מלכא קא אתיא בההוא זמנא יעול מלכא בהיכליה עכ"ל.

ואם מרגיש בעצמו שקשה לו במלחמת היצר, הרי זו סגולת הציצית כדאמר

רבי אליעזר בן יעקב כל שיש לו תפילין בראשו תפילין בזרועו מזוזה בפתחו וציצית בבגדו, הכל בחוזק שלא יחטא, שנאמר (קהלת ד, יב) והחוט המשולש לא במהרה ינתק, ואומר (תהלים לו, ז) חונה מלאך ה' סביב ליריאיו ויחלצם.

וראה בזוהר חדש (תיקונים כ"ב סט ע"א) וזל"ק, ובוצינא קדישא אמר כל מאן דמנח תפילין וציצית כאלו מקיים תרי"ג מצות דאורייתא ולא עוד אלא בציצית כאלו מתקן כורסייא לקב"ה. בתפילין דאינון שם יהו"ה כאלו נחית יהו"ה על כורסייא. ע"ש. כמה מעלות נפלאות עליהם יש להלל ולזמר, על אשר בחר בנו מכל העמים. וכמה יקר הוא להיות מנצל את הטובה והברכה להתעטף בה כהלכתה.

טלית לעולה לגדולה

יא. והשתבחו בטלית בכל הדורות, כי ידעו ערכה ומעלתה דאיתא בבראשית רבה (פר' ע סי' ה) וז"ל, התחיל מפייסו בדברים, לחם זו תורה דכתיב (משלי ט) לכו לחמו בלחמי, שמלה זו טלית, זכה אדם לתורה זכה לטלית. ע"כ. וטלית סימן היא לכבוד ומינוי לגדולה כמבואר בירושלמי (ביכורים פ"ג ה"ג) ע"ש. וגם בזמן הזה בשעת הכתרה רבנות עוטפים אותו בטלית של מצוה, ויש להעיר על מה שהחלו באיזה מקומות להלביש את הנכנס ברבנות באיזה בגד 'פראק' שאין בו מצוה וקדושה, והחליפו את טלית כסות מצוה בכסות שבדו אנשים מליבם. וכבר אומרים העולם שבגד פראק זה נגוע בגאווה שהלובשו נכנס בסכנה, עד שרמזו בו בראשי תיבות 'פה רק אני קובע', ואוי לאוזן שומעת על הלעז בגדי רבנות, אך אין עשן בלא אש, וכבוד אלוקים הסתר דבר.

על כן הזהירות צורך גבוה, לחזור להתהדר בבגד מצוה המעורר יראת ה' והכנעת הלב כנזכר באריכות, וזה הנצרך והמועיל ויהי ה' עמו להנהיג כרצון הבורא. וכבר השתבחו חכמי הסנהדרין בזה, עד שאמרו במדרש רבה (פר' פה סי' ט) ופתילך, זו סנהדרין שהן מצויינין בפתיל, היך מה דאת אמר (שמות לט) פתיל תכלת. ע"ש.

זכירה המביאה לידי מעשה

יב. ועיקר הכול שיהיה זוכר ודבק באלוקים חיים, ויסוד העבודה בזכירה ועל זה ציוה הבורא ואמר למען תזכרו ועשיתם. וראה חכמת חכמים במדרש פסיקתא זוטרתא (במדבר קיג ע"א) וז"ל, למען תזכרו ועשיתם לעשות זכרון כמעשה. גדול הוא זכרון שנא' (מלאכי ג') זכרו תורת משה עבדי, ואומר (ירמיה נא) זכרו מרחוק את ה'. ואומר (ישעיה מ"ד) זכר אלה יעקב. ועשיתם את כל מצותי, מלמד שהזכירה מביאה לידי מעשה.

והייתם קדושים לאלהיכם, זו קדושת ציצית. מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל. שלשה פעמים כתיב ועשו להם ציצית. ונתנו על ציצית. והיה לכם לציצית. כשתחלק ל' י' לאחד, י' לאחד, י' לאחד, יהיו כולם מלאים כי כולם ציצת חסר יו"ד כתובים. א"ר חנינא בן אנטגנס כל המקיים מצות ציצית מה הוא אומר (זכריה ח) בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי מלמד שכל אחד ואחד מישראל עתידין לשמשו עבדים אלפים ושמונה מאות. ע"כ.

הזהיר בא ניצול

יג. והזהיר בטלית ידע נאמנה שיש בה שמירה גדולה, וסגולה אדירה לישועה קרובה. ותמצא שכן שמה של הציצית שנקראת גם 'בגדי ישע', כמבואר במדרש בתי מדרשות (ח"ב אלפא ביתא ד"ה ואמר הקב"ה) עשו ציצית בבגדיכם, כדי שאלביש לכם בגדי ישועה ואעטיף לכם מעיל צדקה, שנאמר (ישעיה סא, י) שוש אשיש בה' וגו' כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני. ע"כ. כי המתעטף בכנף מצוה מושך ישועה ומעורר רחמי שמים שגם אם אינו זכאי, צדקה יעשו עימו.

וגם על כלל ישראל שומר במצותו, כדאיתא במדרש משנת ר"א (פרק יד), בזכות הציצית האויבים כלים, שנאמר לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה, בזכות על ארבע כנפות. ע"כ.

וע"ע בספר פסקי חכמי המערב (עמ' תקנא בהערה) וז"ל, ואני בעוניי אענה חלקי בנתינת טעם כפי קבלת האר"י ותלמידי האר"י, שהטלית הוא בסוד אור המקיף והוא סוד הצלם אך בצלם יתהלך איש כאור המקיף 'שהוא משמר לאדם מכל דבר רע'. וכן כל המניח הטלית עם כוונתו ניצול מן הגליות של הקליפות, כי טלית גמטריא 'גלות' שבזכות כוונת הטלית ניצול מכל הגליות, הן מהקליפות הן מהאומות העולם וכו' ואחר לבישת בגדי שבת ראוי לנו להתעטף בטלית שהוא אור המקיף ולהתכסות בו ולדחות הקליפות ולמונעם מלגשת אלינו, בסוד רחצתי את רגלי איככה אטנפם וכו' וזה לענ"ד קבל הרב הנזכר עה"ח רבי יעקב בן ראובן אבן צור. ע"כ.

ותדע שכל היעדר טוב בהכרח יכונה בשם רע, וחס ושלום הממעט מהזהירות הנצרכת בלקיים המצוה, יש בה לעורר דין על האדם. כמבוא במשנת רבי אליעזר (פר' טו) וז"ל, הזהיר הקדוש ברוך הוא את ישראל כשהן רואין העולם משתנה, להתבונן בדרכיהן ובמעשיהן, שנאמר כה אמר ה' צבאות שימו לבבכם על דרכיכם,

זרעתם הרבה והבא מעט. מפני מה זרעתם הרבה והבא מעט, מפני שביטלתם תרומות ומעשרות. אכל ואין לשבעה, משום חלה ומצה בפסח. שתה ואין לשכרה, כשבטלתם ענוי יום הכפורים. לבוש ואין לחום לו, משבטלתם ציצית ותפלין. ע"כ.

וכבר ידעת מדברי חז"ל (מנחות מג ע"ב), תניא היה רבי מאיר אומר, גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת, משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו לאחד אמר הבא לי חותם של טיט ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב, ופשעו שניהם ולא הביאו איזה מהן עונשו מרובה הוי אומר זה שאמר לו הבא לי חותם של טיט ולא הביא. ע"כ. ומאחר שהוא דבר זול ובנקל להוציאה לחוץ, וכבר מכניס עצמו בלבישת בגד ד' כנפות, יקיים המצוה כדבעי.

וכבר אמר המלאך לרב קטינא דמיכסי סדינא, קטינא קטינא סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא, ציצית של תכלת מה תהא עליה. אמר ליה ענשיתו אעשה, אמר ליה בזמן דאיכא ריתחא ענשינן. ע"כ. שמבואר היטיב שבשעת כעס בעולם מי שהתבטל מציצית בקבוצת סיכון שתפגע בו מידת הדין. ואעפ"י שבתוס' שם ועוד ראשונים כתבו לומר שזה מדובר רק בזמנם שלבשו בגד ד' כנפות, ולא לדידן שאין לנו בגדים כעין אלו. הנה זה אכן נכון למי שאין עליו בגד ד' כנפות, אך מי שלובש אותו בצורה לא נכונה ומכניס עצמו בספקות, בזה נראה שהוא ממש בקפידת המלאך. ודו"ק. ולכן יתאמין להתעטף כדבעי לקיים המצוה על צד ודאי.

ניצול מעין הרע

יד. עוד חזינן לעיל שבזמן הדרשה של החכם צריך להיות עטוף בטלית, וכתב בספר אלף המגן (סימן תרב ס"ק פג) שנוהגין להתעטף בטלית בשעת הדרשה מפני כבוד הצבור. טעם שני לעטיפה בטלית בדרשת הרב, כדי שלא ישלוט בו עין הרע, כפי שהובא בשו"ת לב חיים (ח"ג סי' צט) שלא ישלוט בו עינא בישא על פי המבואר בספר אזהרות הקודש (סי' נא) שישמר האדם מעין הרע כשדורש כי שכיח היזק ראיה בזה, שהטלית שמירה גדולה.

ובפרט ביש תכלת בציציותיו, דאיתא בזוה"ק (ח"ג קסג ע"ב) וזל"ק, כגוונא דא הוה משכנא דכוליה בשפירו מרקמא לגו ולבתר ופרשו בגד כליל תכלת, מ"ט בגין דתחות ים דא אית מצולות י"ם כלל דכר ונוקבא, ואית לון עינא בישא לאסתכלא, וכד מסתכלין זמין לעינייהו גוון תכלא ולא יכלא עינייהו לשלטאה, ואיהי אתתקנת לגו בכל גוונין מרקמן כדקא יאות מתתחמן לד' סטרין דעלמא, כגוונא דא ב"נ דלביש

ציצית אתעביד בכל יומא תמים, ת"ם בד' כנפים מתקנן כדקא יאות י"ם בההוא תכלת דנונא דשבעין דרגין דימא סטרא בישא כד אסתכל בהאי בר נש לא יכיל לאבאשא ליה בעינא בישא. עכ"ל.

ותכלת שבציצית שומרת את האדם גם אחר מותר כשאין הציצית על גופו, וכמ"ש בספה"ק תולעת יעקב (בסוף מאמר סוד הציצית) וז"ל, ואמרו חכמי האמת (ספר הזוהר ח"ג קעד ע"ב) כי מי שאינו זהיר במצות ציצית, כשנפטר מן העולם מלבישים אותו בלבוש אחד שיודע בו אצל בעלי דינים, ועל ידו אוחזים בו כמה מלאכי חבלה ומכניסים אותו בגהנום וכו' ויש להם עין הרע וכשבאין להסתכל באדם מזדמן גוון התכלת של הציצית לעיניהם ואינן יכולים להרע לו. עכ"ל. הרי לפניך שהלובש ציצית עם תכלת מציל עצמו מעין הרע, של אנשים ושל נשים, של מלאכי מרום ושל מלאכי חבלה. והוא תמים ושמור כאוהל מועד הנעשה בידיו משה רבנו ע"ה. וזוהי מהסגולות האמיתיות, שמצות ה' סגולה לשמירה וחסד עד בלי די. וראה בספר הולך תמים ופועל צדק (עמ' קי).

וראה מש"כ הרמ"ק הקדוש בפירושו אור יקר על הזוה"ק שיר השירים (עמ' ק ד"ה ובשעתא דאמרת נזכירה דודיך) וז"ל, שרצונה להשפיע לרעותיה הנשארות למטה משמחת יין רננים שהם בחינות גבורות, ולכך מזדמן שם מאן דלא אצטריך וזהו ויבואו בני האלהים להתיצב ויבוא גם השטן, ומה שאמר אתעבידת מסכנא, היינו סוד אומרו לא הביט און ביעקב. והטעם כי עין הרע הזה בבוא להסתכל בקדש, מיד בגד כליל תכלת דהיינו תכלה וקץ מזדמן אל עיניו שמשם יונק מצולות ים, תכלת דומה לים והים הסוער מצדם משפיע להם מדלותה, כאומרו ופרשו עליו בגד כליל תכלת כדי שלא יהנה זה בעל עין הרע מיופי רחל. ע"ש.

גם באגרא דפרקא (אות ריד) כתב שסגולתה להרחיק החיצונים. ע"ש.

מראה גודל האהבה

טו. ומצות גדולה היא שהשתבחו בה ישראל לקיים מצות ואהבת את ה' אלוקיך, וחלק ממצות האהבה לקיים ציוויו ולחזור אחרי המשמח לב אלוקים.

וראה באוצר המדרשים (פסיקתא עמ' תצא) וז"ל, דרש ר' פנחס מאי דכתיב ואהבת עולם אהבתיך (ירמיה ל"א) יתברך שמו של הקדוש ברוך הוא שאלמלא כך שהוא אהב אותנו אהבת עולם היתה מדת הדין מעכבת אותנו, שבכל יום אומרת לפני הקדוש ברוך הוא היכן האהבה שישראל אוהבים

אותך שאינם מונעים עצמם מלישבע בשמך לשקר ומספרים לשון הרע ומסתכלים בנשים, ואומר הקדוש ברוך הוא אין אומה בעולם כמותה וראה שבכל יום ממליכים אותי על מעשה שמים וארץ וכתבתי בתורה ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח') והם מברכים אפילו על כזית ועל כביצה ומשבימים ומעריבים בבתי כנסיות ומרביצים תורה ונותנים צדקה לעניים ומקדשים על היין ואומרים ויכולו ומקדשים שמי בעולם, בפתחיהן מזוזה, ובראשיהם ובזרועותיהם תפלין, ובבשרם מילה, ובבגדיהם ציצית ותורה בפיהם, בא וראה אם יש אומה חביבה כזו, ועל אותה שעה נאמר ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך השטן (זכריה ג'). ע"כ. וראה כמה יפה וחשובה ורצויה מצוה זו לפני אל נעלה, עד שמעלה לשבח כל עם נבחר על קיום מצוה באהבה.

ואלו הכנפות המצוייצות מרוצות ומרצות לפי שוכן מעונה, כשבאים לפניו מקושטים בתכשיטי השכינה, כדאיתא במדרש ילקוט שמעוני (ואתחנן רמז תתמד) חביבין ישראל שחבבן הקדוש ברוך הוא במצות, תפילין בראשיהן ובזרועותיהן ציצית בבגדיהן מזוזה בפתחיהן ועליהם אמר דוד שבע ביום הללתיך, נכנס למרחץ וראה את עצמו ערום אמר אוי לי שאני ערום מן המצות נסתכל במילה התחיל סודר עליה שבח שנאמר למנצח על השמינית, משל למלך בשר ודם שאמר לאשתו הוי מתקשטת בכל מיני תכשיטים כדי שתהא רצויה לי, כך אמר הקב"ה לישראל היו מצויינין במצות כדי שתהיו רצויין לפני, וכה"א יפה את רעיתי כתרצה יפה כשאת רצויה לי ובתים מלאים כל טוב. ע"כ.

וגם על צד השני מי שאינו זהיר בה, יש בו גנאי וחסרון גדול. וכמו שהזהיר ר' אליעזר הגדול את הורקנוס בנו (אוצר המדרשים עמ' כט), כל מי שאין כיסוי מצוה בגופו, נקרא לבושו 'בגד בוגדים בגדו'. ע"כ. והוא חמור.

וכיו"ב בפסחים (קיג ע"ב) שבעה מנודין לשמים אלו הן וכו' ומי שאין לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו. ע"ש. ואמר בן עזאי (ברכות מז ע"א) מי שאין לו ציצית בבגדו הוא עם הארץ.

ציצית בשבת

טז. ועתה עשה אוזנך כאפרקסת לשמוע היטיב דברי אלוקים חיים, הנאמרים ממלאך אלוקים קדוש מלאך הברית, דתנא דבי אליהו הנביא (רבה פרק כ"ו), למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית. אלא אמר הקדוש ברוך הוא למשה, מפני מה חילל זה השבת, אמר לפניו: רבונו של עולם, איני יודע. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אני אומר לך, כי

בכל יום יש לו לישראל תפילין בראשו תפילין בזרועו, ורואה אותן וחוזר ממעשיו, ועכשיו ביום השבת שאין עליו תפילין בראשו ובזרועו, לכן חילל זה את השבת. באותה שעה אמר לו הקב"ה למשה, משה צא וברור להם מצוה אחת שינהגו בו בשבתות ובימים טובים, שנאמר 'ועשו להם ציצית'. ע"כ. ודבריו מפעימים, שאפי' קדושת שבת שאין השגה בקדושתה ומעין עולם הבא היא, חסרה היא בשמירת האיש ישראלי ועל כן ציווה האל יתעלה, שיתכסה בציצית להיות שכינה כנגדו.

ובסדר הגלגול ותיקוני הנשמות תא שמע דברי המקובלים האמיתיים, וקודם זה אקדים הקדמה שבודאי כבר שמעת על המבואר בגמרא שבת (צו ע"ב) דתנו רבנן שהמקושש הנסקל הוא צלפחד ובוא ואשמיעך כיצד תיקונו ומה סדר גלגולו.

בגמ' שבת (קנ ע"ב) הביאו רבותינו מעשה שהיה כך היה, מעשה 'בחסיד' אחד שנפרצה לו פרצה בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה, ונזכר ששבת הוא ונמנע אותו חסיד ולא גדרה גם ביום חול שלא יהנה ח"ו ממחשבת מלאכה ביום השבת, ונעשה לו נס ועלתה בו 'צלף' גידול יקר וממנה הייתה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. ואם תשאל מי הוא אותו 'חסיד' אגלה לך סוד מפורסם שכל חסיד בתלמוד הוא התנא הקדוש ר' יהודה בא עלאי, ואם אתה שואל את עצמך מה הקשר בין הדברים, תא שמע דברי מרן החיד"א בפתח עיניים (שבת קנ ע"ב) בשם רבנו האר"י בליקוטי הש"ס ועוד מקובלים, שצלפחד 'המקושש' היה צריך לתקן את עוון החמור של חילול השבת שנכשל בו, ועל כן חזר בגלגול בדמות החסיד ר' יהודה בר עלאי, ובא לתקן מה שחילל שבת, ועל ידי שהתגבר ונזהר הרבה בשמירת השבת, שאפילו במחשבה של מלאכה בשבת המותרת מהדין, לא רצה להנות שאינה כפי ערך יקרת היום, ובעבור מעשיו אלה נמחל עוון המקושש ונתקנה נפשו, ולאות וראיה עלה צלף-חד והייתה פרנסתו ממנו, לרמוז כי זהו סוף התיקון של מעשה צלפחד, ע"י שבת הומת במקושש ועתה ע"י שבת חיה. והדברים מאירים ומזהירים, לראות כמציין מן החרכים בתיקוני הנשמות.

ואם תשאל עצמך, מהי סגולת כוחו של החסיד ואיך הצליח להגיע לכזו שמירה והתקדשות בשבת, עד שאפילו במחשבה החמיר על עצמו להיות שמור ביום השבת. בוא וראה שמעשה שעשה הוא שגרם לו, וכמו שסיפרו לנו חכמים (שבת כה ע"ב), כך היה מנהגו של רבי יהודה בר עלאי, ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו

ורגליו 'ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין' ודומה למלאך ה' צבאות. ע"כ. ומדקדק בעל הש"ס 'סדינין המצוייצין' דווקא, שהיה מדקדק מאוד בפרט ביום השבת להיות מתעטף בטלית של מצוה, להיות ערוך ומוכן לקבל שבת וקדושתה, ואת סוד הדבר כבר ידעת מהמבואר בתנא דבי אליהו, שזו היא עומק מחשבת הבורא יתעלה המצווה על מצות ציצית להיות עטוף ושמור בה בפרט ביום השבת, וכך היה עושה החסיד לקבל שבת כשכנפי שכינה עוטים אותו וניצל ותיקן ועלה ונתעלה, אשרי יולדתו וזכותו תעמוד לנו ולכל ישראל ההולכים בדרכו.

ואם תשאל וכי סיפור בעלמא הוא, אין הדבר כן שלא באו רבותינו אלא להדריך אותנו באיזו דרך ישכון אור, ואיך נתעלה גם אנו במעלות העולות אל על לרום המעלות, ולכן ניקח מוסר מבעל המעשה, כמה פועלת היא הטלית על קדושת ושמירת השבת שהיא מקור הברכה. וכל אחד יעשה עצמו חסיד להתעטף לקיים המצוה כר' יהודה תנא קדוש, ויזכה גם הוא להתקדש ולהתרומם בקדושת השבת והמצוות. ואל תאמר כי רק מעשה חסידים הוא ולא כל הרוצה לבוא ליטול את ה' ייטול, זו אינה הנהגת חסידות אלא הלכה פשוטה היא לכל איש ישראל להיות מכבד את השבת, וכבודה הוא לקבלה עטוף בטלית כשרה ונאה. וכך כתב להלכה ולמעשה רבנו הרמב"ם (שבת פ"ל ה"ב) 'ומתעטף בציצית' ויושב בכובד ראש מייחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך. ע"כ. ובזה מקיים עיקר רצון הבורא המצוה על המצוה לצוותא עם שבת. והרוצה יקרת אור השבת, כזה ראה וקדש.

וכדברים אלו תראה בחזקוני (במדבר טו, מ) וז"ל, למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי נסמכה פרשת ציצית לפרשת מקושש לפי שכשנדון המקושש על שחלל שבת אמרו ישראל היאך נוכל לעמוד על שמירת שבת היום או למחר נתחייב מיתה כזה, שהרי ביום טוב הכר סימן בשמירתן ומה שאין כן בשבת, לפיכך נתן להם מצות ציצית להתעסק בה בשבת כמו שאמרו רבותינו ז"ל כל ההולך בשבת בלא ציצית כאילו מקושש עצים בשבת. ע"כ.

וכיוצא בזה בהדר זקנים לבעלי התוספות (פרשת שלח) בשם מדרש חז"ל, שכל ההולך ד' אמות בלא ציצית כאלו מקושש בשבת. מין א' שאל אל ה"ר בנימן שוטה מה לכם לעשות קשרים ולתלות ח' חוטין בכנפי כסותכם. השיב לו ראה מה כתיב למעלה בפרש' מקושש אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע איך

יזכרו ישראל מן השבת ואינו אלא יום א' בשבוע מיד צוה לו הקדוש ברוך הוא פרשת הציצית וכתוב בה למען תזכרו שהוא סימן שאנחנו עבדים להקב"ה כאדם שעושה קשר ברצועתו להיות נזכר בדבר. וכדרך שהאדונים עושים סימן לעבדיהם בטליתם שלא יברחו. ומתוך שאנחנו מביטים בו זוכרים אנחנו מצות הקדוש ברוך הוא. ע"כ.

וראה בספר המנהיג (הל' אירוסין ונישואין סי' קח-קט), סמך במדרש, למה נסמכה פרשת ציצית לנשואי אשה, דכתיב (דברים כ"ב י"א) "גדילים תעשה לך", וסמיך ליה "כי יקח איש אשה"? לומר לך חייב בציצית. אב"ן הירחי.

וחזק עצמך ואל תבוש מפני המלעיגים, וכל היה לעולמים שמצוות יקרות התבטלו מחמת גלות וצרות, ולהחזירם בושו מלהיות שונים, והוא הפסד גדול וצער העליונים. וראה לשון תלמיד הריטב"א בספר ד' קינים (הביאו בפסקי חכמי המערב או"ח עמ' תקנ) וז"ל, כל המצוה שעשיתי לא נשלמה השמחה עד שעשיתי המצוה הגדולה הזו בערב שבת, רוחץ ידי ורגלי בחמין ומחליף בגדי חול 'ומתעטף בטלית לבן מצוייצת' והולך לבית הכנסת, ואומר בואי כלה בואי כלה. שמקודם הייתי מתביש ואח"כ נתחזקתי בראותי סוד זה הענין, וסמוך לזה כתיב עוטה אור כשלמ"ה גמטריא תר"ב כמנין להתעטף בציצית, וכתיב והיה לעת ערב יהיה אור השכינה לעת ערב יהיה עטוף באור שהוא אור כשלמה, דהיינו בציצית. ע"ש באריכות בפרק שלם העוסק על עיטוף בשבת, וכמה גדולה היא סגולת ומעלת ההתעטפות בשבת, והם דברים עתיקים. ולצערנו גם בושה מהמצוות אינה המצאה של דור האחרון, המתגבר כאר"י יתעלה.

וביטולה גם על שעה צער גדול יש בו, כדאיתא בילקוט שמעוני (שמואל א רמז קלג) על דוד המלך שכרת כנף מעיל שאול, ויכרות את כנף המעיל ויך לב דוד אותו. ר' יהודה אומר אמר דוד מה בין קטע ציציתא לקטע רישא, ר' נחמיה אמר שבטלו ממצות ציצית שעה אחת. ע"כ. ואעפ"י שהיה נרדף ממנו בפיקוח נפש ממש, ועשה כדי לחוס על נפש שאול שלא יהרגו, ואעפי"כ הצטער על ביטולה של מצוה על שעה קלה.

וכן דרכם של צדיקים להיות מדקדקים בקיום המצוות גם על שעות ורגעים, וכך מסופר בגמרא (שבת קיח ע"ב) אמר ליה רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה, אבוך במאי זהיר טפי? אמר ליה: בציצית. יום אחד עלה בסולם, ונפסקה לו אחת מציציותיו, ולא ירד מהסולם כל עוד שלא תלה את חוטי הציצית בבגד. ע"כ.

וכבר השתבחו בזה הרבה צדיקים שלא הלכו ד' אמות בלא ציצית ותפילין, וכמפורסם בכל הדורות.

כבוד והדר בעוה"ז ובעוה"ב

יז. וראה במדרש משנת רבי אליעזר (פר' יד) וז"ל, ר' שמעון בן יוחי אומר, אל תהא מצות ציצית קלה בעיניך, שעתידין ישראל רואין כבוד גדול בציצית, מה שאין רואין במצות אחרות כמוה, שנאמר כה אמר ה' צבאות, אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי. וכמה הן לשונות הגוים, שבעים, והן באין עשרה מכל לשון, הרי שבע מאות. ובאין ואומ' לישראל, ניירונו (עמכם). ועדין אין אלו אלא בכנף אחד, שנ' והחזיקו בכנף. נמצא לארבע כנפות שני אלפים ושמנה מאות.

עוד במדרש משנת רבי אליעזר, בזכות הציצית הצדיקים מזיו השכינה נהנים. ובזכות היצית הקב"ה מזריח את האור לצדיקים לעתיד לבוא.

וראה בזוהר הקדוש (ח"ג קעא ע"א) וזל"ק, זכאין און צדיקיא דמלבושיהון ותיקוניהון אשתמודען לעילא לאוטבא לון בהאי עלמא ובעלמא דאתי (תרגום אשרי אותם הצדיקים שמלבושיהם ותיקוניהם מכירים אותם למעלה על ידי הציצית להיטיב להם בעולם הה ובעולם הבא.)

וחס ושלום להיפך במתבטל מהמצוה, ראה בזוהר הקדוש (ח"ג קעד ע"ב) שכל בן אדם שלא זכה בעולם הזה להתעטף בעיטוף של מצוה ולהתלבש בלבוש של מצוה, כשנכנס לאותו עולם הרי הוא עומד בלבוש מטונף שאינו נצרך ועומד בדין על כך. בוא וראה כמה לבושים מזדמנים באותו עולם, ואותו בן אדם שלא זכה בעולם הה בלבושים של מצוה, כשנכנס לאותו עולם מלבישים אותו בלבוש אחד שבו הוא ניכר אצל בעלי הגיהנום, ואותו לבוש וי למי שמתלבש בו, שהרי כמה בעלי דינים מזמנים לאחוז בו ומכניסים אותו לגיהנום. ע"ש.

איתא בשימושא רבה הובא בראש (סוף הל' תפילין), אמר רבא כל המניח תפילין ומתעטף בציצית וקורא ק"ש ומתפלל, מובטח לו שהוא בן העוה"ב. ע"כ. וכ"ה באור זרוע (סי' תקלא) בשם הגאונים.

שמירה לילדים וסגולה לפרי בטן

יח. ודבר חמור מאוד חזינן במדרש ילקוט שמעוני (ירמיהו רמז רסז) וז"ל, גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים, מפני מה מתים בניו ובנותיו של אדם, פליגי בה ר' מאיר ור' יהודה, חד אמר בעון מזוזה וחד אמר בעון ציצית, מאן דאמר בעון ציצית מאי טעמא, אמר ר' כהנא וכן תני שילא אמר קרא

גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים. ע"כ. ומידה טובה מרובה ממדה רעה, והזהיר במצוה זו סגולה לבנים ולאריכות ימיהם בטוב ובנעימים.

וכן הוא במפורש במדרש תנחומא (תצא סי' א) וז"ל, מצוה גוררת מצוה מנין וכו' מה כתיב אחריו גדילים תעשה לך מה כתיב אחריו כי יקח איש אישה, תזכה לאישה ובנים. ע"כ. וזו סגולה יקרה וטובה.

רפואה וחיים

יט. ובכלל מסוגלת היא להצילו מן הרעה כדאיתא במדרש הגדול (שלח פט"ו), ר' יהודה בירבי שלום אומר גדולה היא הציצית שהיא מצלת מן המיתה, שהרי שאול היה רודף אחרי דויד והיה מותר לדויד להרגו, אלא שהיה זהיר בציצית, שנאמר ויקם דויד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלאט (שמואל - א כד, ד).

ואומר, בזכות הציצית ניצלו חנניה ומישאל ועזריה מתוך כבשן האש, שנאמר באדין גבריא אלך כפיתו בסרבליהון פטשיהון (דניאל ג, כא) וכו' רבותינו שבבבל אומרין אלו הטליות שלהן. פטשיהון, אלו ברקים הנתונות על ירכותיהן. כרבלתהון, אלו החלוקין. לבושיהון, אלו טליתות המצויצות שלהן. ע"כ.

ויש בציצית סגולה שלא יבוא לסמיות עיינים כמ"ש במשנה ברורה (סי' כד סק"ז) וז"ל, נמצא בשם הקדמונים שכל המעביר ציצית על עיניו כשקורא פרשת ציצית יהא מובטח שלא יבא לידי סמוי עינים. ע"כ.

היא סמל אמונה ונאמנות

כ. ראה במדרש בראשית רבתי (כמ' כו) שבקש ה' ב"ה שתהיה זאת לדורי דורות לזרעית אדם, עד אשר לא יתן איש אל רעהו ממון עד שיכתוב עליו כתב ועדים נאמנים, ובעבור היד שנתן ה' ב"ה לאדם יתנו ישראל איש אל רעהו ציצית על הממון. אמר יהושע בן נון מפי משה ע"ה מפי הגבורה, כל אשר יתן ממון בלא עדים ובלא שטר יקרא אל ה' ולא יענהו. ע"כ. וכן הוא מבואר בזמן הגאונים. והוא דבר גדול שחותם המלך הוא אות ומופת לנאמנות.

יישוב הארץ

כא. ובפרט אנן יושבי ארץ הקודש צריכים להיזהר במצוה זו ביותר, כמבואר בשלחן ערוך (ס"ס כד) ומקורו בספרי (פר' שלח) וז"ל, גדול עונש המבטל מצות ציצית, שעליו נאמר הפסוק, לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה (איוב לח, יג), ומשמעו הדרשה בפסוק שהמבטל לאחוז כנפות תכלת בבגד הציצית גם מתבטל

מאחזית כנפות הארץ, ולהיפך מרובה מידה טובה, שהמדקדק בה נוחל הארץ וזוכה ורואה פני שכינה.

ועי' בס' חוט תכלת לגר"י ברנד (עמ' מה) שציין לרש"י (סוף שלח לך) שהנותן תכלת על בגדו, בזה סייעתא אדירה להתגבר על האויבים ולשעבדם תחתינו, כי פתיל תכלת על שם שיכול בכורות, תרגום של שיכול תכלא. והוסיף דברי הזוהר הקדוש (סוף פר' בשלח) תאני ר' ייסי כתיב כימי צאתן מארץ מצרים אראנו נפלאות, כימי כיום מבעי ליה, דהא בחד זמנא נפקא ולא אתעכבו. אלא כאינון יומין עלאין דאתברכו בהו כנסת ישראל, כן זמין קב"ה לאפקא להו לישראל מן גלותא, וכדין כתיב ואמרתם ביום ההוא הודו לה' קראו וגו זמרו ה' כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ, מאי מודעת זאת, בגין דהשתא אשתמודעא זאת בעטופא דמצוה, בההוא זימנא אשתמודעא זאת בכמה נימוסים דילה דיעביד קב"ה אתין ונסין בעלמא, כדין כתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. ע"ש. הרי שהעיטוף מצוה, הוא מעורר הישועה ומזכיר הגאולה ומזרז המופתים והניסים, וכן יהי רצון שבמהרה בימינו יתקיים בנו, כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות.

אינו מכסה בטלית הוא גבעוני

כב. וזכינו לגילוי תעלומות ונסתרות, היא תקנת רבן של ישראל רבן יוחנן בן זכאי זיע"א, כאשר נמצא בכתב יד עתיק, מובא בקובץ אוהל מועד (חוברת ב' שנת תרנט מדור ג) כפי הנמצא בבית עקד ספרים של האדמו"ר מסאדיגורא כתב יד שעליו כתוב, הנמצא בירושלים שנת אלף תתנ"ו לשטרות ד' אלפים ש"ו ליצירה נעתק הספר וחתום עליו. וזו לשון התקנה, רבי יוחנן בן זכאי מירושלים קיבל מאליהו הנביא זכור לטוב אחר חורבן הבית וגילה לו, בן כוזיבא אינו משיח, וציווה לכסות הראש בטלית בבית הכנסת בשעת התפלה מראש התפלה ועד סוף, ואפילו בימים טובים שהוא ימי שמחה, וסימנו אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. ואין צריך להסיר הטלית מעל הראש כלל ועיקר, והמסיר הטלית לפעמים דהיינו אם אירע במחשבה לא הפסיד, ומי שאינו מכסה ראשו כלל בתוך התפלה נקרא 'גבעוני', מפני שקודם החורבן היו צריכין הגבעונים לכסות ראשיהם ופניהם בשעת התפלה אפילו אם עברו בין עם קודש היו צריכין לכסות ראשם, להראות שהם גבעונים מימות יהושע בן נון, וכשנחרב הבית פרקו הגבעונים הסודר מעל ראשם ועשו שלא יכסו ראשיהם אפילו בשעת התפילה כדי שלא יכירום שהם

גבעונים. וכששמעתי זה אני יוחנן בן זכאי מירושלים כן בעת שישבתי ומקום דירתי ביבנה, קרעתי בגדי ונחיתי בכל גלילות ישראל שיכסו ראשיהם בטלית בשעת התפילה, ומי שאינו מכסה מטעם מנהג אבותיהם בידיהם הם מהגבעונים. כך מצאתי כתוב בכת"י וחתום, ר' סענדר גאון ור' פלטיא גאון ושאר גאונים העתקתי גם אני. יוסף שולדקאי. עכ"ל הכתב יד.

והגם שאין לנו אפשרות לעשות קיום שטרות לכת"י זה, אך מתאים הוא הפלא ופלא לדברי חז"ל והרמב"ם ושו"ע ורבנו האר"י ז"ל, שטלית מחיובי התפילה היא, ולהעלות ירושלים על ראשו רמז הוא לטלית בתפילתו, וגם הצורך הגדול לכסות בטלית ראשו. והדברים מרתקים ומפעימים כאחד.

אין גאוה לפני האלוקים

כג. ועתה עת רצון ברצוני להביא לפניך מתנה יקרה, שאם חפץ אתה להיות דבק בשכינה ולזכות לחיי עוה"ב, הסכת ושמע והשבות אל לבבך, יסוד עבודת ה' אביא לפניך מדברי רבותינו הקדושים. הם לנו לעיניים להדריכנו בסבך מבוך העולם ודמיונותיו, למען נדע ונבין עבודת ה' הרצויה, להידמות ולהתעלות כעבודת דוד מלכא משיחא, ששכינה מכרזת לפניו בכל העולמות, הבו יקר למשיח ה'.

וכך מתאר הנביא (שמואל ב ו, טז), והיה ארון ה' בא עיר דוד ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון, ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה', ותבז לו בלבה. ורבותינו במדרש רבה (במדבר פר' ד סי' כ) האירו עינינו בעבודת אל חי וזל"ק, האיך היה עושה, אמרו רבותינו היה לבוש בגדי זהב סנונין (בגדי מלכות) דומין לפז, והיה מכה בידיו זו על גב זו וטופח, כיון שהיה מכרכר 'כירי רם' (כירי פי' אדון). 'היה מפזז' מהו מפזז, שהיה הזהב המסונן שהיה עליו קולו פוזז. יכול לא היה דוד עושה יותר מזו? לאו, אלא הופך אספירס ומשוייר (קופץ ומהפך רגליו כלפי מעלה), שכן כתיב ותרא את המלך דוד מרקד ומשחק, והיו כל הנשים מציצות עליו מן הגגות ומן החלונות ולא איכפת לו. ויקריבו עולות ושלמים לפני האלהים, אחר שכלה להעלות בירך כל העם על שכבדו את הארון, ונתן לכולם מתנות מרוב שמחתו. לאחר שנפטרו כל ישראל ממנו, נפנה לברך את ביתו ולשמחה מרוב שמחת הארון, יצאה מיכל לקראתו וביזתהו על שבזה עצמו לכבוד הארון לעיני הנשים, לא הניחתו להיכנס לתוך הבית אלא יצאת לחוץ, והייתה מקפחתו בדברים ותאמר: מה נכבד היום מלך ישראל, אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו, מכאן את למד שהיה הופך אספירס ומשוייר (מהפך רגליו למעלה) שכן היא אומרת לו אשר 'נגלה

היום'. התחילה עושה מריבה כנגדו מבקשת לאכול פניו, אמרה לו עכשיו הודעת שאת מלך?? אשר נגלה היום הלווי בצניעות, אלא לעיני אמהות עבדיו, כהגלות נגלות אחד הריקים. אמרה לו היום נגלה כבודו של בית אבא, בוא וראה מה בינך לבין בית אבא, כל בית אבי היו צנועים וקדושים, בית שאול שלא נראה מהם לא עקב ולא גודל מימיהם, של בית אבי היו צנועין כ"כ, ואת עומד ומגלה לבושך כאחד הריקים.

כיון שגמרה דבריה, אמר לה וכי לפני מלך בשר ודם שחקתי ולא לפני מלך מלכי המלכים שחקתי, אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו. ואלו היה אביך צדיק יותר ממני היה האלהים בוחר בי ופוסל בבית אביך?! אני מניח כבוד עצמי ומבקש כבוד שמים, ואל תאמרי שהייתי שפל בעיני אחרים ולא נבזה בפני עצמי, ת"ל והייתי שפל בעיני. ועם בנות ישראל שצווחת אותן 'אמהות' (לשון שפחה) אינן אמהות אלא אימהות (לשון כבוד) לוואי יהא לי חלק עמהם לעתיד לבוא. ולפי שאמרה מיכל כן נענשה, שכן כתיב אחריו, ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה.

אין לך אדם בישראל שביזה עצמו על המצוות יותר מדוד, והיה אומר לפני אלהים (תהלים קלא) ה' לא גבה לבי בשעה שמשחני שמואל למלך, ולא רמו עיני בשעה שהרגתי את גלית, ולא הלכתי בגדולות בשעה שהחזירוני למלכותי, ובנפלאות ממני בשעה שהעלתי את הארון. אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו, כשם שהתינוק הזה אינו מתבייש להתגלות לפני אמו, כך שויתי נפשי לפניך שלא נתביישתי להתבזות לפניך לכבודך, כגמול עלי נפשי כתינוק היוצא מרחם אימו ואין בו מתבייש לינוק משדי אמו, כן הייתה נפשי עלי שאיני מתבייש ללמוד תורה אפילו מקטני ישראל. אמר רבי אדא בן רבי חנינא, אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה שוית עצמך לגמול (לתינוק), חייך כשם שאין לתינוק הזה עונות כך אין לך עונות, שנאמר (שמואל ב יב) גם ה' העביר חטאתך לא תמות.

מכאן אתה למד שאין אדם רשאי לנהוג גאוה לפני המקום, אלא צריך אדם להתבזות על כבודו. א"ר יהודה הלוי ב"ר שלום אין מעשיו של הקדוש ברוך הוא כמעשה בשר ודם. בשר ודם, יש לו כלים נאים בשעה שהוא יוצא לשוק הוא לובשם אבל בשעה שהוא עומד לבשל פושט את היפים ולובש מקורעים, בשעה שהוא גורף את האפר מהכירים ואת התנור הוא לובש רעים מהם. אבל לפני הקדוש ברוך הוא, בשעה שכהן גורף את המזבח ומדשנו היה לובש כלים מעולים, שנאמר (ויקרא ו) ולבש הכהן מדו בד, להודיעך שאין גאוה לפני המקום. וכן

אתה מוצא באלעזר הכהן שהיה נוהג בשפלות לפני המקום, א"ר יהושע בן לוי, אלעזר היה נשיא על הנשיאים שנאמר (במדבר ג) ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן, ראה שררה שהייתה בידו ואת סבור מפני שהיה אדם גדול היה נותן לאחרים שיטענו את הכלים שהיה עשוי לטעון אותם, לא! אלא הוא עצמו היה טוען! שנאמר ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן. א"ר אחא א"ר שמעון בן יוחאי כמין צלוחית קטנה באפונדתו שהיה חגור מתניו כעבד לפני קונו להודיעך שאין גאוה לפני האלוהים. ע"כ.

והדברים האמורים לפניך הם הדרך העולה בית אל להיות דבק באלוקים חיים, לא דמיונות סרק של בשר ודם, שאין אנו לפני האלוהים אלא עבד נרצע לאל נעלה, אם תבוש במצוותיו אין אתה כדאי להיקרא כשמות אבות עולם, שאין כבודם אלא לכבד אלוהים אדירים שכל הארץ והשמים לא יכילוהו, ואיך אתה תכבד עצמך בבגדי הבל אשר המציאו להם לכבוד אנשי בשר ודם, ולמה תבוש מלהתעטף בחותם מלך ולקשור בה התכלת, ומה לך לחשבן מה יאמרו אחרים ואיך יסתכלו, אין אלה אלא חשבונות שווא של גאוה ושקר.

ולכל הפחות לא נחזיק כבודנו יותר מכבוד דוד מלך ישראל, הוא זיע"א לא חס על כבודו והוא מלך ישראל, ומפזז ומכרכר לפני האלוהים ושמחת עולם על ראשו שזוכה לעבוד לפני האל נעלה, ובודאי אינך חושב עצמך מכובד מדוד משיח ה'. ועל כן אם אוזן לך לשמוע האמת ממי שאמרה בוא ושמע, מיכל בת שאול שזעקה מקירות ליבה על כבוד מלך ישראל, אין שקר בדבריה אלא אמת לאמיתה על לשונה, שצניעות היא מעיקרי עבד ה', וחמדה להיות לבעלה את אשר ראתה בבית אביה שאול איש ימיני, ששכמו גבוה מעל כל אנשי דורו ונשמתו מתוקנת מאוד, לך ראה בשער הגלגולים לרבנו האר"י ז"ל (הקדמה כז) כמה גבהה נשמתו שהיה מתוקן עד מאוד, והיה זהיר לאחוז מנהג רחל אימנו שבשכר צניעות שהייתה בה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול (מגילה יג ע"ב).

ועל זאת זעקה על אמת, שלא רק שלא נהג צניעות יתרה אלא היפך הגמור, קפץ וריקד כרקדני החצר, וקיפץ והיפך עצמו בקפיצתו עד שנתגלה בשרו, והוא מלך ישראל, וטענתה נשמעת היטיב ועל מה חרה אף ה' בה.

אלא שלא ידעה שצניעות וענווה ושפלות מידות נעלות הן ביותר, אך לא כשבאות על חשבון עבודת ה', שמול מצות ה' אין חכמה ואין תבונה, וכבוד האל דוחה כל מידה טובה אחרת.

ועל כן דע לך, שכל ביזיונות ובושות שוות הן ובלבד שיזכה לעשות רצון הבורא לכמה רגעים, ומצות ציצית כבר חזינן כמה גדלה מעלתה ומי ידמה וישווה לה, ואיך תאבד מצות ה׳ על דמיונות של כבוד.

ועל כן תוציא טלית קטן לעטות על בגדיך אשר תכסה בה, ולא תבוש מהמלעיגים כי מצות ה׳ היא לקיים המצוה בלי ספק. ואת טליתך הגדולה אל תקפלם ותניחם על כתפיך, אלא התעטף כמצוותה, וקיים עטיפתך בכל מקום הצריך לה בדברי חז״ל.

ואת פתיל התכלת בגאון תקשור, ונשמח ונודה ׳כירי רם׳ ׳כירי רם׳ על שזיכה אותנו בתכלת מה שלא זכו דורות עולם.

וטלית כמצותה ותכלת בה, שבח היא לנו בעיטוף של צניעות וחותם של מלך ואין לך גדול ויקר גדול מזה. ואם על דמיונותיך וגאוותך המדומה קשה לך, חרוט על ליבך דברי חז״ל האמורים, וחוס על כבוד קונך ושמחת שכינת עוזנו, אלה יהיו לך לעיניים להבין הישר והטוב, ורצה האלוקים את מעשיך.

תם ונשלם שבח לא-ל בורא עולם

ברוך הנותן ליע״ף כח